

HUSZONÖT ÉV

MAGYARORSZÁG

TÖRTÉNELMÉBŐL.

1823-1848.

ÍRTA

HORVÁTH MIHÁLY.

BUDAPEST, 1886.
K I A D J A R Á T H M Ó R .
(HAAS-PALOTA.)

ELŐSZÓ

A Z ELSŐ KIADÁSHOZ.

Úgy vagyok meggyőződve, hogy hazánk számos szellemi s erkölcsi szükségei közt, mind a bel- mind a külviszonyokat tekintve, nem utolsó helyet foglal el a legújabb kor történelme.

Á fiatalabb nemzedék, látva s érezve a viszonyokat, melyeknek súlya alatt él, kevesek kivételével, alig tud magának számot adni az események azon lánczolatáról, melyeken keresztül jutott a haza jelen állapotába. Olvashatja, ismerheti az ősök viselt dolgait, szellemi s erkölcsi állapotait: a küzdelmeket, melyeket azok, a hazát védve, külellenségekkel —, az uralkodó ház érdekeit támogatva, ennek elleneivel —, az ősi alkotmányos szabadságot vagy a nemesi kiváltságokat védelmezve, az ellentörekvő kormányhatalommal vagy az előre haladó kor szellemével, azt majd elsajátítva, majd visszalökve, folytattak; olvashatja s tudhatja, mily állapotban léteztek hajdan az erkölcsi, szellemi s anyagi érdekek, a közügy, alkotmány s igazgatás, nép- és osztály viszonyok, a hazai tudományosság s irodalom, ipar s kereskedelem: melyek voltak az uralkodó eszmék s irányok, szokások és erkölcsök. És jelenleg mind ezeket megváltozva,

felforgatva, átalakulva szemlélvén, ámulattal kérdezi: miként történt e nagy változás mindenkben? Melyek voltak annak tényezői, rugonyai, fokozatai? Milyen a mozgató erők jelleme, hatása, s az általok feltételezett események láncolata s eredményei, melyeken keresztül a jelen állapotok képződének? És ha a már elhunyt vagy élemedettebb nemzedék hagyományai s elbeszéléseiből megfejtethet is magának egy s más kérdést: tudománya hézagos; mert sem módja, sem kedve nincs mindenkinek átbuvárlani a forrásokat, melyekből magának teljes világot szerezhetne; kézi könyv pedig, melyből mind ezekről rendszeresen, kielégítőleg okulhatna, nem létezik.

De sajnosan érezzük ily könyv hiányát akkor is, ha a külvilágra vetünk egy pillantatot. Századunk műveltségének egyik legszebb eredménye, hogy a népek már nem egyedül önmagokkal foglalkodnak; hanem ügyelmők az emberi faj legtávolabbi családjaira is kiterjed: a régi közöny helyébe érdekelttség, a hajdani elkülönöttség, szertehúzás helyébe solidaritás lépett a népek között. Tudni akarják, mi s hogyan történik más népeknél; rokon- vagy ellenszenvet tanúsítanak más népek törekvései iránt; versenyre kelnek egymással az emberi szellem és szorgalom teremtményeinek kiállításában; közös érdelemmel s törekvéssel karolják fel a szabadság, műveltség, emberiség érdekeit. És csak e közös érdekelttség s versenyző törekvés emelte oly magasra századunk műveltségének épületét. Egy nép előtt sem lehet ma már közönyös: mily véleménynyel viseltetik,

rokon- vagy ellenszenvet tanúsít-e iránta a növelt világ; mert ennek pusztá közvéleménye is óriási hatalom, melynek helyeslése vagy gáncsa hatalmasabban és következetesebben sújt vagy emel, mint százezernyi hadseregek. E közvélemény rokonszenvére pedig egy népnek sincs nagyobb szüksége, mint annak, mely szerencsétlen; melyet idegen hatalom, legyen az anyagi vagy erkölcsi, elnyom, jogaitól megfoszt, saját egyéniségének kifejtésében korlátol s a térről, melyen kívül nem haladhat, leszorít, a levegőtől, mely nélkül nem élhet, elzárva tart. De más népek közvéleményét, rokonszenvét e szerencsétlen népek csak az által fordíthatják magokra, ha azokkal nem csak jelen állapotaikat, az igazságtalan nyomást, melyet szenvednek, híven megismertetik; hanem teljes világosságba helyezik a magok egész egyéniségét s annak erkölcsi becsét, mind azon szépet, jót és nemest, mit az magában tartalmaz; mert e közvélemény elfordul a silányságtól s csak a jót, szépet és nemest pártolja. Mind ez pedig a viselt dolgokban, az alkotott s ápoltt intézményekben s a folytatott törekvésekben, — szóval: az egyéniséget visszatükröző történelemben nyilatkozik. A maga történelmének megismeretése ennél fogva nem kevésbé első kötelességei s érdekei közé tartozik minden népnek, mint annak ismerete saját keblében.

És ebben, ez új korra nézve, nagy volt eddigelé mulasztásunk. Ereszkedjél valamely külföldivel beszélgetésbe, vagy olvass könyvet, hírlapi cikket hazád ügyeiről: bizonyos lehetsz, hogy kínos érzelmek

fognak benned támadni, látván: mily kevéssé s mily ferdén ismertetnek hazád viszonyai, nemzedet múlt kori törekvései, szintúgy mint sóvárgásai a jelenben. Vagy nem fogsz-e mély fájdalmat érezni a külföld tudatlansága fölött hazád viszonyairól, midőn például egy, 1863-ban, s már a 18-dik kiadásban megjelent s ezer meg ezer példányokban forgó kézi könyvben¹⁾ olvasod: „A nemesség (Magyarországban) roppant kiváltságokkal bir; ... de a parasztok agyonnyomatnak a robotok által, és körülbelül oly bánásmódot, tapasztalnak, mint a rabszolgák ... A nyelven, melyet Magyarországon beszélnek, nagyon meglátszik az eleinek különfélesége, melyekből e nép képeztetett; az uralkodó nyelv a latin; az a tudós és Írott nyelv-is...” Nem fogsz-e hasonló fájdalommal fel sóhajtani, midőn idegen társalgód csodálkozását fejezi ki, hogy miért nem fogadja Magyarország hálásan az alkotmányt, melyet a nagylelkű császár oetroyozott népeinek; miért vonakodik a képvisellel megajándékozott ausztriai népekkel közösen, parlamenti utón, intézni a maga ügyeit, s inkább szenved egy önkényszabta ideiglen alatt, mintsem képviselőit a Reiehsrathba küldené? stb. És csak azért bocsátasz meg neki, mert nem tudja, mennyivel becsesebbek, szabadabbak, egyéniség-évei egyezőbbek azon intézmények, melyek az ősoéktól századok folytában lerakott alapon a múlt évtizedek alatt kifejtettek, melyekkel együtt növekedett férfi korára nemzedet, s melyektől megfosztatnia

¹⁾ Dictionnaire Universel d'Histoire et de Géographie. Pár M. N. Bouillüt. Hongrie cikkely.

körülbelül egy neki a nemzeti halállal. Társalgód érti Írland óhajtságait, érti Velence óhajait, érti a lengyelek hősiességét s önfeláldozását; de nem érti a te nemzedet nyögdeléseit, sóvárgásait; mert nem ismeri történelmét a múlt évtizedekben.

E kettős szükséglet akarja kielégíteni ezen könyv. És bensőleg meg vagyok győződve, hogy az erre fordított fáradsággal rovom le hazám iránti kötelességeim adóját leghívebben; ez lesz leghazafiasb, polgártársaim elismerésére legméltóbb, s egyszersmind legáldásdúsabb tette életemnek, ha e szükséglet általa csak némileg is sikerül kielégítenem.

Évek óta óhajtam: bár nyúlna tollhoz, s írni meg e századi történelmünket azon jeleseink valamelyike, kik nálamnál nemcsak tehetségben, de tapasztalásban is dúsabbak, tán magok is nevezetes részét alkották e történelemnek. E korszak történelmének anyaga még kevésbé van összegyűjtve. Nyilvánosságra országgyűléseink jegyzőkönyvein kívül 1841-ig, midőn a napi sajtó is szabadabban kezdvén mozoghatni, nemzeti életünk tükrévé vált, alig jutott még valami. Volt kormányshékeink levéltáraiban s egyesek tárczáiban rejlenek még a legbecsesebb anyagok. Ezek nyilvánossághiányát azon élemedettebb jeleseink, kik a korábbi eseményeknek magok is tényezői valának, hacsak emlékezetükből is, leginkább pótolhatnák; sok oly részletet pedig, mi megírva nincs, s mi mégis a függönyök mögött tényező, szint adó, vagy éppen elhatározó indok, rugony és mozgató erő volt, csak ők menthetnének meg a feledés orv-

nyéből, mely azokat sírjok fölött elborítandja. Korunk történelmét valamelyik ily jelesünktől megírva bírni, valóságos kincs volna nemzetünk számára. Még csak néhány él e férfiak közül: s ha ők is elhunytak, velők együtt történelmünk sok érdekes részlete vesz el örökre.

Évek múltak a nélkül hogy forró óhajtásomat teljesséve láthattam volna. Magam nyúltam tehát tollhoz, megírni az elébbieket után, mintegy folytatásul, összes nemzeti életünk e legdicsebb, s azért híven, kielégítőleg rajzolni legnehezebb, korszakának történelmét. Nem csak töretlen útra léptem; hanem, távol a szeretett hazától, még számtalan oly forrásból sem meríthettem, mely csak a hazában élőknek van nyitva. De ráléptem ez útra mind a mellett, ha csak azért is, hogy botlásaim, tévedéseim ama képezebb jeleseink valamelyikét arra bírják, hogy magát a munkára elhatározva, jobb művel ajándékozza meg hazáját; vagy legalább helyreigazítsa az enyém tévedéseit, pótolja hiányait; és tapasztalatainak, ismereteinek kincsei e tekintetben megmentve legyenek a hazának, a jövő kornak.

Ha honfitársaim e két kötetet, melyek az 1823 és 1848 közt lefolyt korszakot foglalják magokban, kedvesen fogadják, s egyébiránt a körülmények is engedik: az 1848-diki április közepével, a felelős parlamenti kormány működésével kezdődött korszak történelme, nagyjából már kész, ezeket gyorsan követendi.

G l e n f, 1803 végén.

Horváth Mihály.

E L Ő S Z Ó

A MÁSODIK KIADÁSHOZ.

Contemporain történelmet, kivált lia az mélyebben bebat a nemzeti köz- és társadalmi élet részleteibe, alig lehet megírni egyes hiányok, hézagok, tévedések nélkül. Egyes ember tapasztalatai s értesülései sem oly terjedelmesek, sem oly kimerítők nem lehetnek, hogy az állam és társadalom ezerfelé ágazó ereiben pezsgő élet minden nyilvánulásai híven és teljesen jussanak tudomására, kivált ha még el is van zárva olyatén kortársaktól, kiknek közlései ismereteinek hiányát, hézagosságát pótolhatnák.

Ez okból félve bocsátottam e könyvet négy év előtt sajtó alá. De tettem azt mégis, bátorítva azon tudatomtól, hogy a mit írtam, elfogultságtól, előítélettől menten, legjobb tudomásom s Őszinte meggyőződéseim szerint írtam; s ösztönöztetve azon indokoktól, melyeket az első kiadás előszavában kifejtettem.

Azt eleve is tudtam, hogy könyvem nem fog részesülni minden osztálynak, pártnak, felekezetnek

s még kevésbé minden egyesnek tetszésében s helyeslésében. A pártok, felekezetek számosak; az igazság csak egy lehet. Minden párt s felekezet pedig azt hiszi s vallja magáról, hogy az igazságnak kizárólagos birtokosa s elítéli, kárhoztat minden ellenvéleményt. E sorsban könyvemnek is kellett részesülni ha több akart lenni pusztá adathalmaznál; ha az eseményeket indokolni, a pártok s felekezetek harcait életvalóságuk szerint színezn akarta. Mert bár a színt mindig azon felekezetiül kölcsönzém, melyet legjobb meggyőződésem szerint az igazság- birtokában lenni véltem: az ellenkező vagy legalább eltérő véleményük megrovását s kárhoztatását kikerülnöm nem lehetett.

Így aztán azon szerencsétlenség is ért, hogy szándékos részrehajlásról, igazságtalanságról, történetírói hűtlenségről vádoltatnám.

Csak egy kérdést engedjenek tenni vádlóim: mi történik, ha indokolásaimnál a színt tőlök veszem, az ő elveik s véleményeik részére hajolva beszélem vala el az eseményeket? Nem ugyanazzal vádolt volna-e az ellenvéleményű felekezet, a miről általok vádoltattam? Melyik részen áll tehát a való, az igaz: az íróén-e, vagy bírálóién?

Mi élők, úgy hiszem, e kérdést el nem dönthetjük: ez az utókor feladata leendő, mely a mi pártharczainkat, nézet-különbözéseinket csak maga Ítélni meg elfogulatlanul. A mi feladatunk az, hogy, bár szilárdúl ragaszkodva elveinkhez, meg-

győződéseinkhez, türelmesek legyünk mások elvei iránt s a meggyőződést,, ha annak tisztaságáról s önzetlenségéről kételkedni okunk nincs, tiszteljük mindenkiben. A csalhatatlanság igénylete a gyalgó emberben a megrovásra legméltóbb bűn és hiba egyszermind, mert szellemi korlátoltsággal gögöt, felfuvalkodást párosít.

Ohajtám, bár találkoznék valamely elfogulatlan és szakértő férfiú, ki e könyvet tüzetesen megbírálvá mutatná ki annak hibáit, tévedéseit, hogy ezeket egy újabb kiadásban kijavíthassam.

De ha ily megtiszteltetésben nem részesült is könyvem: részesült mégis azon szerencsében, hogy oly férfiak, kiknek Ítéletét velem együtt az egész nemzet nagyrabecsüli, annak egyes hibáira s botlásaira figyelmeztetni, hiányainak pótlására velem becses adatokat közölni szíveskedtek. Büszkeséggel nevezem ezek közt hazánk nagy fiát, Deák Ferenczet, ki emlékezetének gazdag tárházából velem egynémely új adatot közleni, egynémely hézagot pótolni, s tévedésemet kiigazítani szíveskedett. Meleg köszönetét mondok továbbá Szögyény-Marich László ö Excellentiájának, ki megbecsülhetetlen értékű Emlékiratait s ezen kori okmánygyűjteményét használatú rendeltetésemre adni kegyeskedett. A hazafias lelkű államférfiúnál, ki magas hivatalainál fogva nem csak az események lefolyását legjobban tudhatá, de azok rugóinak, mozgó erőinek rejtekeibe is beláthatott, illetékesebb tanúja alig lehet e korszak történelmének.

E jeles férfiaknak köszönheti leginkább az olvasó, s köszönöm ezennel nyilvánosan s a legszívesebben magam is, hogy e második kiadást számos helyein megjavítva, itt s amott egészen átdolgozva s némi idézetek megrövidítésének daczára is három kötetre bővülve, bocsáthatom közre.

P e s t e n , 1867 végén.

Horváth Mihály.

TARTALOM.

Első könyv.

Bevezetés. Az 1825 kiországgyűlés előtti viszonyok.

Lap.

A haladási vágy ébredése a nemzetben. Ahaladás akadályai	3
Haladási kísérletek	7
A nemzet igényei a helyreállt békében	9
A birodalom újjászervezésének kérdése	—
A bécsi kabinet állampolitikája	18
A bécsi congressns azt átalanósítja	—
A szent szövetség azt biztosítja	20
A reactionárius politika alkalmazása a birodalomban	—
E politika Magyarországon is érvényesítettik	21
Kormányezközök	24
A megyékben tett kényuralmi kísérletek	26
A spanyol, portugál, nápolyi és piemonti forradalom	31
A forradalmak elnyomatván, a reactio növekedik	32
Az anyagi érdekek	34
Egyházi ügyek	36
Metternich híú mentségei	39
A nemzeti hangulat	42
Irodalmunk	47
Irodalmi törekvések a múlt század végén	49
Történelem. A Budai testvérpár	51
Virág Benedek „Magyar Századai“ Horvát István	52
Philosophia. Sárvári Pál és Fejér György	54
Kulcsár István	57
A Marczihányi-Intézet	58
Költészet és nyelv. Kisfaludy Sándor	59
Virág, Ilévy, Csokonai, Kis János	63
Kazinczy Ferencz. Nyelvújítás	64
Berzsenyi Dániel	70
Kisfaludy Károly	71
Kölcsey Ferencz	76
Vörösmarty, Czuczor, Bajza	79
Az irodalom hatása a közéletre	80
Hars felirata a censura ellen	81
A politikai ellenzék gyarapodása	85
A reactio 1820 óta növekedik Önkényes újoncszedési rendelet	92
A megyék válasza	98
A hadi adó fölemelése	100

XIV

A megyék ellenzése.....	105
A biztosok erőszakos fellépte Komáromban, Nyitrában. Zemplén- ben	109
Nógrádban, Zalában	111
Bars megye eljárása.....	112
Más megyék ellenzése is erősbödik.....	121
A nádori közbenjárás sükeretlensége	123
Megfélemlítési törekvések.....	125
Németh János kir. ügyigazgató.....	120
A barsi ellenzék vezetői Bécsbe hívatnak	128
A kormánypolitika módosítása.....	129
Az országgyűlés kihirdetése.....	132

Második könyv.

Az alkotmány helyreállítása. A reformmoz- galmak kezdete.

Első fejezet.

Az 1825/7-ki országgyűlés.

Tájékozás a kormány irányára s a nemzet hangulatára nézve	137
Követválasztó s utasító megyei gyűlések	140
Az udvar magatartása	143
A királyi előadások s a trónbeszéd	144
Válaszfelirat	140
A pártok s azok irányai.....	147
Széchenyi István.....	152
A sérelmek tárgyalása.....	154
Az első sérelmi felirat.....	150
A király válasza.....	158
A KK. és RR. elégtelensége. Az újabb leirat	160
A két tábla közti viszony	162
Hálafelirat.....	164
A tárgyalások modora	165
Az clóleges sérelmek és kiváltatok.....	167
Az adókérdése; a jobbágypok állapota: a kis nemesség adózása	169
A nemzeti nyelv kérdése	170
A magyar akadémia megalapítása	179
A magánosok pénzviszonyai	182
A rendszeres reformmunkálatok.....	183
Az országgyűlés eredményei	185
Reviczky Ádám főkanzellár.....	188

Második fejezet.

A reformmozgalmak kezdete.

A közszellem az 1827-ki országgyűlés után.....	192
Az országos bizottmány s annak művei.....	197
Széchenyi István.....	198
A „Hitel“ röpirnt.....	208
A nemzeti kaszinó és a gazdasági egyesület.....	211

A „Hitel“ hatása.....	213
Ellenzék Széchenyi tanai ellen.....	215
Dessewffy „Taglalnía“.....	216
A „Világ“.....	217
A pártok élesebb elkülönződése.....	220
Wesselényi Miklós.....	221

Harmadik fejezet.

Az 1830-k i o r s z á g g y ű l é s .

Az országgyűlés tárgyai.....	227
Az országos rendek jelesebb egyéniségei s hangulata.....	230
Országgyűlési hírlap.....	236
A hitlevél feletti viták.....	237
A nemzeti nyelv ügye.....	238
Az újonczok megszavazása.....	241
A sérelmek s kiváltatok ügye.....	249
Az országgyűlés vívmányai.....	250
Vallási kérdés.....	252

Harmadik könyv.

Az első reformi lépések.

Első fejezet.

A reformok előzményei.

Tájékozás.....	259
Rokonszenv a lengyel felkelés iránt.....	260
Bars megye felirata.....	263
Pozsony megye felirata.....	—
A cholera-járvány.....	266
Zavargások az alsó néposztályban.....	267
A nádor és a kancellár közti meghasonlás.....	268
A rendszeres reformmunkák megvitatása.....	270
A kaszinók hatása a haladásra.....	272
A „Stádium“.....	276
A budapesti hídtársaság.....	279
Az ellenzék politikája.....	280

Második fejezet.

A z 1832/6-k i o r s z á g g y ű l é s I. Ferencz haláláig.

Követ választások.....	288
A kitünőbb egyéniségek.....	289
Nagy Pál.....	290
Ragályi Tamás.....	291
Kölcsey Ferencz.....	292
Balogh János.....	295
Beöthy Ödön.....	296
Bezerédy István.....	298

Pázmány Dénes	299
A kormánypárt.....	301
Zsedényi Eduárd. Az országgyűlési ifjúság.....	303
Országgyűlési újság s kerületi napie	305
A válaszfelirati viták.....	309
A magyar nyelv ügye	314
Vallási tárgy	319
A vallásszabadsági törvényjavaslat	321
A Tagen-eset	323
A vallásügy a főrendeknél	328
Palóczy László.....	332
Lonovics József.....	334
A vallási kérdés Horvátország tekintetében.....	337
A vallásügyi viták vége	338
Somsich Pongrácz kir. személynök	341
A lengyel ügy	344
Deák Ferencz.....	350
Erdély uniója s a részek kérdése.....	354
Az úrbéri munkálat.....	362
A pártviszonyok változása az úrbért illetőleg.....	370
Az úrbéri törvényjavaslat	372
A törvényjavaslat a kormánytól visszautasítottat	375
A nov. 10-kei ülés a rendeknél	377
Deák Ferencz beszéde	386
A kormány működése az utasítások megváltoztatására.....	392
Az úrbéri törvényjavaslat megbukta	397
Az úrbéri új törvények	411
Az egyházi tized kérdése	412
A jobbágytelken lakó nemesség adózása.....	415
Az országgyűlési költségek viselése a nemesség által.....	418
Az úrbér tárgyalásának közvetett következményei.....	419
A korteskedés politikai kérdésekben	421
A reformpárt viszonyai a gyűlés folytában.....	424
A polgári törvényt illető munkálat.....	426
Az ősiség kérdése	428
Az ideiglenes hiteltörvény	432
Az erdélyi országgyűlés	433
Wesselényi veszélyei.....	451
I. Ferencz halála	455
Reviczky állása Ferencz halála után.....	459

ELSŐ KÖNYV.

BEVEZETÉS.

AZ 1828-KI ORSZÁGGYŰLÉS ELŐTTI VISZONYOK.

Azon nagy átalakulás, melyen a frauezia forradalom vérkeresztsége az emberi szellemet, állami s társadalmi viszonyaiban egyaránt, átvezette, Magyarországot sem hagyta érintetlenül; kivált miután ezen átalakulás épen azon időben kezdődött, midőn a II. József jószándokú, de erősza-kos reformjai a nemzeti életet minden viszonyaiban oly hatul másán megrázkódtatták. A haladási, átalakulási vágy, a hosszú mozdulatlanság után, már az 1790/1-ki országgyűlés bizottmányainak reformterveiben meglepő erővel nyilatkozik. S e vágy, e törekvés azontúl a számtalan akadályok daczára sem aludt ki többé a nemzetben. Az újjászületés folyama azóta hol gyorsabb hol lassúbb, de szakadatlan haladásban tűnik fel a vizsgáló szem előtt; s a nemzet küzdelmeiben a nehézségekkel, akadályokkal annál érdeke-sebb tüneményt mutat, minthogy ezen újjászületésében egészen magára hagyatva, minden külsegedelem nélkül, sőt még saját kormányja által is inkább akadályozva mint támogatva, egyedül a maga erejéből és saját természete szerint, küzdi fel magát középkori állapotaiból a polgárosodás oly jelentékeny s díszes fokára, melyen teljes joggal számítható magát Európa mívelt nemzetei közé.

A haladás, mely hazánkban a század két első tizede alatt észlelhető, összehasonlítva avval, melyet Európa kü-lönléle nyogoti s déli országaiban ugyanezen korszak alatt szemlélünk, felette csekélynek látszik ugyan; de mindent összevéve, mégis arányban áll az a fejlődés lehetőségének feltételeivel; mert a míveltebb államok közt egyet sem ta-

lálunk, hol a haladást ez időben annyi külső s belső akadály nehezítette s késleltette volna, mint hazánkban.

Ezen akadályok legsúlyosbjai épen magának az állam élet, fő tényezőinek, a kormánynak s a legális nemzetnek, a nemességnek és a törvényhozásnak részéről eredtek. Sőt még a társadalmi téren is hiányoznak vala az életvidor, gyorsabb kifejlés leghatékonyabb feltételei.

A mi elébb is emezeket illeti: közéletében s köznevelési intézeteiben a nemzet még mindig a latin nyelv béklyói által lévén lenyűgözve, parlagon hagyta csak most ocsúdó nemzeti irodalmát. Nemzeti nyelven e század elején még alig létezett néhány könyv, melyből a közönség tudományt, hasznos ismereteket meríthetett volna; miért nem csoda, hogy az alapos, kivált szaktudomány, a mily ritka, oly csekély becsben volt; hogy áthatóbb szakképzettséget akár a nemzeti foglalkodás fő ágában, a mezei gazdaszatban, akár a kézműiparban s kereskedelemben országszerte alig lehetett találni. Az életpálya választásában inkább a családi hagyomány, példa s megszokás, mint a képesség s hivatás határozott. A nemes családok ivadékai, ha szűkcbb anyagi körülmények közt léteztek is, szégyencnítőnck tartják vala a lenézett iparos foglalkodást tűzni ki életük céljává; sőt még a művészeti pályától is idegenkedve, jobbára a bár szüle ősi birtokon osztozának, hagyományos módon mívelendők földjeiket; vagy a „prokatori” pályára özönlőnek. -- Nem volt, továbbá, a nemzetnek nagy, gazdag, nemzetileg mi veit fővárosa, mely az értelmi erőket, a míveltebb, vagy legalább csak a magasabb osztálybelieket magában egyesítette s a vidékre, irányt adva, világot sugározva, vezetőleg hatott volna; a nemesség általában birtokain, a főnemesség, nagy részben elnémetesedve, Bécsben lakott. Az országnak nem volt közlekedése a míveltebb külfölddel, melynek példája, fejlettebb állapotai reá serkentőleg, képzőleg hathatnak volna. Ipara, kereskedelme pangásban lévén, hiányzottak tőkái a szükséges beruházmányokra, melyek a nemzeti

fejlődésnek élénkebb lendületét, gyorsabb haladását eszközölhatték volna. A nemzet leggazdagabb osztálya, a nagybirtoké főnemesség, hívságos életében eladósodva, nagy részben a bécsi tőzsérek szeszélyétől függött.

A társadalmi viszonyokból eredt ezen s hasonló akadályokat pedig¹ a kormány nemcsak hogy elmozdítani nem ügyekozott, hanem a maga részéről még súlyosabbakkal szaporító.

Az államszerződések s törvények szerint független s ősi alkotmányos intézményekkel bíró hazánk oly monarchiának lévén állatkozó része, melynek másik fele korlátlan hatalommal, kény úri elvek szerint igazgatták: minden törekvései s tiltakozásai, minden koronázati hitlevelei s törvényi daczára sem óvhatta meg magát egészen a kényuralom túlterjeszkedéseitől, a közös fejedelmet környező, reánk nézve idegen, miniszterek s tanácsosok befolyásától. A nemzet kénytelen vala szünet nélkül küzdeni fenyegetett alkotmányos jogaiért, törvényes függetlenségéért és önkormányzatáért. Még maga legdrágább kincse, a nemzetiség is. nem egyszer forog vala oly súlyos veszélyben, hogy csak nagy erőfeszítéssel lón megmenthető az enyészettől. Oly nemzetnek pedig, mely e legfőbb javak, függetlenség, alkotmányos önkormányzat, nemzetiség, megmentésére kénytelen fordítani legjobb erőit, polgári intézményeinek kifejtésében s általános műveltségében alig lehet tennie jelentékenyebb haladást; mert ez csak a nemzet és kormánya közös, öszhangzó törekvéseinek lehet eredménye. A kényuralomra s az egész monarchia igazgatási egyesítésére törekvő bécsi kormány a helyett, hogy ösztönözni s vezetni igyekezett volna intézményei kifejtésében a nemzetet, magától, nehezítette ezt; mivelhogy a fejlődni természetesen csak alkotmányos szellemben kívánó nemzet a kormány irányát, szándokait ellenzé, s inkább túrte intézményeinek hiányosságát, inkább pangott elavúlt, a haladó kortól elmaradt ősi állapotában, mintsem hogy a korszerű haladásért

függetlenségét, alkotmányos önkormányzatát adja cserébe. És miként a politikai, úgy a szellemi és anyagi érdekek fejlesztésében is csak gátolást, akadályokat tapasztalt a nemzet a kormány részéről: emezek egyoldalúig a korlátlanul kormányzott s a fejedelem önkénye szerint megadóztatható német örökös tartományok javának áldoztattak fel; amazokat a kormány a kényuralom érdekében tartó lenyűgözve.

E senyvesztő, régi viszonyokhoz pedig a múlt század végső tizede óta még újak is járulónak, melyek a II. József halála után oly nagy reményekre jogosító átalakulást mindjárt kezdetében megakasztották. A francia forradalomnak mely nemcsak a hűbériséget és kényuralmat, hanem borzasztó túlsapongásaiban magát a trónt és oltárt felforgató, s minden történelmileg fenállott vérpatakokkal mosott el, iszonyú rombolásai s mézárulásaitól megrettent udvar és kormány, önvédelmében a világot sarkából kiforgató eszmék és elvek ellen harczra kelve, az ellenkező végletekbe rohant: minden újításnak és reformnak, minden természetzerű fejleménynek is, mely a szabadság s alkotmányosság ügyét gyarapítható, ellenségévé lett. Sőt, az oly rettenetes kísérettel járó népszabadsági eszmék terjedésének lehetőleg elejét vevendő, az országot a külföldtől a mennyire csak lehetett, elzárta, a külfölddel minden szellemi közlekedést meggátolt, s a szellem szabadabb mozgását benn is lenyűgözte; és ekképen az elzárás és censura, a köznevelés mód feletti korlátolása s az egyesülési jog megtagadása által, a nemzetet mély tu datlanságra, szellemi pangásra s tétlenségre kárhoztatta.

E reactionarius megállapodás azonban a nemzeti élet fejlődésében nem egyedül a kormány műve volt; a nemesség egy részét is méltán lehet a miatt vádolni. A főnemesek, majdnem kivétel nélkül, hasonlókép mint a kormány, megremülvén a forradalom őrzőngéseitől s demokratiai eszméitől, nem kevesebb idegenséget tanúsítanak az újításoktól, s a kormánynyal kezét fogva gátolák a reformokat. A nemesség soraiban másokat, kiváltságaik elfogult bálványozása, a szük-

keblű önzés, a hagyományos előítéletek, a saját valódi javát be nem látó értelmetlenség s tudatlanság, és az abból eredt féltékeny, makacs mozdulatlanság tőnek elleneivé a kor igényelte haladásnak.

E kettős reactio sziklái törtek meg mind ama javítások s reformok, melyeket az értelmesebb s önzetlenebb hazafiak a század első tizedében lefolyt országgyűléseken szőnyegre hoztak vala. Utóbb aztán a nemesség, ha bár annak minden felekezetei akartak volna is, semmi módon sem indíthatá meg többé az alkalmas időben maga által is mellőzött reformokat; mert a kormány, mely a kedvező körülményeket kényuralmának gyarapítására mindenkép ügykezett felhasználni, mivel e törekvésében a nemesség részéről hajthatatlan ellenzésre talált, 1812 óta többé országgyűlést sem hirdetvén, a nemzetet még az alkalomtól is megfosztó, melyben elavult állapotait törvényes úton megújíthatná, hiányait pótolhatná s a kor kívánalmai szerint fejthetné ki vagy módosíthatná ősi intézményeit.

De bár ekként számtalan külső s belső akadályokkal kellett küzdenie, s bár c küzdelmeiben, a társadalmi viszonyokat tekintve, mind abban is hiányt szenvedett, mi haladásában segédévé válhatott volna, egészen mozdulatlan még sem maradt, nem maradhatott a nemzet. Az átalakulási vágy, mióta benne a II. József megrázó kormányának s a francia eszméknek hatása alatt fölébredt, az érintett s más hasonló akadályok daczára sem veszett ki többé egészen belőle. A nagyszerű kornak kedélyrázó, képzeletkápráztató eseményeiben s még inkább világerítő s termékenyítő eszméiben csodás erő rejlék, mely mindenkit megragadott, tevékenységre, haladásra ösztönze. És a közönséggé lett törekvésekből nemzetünk sem maradhatott ki egészen, bár mennyire üg-yekezett is a kormány elzárni azt minden külföldi közlekedéstől, a világszellem minden érintéseitől. Magok a húsz éves óriási háború okozta súlyok több ízben oly erőfeszítésre kényszerítők a nemzetet, mely a haladás induló

pontjául szolgálja; mert az ínség, a szükség mindenha leghatékonyabb rugonya az önkifejtésnek.

És valóban, az e korszak alatt lefolyt országgyűlések egyike sem múlt el a nélkül, hogy valamit e tekintetben ne lendített volna; vagy legalább, hogy a nemzet képviselőinek értelmesebb s hazafiasabb érzelmű része nem sürgette volna az 1791-ben megrendelt országos reformtervek fölvetését. E tervek, ha a nemzeti kívánatok szerint életbe léphetnek, miként az állami s társadalmi élet minden viszonyait átkarolták, kétségkívül hatalmas lökést adtak volna az összes nemzeti művelődésnek; mi azonban, mint tudjuk, nem valósult. Midőn pedig a kormány, részint mivel gondjait a súlyos háború vette igénybe, részint mivel minden átalakításban, mely a nemzet részéről indítványoztaték, a rettegett forradalmi eszmék ébredését sejté látni, — e reformterveket gyűlésről gyűlésre halogatá, s végre egészen mellőzte: mind a megyék, mind egyesek tőnek egynéni kísérleteket, hogy a pangó hazai állapotok egy s más ágában egynémit lendítsenek. A helyesebb fogalmak a kereskedelem s általában a nemzetgazdaság körében, az első javítások a mezői gazdaság terén, a buzgóbb törekvés a nemzeti nyelv s irodalom kiművelésére stb. valóban e korszak alatt kezdenek feltűnedezni. Részvényes társaságok keletkeznek csatorna s útépitésekre, mocsárok kiszáraitására, a borkereskedelem gyarapítására. Gazdáink érezni kezdők a földművelés és baromtenyésztés okszerűbb kezelésének szükségét, s azok előmozdítására gazdasági iskolák alapítanak, külföldi gazdasági intézetekbe utazások intézteinek; az által-, kivált a birkanemesítés egyik fő törekvésévé lesz birtokosainknak. Némely megyék az országutak javítására fordítják gondjaikat; mások, Pestmegye kezdeményezésére, még a nemzeti nyelvet is administratív úton akarják művelni, s kísérleteket tesznek egy kimerítő szótár kidolgozására; mit azonban, mint általában az ébredő irodalom növelését, egyesek nagyobb sikerrel üznek stb. stb.

És, ha a nemzet e haladási kísérleteiben kormánya részéről kellő gyámolításban részesül vala, kétségkívül rövid idő alatt szép eredmény jutalmazta volna a dicséretes törekvést. E gyámolítást pedig a béke helyreállta után teljes joggal várhatta is kormányától a nemzet, mely a háborúk folytában több ízben hallá az áldozatokat igénylő fejedelem ajkairól, hogy azokat a kivívandó békében az ország érdekeinek gondos ápolásával viszonzandja. A kívánt áldozatokat a nemzet, bár nem ritkán a maga nagy megerőltetésével, készségesen meghozta; most tehát a kormányon volt a sor, szavát beváltani. Különb is, miután a harezok zaját 1815-ben egy hosszú békére való kilátás váltotta fel, mind azon szellemi s erkölcsi erőket, melyeket huszonöt év óta a háború véres munkái vettek igénybe, azontúl a béke műveire, az állami s társadalmi élet kifejtésére, a szellemi és anyagi érdekek gyarapítására lehetett irányozni; a pénzerőnek, melyet előbb a hadi készülétek szükségeltek, legalább egy részét gyümölcsöző beruházmányokra lehetett fordítani; s hogy mind ez történjék is, a nemzet méltán várható tett áldozatai jutalmái.

De ezeken kivid megint szőnyegre került egy más, főfontosságú kérdés, mely az elméket már 1806-ban is komolyan foglalkodtatá: a birodalom újjászervezésének kérdése. Az újjászervezés szüksége, a franczia háborúk bevégezése után, aligha éreztetett valahol annyira, mint a Habsburg fejedelmi ház monarchiájában, mely sem egységgel, sem a maga nagyságához mért, erős, tömör középponttal nem bírt, mióta nyugatibb német tartományait elvesztette. Mert, mi emezt illeti. — mi mégis minden jelentékenyebb államnak egyik legszükségesebb feltétele: a még fenmaradt s összesen is csak mintegy hat—hét millió néptől lakott német tartományokat, melyek tulajdonkép a monarchia hátsárszéleit képezték, lehet-e vájjon egy 30 millió népségű birodalom erős, tömör középpontjái tekinteni, mely felé a birodalom többi részei nehézkedjenek? S lehet-e azon mon-

archia szervezetét helyesnek mondani, melynek székvárosa csaknem a határszélekre, azokhoz oly közel esik, hogy, mint a lefolyt háborúk alatt többször meg is történt, az ellenség azt csaknem ugyanazon napon körültáborolható s hatalmába ejthető, melyen a határokat átlépte.

S még rosszabb lábon állott a monarchia egysége. Az úgynevezett „ausztriai birodalom“, mely, mint tudjuk, két egymástól lényegesen különböző államból képezetett, bírt ugyan külső képviselésében az állami egység némi színével; mert hiszen e képviselő tulajdonképen nem is az államra, hanem a monarchiára, a fejedelemre vonatkozott. De belső állami egységről, mely mégis az erő s állandóság egyik lényeges feltétele, szó sem lehetett ott, hol a monarchia egyik fele egyáltalában nem tartá, s törvényei szerint nem is tartható magára vonatkozóan a monarchia új cziinét, az „ausztriai császárságot“; hol a monarchia két részre van szakadva, melyek egyike alkotmányos kormányzattal s külön törvényekkel bír, míg másikat a közös fejedelem abszolút hatalommal önkénye szerint kormányozza.

Az állami egység, való igaz, még soha sem létezett a Habsburgház monarchiájában, mióta hazánk e fejedelmi házat hívta meg a maga trónjára. De ezt teljességgel hihetetlen is volt létesíteni, míg a magyar király egyszersmind német birodalmi császár is volt: egyaránt lehetetlen lévén, akár Magyarországot a Németbirodalomba beolvasztani, akár ennek a magyar alkotmányt tenni alaptörvényévé. Es a történelem bőséges tanúságot szolgáltat ama kísérletek hiúságáról s eredménytelenségéről, melyekkel ezen állami egységet régebben kivált I. Lcopold, újabban II. József annyi erőfeszítéssel törekedtek megalapítani.

Az első alkalom ezen állam egység megalapítására 1804-ben, majd 1800-ban nyílt, midőn „a római szent birodalom“ nemcsak tényleg, hanem névszerint is megszűnt s Ferencz annak címéről végkép lemondván, az örökös csá-

szár címet vette fel.¹⁾ És tudjuk, hogy akkoron folytak is tanácskozások ezen egység megalapítása felett. Tudjuk, hogy a legmélyebben látó bécsi államférfiak magok is akként vélekednek vala, hogy Ferencz semmi jobbat nem tehet a maga s dinasztíája szintúgy mint monarchiája érdekében, mint ha birodalma középpontjául Magyarországot, székhelyül, Bécs helyett, Budapestet tűzi ki, s minden országait s tartományait ugyanazon alkotmánynyal adományozza meg, ugyanazon kormányformát s igazgatási modort alapítja meg egész birodalmában. E közös alkotmány, e közös igazgatási forma kétségkívül csak a magyar alkotmány s igazgatás lehetett volna; miután a fejedelmi ház csak azon feltétel alatt, hívatott meg az ország trónjára, csak azon feltétel alatt nyerte elébb a férfi, utóbb a leányágra nézve is az elsőszülöttségi örökösödés jogát az országban, hogy ennek alkotmányát teljes épségben fentartsa; — mire koronázatakor esküvel is kötelezi magát minden király. Némi módosítások kétségkívül szükségessé váltak volna mind az alkotmányban, mind az igazgatásban, hogy azt minden német-cseh örökös tartományra ki lehessen terjeszteni. De kételkedni a felett is alig lehet, hogy a nemzet, törvényesen, országgyűlésileg megkérdezve, ne lett volna hajlandó a szükséges módosításokra azon felszámálhatatlan előnyök fejében, hogy a birodalom középpontja Magyarország, székvárosa Budapest leend, s az alkotmány, valamennyi örökös tartományokra kiterjesztetvén, azontúl mindig megszabadul azon ellenséges támadásoktól, melyeket eddigelé Ausztria korlátlan és jellemük, viszonyaik szerint német, fejedelmeitől s azoknak bürokratikus szellemű s a kényuralmat reánk is kiterjeszteni vágyó német miniszte-

*) Eleintee „Magyar- és Csehország császára“ címét akarta felvenni Ferencz, s az iránt érintkezésbe is ereszkedett Napóleonnal, ki bár különösnek találta a két császári korona egyesítését, ama ezim felvételét, egyáltalában nem ellenzette. Ld. *Correspoiulance de Napóleon I.* Paris 1802. V i l i . 422, 449, 477.

reitől szenvedni minduntalan kénytelen vala. Mert fel leket tenni, kegy ama módosításokban csak úgy egyezett volna meg a magyar nemzet, kogy egy részről az alkotmány sarkalatos alapelvei épségben maradjanak, a törvényhozó hatalom csak úgy legyen felosztva, mint eddig, a fejedelem és nemzet között, s a hatósági önkormányzat se szenvedjen csorbulást; más részről, hogy az udvar teljesen mondjon le eddigi viszonyairól Németország iránt, e német viszonyokat szűnjék meg irányadó elveinek tekinteni, s ennek biztosításáéi az ekként egyesítendő birodalom összes kormányában a magyar elemnek annyi súlyt s befolyást engedjen, mennyi azt az ország terjedelmének, középponti fontosságának s lakosai számának arányában megilleti.

E módosításokban, — melyek aztán, kogy törvényesek legyenek, természetesen a magyar országgyűlés elejébe voltak volna térj esztendő, 1800-ban már kezdett vala is dolgozni a bécsi kabinet. „Én jelenleg tervet fogok kidolgozni egy új osztrák monarchia alkotására“ — úgymond az udvar első rangú publicistája, az e munkával megbízott Gentz Frigyes egy, augusztus 4-én 1800-ban kelt s Miiller János-hoz intézett levelében.¹⁾ „Becsnek meg kell szűnni szék-városnak lennie, a német államrészek mint mellék s határszéli tartományok tekintendők, a kormány széke mélyen Magyarországba teendő át, s ezen ország részére egy új alkotmány készitendő. Magyarországgal, Csehországgal, Galicziával, s avval mi Németországból fenmaradt, még tarthatja magát az ember a világ ellen, ka akarja. Fiúmét és Triesztet minden áron meg kell menteni, különben ezen államnak nincs vízi közlekedése; minden egyebe a legnagyobb bőségben, s határszélei természet s némi művészet által annyira megerősíthetők, kogy az ördög és az ő légiói sem törhetnek be. Ha mind ez valósul, Porosz- s Németország nem sokára ezen új monarchiánál fognak segélyért könyörögni.“

¹⁾ Friedr. von Ucntz Scliriften, herausgegeben von .Schlesier. IV, 247.

Azonban, mint tudjuk, e terv akkoron hajótörést szenvedett Ferencz császár szívósságán, ki sem kényuralmáról s absolut hatalmáról a német-cseh örökös tartományokban, sem azon reményről nem akart még lemondani, hogy hegemóniáját a nagy Németországban a körülmények változtával tán sikerülend még visszanyernie. A tervezett egységes, alkotmányos állam helyett, középpontjául Magyarországgal, székhelyül Budapesttel, mint tudjuk, a régi egységtelen, zilált szerkezetű monarchia maradt fenn, mely tulajdonképen két, kormánymodorára nézve egymástól lényegesen különböző, egymással csak a fejedelem személyének ugyanazonsága, a „personal unió“ által összefüggő államból vala képezve. A tervezett egységes állam¹⁾ helyett az úgynevezett „Ausztriai császárság“ alapított meg, mely minthogy maga az alapító okmány szerint is, a magyar alkotmány s igazgatás tekintetében semmit sem változtatott s nem is változtathatott, és a cseh-német örökös tartományok kormányát is egészen régi absolut modorában hagyta, az egységes állam igényeinek egyáltalában nem felelt meg. Ezen, egyik felében alkotmányos, másikában korlátlan monarchia tehát most, midőn a béke valahára helyreállott, a kormányzókkal nem kevésbé mint a kormányzatokkal, a Lajthán túl és innen egyaránt éreztette az újjászervezés szükségét: amazokkal, mivel az egység szüksége ismét követelőleg áll vala előttök; emezekkel, a Lajthán túl, mivel ők is alkotmányért sóvárgának; a Lajthán innen, mivel ezen vegyes házasságban a kényuralmilag kormányzott német örökös tartományokkal mind több veszélytől félhették ősi alkotmányukat.

Ezeken kívül pedig jelenleg még más viszonyok is merültek a felszínre, melyek ezen újjászervezés szükségét még inkább az előtérbe tolták. Az államoknak, a lefolyt

¹⁾ Napóleon erről így ír 1801-ki augusztus 20-án Talleyrandhoz: „Non seulement je suis bien aise que le roi de Hongrie change son titre de roi en celui d'empereur, mais je verrai sans peine le titre de roi disparaître de l'Europe.“ Corresp. de Napóleon. VIII, 477.

rendkívüli események alatt, hogy úgy mondjam, egy új tényezője támadt: a nemzetiség. A francia forradalom óta a nemzetiségek megifjodtak s kifejlődtek. Az államokat Napóleon zsarnoki hatalma ellen egyedül a felébredt nemzetiségek mentették meg; s ezek erkölcsi erejének nagy jelentőségét a státus-életben már lehetetlen volt a kormányoknak nem látniok, s meg nem győződniük, hogy valamint ezek fellelkesülése nélkül megmenteni nem lehetett volna az államokat, úgy ezek a jövőben sem tarthatnak számot szilárd állandóságra, ha az általánosan mindenütt szükségessé lett újjászervezkedésben a nemzetiségeket számításba nem veszik; mert ezek már teljes öntudattal tényezőivé lettek az államnak, s követelték is abban a magok jogainak érvényességét.

A Habsburgház fejedelmei elébb, mint egyszersmind német birodalmi császárok, monarchiájokban is csak a német nemzetiséget emelték érvényre, mit sem gondolván avval, hogy e nemzetiség kisebbségben létezik a monarchiában; sőt, mint II. József, kényszerítvén is a németiség alá hajolni a többi nemzetiségeket. De a hajdani viszonyokat már lehetetlen lévén visszavarázsolni, a régi állampolitikát sem lehetett többé büntetlenül érvényben tartani, here néz, midőn kabinetje, a bécsi congressus előtt, az elutasíthatlanná vált újjászervezés felett tanácskozni kezd vala, leginkább óhajtott volna ugyan a Németbirodalomnak oly módon helyreállítását, hogy a császárság ismét a maga házának jusson osztályrészüül. De ilyesmit a létező viszonyok, midőn Poroszország az utolsó háborúk alatt kivívott nagy hatalmi súlyát oly erőlesen érvényesítette, midőn a németek közt a nemzetiségi elv s ama vágy, melynél fogva nemcsak alkotmányt kívántak, hanem nemzetiségüknek is teljes függetlenséget s oly politikai súlyt igényelnek vala, mely számokkal, míveltségökkel arányban legyen, — mind ezen s többféle más viszonyok, melyeknek fejtegetése nem tartozik ide, a Németbirodalomnak régi alakjában való helyreállítását egyáltalában lehetlenné tették.

Így állván pedig a németországi viszonyok, a Habsburg-monarchia újjászervezésénél sem lehetett többé alapul tekinteni a német nemzetiséget, mely legfőlegb egy ötödét tette a monarchia népességének. Ha tehát a fejedelmi ház a maga birodalmában az újjászervezésnél egységet akart alkotni: most is szükségkép ama tervre kell vala visszamennie, mely 1806-ban forgott volt szőnyegen; mely szerint a módosítandó magyar alkotmány az egész monarchiára kiterjesztetnék s ennek középpontjává Magyarország, székvárosává Budapest tétetnék. Az újjászervezésnek csak is ez volt egyetlen helyes módja, mely erőszakos rázkódások nélkül kivihető lett volna. És nem is hiányzóknak Bécsben stá' tusférfiak, kik ennek világos belátásával jóakaratot párosítva, nem kételkedőnek határozottan állítani, hogy „a monarchia érdeke múlhatatlanul követeli a kormány s udvar székének Bécsitől Budára áttételét.“¹⁾ így nyilatkozott egyebek közt gróf Buol-Sehauenstein, atyja a külügyek élén nem rég állott osztrák miniszternek. Sőt Capefigue, francia történetíró szerint, maga Metternich Kelemen herczeg is hajói ni látszok eleinte a monarchia illetén újjászervezésére.

És bizonyára, ez oly újjáalakítás lett volna, melynél üdvösebb lépést a maga hatalmának megszilárdítására még soha sem tett a fejedelmi ház. Ezt javaslok minden érdekek; ezt Magyarország érdemei a dynasztia iránt. „Egyetlen pillantat Európa akkori földabroszára, — mond egt éles látású orosz diplomata²⁾ — egyetlen számbavétele a Dunavölgyben lakó népségeknek, meggyőzhetett mindenkit, ki régi politikai hagyományok által nem volt elfogulva, hogy a Duna Ausztriára nézve a legnélkülözhetlenebb folyam, s egy új császári birodalom, mint főleg dunai állam, jelentékeny, sőt nagy jövődőt igényelhet. A természet nem ke-

¹⁾ Ld. Fr. Perthes Lebensgeschichte II, 115.

²⁾ Európa's Kabinete u. Allianzen. Vom Verfasser dér Pentarchie. 183. l.

vésbbé, mint Európa történelmi kifejtése egyaránt ezen irányt tűzte ki az osztrák politikának. Rég elmúlt azon idő, melyben e birodalom küldetése vala, előfalul szolgálni a kereszténységnek a török ellen Magyarország birtoka biztossítá a Habsburg dynasztiának európai jelentékenységét, s annál fontosabbá lett az reá nézve, mióta túlnyomóig német jellemét a nyugati tartományok elszakadása s a német császári korona letétele által elvesztette, sőt maga is feladta. Magyarok mentették meg Németországot a morva Szviatopolk elleni hadjáratuk által a szláv túlsúlytól. Magyarok segítették habsburgi Rudolfot a marchfeldi ütközetben legyőznie Ottokárt. Magyarok mentették meg s tartották fenn a habsburgi dynasztiát Mária Terézia alatt, s Magyarország lett a Habsburg ház utolsó menhelye, midőn Napóleon Schönbrunuban ura volt minden német-osztrák tartományoknak. Nem lehet tagadni, a nemes, nagylelkű vitéz s bátor magyaroknak igazságos, teljes érvfi igényeik voltak a dynasztia hálájára. És nem csak a morál, hanem a politika is, Magyarország középponti fekvése s a magyar nemzeti jellem erélyessége egyaránt javasiák amaz érdemek elismerését Egy Magyarország az Adriától a Fekete-tengerig, a Kárpátoktól a Balkánig már a nagy Eugennek és Kaunitz herczegnek is kedvencz gondolata volt. Ez utóbbi mindig el volt ragadtatva, midőn e tervről beszélt, mely által Ausztria kereskedelme emeltetett, Magyarország nemzeti gazdagsága érvényesítettetett, az átmeneti kereskedelem élénkítettetett, és a Duna, Passautól torkolatáig, a legnagyobb vízi úttá tétetett volna.“ — „És mennyire megszárdult volna az új habsburgi birodalom, — mond tovább ugyanazon író — ha a dynasztia a monarchia középpontjára, mely felé nehézkednek a monarchia minden egyéb része, Magyarországra támaszkodik, s egyszersmind német viszonyait is megszűnik vezéreszméi s irányai gyanánt fenntartani! Hiszen ezek politikailag már úgy is el valának Ítéelve s mit a bécsi udvar 1815-ben elébbi német tartomá-

nyaiból még visszanyert, koránt sem volt annyi, hogy hasonértéket képezhetett volna azon kárért, melyet a monarchia az által szenvedett, hogy jelenleg hiányzott egy erős, tömör középpontja. Itt bizonyára nem a dynasztia német eredetét s jellemét vagy német bürokratiáját kellett volna döntő érvül tekinteni, hanem a birodalom geographiai helyzetét, mely a különféle népségeket összeköté, s kivált ama folyamat, melyet Napóleon joggal Európa első folyamának nevezett, s mely, mint a monarchia életere, annak politikai irányát és sajátos jellegét némikép gondviselésileg előre meghatározta, praedestinálta.“

Teljes készséggel aláírjuk az orosz státusférfit e véleményét, feltéve mindazáltal, hogy a monarchia ezen újjászervezésénél a magyar alkotmány lényegileg fentartassék, s a netalán szükséges módosítások a nemzet megegyeztével, törvényesen, országgyűlésileg történjenek. S kétséget alig szenved, hogy e módosításokat, az elszámlált feltételek alatt, a nemzet maga sem ellenzetté volna. — De, mint az idézett író is mondja, „Bécsben mindig hiányzott a férfias, gyors elhatározás, a gondolat merészsége, s nagyszerű, hatalmas tervek erélyes megragadása s foganatba vétele.“ Ferencz császár és király, kinek egyébiránt közmondásossá lett jószívűségét a kiállott veszedelmek nagy mértékben gyanakodóvá, érdessé tették; ki a jakobinismus világromboló elvei s minden politikai újítási szellem iránt engesztelhetlen gyűlölettel viseltetett; ellenben pedig a maga fejedelmi hatalomteljességére, a királyság isteni jogainak illcthetlenségére felette sokat tart vala, — a hosszú harczból, melyet a forradalom ellen folytatott, azon meggyőződéssel kelt vala ki: hogy nem valamely mesterséges líjjászervezésben, mely talán még az alkotmányosságnak is rést nyitna, hanem egyedül az absolutismusban, s egy atyai szellemű kényuralomban, mely minden alkotmányosságot mellöz, minden újítást és szabadságot meggátol és leszorít, — van üdv úgy a fejedelmek, mint a népek számára. Ezen kívül a magyarokra,

alkotmányos ellenzésük miatt a lefolyt évek alatt, boszús, haragos, nemzetsége azon hagyományos politikájáról sem akart lemondani, mely a maga német eredetét s jellemét, a német viszonyokat tűzte ki mindenha vezéreszméi s irányai gyanánt.

Az újjászervezésnek ezen, oly üdvössé válhatandó terve tehát a kabinet tanácskozmányaiban, miként 1806-ban, úgy most ismét elvetetett. Helyette a reactio, az ellenforradalom, a helybenmaradás és legitimitás elvét tűzte ki a kabinet, mind magára a monarchiára, mind — a mennyire azt befolyása által kivihetni remélte, általában is Európára nézve, a jövő kor politikájának czélpontjává; melynek tél adata lenne: a népekben elfojtani minden szabadságvágyat s elnémítani a szabadságérti sóvárgás fohászait; ellenhatni mind azon irányoknak, melyek a forradalomból eredtek s melyeket, hogy a népek a forradalom legyőzésére fellelkesedjenek, 1808 óta egy ideig magok a kormányok is általában legyezni, ápolni kénytelenítették; s mind ennek létesíthet, ésére egy erős, politicalis kényuralmat emelni a kormányra.

Ezen állampolitikának megalapítása már a bécsi eongressus előtt határozattá vált a kabinetben. Metternich Ive lemen herezeg, a császár főminisztere és státuskanozellára. lón annak zászlótartójává; ki aztán a congressus nagy te hetségü, de jellemtelen jegyzőjében, Gentz Frigyesben, a bécsi kormánylap (a „Beobachter“) szerkesztőjévé nevezett Pilat Józsefben, a philosophiai dolgozatairól s a bécsi egyetemnél tartott felolvasásairól ismeretes Seb legel Frigyesben, s néhány más Íróban s diplomatában tehetséges, ügyes segédekot gyűjtött maga köré. Kivált ezek segélyével ügyekezett aztán Metternich a congressus tagjaira is hatni ama politika érdekében. A bécsi kabinet, melyben a kényuralom és helybenmaradás státuselve különben is régtől fogva meggyökerezett vala, miként előbb legmakacsabb ellensége volt a franezia forradalom-szülte újításoknak, úgy most, a bar-

czok diadalmas bevégeztével, mintegy természetes közép-pontjává lón ama reactionarius politikának. És Metternich, miután ama semleges, tevékenytelen, elnyomó s összeszorító politikát a birodalom mind kül- mind belügyeiben fő kormányelvvé emelte, annak elfogadását s gyakorlatba vételét mind azon államok kormányaitól is követelie, melyekre befolyása kiterjedt. A befolyása pedig akkoron, mióta Ausztria. 1805-ban Napóleon ellen a coalitiohoz csatlakozván, oly döntő hatást, kezd vala gyakorolni az eseményekre, rendkívül nagygyá lett az európai államok tanácsában. S így lón aztán, hogy Metternichnek a bécsi congressuson nagy mértékben sikerült több más államokkal is elfogadtatni a bécsi kabinet állampolitikáját, s e szerint lényegesen megváltoztatni a czélt, mely miatt e congressus tulajdonkép összegyűlt. A congressusnak, mint tudjuk, az volt volna feladata, hogy a hosszú háború alatt sokfélekép megzavart s összebonyolódott államviszonyokat kiegyenlítse, s egy új és czélszerű, mind a fejedelmekre s mind a népekre nézve igazságos, méltányos államjogot alapítson meg. Metternich befolyása alatt azonban a congressus, felette egyoldalúig és szertelenül, csak az uralkodók jogait vette szemügyre. csak azokat ügyekezett a legitimitás elvének túlságos alkalmazása által új biztosítékokkal körülbástyázni, s ebbeli buzgalmában nemcsak megfeledkezett a népek jogainak s méltányos követeléseinek igazságot szolgáltatni; hanem, ellenkezőleg, a népeket jogtalan, csak engedelmeskedni köteles tömegeknek tekintve, hogy a leigázott forradalom elveinek s eszméinek uralomra jutását örökké lehetlenné tegye, a népeket egy, a réginél még szigorúbb, kíméletlenebb kényuralom alá törekedett vetni. A fejedelmek, kik a szükség s veszély idején alattvalóikat, népszerű, szabad alkotmányok ígéretével ügyekeztek vala föllelkesíteni az élethalál harcra. nyilvánosan nem vonták ugyan vissza adott szavokat; sőt a congressus okmányainak egyikében némi határozatlan kifejezésekkel ismételték is az Ígéretet: de a szükségben

tett ígéret a szükség s veszély múltával többé figyelembe sem vétetett, s az ígért alkotmány helyett egy általános reactio politikája emeltetett főszabályvá a népek kormányában.

Ezen fő államelvek állandóságának biztosítása végett azután, a három éjszakeleti hatalom, Ausztria, Orosz- és Poroszország, Sándor csár indítványára, még egy olyatén szerződést is kötött, mely az új európai politikai rendszernek mintegy alapjául szolgálna, s melyet szerzőik, — mivel azt a keresztényi testvériség és igazság elveibe imrkolák, „szent szövetségnek“ kívántak neveztetni. Az okmány, mely e fejedelmek egymás iránti viszonyait a keresztényi szeretet és testvériség elveire fekteti, melyeknél fogva egymást, mint ugyanazon család tagjai, segíyezni kötelesek, — a fejedelmeket népeik irányában úgy tünteti elő, mint a gondviselés meghatalmazottait, kik az istentől reájok bízott népeket teljes atyai, tehát korlátlan hatalommal igazgathatják; de e mellett a népek jogairól mélyen hallgat. Mióta a szent szövetség okmánya nyilvánossá lett, a népszabadság pártolóiban súlyos kételyek támadtak a fejedelmektől népeik irányában tett ígérek beváltása felett; a szükség idején adott szóban bízni alig lehetett többé; s a kételyek és aggodalmak hamar meg is valósulának: a reactio, elnyomás, öszszeszorítás politikája, kivált a karlsbadi öszszejövetel (1819 augusztus) óta, melynek határozatait aztán a német szövetségi gyűlés is elfogadta s megerősítette (szept. 20), általánossá lett az európai szárazföld államainak kormányában.

E szabadságellenes politika az osztrák birodalomban nem nyilatkozott mindjárt a béke helyreállta után; sőt, mintha a népek rokonszenvét s a német- és olaszországi közvéleményt is megnyerni kívánta volna politikájának a bécsi kabinet, pár évig még némi szabadelvű nyilatkozatokkal és rendeletekkel is találkozunk annak részéről. Ezen évek mintegy altatóul szolgáltak az osztrák népekre nézve, melyek különben is feltétlen engedelmességhez s a kormány és egyház gyámkodásához szokva, közügyeik iránt jobbjára

nagy közönyösséget tanúsítanak. A forduló pontot 1817 tavaszán észleljük, midőn a kormány, megrettenvén ama szabadabb szellemtől, mely Francia- s Németországban ismét nyilatkozni kezd vala, tanácsosnak tartó, a gyepelőket fessebbre vonni. Ekkor neveztetett ki rendőri főnökké gróf Szedlniczky, kinek hivatalba lépése óta mind több összeszorító szabályok kezdőnek közzététetni, vagy a hivatalnokoknak, magok mihez tartása végett, utasításul szívökre köttetni. A birodalom a külföldtől, a külföldi szellem behatásától szigorúbban elzárattott mint valaha, útlevelet a külföldre csak az utazási cél pontos kitűzése s faggató kikérdeztetés után, s még így is nagy bajjal, lehetett kieszközleni; külföldi egyetemek látogatása, még a tanári vagy papi pályára készülő protestánsoknak is, kik közt az ilyféle kül egyetemekben való kiképeztetés régóta bevett szokássá vált, csak kivételképen, befolyásos pártfogások által s igen ritka esetben engedtetett meg. A külföld szellemi termékei, könyvek s folyóiratok, a legszigorúbb vizsgálat alá vettek; s a szabadabb szelleműek, ha bár komoly tudománnyal foglalkodóak is, kéréletlenül kitiltottak. A bölceleti s történelmi munkák leginkább érzik vala a censura e tilalmi szigorát. Hetin a közoktatás és a sajtó a legfélétekenyebb ellenörködés alá helyeztetett. A kézi-könyveket, még a felsőbb tudományokban is, vagy maga a kormány szabta elő, vagy csak szigorú elővizsgálat után engedte meg használatni. A sajtót, úgy a könyvekre mint az időszakira nézve, szintoly önkényes mint szigorú censura nyűgöző le.

S hogy a szabadabb elvek élőszóvali terjesztésének is eleje vétessék: a titkosan kémkedő s vádaskodó rendörség még szélesebb terjedelemben szerveztetett, a vádaskodás jutalmakkal ösztönöztetett.

A bécsi rendőrfőnöknek Magyarországon, mint tudjuk, semmi törvényes hatósága sem volt; sőt az ország kormánya függetlenségéről s alkotmányosságáról alkotott s kellő érvényben lévő törvényeink a leghatározottabb kife-

jezésekben tudták nemcsak az osztrák hatóságok bármi be-
 folyását a magyar közigazgatási ügyekre, liánom azon mo-
 dor s elvek alkalmazását is, melyek szerint az osztrák örö-
 kös tartományok kormányoztatnak. „Ő felsége elismerni
 méltóztatott, — így szól az 1790-ki 10-dik t.-cz. — hogy
 ámbár a felséges Ausztriai ház nőágának örökösödése az
 1723-ki 1. és 2. törv. cz. által Magyarországnban s kapcsolt
 részeiben ugyanazon fejedelmet illeti, melyet ... a Német-
 országban és Németországon kivid fekvő tartományokban:
 Magyarország mindazáltal kapcsolt részeivel szabad ország,
 s kormányzatának alakzatára nézve inda értve minden kor-
 mányzségeit) független, azaz semmi más országtól avagy
 néptől nem függő, hanem tulajdon megállással és alkot-
 mánynyal bíró; annál fogva a maga törvényesen megkoro-
 názott örökös királya által . . . saját törvényei és törvényes
 szokásai szerint, nem pedig más tartományok módjára . . .
 kormányzandó és igazgatandó.“ De az osztrák rendőrfőnök
 mindamelllett is nagy befolyást gyakorolt hazánkra; habár
 azt nem közvetlen is, hanem a magyar kormányzsékek
 által tette foganatba. A királyi hatalomnak rendőri ügyek-
 ben nagy szélességet engednek törvényeink; s ennél fogva
 számos esetekben, mikről határozott törvény nem rendel-
 kezett, sőt egyben-másban létező törvény ellenére is, a
 bécsi középponti főrendőri hivatal által elfogadott elvek s
 megállapított szabályok, a magyar kormányzsékek közbe-
 jöttével, hazánkra is kiterjesztettek. A rendelet a kor-
 mányzsékekhez a király nevében menven, ezek kénytele-
 nek valónak az előtt meghajolni s azt életbe léptetni Azon
 magyar királyi kanczellár, vagy más tanácsos, ki Metter-
 nichchel vagy Szedniczkyvel kikötni mert volna, hivatalát
 nem sokáig tarthatta meg. De egyébiránt kormányzsé-
 keinkre is sokkal inkább átragadt már az osztrák bureau-
 kratiai szellem, mintsem hogy azok, még midőn világos
 törvényre támaszkodhattak is, ellenzéket képezni hajlandók
 voltak volna. Kohári herezeg, magyar királyi kanczellár,

nemzetiségének, mely benne férfiágon kihalt, a fejedelmi ház iránti példás hűségét, a kormánypolitika feltétlen pártolása által igyekezett a maga részéről bizonyítani. így lón aztán, hogy a sajtót, censurát. tanintézeteket stb. illetőleg ugyanazon vagy hasonló szabályok vétettek nálunk is fogantatba, mint a német örökös tartományokban; a titkos rendőrség pedig, a kormányzések mellőztével, egyenesen a bécsi rendőri főnöktől függött, attól vette a rendeleteket, ahhoz intézte tudósításait.

Ha ekkoron a megyei hatóságok, melyek minden törvénytelen vagy az alkotmány szellemével ellenkező rendeleteket tisztelettel félretenni s azok visszavonásáért a királyhoz feliratokat intézni szoktak volt, nem léteznek vala: kormányzéseink s városi tanácsaink szolgálai engedelmessége, főnemességünk nagyobb részének léhasága s a sokféle kellemetlenséget, mellőztetést, hátratételt stb. maga után vonó „compromissiótól“ óvakodó félénksége s hazafiútlan erélytelensége mellett, ilyféle önkényes rendeletek s rendőri szabályok által lassanként akár az egész alkotmányt ki lehetett volna forgatni sarkaiból. Országgyűlés, mely a megsértett nemzeti jogok s megcsorbított alkotmányos igazgatás mellett erélyesen felléphetett volna, 1812 óta — mivel akkor a kormányzabályok ellen élénk s kitartó ellenzékét fejtett ki, minden sürgetések daczára sem hívatott egybe. József főherczegnek, ki nádori tiszte szerint az alkotmány sértetlensége s az igazgatás törvényessége felett örködni köteleztetett, — mivel ezeknek szintűgy mint saját tekintélyének védelmében nem is mulasztá el szavát császári bátyja előtt fölemelni, befolyása az udvarnál mindenféle gyanúsításokkal oly annyira aláátott, hogy huzamosabb ideig Bécsset is kénytelen lón kerülni. Ős, ki a nádor után mind törvényes, mind hagyományos tiszti tekintélye szerint leginkább hívatva volt volna a trón előtt előterjesztéseket tenni, az ország primásának méltósága, mely Károly Ambrus fő-

herceg halálával még 1809-ben megürült, egy évtizeden keresztül nem tölthetett be.

E körülmények közt még egyedül a vármegyék valának képesek védeni a nemzeti jogokat, az alkotmányos kormányzatot a kényuralmi reactio ellenében; s tették is azt, ki több, ki kevesebb erélylyel s eredménnyel. Ezek, a törvénytelen rendeleteket félretévén s azok visszavonását követelvén, egyszersmind a régóta elmulasztott s a mindenemű hazai hiányok pótlása végett oly annyira szükséges országgyűlés egybehívását is szorgalmazzák vala a királynál. Majd azonban, ezen ellenzésük miatt, a vármegyék is magokra vonták a kormány haragját. Nemcsak hogy kérelmeik s előterjesztéseikre vagy semmi választ nem kaptak, vagy visszautasító s engedelmességet parancsoló feddással némítattak el; hanem, ha egyik vagy másik megyében az alkotmány veszedelme által felébresztett hazafiúi aggodalom a kényuralom ellen netalán hevesebb kikelésekben tört ki: a titkos kémek s vádaskodók által haladék nélkül értesített bécsi kormány még nagyobb szigort fejtett ki az ilvféle „vakmerőség“ ellen. Az illetén bátrabb, buzgóbb hazafiak Bécsbe idéztettek, hogy „a feddő királyi szó“ által megfélemlítve elnémíttassanak: vagy, midőn a vád számosabbak ellen emeltetett, a megyébe küldetett le királyi biztosság, mely aztán különféle zaklatások, fenyegetések vagy épen erőszakolások és „actiozások“ által némította el a szabad szót, fojtotta el az ellenzéket s hajtotta végre, ha különben nem sikerült, karhatalommal is, a kormány rendeletét.

Azonban belátta a kormány, hogy ily kivételes eszközökkel hosszan nem lehetem! kormányozni a megyéket; hogy az erőszakos összeszorítás ilyféle eseteinek sokaséba csak a szenvedélyeket izgatja fel, daczot szül; mi aztán mind hevesebb összeütközésekre vezethet. Ferencz császár s király főbb törekvéseinek egyike az volt mindenha, hogy kormánya, kényuralmi hajlama daczára is, egy patriarchális, atyai kormány színét viselje a világ előtt; természeti jó-

szívúságával is ellenkezett, hosszú, heves vizzályokba keveredni népeivel, kiktől szeretetet, bizodalját, önkénytes fiúi engedelmességet igényelt; habár egyébiránt nem örömet teljesítette is kívánataikat. A hatalmaskodást, erőszakos rendszabályokat ő ennél fogva nem igen kedvelte, s ha csak lehetett, a bajnak inkább megelőző szabályokkal vette elejét; szigorú kormányelveit örömet a legszelídebb eszközökkel tette fogantba. A forradalmi szellem kifejtése ellen ő a nagy óvatossággal alkotott, minden felvilágosodás meggátlására irányzott iskolai s köznevelési rendszerben s a sajtó korlátolásában kereste a legbiztosabb óvszert s védelmet. Az osztrák örökös tartományokban az őseitől öröklött kormányrendszert, Metternich és Szedlniczky minisztereinek segédelmével, olyanná tökéletesbítette, mely minden szabad mozgást, a politikai testületeknek, papságnak s nemességnek minden önállóságát, öntevékenységét meggátolta. Ilyesmit őhajt vala ő tenni az önkormányzasi jogaikra féltékeny, a törvénytelen felsőbb parancsok iránt engedetlen, makacs, zajos vármegyékkel is, hogy ne legyen kénytelen mindig erőszakkal törni meg ellenzésüket.

A kormány c végett mindenek előtt kettőt lát vala szlikésesnek: hogy az önállóbb, függetlenebb, hazafiúi büzgálátokról s alkotmányos érzelmekről ismeretesb fő s más kísértetek, jobb módú nemesek a megyei gyűlésektől elidegeníttessenek; és hogy a. megyei igazgatás egy engedelmes, minden rendeletet hódolattal fogadó tisztai kar kezébe játszassák. E czélok elsejét a, megyei főnökök által vélte elérhetni a kormány. Főispánokká vagy főispánt helytartókká, a függetlenebb hazafiak mellőztével, oly egyének nevezettek, a kiktől eleve is fel lehetett tenni, hogy, akár szűkebb vagyónállapotuk, akár nagyravágyásnk által indítatva, a kormány czéljainak valósítására minden körülmények közt segédkezzen nyújtandanak. Ezeknek aztán kötelességükké tétetett, meggyük gyűlésein gyakran megjeleniök; ama fő és jobb módú nemeseket pedig, kiktől ellenzéket várhatnának, holmi

ízetlenségek, pártfodorlatok által azoktól elidogeiíteniök. Hol ez egyedül a főispánok s administratorok által el nem érethetett, csekélyebb okokból is királyi biztosságok kiil (lettek a megyékbe, mindaddig azok nyakán illendők, míg az ellenzék, a zaklatásokat, fodorlatokat megállva, a gyűlések látogatásától el nem szokik. Hol aztán a dolgok eny nyire jutottak, a másik célét is könnyű vala megközelíteni. A megyefőnökök által alispánokká s más főbb tisztviselőkké szinte hasonló, hajlékony egyének tűzettek ki a tisztválasztó gyűléseken, melyekre a főispánok a megnyert kisnemesség-ből is mind többeket kezdőnek becsődítettni. A hol pedig ily kedvező választásokat az ellenzék ereje s ébersége remélni nem engedett, a tisztújítás határozatlan időre clhalasztatott; s a tiszti karban támadt hiányokat, minden egyes esetben, a megyefőnök maga helyettesített egyénekkel töltötte he. Voltak megyék, melyekben tisztújító szék tiz-tizenöt éven át sem tartatván, a tisztikar nagyobb része illetén, a megyefőnök által „surrogált“ egyénekből álla.

E módok által a kormány számos megyékben célját érte. A főnemesség s a többi rendek míveltebb, ingerlékenyebb tagjai, kik elébb az ellenzék magvát képezték vala, a megyefőnökök ízetlenkedései, a királyi biztosok zsarnokkodásai, a titkos kémek vagy magok a megyei főnökök vádaskodásai által elkedvetlenítve vagy megfélemlítve, a megyei közgyűlésekről jobbára elmaradozóának. Kikben az említett fodorlatok a hazafiúi erélyt s kitartást meg nem törhették, számos megyében csekély számra olvadván, hasztalan küzdenek vala a törvénytelen udvari parancsok ellen, melyeknek a megyefőnökök, a tiszti karral s más kormánypartiakkal egyesülve, rendesen többséget szereztek.

Előre lehetett azonban látni, hogy ez nem sikerülhet eként minden megyében. A kormány tehát lassanként magát a megyék szervezetét s ügytárgyalását is megváltoztatni igyekezett. Hogy a királyi rendeletek olyféle ellenzék nélkül, minő a közgyűléseken minden törvénytelen parancs

ellen kifejteni szokott, gyorsan végrehajttassanak: 1817 végső napjaiban oly rendeletet bocsátott a megyékhez, miszerint a díjazott táblabírák ezentúl, a középponti tisztviselőkkel együtt, állandóig a megye székhelyén lakjanak, s mintegy örökös kisgyűlést képezvén, a felső rendeleteket, a nélkül hogy azokat előbb közgyűlés elébe terjesztenék, haladék nélkül foganatba vegyék; a közgyűlésnek utóbb csak a megtörtént végrehajtást jelentvén be. A kormány kétségkívül arra számított, hogy e néhány táblabíró s tisztviselő, a megyéjének által könnyen megnyerethetvén, az önkényes, törvénytelen rendeleteknek is foganatot szerzeni, s idővel talán még az évnegyedi közgyűlések is mellözhetőkké válnak. Ha a kormány ebben czélt érhet vala, nem sokára lényegesen megváltozott s meggyöngült volna a megyei hatóság. De a megyék idején észrevették a czélzatot, s egy-párt kivéve, ilyféle újítás ellen valamennyien óvást tettek, országgyűlésre utasítván a megerendezést.

E szándéka nem sikerülvén, más módhoz nyúlt a kormány, hogy ezélezatait a megyékben keresztülvihesse: a megyéket magok a megyék által jigyekezett legyözni. A mondottakon kívül, mik által az ellenzéket megsemmisíteni törekedék, még egy más, különben veszélyes, két élű fegyverhez sem kételkedett vala nyúlani. Ügynökei, párthívei által a nemesség alsó, szegényebb s műveletlenebb, tehát könnyen megnyerhető vagy tévútra vezethető osztályát kezdé a gyűlésekre beédesgetni, becsodítani, remélvén, hogy annak szavazatát a maga számára ügynökei által állandóan biztosíthatja. Az alnemesség eddigelé, ha elvetődött is a minden harmad évben tartott tisztújító gyűlésekre, befolyása még azokon sem volt eldöntő a megyei értelmiség ellenében; más évnegyedi, vagy a fontosabb és sürgetőbb kormányrendeletek kihirdetése végett egybehívott rendkívüli közgyűlésekre azonban, melyeken az értelme, míveltsége körén túleső tárgyak kerültek szőnyegre, egykettő is alig, tömegesen soha sem szokott volt megjelenni. Most azonban,

a kormánypártiak által beédesgettvén, szavazata által, melyet a megyefőnök igénybe vett, részt kezd vala venni a vitatárgyak elhatározásában. A kormánypárt e módon több megyében urává lőn a helyzetnek. Hasztalan szólalt fel ezen alkotmányveszélyeztető visszaélés ellen a független értelmiségből álló, hazafias ellenzék; hasztalan törekedett a kisenemességtől, mint tudatlansága miatt illetéktelentől, megtagadni az ily vitatkozó gyűléseken a szavazatjogot, melyet az eddigelé a tisztújításokon kívül nem is gyakorolt vala: a kormány azt egy külön rendelet által biztosította az alnemességnek, melyet állandóig megnyertnek s kénye szerint felhasználhatónak hitt a maga céljaira.

És egy ideig számos megyében ily szomorú állapotban pang vala az alkotmányosság tige. Annak mívelt, értelmes védői jobbára vagy kislelkűleg visszavonultak, vagy annyira megfogytak, hogy csaknem minden kérdésben leszavaztak tak a kormánypárt által, mely szavazatainak többségét a félrevezetett, tudatlan alnemességben toborzá. A kormány csak oda fordító fő gondját, hogy a megyefőnökök a tisztikar tekintélyesebb egyéneit s a többi rendek közöl a legszájasabbakat hiúságoknál vagy érdeküknél fogva pártjára vonja; mit a tisztviselők helyettesítése s némi ígérek, címek és tisztségek osztogatása által elérnie nem volt lehetetlen. Ezek aztán, önzésüktől ösztönöztetve, mindent elkövettek, hogy a kisenemességből, a tisztli tekintély, rábeszélések, a kérdések elferdítése s más fondorlatok által, annyi szavazatot nyerjenek, mennyi a többségre megkívántatott. A kormány befolyása eképen egy ideig nőttön nőtt a megyékben, melyek eddigelé az alkotmány főbástyáit képezték. A befolyással pedig egy nyomon járt a kényuralom és reactio, melynek megszilárdítása volt épen célja ezen eljárásnak. Az elkedvetlenedett, elcsüggedt értelmesebb nemesség apatkiába, szenvtelenségbe siilyedt, az annyi kellemetlenséggel, zaklattatással járó hatósági élettől mindinkább visszavonó It. A megye gyűlésein az elnök s a vele tartó tisztikar lett

minden: vitázó, határozó, végrehajtó. A szenvtelenség s részvétlenség több megyében oly nagygyá lőn, hogy még a székvárosban, vagy ahhoz közel lakó nemesek is legfőbb akkor jelentek meg a közgyűlésre, midőn a húsár szabályozása vagy más hasonló anyagi érdek került tárgyalás alá. A fiatalság, mely a kormány által céljai szerint szervezett közoktatási intézetekből műveltség, felvilágosodás nélkül került ki, nagy részint betyárkodásban, tivornyákban keresett kielégítést pezsgő erejének, mely az általános tespedésbe sülyedt közéletben nem talált el foglaltatást.

Ha a kormánynak sikerül vala ezen állapotot a megyékben hosszabb ideig fentartani, az alkotmányt komolyabb veszély fenyegette volna, mint bármikor a múlt időkben; mert a kormánysszékek, melyeknek a törvények sértetlensége fölött örködniük kellett volna, részint a bennük elterjedt burokratikus szellem, részint befolyásosabb tagjaiknak féltékenysége, önzése, hanyagsága és hazátiatlansága következtében, a kényuralom néma eszközeivé váltak. Annál nagyobb volt pedig a veszély az alkotmányosságra nézve, mivel elene nyílt megtámadást nem igen intézett a bécsi kormány; sőt udvari rendeleteiben, melyeknek csaknem mindegyike egy-egy törvényt sértett, az alkotmányosságnak egy-egy erét metszette el, nagy gondja volt arra, hogy a könnyen hívőket biztosságba ringassa, céljai, szándékai iránt megnyugtassa. Nemcsak soha be nem vallá alkotmányellenes törekvéseit; hanem inkább fennen hirdető a törvények iránti tiszteletét, s a világos törvénysértéseknél is a múlthatlan szükség igényeivel, a közjó gyarapításának szándokával, a monarchia érdekeivel takargató reactionarius céljait. És ki merte volna nyilván kimondani, hogy épen e szép szavak alatt rejlik az alkotmány legnagyobb veszélye? holott maga Ferencz, 1820-ban, midőn az ország fővárosát meglátogató, az őt üdvözlő küldöttségnek e biztosító választ mondta: „Hazátokat, isten kegyelméből, eddig a legnagyobb viszontagságokban is megmentettem a veszélytől, s rajta leszek,

hogy azt ezután se érje baj; mert az én boldogságom az isteni gondviselés által kormányomra bízott bú népeim boldogságában áll. Most ismét veszélyek fenyegetőznek: az egész világ eszelősködik s mellékezelőkből ábrándos alkotmányokat hajtasz, nem tudva, mit kíván. Szerencsések ti, kiknek őseitektől öröklött alkotmányotok Van; melyet hogy szeresettek, akarom, mert én is szeretem azt, és valamint eddig megtartottam, úgy ezentúl is megőrzendőm s a maga épségében szállítandom maradékaimra: remélvén, hogy ti sem fogtok engem bármi veszélyben is elhagyni. Ily veszély most még nem forog ugyan fenn; de ha az eset, mi távol legyen, beállana, segedelmetekre számot tartok." Ily biztósító királyi szó után nem maga a fejedelem ellen látszott volna-e az véteni, ki nyilván állítani meri vala, hogy az alkotmány veszélyben forog? És ez okozható, hogy Ferenez felette jó fogadtatásban részesült Budapesten ¹⁾.

¹⁾ Érdekes, mit e fogadtatásról Dessewily József gr. ír Kazinczy Ferenzhez okt. '22 én kelt levelében: „Olvastam a Fejérvári, Pest megyei főnótárius levelét, melyben Dokus fiskálisnakírta, hogy ők (a Pest megyei küldöttség tagjai) csaknem nyakába s lábaihoz borultak (a császárnak). Vívatot kiáltoztak az audientían.“ — bővebben ír erről egy más, 1821-ki február 6-án kelt levelében: A magyarok viseleté Fiolán, az egész nemzetet nevetségessé tette Európa előtt. Azt mondatták a császárral: „totus minus stultisat etc.....“, Gr. Teleki Samu, felesége gyöngyeivel paszomátoztatta ki mentéjét. Az egyik b. Prónaynak drap d'orból valónak sarui. Mások temérdek portékákat szedtek fel a boltokból, hogy gazdagoknak láttassanak és tisztelkedhcsenek. És mind ez azért volt, mert nimbussal akartuk Ő felségét Troppauba küldeni; és mivel a csehek hidegen fogadták a fejedelmet, mi melegen akartuk, és így az árnyékot elvetni uralmára, és magunkra hajtani a kegyességek fényeit és Bogárjait. Ő felsége soha sem volt kegyesebb. Gr. Almássy Kristóf azt projectálta: küldenének egy deputatiot a spanyolokhoz, és köszönnék meg nekik fejedelmünk kegyes Ígéreteit. Gr. Teleki Lászlónét megcsókolta a királyné, valamennyi dáma a grófnéhoz tódult, és meg akarta ajkaival érni azt a szent helyet, a hová a fejedelmi csók tapodott... Ő felségének Budáról lett elutazása után ctiltatott a nyomtatástól Gustermann munkája 3-ik darabja; később pedig két zsidót magyar nemesekké nevezett ki ő felsége. A királyné azt mondta: hogy Prágában 24 óra alatt több kéréveleket kapott férje, mint két hét alatt Pesten. Csak Wurm, a fejérvári püspök, szólott úgy

Egyébiránt, midőn Ferencz e szavakat intéző a magyar nemzethez, a kormány egy ideig óvakodék is szemet szűrőbb rendeletekkel maga ellen ingerelni a közvéleményt. A reactio által örökre elnyomottnak vélt forradalom erkölcsi láza Európa több vidékein már ismét elhatalmazott vala a kedélyeken. A német népek, bár ugyan csak békés úton, de mind komolyabban követelék fejedelmeiktől a harczok idején megígért s a bécsi congressuson is biztosított alkotmányt. Komolyabb volt az ügy Spanyolországban, hol a sereg a cadixi cortesek által még 1812-ben alkotott demokratiai alkotmányt kikiáltotta, s a sereghez csatlakozott nemzet a királyival is elfogadtatta. A forradalom rövid idő múlva Portugálba is áthatott s győzedelmeskedett. Mi azonban a bécsi kormányt még közelebről érdeklő s inkább aggasztó: Spanyolország példája Olaszországot is maga után ragadta. A mozgalom itt a carbonarik társulatából eredt, mely még a francia háború alatt keletkezett s Olaszország egyesítését tűzte ki törekvései céljává. A carbonarik által felizgattott nép Nápolyban a spanyol alkotmány elfogadását mind hangosabban követelte s végre ki is daczolta IV. Ferdinánd királytól. Sicilia ugyanazon alkotmányt kiáltotta ki, s magát ezenfelül Nápolyiéi is függetlennek nyilatkoztatta.

A bécsi udvart nagy aggodalom szállotta meg, nehogy a forradalmi szellem az osztrák uralmat gyűlölő lombardvelencei királyságra is kiterjedjen. Metternich herezeg nagy erélylyel ragadta meg az ellenforradalom gyeplőit Olaszországban. A nagyhatalmakat rcábirta. hogy elébb Troppauban, majd Laibachban congressusba gyűljenek, s Ausztriát

mint az igazság, az okosság és a fejedelemhez való bizodalom és hűség megkívánja; azt mondta t. i.: „remélik a magyarok, hogy nem fogja őket ezután ő felsége pátensek által igazgattatni. Sok magyarok azt mondják: hogy közelebbi viseletök által Budán mostani constitutiójokat sok századokra megerősítették. Ezeknek pápaszemre lenne szükségük ... A magyarok viseleti: Budán káros és hazug hízelkedés volt; — mert megalégedést színlelt, és megcsalta a jószívű, de nem messzelátó jámbor fejedelmet.“ Kazinczy és Dessewffy levelezése III. 715. és 87.

fegyveres beavatkozásra hatalmazzák fel az appennini félszigeten. Ennek következtében Frimont, osztrák tábornok ötven ezernyi cs. kir. hadsereg élén, márczius első napjaiban már a nápolyi határszélen áll, s a felkeltek szervezetlen seregeit szétrobbantván, a forradalmat pár hét alatt mind Nápolyban, mind Sziciliában könnyű szerrel elfojtotta.

De még hírért sem vehette a bécsi udvar ezen, minden várakozást fölülmúló gyors sttkernek, midőn ama rémhír érkezett hozzá, hogy a hadsereg Piemontban is fellázadt és szinte a spanyol alkotmányt kiáltotta ki; minek következtében Viktor Emánuel király a trónról testvére, Károly Félix javára lemondott. A nápolyi események híre azonban ezen újabb forradalom élet is hamar megtompítá; a bécsi kormány erélyének pedig újabb ösztönt adott, beavatkozása által itt is urává lenni a mozgalomnak. Bubna tábornok egy hadtesttel haladék nélkül átkelt a Ticinon, s a király hűségében állhatatos piemonti hadcsapatokkal egyesülvén, a néptől egyáltalában nem támogatott fölkelteket Kőváránál megverte; minek következtében a székvárosába visszatért király a békét minden további nehézség nélkül helyreállította.

Áprít végén már ismét mindenütt csend uralkodott az appennini félszigeten, s csak a lázadók büntetésében működő törvényszékek, a bűnösök s a gyanúsak üldözése s elfogatása, súlyos fogságra, száműzetésre stb. elítélése s egy irtózatosságot reatio uralma emlékeztetett még, a síri csendben, a gyorsan lefolyt forradalomra.

A bécsi kabinet, melynek ezen eredmény főleg tulajdonítandó vala, büszkén ülte meg diadalát; s vele együtt diadalt ült a reactionarius politika is, nemcsak Piemontban és Nápolyban, s nem is csak a lombard-velencei királyságban, hanem a monarchia egyéb részeiben is. Olaszország lecsillapodtával a forradalmi láz még nem szűnt meg mindenütt Európában. Spanyolországban és Portugálban, daczára a veronai congressusnak, melyet a nagy hatalmak főleg annak elnyomása végett tartottak a következő évben,

a forradalom még sokáig nem engedő teljesen megszűnni az abszolút kormányok aggodalmait. Az oláh- és görögországi felkelések is, melyeknek elseje ugyan hamar elfojtattott, másodika azonban egy, számos éveken át folytatott vérengző háború után végre is a felszabadult görög nemzetiségnek vívta ki a diadalt, — a népszabadság eszméinek folyton nyújtának vala táplálatot; de egyszersmind a bécsi kormányt is folyton ösztönzék, még nagyobb buzgalmat és szigort fejtenie ki ellenforradalmi törekvéseiben. Nem csoda ennél fogva, hogy a szellemi közlekedésnek a külfölddel ezután még nagyobb akadályok vettek ellenébe, a monarchia elzárása még teljesebbé tétetett; hogy a régibb eensurái szabályok még szigorúbbakkal váltattak fel; hogy a tanintézetek s közoktatás felilgyelésében, nehogy általok veszélyes felvilágosodás terjesztessék, a gond megkettőztetett; hogy a titkos kémkedés a tökély magas fokára fejtetett.

Azokban lehetetlen volt a kormánynak be nem látnia, hogy e negatív, politialis szabályok, ha képesek is talán egy időre elnyomni a népek szabadságvágyait, csöndet, nyugalmat eszközteni; de egymagokra szintúgy nem fogják teljesen megakaszthatni s megátolhatni a szabadabb szellem kifejlését, mint a legszigorúbb fegyelem nem fojthatja el, nem irthatja ki, legföljebb csak késleltetheti az ifjúság ösztöneinek nyilatkozatát; lehetetlen volt be nem látnia, hogy valamint az ifjúságot csak erős, józan elvek, s egy, fejlődő erejének kitűzött magasabb, nemesebb cél képes megóvni a kicsapongásoktól s hasznos irányt adni pezsgő erejének: úgy a népeket is csak pozitív erkölcsi irányok s az anyagi téren felfokozott munkásság foglalhatják el annyira, hogy politikai zavargásoktól tartózkodják s a kormány kényuralmát is csöndesen tűrje.

E nézetekből indult ki a bécsi kormány, midőn elhárította magát, hogy említett összeszorító politikai rendszernek fentartása mellett, egy részről az anyagi érdekeket,

ipart, kereskedelmet, más részről a vallásosságot is lehetőleg fejleszse, élénkítse a monarchiában.

Az anyagi érdekek gyarapítását különben is nagy mértékben igénylik vala a birodalom finanszialis viszonyai. Az 1811 után ismét nagy zavarba stilycdt pénzügyet a becesevesztett papír-pénznek újabb értékleszállítása, a bécsi bank megalapítása s más finanszialis működések által némileg jobb állapotba kezdő ugyan helyezni a kormány; minthogy azonban kiadásaiban szigorúbb takarékoságot megalapítói sem hajlandó nem volt, sem az elfogadott politialis, állandólag nagy haderőre támaszkodni kénytelen kormányrendszer nem engedett: mellőzhetlen szükségét érezé újabb jövedelmi források megnyitásának. Egyelőre egy elég könnyelmű kölcsönrendszer által igyekezett fedezni budgetje rendes évi hiányait; e mellett azonban, mi csak pillanatnyi segílyt nyújta, múlhatatlannak látó, rendes jövedelmeit is mind a közvetett, kivált a vámokból eredő bevételeinek, mind az egyenes adónak emelkedése által lehetőleg szaporítani, s e végett népeinek adóképességét is gyarapítani. Egyébíránt is Metternich a szellemi és politikai élet hiányáért örömet nyújtott volna kárpótlást a népnek anyagi jóllétében; miért szerette volt is emlegetni, hogy a kormány szabályul tűzte ki magának, a nép ebijeli kívánatait minden módon teljesíteni, s a közjóllétet, az ipar s kereskedelem akadályainak mellőzése által elősegíteni.

S e téren nem is hiányzott volna az alkalom a működésre oly országban, hol a különben számos, szép folyományok, jobbára magokra hagyatva, a közlekedés akadálytalan eszközeivé idomítva még kevésbé valónak; hol a jó szárazföldi utakban is igen nagy volt a hiány; hol gazdaszati, ipar- s reáliskolák nem léte miatt, a nép mindennapi foglalkodásaiban sem vala képes magának kellő szakképzettséget szerezeni, s csak hagyományos ősi módon mívelte földjeit, űzte kézműiparát. A béke kezdetével beállott rendkívül szűk termésű évek, melyek, kivált a magyar korona

területen, a közlekedési eszközök nagy hiányossága miatt, több vidéken az éhhalál Ínségét hozták a népre, komolyan figyelmeztették is a kormányt, mennyire múlhatlan feladatának tekintse a közlekedés könnyítését s javítását, eszközeinek szaporítását. Es nem tagadhatni, tett is az egyénit e tekintetben. A folyamszabályozások, mocsárkiszáritások, útépitések, melyek ezen évek alatt, bár koránt sem a hiány és szükség arányában, megkezdettek, egyáltalában buzdításban, sőt némi kedvezésekben is részesültek a kormány jóakaratóból. Módosítottak némileg ama súlyos vám-szabályok is, melyek épen legjelentékenyebb természetnyeinket annyira terhelték vala, hogy azokat számos éven keresztül egyáltalában nem lehetett haszonnal kivinni a külföldre; minél fogva azok egyedül a belpiaczokra szorítva, az osztrák gyárosok s más iparosok egyedárusága alá jutottak. Például gyapjünk, dohányunk s több más kiviteli czikkeink vámja, mely elébb majdnem az egyenes tilalommal ért fel, annyira leszállítottott, hogy azokkal ismét lábra kezdte kapni kiülkereskedésünk.

Azonban, csak is ennyire szorítózkodék mind az, mit ezen évek alatt, midőn a külföld általában mindenütt megvetette a maga anyagi érdekei virágzatának alapjait, nálunk a kormány felmutathatótt anyagi jóllétünk gyarapítása gyánánt. Mind az, mi iparunkat, kereskedelmünket, kivált a múlt század közepe óta lenyűgözte, s az ország természeti gazdagságával oly ellentétes tespedésre kárhoztatta, — különösen: a kereskedelmi szabadság felette nagy korlátozása; az osztrák védvámrendszer mely a külföldi gyártmányokat általában 60 százalékkal terhelve, a birodalomból, mondhatni, teljesen kiszorította; s mit e védvámok eredményeztek, a külföld visszatorlásai, melyek csak a magyar természetményeket sújtották; továbbá ama gyarmati közbenső vámrendszer, mi az osztrák tartományok javára hazánkban minden ipart elölt s a mezei gazdaszat kifejtését is megátolta, stb. mind ez, miknek megváltoztatása s javítása

egyedül a kormány akaratától függ vala, szintűgy fenmaradt és szándékosan fentartatott ezen évek alatt is, mint anyagi haladásunk azon egyéb akadályai, melyek a hűbéri viszonyokból és más, csak a törvényhozás útján elmozdítható, akadályokból s pótolható hiányokból származónak.

És, bár mily örömost emlegető is különben a kormány a maga jó szándokait az anyagi jólét kifejtésében, azt a legjobb akarattal sem tehette volna az uralomra emelt politikai kormányrendszer mellett. Az iparnak s kereskedelemnek a szabadság és szellemi kifejlés fő éltető eleme; ezeket pedig ama helyben maradó, minden gyökeres újítástól rettegő, a külfölddel való szellemi közlekedéstől elzáró, benn minden szellemi emelkedést elnyomó, politialis kormányrendszer teljesen száműzte a monarchia határaiból. És ha e rendszer az osztrák tartományokban is gátolta a haladást, — melyek mégis a kormány különös kedvezéseiben részesültek, például néhány reáliskolát, egy politechnikumot, számos jó vitat stb. nyertek: mennyivel inkább nehezedett e rendszer hazánkra, mely nemcsak hogy semmi olyféle kedvezésekben nem részesítettet, mint ama tartományok; hanem ama mesterséges gyarmati rendszer által egyenesen fel is áldoztatott amazok jóllétének! Kétséget nem szenved hogy, ha semmi más akadálya nem létezett volna is anyagi érdekeink életvidorabb kifejlésének, az maga elég vala meggátolni minden jelentékenyebb gyarapodást, hogy a kormány a szellemi életet nyűgbe verte, az értelmi kifejlődést a külföldtől való elzárás, a szigorú censura, s a közoktatás szánandó gyarlósága által megakadályozta; mert ezek következtében szak-képzettséget a gazda, iparos, kereskedő a legjobb akarattal sem volt képes magának szerezni üzletében.

Ha az anyagi jólét ápolása már csak azért is érdekében állott a kormánynak, hogy abban a szellemi s politikai élet hiányáért némi kárpótlást nyújtson népeinek, s ezek adózási képességét financiáinak rendezése végett növelhesse: a vallásosság élesztősét, ápolását maga politikai rendszeré-

nek sikeres keresztülvitele, a népek engedelmisségének s megnyugvásának kieszközlése is mulaszthatatlan feladatává tette. Azon meggyőződésben, hogy a nyugtalan újítási szellem a mindinkább terjedő vallásos közönyösségben, egy jámbor, önmehtagadó vallásosság hiányában is találja táplálátát, nem is mulasztá el a kormány egyéb igazgatási törekvései közt a vallásos érzék fejlesztésére is kiterjeszteni gondjait. A szükkeblű, aggodalmas politikai rendszer mindazáltal e téren is megíúsított minden eredményt. Az embert miként minden másban, úgy vallásos érzelmeiben is csak egy alapos, egyetemes kiképeztetés emelhetvén magasabb fokra:• e tekintetben mindenek előtt egy czélszerű nevelési s közoktatási rendszer életbe léptetése lett volna szükséges a stiker biztosítására. A kormány azonban merő félelemből, nehogy e módon talán a felvilágosodás, a népszabadsági eszmék is táplálatot nyerjenek, a köznevelés rendszerét és szellemét nem akarta megváltoztatni; minek következtében a belső vallásosság élesztésének, a kegyes érzelmek ápolásának eszközeit elhanyagolván, sőt számos esetben egyenesen meg is gátolván, csak a vallásosság külső nyilatkozatait, az isteni szolgálatot ügyekezett gyarapítani; csak az ünnepek megtartását s a részvétet az egyházi szertartásokban sürgette. Csoda-e aztán ha a tudatlanságra épített, merő gépies gyakorlatokból álló vallásosság, mely a kedélyeket meg nem termékenyítette, sem tartós, sem áldásos nem lehetett? Minden jó és czélszerű, mi e téren nálunk történt, csak abból áll vala, hogy a papság egy részének teljesebb kiképeztetése végett, Pesten, az egyetem mellett, egy középponti seminarium alapított, melybe minden püspöki megyéből egy pár növendéket kellett küldeni a tbeologiai folyam hallgatására. De egyéb köznevelési intézetekben, iskolákban semmi lépés sem tétetett a vallástán emelésére. A fonák közoktatási rendszer s a tanárok szabadságának aggodalmas korlátozása mellett, a legjobb szándokú s bűzgalmú tanárok sem hathattak sikeresen növendékeikre.

Mi az egyházi viszonyokat illeti, úgy látszik, nem hiányzott ugyan a kormányban annak érzete, hogy itt is átható reformokra lenne szükség; de szabadabb mozgást, mit, hogy czélszerűleg hathasson, múlthatatlanul igényel vala, az egyháznak sem engedett. Sőt, politikai rendszerének érdekében, még az állam szolgájává is aiacsonyítá az egyházat, midőn a papságot, a lelkipásztorokat hivatásukkal merőben ellenkező olyféle szolgálatokra kötelezte, melyek őket híveikkel nem ritkán összeütközésbe hozták, hatásukat megbénították.— Ama viszályok következtében, melyekbe az udvar a pápával részint a lombard-velencei püspökségek kegyúri kinevezése miatt, részint némi más politikai okokból bonyolódva létezett, számos magyar püspökség is sokáig, maga a primási szék majdnem tizenkét évig betöltetlenül hagyott; miből aztán többféle hátrány, zavar, rendtelenség, viszály s a fegyelem meglazulása származott az egyházi életben. A forradalmi veszély az appennini félszigeten, 1820-ban Ferencz császár és a pápa közt végre helyreállította a barátságos viszonyokat; minek következtében a magyar egyház is ellátott főpásztorokkal. Esztergomi érsekké s primássá Ferencz még azon évben l'uduay Sándort, elébb a magyar királyi kancellariánál udvari tanácsost, majd erdélyi püspököt nevezte ki, ki magát a lefolyt ínséges évek alatt jótékonysága által tüntette volt ki.

Az új primás nagy tevékenységet kezd vala kifejteni magas állásában. Egyebek közt káptalanát Nagyszombatból, hova az még a török uralom idejében menekült vala, Esztergomba helyezte vissza. Majd 1822-ben egy országos zsinatban gyűjté össze a magyar korona területének püspökeit s más főpapjait, hogy velők kivált az egyházi fegyelem helyreállításáról s a lelkipásztorkodás gyarapításáról tanácskozzék. A kormány, féltékenységében még ezen, a szabadelvűségről épen nem gyanús gyülekezetbe is elküldeni kívánta a maga biztosát; mit, mint a főpapi kar irányában cddigelé példátlan bizalmatlanság jelét, csak nagy bajjal

sikerült mellőzni a primásnak. Megjelent a zsinatra tizenegy megyés, nyolcz címzetes püspök, huszonöt nagyprépost s más káptalani követ, a benczék és cisztercziek hat apátja, a premontreiek két prépostja, a pesti egyetem theologiai karának tanárai, a pesti és Pázmánféle papnövelde igazgatói, a kassai, nagyvárad, győri és zágrábi iskolai kerületek főigazgatói s tizenöt szerzetes főnök. A primás már eleve öt pontot tűzött vala ki az atyák tanácskozmányai tárgyául, nevezetesen: a meggyöngült vallásosság, meglazult erkölcsiség, s különösen a papok, szerzetesek s tanuló ifjúság fegyelmének helyreállítását; a theologiai tanulmányok s tan módszer egyenlősítését az egyetemen s a püspöki papnöveldekben; az egyetembeli theologiai tanárok közt támadt viszályok kiegyenlítését; a szerzetes rendek szabályainak a magyar egyházi szerkezethez való idomítását; s végre a biblia magyar fordításának átnézését s újabb kiadását. A kormány ezekhez még három pontot kapcsolt a maga részéről, melyek szerint kívánta vala: hogy találjon a zsinat módot olyatén pénzalap alkotására, melyből a bécsi Augustineumban tiz magyar pap bővebb kiképeztetést nyerjen; intézkednék az eltörölt szerzeteknél tett mise-alapítványokról; s végre a szent székek szervezetében is tegyen némi reformokat. Szeptember 8-ka óta öt hétig tanácskoztak c tárgyak felett a zsinat tagjai; fáradozáaik azonban nem eredményezték a czélzott sikert; mert a kormány a végzéseket s munkálatokat, melyeket a zsinat végével magához küldetni kívánt, — azért-e, mivel a papság a királyi biztost kebelében elfogadni vonakodott, vagy mivel a zsinat némely határozatait a maga politikai rendszerével megegyeztetni nem tudta — soha sem erősítette meg; minél fogva azok nem is vétethettek foganatba.

És miként ezen egyházi reformkísérletekkel történt, aként gátolt, mellőzött, s tett lehetlenné a bécsi kabinet minden javítást, minden haladást ezen évek alatt a nemzeti életben. Egy levelében, melyre alább még visszatérünk,

pár évtizeddel utóbb Metternich egyebek közt a következőket írta József főherceg nádorhoz: „Az általános béke helyreállta után fel lehetett volna használni a körülményeket Magyarország kifejlesztésére. De, az én jó szándékból eredt, hanem sttkeretlen előterjesztéseim ellenére, azok nem használtattak fel. A hiba nem az uralkodótól, hanem oly férfiak hiányából származott, kik a szükségnek megfelelni képesek voltak volna. Két elem állt a harcban egymással: a magyar alkotmányos elem, s az abszolút német elem. Egyik rész nem fogott fel, nem akart semmit, mi az elavult alkotmány gépezetébe nem illett; a másik rész alkotmányellenes eszmékkal való megtelvé . . .“

Mire vonatkoztak légyen Metternich állítólagos jó szándékai, nem mondhatjuk meg. A mentséget mindazáltal, melyet az említett, mind komolyabbá váló korban, midőn a föld már ingadozni kezdett a lábai alatt, a maga mentségére felhozott, nem kételkedünk hiúnak, alaptalannak állítani. Abban ugyan valót mondott, hogy a magyar alkotmányos elem s az alkotmányellenes, abszolút eszmékkal s elvekkkel megtelt német elem folytonosan harcban állt egymással; de vajjon ezen alkotmányellenes, kényuralmi elemnek nem ő maga volt-e fő rugonya, irányadója? Nem ő általa emeltetett-e leginkább uralomra azon kényuralmi, reactionárius kormánypolitika, mely minden szellemi mozgalmat, haladást elfojtott, meggátolt, s a nemzeti életet, miként Ausztriában, úgy nálunk is, egy mind merevebbé váló, gépies burokratiai igazgatás nyúgáiba szorítani törekedett? Magyarország kormányügyeiben ő nem vett ugyan részt közvetlenül; hogy mindazáltal ama reactionárius politika nálunk is fogantatva vétetett, Ferencz császár mellett leginkább az ő műve volt: a fontosabb rendeletek, az irányadó elvek, a középponti kormányzások eljárásának szelleme, — mind ez a császári kabinetben határozottat el, hol az övé volt a legnyomatékosabb szó; hol nála nélkül s tudtán kívül semmi fontosabb dolog sem végeztetett.

Mi ama mentséget illeti, hogy a magyar alkotmányos párt mozdulni nem akart: sok hűn terheli, kétséget nem szenved, a magyar nemességet is a nemzeti hátramaradás miatt; de a hibát nem a bécsi kormány iránti viszonyaiban, legalább nem abban követte el, hogy az abszolút eszmékkel megtelt német elem ellen állhatatosan védte alkotmányát; melyet ha elveszt, még kíméletlenebbül a maga nyakára ülteti az alkotmányellenes kényuralmat. Bűne, hibája abban állott, hogy elavult kiváltságaihoz a többi néposztályok irányában konokul ragaszkodva, a jogegyenlőséget s ebből folyó intézményeket annak idejében nem alapította meg. De ezen hiba nem a kérdésben forgó korszaké, melyben a nemesség a múlt század vége óta szünet nélkül, de mindig sikertelenül sürgette kormányánál a reformmunkálatok fölvetelét; utóbb pedig tizenhárom éven át országgyűlést nem tarthatván, alkalmat sem nyert megjavítani elavult állapotait. Szintoly hiú mentegetődzés, legalább e korszakra nézve, a képes, alkalmas férfiak hiánya a nemzeti átalakulás vezetésére. Országgyűlés e korszak alatt minden sürgetések daczára sem tartatván, vajjon hol tűnhettek ki s tehettek volna kísérleteket azok, kik magokban erőt, ügyességet éreztek a pangó államgépezetet haladásnak indítani? És miután a sajtó is annyira le volt nyűgözve, hogy politikáról, reformokról nyilvánosan szólani sem engedtetett, hol és mi módon léphettek volna fel az alkalmas férfiak? Magán személynek engedett-e valaha bármi csekély befolyást a kényuralmára oly féltékeny bécsi kabinet, — kivált ha az alkotmányellenes elvekkkel megtelt német elemet akarta korlátolni? Vagy a főbb kormányhivatalnokok, kancellár, országbíró stb. kísérlettek volna meg, az elavult alkotmányhoz ragaszkodó magyar s az alkotmányellenes német elem közvetítése által, a közönséges haladásnak lendületet adni? De hiszen e főtisztségekre szinte a német elemből álló kabinet nevezett ki s csak is oly férfiakat, kikről eleve is meg valógyőződve, hogy a maga elveivel, nézeteivel egyetértenek s

a kényuralom készséges szolgálivá lenni hajlandók. Ha pedig e főhivatalnokok közt találtatott valaha oly egyéniség, ki a kabinet alkotmányellenes elveinek nem hódolt; hanem azokat a magyar alkotmányos elemmel közvetíteni kívánta: vajjon nem mozdított-e el azonnal hivatalából, miként Ferencz uralkodásának elején Zichyvel, Ürményivel, Ilallerrel történt? Bizonyára, azon férfiú, ki az egymással harezban lévő magyar és német, elemet közvetíteni, azokat egymással némileg kiegyenlíteni, s Magyarország kifejtésének lendületet adni képes volt volna, a létező körülmények közt nem lehetett más, mint maga Ferencz király, vagy főminisztere, Metternich herczeg; kiknek főtörekvésök azonban, fájdalom-, oly annyira a kényuralom erősítésére s egy összeszorító, minden szellemi mozgalmat elfojtó reactionárius kormányzat meggyökereztetésére czélozott, hogy magok körül minden más erő hatását lehetetlenné tették. Hajtok kívül az egyetlen József főherczeg nádor volt még személyes és tisztí viszonyainál fogva oly helyzetben, hogy ama szerepet játszhasa. És e nehéz feladat elvállalásától ő nem is volt idegen; sőt, helyesebben mondva, ez volt ambíciójának ezélja, nyilvános életének fő törekvése. De, ámbár benne c nagy s nehéz műre a tehetség sem hiányzott; s más részről, mi a síkért eleve is biztosíthatta volna, a nemzet bizodalomával is dicsekedhetett: buzgó törekvései mégis, mint alább elgyszer látandjuk, nem szenvedtek-e majdnem minden kísérletnél hajótörést Ferencz király és Metternich kényuralmi elvein, reactionárius irányán.

Ezen elvek s irányok még soha sem voltak szűkkeblűebbek s minden szabadabb mozgalmat s öntevékenységet, — mi nélkül pedig haladásra gondolni sem lehet, gátlóbbak, mint a század harmadik tizedének elején, midőn a bécsi kabinet, megfeszített törekvései következtében, Németországban a szabadabb szellemet, Nápolyban, Siciliában, Piemontban a forradalmat elfojtotta. Az elzárás, a censura, a szellemi butítás, a titkos kémkedés kormányrendszere oly sú-

lyosan nehezedett a nemzetre, hogy mindenfelé a legszomorúbb erkölcsi és anyagi pangás hatalmazott el a nemzeti életen. A nemzet nagyobb része, állapotának szánandóságát tudatlanságában alig érezve, — s mivel természetnyekben bővelkedvén, physikai szükségét nem szenvedett; a finomabb szellemi s erkölcsi élvezeteket pedig, a kormány gondoskodása következtében, nem ismerte, minden élénkebb vágy nélkül egy jobb és szebb élet után, mintegy tompa aléltságban élte le napjait. Nemesebb ösztöneinek, melyek kebelében, félig öntudatlan állapotban szunnyadoznak vala, — minthogy a jelen kopár és borús volt, a kétes jövő pedig semmi szebb kilátással, semmi alapos reménnyel nem kecsegtetett, a múlt kor emlékeiben keresett kielégítést. Ezeknek lapjai, ha több örömről s boldogságról nem is, de a súlyosabb szenvedések mellett, kétségtelenül nagyobb dicsőségről, tevékenyebb erőről, magasztosabb nemzeti életről tesznek tanúságot. Az idők távolsága a jelen korénál talán súlyosabb szenvedések emlékezetét eltörülte, legalább megszelídítette; a nemzeti erő, nagyság és dicsőség képeit ellenben ragyogóbb fényben tüntette elő a mindenfelől csak tespedést, sorvadást mutató jelenben.

De, természetes, ezen keseredés, többé-kevésbé költői merengés a múltakon, nem elégített ki minden kedélyt. A könnyelműebbek, felszínesebbek, kik az életet úgy veszik, a mint kínálkozik, anyagi élvezetbe merülve, feledték a nemzeti élet tespedését. A gazdag főnemesek jobbjára még inkább Becs felé fordulónak, annak mulatságaiban, a császári udvar fényében, a székváros zajában, élvezetben, szórakozásaiban kerestek magoknak kielégítést; minnek aztán még ártalmasabb visszahatása lett a nemzeti állapotokra: fő nemeseink nagy része, mely állandókéig Bécsben lakott vala, e céltalan, minden komolyabb foglalkodástól ilres, élvámoros életben még könnyelműebbé lett, nyelvre s érzelemre egyaránt még inkább elnémetesedett; sokan közölkö vágyoni tekintetben is elsülyedtek.

Voltak mindazáltal többen, kik élénkebb nemzeti érzettől áthatva, forróbb hazaszeretettől lelkesítve, nemzetüket, hazájokat, s a múlt kor szenvedéseinek emlékei miatt még inkább, függetlennek, szabadnak, a míveltség és jóllét pályáján előhaladottnak, virágzónak óhajták vala látni; s kik most a nemzeti élet minden ágazatában elterjedt pangást, sülyedést szemlélve, melyből a szabadulásra ösvényt sehol sem látának, már nemzetük vég elsorvadását, fajuk dicstelen elenyésztét siratták. Bár szép, de hiú álom gyanánt tűnt fel előttük, egy jobb politikai jövő reménye. Még a bátrabb, tevékenyebb szelleműek is meggyőzhetleneknek tárták már az akadályokat, melyeken keresztül kellett volna törniük, hogy szebb jövőre vergődhessenek. Sehol sem mutatkozott oly egyéniség, ki nagy eszméket, nagy szenvedélyeket, nagy bátorságot képviselt volna; minden a legszomorúbb állapotban pangott. A szenttelenek csak kiváltságaik megőrzéséig terjesztők gondjaikat; a jobbak kétségbeestek. A több és súlyosabb küzdelmeket kiállott vénebbek sorában, kik szemtanúi valának az 1790-ben oly nagy reményekre jogosított nemzeti ébredésnek; szemtanúi azon szomorú változásnak is, mely szerint a nemes tűz, mely akkoron fellobogott, a kormány által részint erőszakkal, részint egyéb kormányeszközeinek lassú hatása alatt mindinkább elenyésztett, s minden ismét az 1780-ki év előtti tespedésnek indult, — e vénebbek sorában nem vala ritkaság, találni oly nemesebb kedélyeket, kik még gyászba merülve, vigasztalhatlanul epednek vala nemzetük lassú enyészete miatt. így mutatja fel, egyebek közt, összes történelmünk legkitűnőbb hőseinek egyike, új korunk Mózes, gróf Széchenyi István, a maga atyját Ferenczet, a nemzeti múzeum hazafias lelkű alapítóját, ki, miután magas hivatalaiból elébb az udvarnak a titkos vádaskodások által felszított gyanúja miatt, utóbb kedvetlenségből kétszer is kilépett, élete végső éveit nemzetének sülyedése s reménytelen jövője miatt siránkozva tölti vala visszavonultságában. „Oh mily sokszor látom, —

mond a jeles apának nagy fia — mily sokszor látám, még mint gyöngé hitű, szegény atyámat búba merülve! S már akkor villant lelkemen keresztül, hogy magasbnak, valami sokkal nagyobb érdekűnek kell hatni reá, mint családi vagy házéleti bajok keserűségeinek. Mert Epiktetosz elveivel megbarátkozott keresztyén férfiú, mint ő vala, ilyféle gyötrelmeket mosolylyal tűrt. Akkor nem bírtam felfogni bánatait. Beh nagyok lehettek azok! Később tudám, s most tudom, hogy nemzetünk alacsony létét gyászolta. A magyarnak napról napra mélyebbre siilyedése, és azon remény nélküli nézet, miszerint nem sokára és elkerülhetetlenül fogna életünk végérája ütni, okozá oly sokszori keserű epedéseit . . . Nem tulajdonított a mindinkább lankadó testnek elég erőt és életet, halálos álmaiból kibontakoznia. S annyi polgári erényekkel fénylő atyám, mint „magyar“, reménytelen szállott sírjába!“ Ily epedé gyötrelmek, ily bánatos előérzelmek, kétségkívül sok más jó hazafinak is keserítik vala lelkét, és a jeles Széchenyi Fereucz nem egyedül szállott le a nemzeti feltámadás reménye nélkül sírjába.¹⁾

És pedig már piroslanak vala láthatárunkon a nemzeti feltámadás hajnalának első sugárai! Ezen csoportokon kívül, melyeknek egyike a múltak emlékein merengve keseredesen, másika az anyagi élvekbe merülve könnyelműen, feledé a jelent, harmadika a nemzet jövőjén kétségbeesve szállott le sírjába, — e tömbeken kívül létezett még a ha-

¹⁾ Dessewffy József gr. 1820-ki augusztus 25-én így ír egyebek közt Kazinczy Ferenczhez: „Ha meggondolja az ember, mennyi metallum ásatott ki csak I. Leopold idejétől fogva a magyar föld gyomrából, és be kevés forog abból a magyar ember markában: meg kell döbbsenni mind szerencsétlenségünkön, mind gyávaságunkon. Mind az ég, mind a föld mindent elkövetett értünk; valamint azok, a kik minket századok óta igazgatnak, mindent elkövetnek ellenünk. Sokszor gondolkodom ezen méltatlanságok végéről és csak a történetek sorában, nem pedig nemzetem lelkében találok reménységet. Nem tudom min csodálkozzam jobban: azon-e, hogy sanyargatóink nem unták el még a sanyargatást, vagy pedig örökös elaljasodásunkon.“ Kazinczy és Dessewffy levelezése III. 65.

zafiaknak egy kicsiny koszorúja, melynek jobbára ifjabb, annyi csalódásokon, mint amaz utolsók, még át nem esett, vagy a csalódásokkal is daczó lelkes tagjai még nem estek kétségbe a nemzet jövője felett. Sőt, mennél fenyegetőbb volt a veszély, annál ernyedtlenebb buzgalommal munkálnak vala annak elhárításán, a nemzetiség és szabadság megmentésén. Ezen kis csoport, a közönséges elcsüggedésnek közepette, a látszólag mindenfélekép tespedő és sorvadó korban fejtette ki a nemzeti megifjodás és emelkedés egy új, hatalmas tényezőjét, a nemzeti nyelvet s irodalmat.

Bár a kormány a nemzetiséget nem támadta is meg egyenesen: a veszély azt még komolyabban fenyegette, mint az alkotmányos szabadságot. Az európai szellem irányát tekintve, az élesebb szemek előreláthaták, hogy a hazában uralkodó politikai tespedés csak addig tartami, míg vagy kívülről nem jő valamely újabb, nagyobbszerű rázkódás; vagy benn a kormány nem mér valamely élesebb csapást a most ugyan csüggedtnek látszó, de alkotmányos szabadságára, kiváltságaira még mindig féltékeny nemességre, s nem ébreszti azt lomha tespedtségéből visszahatásra. De az elnémetesedett főnemességet a nemzetiség veszedelme, la>:sú enyészete sem volt képes felébreszteni buzgóbb hazafiúságra. Sokan közölök, már nemzetük nyelvét sem értve, csak annyiban voltak még magyaroknak nevezhetők, a mennyiben magyar őseik családi nevét viselték, magyar javaik jóvedelmét s a magyar főnemes kiváltságait élvezték. A fő aristocrazia női felében pedig épen nagy ritkasággá vált már a nemzeti nyelv tudása; minél fogva ez a főnemesség nagy részének társalgási köreiből végkép kizárattott. S így maga a nemzet legelőkelőbb, legvagyonosabb osztályának nagyobb része önmaga is elősegíté nemzetisége enyészétét; míg- ellenben az alkotmányt, legalább a mennyire kiváltságaikkal szoros kapcsolatban létezett, még ezen elkorcsult magyarok is becsben tarták, készek komolyabb veszély

idején annak védelmére kelni. A megcsorbított, sőt még az elnyomott alkotmányt is vissza lehet pedig szerezni; de a meghalt nemzetiséget semmi hatalom sem képes többé új életre ébreszteni.

Ama lelkes kis hazafi-csoport e veszélyt látva, észlelve, a tespedés és esliggcdés c szomorú korában sem szűnt meg ápolni a nemzetiség főtényezőjét, a hazai nyelvet s irodalmat: helyesen ítélvén hogy, ha a nemzetiség megizmosodik, élénkebb életre fejük: az alkotmányos szabadság diadalát is elébb vagy utóbb múlhatlanul kivívandja. És valóban, csak , a honi nyelv s irodalom kifejtésétől s felvirágozásától lehetett várni, hogy mind a nemzetnek amaz elnémetesedett része is egészen visszanyeressék a hazának; mind a nép nagyobb tömegében oly fokig emelkedjék az erkölcsi erő, hogy képes legyen a haladás akadályait valahára legyőzni, elhárítani. Egyébíránt pedig, miután a kényuralom s reactió a nemzeti életet minden ágazataiban megsibbasztotta, a politikai téren minden szabadabb mozgást meggátolt: egyedül a nyelv s irodalom művelésében nyílt még némileg szabadabb tér a hivatalt vállalni nem akaró, független s büszkébb lelkű hazafiak működésének.

És valóban nagy részben a hazafiak e lelkes kis csoportjának köszönhetette aztán a nemzet a maga feltámadását hosszú, díztelen tespedéséből. Az általok előhozott szellemi mozgalmából, mely minden külső, kényuralmi behatásoktól ment maradt, származott nagy részben a koreszmék azon iránya, mely oly hatalmas visszahatást gyakorolt a kormány kényuralmi, reactionárius törekvései ellen. Az irodalom tisztázd s tágítá a nemzet eszmekörét; az, kivált annak költészeti ága, ébresztgeté a nemzeti érzelmeket, szítogatá ama buzgó felgerjedést, mely szégyenleni kezdé a nemzeti élet azon lelketlen aléltságát, és vágyat kelte föl benne az emelkedésre, a korszerű haladásra. E lassú, csöndes előmunkálat nélkül a szellemi élet mezején, a bekövetkezett nemzeti visszahatás aligha lett volna oly általános, oly erélyes és

kitartó, hogy a kormány magát végre kénytelennek érezze politikája megváltoztatására.

E szellemi mozgalom vázolására kell tehát, — ha csak rövid áttekintésben, csak a mozgalom főbb mozzanatait, szerzőit és vezéreit érintve is, áttérni elbeszélésünknek, hogy ezen kornak csak némileg is élethű képét ábrázolhassuk mert — mint Toldy Ferencz oly helyesen mondja,

„a kik irodalmunk s kivált költészetünk történetét nem tudják, a nemzeti lélek fölgerjedése s az országos élet buzgóbb nyilatkozása egyik főbb tényezőjét nem ismerik.“ Ezen észlelésnél azonban nem lehet feladatunk akár kimerítő történelmémet adni ezen kori irodalmunknak s részletesen elbeszélni mind azon buzgó, nemes munkálkodást, melyet az eleinte kicsiny, de mind számra, mind erőre, mind hatásra nézve folyton növekedő írói koszorú, nemzeti irodalmunk növelésében, annyi akadályok daczára is kifejtett; akár az irodalmi műveket belbecsük, önálló jelentékenységek szerint mérlegelnünk s megítélnünk: mind ez az irodalom történelmének hivatása. Itt csak azt fogjuk nyomozni: mily érintkezés, milyen kölcsönös viszony létezett az irodalom s a cselekvényes élet között; mily lökést adott a külső élet a szellemi mozgalomnak; s ez minő visszahatást gyakorolt az állami s társadalmi élet tüneményeire? Csak körvonaláiban akarjuk tehát ábrázolni irodalmunkat, annak irányát s hatását a közéletre.¹⁾ Csak néhány jelesbjeit említendjük azon örökké kegyeletes emlékezetre s nemzeti hálára méltó hazafiaknak, kik, bár a tudatlan, vagy tespedő, vagy csnem-

¹⁾ És tán még ez is némi vakmerőség volt volna részemről akkor, midőn a hazától távol levőnek nem állott rendelkezésemre egy nemzeti könyvtár, ha nagyérdemű Toldy Ferenciünk s nekem kedves barátom irodalomtörténeti jeles munkái nem szolgálnak útmutatóimul. Most, a hazában, nem hiányzanék többé az anyag kimerítőbb dolgozatra; de célomra, úgy vélekedem, e vázlat is elég: miért csak némely hézagok pótlására szorítkozva, az irodalmunk történetét bővebben tanulmányozni kiváltó olvasót Toldy Ferencz és Gyulay Pál e nembeli jeles munkáira utalom.

zetietlenülült közönség részvétlensége miatt jobbra szegénységgel, nélkülözésekkel küzdve, mégis szent buzgalommal, ernyedetlen kitartással fejleszték, idomíták az elhanyagolt nemzeti nyelvet, mívelték, gazdagíták, emelték virágzatra az irodalmat; és így működve, míg, mondhatni, szívvérökkel mentették meg az enyészetnek indult nemzetiséget, egyzsersmind a politikai életnek is hatalmas lökést adtak.

A magyar nemzetnek egy kifejlett szellemi életre, virágzó irodalomra nem csak mint más nagy, előrehaladottabb nemzeteknek, a szellemi s erkölcsi nemesülés végett; hanem egzsersmind az őt környező, számra nézve sokkal erősebb, többé kevésbé ellenséges törekvésű, őt elnyelni, magokba felolvasztani igyekező népek közt árván, minden rokon nélkül álló nemzetiségének az enyészettől megmentése végett is vala múlhatatlan szüksége. És kétségkívül ez volt oka annak, hogy a nemzet oly erélyesen karolta fel a maga nyelvét s nemzetiségét II. József végső éveiben, oly nemesen, annyi reményekre jogosító lelkesedéssel lán-golt fel mellette József halála után. A szent buzgalom 1790 óta soha sem aludt ki többé egészen a nemzet egy részében; de a körülmények egyáltaljában nem valónak kedvezők arra, hogy az ébredés első tiizében támadt érdekeltség és buzgalom állandóvá válhassék; s az ápolt remények irodalmunk gyorsabb kifejlése iránt megvalósúljanak. Már öt év múlva ismét gyászba borúit a nemzetnek tisztulni alig kezdett ege. A nagy lendületet, melyet a keletkezett folyóiratok: a „Magyar Múzsza“ és „Magyar Múzeum“, az „Orpheus“ és „Uránia“, a „Mindenes Gyűjtemény“ és „;Sok-féle“ stb. s melyet részint ezekben, részint munkáik önálló kiadásaiban irodalmunk úttörői: Bessenyei György, Báróczy, Barcsay, Ányos, Baráti Szabó, Rajnis, Révay, Virág, Kazinczy, Kis János, Dajka, Dugonics, Bacsányi, Kármán, Versegly, Csokonai, Szentjóni Szabó, Fejér György, Péczely, Endrődy, Szerdahelyi, b. Orczy, Szilágyi Sámuel, Simay s többen mások, mind szépirodalmi mind tudományos irodal-

munknak adtak vala, e lendületet már az 1705-ik év megakasztotta. A kormánynak az ügynevezett Martinovics-féle összeesküvés alkalmával s azontúl a demokratiai eszmék s elvek kiirtása végett foganatba vett rettegető rendszere, az élénk, de még csak kicsiny körre terjedt szellemi mozgalmat egy csapással megszüntette. Többen legjelesb tudósaink s Íróink közül az összeesküvésbeni részvétéről s ennek folytatában felségsértésről vádoltatván, elfogattak. Ezek közt volt, a komolyabb tudományokkal foglalkodó Hajnóczyt és Laczkovicsot mellőzve, a tevékenysége, az erőket ösztönző, egyesítő hatása által irodalmunknak némileg már akkor vezérévé lett Kazinczy Ferencz; ezek közt Verseggy, Bacsányi, Szentjóni Szabó stb., kik mindnyájan többé-kevésbé huzamosan, külföldi várak börtöneiben elzárva testedének. Mások, a magoknál nem bűnösebb, de szerencsétlenebb társaik veszedelme által megfélélnítve, elhallgattak. Miként másutt ¹⁾ elbeszéltük, a legkitűnőbb tehetségű ifjak közül számosán esvén áldozatul Thugut miniszter állampolitikájának, mely kiváltképen a tudományt, irodalmat, felvilágosodást s a kor szabadabb eszméi iránt rendszerint fogékony jelesebb tehetségeket tette üldözése czéljává: az irodalom elhalt vagy kivégzett vagy börtönök falai közt sínylő, régiebb művelőinek helyét új erők, új munkások huzamosabb ideig nem pótolták. A tudomány s irodalom pályája annyival veszélyesebbnek tűnheték fél az ifjabb nemzedék előtt, minthogy azok is, kiket a fürgeteg el nem sodort, mint Révay, Virág, Kis, Dugonics stb. mindnyájan több évig mélyen hallgatának; hogy a nyelvművelő társaságok is, melyek a József halála utáni fölgerjedésben keletkeztek vala, jobbára eltiltattak; a folyóiratok pedig, melyek elébb az irodalomban oly üdvös versenyt, oly élénkséget teremtettek, mind megszüntek. Síri csend állott be, az irodalomra szintoly fojtólag ható, mint a közéletre.

¹⁾ Magyarország Történelme VI. 1215. könyv.

Az új század azonban, melynek elején a nagyszerű világesemények s a nyomasztó hazai állapotok a politikai ellenzékét erélyesebb visszahatásra ébresztették, az irodalomba is, úgy a prózaiba, mint a költészetibe, megint több elevenséget hozott.

Hogy prózai, tudományos irodalmunknak csak azon ágait említsük, melyeknek a közéletre mindenha nagy a hatása: a történelemben mindjárt a század elején feltűntek a Budai testvérpár szintoly becses, mint amily hiánytpótló munkáik. A múlt században még nem volt irodalmunkban magyar nyelvű történeti munka, mely akár a kritika, akár az előadás tekintetében figyelmet érdemelt volna; jelesebb történetíróink eddig vagy latin vagy német nyelven írtak; s a csak magyaréi olvasó közönség nem talált jóra való könyvet, melyből az ősök tetteiről, hazája viszontagságairól ismeretet szerezhetett volna. A Budai testvérek, Ferencz és Ezsajás, valának az elsők, kik a közönséget ily, honi nyelvű történeti munkákkal megajándékozták; ők lettek alapítói, úttörői a magyar nyelvű történetírásnak. Ferencz klasszikai becsű, még korunkban is örömet olvasott „Magyarország históriájára való Lexikonéval“, Ezsajás „Közönséges Históriájával“, „A régi tudós világ Históriájával“, „A régi római írók életével“, de főleg „Magyarország Históriájával“, oly könyveket adtak a közönség kezébe, melyek, helyes kritikával, az események gondos megválasztásával, elfogulatlan vizsgálattal és szoros tárgyilagossággal írva, a történetek ismeretére s helyes felfogására, a történelmi érzék fölébresztésére s ápolására kiszámíthatlan hatást gyakoroltak a közönségben, melynek kivált Ferencz Lexikona méltán kedvencz olvasmányává lett.

Egy fő hiánya volt e különben becses, hasznos munkáknak: az, hogy a debreczeni iskola elavult nyelvén írtak, daczára annak, hogy a Révay Miklós által nyelvünk rendszerében meggyújtott fáklyavilág sugárainál, Báróczy s Kazinczy példáit követve, jobb íróink már az új kor válasz-

tékos, szabatos nyelvén kezdenek vala írni. E hiányt azonban teljesen pótlá. Virág Benedek, „a nemzeti lélek tüzes ébresztője“, ki valamint a szépirodalomban, már a múlt század vége felé, teremtője volt lyrai költészetünk egyik ágának, a philosophiai és herosi ódának: úgy a „Magyar Századok“ két kötetében (1808—10), melyekben, az ország-szerzéstől kezdve, Zsigmond haláláig halad, Révay történeti nyelvészete nagyszerű eredményeit alkalmazva, példányává lón a nyelvbeli classicitásnak, melyben szabatoság, hangzatosság és egyszerűség egyaránt gyönyörködtetik az olvasót. De Virág Századainak nem a nyelvi tökély képezi fő becsét: „a históriai alkotó szellem az, mely a Magyar Századokat oly becsesekké teszi, — úgymond Toldy Ferenc/, Plasztikai alakítással vezeti élénkbe a nemzet történeteit, s a tömött, velős előadás nagy számát a tényeknek úgy állítja össze s úgy ítéli meg, hogy hívebb képét nyerjük általa a nemzetnek, a koroknak s egyes szereplőknek, mint más sokkal bővebb írókból. Virág philosophus történetíró, ki a tettekből azok szellemét olvassa ki, kinek kritikája c szellem kitüntetésében munkás inkább, mint az adatok körül. Felfogása nem a régiségbúvár holt, hanem a philosophus eleven felfogása. S nemzeties mindenütt“. Daczára papi, szerzetesi állapotának, független s elfogulatlan szellemmel bírálja a kort, az eseményeket. „Ő csak egy igazságot ismer, s azt bátran ki is mondja.“

És mit Virág Benedek oly dicsőén kezdett, folytatá azt írói pályája első felében II o r v á t I s t v á n, ki, a Kulcsár lapjaiban adott többféle becses adalék után, Nagy Lajosról és Hunyady Mátyásról írt monographjai által nagy figyelmet ébresztett. Ezen értekezések, mint Toldy mondja, „új időszakot hirdetőnek történetvizsgálatunk mezején . . . nem annyira a világosságra hozott sok becses és új adatoknál, mint inkább azon új szellemnél fogva, mely kétségkívül Virág Benedek „Magyar Századai“ által felkeltve, azokban általános érvényt követelve lengedett. Harc/, volt ez a

hagyományos kénjelemmel berögzött nézetek és a másod-
 kezűség ellen a történetben; gyakorlatilag ki volt mutatva
 a források közvetlen tanulmányozásának multhatatlansága
 minden, bármi csekélynek vagy megoldottnak látszó kér-
 dés körül; kétkedés támasztatott összes történeti anyagaink
 iránt, melynek c néhány fejtegetés is teljes elégtelenségét
 érezte; de barcz volt egyszersmind az idegenszerű felfo-
 gás ellen a hazai történetben. A külföld nézetei ne ingas-
 sanak meg határozottan nemzeti álláspontunkon; tanuljuk
 a külföld irodalmait, de azok ue erőszakoljanak reánk
 semmit, a mit saját kútfőinkkel s a nemzet történetének
 szellemével, öntudatával összhangban nincs: e leezke szól
 ki körülbelül e nem nagy terjedelmű próbatételekből, melyek-
 nek érdekét a nagy közönségre nézve sok új isme és nézet
 nevelte... Az így kezdett pálya a „Tudományos Gyűjte-
 mény“ megalapításéival új hévvel folyt. Irodalom- cs némely
 ország történeti közlemények nevelték a tudományt, melyek
 közt legfontosabb Schwartner diplomatikájának szinte szen-
 vedélyes, de fellel tanulságos, bő bírálata, melylyel kezdő-
 dik tulajdonképen a magyar okmánytan.“ Azonban Hor-
 vát István fő munkáját „Verböczy István emlékezete“,
 melylyel egy csonkán maradt nagyobb történeti munkának
 kezdetét veté meg, — s még inkább a „Magyarország gyö-
 keres régi nemzetségeiről“ írt értekezése képezi, mely akár
 a nemzéktant és históriát, akár, és főleg jogtörténetünket
 tekintsük, mindenikre új és meglepő világosságot hint.
 Horvát István majdnem hihetetlenül bő olvasottsága mellett
 a nyomtatott s írrott kútfőkben, — mikre nézve nagytás
 nélkül vallható magáról, hogy háromszázezer oklevelet ol-
 vasott és tekintett végig, — s ennél fogva nemzetünk belső
 élete mindennemű nyilvánulásainak oly terjedelmes ismerete
 mellett, tulajdonképen a magyar nemzet erkölcsi történeté-
 nek megírására volt hivatva. Felette kár, hogy a helyett
 pályája második felében, melyet az 1825-ben kiadott „Raj-
 zolatok a magyar nemzet, legrégebbs történeteiből“ című

munkájával kezdett meg nyilvánosan, nemcsak maga rögzismékké vált meddő ábrándokra tévedt, hanem több másokat is hasonló irányba tévesztett. Azonban Morvát. Istvánnak írott munkáinál még sokkal nagyobb s hasonlíthatatlanul üdvösebb volt hatása a nemzeti szellem ébresztése tekintetében az egyetemi tanszéken, melyről a nagy Révaynak méltó utóda, a nemzeti nyelv s irodalom történetét oly meleg, buzdító, hazafias szellemben adta elő.

Minthogy az igazgatás, törvénykezés, szintúgy mint a közoktatás a római katolikus felekezetűei, még egészen latin nyelven folyt: a politikai és jogtudományok még kevés művelőre találtak honi nyelvünkön; s ha e szakban hozott is néhány értekezést a Tudományos Gyűjtemény, nagyobb figyelmet azok is alig érdemelnek. E tudományokra nézve történeti fontossággal csak egy férfiú bírt, egy igénytelen szerzetes, P. Szeicz Leó, egri servita, ki a múlt század vége felé kiadott munkáiban („Igaz Magyar“, „Magyarország ismerete“ és „Magyarország történetei“) nemcsak alapos közjogi s történelmi tudománnyal, hanem, mi hatását emelte, hazafias bátorsággal, erélylyel s lelkesedéssel védte nemzete s annak nyelve jogait s becsületét. Maga Kazinczy is a szép magyar tollú polemistának nevezte őt. Az állam- és jogtudományban minden, mit irodalmunk ezen évek alatt előmutathat, csak néhány gyarló kísérletből állott, minők, például, Balla Sámuel „A törvényhozó hatalomról“, Cserey Farkas „A magyar és székely asszonyok jogairól“ írt munkáik s Georch Illés „Honnyi Törvénye“. Több figyelmet érdemel ezeknél Magda Pál statistikája, nyelvünkön az első. Csak a század harmadik tizede hozott c téren néhány becses munkát, milyen Kövy Sándornak 1822-ben és Szlemenics Pálnak a következő évben kiadott „Polgári Törvénye“.

A jogi és politikai tudományoknál több elmeszüleményt mutathat fel e korban irodalmunk a philosophiában; bár egyébiránt az iskolákban ennek is a latin nyelv volt

közlönye. Az Apáczai Csery János óta nyelvünkön alig mívelt philosophiát, ezen korban már néhány jeles férfiú képviselte irodalmunkban. Sárvári Pál, debreczeni tanár, és Endrődy János kegyesrendi pap a század elején philosophiai erkölcstudományal ajándékozáék meg tudományos irodalmunkat; mely munkák, bár azokat az újabb kor, a még fejletlen műnyelv gyarlóságai s darabosságai miatt, elfeledte, akkora a legjobb magyar tanmunkák közé tartoztak, s kétségbevonhatatlanul díszére váltak irodalmunknak. Ezeknél terjedtebb körre hatott Fejér György pesti tanár, majd Győr kerületi tanulmányi főigazgató s végre a pesti egyetem könyvtárnoka. Az ő munkái közül „Anthropológiája“ s erre építve „Az ember kimíveltetése“, két kötetben és „Az ember kifomáltatása gondolkodó erejére nézve, vagyis a közhasznú Logika“, három kötetben, esik c korszakba. Míg Sárvári leginkább Leibnitz, Wolf és Kant német bölcseészek tanait szólaltató meg nyelvünkön: Fejér „mint öngondolkodó eklektikus tűnik fel a bölcseészeti pályán, s valódi előfutnoka ama, lényegében gyakorlati philosophiának, mely újabb időkbén hol „magyar,“ hol „egyezményes“ bölcseészet nevet nyert; mely a tapasztalásból indulva ki, a bölcseészeti igazságokat az ember minden oldalú kifejlődésére vonatkoztatja, ebbéli hatásuk szerint becsüli, veszi fel complexusába, s e gyakorlati cél tekintetéből az előadásban a lehető legnagyobb világosságot követeli. Ehczképcst volt is Fejér György ezen munkáinak hatása amaz időben a közönségre, mely azokat érdeklé olvasta, szerette s tanaikat egyedüli helyes bölcseészeinek tartotta“, — úgymond Tohly Ferencz. A Fejéréhez hasonló eklektikus irányt követtek még Unszeek József apát, és Imre János egyetemi tanár, mind a kettő világos, erős gondolkodású fő, kik nem pusztá átültetői voltak irodalmunkba az idegen tanoknak, hanem önálló meggyőződéssel is tárgyalták az emberi ész legfelsőbb kérdéseit, amaz három, emez két kötetes munkájában. De fődiszei voltak e

kori philosophiai irodalmunknak a mély elméjű Kőteles Sámuel enyedi tanár Logikája, Anthropológiája, Erkölcsi Philosophiája és a Philosophia Encyclopaediája, melyek tankönyvirodalmunk mintaművei közé tartoznak. Kőtelesről azonban, mint az „egyezményes“ bölcsészet tulajdonképeni kezdőjéről, később még bővebben szölandunk.

E szorosán tudományos és rendszeres elmeszüleményekhez, melyek nem annyira összes, e korban mégjobbára idegen nyelven szerzett tudományosságunknak, mint a magyarnyelvű tudományok óramutatói, — hozzákapcsolhatjuk még azon nyelvészeti, széptani s nevelési értekezéseket vagy önálló munkákat, melyekben Kölcsey, Döbrentei, Fáy András, Szilasi János, Simay, Helmezy, Guzmics Izidor tűntek ki leginkább; és azon közhasznú dolgozatokat, melyek a nagy közönség ismereteinek szélesbítésére, eszméinek tisztázására czéloztak, s melyek közt Kis János „Természet csudái“, „Nemzeteket s országokat ismertető három kötetes gyűjteménye“ és „Nevezetes utazások tárháza“, nyolcz kötetben, voltak a legolvasottabbak.

Mind a tudományok, mind a közhasznú ismeretek terjesztésében nagy hasznára vált irodalmunknak, a Döbrentei Gábor által 1813-ban megindított, leginkább irodalomtörténeti, széptani és bölcsészeti irányú „Erdélyi Múzeum“ mellett, a „Tudományos Gyűjtemény“ című havi irat, melyet 1817-ben Fejér György egyetemi tanár indított meg; mely aztán többféle szerkesztőségek alatt számos éven át tárházává lön Íróink mindenféle kisebb elmeszüleményeinek, küzdterévé a mindinkább élénkülő szellemi mozgalomnak. E folyóirat az ismeret minden ágaira kiterjeszkedően, számos nagy becsű értekezésekkel gyarapította irodalmunkat, melyek mintegy előfutói voltak az utóbb a tudomány minden nemeiben megjelent önálló szakmunkáknak. Ez hozott sok, szintoly alaposan mint szépen dolgozott történeti és ország-ismertető értekezéseket b. Mednvánshky Alajostól, ki eddigelé csak német nyelven műveie törté-

nelmünket. Itt rakta le Tessedik Ferencz külföldi utazásaiban szerzett tapasztalatai és ismereteinek kincseit. Itt vívatott részben a mindjárt említendő nyelvharcz. Itt tette közzé Morvát István irodalmi, országtörténeti s diplomatikai értekezéseit; itt Kölcsey és Berzsenyi, Horváth Endre és Kazinczy Ferencz széplány s kritikai közleményeiket. Szóval alig volt e korban nevezetesb író, ki c folyóiratot becses értekezéseivel nem gyarapítottta volna.

Bár mily rövid s hiányos is ezen irodalomtörténeti vázlatunk, egy férfit nem szabad abból kifelejtenünk, kinél hatályosabban e korszak alatt senki sem ápolta s mozgátotta elő tollal, szóval, tettel és áldozattal irodalmunk és nemzetiségünk ügyét. E férfiú Kulcsár István. „Igen kevés nevet mutathat fel nemzetiségünk és irodalmunk története, — mondja Toldy Ferencz — mely, ha néhány földi hatalmast kiveszünk, annyi szálakkal van annak haladásával összegzővé, mint a tekintélytelen eredetű, közép módú s a polgári társaságban oly szerény állású Kulcsár Istváné.“ Ő nemcsak maga írt, de koronként másoktól készített ismeret- s tudomány-terjesztő munkákat is adott ki saját költségein; a nemzeti nyelv és nyelvtudomány fejlesztésére koronként pályakérdéseket hirdetett, jutalmakat tűzött ki, s általában tanácsosai, pénzzel oly buzgón és szívesen támogatta írotársait, hogy az irodalomnak ez időben nem volt ily kész Maecenje, mint ő, ki minden fillérét maga is tollával kereste. Vendégszerető, nyílt háza gyűlhetve volt a Feszen lakó, vagy koronként oda utazott íróknak. „Nem volt idejében ismeretes irodalmár, ki körét nem nevelte volna. Ezen ebédek és vacsorák symposionok voltak,, melyeken csak irodalmi és magyar nyelvészeti kérdések és ügyek tárgyaltattak.“ Miután az 1804-ben megindított „Eredeti történetírók“ gyűjteménye, a magyar olvasó közönségben, melynek még csak mulattató, legfeljebb költői olvasmány kellett, részvétre nem talált vala, avval felhagyván, 1806-ban „Hazai tudósítások“ czíme alatt azon nagy fontosságú

közlönyt indította meg, mely ez idő óta huszonhat éven át egyetlen volt az országban. E hírlapot hasonlítani sem lehet ugyan már hírlapírázatunkhoz, melyben a politikai, államgazdasági s társadalmi kérdések oly bátorsággal, annyi tudománytal és szellemmel tárgyaltatnak. Ezt akkor sem a censura szigorú korlátái, sem a szerkesztők korlátolt tehetősége s készsége, sem a közönség fejletlensége nem engedte. De volt egy kérdés, azon korban a legfontosabb, melyre nézve kiszámíthatatlan volt Kulcsár lapjának hatása: a nemzetiség kérdése. „Soha nyomtatott betű, béke idején, sem többször, sem nyíltabban, sem több határozottsággal nem hirdette a nemzetiség történelmi jogát, mint az övé E kérdésben nagy, halhatatlan volt Kulcsár érdeme; mert a mit a feliratok a gyűlésteremből deákul vittek a trón zsámolyához, azt ő szabad ég alatt hirdette s folytonos és nem szűnő állandósággal cseppenként oltotta belénk. Nem lazította fel vérünket, de lassanként elősegítette átváltozásunkat“ — „Cultura által nemesített nemzeti lélek, volt az ő jelszava; s erre szerinte három út vezetett: tudomány, irodalom, nemzeti színpad.“ Ezen utolsónak felállítására ő annyit cselekedett, izgatott, mennyi csak egy magán embertől s hírlapírótól kitelik. A tudományos irodalom növelése végett feltámasztotta a magyar tudós társaságnak Révay által indítványozott s az idő által ismét elejtett kérdését; s reá bírta gr. Teleki Lászlót, hogy annak újabb fejtegetésére jutalmat tenne ki. Majd, 1817-ben maga is egy új közlönyt indított meg annak számára a hírlapjához kapcsolt „Hasznos multságokban“, mely által a csupán magyaréi olvasókkal, a mulattatok s közhasznúnk mellett, a tudományos és szépi ismereteket is ügyekezett megízleltetni.

Az üdvös izgatás, melyet Kulcsár egy magyar tudós társaság felállítása körül lapjaiban folytatott, nem sokára meg is termette gyümölcsét. A nemes, hazafias lelkű Marczibányi István az eszmét oly hévvel karolta fel, hogy, hír szerint, ötven ezer forintot szándékozott áldozni annak

létesítésére. A jeles hazafi, már 1810-ben meghalálozván, nem látható ugyan megvalósulva az üdvös indítványt; mindazáltal végrendeletében egy jutalmazó intézetet alapított, mely a nemzeti nyelv művelésére évenként pályakérdéseket tűzne ki, s azon kívül az év folytában megjelent legjobb magyar elmeműveknek is díjakat osztana. Az anyagi jutalomhoz aztán a közkitüntetés eszméje is hozzá kapcsolott; mert. a díjak az intézetet kezelő Pest vármegye hatósága által nyilvános ünnepélyességgel valának kiosztandók. Az intézet a nádor pártfogásába ajánlatott, ki, minden eféle haladás buzgó pártolója, a díjak becsét aztán még azon kitüntetéssel emelte, hogy azokat önkezével Ígérte kiosztani. Az első díjosztáskor, 1817-ben, Pethe és Virág Benedek munkái koszorúztattak meg. Ugyanazon alkalommal a nyelv kiművelését ezéző kérdések tűzettek ki újabb pályázatra; melyen aztán gr. Teleki József nyerte el a jutalmat, kinek ekkor a főherczeg nádor, Ferdinánd főherczeg s koronaörökös jelenlétében, nyújtotta át a pályabért. Az intézet ezóta a Vitéz-féle alapítvánnyal s a Teleki-féle díjjal gyarapodván, a nyelvre vonatkozókon kívül a tudományok más ágaiban is, kivált, a történelemben, tűzött ki pályakérdéseket.

E hazafiúi törekvések s áldozatok mind nagyobb lendületet adtak a magyar nyelvű komolyabb tudományoknak, melyek előbb majdnem kizárólag az iskolák nyelvén, a deákon, műveltettek vala, s mind szélesebb körökben terjesztek a tudományos ismereteket. Míg pedig ekként a gyarapodó prózai irodalom a nemzet tudományosságát nevelte, fogalmait tisztázta, eszmekörét tágította: a költészet s általában a szép irodalom, még nagyobb mérvben, számos kitűnő erők által műveltetvén, a nemzeti szellemet szítogató, a nemzetiség érzelmét ébresztgeté és szilárdító a tömegekben; egyszersmind pedig a nyelv gyakorlati kifejtését is ez fogta gondjai alá.

Ama főntebb említett szerencsétlenség, mely íróinkat a múlt. század utolsó tizedében elnémította, a költészetet még érzékenyebben sújtotta, mint a prózai irodalmat; nemcsak

mivel költőink több jelesét megfosztotta szabadságától, liánéin azért is, mivel a költészet némely fő tárgyának, a hazának, szabadságnak stb. megéneklését veszélyesnek mutatta fel. Az új század azonban, melynek elején a nagyszerű világeseemények s a nyomasztó bazai állapotok a politikai ellenzékert erélyesebb visszahatásra ébresztették, a költészeti irodalomra nézve is új korszakot nyitott meg. Mindjárta század első évében lépett fel „Himfyje“ első kötetével, „A kesergő szerelemmel“, Kisfaludy Sándor. Követték ezt néhány év múlva (1807-ben) „A boldog szerelem“ és a „Regék a magyar élıidéből“: Csobáncz, Tátika, Somlyó; utóbb „Dobozy Mihály és hitvese“, a „Szentmihályhegyi Remete“, „A megbeszélrt hitszegő“, a „Gyula Szerelme“ című regék és számos történelmi drámák.

Hogy a példátlan hatásról, melyet c művek, kivált Himfy szerelmei és a regék, a közönségre gyakoroltak, számot adhassunk, el kell mondanunk ezek forrását, gncnsisét, melyet a költő, eddigelé kiadatlan „Hattyúdalában“ ön-maga ekként énekel meg:

....Fájt lelkennek folyvást látnom,
 A magyar mint tíncilcz
 Nyelvével és inkájával; —
 S a német mint fejledez.
 Fájt hallanom, magyarokban
 Magyar hang mint némult el:
 S magyar is, ha szólítottók.
 Divat, németül felel....
 Fájt látnom, mely igen könnyen
 Lón németté sok magyar,
 S magyar lenni, mint szűnt meg már
 Az clfajult felsőbb kar....
 . . . De még inkább fájt, látnom ezt
 Nemzetein nőnemében. . . .
 Sebesebben korcsulának,
 Mint a nemzet fiai,
 Nemzetiség tagadásban,
 Nyelv s összokás-hagyásban,
 Annyira, hogy büszkélkedtek
 Magyarul nem tudásban:..

Nem volt magyar haza s nemzet
 Már a nőgyvelőben;
 Nem magyar szív a kebelben;
 Nem magyar tej emlőben,
 Hogy anyából gyermekekbe
 Magyar ósvér ömlene,
 Es az anya ajkairól
 Magyar liangzat lej lene....

S én, még alig pelyhesedő
 Bölcselkedést tanuló,
 Látván, miként válik rendben
 Nőkből nemzet-áruló,
 Az isteni gondviselés
 Iránt majdmajd bóduló,
 Én valók korcsait Pozsonyban
 A legbósabb búsuló....

Rögös, gúnyos és lenézett
 Volt az író pályája,
 Olvasatlan, jutalmaiban
 Magyar író munkája;
 Pénzevesztett könyvkiadó,
 Mert olvasót nem nyere;
 S annak éhen veszés sorsa,
 Kinek ez volt kenyere.

Mind e mellett reményt nyújtott
 Nékem azon sejtelem,
 Hogy ha bennem gerjedhetett
 Vonzalom és érzelem
 Minden iránt, mit magyar szív
 S rokon kebel érezhet:
 Hát lehet még több magyar is
 Ki velem megegyezhet.

Es vágy gyúiadt kebelemben
 A nemzethez szólald,
 Es megrázni, ébredjen lel
 Sorsot, jobbat váltani....
 Meggyőződve lévén arról:
 Ha erről nem tehetünk,
 Sem magyarok, sem szabadok
 Sokáig nem lehetünk ...

Élni volt hát feltételem,
 Nemzetemnek, hazámnak,
 Kellőn s gyorsan míg megkondul
 Harangja végórámnak...
 Ámde, miként? — volt a kérdés.
 Mi az, min most búsan agg
 A hazában minden igaz
 Hazafi és nemzettag?
 Az a nemzet korcsulása,
 Nemzetiség fogyása,
 Magyar nyelvnek néinnlása,
 Es léleknek múlása.
 Mert a nem rég fellobbant tűz
 Szalmatűz volt, s hamar fűlt,
 S utána a már rég korcséit
 Még bujábban clfajúlt...
 Ezt gondolva meggyőződtem:
 Hogy ki úgy tud szólam
 Magyar szívhez, magyar vérhez,
 Hogy szava viszhangzani
 Pendüljön rokon érzettől
 Kebelben, agyvelőben:
 A magyarnak legüdvösben
 Az szolgál ez időben. ...
 S iráni *Himfy szerelmeit*
 Déli ég s nép lángjával, ¹⁾
 Öskletli természetben,
 Magyar kebel bújával,
 Hazám édes emlékivel
 Elmémbe és keblemben,
 Kívánatim ostromában,
 Égő sebbel lelkemben.

A költő remekül oldá meg a feladatot, s teljesen elérte a kitűzött magas czélt: költészetének hatása oly nagy, oly általános lett, hogy Kisfaludy Sándort méltán az első

¹⁾ A kir. testőrségből 1797-ben hadi pályára lépven, Milano megvételénél 1800-ban a francziák hadi foglyává lett; s mint ilyen a lunevillei békekötésig, dél-keleti Franciaországban, Dragnignan városkában töltötte idejét.

nemzeti költőnek nevezhetjük. E dalok, e regék egytől egyig — melyekben „a jellemeik, érzelmeik, az uralkodó indokok, őseinknek egész házi s népi élete, kifejezés, oly igen honias, s maga a nyelv is oly jellemzetes és összeolvadó a magyarság lényegével,“ — mindjárt megjelenések után oly annyira kedvenczeivé lőnek a magyar közönségnek, hogy ez azokat székében könyv nélkül szavalá s éneklé. Hatásuknak titka nem csak az érzelem lobogó füzében, s a képzelet élénkségében és rendkívüli változatosságában; nem csak az élénk, erőteljes előadásban, a verselés kellemes könnyűségében, s az általában új, szokatlan nyelv gazdagságában és választékosságában, szóval, a műnek belső becsében; hanem abban is rejlik, hogy azok lényegileg magyarok, hogy a költő ihlettségének egyik fő forrása, műzsájának egyik fő tényezője a nemzetiség. A történelmi reminiscenciák beszövése; a, bár óvatos, vonatkozások a dicső múlt kor után a szomorú jelenre, oly bánatos húrokat érintőnek a keblekben, hogy hangjokra köny fakadozék a honfi és honleány szemében.

Kisfaludy Sándor műveinek fényes sükére, s a némileg kedvezőbbekké változott politikai viszonyok felbátoríták a megfélemlítő rendszer alatt elnémult régibb Írókat is, és mellettük az ifjabb nemzedékből új erőket is ösztönzőnek az irodalom munkásainak sorába állani. Felszólalt újra Virág Benedek, „a hazaszeretet és erény éneklője s a nemzeti lélek tüzes ébresztője“, ki, valamint régibb, még a múlt század végén kiadott költeményeiben, úgy újabb ódái s epistnáiban is, bár kora hanyatló erejével, mind végiglen a valódi érdemet, szabadságot, a nemes munkásság által szerzett jó hírt s nevet dicsőítette, a hiú fényt, lelketlenséget, honfiatlanságot, meghasonlást korbácsold. Felszólalt Révay Miklós is, nem csak klasszikai becsű költeményeivel; hanem miután, számos irigyel s ellenségei daczára, 1802-ben a pesti egyetemnél a magyar nyelv és irodalom tanári székét, — melytől, mint Toldy mondja, nem ő vett,

de melynek ő adott fényt — elfoglalta, halhatatlan nyelv-tani munkáival, „Uraim, nem tudunk magyarul,“ — így köszönte be, ezen első szaván szinte megbotránkozott, de annak igazságáról csakhamar meggyőződött tanítványainál. És mindjárt a következő évben megindultak „A magyar irodalom régiségei“, melyeket pár év múlva rendszeres magyar nyelvtana két kötetben, s több nyelvtani értekezései követének. R nagy alaposágú, mély tudományt!, nyelvészeti műveivel Kévy örökre megalapította nyelvünk rendszerét.“ — Felszólalt ismét a gazdag költői erű, a tévedéseiben is genialis, hazafias tűzű, a gúnyorban kimeríthetetlen Csokonai Vitéz Mihály; — fel a sok oldalú, élénk munkásságé Kis János, ki egyebek közt 1805-ben „A magyar nyelv állapotjárói, kiművelhetése módjairól s eszközeiről“ irt pályakoszorús munkája által, melyre Kulcsár tűzte volt ki a díjat, új díszet szerzett szende költeményeiről és számos közhasznú kiadványairól ismeretes nevének. A honi nyelv iránti buzgalom annyira megkapta a nemzetet, hogy nemcsak országgyűléseken sürgető s törvényesen is terjesztő annak divatát; hanem magok némely vármegyei hatóságok is testületileg dolgoznak vala egy kimerítő magyar szótáron.

De kit minden mások előtt kellett volna említenem, mert minden mások felett nagyobb az érdeme és dicsősége nyelvünk s irodalmunk kifejtésében s felvirágoztatásában, — felszólalt kötetlen irányunk teremttője, Kazinczy Ferenc/, is. Benne még a fogság sanyarúságai sem voltak képesek előlni az irodalmi munkásságot. Midőn börtöne óreinek szigora megsúlyosbúlván, könyveitől, papirosaitól, mik neki egy időre visszaadattak volt, ismét megfosztatott, ő rozsdafestékkal, néha vérével, s ha tolla nem volt, az ablakáról lefejtett ónból készített stílussal írogatá tele a hozzá koronként belopott könyveket. Mihelyt fogságából 1801-ki júniusban szabadon bocsáttatott, bár lelketlen s lelkiösmeretlen rokonainak rajta elkövetett igazságtalanságai miatt mind nyomasztóbbá lett, többször Ínséggel határos

szegénység sanyarúságai által gyötretve, — soha nem lankadó kedvvel, nem ernyedő buzgalommal folytatta irodalmi munkásságát. Másfél év múlva már hét kötetnyi egyveleg munka áll vala készen sajtó alá, melyek által a nyelvújítás nagy eszméjét gyakorlatilag megfejtve, az új Ízlésnek, új szellemnek s egy nemes, választékos, szabatos irodalmi nyelvnek kész példányait akará nemzetének elejébe terjeszteni. De a magyar írónak akkor még nem volt olvasó közönsége; kiadó sem akadt tehát a nagy gonddal készült munkákra, s hogy velők nemzetét megajándékozhasssa, önmagának kellett áldoznia különben is szűk vagyonából. De a nagy cél előtt még ettől sem rettent vissza a hő keblű hazafi. Az írói nyelvet, Báróczy óta, már a múlt század végén líj szavakkal és szólásformákkal kezdik vala némelyek gazdagítani, csinosítani s elkülöníteni a nép nyelvétől. Mivel azonban az újítók nagyobb része a nyelv szellemének kellő ismerete s tanulmányozása nélkül, szertelenül fogott a munkához, a törekvés majdnem általános ellenzést idézett elő. A debreczeni úgynevezett népies iskola nagy zajt ütött a „nyelvrontók“ ellen; s vele együtt sokan inkább megszozott csintalan, lapos népiességében kívánták hagyatni a nyelvet, mint kiforgatva látni sajátságos geniusából; és, mivel az okszerű, helyes újítás módját, lehetőségét be nem látták minden újításnak heves ellenzőivé lettek.

De Ivazinczynak rendíthetetlen volt a meggyőződése, hogy, ha irodalmunkat valaha a más mívelt nemzetekével egy színvonalban óhajtjuk látni, mindenek előtt nyelvünknek kell megújulnia; felül kell emelkednie ama köznapias laposságon, mely azt oly szélessé, szín- és jellemtelemné teszi; gazdagabbá és változatosabbá, szabatosabbá és nemessebbé kell idomulnia, hogy képes legyen minden tárgy sajátságaihoz simulni, a kötött és kötetlen beszéd minden szépírói formáit fölvenni; szóval, a mívelt világ irodalmaiban divatos észjárást, visszatükrözni. Helyesen ítélte ő, hogy e nagy czélt, az általános idegenség mellett minden újítástól,

egyedül lassú javításokkal nem fogja megközelíthetni; hogy itt tehát merészen keresztül kell törni a szűkkeblű félnépség s megrögzött avatatlanság korlátain: forradalmat kell előidézni, melynek pártharczai a jó ügyet, — min egy perzig sem kételkedett, gyorsan diadalra vezessék. Csak ilyenféle zajosabb harc által remélhető elérni azt is, hogy a kormányrendszer által tudatlanságba, apathiába és tcspeedésbe süllyesztett, nemzetet felrázza, benne az irodalom iránt érdekeltséget, olvasási vágyat ébresztszen; minek következtében a szellemi mozgalom a nemzet egész értelmiségét megragadja.

A régiebb, ismert nevű írók közül Kis Jánosnak, Virág Benedeknek, a már aszkóros Révaynak s néhány másoknak, kik magok is ösztönszerűleg követik vala ugyanazon irányt, helyeslésében nem kételkedheték Kazinczy; a feltűnedező ifjabb erők közül pedig a jelesebbeket Berzsenyi Dánielt, Kölcsey Ferenczet, Szemere Fáit, Vitkoviesot, Horvát Istvánt, Döbrenteyt, Helmeezyt s másokat, kik arra szinte önként hajlanak vala, hamar megnyerte irányának. Munkáinak kiadása 1808-ban valahára megindult. Mire ezekben törekedett, hogy minden kötet „a stylistikának más meg más neméből adjon elő valamely külföldi remekművet“. s hogy az avatatlan s avasdi „nagy seregnek ne tessenék“ — teljesen elérte; mert míg az új szellemű nyelvezetet, „mely a francia atticismussal és eleganciával ismertető meg az olvasót“, minden finomabb ízlésű tapssal fogadta: az ő népies nyelvezet barátai azt hangosan kárhoztatták. A harcot azonban tulajdonképen egyedül a társas téren, felette élénk polémiái levelezése által kezdé meg, s csak isiben, a „Vitkovics Mihály barátjához írt poétái Epistolával“ és a „Tövisék és Virágok“ című verses könyvével, melyet önmaga „grammatikai és aesthetikai epigrammáknak“ nevezett. vitte a nagy közönség elébe.

Ezen izgató, ingerlő, kihívó iratok, melyek által a népies ó-nyelvezet megcsontosult pártolóit éles gúnnyal tá-

madta meg, rendkívüli izgalmat okoztak ezek táborában, melynek középpontját egy részről Keszthely, a különben derék Festetics György gróf köre, más részről Debreczen képi vala. A polémiái levelezés mind a két felekezett részéről mind nagyobb szenvedéllyel folyt; sőt a Somogyi Gedeon által 1813-ban kiadott híres „Mondolat“, s a Széniére és Kölcsey által irt „Felelet“ kíméletlen hangja valóságos elkeseredést, kölcsönös gyűlöletet ébresztett a felekben; mi azonban még sem gátolta, hogy a nyelvharcz utóbb, bár nem kevesebb élénkséggel, de több illemmel s haszonnal; mind a két részről tudományos térre lépjen át s tárgyszerű fejtegetésekkel vívassék ki.

E nyelvharcz, mely a századnak még harmadik tizedében is folyt vala, kivételes politikai körülményeink közt, sajátos jelentékenységgel és sokkal nagyobb, messzebb ható borderével bírt, mint más nemzeteknél, melyek hasonló forrongáson már a múlt század második felében estek át. A francziáknál, németeknél az efféle küzdelmeknek valamint célja, úgy eredménye sem volt más, mint a nyelv megtisztulása, szabatosá emelkedése, az irodalmi nyelv különválása a népitől, az ízlés nemesedése, a művészet kifejlése, a tudomány gyarapodása; mert a forradalom, valamint a tudomány s művészet ösztönéből származott: úgy csak is azok fejlesztésére szorítkozott hatásával. De nálunk ezeken kívül még egyéb indok is hatott a harczra, melynek ennélfogva hordereje is túlment az irodalmon, művészen s tudományon. E mozgató erő nálunk az ébredő nemzetiségben, a nemzeti lét folvirulásának vágyában létezett; mire aztán ama harcz is nem kevésbé fejtőleg és szilárdítólag hatott vissza, mint az irodalomra. A szomorú időben, midőn egy részről a bécsi kormány halkan mind szélesebbre terjesztő ki kényuralma hálózatát, s mind szűkebb térre szorítá a nemzetiséget; más részről a tudatlanságba s apathiába merült nemzet nagy tömege oly dísztelen tespedésbe süllyedt; nagyjaink pedig annyira elnemzctietlenedtek, hogy, mint Berzsenyi

1817-ben Kazinczyhoz írja, „az anyanyelvet cigány nyelvnek nevezték“: a nemzet felvirulásáért epedő nemesebb lelkek azt, mivel a kényuralom előttök minden más tért elzárt, mintegy ösztönszerűleg csak a nyelv és irodalom kifejtése által láták eszközölhetőnek. Innen a nagy tűz, melylyel a nyelvharcz vívatott; innen a szenvedély, mely a szorosan vett írói körön túlterjedve, egyedül a nemzetiség fenforgó érdekénél fogva, más osztályokat is megragadott, s lassanként a nemzet egész értelmiségére kiterjedt: az élénkség, mely e forrongás által az irodalomban támadt, a polgári életre is ki kezd vala Itatni. A liarcz rendkívüli hevében a küzdelmen kívül állók közül is igen sokan magát a nemzetiséget vélik vala veszélyben forogni, és színezetük szerint majd az egyik majd a másik párt felé hajolva, az ellenpárt embereit, mint nyelvrontókat, a haza ellenségeinek tekintették. A mozgalom Erdélyre is áthatott, kivált, miután Döbrentey Gábor, az új iskolának egyik fiatal bajnoka, 1813-ban ott egy, leginkább bölcsészeti, szoptam s irodalomtörténeti tartalmú folyóiratot indított meg és szerkesztett néhány éven át az „Erdélyi Múzeumban“. Az új iskola emberei közül aztán többen ezen folyóiratot választották közlönyükké; míg az ellenzék seregéből Bérc gyszászi és Sípos önálló könyvekben, mások az 1817-ben megindult „Tudományos Gyűjteményben“ folytatták a liar- ezot. Azonban mind tudományban, mind Ízlésben hasonlíthatlanul erősbek valának az új iskola bajnokai, kik aztán, — s köztök főleg gróf Teleki József, ki a Marczibányi-intézet által kitűzött pályakérdésre válaszul írt s díjat nyert, a nyelvújítást rendszeres tudománnyal tárgyaló munkájában szinte az új iskolához hajlott, — és még inkább a Szermeréből, Vitkovicsból és Morvát Istvánból álló fővárosi irodalmi „triász“, — az ósdiak nagyobb számának daczára, mind teljesebb diadalt vívtak ki Kazinczy nézeteinek a nyelv és irodalom művelésében. Nem tagadhatni ugyan, hogy a küzdelembe egy sereg készületien kontár is betolakodott vak-

merő újításaival, kik egy időre némi zavart hoztak a nyelvbe s irodalomba; de ezeket magoknak a vezéreknek erélyes ostorcsapásai nemsokára elnémították; s az új iskola elveit s ízlését a nyelvvezetben, elébb a Kisfaludy Károly által az „Aurora“ zsebkönyvben egyesített fiatal, lelkes írói kör, majd a valahára létre jött magyar akadémia minden salaktól megtisztítván, tökéletes diadalra vezette.

Es míg a nyelvharcz, nagy élénksége által, ekként az egész nemzetiségre ébresztőleg hatott: a nemzetiség, hazafiság érzete az új iskola kebeléből világra jött művekben is mind több, mind egészségesebb tápot nyert. Nyelvünk, irodalmunk megújulása, kiválókig a költészet mezején ment végbe. Es bár a költészet akkor sem szűnt meg önmagát tekinteni a maga céljául, midőn tárgyait az életből, a politikából merítette, mindazáltal erősen visszahatott az életre; sőt néha még eszközül is örömet szolgált politikai célokra. A művészet mellett egyszersmind a nemzetiség és hazafiság ébresztését s ápolását is célul látszék kitűzni magának. Ez egyik leghatározottabb iránya összes költészetünknek; ez jellege nemcsak a drámának és eposznak, hanem még a lyrának és a népköltészetnek is. Bízást mondhatjuk, hogy nincs európai irodalom, melyben a költészet annyira a nemzetiség és hazafiság köréből választaná tárgyait, mérítené ihletéseit, s oly elragadó tűzzel dicsőítené a hazafias érzelmeket. Még a szerelmi dalokba is minduntalan becsempészi a liazaliság és nemzetiség érzelmeit; s miként legjellegesebb irodalmi történetírónk, Toldy Ferencz, oly helyesen jegyzi meg: a dalnok a szerelem és hazafiság közt osztja meg szívét, s ha néha tán mást látszik is megragadni képzelete, ismét a hazára tér vissza, mintha csak azért csapongott volna más tárgyakra, hogy új szempontból, új hasonlatban emelje ki a hazát és honszerelmet, a szabadságot és nemzetiséget. Erkölsbírójává lesz a kornak, majd szelíden emlékeztetve őt kötelességeire, az ember magasabb rendeltetésére; majd ostorozva az elkorcsult erkölcsöket, a

gyáva kort, mely bámulva s remegve néz fél a völgyből őseinek sziklavárait; majd ezek erejét s hűségét, áldozatkészségét s kitartását mutatva fel neki követendő példakul. Szóval, oly elemek közt mozog, oly irányt követ, mintha a művészet nem önmagát, vagy legalább nem egyedül önmagát tekintené a maga céljának; hanem egyszersmind feltételül, alapjául akarna szolgálni a jövőndő nemzeti felvirulásnak, melyért eped ve sóvárog.

Berzsenyi Dániel volt e korban az első, ki e nemzeties, hazafias húrokat addiglan páratlan erővel pengető. Épen midőn a nyelvharcz leghevesebben (oly vala. 1813-ban, jelentek meg először, a nagy költőt hamar felismert Kazinczy ösztönzésére és Helmezy eszközlése által Berzsenyi „Versek“. Oly merészen, oly csontot s velőt rázó erővel, oly lelkesedéssel a hazáért, oly sóvár epedéssel annak felvirágzásáért magyar író addiglan még nem szólott nemzetéhez, mint Berzsenyi ezen ódákban, melyekben a képzelem gazdagsága, tűz és erő, magasztosság és kel lem. váltva bájolkák el az olvasót. Es ha azok egynémelyikét még ma sem olvashatni a nélkül, hogy meg ne ragadtassák a hazafias kebel: mint kellé azoknak hatniok, midőn a költő, például „A Magyarokhoz“ című ódájában, az actualitás égető, zúzó erejével kiáltja fülébe a tespedő, vagy elkorcsúlt, nemzetiségéből kivetkezett nemzedéknek:

Romlásnak indult hajdan erős magyar!

Nem látod Árpád vére miként fajul?

Nem látod a boszús egeknek

Ostoraít nyomorult hazádon?

A letűnt századok vérzivatarjai, úgymond, a vad tatár xerxesi tábor, s a világot ostromló töröknek az egész keletet leverő hatalma, nem ölhatték meg e nemzetet, nem a titkos gyilkosok keze, nem a belviszályok tüze; mert magához hű, férfiasan küzdött. Most lassú méreg, lassú halál emészti. A kevély tölgyet, melyet a vihar meg nem dönthetett, míve gyökereit belső férgnek őrlék meg, a gyöngö szél is földre teríti.

Mi a magyar most? — rút Sybarith váz.
 Letépte fényes nemzeti bélyegét,
 S hazája léidéit védfalából
 Rak palotát heverő helyének.
 Eldődeinknek bajnoki köntösét
 S nyelvét megunván, rét idegent cserélt;
 A nemzet önlelkét tapodja;
 Gyermeki báb puha szíve tárgya.

És miután bűneit ekként fülébe mennydörgő, felmutatja az ősök erejét, melylyel a hazát annyiszor megmentették. De mintegy kétségbeesve a jelenkor gyávasága miatt, szívrendítő resignációval néz az enyészet elébe.

És míg itt így ostorozza, így rázza fel dísztelen s öngyilkos leszedéséből nemzetét: „Szilágyi“-jában, a „Wesselényi hamvaihoz“, „Nagy Pálhoz“¹, „Prónay Sándorhoz“ ozimzett s több más, nem kevésbé szép, mint erőteljes, magasztos ódáiban ragyogó példányokat mutat fel a hajdan és jelen korból, melyeknek követése még kiragadhatja az őt önbűnei miatt fenyegető enyészet örvényéből.

De, természeténél fogva is, még hatékonyabb volt a nemzetiség és hazafiság ébresztésére, a pangásba sülyedt nemzeti élet felvillanyozására a drámai irodalom, melynek hatását a fölött, hogy az életet magát tükrözve, tárgyilagosságában szabadon mozoghat, még a színi előadás is sokszorozza. Mellőzzük itt Katona Józsefet, mellőzzük egyéb művei közt még „Bánk Bánk“-ját is, mely bár drámai irodalmunk legékesebb gyöngyeinek egyike, mivel kortársaitól érdeme szerint nem méltányoltott, s a censura által a színpadtól is eltiltott, csupán könyvül nem is hathat vala terjedtebben a közönségre.

Annál mélyebb és szélesebb hatást gyakorolt a nemzetre Kisfaludy Károly, »Sándor öcsese, ezenkori drámai irodalmunk szintoly népszerű mint jeles képviselője. Ő hat évi bűjdosása után a külföldön, Olaszországból, hol leg-húzamosabban bolyonga, nemcsak művészi ízlést, hanem Alfieri és Ugo Foscolo szinte „dühös hazafiságú“ művein

érelt szabadságsszellemet is hozott magával vissza hazájába. Itt a nyelv s irodalom körül élénk munkásságot találván, s Berzsenyi lyrája által felbuzdítván, maga is az írói pályára lépett, melyen már külföldi bujdosása előtt is tön nemcsak a lyrában, hanem a drámában is „A gyilkos“, „A tatárok Magyarorszában“, „Zách Klára“ eredeti darabjaival és Voltaire „Brutusának“ fordításával kísérleteket. Ezek egyike, „A tatárok Magyarorszában“, 1819-ben a székesfehérvári színésztársaság által Pesten előadatván, a közönség által rendkívüli lelkesedéssel fogadtatott; mi a költőben is kedvet ébreszte, újabb színdarabok készítésére. Bámulatos könnyűséggel és sebességgel dolgozván, „Ilka“, „Stibor Vajda“, „Salamon ívirály“, „Szécsy Mária“, „A kérők“, „Kemény Simon“, „A pártütők“ s több más darabjai, részint a komor, részint a víg nemben, rövid idő alatt elkészültek s jobbara a színpadon is előadatván, mind nagy tetszéssel fogadtattak. Színésztársaság ekkoron már mintegy tizenöt lévén Magyarorszában s Erdélyben, melyek néhány a megyei rendek pártfogása alatt állá: c színművek, melyek egyébiránt a sajtó útján is megjelentek, rövid idő alatt az egész hazában ismeretesekké lőnek, s a költőnek oly hírnevet, oly népszerűséget szereztek, minővel író nálunk még soha sem dicsekedhetett.

E fényes sükernek pedig nem annyira a művek tökélyében feküdt oka; mert azok egynémelyike sebtében, csak pár nap alatt készülvén, épen nem mondható hiba s hiánytalannak: a kitörő lelkesedés titka a jól kiszámított színi hatásban s még inkább magokban a művek tárgyaiban s azon szellemben feküdt, mely azokat átlengé. A magyar színpadra került jobb darabok eddigelé mind fordítások valónak németből s franeziából, melyek bár némileg a magyar élethez idomítottak, mégis idegen világban s eszmekörben mozogtak, idegen szellemtől valónak áthatva. Ellenben Kisfaludy darabjainak tárgya s anyaga egytől-egyig mind nemzeti. Víg darabjai majd a városi, majd a falusi életet, való, sajátságos magyar színezetében ábrázolják; egynémelyiknek

még nyelve is annyira teli van közmondásokkal, tősgyökeres magyar szólásformákkal, hogy azokat lefordítani is alig lehet más nyelvre. Komoly darabjai mind történelmieks. Alakjai egytől egyig mind teljesen magyarok, a nemzetiség bélyegét magokon viselőik. Mivel a jelen s közel múlt élet meddősége kevés anyagot nyújtja, vagy azt a censura s rendőrség szigorú korlátái közt élet valóságban visszatükrözni nem igen lehetett: Kisfaludy darabjainak anyagát, általában a régi világból s életből választá, honnan annyi nagyszerű emlék, annyi önfeláldozó hűség, hazaszeretet, hősiesség int le reánk. Mint egy levelében a nagy tudományit, kiművelt ízlésű s Európa minden-irodalmában otthonos Gaal György barátjához,¹⁾ ki műveit németre fordígtatá — önmaga is nyilatkozik: „a hazának erőteljes előidejét kívánta azokban felmutatni“, kétségkívül ellentételül azon apathiának, tespedésnek, erőtelenségnek, mely az élő nemzedéket bélyegző. Az őskorban a költő szabadabban is mozoghatott: nagyobb erővel tűntethető ki a haza iránti hűséget s buzgalmat; élesebben osztorozható a hűtlenséget, hanyagságot, bünt s magát a kényuralmat is, a nélkül hogy gyűlölséget, a censura s rendőrség részéről pedig gyanút, megrovást, tilalmat vont volna magára. Ettől pedig annál inkább kell vala óvakodnia, ha elnémíttatni nem akar: mivel nem csak a nemzetiség és hazafiság ébresztésére kívánt hatni; hanem egyszersmind a szabadságnak is oltárt akart emelni műveiben. „Stibor vajdája“, példái, mely még szinte 1819-ben került vala színre, nem csak lángoló hazafiságot, hanem fenszárnyaló szabadság-szellemet is leheli, sőt a demokratiai elveknek is apostolává leszen; mit is, bár a közönség zajosan megtapsolt, a nemes-ség kebeléből sokan rősz néven vettek neki. „Ez a darab nekem itt ellenségeket csinált, írja Gaalhoz; azt hiszik, a magyar paraszt nyomatását akarom a világnak hirdetni.“ „Kissé erős, mondja egy későbbi levelében, de tenden-

¹⁾ Ld. ezen irodalmunk iránt nagy érdemű férfiú életének s írói munkásságának remekül irt rajzát Toldy Fér. Irodai. A réz képeiben. 76.

fiája hadd pótolja, a mi nem jó benne.“ És, mily lángoló szabadságérzelem lengi keresztül „Kemény Simonát“! Erről mondja pedig egy levelében Gaalhoz: „Ezt a darabomat legjobban szeretem; tisztán szívemből írtam. A kemény kritika sokat fog benne találni; de nekem ezek az érzések oly szentek! Ifjúságom legszebb álmái vannak benne lefestve.“ A „Záchokat“ és „Salamon királyt“ nem is engedte színre vitetni a censura, bár, — úgymond a, nem a censor és rendőrség szemüvegén néző költő — nincs bennök semmi a mi magosabb tekintetből káros volna, . . . de fájdalmas érzéseket keltenek a magyarban.“ „Ismét egy darabom jó sajtó alá: Zách nemzetség. A tlicma nagy és érdeklő. Az aristokratizmus ellen van; nem fog földieinknek tetszeni.“ A „Barátság és nagylelkűség“ czíniü drámáját is nagyon megcsonkította a censura, kivált Imi az udvari életről szötte be gondolatait; bár, saját állítása szerint, nagyon mérsékelte magát, s minden politikai vonatkozást igyekezett kikerülni. „A püspökömet (Janus Pannonius) egészen kitörülték ... Az ríj primás (Rudnay) igen vigilans úr, ha így marad, majd imádságos könyveket írok.“

De míg a hazafiság és nemzetiség érzelmeinek ábrázolása által oly rendkívüli lelkesedést ébresztett közönségében; míg ama fogása által, hogy jobbára oly jellemeket hozott a színpadra, „melyeket, mint maga vallja, a magyar szeret, melyek a nemzetiség bélyegét viselik magokon, melyekben a magyar magát feltalálja“, a nemzeti hiúságnak is tömjénezett; sőt még az is volt célja, hogy a publicummal a mulatságnak ezt a nemét megízelttesse, s azért néha jobb gondolatokat is mellőzött s kedvesen hangzó beszédekbe szötte be, — mitől azonban későbbi dolgozásaiban tartózkodott: mindazáltal, kivált későbbi darabjaiban, a nemzeti hiúságokat, előítéleteket, ferdeségeket sem mulasztó el ostromozni, gúnyjának fullánkjaival öldökölni. A Pártütőkben a censura sok meztelen igazságot kitörölt, kivált az insurrectióra nézve. A gúny ebben oly erős, oly maró, hogy

maga is úgy vélekedék, „ha bíró uraimék oly teljesen megértének, mint Gaal barátja, nem igen volna tanácsos katonai fedezet nélkül vitáznia.“ És még élesebb, még meteszőid) volt „A korcsnázi vásár“ című vígjátéka. De a néhány duzzogót kivéve, a nemzet dicsőítő s már akkor első s nagy költőjének tartá őt, bár néha ostorozva érzé is általa a maga hiúságát; a vegyes, színházi közönség pedig épen e borsos darabokat tapsolta meg legzajosabban; a „Pártütők“ az első előadás alkalmával oly tetszésben részestültek, hogy egész jeleneteket kell vala nyomban ismételni.

Ily nagy volt. ivói működésének már első szakában, Kisfaludy Károly hatása a nemzetre; s pedig még csak ezután kezdette igazán tanulmányozni a nyelv és művészet titkait, készülni a magas pályára. 1820 óta lassabban, de a művészet annál öntudatosaid) erejével, annál jobban dolgozott, miként több történeti drámáinak felmaradt töredékei bizonyítják. Ekkor tervező, az „Aurora“ zsebkönyvet is, melyben aztán már nemcsak mint valódi művész lép fel, hanem egyszersmind mint vezére, s második megalapítója az új művészi iskolának, melyből a legjobb fiatal erőket egyesítő zsebkönyvében. A Kazinczy által kimutatott iránynak e zsebkönyv s annak munkatársai, az úgynevezett „Aurora kör“ vívta ki teljes diadalát. Általa, az ő fényes sikerétől felbuzdítva mások is szélüben kezdőnek irni nemzeties színezetű, eredeti drámákat. „Lesz köztök, mondja maga, sok rózsz; de lesz tán jó is, s így remélhetjük, hogy lassú álmunkból felébredünk s a pallérozott nemzetek közé léphetünk.“ De fájdalom, a nemzeti felvirulást, melynek hő vágya tette őt költővé, melyre ő oly hatalmasan előműködött, ő már nem láthatá: a kora halál őt annak küszöbén ragadta ki nemzete kebeléből.

De Kisfaludy drámái nem az egyedüli művek, melyek c korban oly élénk, fejtő, emelő befolyást gyakoroltak a nemzeti életre. A drámával Berzsenyi óta vetélkedett a lyra is. melyet Kisfaludy maga is mesterül pengetett, s melynek

Kölcsey Ferencben s Vörösmarty Mihályinál első rangú hősei támadtak. Kit nem hatott meg Kisfaludy „Mohácsa“, nemzeti nagy létünk e nagy temetője, mélabús bánatával? Ki nem lágyult el a „Honvágy“ epedő sóvárgásán a távol hon szülő Földe felé? S kinek szívében nem hangsának vissza még kedves népdalai olvastában is a nemzetiség s hazafiság bánatos hangjai? Ki nem sóhajt fel a „Rákosi szántóval“, midőn a hajdankor letúnt dicsőségét s a máj nemzedék elkorcsúltát zengi?¹⁾ S ki nem érzi nőni ragaszkodását hazájához, midőn a bujdosót szülőföldre után epe-dezni hallja?²⁾ Vagy kinek nem futja el szégyenpír arczait, midőn a pórlegényt a harmattal párbeszédbe eredve, sülyedt nemzete felett siránkozni olvassa?³⁾

Midőn Kölcsey Ferenc az írói pályán fellépett, már tüzesen foly vala a nyelvharcz Kazinczy és ellenei között; s talán épen ez indítá őt, ki nagy tetterejénél s tündöklő tehetségei irányánál fogva inkább státusfértiúnak, parlamenti szónoknak született, a mozgalomhoz csatlakoznia, melyről már akkor sejthető, hogy alapja, feltétele leend a jövőendő nemzeti felvirúlásnak. A hevesség miatt, melylyel

*) Kitüntek ők: Rákos te élsz,
 Meződön hány embert táplálsz!
 Hej de magyart alig látok,
 S nehéz szívvel tovább szántok.
 Pest-Budáról sok nép kijár,
 S alig érti nyelvünket inár,
 llej! ina holnap a magyar szó
 Ritka mint a fehér holló.
 Rákos, Rákos! hova lettél?
 Szép híredből de kiestél!
 Fáj szívem, fáj, ha ezt látom,
 S hazám földét sírva szántom.

a nyelvharczot, kivált a „Mondolatra“ Szemere Pál barátjával együtt írt „Feleletben“ folytatá; s a szigor miatt, melyel, mint széptani műítész az irodalom némely kedveltebb embereit s azok műveit, például a népszerű Csokonait bírálá, — a közönség több ideig nem tanúsítá irányában azon előszeretetet s kitüntetést, melyet fényes tehetségei s műveinek belbecse különben méltán igényelhetnek vala. Utóbb azonban gyönyörű költeményei, lyrája, balladái és románczai, mely nemet ő kezdé legelőbb mívelni költészetünkben, s melyekben a phantasia kedvessége, az érzelem tüze s az édes hang elbájolják az olvasót, — kedvenczévé tették őt. a közönségnek. Az irodalomtörténet tiszte, művei összeségében méltányolni a nagy költőt. Mi itt őt külön szempontunkból tekintve, csak ama kitűnően nemzeties színezetet. ama hazatiúságra ragadó, honszerelemre gyújtó mély érzelmet vesszük szomügyre, mely költészetén előmlik, s néhány dalában és balladájában oly magas lelkesedésben lángol, minőben előtte csak Berzsenyit, utána költőink legnagyobbikát, Vörösmarty Mihályt észleljük. Mily mély érzelemből fakad, mily szenvedélyes honszerelemtől áradoz, például „A Rákos Nymphájához“ című dala, melyben párvonalt híz keblének két szerelme, a hon és leány között. És mit mondjunk a „Hymnusról“, melyből a haza százados szenvedései oly búsan, oly szívrendítőleg nyögnek

felénk, s melynek vége hő imává emelkedik, az égtől irgalmat,
védő kart, áldást könyörögve le nemzetére a jövőben, mert

Megbűnhődte már e nép
A múltat és jövődöt.

Majd ismét felzajongnak hazafiúi érzelmei, és a hazában
eláradt tespedés, lelketlenség, erkölcsi súlyedés észlelésénél
„Zrínyi dalában“ felsikoltva kérdi:

Hol van a hon, melynek Árpád vére
Győzelemben csorg'a szent földére ...?

és búsán válaszolván:

Itt van a hon, ah, nem mint a régi,
Pusztaságban nyúlnak el vidéki...

lángszavakban korholja a nemzedéket, mely magában el
hagyá bamvadni honszerelmét, melynek

Nincs magasra vivő szenvedelmé,
S jégkebelben fásult szívet zár. —
Völgyben ül a gyáva kor, s határa
Szűk köréből őse saslakára
Szédeleg ha néha felpillant.

És szigorú erkölcsbíró szerepét öltve, számon kéri az ősök
vívmányait, példáik eredményeit, s a jövő reményeit:

és hol a nép, mely pályát izzadni
s izzadás közt hősi bért aratni
Ősz atyáknak nyomdokin tanúit;
S szenvedett bár, s bajról bajra hága,
Hervadatlan volt szép ifjúsága:
A jelenben múlt s jövő virult?

Olympig szállnak érzetint	Csöppent vigasztalást. -
S láng és erő keblemben.	De néked élni kell ó hon!
S ha, lyánka, néked	S örökre, mint tavasz, virulni:
Szelíd bánat leng nrezodon	—
Könyekben dülök karjaidra	Ah, mert omladékidon
S vigasztalást lelsz ajkamon.	Reszketve fognék szétomolni
Ó lyány, hamvvedreden	Hazám! Hazám!
Búsán kél egykor a dal,	
Ó majd szárnya fenlengvén,	
Harmatjából egének	

Aztán széttekintve az elkorcsult nemzedéken, hazafias fáj-
dalommal s keserűséggel kiált fél:

Vándor, állj meg! Korcs volt anyja vére.
Más faj állott a kihuny helyére,
Gyöngé fővel, romlott, szívtelen;
A dicső nép, mely tamilt izzadni
S izzadás közt hősi bért aratni,
Névben él csak, többé nincs jelen.

Ódájában, melyet a „A szabadság istenasszonyához“
intéze, még átokra is fakad nyelve, midőn a szolgalelkűeket
ostorozza.¹⁾ De messze tévednénk célunktól, ha idézni
akarnék- mind azon költeményeket, melyekkel e korban
Kölcsey, s a kevéssel utóbb fellépett költőink erőteljes, ifjú
serege, mely ben V ö r ö s m a r t y M i h á l y, C z u c z o r C l e r -
g e l y és B a j z a J ó z s e f hamar fő nagyságokként tűntek
vala ki a többiek közül, — a hazafiság, nemzetiség és sza-
badság érzelmeit ébreszteni, fejleszteni, tetterőre emelni
(ígyekeznek vala. Czuczor és Vörösmarty, e tekintetben,
lyrai költeményeiken kívül még az eposzszal is nagy hatást
gyakoridnak az olvasó közönségre. A hőskölteményt, mely,
minthogy már természeténél fogva is legtöbb tárgyilagos
nemzetiséget foglalhat magában, e célra különösen alkal-
mas volt, c két nagy költőnk épen ez időben emelte iro-
dalmunkban fénypontjára. Vörösmarty „Zalánfutása“, „Cser-
halma“ és „Egerje“, Czuczor „Augsburgi ütközete“ s még
inkább „Aradi gyűlése“, oly szellemi teremtmények, melyek
nemcsak a magyar közönséget felvillanyozták, hanem bár-

¹⁾ Járom a gyáván! ki remegve futja
Fenn dicsőséged ragyogó világát,
S megszokott rabság kezein tudatlan
Csörgeti lánczát.
Átok a gyáván! ki nevedre borzad,
Mert gyakor szélvész kavarog fölötted,
Mert halálhörgés diadalmi pályád
Mennyei bére.

mely újabb európai irodalom e nemű termékeivel is biztos versenyezhetnek.

A hatásra nézve azonban, melyet e művek a közönségre gyakorolnak, egyik sem mérközhetett a „Zalán tiltásával.“ E mű különben is azon veszélyek hatása alatt szül intett, melyekkel a bécsi kormány 1823-ban fenyegette a nemzet alkotmányos életét. A huszonhárom éves költő, miként életirója, Gyulay Pál, tanúskodik, „a megyei küzdelmek zajában, e válságos napok kétségbeesése s reménye közt, hazafiúi lelkesedése s fájdalma egész erejéből írta azt . . . Nem mást fejez ki az, mint azt a nemzeti hangulatot, melyet a politikai események felköltöttek, s melyet megerősödött, tisztább lelkesüléssé akar emelni ... Hanyatló nemzetét siratja, mely a béke ölen stlyedésnek indult, mely feledi múltját, nem hiszen jövőjében, megfosztja s megfosztatni engedi magát legdrágább kincseitől, s ha a veszélyre fel-felriad is néha, újra tétlenségbe merül. A múlt nagyság képeit tünteti fel, hogy önérzetet költsön, ébreszsze a süllyedőket, bátorítsa a küzdőket. A honalapítás nagy tettét rajzolja, az unokáknak némán is kiáltva: hát ti elfogjátok-e veszteni e dicsőn szerzett hont? Már elvesztettétek; de újra meg kell alapítnotok, nem karddal, hanem hazafiúi erénnyel s kitartással; lelkesüljetez őseitek nagy példáján, pi-rúlva, szenvedve és soha ki nem fáradva; c napok épen oly elhatározók, ha nem is oly dicsőnk, m i n t Árpád csatái.

És ezen, ily élénk, ily nemzeties és hazafias irodalom nem is maradhatott üdvös hatás nélkül az összes nemzeti életre. Mintegy bevezetés volt az a további politikai és társadalmi kifejlődésre. Hatásának első, kétségtelen bizonyítványa lőn, hogy az olvasó közönség napról napra szaporodni kezdett. A nemzet figyelme mindinkább szellemi érdekei felé fordult, s érezni kezdé, hogy csak ezekre építve, vetheti meg a sóváron óhajtott nemzeti jobblét alapjait. Ennek érzetétől pedig elválhatatlan volt, hogy szabadulni ne kívánjon ama bilincsektől, melyek által szabadabb szel-

leni mozgalmát lenyűgözve látó, a censurától s a külföldi közlekedés tilalmától. E kívánat még élénkebbé lőn 1820 óta, midőn a kormány megijedvén a népszabadság szellemétől, mely a bécsi congressus következtében lenyűgözött Európában ismét mindenfelé ébredezni kezd vala, újabb tilalmak s korlátozások által ügyekezett elfojtani a mind hangosabban nyilatkozó korszellemet. Ezen évi január 11-én kelt rendeletében a kormány e tekintetben a legszélsőbb határokig terjesztő szigorát, nemcsak a politikai, hanem tisztán tudományos és irodalmi folyóiratok behozatalát is teljesen megtiltván, a belföldi sajtót pedig még szűkebb korlátok közé szorítván. Néhány évvel elébb hihetőleg e rendelet is oly kevésbé vonta volna magára a közfigyelmet, mint azon régiebbek, melyek által a szellemi mozgalom lebilincseltetett. Most azonban, a nemzeti nyelv és irodalom körüli kifejtett élénkség által a maga szánandó állapotának mind világosabb tudatára ébresztett nemzet már nem hagyta azt észrevétlenül. Számos megye, melyekben a kormánynak minden ügyekezettel sem sikerült még elfojtani az alkotmányos érzelmeket, élénken emelt szót a nemzeti haladás ezen újabb korlátozása ellen. A többiek közt azonban a közvélemény ebbeli igényeinek Bars megye közönsége adott leg-hívebb s legélénkebb kifejezést az 1820-ki márczius 6-án tartott közgyűléséből a kir. helytartósághoz intézett feliratában.

„Ha ezen tilalom személyes okait vizsgáljuk, — így szól egyebek közt a felirat — nem akarjuk kétségbe vonni, hogy azok a közbékének s a féktelenség korlátozásának kívánatából erednek; . . . meg kell azonban vallanunk, hogy e rendelet tárgylagos okai reánk annál súlyosabban hatnak, mennél inkább ügyekeznek azokat elrejtteni a közvélemény előtt, s mennél bizonyosabb, hogy az efféle korlátozások jó sikerrel soha sem dicsekedhetnek . . . Nem vonjuk kétségbe, hogy ama szigorú censurának, melynek kíméletlen járma alatt nyög irodalmunk, egy időben hasznát látta ő felsége

kormánya; azt sem akarjuk tagadni, hogy a koresemények ismeretének hiánya mellett, mit politikai lapjaink korlátozottságának köszönhetünk, a közbékét s a hatalom tekintélyét könnyebb volt fentartani. Csak azt kérdezzük, vajjon képes-e az érettebb szellem is túrni hasonló nyomást? Vajjon hasznos-e a felnőttet is ama bölcsöbe szorítani, melyben a csecsemő ringattatott? Polgári kötelességünket sértenők meg, ha a folyóiratok tilalma ellen felszólalni elmulasztanánk .. . Mely vétségünk volt oka, hogy az időszaki iratok, úgy az irodalmiak, mint a politikaiak ismételve eltiltattak? Miért záratnak be előttünk ismét a mivelődés forrásai? Miért tépetik szét újabban egy társas élet közhasznú köteléke?

„Ellenokainkat nem akarjuk méríteni törvényeinkből s az ország történelméből, mely kétségtelenül tanúsítja, mily nagyra becsülték és sértetlenül fentartatni kívánták eleink mindenha a szó és gondolat szabadságát; sőt még a népjogra sem hivatkozunk, mely az ilyféle tilalmak által súlyosan sértetik: csak egyedül a folyóiratok mivoltát tekintjük, hogy kitüntessük, mily nyomás, mily önkény, mily ártalom fekszik azok tilalmában.

„A hirlapok a külföldre nézve mind megannyi barátságos levelek, melyek által a nemzetek egymással közlekednek, az eseményeket, elhaladásokat, sóvárgásaikat egymással kölcsönösen tudatják. Oly szükséges kellékek azok a barátságos viszonyban létező népek szorosabb összeköttető sére, az ipar és kereskedelem felvirágozására s a nemzeti műveltség előmozdítására, hogy polgárosodott nemzetek azokat teljességgel nem nélkülözhetik. A belállapotok tekintetében pedig a hirlapok orgánumai a közvéleménynek, mely mint a tó, ha annak szabad kifolyás engedtetik, ezernyi erekben szétterjedve termékenyít lefolyásában, míg ha elébe gátok vettetnek, felduzzadva, ezeket szétrombolja, s pusztítva ront mindent, mi folyamát akadályozza.

„Hogy a folyóiratok nagy részének szelleme rég óta megrontatott, hogy azok a közvéleménynek többé koránt

sem hű tolmácsai, hanem meghamisított, szolgálai szellemű közlönyök, jól tudjuk. Az eredmény azonban egy akár a szabad szó fojtatik el, akár a közvélemény hamisíttatik meg: amaz a természeti szabadság korlátozása által sért minden jogot; emez csalás által gúnyolja a közönség méltóságát.

„Bizonyára, ha e tilalom mellett, némely külföldi lapok kegyelését magunknak megfejtetni akarjuk, önkénytelen is e kérdés támad bennünk: hogy csak épen ezek felelnek-e meg céljoknak, s tartják meg a közönség irányában a kötelességet? ... Es miért tiltatnak a többi folyóiratok? Nem jutnak-e a tilalom daczára is tudunkra a külesemények s. más nemzetek érzelmei? Vagy azért tiltatnak el, mivel a kormányhatalom előtt gyűlöletes elveket hirdetnek? Alig lehel hinni, hogy a kormány meg akarná magát fosztani az eszköztől, mely által az alattvalók kívánatai legjobban tudtára eshetnek. Es mely elvek azok, melyeket más országokban szabadon vallhatni, s csak épen e kormány gyűlöli? Az igazságos fejedelem, ki a törvények szelleme szerint uralkodik, soha sem nélkülözendő a nép szeretetét; a trón pedig sokkal inkább csak a nép szeretetében találhatja a maga alapját, mintsem hogy a censor törölő tollának támogatására szüksége volna.

„A külföldi lapok eltiltása — mondják tovább, — nekünk még azért is sajnósán esik, mert a szomszéd államok kai élénkebb kereskedés által nem lévén összeköttetésben, egyedül ezen eszközzel bírunk más népeket ismerni s általuk ismertetni, s az ő haladásaik példája szerint haladunk a polgárosodásban ... Ám az örökös tartományok irói bennünket gyaláznak, törvényeinket gúnyolják, apáink legbölesebb intézményeit gáncsolják. A sajtó ezek számára szabad; a különben oly szigorú censura ezeket tűri, sőt kegyeli. Ama külföldi folyóiratok ellenben, melyek a műveltség forrásai gyanánt szolgálhatnának, nagy gonddal eltiltatnak; számunkra a rágalmozó iratok czáfolatának sem áll a sajtó szabadon; sőt még a tudománynak is szűk korlátok szabot-

nak, melyeken túllépnie, a közjával megférhetetlennek állítatik. És mit vétettünk mi magyarok, hogy irántunk így sértő bizalmatlansággal viseltek? Nem túrtuk-e állhatatosan vagyonságunk lépcsőnkénti fogytát, s a számos pusztító háborút? .. . Ingadozott-e a nemzet hűsége a veszélyek és csábítások idején? ... Ama szellemet, melyet a kormány annyira üldöz, valamint nem a hírlapok keltették fel, úgy lelánczolni sem fogja a hírlapok tilalma. Az igazság gyermeke oly kormány alatt, mely igazságon s törvényeken alapú, fel forgatásra nem található anyagot... Fáj szivünknek, hogy annyi áldozatért, hűségünk annyi bizonyítványaiért egyebet sem nyertünk a naponként növekedő bizodalmatlanságnál, s ilyféle erkölcsi korlátozásoknál, melyeknek csak kölcsönös bizalmatlanság lehet eredménye . . . Nem fog-e ekként a jövőben minden közlés, bármi jónak látszassák is, bizalmatlansággal találkozni? Es miután a megengedett lapok üzetett szolgáltsága a bizodalmat nem öregbítheti, nem fog-e megtörténhetni, hogy a közönség, látván, miként a közjó segédforrásai egyedáruság alatt vannak, a kormány üdvös törekvéseit is gyanúval fogadja s nem segívezi?

„Mintán pedig ez által sem az események ismerete meg nem gátoltathatik, sem a népek ragaszkodása kormányaikhoz nem szilárdíttatik; sőt a tiltott utáni hajlam a kiül események és elvek ismeretét még nagyobb mohósággal és sajátságos nézetekkel párosítva terjesztendi: szerény értelmünk meg nem foghatja, mi legyen az az üdvös ezél, a mely miatt a sajtó általában annyira korlátoltatik, a külföldi hírlapok s folyóiratok pedig el ti Itatnak. Mondják végűi, hogy, bár elébbi példák nyomán, még attól is tarthatnak, hogy e lépésük által a király gáncsolását vonják magokra; kéri mindazáltal a nádort és a helytartótanácsot, hogy e föliratot, közbenjárói tisztüknél fogva, terjeszszék ő felsége elébe; mert jogosan követelhetik, hogy gondolat szabadságuk önkényesen ne korlátoltassék, a többi népektől, kikben testvéreiket szemlélik, száműzettek gyanánt el ne

zárassanak, a művelődés leghatékonyabb eszközeitől megfosztassanak.

Ezen érdekeltség s buzgalom, melyet a nyelv s irodalom körüli élénk mozgalom a szellemi érdekek iránt ébresztett, kétségtelen bizonyítványa a hatásnak, melyet az irodalom nemzeties és hazafias szelleme gyakorolt az oly sokáig tespedésbe merült tömegek felvillanyozására. E hatásnak azonban, természetszerűleg, mindinkább az egész nemzeti, s így a politikai életre is múlhatatlanul ki kellett terjednie; kivált miután a kormány figyelembe sem vette ama kérelmeket, melyek a szellemi érdekek tekintetében a megyéktől hozzá intéztettek. Az irodalom, miként maga minden akadályok daczára gyorsan fejlett, úgy felfokozott életerőt, a nemzeti alkotmány és szabadság fejlődése s megszilárdulása, a nemzeti felvirulás és dicsőség iránt élénkebb vágyakat, hevesebb sóvárgást ébresztett, kivált az ifjabb nemzedékben; neveié s tömörítő a visszahatást az alkotmányellenes német udvari párt s kényuralom ellenében; s mindinkább felbátorító az ideiglen meggyérült, megfélélnkített s elnémított nemzeti s alkotmányos ellenzékét nyíltan harezra kelni a nemzeti jogok mellett.

E haroznak annál előbb s múlhatatlanabból be kell vala következnie, mivel a kormány önkényes rendszabályaiival nem szűnt meg ingerelni az ellenzékét. Ország-gyűlések hiányában, a sajtó szigorú korlátozottsága s az egyesületek tilalma mellett, mint fentebb érintők, a nemzeti élet még egyedül a megyei gyűlések teremében nyilatkozhat vala némileg. De, miként szinte elbeszéljük, a megvesztegető s félélnkítő kormányrendszernek egy időre a megyei hatóságok kebelében is sikerült mind nagyobb tért foglalnia, az előbbkelő, értelmesebb rendek nagy részét a titkos kémkedés és vádaskodás, feddés és fenyegetés által a megyék tanácstereméből eltávolítván, s ellenben a tudatlanságában hiszékeny s könnyen eltántorítható kis nemességet a megyei főnökök s más ügynökei által a maga részére csábítván.

De célját sem mindenütt, sem tartósan nem érte el a becsi kabinet; sőt épen azon eszközök, melyek által kényuralmát szilárdítani, a korszellemet s alkotmányos szabadságot elfojtani (igyekezett, mint rendszeren történni szokott, nálunk is nemsokára egyenesen ellene fordultak. Az elfogultság ugyanis az alsóbb rendű nemességben nem tarthatott sokáig. Bár mennyire meggyöngült vala is az említett kormányesz közők alkalmazása alatt számra, hatásra nézve az ellenzék: ennek értelmesebb s bátrabb tagjai közöl hol többen, hol kevesebben ernyedetlenül helyt állának; s hazafias erőfeszítéseiknek mindinkább sikerült az alnemességet a kormány célzatai iránt felvilágosítani s a magok pártjára hajlítani. Az elébb megfélénkült, elkedvetlenedett középnemességből is mind többen kezdek ismét látogatni a megyei gyűléseket. Az alkotmányos, szabadelvű szellem lassanként a közép és kis nemességben testesedett meg leginkább, s ez képezte aztán azon élénk, megtörhetlen phalanxot a kényuralom ellen épen akkor, midőn ez már diadalt készült vala ülni az alkotmányos szabadság és függetlenség romjai felett. A növekedő ellenzékéből, fokonként a mint ereje izmosult, ama kegyeletes kímélet és szerény engedékenység is mindinkább kiveszett, melylyel elébb a megyefőnökök, főispánok s helytartók iránt viseltetett; mind bátrabb s hevesebb lón kikeleléseiben az alkotmányellenes kormány szabályok ellen, zajosabb és kitartóbb a törvények megtartásának követelésében. Sőt tagjai közöl néhányan, a kormánypártiak különben erkölcstelen, a jó ügghöz nem illő fegyverével, a névtelen vádaskodással, sem restéinek vala élni: kitől félniük lehetett, hogy titkosan vádaskodik, azt megelőzni s többször való, néha költött okokból is bevádolván, megrontani, ártalmatlanná tenni (Igyekeztek. E fegyver az önkénykedő megyefőnökök s más előbbkelő kormánypártiak ellen is több ízben használtatott. A kölcsönös névtelen vádaskodások számos megyében teljes virágzatra fejlének; a kormány maga szaporítá azokat, hiszékeny fület nyitván nekik. Ennek

következtében gyakran királyi biztosságok küldettek a megyékre, hogy a vádatat megvizsgálják, a vizzályokat, zavarokat lecsillapítsák. Minthogy azonban a vizzályok okai jobbra az alkotmányos jogok sérelmeiből származtak, s a kir. biztosok ennél fogva a valóban vétkes megyefőnököt is többnyire pártfogásuk alá vették, a megyei közönséggel pedig a kormány kényuralmát még súlyosabban éreztették: az ellenzék minden ilyféle összeütközésből erősebben kelt ki; ha elvesztette is ügyét a kir. biztos előtt, mind számára, mind erkölcsi súlyára nézve erősödött a közvéleményben.

Az ellenzék kitartó bátorságát, melyet ezen, legalább erkölcsi, diadalok menten szítogatnak vala, tetemesen nevéé az is, hogy a szabadság szelleme mindenfelől hatalmasan nyilatkozott Európa lenyügzött népeiben; s azt elfojtani, elnémítani azután sem sikerült, miután a forradalom Nápolyban és Piemontban az osztrák hadak által legyőzött. Spanyolország még folyton küzdött a forradalom legigázása végett beküldött francia hadakkal; s a népek a rokonszenv élénk nyilatkozataival üdvözöltek minden előnyt, melyet az alkotmányukat védő spanyolok a francziák felett nyertek. A kormányoknak reactionárius rendszere s eljárása mindenütt keserű elégületlenséget s egy daczos forradalmi szellemet ápol vala a népekben; s e szellem, ha bár kisebb mértékben is, mint a nyugati népeknél, nálunk sem hiányzó. „Tudod minő ellensége vagyok minden despotismusnak — írta ez idő tájban, a bár szabadelvű, de igen mérsékelt, méltányos gondolkodású gróf Dessewffy József barátjához, Kazinczy Ferenchez, — gyaníthatod tehát, mit érzek, mit gondolok s mit kívánok Európának mostani körülményeiben. Nagy figyelemmel valék mindenkor a korbéli históriára. Úgy látom, hogy a fordulópont elkövetkezett, és hogy szintúgy meg fogja törni a spanyol oroszlán a sasok hatalmaskodását, valamint egynéhány esztendő előtt az egyfejű sas hatalmaskodását, a kremmeli gyuladás megemésztette. Iszonyúk a czélok, irtóztatók az eszközök, esztelenek

a kinyilatkoztatások. Hallatlan dolgok fognak előbb utóbb következni mindenütt, ha a józan ész valamiképen el nem fordítja a legbutább és legalábbvaló indulatosságoknak kicsapongásait. Utoljára mi is részt fogunk venni. Adja az isten, hogy eszünk legyen akkor és hogy igazi nemzeti függetlenséget szerezzünk magunknak. Úgy feláldozhatnék a feudale systemát; — de nagyon kételkedem akár okosságunkon, akár nemességünkben; az egoismus rozsdája eszi sziveinket, nem vagyunk mi többé arisztokraták, hanem kakokraták ... Nagy és közönséges lesz a pezsgés, a zavar, mert nem egy országi, hanem európai lesz a revolutio; azonban ki fog vitetődni, mert megtanulták az emberek a francia revolutio hibái által, mit kell eltávoztatni a revolutiók haladásában. Ismétlem, nagy dolgokat fogunk érní, ha valami közbejövő fátum vagy az okosság és a józan ész szelleme nem fogja végképen eloszlatni a tornyosodó fellegetek.“¹⁾

Hol még a mérsékelt civilek is ekként gondolkodnak, ott a tömegekben kétségkívül nagy az elégületlenség a kormány eljárásával. És nem is hiányzanak ennek nyilatkozatai az országban. Itt ott még olyféle hírek is szárnyaiénak, hogy már az olasz carbonarismus is áthatott némely vidékekre²⁾. Ebben nem sok volt ugyan a való; az mindazáltal épen nem volt titok hogy miként a szabadelvű korszellem mindenütt, még a szuronyok hatalmával szerzett csöndben és békében is, növekedőben vala nyugati és déli Európában, úgy nálunk is mindinkább nő az elégületlenség, izmosodik az alkotmányos ellenzék. Több megyében az, a me-

¹⁾ Kazinczy Fer. és Dessewfty Józ. gr. levelezése 111. 212.

²⁾ U. o. 860. +Guzmios Izidor — írja Kazinczy — azt kérde tőlem, ha való lehet-e, hogy Zemplénbe is áltathatott az olasz carbonarismus; mert az ő tájékokon, Győr körül, az a hír szárnyal. Megírtam, hogy az gonoszul terjesztett mese. Nincs nálunk senki, a ki egyebet akarjon, mint a törvény, noha nem tagadjuk, hogy szeretnénk, ha a diétái elaboratumok tanácskozás alá vétetnének, s király és haza azt szabná meg, a mit a közjó kíván.

gyefőnökök és más nagyravágyó kormánypártiak minden fondorlatai daczára is erős, határozott többséggé nőtte ki magát, mely felirataiban a trón előtt is mind sűrűbben kezdé hallatni bátor szavát. Kérelmeik, sürgetéseik főtárgyát minden alkalommal az országgyűlés egybehívása képezte, s bár felirataikra választ nem nyertek mindig: ernyedetlenül kitartók valónak azok ismétlésében. Olyfélc biztató nyilatkozatok, minőket Ferencz budai utazása alkalmával személyesen, s azóta leirataiban is tett vala az alkotmány s törvények épségben tartása iránt, a növekedő ellenzék, mely a kényuralom nyomását oly súlyosan érzé, már nem elégítette ki. A pusztá szó s ígélet már elvesztette hitelét a közvéleményben; az ellenzék annál több biztosítékot kívánt, s azt egyedül az országgyűlés egybehívásában, az alkotmányos törvényhozásban kereste.

A megyék ellenzéki rendcinek ezen kérelmeit még az udvar iránt különben minden alkalommal meleg ragaszkodást tanúsító néhány magyar urak s magasabb hivatalnokok is támogatók jóakarató előterjesztéseik által, melyekkel, tekintve a nemzetnek egyre növekedő eléguilettségét, a közbéke érdekében buzgóan tanácsiák az országgyűlés egybehívását. Egy ily bár előttem ismeretlen, de minden bizonynyal magas rangú írótól készített emlékiratban a többi közt élénk színekkal olvassuk ábrázolva egy részről a nemzet áldozatteljes hűségét, melyet a veszély lefolyt évei alatt annyiszor tanúsított uralkodó háza iránt; más részről Ferencz királynak a nemzet ellen jelenleg minden alkalommal kitörő boszúságát; melyet csak abból vél megfejtetni, hogy „némelyek legközelebbi környezetéből, kik vagy nem ismerik eléggé a magyar alkotmányt, vagy annak irígyei, vagy végre annak némely védői ellen személyes gyűlölettel viseltetnek, a császárnak természeténél fogva jó, de a kiállott viszontagságok következtében félénkké, bizalmatlanná s gyanakodóvá lett kedélyét felingerelni nem iszonyodtak.“ — „Nem tagadhatni ugyan — folytatja az emlékirat, — hogy

a rendek megyei gyűléseiből, a királyhoz intézett feliratok egynémelyike a kérelem határait túllépte, a sérelmeket az illőnél talán élesebben is ábrázolta; hogy, továbbá, a szónokok egynémelyike, fájdalomtól elragadtatva, szavait nem fontolta meg mindig kellőképen. De ezek csak egyes, könnyen rendre igazítható megyék s férfiak hibái voltak, s nem a többségéi, annál kevésbé az egész nemzetéi; mely aztán mégis oly gyűlöletes színben állíttatott a király szemei elébe^ hogy nemcsak mindenféle titkos rendőri ügynökök küldettek a megyei gyűlésekre, vagy épen királyi biztosságok a megróvottabb megyékbe; hanem a fő- és alispánoknak is egyenesen meghagyatott, mindazon egyeseket névszerint bevádolni a király előtt, kik a legfelsőbb parancsok ellen felszólalni bátorzkodnának . . . Ehhez járult, hogy a nemzet ama számtalan titkos feladásokon kívül, a Mécsben szerkesztett s kiadott, felette sértő röpiratok által jó hírében, becsületében s alkotmányában a legféktelenebb módon marcangoltatott, nevetségessé tétetett, a világ és saját parasztjai előtt merő zsarnokok gyanánt ábrázoltatott; mi azonban a ezélt hatást legalább a magyar földnél egyáltalában nem eredményezte . . . Mind ezeket s egyéb, úgy az alkotmányon mint az ország épségén elkövetett sérelmeket megfontolva, bizonyára nem lehet csodálni, hogy a nemzetben mindenfelől elégiületlenség, levertség s bizodalmatlanság mutatkozik ... De vajjon hová vezethet e kölcsönös bizodalmatlanság a jelen időkben, midőn a nép egy demokratiai alkotmányról mind kevesebb tartózkodással beszél; midőn a tudós, a vallási s polgári egyenlőségről s szabadságról s egy korlátlan sajtóról értekezik; midőn az urak a három keresztény hitvallás egyenlőségének kivívására szövetkeznek; s az ifjúság czélszerűleg szervezett nevelőházak hiányában idegen magánnevelők által csak a gymnastikai gyakorlatokban, nem pedig az államra nézve szükséges és hasznos tárgyakban képeztetik?“ „így áll Magyarország ügye. S ítélje meg bárki, vajjon czélszerűleg s az államra nézve hasznosan cseleksze-

nek-e s békét, nyugalmat czélzanak-e a magyar alkotmányban kevésbé s csak felületesen járatos ama miniszterek s tanácsosok, . . . kik a császárnak azt tanácsolják, liogy magát a magyarok előtt inkább keménység által rettcgetté, mint a vele született kegyesség által szeretetté tegye; kik őt ösztönzik, hogy a magyar kormányügyekben az ország törvényeit és szokásait nem ismerő német miniszterek tanácsait többre tartsa, mint azon magyar tanácsosokéit, kik iránta külön eskü által is kötelezve vannak. ítélje meg bárki, vajjon az állam javát becsületesen munkálják-e azon tanácsosok, kik egynémely, előléptetést liajhászó egyéneket feltüzelve, a nemzetet és alkotmányát gúnyoló röpiratok kiadását szándékosan elősegítik; kik a császár szívében a fentebb előadott okokból támadt bizalmatlanságot ápolják és szitogatják, s ekként benne ellenszenvet keltenek alattvalói ama tekintélyes része iránt, kik daczára ama törvénytelenéseknek, melyek irányokban József császár ideje óta elkövetettek, s daczára több más népek csábító példáinak* békében s hűségben maradtak. — Én azt hiszem, hogy a jelen válságos körülmények közt csak azon miniszter szolgálja urát jó szándokkal s becsületesen, ki nála oda működik, hogy magát népével oly gyorsan, mint szoroson egyesítse; személyétől, udvarától, és szolgálatából mind azon vallás- és erkölcstelen viszályszitogató szószátyárokat azonnal elmozdítsa, kik a népek vagy egyesek jogai ellen kikelnek, pénzért, ezímekért s a fejedelem kegyes pillantásáért mindent feláldozni készek; s helyettük vallásos, igazságszerető,- igazmondó, a néptől becsült egyének felé forduljon. Ez az osztrák birodalmi népek általános kívánsága. A magyarok c felett még azt is óhajtják, vajha támadna egy férfiú, ki jó királyok szívéből a bizalmatlanságot s az irántok naponként hangosabban nyilatkozó ellenszenvet kiirtaná: hogy király és ország egymásban kölcsönösen bízva, egymáshoz egy országgyűlés által (mit elébb vagy utóbb úgy is kellend tartani) közeledhessenek, s ott minden, köz-

tök támadt félreértések, kölcsönös és tartós megnyugtatósukra, s az egész monarchia jólétének, erejének s dicsőségének gyarapodására, teljesen megszüntethessenek.“ A nemzet bizodalmanak megnyerése végett tanácsolja még egyébiránt, „hogy addig is, míg az országgyűlés egybehívatnék, a közvélemény által kitüntetett egyének édesgettessenek a kormányzésekhez, hogy hivatalt vállaljanak; adassanak több uraknak díszjelek, — Mária Terézia magyar rendét a magyarok közöl úgy is legkevesebben bírják; a Theresianum, mely fonák rendszere miatt a közönség előtt oly rász hírben 'áll, és a magyar testőrsereg emeltessenek fel, hogy belőlök egyes állam- és had-férfiak kerülhessenek ki; ajándékozza meg a fejedelem magyar tanácsosait és kormányzégeit több bizodalommal mint eddigelé, midőn csaknem minden előterjesztéseik kedvetlenségi nyilvánítással vettek vissza, s vagy egészen mellőztettek, vagy németeknek adattak ki véleményezés végett; minek következtében minden ügy az osztrák bureaucratia alkotmányellenes szellemében döntetett el; végre Horvátországnak a franczia háborúk alatt elszakadt, 1814 után Illyriához kapcsolt része kobleztessek vissza a magyar szent korona birodalmába.“

A bécsi kabinet azonban, mely a nápolyi és piemonti forradalmak felett nyert könnyű diadalait úgy tekinté, mint reactionárius kormányrendszere czélszerűségének csatányos bizonyítványait s fentarthatásának újabb biztosítékait, — nemcsak hogy semmi által nem érzé magát indíttatva, e rendszerével felhagyni, s az országgyűlést a megyék sürgető kérelmei s egyesek jó akaratú tanácsai szerint egybehívni; hanem most még inkább eltökélve látszék lenni mint valaha, túltenni magát a nemzet alkotmányos jogain, s a megállapított kényuralmi kormányrendszert folytatva, az alkotmányt hallgatagon mellőzni, s Magyarországot, a többi örökös tartományokkal együtt, ugyanazon elvek s módok szerint igazgatni. Némely kegyvadászó megyefőnökök s királyi biztosok, kik a megyékben egy idő óta felmerült zavarok elintézése

végett küldettek ki, az udvart még inkább megerősíték e szándokában: ama hevesebb ellenzéki jeleneteket úgy ábrázolván előadásaikban, mint merő személyes viszályokat, melyeknek komolyabb következményeitől nincs mit tartania. Az udvar örömet elhitte, hogy szán dókái végrehajtásában a megyék többségénél nem találand hevesebb ellenzésre; a néhány megyében netalán kitörendő ellenzék pedig a kényuralom érdekében még inkább kívánatosnak, mint ártalmasnak látszok; mert alkalmat vala nyújtandó erélyes rendszabályok és szigor kifejtésére s a közvélemény megfélélnkítésére. Ferencz, tehát, német miniszterei tanácsára, elhatározta magát, újoncszedést és adófelemelést önkényesen, egyedül udvari parancs által rendelni el az országban.

Már 1820-ban, mindjárt a nápolyi forradalom kitörte következtében tartott troppani congressus után, — mely a forradalmi szellem erélyes elfojtását határozta — mind a két tárgyban élénk jegyzékek váltattak a császári kabinet s a magyar udvari kancellária között. Az udvar előleg csak az újoncszedést kívánta megrendelni, a nápolyi ügyekbe teendő beavatkozása miatt hadait szaporítani szándékozván. Hogy a magyar ezredeket hadi lábra lehessen állítani, az udvari hadi tanács harminczöt ezer újonczban mntatá ki a szükségletet: a király tehát ennyi újonczot kívánt a magyar kancellária által kivettetni az országra.

A fentebb idézett emlékiratból láttuk, hogy a kancellária, tiszte szerint, több ízben tett vala előterjesztéseket a német minisztérium tanácsára határozatba ment törvénytelen rendeletek ellen, melyek azonban mindamellet is foganatba vétettek. Előterjesztéseinek e sikeretlensége mindazáltal nem bántortalanná el e kormányshéket, még utóbb is minden hasonló alkalommal hallatnia az alkotmány igényeit fejedelme előtt. Most e hazafiúi kötelesség teljesítését annál mulaszthatlanabbnak tekinté, minthogy sarkalatos nemzeti jog forgott szóban, s eleve is tudhatá, hogy az alkotmányt megsemmisítő rendelet hatalmas ellenzéssel

találkozzék az országban. Mielőtt tehát a remeietet a megyékhez szétküldené, a következő észrevételeket terjeszté a király elébe, melyeket, úgymond, nem kevésbé „az alkotmányra mondott esküjéből, mint az ő felsége iránti tiszteletből folyó kötelessége“ igényel tőle:

„Az újonczkivetés országgyűlésen kívül ellenkezik az alkotmánnyal s a törvényekkel, melyek iránti tiszteletét. Felsőged a nemzet előtt több ízben bevallotta. Ennek következtében kívántattak s adattak Felsőged kormánya alatt is több országgyűlésen újonezok. Az utolsó években kívántattak ugyan néhányszor országgyűlésen kivid is újonezok és subsidiumok, de mindig ama biztosítás mellett, hogy ebből az alkotmány és törvények sérelmére semmi következmények nem vonatnak, és azon mentséggel, hogy a veszély nagysága, s az időnek, melyben e segély szükséges, rövidsége az országgyűlést egybehívni nem engedi. Ennek megnyerése akkor sem ment nehézségek nélkül; több helyt csak a második sőt harmadik közgyűlés teljesítette a kivonatot; és a rendek akkor is óvást tettek a jövőre, kijelentvén, hogy c tárgyba máskor a megyei gyűléseken nem fog ereszkedni. A jelen körülmények közt azonban, a trón méltóságának sérelme nélkül, még ezen indokokkal sem lehet élni, hogy a nemzet a kir. kiváltatok teljesítésére reábirasék. Ezen engedelmes kancellária tehát kénytelen kételkedni, hogy csak egy megye is találkozzék, mely ez ellen Felsőgedhez fel ne írjon és az országgyűlés megtartását ne sürgesse.“

„A megyék e felirataira új és szigorúbb leiratokkal lehetem! ugyan válaszolni; sőt ha ezek sem sükercesek, kir. biztosságok is küldethetnek a megyékre; és ha a rendek ezekre sem hajolnak, rendkívüli eszközök is alkalmazhatók, bár aligha jelentékenyebb zavarok nélkül. De, Felsőgedes úr, valamint ezeket az alkotmánnyal s az ország törvényeivel megegyeztetni nem lehet: úgy bizonyosan mély fájdalmat és aggodalmat szülnének a hű országlakosok szívében, kik

semmi szentebbet, semmi drágábbat nem ismernek századok szokása által szentesített polgári létöknél, alkotmányuknál, törvényeiknél.“

Tanácsolják aztán, fontolja meg ő felsége: vájjon nem hasznosabb-e a jelen körülmények közt az országgyűlést egybehívni, mit különben is a beligazgatás annyi s oly fontos ügyei igényelnek.

„ . . . A lift alattvalók legbensőbb meggyőződésével hiszi ezen engedelmes kancellária, hogy a nyílt, törvényes út, mely bizodalomát ébreszt s a kedélyeket kiengeszteli, mind a legfelsőbb királyi méltósággal, mind a nemzet kívánataivaj, következőleg a haza javával, úgy ezen mint minden más esetben, legjobban megegyez; és semmi kétség, hogy mennél továbbra halasztatik az országgyűlés, történjék az bármi tekintetből, a kölcsönös bizodalom és ragaszkodás annál inkább kihűl.“

„Azt hiszi tehát ezen engedelmes kancellária, hogy sem az országgyűlési tárgyak, sem a jelen zajos idők tekintetéből nem tanácsos elhalasztani az országgyűlést. Hogy az, mi némely európai államokban jelenleg történik, hazánk alkotmányával s törvényeivel egyenes ellentétben áll, kétségtelen: miért gondolni sem lehet, hogy az országgyűlés részéről valamely hasonló indítvány tétessék. Soha nem volt pedig alkalmasabb idő, melyben a rendek, a tárgyalások méltósága és higgadtsága s a Felsőged iránti hűség és tiszteletnyilvánítás által, a világ előtt meggyőzőbb bizonyítványát adhatnák annak, hogy csak a megtisztult s a legfelsőbb hatalom által mérsékelt, alkotmányos elvek tehetik szilárddá s állandóvá a polgári társaságot. Azt sem hiheti ezen engedelmes kancellária, hogy a nemzet oly kevéssé ismerné a maga előnyét s oly gondatlan lehetne, hogy elmulasztja felhasználni a kínálkozó alkalmat, melyben Felsőgednek, a jelen európai körülmények közt nem közönyös és nem czélszerűtlen megnyugtatót szerezzen; vagy hogy

épen más valamit kívánjon, mint a mit jogosan kívánhat s az igazságos fejedelem megadhat.“

„De még akkor is, ha feltenni lehetne, hogy az országgyűlés a maga törvényes korlátait túllépni akarná, ezen engedelmes kancellária legszorosabb kötelességének tartaná, Felségednek tanácsolni, hogy azt királyi hatalmával vezesse vissza a törvényes útra. Szinte a legfelsőbb akartától függ, azt bármikor is szétozlatni. A mi időnkben is, 1796-ban és 1802-ben, talán nem elég fontos okokból, minden vigasztalás nélkül bocsáttattak haza az ország rendei: és ők mégis mind a következő országgyűlésen, mind országgyűlésen kívül, 1812-től 1815-ig, a hűséges magyaroknak bizonyították be magokat Felséged előtt.“

A kormányzék e véleményében egyedül gróf A l m á s y I g n á c z alkancellár¹⁾ és báró P t i c h l e r udvari tanácsos nem osztozott. Bár az újonczkivetést a törvények értelmében ők is csak országgyűlés által eszközölhetőnek állíták; e zajos időkben mindazáltal nem vélvén tanácsosnak az országgyűlés egybehívását, az újonczokat a megyék által határozott számban toborzás útján javasolák kiállíttatni. A kormányzék e külön véleményt is felterjeszté ugyan a királynak; de egyszersmind azt meg is czáfolván, a toborzásnak a jelen körülmények közt czélszerűtlenségét győző érvekkel bizonyította be.

De a magyar kir. kancelláriának ezen előterjesztése sikeretlen maradt. Az udvar, mely ez időben az európai ügyek rendezése végett a külhatalmakkal egymásután több congressust tart vala, ezek közelében egyáltalában nem akarta előidézni egy alkotmányos nemzeti gyülekezet jelenetét. Hatalmának tudatában büszkébb vala, mintsem hajlandó volt volna, ama külhatalmaknak a maga állami min-

¹⁾ Ezért monda neki utóbb egy kancelláriai tanácsos: „Ha Excellentiád hevessége az országot és a királyt ő zavarba tudta hozni, tessék most bölcseségével mind a kettőt kisegíteni.“

denhatósága mellett még valami egyebet is felmutatni birodalmában, mi avval talán nem látszanék teljes összhangzásban lenni. A német miniszterek tanácsai által indított Ferencz tehát, hallani sem akart az országgyűlésről; bár ekkoron a nápolyi forradalom már egészen elfojtva, a piemontinak gyors elnyomása pedig szinte bizonyos lévén, semmi sem gátolta őt annak egybehívásában. És, bár a dolgok ezen állásában az újonezok kiállításának szüksége sem volt olyannyira égető, hogy azt halasztani nem lehetett volna: a király ápril 4-én (1821-ben) Laibachból, hol a hatalmak az olasz ügyek miatt congressust tartottak, kelt udvari parancsában valóban megrendelte az újonczszedést. Némi hatása azonban mégis lett a kanczellária előterjesztésének. Előbb az udvar 35 ezer újonczot szándékozik vala kivetni az országra; most azonban, mintha ezen első lépésnél a nemzet legsarkalatosabb jogai ellen, némileg még kímélni akarná annak alkotmányos érzelmeit, s elvenni élet a kétségtelenül kitöreendő ellenzésnek, némileg szelídíteni ügyekezett a parancs törvénytelenységét: csak azon hátralékok kiállítását követelte, melyek az utolsó francia háború korából felmaradtak. „Atyai gondoskodásunknál fogva, — így szól egyebek közt a királyi parancs — melylyel az istentől kormánypáležánk alá vetett népektől az eszeveszett, gonosz lázadás maszlagát elhárítani törekedünk, rendeljük: hogy a magyar ezredek pótlására azon újonczok, kik az 1813-ban kivetett (30,000 főből hátralékban maradtak, valamint azok is, kik az 1815-ben kívánt 30.000 főből azonnal ki nem állítottak, s kiknek kiállítása utóbb, a bekövetkezett békében, fölfüggesztetett, a lehető legrövidebb idő alatt a kitűzött gyűlhelyekre küldessenek.“

Az udvari parancsban említett két év folytában az országra rótt kilenczven ezer újoncz kiállítása szinte csak országgyűlésen kívül, egyedül udvari rendelet által, önkényesen s épen oly törvénytelenül kívántatott vala a megyéktől, mint jelenleg az akkor fenmaradt hátralékok kiállítása.

Szó nélkül akkor sem hagyták a megyei hatóságok az önkény által okozott törvénysértést; s a legtöbb megye ismételt királyi parancsok s fenyegetések daczára sem volt reábírható, hogy hatóságilag szedje be a reá rótt újonezokat. Tekintetbe vévén mindazáltal a rendkívül súlyos körülményeket. s a veszélyt, melynek nagysága a katonaszedés halasztását nem engedte, nem ellenzék a megyei rendek, hogy a tiszti kar nagyobb mérvben intézzen had toborzást, s egyesek is szabad, önkéntes ajánlatok által járuljanak mennél több újonez kiállításához; kötelezettséget mindazáltal arra nézve nem vállaltak, hogy az újonezok a kormánytól kívánt számban állíttassanak a zászlók alá. A kormánytól követelt 90 ezer újon ez ily önkényes ajánlatok által is nagy részben ki lón állítva az említett, két év folytában, úgy hogy csak 28,420, s ezek is jobbára 1815-ben, s csak azért maradtak hátralékban, mert a béke helyreállván, a katonaszédést maga a kormány szüntette meg.

Most azonban, miként előadásában az udvari kanczella bőségesen bebizonyította, mi sem gátolta a királyt, megtartani a törvényes formát, s országgyűlésen tárgyalatni a magyar ezredek kiegészítését. A megyékben ennélfogva, hol, mint fentebb elbeszéltük, különben is élénk volt az elégületlenség a kormánynak mindenre kiterjedő kényuralma s reactionárius szelleme miatt, nagy zajt ütött az april 4-ki rendelet. A rendek minden megyében, — és mert e tárgyban a legudvariabb szellemű sem merte pártolni az udvart s legalább is elnémült — majdnem egyhangúlag kijelentették, hogy azon körülmény, miszerint a kormány most csak a múlt évek hátralékait kívánja pótlólag kiállíttatni, miután a kivetés azon években sem volt törvényes, egyáltalában nem s annál kevésbbé ad neki jogot, ismét mellőzni a törvényeket, minthogy akkor a király maga ismételve biztosította a nemzetet, hogy a törvény akkori mellőztéből, mit végveszély menthetett, soha sémmi következtetést nem vonatul a jövőben az alkotmány

gyengítésére. Sőt most, midőn ő felségét semmi sem gátolja az országgyűlés egybehívásában, a nemzet annyival jogosabban követelheti a törvény megtartását, mivel a szükségidején oly méltányosan, engedékenyen és készségesen hajolt az udvar kívánatára. Követelik ennél fogva: hirdessen a király országgyűlést, melynek törvényes ideje különben is annyi évek előtt elmúlt, s melyet az országnak minden tekintetben pangó, süllyedt állapotában, a törvények oly súlyos sérelmei s a legszükségesebb javításoknak oly régóta elhalasztása után még tovább mellőzni a közügyek pótolhatatlan kára nélkül már lehetetlen.

A megyék felirataiban azonban szintoly kevéssé vétettek az udvarnál figyelembe, mint elébb a kir. kanezellária előterjesztései. Újabb udvari parancsok küldettek a megyékre, a rendeket királyi kegy vesztéssel s annak súlyos következményeivel fenyegetők, ha engedelmeskedni tovább is vonakodnának. A hurok még nem feszültek egészen szakadásig. Számos megyék, melyekben a kormánynak, a múlt évek alatt, a lentebb elbeszélte módon tetemesebben sikerült vala meggyöngíteni az alkotmányos ellenzékét, megfélemlerve hajoltak meg a király haragja előtt. Voltak azonban megyék, melyek az oly kiáltó törvénysértéshez egyáltalában nem akartak segédkezni nyújtani. Ezekbe a kormány, miután a főispánok és főispáni helytartók által a rábeszélés, megvesztegetés és megfélemlítés minden eszközeit kimerítette, királyi biztosokat küldött, kik azokat engedelmességre szorítsák. Az európai eseményekkel azonban az év folytatában még inkább elfoglalva volt a bécsi kabinet, mintsem hogy reáért volna, ez ügyre nagyobb gondot fordítani. De, mi leginkább indítható, tanácsosnak sem látszik vala erőszakolni a dolgot, midőn a forradalmi szellem még mindenfelé oly élénken tűnt elő Európában, s midőn, bár a nápolyi és piemonti mozgalmak teljesen elnyomattak, a béke biztosítása végett a hadsereg nagy részét hosszabb ideig ezen államokban s a szinte elégületlen s forrongó lombard-velen-

czei királyságban kellett hagyni. A királyi biztosok ennél fogva nem vittek magokkal felette szigorú utasítást az illető megyékbe: inkább rábeszélés, vesztegetés, megfélemlítés s más hasonló erkölcsi eszközök által kell vala liatniok, mint erőszakkal. Hol a dolog így nem ment, ott az, hallgatással mellőztetvén, elaludni hagyatott. Miután a megyék nagyobb része a kívánt újonczokat ily módon végre mégis csak ki állította, a kormány ezen engedetlen megyék iránt alkalmasabb időre halasztá erélyesebb rendszabályait, midőn egyszersmind az adóügyben is intézkedni szándékozik.

A pyrenaei és appennini félszigeteken támadt forradalmak, bár az osztrák birodalmat közvetlen nem illették, sőt az egy szomszéd piemontit kivéve, arra nézve közelebből veszélyesek sem valának, tömérdek pénzösszegbe kerültek a bécsi udvarnak. Ez a legitimitási elv és reactio teljes diadalát mintegy életkérdésnek tekinté magára nézve, s a Nápolyba és Piemontba rendelt beavatkozási hadak költségein felül egyébűtt is nagy összegekkel segélyezte a reactio pártját. A még különben is gyöngye lábón álló birodalmi pénzügy ezt felette sajnosán érezé. Új államjövödelmi forrásokat nyitni nem volt volna ugyan lehetetlen a még sok tekintetben fejletlen államban; de a reactionárius kabineti politika, mely a birodalom tartományait, a forradalmi és szabadelvű eszmék beszivárgásának meggátlása végett, a többi Európától lehetőleg elszigetelni fő feladatának tekintí vala, olyasmit tenni nem engedett, mi az ipart, kereskedelmet tetemesen élénkíthette, s az államjövödelmeket e mellékes utakon szaporíthatta, a népet pedig nagyobb egyenes adó fizetésére is képesebbé tehette volna. Midőn a régi papírpénz beváltása, 1820-ki márczius elején, a bécsi bankra bízott, e pénzjegyből még 450 millió rft. vala forgalomban; s hogy a bank e munkálatot végrehajthassa, az állam több ízben új kölcsönökhöz lőn kénytelen folyamodni, melyek e bankba folytak, s az állam kamatterheit évenként négy millió fttal szaporították. Az államadósságok özvege,

melynek törlesztésére és átváltoztatására 1818-ban (márcz. 21-kei pátens által) egy új finánczmunkálat indíttatott meg, a 488 millió ftról, mennyit az akkor tőn, ismét tetemesen emelkedett; a hiány pedig az évi költségvetésben növekedett. A só ára, vámok, dohánygyedárúság s más indirect adózások tekintetében az egész monarchiában már rég oly rendeletek léteztek, hogy mi 1816 előtt váltó czédulákban fizettetett, azontúl ezüstben fizetessék; mi által ezen adónemek a létező körülmények közt lehető legmagasabb fokra lőnek felcsigázva. Nem maradt ennélfogva más mód, vagy helyesebben szólva, a bécsi kabinet, elfogadott kormánypolitikája mellett, nem tudott más módot találni, az államjövendelmek szaporítására, mint a hadi adót Magyarországbán is feljebb emelni.

E tárgy iránt a kabinet és a magy. kir. kormányzékek közt már 1820-ban megkezdettek a jegyzékváltások. A kabinet azt kívánta, hogy a magyar hadi adó, mely utoljára az 1812-ki országgyűlésen az egy évvel elébb forgalomba tett papírpénzben, az úgynevezett váltó-jegyekben 5,200,000 forintra határozhatott, 1821-ki november 1-től kezdve, ugyanezen számszerinti összegben ezüst pénzben fizetessék, s ezen adófelemelés, szintűgy mint az újonczkivetés, országgyűlés közbejötté nélkül udvari parancs által eszközöltessék. A kormányzékek, a kir. helytartótanács szintűgy mint az udvari kancellária, a királyhoz és a császári udvari kamarához intézett több rendű előterjesztésekben czáfolhatlanúl kimutatták, hogy e rendeletet, elnézve annak törvénytelenységétől, egyedül az adózó nép szegénysége s fizetési képtelensége miatt is, lehetetlen foganatosítani. Kimutatták e kormányzékek, hogy a nép a háborúk idején viselt rendkívüli terhek, s a papírpénznek kétszeres leszállítása következtében, — mi által elébbi száz forintja nyolez forintra olvadt le — továbbá az ipar és kereskedelem akadályai s pangása miatt oly szegénynyé lett. hogy adóját, — miként a tetemes, behajthatatlan hátralékok

bizonyítják, még papírpénzben sem képes teljesen leróni. E pénzhiány nagyságát kétségtelenné teszi az, hogy a nép a legszükségesebb élelmi szerek egyikét, a sót, sem képes magának megszerezni kellő mennyiségben: a sófogyasztás 1818-ki nov. kezdetétől a következő évi novemberig az elébbi év 'fogyasztásával összehasonlítva, tizenkét millió fonttal csökkent az országban; mi, tekintve ezen élelmi ezikkely szükséges voltát, csak a nép kezén forgó pénzösszeg csökkentéből származhatik. A tények illetén állásában az adónak ezüstre, tehát 5,200,000 vfról 13,000,000 vfr-ra emelése szliksegkép azon következményt vonná maga után, hogy vagy az adó maradna nagyobb részben behajthatlan, — mely esetben annak felemeléséből a kincstárra semmi haszon nem áradna; vagy, ha annak behajtása a legszigorúbb módok által eszközöletnék, s különösen az adózó földnépnek tekevagyoná, barma, gazdaszati eszközei stb. koboztatnának el, adózási képessége a jövöre egészen megrontatnék. Az adózók egy része ily módon végkép tönkre jutna; más része ismét annyival kevesebb sófogyasztana, mennyivel több adót kénytelen fizetni, — mely esetben, azon kívül, hogy az egészségi állapot, emberekre s barmokra nézve veszélyeztetnék, még a kincstárnak sem lenne reménylett jövodelemszaporodása. A kormány székek ezeknél fogva tanácsiak a királynak, halasztaná ez ügyet akkorra, midőn az adózó nép fizetési képessége nagyobb leetül; idő közben pedig e képességet gyarapítsa a kereskedelem s evvel kapcsolatban álló ipar s termelés növelése által, miként azt az 1802-ki országgyűlés indítványozta volt. Javasolják továbbá a sóár leszállítását, hogy e szükséges élelmi cikk fogyasztása, mind a nép javának, mind a kincstár jövodelemeinek érdekében, szaporodjék. A fogyasztás c növekedése, mi az árleszállítás következtében épen a legszegényebb sorsú adózók osztályában történnék legnagyobb mértékben, nem lehet közönyös dolog a kormányra nézve; a bányák kimeríthetlen gazdagsága mellett pedig semmi

sem gátolja az árleszállítást. Javasolják végre, ügyekezzenek ő felsége kormánya a pénzügyet valahára jobb karba állítani; különösen eszközölni: szűnjék meg az eztiszt pénz folyton áru lenni, s az ipar s kereskedelem nagy kárával, csak tőzsde-nyereszkek tárgyaúl szolgálni. Orvoslandó volna azon baj is, miszerint inig az igazságszolgáltatásnál a magánosok ügyeiben a régi papírpénz ezüst gyanánt s avval egy értékűnek tekintetik, a kormány a közjövödelmeknél ugyanazt csak harmadfélserzte leszállított értékben fogadja el, stb.

Ezen s hasonló értelmű több rendű kormányzéki előterjesztéseknek azonban nem lett egyéb síikére mint, hogy az adónak szándéklott fölemelése egy évvel későbbre balasztatott. De a következő évben, midön Olaszországban az osztrák hadak könnyű diadalmi után a belföldi kormányok kíméletlen szigora a szabadelvűségnek, carbonarismusnak s a nép alkotmányosvárgásainak minden bármi mérsékelt nyilatkozatát erőszakosan elfojtották, s a kivételes törvényszékek borzasztó működései a reactiot ott is teljes diadalra vezették: a bécsi kabinet Magyarországon sem talált többé okot alkotmányértő szabályainak elhalasztására. Bár azokból, miket a magyar kormányzések a királynak, a nép adóképességének gyarapítása végett ajánlottak volt, fogamatba semmi sem vétetett: az udvar augusztus 13-káú mégis kibocsátotta rendeletét, mely az eddig váltó pénzjegyekben fizetett, adót a folyó évi november 1-jétől kezdve, ezüstben, vagy ama pénzjegyek harmadfélser nagyobb mennyiségében parancsoló beszedetni. Egy másik, ugyanazon napon kelt rendelet, mintha a kormány maga is sokalni látszanék az ekként felemelt adót, annak öszvegét mintegy fél millióval leebb szállította.

A rendelet nem lepte meg váratlanul az országot, mert annak híre a kormányzéki tárgyalások következtében már átszivárgott vala a közönségbe. De azért a rendelet kihirdetésekor nem kevésbé jajdultak fel a nemzetnek szintűgy

nemadózó mint adófizető osztályai. Az újonczállítási rendelet után ezen újabb, súlyos alkotmánysértés annál nagyobb fájdalmat sőt levertséget okozott az ország rendében, mivel abban mindenki az udvar elhatározott szándokát látta, magát az alkotmányon végkép túltenni, s az országot a német örökös tartományokban divatozó kényuralom alá vetni. Es más értelmet nem is lehetett adni e törvénytelen rendeletnek. Midőn a múlt évben az újonczállítást megrendelő parancsolat kibocsátatott, az annak végrehajtásában buzgólkodó főispánok s más korinányligynökök még azon mentességgel támogathatták az udvart, hogy az Olaszországban kiűtött forradalmak s azoknak Lombardiára s más olasz tartományokra is átterjedhetése a magyar ezredek kiegészítését s harczlábra állítását oly hosszú időre, mint a megnyit az újonczkivetés országgyűlési tárgyalása igényelne, veszély nélkül halasztani nem engedi. Ezen érv nem csökkentete ugyan a törvénsértés súlyát; de némileg elnémíthata az ellenzékét. Jelenleg azonban még ily gyöngye érvvel sem lehetett fellépni az országgyűlés mellőzésének mentességül; semmi égető szükség semmi fenyegető veszély nem áll vala a kormány előtt, mely miatt az adófelelőlést oly rögtön megrendelni s az alkotmányos tárgyalástól elvonni kényszerítették. Olaszországban a megtorló szabályok síri csöndet eszközöltek; a rreactio Európa nagyobb részében diadalát ünnepelte; a magát Spanyolországban még tartó forradalom, távolsága miatt, semmi jelentékenyebb aggodalmat nem okozhatott a bécsi kabinetnek, kivált miután remélhető, hogy a nagy hatalmaknak e végett Veronában készülő congressusa a békét a pyrenaei félszigeten is lielyreállítandja; a görögök mozgalmait az udvar magára nézve maga is oly csekély fontosságunknak tekinti vala, hogy abba még diplomatikai utón sem igen avatkozzék. A pénzügy állapota sem volt már annyira kétségbeejtő, hogy avval az alkotmány ily súlyos sérelmét indokolni bármi gyöngén is lehetett volna. Az ügyek ezen állásában tehát a kormány

e lépéséből mindenki kénytelen lőn azt következtetni, hogy általa a kabinet magára az alkotmányra szándékozott mérni a halálos csapást.

A megyék ennél fogva zajos gyűléseikből mindnyájan a legmélyebb hazafiúi fájdalom hangján írtak fel a királyhoz, a rendelet visszavonását s az országgyűlés mennél előbbi egybehívását kívánván. Csak az egy Békés megye, melynek nagyon csekély számú, vagyontalan rendéit s önző tiszti karát a Harueker-féle örökség által a megyében mindenhatóvá lett Wenkheim családnak már egészen sikerült vala az alkotmányos érzelmekből kivetkeztetnie, — az egyetlen Békés megye fogadta megnyugvással az udvari rendeletet. Sőt, fájdalom, vastag önzésében annyira megfélekezett hazafiúi kötelmeiről, hogy hálafeliratot intézne a rendeletért, mely az ezüstben behajtandó adóból a hivatalnokok díját hasonló pénznemben, tehát harmadfélszerre nagyobb összegekben engedélyező fizettetni. A többiek, hogy az alkotmánysértést a kormány még azon vonakodással se indokolhassa, melyet a nemzet részéről minden adófelemlési szándokainál tapasztalni szokott, — midőn az országgyűlés egybehívását szorgalmazók, egyszersmind eleve is kijelentették: hogy, miként a múlt kor veszélyei közt nem késett, úgy most sem vonakodik a nemzet teljesíteni a király méltányos kívánatait, ha azokat törvényszabta módon adandja elő; a törvény a megyéknek még tárgyalni is tiltja az újonczállítási és adóügyi kérdéseket.

De az udvar azt hitte, hogy kitartása őt most is céljára vezeti, s a vármegyék némi zaj és háborgás után, mit lecsillapítani nem leend nehéz, az erély előtt végre majd csak meghajolnak. Az országgyűlés egybehívására vonatkozó kérelmeiket tehát hallgatással mellőzván, a rendelet végrehajtását nekik újabban is nagyobb szigorral meghagyta. Sőt az újonczállítás ügyében engedetlen vármegyékhez intézett leirataiban, e tárgyat is felmelegítvén, az újonczhátralékok kiállítását szinte szigorúan sürgeté, kije-

lentvén, hogy mind a két kérdésre nézve ez változhatlan akarata ő felségének.

A megyék egy része, melyekben a fentebb elbeszélte módokon a megyefőnököknek sikerült vala az alkotmányos ellenzékét meggyöngíteni, vagy az elcsábított kismemesség nyers tömegével az értelmiség s hazafiság fölött még folyton zsarnokoskodni, ismét meghajolt, a szigorú királyi parancs előtt, s annak foganatba vételét hatósági végzéssé emelte. A megyék nagyobb része azonban nem engedte magát ily könnyen megfosztani leglényegesebb alkotmányos jogaitól. Újabb feliratokat intéztek tehát a királyhoz, melyekben részint az ország határozott s világos törvényeire hivatkozva. kijelenték, hogy az alkotmányon oly mély sebet ejtő nyílt parancsot végrehajtaniok tilos; részint az anyagi állapotok szomorú pangását élénk színekkel ábrázolva, az adórendelet végrehajtásának lehetetlenségét bizonyítgaták; részint komolyan figyelmeztették a királyt, hogy trónjának csak a törvények képezhetik megingathatlan alapját s minden viszontagságok közt erős támaszát; részint ismét kérőleg folyamodnak vala a király atyai szívéhez: ne ébreszsen bennök ilyféle súlyos harezot a fejedelem iránti engedelmesség s a törvények tisztelete között; s reményüket fejezők ki, hogy bizodalmodkat, hitüket a királyi szó szentségében nem fogja megingatni; hanem mielőtt, mint leiratában fenyegetődzik, más eszközökhöz nyúlna, megtartandja az országgyűlést, melyet az ország jólléte, a köztigyek minden ágában teendő reformok elutasíthatlan szüksége különben is múlhatlanul igényel.

A nemzet ezen alkotmányos küzdelmeiben, ha nem is épen vezér-, de legkitűnőbb szerepet Hars megye rendei játszóznak; ők fejtettek ki legszilárdabb állhatatosságot, legernyedetlenebb szívósságot, s oly megtörhetlen hazafias erélyt az alkotmány védelmében, hogy magoktartása a gyöngébbeknek is buzdító például szolgált. Méltó tehát, hogy e megye küzdelmeit legtöbb figyelemmel kísérjük.

Mint hogy az utóbbi kir. leiratban kijelentetett, hogy a királynak ez megmásíthatlan akarata: a megye rendei, mielőtt, a kormányhoz válaszolnának, tudván, hogy József főherceg nádor, kinek törvényes közbenjárását egyébiránt ugyanekkor szinte kikérték, az udvarral maga is feszült viszonyban lévén, a nemzet ügyét legjobb akarattal sem támogathatja sükercsen, 1823 ki február 18 kán a koronaörökös Ferdinánd főherceg közbenjárásához is folyamodtak. Ugyanezt tette Bars példájára több más megye is.

De valamint a nádor, úgy a koronaörökös közbenjárása is sükeretlen maradt. A király, a hozzá intézett feliratokra, melyek a rendeletek visszavonását s az országgyűlés egybehívását sürgették, többé nem is válaszolt; hanem a megyefőnököknek az ndv. kancellária által elnökileg meghagyta, hogy változhatlan akaratának végrehajtásához fogjanak. A kormány, e szigora által számos megyében célját érte; melyek azonban, midőn meghajlásukat s e rendelet végrehajtása iránti készségüket feljelentették, nem mulaszták el egyszersmind újabban is sürgetőleg követelni az oly rég mellőzött országgyűlés mennél előbbi kihirdetését.

Más megyék azonban, számszerint mintegy tizenötön, melyek közt Barson kivid Nvitra, Nógrádi, Borsod, Görnör, Zemplén, Sopron, Komárom. Vas és Zala leginkább ki tüntette magát hazafias erélye és szilárdsága által, — miután felirataikra választ sem nyertek, a megyefőnököknek a kir. rendelet fogamatba vételére tett intézkedéseit megsemmisítették; az adószedőket s más tisztviselőiket a hadi adónak ezüstbeni beszédétől egyenesen letiltották; s el lévén tökéelve, a, törvénytelen parancsoknak egészen az anyagi kényszerítésig ellentállani, körleveleikben egymást szilárd kitarásra buzdították.

De a bécsi kormány most, midőn Olaszországban a béke teljesen helyreállott, s példája és ösztönzései szerint a többi kormányok is mind az appennini félszigeten, mind

Németországban a reactiot teljes uralomra emelték, — erősebben el vala tökéelve, mint valaha, a maga szándokait erőhatalommal is keresztülvinni, s az alkotmányos ellenzékét ama néhány megyében, mint nem tűrhető „vakmerőséget“ egyszer mindenkorra megtörni. Az engedetlen vármegyékre tehát királyi biztosokat küldött, kik akarátának, ha jó szerével nem megy, szigor alkalmazásával is, fogamatot szerezzenek. A kinevezett királyi biztosok, a kényuralom e bűnös eszközei, a következők valának: Báró E ö t v ö s I g n á c z, koronaőr, gróf C z i r á k y A n t a l, gróf A m a d é F e r e n c z, báró M a l o n y a y J á n o s. L ó n y a y G á b o r és báró W e n k h e i m J ó z s e f. Ezek egynemelyike több megyében is megbízott a kir. rendeletek végrehajtásával, miért gúnyosan „ambulánsoknak“ neveztettek.

És nemsokára hasonló súlyos idők álltak vala be, hasonló erőszakos hatalmaskodások színhelyévé lőn az ország, mint Ü. József végső kormányévei alatt. De mind inkább a nemzetben is szintoly szilárdságot, oly bátor és szívós ellentállást fejtett ki a szabadságszeretet és alkotmányos érzelm, mint akkor, midőn József erélye végre megtört s magát kénytelennek látá, visszavonni törvénytelen rendeletét. A passiv ellentállás eredményei azonban jelenleg gyümölcsözőbbekké lőnek, mint József halála után: a különben is sokkal fejlettebb nemzet ezentúl nem hagyta magát többé letereltetni a haladás ösvényéről.

A királyi biztosok, az illető megyékben megjelenvén, eleinte a szokott kormányfogások, Ígéreték, vesztegetések, majd fenyegetés, megfélemlítés által (igyekeztek az udvari rendeleteknek sültért szerezni. Azon körülmény, hogy a biztosok váratlanéi s jobbára ugyanazon időben jelentek meg a megyékben s tartották meg elnökletük alatt az első közgyűléseket, — minél fogva a megyei hatóságoknak az egyetértés eszközzésére idejölt s alkalmok nem vala, néhol sikeressé tette felléptéket: megint egynemely megye meghajolt fenyegetéseik előtt.

De a feladat végrehajtása nem volt mindenütt oly könnyű, mint azt Bécsben egyelőre hitték. Több megye a biztosok minden fondorlatainak és fenyegetéseinek daczára is hajthatatlan maradt. A biztosok és a rendek közt valószínű harc fejlett ki, melyben, míg karhatalom, nyers erő nem használtatott, a diadal csaknem mindenütt a rendek részére hajóit. Egynémely biztos megszegyenítve érezhető magát a rendek élénk alkotmányos érzelme, hazafias erélye által. Mások még tényleges sérelmek ellen sem valának biztosítva a felügerült, elkeseredett rendek gyülekezetében, így jár vala, például, Zemplén megyében Lónyai Gábor, ki oda különösen azon okból küldetett ki, mivel reménylék, hogy terjedelmes rokonságánál s összeköttetéseinél fogva, jó szerével is keresztülviendi a parancs elfogadását. De Lónyai éppen azok részéről talált leghevesebb ellenzésre, kiktől támaszt, pártoltatást vára. Midőn a gyűlésben megjelenvén, az elnöki széket elfoglalta, egy vérrokona, Lónyai László, a széket erőszakosan ragadta ki alóla. Még nagyobb személyes veszélyben forgott, mint mindjárt elmondok leszünk, Eötvös Nyitrában.

A megyék e szilárdsága azonban a kormányt még kíméletlenebb önkényre s erőszakra ragadta. A biztosok újabb utasításokat vőnek, melyek által felhatalmaztalak, mindenütt, hol ellentállásra találnak, minden tekintet nélkül katonai karhatalmat használniok. A posta-hivataloknak pedig meghagyatott, hogy a megyék egymás közti levelezéseit figyelemmel kísérik s mind azon leveleket, melyek a kormány érdeke ellen irányozvák, lefoglalván, Bécsbe küldjék.

A biztosok tehát katonai kísérettel tértek vissza a csökönös megyékbe. A gyűlésteremeket fegyveres erővel vétették körül; a tiszti kart és a szónokokat elfogatással fenyegették, ha az udvari parancsoknak tovább is ellenszegülnének; némelyeket közölök házaikban őrizet alatt tartának; írott ígéreteket és esküt erőszakoltak ki tőlök, hogy a parancsoknak fogamatot szereznek. A karhatalom-

mal mind addig a megye nyakán ültek, míg a végrehajtás be nem következett. Megbízatusukban ekként eljárván, nehogy távoztuk után az ellenzék feltámadjon és mindent elrontson, a rendeket gyűléstartástól eltiltották, s a megyei pecsétet lefoglalták. Az erőszak előtt meghajolni kénytelen megyék a magok védelmére nem tehettek egyebet, mint hogy jegyzőkönyveikben feljegyezték, miképen csak erőszaknak engedtek. De a Imi az ilyféle tény a biztosnak tudomására jutott, nehogy annak emléke megörökíttessék, a jegyzőkönyv megcsonkított, a tényleírás kiszakasz tatott.

Azonban csak ennyi engedelmességre sem mindenütt találtak a kir. biztosok, s hogy a parancsokat végrehajthassák, tényleges, physikai kényszerítéshez kellett nyúlniok: a tisztviselőket elfogatták, vasra verették, börtönnel sanyargatták. Komárom megyében a biztos Kürthy alispánt, két hétig tartá fogva saját házában s ostromlá a rendelet végrehajtására. Nyitrában Eötvös biztos Uzovics János alispánt és Ocskay Ignáez szolgabirót, mint az ellenzés főtényezőit, bilincsekkel terhelve, börtönbe vetette; mi azonban a gyűlésre megjelent köznemességben oly ingerültséget támasztott, hogy midőn a terembe lépett, azok halált kiáltozának reá, s egy izmos suhanez kezéből, ki őt mellen ragadta, csak a mellette őrködő katonatisztek szabadíthatták ki.

Zemplén megyében Matulay és báró Vécsey Pál voltak az alkotmány legszilárdabb védelmezői. Eleinte Szirmay Adám főjegyző is velők tartott, s midőn a biztos a jegyzőkönyvből mind azt kitépetni rendelte, mi az előbbi gyűlések végzéseiből az ellentállásra vonatkozott, azt nemcsak határozottan megtagadta; hanem a jegyzőkönyvet melléhez szorítván, megesküdött, hogy e szentségtörésre segédkezet nyújtani soha sem fog. Azonban e miatt őrizet alá tétetvén, fájdalom, megfogyatkozott állhatatosságában: még az napon feledve lón az eskü. s végrehajtvá az illető iratok megsemmisítése. Szirmay még azon évben a királyi tábla

bírói székében vette el jutalmát engedelmességének s elpártolásának az alkotmányos ügytől.

Nógrádban Wenkheim biztos még több erőszakot követett el. Felolvastatván az udvari rendeleteket, s úgy a tisztikar, mint a rendek részéről ellenállást tapasztalván, a gyűlést feloszlatta, Gyürky és Gyurcsányi alispánokat és a szolgabírákat katonáktól környeztetve, szállásaikra kísérte. Több napi fogság után e tisztviselőket egyenként erőltető a kormány parancsainak elfogadására. A rendek, ezen erőszak ellen óvást teendők, minden tilalom daczára összegyűlni szándékoztak a tanácsteremben; de mivel azt elzárva, az ajtókat katonaságtól őriztetve találták, Prónay Ferenc/ szolgabíró által vezetve a katli templom mellett, majd a temetőben kísérletet gyűlést tartani, s onnan is elnizetven, a szomszéd Szügy helységben a maiglan élő fűzfák alatt tartottak gyűlést, s hoztak tiltakozó határozatot, melyet aztán Szmercsányi Dénes főügyész a megyeház előtt felolvasott. Ezen irat aztán a legközelebbi hiteles hely, a váczai káptalan levéltárában tétetett le s iraték be a jegyzőkönyvbe.

De alig értesült erről a kormány, haragjának egész súlyát éreztető a káptalannal. A rendek által letett irat elkoboztaték, a káptalan bejegyzése, a törvények különös ótalma alatt álló hiteles hely nagy sérelmére, a jegyzőkönyvből kiszakasztatott: maga a káptalan keményen megfeddetett.

Annak egynémely tagja, különösen Balogh István kanonok, annyira megróvatott, hogy, kitűnő egyénisége s érdemei daczára, azután még tíz év múlva is érezte az előmozdítások alkalmával szenvedett mellőztetésében a királyi kegyvesztés következményeit.

Zalában gr. Amadé Antal jelent meg kir. biztosul, s Zalában, vele egy időben szállá meg Egerszeget b. Mengén Vilmos ezredes alatt két osztály dragonyos, melynek tisztjei egyenként a megyei tisztviselőkhöz szállásoltalak be. A kir. biztos hosszabb ideig nem tartott gyűlést, mert ez előtt a tisztviselőket egyenként szándékozott megpuhítani. A tiszt

kar, meggyőződven, hogy ellentállása czéltalan lenne, Hertelendy György alispán által kijelenteté neki, hogy az erőszak előtt engedni kénytelenek. Midőn azonban Amadé a gyűlést saját elnöklete alatt megtartotta, oly keserű szemrehányásokat kellett hallania, hogy a megyét kevéssel utóbb odahagyta, sőt biztosi tisztéről is lemondott.

Mindenek közt legügyesebb, legeszélyesebb volt Hars megye rendelnek eljárása. Mihelyt a királyi biztos által Nyitra megyében elkövetett törvénytelenégekről értesültek, május 2-án és a következő napon Sz.-Benedek városában közgyűlést tartván, a következőket határozták: nehogy a karhatalommal felruházott kir. biztos, kinek megjelenését megyéjükben is várják vala, a törvénytelen parancsokat a megye törvényes orgánumai által erőszakosan végrehajthassa, a tiszti kar azonnal oszolja fel s minden további hivatalkodástól tartózkodjék; a hivatalos pecsét a gyűlés végével a megye, — s ennek kulcsai a szent-benedeki convent s hiteles hely levéltárába tétessenek le; s végűi a táblabírák közül egy bizottmány¹⁾ neveztetett ki, mely, mint a jegyzőkönyv mondja, „a megyében a törvény értelme szerint előfordulandó politikai dolgokat s belső bátorság fenntartását eszközölje, és a mennyire elkerülhetetlen szükségek pénzbeli költséget kívánának, azt megtehesse, a megyébe szállított katonaság számára szükséges természetnyeket a házi pénztárból megszerezze, a megyéhez érkezendő leveleket felnyissa; ezen tárgyakon túl azonban hatalma ne terjedjen.“ Meghagyatott különösen a bizottmánynak, hogy ha a megyébe királyi biztos jőne, avval semmiféle érintkezésbe ne bocsátkozzék, hanem a maga hatóságát, azon naptól fogva teljesen megszüntnek tekintse. Végzés alkot-

¹⁾ A bizottmány tagjaivá következő táblabírák neveztettek: Tajnay Antal, Szathmáry János, Kvassay Mihály, Jeszenszky Elek, Majthényi Lajos, Gyurcsányi Imre, Majthényi Károly, Kosztolányi László, Zsembery József, Kiss József, Simonyi Lőrincz és Marsovszky István.

látott továbbá, hogy ha a kir. biztos a megye rendéit gyűlésbe hívná, arra senki meg ne jelenjen; s ha netalán e felhívásnak némelyek engedelmeskednének, e törvénytelen gyűlés végzéseit eleve is érvényteleneknek nyilatkoztatták. A rendek e gyűlésükből, annyi süketlen után, még egy erélyes feliratot is intéztek a királyhoz s a királynéhoz, mely május 3-án útnak eresztetvén, Ambró Károly alispán egy nagy hatású hazafias beszéddel zárta be a gyűlést. „Harminozhét éve, mondá egyebek közt, mióta nemes Bars vármegyében folyton hivatalkodom; de hogy a haza közügyei ily állapotba jutottak volna, sem nem hallottam, s még kevésbé tapasztaltam . . . Ezen évek folytában a felséges uralkodó ház iránti hűségemnek s ragaszkodásomnak számtalan bizonyítványait adtam s adandóm ezentúl is, míg tart életem. De . . . megemlékezvén hitemről, melylyel magamat a nemes megye határozatainak végrehajtására lekötöttem, ... a magas királyi parancsokat nem teljesíthetem.

... Ismerem a koronás fő iránti kötelességeimet; de tudom azt is, mire kötelez hitem hazám jogai tekintetében: amazokat nem fogom megsérteni; de hazám alkotmánya s ősi törvényei ellen sem eselekedhetem . . . Leteszem tehát a nemes rendek kegyességéből s bizodalomból viselt tisztelet . . . Es valamint e lépésem vallásosságból, a király iránti őszinte ragaszkodásból s igaz hazaszeretetből származik: úgy életem hátralevő részében semmi alkalmat nem mulasztandok el, melyben magamat nem kevésbé a király hűséges alattvalójának, mint a haza igaz polgárának tanúsíthatom . . .“

A felirat, mely a királyhoz intéztetett, Plathy Mihály jegyző tollából folyt, s erélyes, bátor hangját, a hazafíúi s alkotmányos érzelem áradozását, nem különben mint ékesszóló irányát tekintve, minden egyéb ezen kori feliratokat messze túlhalad, méltó, hogy főbb pontjai hely foglalganak e szomorú idők történelmének lapjain.

„Miután a magyar nemzet, daczára mind azon ellenséges törekvéseknek, melyeket a rász akaratuáktól ezen ország iránt a felséges ház uralkodásának kezdete óta tapasztalt, a maga jelleméhez és fejedelméhez máiglan hű maradt; miután a nemzet által önszántából megalapított mind a két nembeli örökösödést, és a királyi trónnak a nemzet vitézsége és ragaszkodása által megszilárdított állandóságát, számtalan okmányok, törvények s más történelmi emlékek a késő utókornak bőségesen hirdetik; és ekként a nemzetnek a többi népekével egyenlő vitézsége s közös erőfeszítése által megszerzett s fen tartott béke már mindenkint azon édes reménnyel kecsegtetett, hogy megszűnván valahára a háborúk viharai, biztos révben maradhatnak, s az annyi áldozatokkal kivívót! gyümölcsöket békében éldelhetik: e helyett azonban megújulnak nemzetünk régi sebei, a törvények tekintélye lerombolva, a nemesi udvarok s megyeházak fegyveresek által megsértve, a szó szabadsága elfojtva, a tisztviselők bebörtönözve, szóval, már maga alkotmányos létünk is végveszélyre juttatva léteznek.

„Szokatlan ámulat lepte meg a kedélyeket, midőn hal lók, hogy egy magyar nemes nemzetségből származott férfiú, őre az ország szent koronájának, a szomszéd Nyitni megyében nem rég biztosi minőségben lépett fel; s Felsőged legmagasabb királyi nevében a megyeházat, hova még Felsőged maga is katonai kíséret nélkül méltóztatik lépni, hadi néppel fogta körül; a karokat s rendeket a kegyelmes kir. leiratok felolvasása után, a gyűlés rögtöni felosztatása által, véleményeik nyilvánításában, mi mégis gyűléseink lényege, meggátolta; a tisztviselőket, a sarkalatos nemesi jogok ellenére, idézet s elmarasztalás nélkül, katonai őrizet alá vetette; nemesi udvaraikra, jogaik s birtokaik nagy sérelmével reátöretett; az esküvel kötelezettek eskütörésre kényszerítette; a gyűlés jegyzőkönyvének s feliratának lefoglalása által a törvényes folyamodás útját elzárta; szóval minden jogot s méltányosságot megvetni s ekként Felsőged

törvényes tekintélyét a hatalommal visszaélés által megsérteni nem iszonyodott; — és midőn hallák, hogy ő fõrgeteg gyanánt más megyéket is meg akar látogatni, s az ország szentséges instiútióit mindenütt lábbal tapodni, a fejedelem iránti gyermeki szeretet kötelékeit mindenütt megszakgatni szándékozik: ekkor azonnal az öt évtized előtt lefolyt siralmas események emlékezete ébredt fel bennünk; eszünkbe jutottak ama nagy, bölcs és igazságos fejedelem kísérletei, kit a közjó iránti rohanó buzgalma, s a törvényeinkkel ellenkező tanácsok a törvény által kitűzött korlátokon túragadtak; úgy látszék, mintha az akkori időket látnék ismét megújulni. De, oh fájdalom! Azon fejedelem, a mi alkotmányunkat a maga szán dokáival ellenkezni látván, inkább a törvényes koronázatot mellőzte, inkább a nyilvános eskütételt tagadta meg; s midőn a rendeletének foganatba vételére fegyveres erő alkalmazását véli vala szükségesnek, azt inkább csak felmutatta, mint alkalmazta. Es mégis életének végperezeiben meggyőződván, hogy a magyar nemzet boldogsága egyedül honi törvényeinek helyes alkalmazásában keresendő, mindent visszavont, ő, ki meg sem jelenik királyaink sorában. De hogy most, egy törvényesen megkoronázott, igazságos fejedelem kormánya alatt törvényeink megsemmisíttessenek; hogy egy király, kit a világ legkegyelmesebbnek magasztal s mi magunk is olylvannak tapasztalunk, erőszakos eszközökhöz nyúljon; hogy ő, kit Európa hitetartónak s a legvallásosabbnak tisztel, esküvel pecsételt koronázati hitlevelét sértse meg, — látjuk ugyan, csodálkozunk felette, de még sem hihetjük. . . .

. . . . „Legkegyelmesebb úr, kétségtelen, hogy újítás veszélyei fenyegetnek; vélemények terjedeznek a trónokra s dynastiákra vészthozók; törekvések merülnek fel a közbátorság s a béke felforgatására célzó; maga Felséged trónja aláásatik, s nem alaptalanok aggodalmaink felséges személye és nemzetsége biztosságáért. De az ellenségeket hasztalan keresnék távol országokban: azok belbajaikkal

eléggé elfoglalva, idegen ügyekkel mit sem gondolnak, hasztalan saját honfitársaink közt: ezek békét óhajtanak, s nyilván előadott őszinte kívánataikkal csak a közjóért s nem romlásért sóvárognak. Az ellenségek közelebb vannak Felséged magas személyéhez s tán trónját is környezik.

„Az újítók e gonosz pártja, melyet mi gyűlölünk, minden jogot s méltányt felforgatva, a fejedelem és alattvalók közti kölcsönös bizodalját gyöngítve, s költött előadásokkal mind a két részt megcsalva, lassan törekszik célja felé és csak miután azt megközelítette, s a jogaiktól, vagyoniúiktól s biztosságuktól megfosztott békés családokat végingésre juttatta, veti el álcáját, s magát a fejedelmet is vagy a belzavarok örvényébe sodorja, vagy miután az alattvalói szeretet kötelékeit szétszakgatta, korlátlan kényuralomra ingerli.“. . Elmondván tovább, hogy ily gonosz, ily veszélyes emberek azok, kik a kormány részéről elkövetett törvénytelenéseket tanácsolták s végrehajtották: kéri aztán a királyt, hogy miután azok trón és alkotmány vesztére törő tanácsainak helyt adott, hallgassa meg valahára a hatóságok előterjesztéseit is, melyeket, mint erkölcsi testületeket, sem méltóságok s más kitüntetések igénylete, sem haszonvágy vagy más emberi szenvedélyek el nem tántoríthatnak, s mint a közvélemény tolmácsai, legméltóbbak az igazságos fejedelem figyelmére.

Kéri őt továbbá, távolítsa el magától a róz tanácsosokat, kik őt, koronázási esküje ellenére, az újonczállítás és adószedés ezen erőszakos eszközésére reávették, s gyakorolja a nemzettől elődeire ruházott legfőbb hatalmat az 1791-ki 10-dik és 12-dik törvényezikkelyek által kiszabott módon. És ekként végzik a fontos okmányt:

„A mi. . . vármegyénket illeti, valamint Felségednek már több ízben fölterjesztettük, hogy mi az ország törvényei ellenére semmit sem határozhatunk; tisztikarunk pedig a törvények megtartására esküvel lévén kötelezve, ha esküszegővé válnék, megszűnnék képviselőnk lenni: szintűgy

kénytelenek vagyunk most is kijelenteni, hogy mi épen azért, mivel Felsőged hű alattvalói vagyunk és alkotmányunk csorbíthatatlan fentartásában a királyi trón biztosságát is szemünk előtt tartjuk, mi az elébbeni alázatos nyilatkozataink mellett állhatatosan megmaradunk s a jóságos istenben és Felsőged kegyelmében bízva, magunkat sem a biztosok jogtalan hatalmaskodása, sem némely hatóságok törvénysértő példái által indíthatni nem engedjük, hogy az újonczállítás és adó tárgyait, melyek lényegesen országgyűlés elébe tartoznak, azon kívül foganatba vegyük.“ Kijelentik aztán, hogy a biztostól, bár ők a mondottak szerint honárulók, a király iránti tekintetből, a személyes tiszteletet nem tagadják meg; de az általa hirdetendő gyűlésre nem fognak megjelenni. Végül tudtára adják ama végzésüket, melynél fogva a tisztviselők hivatalaikról lemondván, a hatóság működését felfüggesztették. — Ugyanazon napon a királynéhoz is hasonló erélyes feliratot intéztek, kérvén őt, lenne közbenjáró a rősz tanácsok által tévútra vezetett fejedelem és a nemzet között.

Miként előre is várható vala, a megye rendei e felirattal a királyi harag egész súlyát magokra vonták. Egy mennydörgő s a végső szigor alkalmazásával fenyegető leirat azonnal meghagyta nekik, hogy a tisztii kart haladék nélkül állítsák helyre; a főispáni helytartó pedig utasítást vett, hogy a kir. biztost a rendeletek végrehajtásában lehetőleg gyámolítsa, és a megyei határozatot, hogy még emléke se maradjon fenn, a jegyzőkönyvből azonnal tépje ki; mi aztán meg is történt. A biztos is nem sokára megjelent a megye határain; de miután még előfogatot sem kaphatott, nem lévén tisztviselő, ki azt megrendelje, minden eredmény nélkül kénytelenítettett visszafordulni. A rendek azonban erélyesen párosíták össze a hazafiúi erélyt az alattvalói engedelmességgel; s augusztus 11-én kelt feliratukban tudósítók a királyt, „hogy a tisztikar, illető hivatalaiba a legközelebb tartandó tisztújító székig visszalépett ugyan, de

csak azon esküvel is pecsételt feltétel alatt, hogy azt csak addig viselendi, míg valamely törvénytelen biztosság nem jön a megyébe.“ A biztos ezután valóban nem báborgatá többé a megyét; szerepét azonban némileg a főispáni helytartó vette át. November 1-je, a kir. rendelet fogamatba vételére kitűzött határnap, közelgvén, az administrator, vett utasítása szerint, intézkedéseket tett az adónak ezüstben szedése iránt. De alighogy arról a rendek értesültek, October 20-án azonnal közgyűlést tartottak, melyen a megyefőnök minden e tárgyra vonatkozó intézkedései» megsemmisítették s az adószedőket az adónak ezüstbeni behajtásától egyenesen letiltották. A megyefőnök azonban nem késett az udvarhoz megküldeni e gyűlés jegyzőkönyvét; minek következtében november 5-ről megint egy újabb udvari rendelet érkezett a megyéhez, melyben „a megyének e csökönös és felette bűnös végzése eltöröltetik és megsemmisítettik; s az neki szigorúan rosaltatván, kegyelmesen meghagyatik s parancsoltatik: hogy, ha a királyi harag legsúlyosabb következményeit tapasztalni nem akarják, a főispáni helytartónak, midőn az adót illető kir. rendeletek végrehajtásában működendik, semmiféle akadályokat ne merészseljenek tovább elejébe vetni.“

De e törvénytörő parancs ismét a törhetlen hazafias erély hangulatában találta a rendeket. „Szívünk legnagyobb fájdalommal olvastuk így szólt erre a rendeknek december 1-jén tartott közgyűlésükből kelt válasza — Felségednek az adó ezüstben fizetése iránt nov. 5-ről szóló királyi választát. Szomorkodva értettük, hogy a kir. adórendelet országgyűlésen kívüli végrehajtása ellen felhozott érveink, bár a hazai törvényekre, az ügynek magának természetére és fiúi tiszteletünkre támaszkodtak, Felséged által kedvetlenül fogadtattak, sőt makacsságnak bélyegeztettek. Miután tagadhatatlan, hogy az adó ügye egyedül a törvényalkotó hatalom rendelkezése alá tartozik; hogy továbbá, sem Felséged atyai kedélye, sem a korviszonyok nem oly nemnek, mi-

szerint ezen ügynek országgyűlési tárgyalását mellőzni kellene: hogy végre mi szintűgy kiváltságos rendi viszonyainknál, mint öröklött polgári kötelességünknel fogva gondoskodni tartozunk, hogy a törvények, melyeken nemcsak a magunk, hanem a legfelsőbb trón biztossága is alapul, a legpontosabban teljesítenek: mily gyöngye támaszai lennénk mi Felségednek, ha ily szilárd alapon is ingadoznánk, s kisebb-nagyobb haszon végett, saját meggyőződésünket feladva, önkényleg bánnánk alaptörvényeinkkel...“

„Ha szabadságunkban állna a kegyelmes kiváltatok elfogadása, Felséged első felszólítására sem tétovázunk vala azokat sükeríteni; és ha ezt tenni vonakodtunk s annyi intésre vártunk volna kötelességünk teljesítésében: akkor bizonyára megérdemelnénk, hogy makacsoknak bélyegeztessünk. De miután mi tetteink irányzójául egyedül a törvényt és benső meggyőződésünket tekintjük; miután Felséged iránt búi szeretettel és alattvalói tisztelettel viseltetünk, és gondolni sem bírjuk, hogy Felségedet a fiúi kérelmek megsérthetnék, — bár főispáni helytartónk állítja, hogy hozzáérkezett határozott felsőbb parancsok szerint, e tárgyban további felterjesztéseket tenni nem szabad: mi mégis, az előadottakban bizva, ismét egy szívvvel lélekkel borúlunk le Felséged trónja előtt, s egész alázatossággal ismételve kijelentjük: hogy mi soha, tehát a jelen esetben sem akartunk s nem is akarunk törvényesen megkoronázott királyunknak, úgy mint azt rólunk állíttatani látjuk, ellentállani; hanem egyedül a törvénynek — a fejedelem és nép e legszilárdabb támaszának — megtartását kívánván, valamint soha máskor, úgy a jelen esetben sem adhatjuk semmi módon megegyezésünket a törvények megszegésére.“

Hogy az alkotmányosság ezen harczában a kényuralom ellen minden megye oly szilárd kitarást nem tanúsított, mint Bars megye; sőt hogy mióta a biztosok erőszakhoz nyúltak, 1823 folytában még azon megyék közül is több meghajolt a kényszerítésre, melyek egy ideig ellentálltak

vala: annak oka részint abban is keresendő, hogy a megyefőnökök újabb szigorú parancsok következtében, a megyék közt minden összeköttetést meggátoltak; azoknak egymáshoz irt, egyetértést czélzó s kitartásra buzdító leveleit lefoglalták, s ezeket kiadni még akkor is vonakodtak, midőn a hatóság a lefoglalásról magának bizonyosságot szerzett vala. Ez történt egyebek közt Bars megyében is Nógrád megye levelével, melyet a főispáni helytartó, mint maga is megvallá, felsőbb rendelet következtében az udvari kanzelláriához küldött. A hatósági jogok ezen újabb sérelme Bars megyében nem kevésbé bátor és lelkes védőre talált, mint az ország megsértett alkotmánya. Ugyanazon napon, melyről a fentebb közlött felirat kelt, (182;Uki decz. 1.) a megye rendei e joguk mellett is egy külön erélyes feliratot intéztek a királyhoz. „ . . . Ha léteztek is, úgymondanak egyebek közt, a közügyekben oly körülmények, melyek Felségedet törvényeinkkel ellenkező rendeletek kiadására bírhatták;... és ha mi ősi alkotmányunk fentartása végett. .. kénytelenek voltunk is a legfelsőbb rendeletek végrehajtását, hódoló kegyeletünk daczára is mellőzni: azon meggyőződésünket mindazáltal soha sem veszítettük el, hogy Felséged a mi törvényes lételünket fentartani akarja, s kegyelmessége szerint sem magunkat, annál kevésbé kérelmeinket nem zárta el felkent személyétől; királyi megerősítését pedig nem fogja kiadni oly rendeletekre, melyek által nemcsak valamely tényleges jog felforgattatik, hanem maga a polgári társaság is legkényesebb pontjában, a magán ügyek biztosságában megsértetik. E meggyőződésünkre támaszkodva ... ez ügyben is legmagasabb igazságáért és kegyelmességeért esedezünk.“ E tény, mondják tovább, melynél fogva ily, különben szabad és tisztességes tárgyakban irt levelek is elkoboztatnak, sértő magára a Felségre nézve, mert kormányának igazságát kérdésbe vonja; sértő a nemzetre nézve is, mert annak hitét s erkölcsiségét gyanúsítja; sértő a magánosok becsületére nézve, mert ha még

magán ügyben is csak idézet s meghallgatás után lehet elmarasztalni: mennél inkább várhatják, hogy közügyben ily előlegesen senkire se süttessék valamely gonosz tett bélyege. Sérti e tény magát a nyilván jogot is, melyet a mívelt nemzetek közösek vallanak, mind azon dolgok biztosságát, melyekért az emberek társadalomba álltak, felforgatván. De sérti különösen az 1791 ki 14-dik törvény-czikket is, mely a vármegyék törvényes hatóságát épségben tartatni rendeli.

Bars megyének feliratai egyébiránt csak egyes példái annak, mi kisebb-nagyobb szilárdsággal s bátorsággal az ország számos más megyéiben is történt vala. A kormány nagyon csalatkozott számításában, midőn azt hitte, hogy, mivel a főispánok és főispáni helytartók eleinte a megyék többségében meghajlást eszközöltek vala ki az adó s újoncszcdés iránt kibocsátott rendeletek előtt, kérlelhetlen szigor és erőszak által a többiekben is sikerüieiül megtörnie az alkotmányos ellenzékét. Sőt nem sokára nem minden aggodalom nélkül tapasztald, hogy — miként már Bars megye két utolsó feliratának hangja is elárulja, — az ellenzék a maga ügye jogosságának és törvényszerűségének érzetéből, nem kevésbbé, mint a kormány erőszakos eljárása s újabb jogsértései által magasra nevelt elkeseredésből naponként újabb erélyt merít, nagyobb kiterjedést nyer. Bars, Nógrád. Zemplén s néhány társaik megtörhetetlen kitartása mindennütt lelkesedést ébresztett. Többen még azon hatóságok közül is, melyekben az udvari rendeleteket a megyefőnökök a megnyert s becsődített uyers tömegek támogatása vagy más fondorlataik által, utólagos országgyűlési tárgyalás reményében, már elfogadtatták, értesülvén ama néhány állhatatos megyének példás kitartásáról, megszegyenülve tekintének a magok erélytelenségére s hanyagságára, melylyel a legfontosabb alkotmányos jogokat oly könnyen engedték megsértetni; s hibájokat azzal ügyekeztek jóvá tenni, hogy magok is a törvény és alkotmány elszánt, bátor védeihez

csatlakoztak. Néhányan az udvari rendeleteknek már megkezdett végrehajtását magok is felfüggesztek, s újabb feliratokkal kezdek szorgalmazni a királyt: szüntetné meg a biztosok által gyakorolt törvénytörő hatalmaskodást azon megyék ellen, melyeknek minden bűne csak abban áll, hogy a törvényt, alkotmányt megsérteni nem akarják.

„Bár mi a királyi kívánatok mind a két tárgyát fogantatba venni ügyekeztünk — így ír fel, például. Pest megye június 10-én (1823-ban) tartott közgyűléséből; — koránt sem ismertük el mindazáltal, hogy országgyűlésen kívül akár az egyiket, akár a másikat (katonát és adót) jogszerűleg lehetett volna tőlünk kívánni; sőt ismételt feliratainkban kijelentettük, hogy mind a két rendelet sérti alkotmányos törvényeinket; és ebbeli óvástételünk mellett, csak határtalan bizodalunkat akartuk ezen áldozatteljes engedelmeségünk által tanúsítani Felsőged iránt, jól tudván, hogy oly időket élünk, melyekben a királyoknak szükségük van, hogy népeik hűségének és szeretetének bőségesebb bizonyítványait tapasztalják.

„E súlyos harcunkban a Felsőged iránti engedelmeség és a törvényhezi ragaszkodás között, bár mi meghajoltunk, lehetetlen volt mégis el nem keserednünk, hallván, hogy némely hatóságoktól, melyek ezen áldozatot a törvények értelmével lelkiismeretükben megegyeztetni képesek nem voltak a legerőszakosabb módok által csikartatik ki, mit szabad akaratra kellett volna hagyni.

„Nem akarunk szólni az elkövetett erőszak egyes módjairól, melyek által a nemesek személyének és udvarának biztossága megsértetett; ... azt mindazáltal nem melőzhetjük hallgatással, mi az ország rendéinek jogaival ellenkezően, a fejedelem és alattvalók közti kötelekeket meggyöngíti. Mert ha bár e törvénytelen módok által sikerítetnek is végre a legfelsőbb parancsok; ... de az alattvalók szívei, mik a királyok fő kincsei, elidegenítetnek, s a polgári társaság leggyöngédebb kötelekei megtárgíttanak.

Valóban, méltán félünk, hogy e viszonyokból még sokkal gyászosabb következmények fognak származni, ha azon eljárás, mely csak a magyar közügy iránti ellenséges tanácsokból eredhetett, mennél előbb meg nem szüntettetik, s a közelégtelenség és zavar törvényesen s gyorsan meg nem orvosoltatik . . . Kérjük tehát Felségedet, méltóztassék ama, néhány megyébe küldött biztosokat visszahívni és mennél előbb országgyűlést hirdetni . .

Pest megye rétidéi ugyan e napon (jún. 10.) József főherczeg nádort is közbenjárásra kérték fel az udvarnál, kijelentvén: hogy bár ők, leginkább ő fensége reábeszéléseinek engedve, végrehajtották is az udvar rendeleteit; ama törvénytelen erőszakolást mindazáltal, mely e miatt némely megyéken elkövetették, szó nélkül nem tűrhetik; kivált miután minden azt látszik mutatni, hogy az alkotmány a magyar ügyek iránt ellenséges indulatú tanácsosok törekvései miatt komolyan veszélyben forog. Hasonló kérelmet, közbenjárása végett, számos más megye is intézett a nádorhoz. A főherczeg, mióta e szomorú viszonyok kifejlődtek, bár egy részről a megyéknek engedelmisséget javasolt; más részről, a mennyire csak teheté, eddig is Ugyekezett a bécsi kabinetet elfordítani e törvényellenes ösvényről. Ő azonban most nem dicsekedhetett hatékony befolyással az udvarnál; mivel, a reakciónak nem barátja, az udvar kormánypolitikáját nem javulta, az alkotmánysértő, kényuralmi szabályok alkalmazásában meg nem egyezett: Ferencz már évek óta bizalmatlansággal viseltetett iránta. Ezen években nem egyszer lehetett az udvar bizodalmasb köreiben hallani, hogy a főherczeg gúnyosan „Rákóczynek“ neveztetett, midőn nádori tisztének épségben tartása s alkotmányos hatáskörének megőrzése végett a törvényekhez ragaszkodott. Közbenjárásától ennél fogva most nem is remélhetett sokat József nádor; nehogy azonban az udvari titkokba be nem avatott nemzet előtt, az udvarral való egyetértés gyanúját vonja magára: kénytelen lőn köz-

benjárói tisztének, a megyék annyi kérelmei után, megfelelni és személyesen Bécsbe utazni. A mit előre látott, az valóban s pedig a vártnál is nagyobb mértékben teljesedett: nemcsak közbenjárása sikereden maradt, hanem Metternich s más német tanácsosok, kiktől a reakció és kényuralom e táborozása eredt, királyi bátyja kedélyét ellene még inkább felingerelték, arról gyanúsítván őt, hogy a megyék nem is mernének a kormánynak oly kitartóig ellenszegülni, ha kéz alatt általa nem bátorítátnának. A nádor kegyelemvesztve utasítottat vissza Budára, s egy ideig az udvar is elzárattott előtte.

Bár azonban bécsi útjának s közbenjárásának ezéjlat a főherceg-nádor ekként nem érte is el: e fogadtatásának eredményei mindazáltal igen hasznosakká lőnek a magyar nemzet ügyeire. A keserűség és boszúság, melyet ő az elbizakodott német miniszterek ellen szívében Becsből hazahozott, hatalmas szövetségesévé vált a nemzeti alkotmányos ügynek. Az alkotmánynak, mennyire helyezete kényes viszonyai neki, mint kir. hervzegnek s az uralkodó fejedelem testvérének, engedik vala, ő eddig is annál hívebb védője volt; mivel az eldöntő befolyást, melylyel mint az országelső tisztviselőjének s királyi helytartónak a törvények értelmében birnia kellett, csak úgy remélhető tényleg is gyakorolni a kabinet német miniszterei ellenében: ha mind a nádori hatóságra vonatkozó, mind egyéb alkotmányos törvényeink épségben tartatnak fenn. E megaláztatása óta pedig, melyet a törvények buzgó védelme miatt szenvedett, kétszeres erélylyel ügyekezett gátokat vetni a miniszterek alkotmányellenes törekvéseinek: Bécsben mellékes utakon, testvérei s más' kegyelt személyek által ellensúlyozva azoknak hatását; az országban lehetőleg megnehezítve, mennyire alattomban teheté, kormányintézkedéseik, terveik sikerét. Másrészről, a törvényesen közbenjáró nádor fogadtatásának híre a megyékbe eljutván, az erkölcsi erőt s kitartást az ellenzésben s passiv ellenállásban annál inkább szilárdá;

mennél inkább meggyőződve lehetőnek a rendek, hogy a főherceg ezentúl, hacsak Metternich s más német miniszterek merő végrehajtó eszközévé alacsonyodni nem akar, kénytelen vagy lemondani nádori méltóságáról, vagy szövetséges társukká lenni az alkotmány védelmében, s velők vállat vetve vívni ki annak diadalát.

Ez azonban egyelőre még nagyon kétesnek s legfőbb csak hosszú küzdelem után látszék sikerülhetőnek: mert az udvar még koránt sem mutatkozik hajlandónak visszalépni a kényuralom ösvényéről, bár a nemzet menten ingerültebb, passiv ellentállásban mind erélyesebb lett. Sőt úgy látszék, még súlyosbítani akarja szigorát. Miután a kir. biztosok az udvari rendeleteket, hol kelle, katonai karhatalommal is végrehajtották; nehogy az ellenzék az összejövetelekből s ezeken tartott eszmecseréből s eszközölt egyetértésből táplálatot merítsen: a megyei közgyűlések tartása, előleges engedelem nélkül, következőleg a megyék egymás közti levelezése is, mely, a közvélemény szilárdításának tekintetében, némileg a censura által lenyűgzőtt sajtót pótlá, megtiltatott. Sőt különféle, kétes eredetű hírek szárnyalának, hogy az összes alkotmányos igazgatás alakjában is jelentékeny változások fognának tétetni.

Mennyi volt e hírekben a való, nem vagyunk képesek megmondani; abban mindazáltal kételkedni nem lehet, hogy a kormány el volt légyen tökéelve, megtörni az ellenzékét s a jövőre elejét venni hasonló ellentállásnak, minővel jelenleg küzdenie kellett. E végett azoknak, kik az ellenzékét az egyes megyékben vezették vala, példás megbüntetésé által, a nemzetet megfélemlíteni, a közvéleményt elnémítani, s miként 1795-ben a demokrata párt kiirtása által sikerült vala, csöndet és feltétlen engedelmességet kívánt eszközölni. Szerencsére sem az idők szelleme, sem a nemzet erkölcsi állapota, sem a személyek, kik által e tervét végrehajtani szándékozott, nem voltak hasonlóak a múlt koriakhoz; —

s a kényuralom végre is visszalépni kénytelenített a jog és törvény erkölcsi hatalma előtt.

Mindenek felett boszantá a kormányt a barsi rendek nem kevésbé eszélyes, mint erélyes eljárása. A tisztikar ott, mely, mint tudjuk, a május első napjaiban (1823) tartott közgyűlésen tömegesen jemondott, utóbb, egy fenyegető leirat következtében, hivatalába visszatért ugyan, de csak azon feltétel alatt, hogy mihelyt kir. biztos jön a megyébe, ismét lemondottnak tekintessék; mert azon percztől fogva megszűnik működni. Törvényszékeket mindazáltal a tiszti kar még ezen feltétel alatt sem akart tartani; mivel tiszt újítás már hét év óta nem tartatván, magát csak helyettesítettnek, s e szerint bírói működésre többé nem jogosítottnak tekintő. E példa, ha a többi megyék által is követetik, igen sok bajt okozhat vala a kormánynak: annak ismétlését tehát szigorú büntetések által akarta meggátolni. E végett a királyi ügyigazgató Bécsbe idéztetvén, utasítást vett. hogy azok ellen, kik az udvari rendeletek s a biztosok eljárása ellen merészebben keltek ki, vagy azt engedtlenségök s passiv ellentállások által megnehezítették, hűtlenségi keresetet indítson.

Az ügyigazgató, kit történetesen most is Németlmek neveztek, mint azon elődjét, ki 1795-ben, az ügynevezett „magyar jakobinusok“ bűnvádi perében magát oly gyalázatosan viselte, jellemére nézve ettől felette különbözött. Németh János, kitűnő talentumokkal s a hazai törvényekben való nagy jártassággal magában élénk hazafias érzelmeket s megvesztegethetlen és megtörhetlen becsületességet párosított. A kancellár, Koháry Ferencz herczeg, által felszólíttatván, hogy a kijelölt egyének ellen a törvényszéki idézetet s vádat készítsd: nyílt őszinteséggel kijelenté, hogy a hűtlenségi keresetet a jelen esetben törvényre alapítani nem lehet; mert a Corpus Jurisban nem létezik törvény, melyet a törvényekbe ütköző királyi rendeletek el nem fogadói ellen lehetne fordítani; miért ő a vádat fogai-

mázni nem képeess. Ha a kereset megindíthatnék is, a vádlottakat nem lehetne elmarasztalni; ha csak a bírák hitszegést nem akarnának elkövetni. Miután az udvari rendeletek is, melyek az országot jelenleg tűzbe, lángba borították, törvényellenesek: ő felsége szintazonképen mint ezeket kibocsátotta, a királyi tábla közbíráira is ráparancsolhat ugyan, hogy oly formán, mint 1795-ben történt. Ítéletet hozzanak. Ha a bírák engedelmeskednek, ám ők lássák, hogyan számolnak lelkiösmeretökkcl; ha nem engedelmeskednek, a királyi tekintély szenved csorbulást, biróilag leendvén kimondva e rendeletek törvénytelenége. E véleményt ő aztán 'Írásban' is benyújtotta, hozzá függesztvén, hogy miután a király, a magyar törvények szellemében, népének atyja; az atyai hatalomról szóló törvény pedig az atyának jogot ad, gyermekét méltányosan büntetnie: e törvényt ő felsége is gyakorlatba veheti; de ennek végrehajtásában nincs szükség a királyi ügyek igazgatójára.

Almássy Ignác alkanczellár azonban ismervén Metternich herczeg elhatározott akaratát, a vádiratot egyáltalában feltétetni kívánta. Németh tehát engedelmeskedett; de oly módon, mely őt a további kényszerítéstől, a kijelölt hazafiakat a veszélytől megmentette. A vádiratot ugyanis elkészítvén, annak azon részében, melyben a törvénykezési formaiság s a perrendtartás szabályai szerint, a vád alpjául szolgáló törvények idéztetni s az előadott tényre alkalmaztatni szoktak, az idézendő törvénycikkelyek helyét üresen hagyta. E miatt kérdőre vonatván, kijelenté: hogy törvényt, mely a fenforgó esetre alkalmazható volna, miként már elébb is nyilatkozott, nem ismer; azt tehát nem idézhetett. A vádiratot, parancsolat szerint, elkészítenie, tiszti kötelességében állott: a hézagot töltenék be azok, kik a pert sürgetik; s így bizonyosan előtte ismeretlen törvényeket is képesek lesznek idézni, melyekre az állítólagos hűtlenségi vétség büntetését alapíthassák. Mondják, a haragra lobbant fejedelem, hivatalnoka e magatartását makacsság-

nak tulajdonítván, első hevében fenyegető szavakra fakadt volna ellene, kit talentumai, egyenessége s hasznos szolgálatai miatt különben maga is személyesen becsült; mire ő rendíthetlen szilárdsággal ilyképen válaszolt volna: „Tudom, hogy Felsőged kezében van életem; de hazám joga s királyom becsülete drágább előttem az életnél.“¹⁾ De, bármiként folyt is le Németh szembenléte a fejedelemmel, annyi bizonyos, hogy ő további faggatásoktól ment maradt, s haza bocsáttatván, kevés idő múlva a hétszemélyes főtörvényszék közbírájává mozdíttatott elő: azért-e, mivel a fényes polgári erény, a nyíltszívű egyenesség s remegni és eltántorodni a hatalom előtt sem tudó rendíthetlen becsületesség magától a különben természeténél fogva igazságra hajlandó királytól is becsülést vívott ki? — vagy azért, mivel a bécsi kormány készebb volt őt jutalmazni, hogy elmozdíthassa, mintsem tovább is a királyi ügy igazgatóság fontos hivatalában hagyja, melyet vakon hódoló s feltétlen engedelmesség» egyéniség kezében szeretett látni? — a feneforgó ügyre nézve egészen közönyös.

A bűnvádi keresetet, Németh ügyigazgatónak c minden magasztalásra méltó magaviseleté következtében, megindítani nem lehetvén. Ferencz valóban azon tanácsot követte, mely által Németh atyai fenyítést ajánla. A barsi ellenzék vezérei, Ambró, Plathy, az idősb és ifjabb Balogh János, Bencsik, Majthényi s mások „ad audiendum verbum regium“ Bécsbe idéztettek. A király őket egyenként bocsátván maga elejébe, valamennyiket keményen megdorgálá. Plathyhoz egyebek közt ilyforma szavakat is intéze: „Olvas-tam észszel, de epébe mártott tollal készített felirataidat; ifjú életed kezemben van, vigyázz magadra; — annak idején

*) Mások szerint a király Némethet e kérdéssel fogadta volna: „Nun, wie steht's, mein lieber Németh?“ Mire midőn ez azt válaszolta, hogy ajelen ügy koránt sem olyféle, mint a múlt. század végén lefolyt Martinovics-féle, — Ferencz király e szavakkal vágott volna beszédébe: „Um Gottes Willen, mir kein Blut!“

azonban meg fogok rólad emlékezni.“ — A szép tollú Plathy a megváltozott körülmények közt aztán a királyi tábla ülnökévé, — utóbb udvari tanácsossá lett a magyar kancellárián át.

Az állhatatos hazafiak, a királyi feddés meghallgatása után a kancellárhoz rendeltettek, hogy véleményt adjanak az iránt: mikép lehetne az ügyet akként elintézni, hogy se a királyi tekintély csorbulást ne szenvedjen, se a megye ezen szabálytalan állapotban tovább ne maradjon? A válasz oly módon hangzók: hogy ha a kormány reájok kir. biztost többé nem küld, készek megyéjökben a hatósági működést egész terjedelmében helyreállítani; s feltéve, hogy ő felsége nem késik kihirdetni az országgyűlést, a királyi kívánatokat is lehetőleg sikeríteni: szabad toborzót fognak állítani, s hogy az újonczok kívánt száma e módon kikerüljön, minden ügyekezeteket reáfordítandják: a mennyire, továbbá, a nép szegénysége engedi, az adót sem vonakodnak ezüstben behajtani. A kormány örömet elfogadta az előterjesztett módot, mely által menten növekedő zavarából a rendeltek visszavonása s tekintélyének csorbulása nélkül menekülhetett. Bars megye hazafias szellemű hatósága rövid idő múlva egészen helyre lőn állítva.

A történekből meggyőződök a bécsi kormány, hogy kísérlete az alkotmányt mellőzni s a törvényhozást udvari parancsok által pótolni, nem sikerülhet. Meggyőződéim, hogy a megyékben, melyeket elébb oly szenvtelenségbe merülve, vagy megnyerve s megfélénkítve lenni vélt, még több alkotmányos érzet rejlik, mintsemhogya alkotmányuktól magokat nagyobb zavar, erélyesebb ellentállás nélkül megfosztatni engednék. Látá, hogy ellentállásuk s az erőszak, melyet annak megtörésére fordítani kénytelen, még nagyobb zajt üt, még inkább koczkaztatja a kormánypolitika végdiadalát, mint azt tán maga az országgyűlés is tehetné. Tanácsosabbnak látá tehát módosítani az ország irányában eddigelé követett kormányrendszert, mely szenvedőleges, néma enge-

delmesség helyett oly ingerültséget és zajt okoz, s meghajolás helyett tűzbe, lángba boríthatja az országot.

Már fentebb megjegyzik, hogy Ferenczben az alkotmányosság és népszabadság gyűlölete s azon érdekesség mellett, mely benne kivált a francia forradalom következtében reá nehezült viszontagságok hatása alatt fejlett valaki természeténél fogva erős igazságszeretetet s egy bizonyos jószívűség is létezett, mely kielégítését abban keresi vala, hogy népei által a gondviseléstől följök rendelt atya gyanánt szerettség; kormánya egy jóakaró, igazságos, patriarchális kormány színében tűnjék elő. Az erőszakos eszközöket kormányában, ha néha megkísértette is, ama kedély tulajdonsága mellett nem volt képes következetesen keresztülvinni, huzamosabb időre foganatban tartani. Ha látá, hogy czélt azokkal rögtön nem ér, s a népben megfélékülés helyett ingerültséget, ellentállást eredményeznek: ő határozta el magát engedékenységre, az elkövetett igazságtalanság helyrehozására.

így történt az jelenleg is. Hogy azonban az országgyűlést, a nemzet egyértelmű kívánata szerint, mindjárt akkor midőn a rendszer módosítását elhatározta volt, nem hívta egybe, oka leginkább abban rejlik: hogy a foganatba vett szabályok törvénytelenységét s a kormánypolitikának a megyék ellenzésén szenvedett hajótörését, ama szabályok visszavonása által, egyelőre még vonakodott bevallani. Miként általában minden kényuralmi kormánynál, úgy a bécsi kabinetben is uralkodó volt azon előítélet: hogy a kormány gyöngeséget árul el s árnyat von magára, ha a néptől elitét szabályokat visszavonja s a közvéleménynek, közkívátnak enged. A fenforgó viszonyok közt is úgy akarta tehát intézni lépteit a bécsi udvar, hogy a királyi tekintélytől ama képzelt megaláztatás elháríttassék. Az adó felemelését az udvar, minthogy avval szemlátomást csak kísérletet akart vala tenni: vajjon sikerülhet-e az alkotmányt teljesen mellőzni? — mindjárt eleinte csak két évre rendelte meg a kiadott nyílt

parancsokban. Ezeket tehát a kitűzött ideig, a rendszer-módosítást illető határozata után is, fenn akará tartani. A megyéknek mindazáltal a főispánok útján kéz alatt tudtokra adatott, hogy az országgyűlés egybehívása iránt nyilatkozott közkívánat nem fog tovább mellőztetni. A rendszer módosításának s az alkotmányos kormány helyreállításának mintegy zálogául, a kormány Fiúmét s Horvátország ama részeit, melyek egykor francia uralom alá jutottak volt. s melyeket visszaszerzésük után is elmulasztott visszakeblezni s alkotmányos igazgatás alá helyezni, még 1824 folytában visszakapcsolta s bennük a törvényes igazgatást is helyreállította. A megyék, a kormány szándokairól ekként meggyőződven, szinte nem igen ellenzték tovább, hogy a kormány az adót az országgyűlés megnyitásáig, az udvari rendeletek értelmében, ezüstben szedesse.

A következő 1825-ki év első felében mind a rendszer-változtatásnak, mind annak, hogy az országgyűlés a nemzet kívánata szerint valahára egybe fog hívatni, mind több bizonyítványait adta az udvar azon kinevezésekben, melyek által a főispánságokat s a többi főhivatalokat betöltötte. Országbíróvá az elaggott örményi József helyébe gr. Brunsvik József főtárnokmester lón kinevezve, kinek helyét viszont Cziráky Antal gróf foglalta el; viselt királyi biztosi hivatala miatt nem népszerű egyéniség ugyan, de kinek a magyar közjogban és országgtani tudományokban nagy jár tassaától az udvar hasznos szolgálatokat várt. A kamara-elnökség, Majláth József grófnak a tavasz elején történt halála következtében, ifj. Zichy Károly grófra, a hason nevű államtanácsos s egykori országbíró fiára, ruháztatott. A királyi s/emélynök tisztségét, melyet a rendek táblájánál viselt elnöklet oly nagy fontosságúvá tón, az ékes szónoklaté Szögyény Zsigmond viselte. Széchen Miklós, Pálffy Fidél grófok, Eötvös Ignáz báró s mások főispánokká nevezettek.

A július 3-kán, 1835-ben, Bergamoból kelt királyi levelek az országgyűlést végre kihirdették, annak helyéül Pozsonyt, megnyitása napjáéi szeptember 1.1 -két tűzvéni ki. A veszélyben forgott alkotmányt tehát eleve is megmentednek lehete már tekinteni; mert annak s vele együtt a nemzetiségnek biztosítása, kifejtése s megszilárdítása ezen országgyűlésnek lón feladatává.

Az országgyűléseknek eddigelé nem volt ugyan anynyi hasznok, mennyit tőlök a nemzet jogosan várhatott volna. A rendek, a nemesség, papság s polgárság, kik azokban részt vettek, inkább csak szükségből, többnyire gondtalanul jelentek meg, tudván, hogy a törvényhozás még nem részesíti őket valóságosan a kormányban, mely nem felelős és az alkotott törvényeket gyakran megsérti, kijátsza, szellemüket elferdíti. De egy nagy, megbecsülhetetlen erkölcsi hatást mégsem lehet megtagadni e gyűlésektől, s azt a történelemnek is kötelessége kellőleg méltánylani. Kgyűlések, mint alkotmányunk legfelsőbb hatványai, időről időre mind meg annyi élénk tiltakozások valának a politikai szolgaság és kényuralom ellen: minél fogva a nemzeti függetlenség s önálló államélet elnyomása teljesen soha sem sikerülhetett az arra törekvő bécsi kormánynak; időről időre mind meg annyi élénk kikiáltásai s megújításai valának némely nemzeti alkotmányos jogoknak, például: hogy az ország csak maga határozhatja meg az adót, rendelhet újonczszedést; csak maga intézkedhetik törvényesen maga felett. Hogy e maximák a lefolyt századok viharai közt is mindig épségben maradtak; hogy a szabadság emlékezete s érzéke a nemzetben mindig fentartatott, s a nemzeti jogok, időről időre mintegy felmelegítettén, visszaköveteltettek; kivált az országgyűléseknek köszönhetjük, Ezen gyűlések léptek fel minduntalan az alkotmány sérelmeivel, s mutatták fel erőteljes felirataikban szintűgy a tévutat, melyen az ország érdekeit vagy félreismerő vagy figyelembe nem vevő kormány haladt, mint ama pontot is, melyen az országnak,

alkotmánya szerint, állani kellene. És, habár ezen országgyűlések rendszeren nem bírtak is egyebet kivívni, mint némi elégtelen pótszereket, palliativákat; ha bár legtöbb esetben kénytelenek voltak is megelégedni a kormány egynémely határozatlan Ígéretei s biztatásaival; ha bár sajátságos viszonyainkban, melyek köztünk s a monarchia másik felének kormánya közt kifejlődtek, még nem voltak is képesek magoknak oly hatást vívni ki, hogy a kormányhatalomban — mint a képviseleti alkotmányoknál történik, — ténylegesen részt vegyenek, a kormányférfiakat feleletre vonják; sőt a nemesi kiváltságok bálványozásától elfogulva, még a néposztályokat is elmulasztották egységes nemzeté olvasztani: de mind ezek daczára is, az országgyűlés nem szűnt meg lenni rendszeres institutio és, ha csak elvben is, oly kormány szerv, mely a viszonyok változtával, miként 1848-ban valóban meg is történt, tényleges részesévé válhatott a kormányhatalomnak. Országgyűlések nélkül, megyei szerkeztünk mellett, holt állam lett volna hazánk, melynek egyes részeiben létezett volna ugyan némi élet; mely azonban egyedül a helyi viszonyok szűk keretébe szorítva, semmi elhatározó befolyást nem gyakorolhatott volna az ország magasabb érdekeire: életet, elevenséget csak az országgyűlés, mely a széthúzó megyéket egyesíté, hozhatott az államba.

De lássuk már mik voltak ezekre nézve az 1825-ki országgyűlés vívmányai.

MÁSODIK KÖNYV.

AZ ALKOTMÁNY HELYREÁLLÍTÁSA

A REFORMMOZGALMAK HELYREÁLLÍTÁSA.

ELSŐ FEJEZET.

Az 1825/7-ki országgyűlés.

A július 8-án, 1825-ben, Bergamoból kelt királyi levél, mely az országgyűlést kihirdeti, világos bizonyítványa volt annak, hogy az udvar Magyarországra nézve megváltoztatta kormánypolitikáját: hogy felhagyott azon szándokkal, mely szerint az alkotmányt leglényegesebb pontjaiban mellőzni, a nemzeti jogokat eltörölni, az országot, a német-szláv örökös tartományok módjára, kényuralmi elvek szerint kormányozni, az igazgatás szerveit s módszerét ugyanezen elvek szerint lassanként átmódosítani akarta; — bizonyítványa volt annak, hogy kész az alkotmányt bevallani, sarkalatos elveiben fentartani, a törvények jelentékenyebb sérelmeit megszüntetni, s jövődő kormányzatának alkotmányossága s törvényszerűsége tekintetében némi biztosításokat nyújtani; szóval, a nemzet főbb kívánatait egynémiben teljesíteni.

Es ennél fogva az országgyűlést egybehívó kir. levél a nemzetre hasonló benyomást tett ahhoz, melyet 1790-ben Ü. Józsefnek, újításait eltörlő, január 28-kai rendelete okozott. Most, mint akkor, bár a kormány céljai, eszközei igen különbözők voltak, az alkotmány, a nemzeti jogok forognak vala veszélyben. Most, mint akkor, a vis inertiae, a megyei hatóságok passiv ellentállása, mely csak nyers erőnek, szuronyok alkalmazásának engedett, győzte le a kényuralom hatalmát, hiúsította meg annak célzatait. A július 3-kai, szintűgy mint a január 28-kai rendelet az önálló nemzetiség és alkotmányosság diadalát hirdette, a Lajthán innen

és túl létező különféleséget megszüntetni s egységes kormányzatba olvasztani törekvő absolutismus fölött. S ezért mint 1790-ben, úgy most is élénk örömjaj töltötte be az országot; s az örömjajba nem kevésbé élénk gáncok és magasztalások hangjai vegyültek: gáncok a megtört kényuralom legtevékenyebb eszközei, a volt királyi biztosok ellen, kiket a hevesebb vérűek hazaárulókuak gyaláztak magasztalások ellenben az alkotmány elszánt barezosaira nézve, kiknek neveit dicsőítve horda száján a közvélemény. A kormány visszalépte még a félénkebb, óvatosabb jelleműeket is felbátorította; az ellenzéki párt rögtön oly nagy számra s erőre növekedett hogy, mondhatni, az egész nemzetet magába foglalta. Minthogy a nemzeti alkotmányos jogok diadala ünnepeltetett; ezekhez pedig a nemesi kiváltságok tekintetéből, kisebb nagyobb mértékben az egész nemesség ragaszkodott: azon igen kevesek kivételével, kik elébb a kormány kényuralmának eszközei gyanánt szolgáltak, az egész fő-, közép- s alnemesség beléhangzott a közöröm zajába. Sőt még a nem-nemes osztályok is, melyek csak az alkotmányos törvényhozás működéséből remélhetnek vala természetszerű nemzeti kifejlést, az alkotmányosság diadalához kapcsolták a magok reményeit, szintúgy a polgári jogosultság megnyerése, mint általában a jóllétbeni gyarapodás tekintetében.

Azonban, ki a külszínnel meg nem elégedve, a dolgok lényegébe tekintett, a körülményeket még koránt sem láthatá oly rózsás színben, hogy, a minden esetre jogosult öröm mellett, némi aggodalmakra is ne talált volna okot. A bécsi kormány felhagyott ugyan a magyar alkotmány erőszakos elnyomásának szándokával; de nem mondott le a kényuralom elveiről s eszközeiről. Ama fentebb ábrázolt reactionárius államtan s önkényes igazgatási rendszer, melyet Metternich kitartó ügyeketének az egész európai száraz földön sikerült uralkodóvá tennie, épen ez időben ülte legteljesebb diadalát. S ezt fentartani, minden részleteiben ki-

fejteni s megszilárdítani, soha sem volt erősebben eltökélve a bécsi udvar, mint jelenleg: midőn a spanyol forradalom is teljesen elnyomatott; midőn Orosz- és Poroszország, szint-úgy mint a kisebb német államok, e kormánypolitikát szinte egész terjedelmében elfogadták s foganatba tették; midőn a déli német államok alkotmányos mozgalmait mindinkább sikerült háttérbe szorítani s a német szövetségi okmányt, ha nem is betűjében, de alkalmazásában egészen a legitimitás és reactio kormánypolitikája szerint átmódosítani. Többféle rendeletek, melyek a lombard-velencei királyságban s a német-szláv örökös tartományokban a külföldtől való szellemi elzárás, a censura kezelése, a rendőri s burokratiai igazgatás körül ép ez időtájtban, ezen s a múlt év folytában, bocsáttattak ki, e fölött legkisebb kétséget sem hagytak fenn. Így, például, 1824-ben cseréltetett fel az 1805 óta gyakorlatban lévő tanulmányi rendszer egy újabbal, mely a réginél sokkal szűkkeblűbb vala, a szabadságot a köznevelésben s oktatásban sokkal inkább összeszorította. Ez időtájtban fejté ki Torresauai és Paehta a lombard-velencei királyságban legmagasabb tőkélyére a titkos rendőrséget úgy, hogy az legalább a kormányra nézve, mindent pótolna az államban, mit másutt a nyilvános közvélemény, a szabad szó és sajtó szokott eszközteni. Ekkor mondá Metternich ama nevezetes szavakat: hogy „a magas (értsd: titkos) rendőrség a politikával jelenleg oly szoros kapcsolatban áll, hogy eme fölött még uralkodik is némi tekintetben.“

Míg pedig e rendszer a monarchia összes kormányában fentartatott, a magyar közügyekben történt fordulat sem jelenthetett egyebet, mint: hogy a kormány ezentúl nem fog ugyan adót s újonczokat törvénytelen úton, pusztá udvari parancsok által szedetni az országban; hanem, midőn ezekre szüksége van, időnkint országgyűlést hirdetend; hogy e gyűléseken nem fognak ugyan hiányzani az alkotmány fentartását, sérelmeinek orvoslátát bizonyító ígéretek;

de az összes igazgatás szelleme, ezen középponti kormányrendszer mellett aligha lelietend alkotmányosabb; a nemzet szellemi s anyagi érdekeinek kifejtésére aligha nyilam! több és czélszerűbb mód, mint eddigelé.

És bár, a felsőbb államtani s nemzetgazdászati ismeretek nagy hiánya miatt, igen kevesen találtathattak is a nemzet kebelében, kikben az ilyféle aggodalmak teljes öntudatra jutottak; kevesen, kik ama dermesztő rendszert, melyet a kormány az új eszméktől s forradalmaktól való félelmében uralomra emelt, mélyebben felfogták; s egyszerűs mind világosan felismerték volna mind azt is, mire a nemzetnek, alkotmányossága megszilárdítására, szellemi s anyagi kifejlésére szüksége van. De mind e mellett is, a százados tapasztalatok által megérlelt politikai tapintat fejlettebb s élesebb volt már a nemzetben, mintsemhogy a közügyekben történt fordulat hírére könnyelmű gondatlansággal engedte volna át magát az öröm éledeletének, s már mindent megnyerve hitt volna avval, hogy az országgyűlés valahára kihirdtetett. Sőt, miként 1790-ben is történt, az ellenzék, a maga diadala által is bátorítva, még csak ezután fejtett ki, mind számára mind belső hatályára nézve, azon fokig, melyen azt a kormány nem aggodalom nélkül látta az országgyűlésen. Ekkor fejtett ki s hajtott gyökereket ama sérelmi politika is, mely aztán nemcsak az országgyűlésnek, hanem több éveken át a nemzet összes magatartásának s eljárásának is irányt adott.

Ezen alkotmányos ellenzéki szellemet élénken tükrözik vissza ama gyűlések, melyek a megyékben az országgyűlésre küldendő követek utasítása s megválasztása végett tartattak. Követekké a megyék többségében a legszabadabb elvű ellenzékiek, jobbra azok választattak meg, kik magokat a kényuralom lefolyt harczában leginkább kiténtették. Némely megyék, megemlékezvén, mennyi fondorlattal, sőt erőszakolással ügykeztek a főispánok 1812 előtt intézni a választásokat, hogy azok az udvar érdekei szerint sikerül-

jenek: a megyefőnökök minden megkísérhető mesterkedéseit megelőzve, kiáltották ki követekké kedveltebb egyeneiket. így történt egyebek közt Nagy Pállal Sopron megyében. Mint tudjuk, 1811-ben. Eszterházy berezeg, a megye főispánja, egyenes utasítást vett vala a kormánytól, hogy Nagy Pál követté választását minden áron akadályozza meg; minek következtében a lánglelkű, nagy hatású szónok akkoron nem is volt jelen az országgyűlésen. Most ilyféle utasítás nem érkezett ugyan a főispánhoz; a megye rendéi mimlázáltal minden hasonló befolyást eleve megghiúsítandók, mihelyt az országgyűlést egybehívó kir. rendelet kihirdetése végett tartott gyűlés megnyittatott, mielőtt maga e rendelet felolvastatott volna, egy szívvel lélekkel követökké kiáltották ki kedvencz szónokukat. Feltűnő vala, minek cddigelé kevés példája volt országgyűléseinken, hogy több megyében főnemesek is meg választatták magokat követekké; kiknek különben a felső táblánál is volt volna ülésük. Ilyenek valának gróf Dessewffy József, kit Szabolcs, báró Prényi Zsigmond, kit Pereg, Prényi Gábor, kit Ugocsa, és gróf Andrássy György, kit Gömör választta meg követévé. Ebben nem jó jelt látott a kormány magára nézve: nem mintha személyiségük adott volna aggodalomra okot, mert, kivéve a már többször is követséget viselt s az irodalom mezején is régebben működő Dessewffyt, a többiek, most lépván fel először, még ismeretlenek voltak; hanem növök s azon körülmény bírt jelentékeny súlylyal, hogy eleve is kétségtelen vala, hogy az ellenzék soraiban foglalandanak helyet.

A követutasítások általában a sérelmi politika kifejezései lőnek országszerte. „Orvosoltatni kell az elmúlt évek alatt szenvedett sérelmeket; körül kell bástyázni az alkotmányt a múltakhoz hasonló minden kényuralmi megtámadások ellen.“ Ez volt a nemzet közönséges kiáltása a Kárpátoktól az Adriáig, a Morva folyamtól az Aldunáig. Ennek változatai, részletezései voltak a megyegyűléseken tartott

szónoklatok. E szerint készültek, főbb pontjaikban majdnem egyhangúlag, a megyéktől követeik elejébe szabott utasítások. Reformot, haladást még alig pendített meg egynémiben egyikét megye. Leg fittebb azon akadályok elmozdításának indítványozását és sürgetését kötötték a megyék követeik szívére, melyek által az osztrák érdekeket védő vámrendszer az ipart, kereskedelmet nálunk lenyűgözte, az országot a német szláv örökös tartományokra nézve gyarmati viszonyokba stílyesztette. Ez azonban szinte a sérelmek lajstromába tartozott. A szellemi érdekek felszabadítása, egy czélszerűbb közoktatási rendszer megalapítása, a bár törvénytelen könyvvizsgálat, censura megszüntetése, s a sajtó szabályozása tán egyetlen megye által sem említettett a követi utasításban. A kormány gondoskodása következtében értelmileg oly mélyen sülyedt már az ország, oly kevéssé ismerte a tudományok és ismeretek Európaszerte mind fénylőid» világát, hogy nem is látszék érezni a maga hátramaradását. A szellemi érdekek közül egyedül a nemzeti nyelv divatának terjesztése, a nemzetiség szilárdítása volt azon tárgy, mit a legtöbb megye sürgettetni kívánt az országgyűlésen. Annál nagyobb gondot fordítottak a megyék rendéi azon egyes eszközök kijelölésére, melyeknek törvénybe igtatása által az alkotmányt és nemzetiséget örökre megmenthessék s biztosíthassák hasonló megtámadásoktól, minők azt II. József óta már másod ízben súlyos veszélylyel fenyegették. ¹⁾

¹⁾ Íme, például, Nógrád megye utasításának fő pontja: ..A katonai állításnak s a közadó felemelésének egyedül az országgyűlésen való megtörténhetéséről szóló törvények világosak, és minden kétségen kívül valók lévén, követ uraknak szoroson meghagyatik: hogy valamint ezen tárgyakról szóló, úgy semmi egyéb sarkalatos constitucionális törvényeknek semminémű változtatásába, az 1741-ik esztendei 8-dik t.-cz. világos értelme szerint, teljességgel ne ereszkedjenek, és im bármely ilyes változtatás célba vétetnék, arról a n. megyerendeit veendő új utasítás végett, azonnal tudósítsák; egyébiránt pedig a mostani felette nagy és úgyis be nem szedhető hátramaradásoknak és restantiáknak megsemmisítését, s ennek következtében

A udvar eleve is tudható, hogy az országgyűlésen élénk, zajos ellenzékkel leendő dolga; tudható, hogy egy hosszú, keserű panaszárt kellend hallania törvénysértései

a portáknak megigazítását kívánván, a n. megye rendei a megyében történt szomorú esetekből, — a midőn t. i. a katonaaállítás s a közadó-
nak conv. pénzben való megvétele az országgyűlésen kívül kir. Commissáriusok, és katonaság által erőszakkal eszközöltetett, a vármegye háza fegyveres kézzel elfoglaltatott, a tisztikar őrizet alá tétetett, és a gyűlések eltiltása mellett a protocollumok és jegyzőkönyvek megsemmisítetfok, a u. megyének hiteles pecsétje erőszakkal elfoglaltatott, egyes személyek a kir. Commissáriusok által rendkívül meg-
hiteltettek, és így a vérek és atyafiak is, egymás ellen való bizodalmatlanságba és gyűlölségbe helyezettek; — mindezekből vett mély' fajdalmokat el nem titkolhatván, azokat ő felsége atyai színe előtt leborulva és a legmélyebb jobbágyi tisztelettel, oly alázatos kérelemmel kinyilatkoztatni bátorzkodnak, hogy a midőn egy részről a törvények szentségének fentartását szívükön viselik; más részről meggyőződve lévén arról, hogy a királyi szék dísze és dicsősége a haza alkotmányával elválhatatlanul egybe legyen kötve: semmitől inkáid) nem irtózhatnak, minthogy feddhetetlen hívségök, legmélyebb jobbágyi tiszteletük, és ő felsége szentséges személye iránt viseltető határ nélkül való ragaszkodások valaha ismét, avagy csak távolról is kétségbe vétethetnének. — Ugyanazért az országgyűlésnek, a melyen t. i. az ő felsége előadásai s az ország kérelmei és kívánságai időről-időre előterjesztethessenek, minden harmadik esztendőben, vagy ha a szükség úgy kívánja, még előbb is leendő tartását; — a helytartótanácsnak törvényes tehetségébe való helyzetetését; — a dicasteriumoknak, magános különös votnmok elmellőzésével, és az ország nagyjainak leendő kihallgattatását; a titkos pracsidialisoknak és patentalisoknak megszüntetését, — és ezeknek nemcsak az ítélőszékek. hanem a jurisdictiók által is rendelendő el nem fogadhatását; a feladók és vádlók ellen hozott 1805-ik évi V. t.-ez. szoros megtartását. és azoknak a kik a törvényes úton kívül megbüntettettek, atól való fölmentéseket, s ezentúl mindenkor csak a törvény útján való megbüntetések; a megyék között való levelezésbeli szabad értekezésnek, melynek eltiltásából legközelebb is a megyék között való különböző értelemek következtek — megengedtetését; — és szóval mind azon közfálnak, a mely eddig a nemzet szavának a kir. székhez és a legkegyelmesebb fejedelemnek atyai szíliéhez való juthatását gátolható, megszüntetését, jobbágyi alázatossággal kéri, és követ urak az ország rendei előtt sürgetni fogják.“

miatt; mert hiszen a titkos rendőrségnek mindenfelé elhelyezett számos ügynökei által bőséges tudósításokat vett az országban uralkodó hangulatról. De minthogy a felzajlott szenvedélyeket lecsillapítani, a nemzetet kiengesztelni, annak bizodalját visszanyerni kívánja vala: bölcsen arra határozta magát, hogy akadálytalanul kizajlani hagyja az indulatokat, szabad folyást enged a panaszárnak, s engedékenység által fegyverzi le az ellenzéket. Ugyanezen czélből lehetőleg ünnepegyessé is akarta tenni az országgyűlést. Régebbs s újabb példák tanúságaiból jól tudta az udvar, hogy a koronázatoknak mindig nagy hatása van a nemzet jó kedvének megnyerésére. Ez által már nem egy ízben sikerűit mellőzni az indulatok kitörését, lecsillapítani a felingerűlt kedélyeket: nemcsak mivel a fényűzésben gyönyörködő magyar jellem ilyféle ünnepegyeknél bőséges kielégítést találhat; hanem, s talán még inkább azért, mivel az ősi alkotmányához, törvényeihez. institutióihoz oly hévvel ragaszkodó, természeténél fogva mélyen monarchikus érzelmű, s ép ezért koronája iránt is a kegyelet gyöngéd érzelmeivel viseltető magyar ember minden koronázatban hódolatot lát a fejedelem részéről ezen ősi institutiók iránt s úgy tekinti azt, mint elismerését s biztosítását a maga nemzeti jogainak. Ferencz tehát e kedvnyerő eszközt is megragadta, s a maga negyedik hitvesének, Karolina Augusztia császárnének, magyar királynévá koronázttatását is az országgyűlés tárgyává tűzte ki.

Ugyanezen engesztelő szellemben készültek a királyi előadások is, melyek a rendek tanácskozásainak tárgyaiul szolgálának. Megemlékezzvén ugyanis Ferencz, mennyiszter s mily hévvel sürgette a nemzet, a század első tizedében lefolyt országgyűlésein, az 1791-ki országgyűlésből kiküldött bizottmányok rendszeres reformmunkálatainak fölvéttel: a nemzeti kívánatnak vélt eleget tenni, midőn, a királyné megkoronázttatása mellett, c reformmunkálatok átczzetét s meghányását tűzte ki a gyűlés teendőiül. Ezenkívül még csak egy tárgy, a magánosuk pénzviszonyainak

a papírpénz kétszeres értékleszállítása után oly szükségessé vált s már az 1812-ki országgyűlésen is oly heves vitákat szült, de törvénynyé akkor nem válhatott szabályozása, vétett fel a királyi előadásokba.

De egyébiránt sem mulasztott el az udvar semmit, mi által a kiengesztelődést siettetni, az országgyűlés egyes, befolyásosabb tagjait megnyerni remélbeté. És míg ebben ügynökei kéz alatt buzgóan munkálkodának, maga Ferencz is mind az üdvözlő fogadtatás, mind az országgyűlés ünnepélyes megnyitásakor szívetnyerő atyai nyájasságot s jóakaratot tanúsított a rendek iránt. A gyűlés megnyitása a királyi előadások átnyújtásával szeptember 15-kén ment végbe, mely alkalommal Ferencz trónbeszédében egyebek közt ekként szólott:

„Semmi egyebet nem kívánunk tőletek az önboldogságtok gyarapítását ezéző buzgalomnál. Tőletek, honatyák, várjuk tehát, azt is, hogy bölcseségetek annak elérésére a legalkalmasb eszközöket fogja előadni; melyektől aztán nem is maradand el a süker és a mi legbensőbb királyi megelégedésünk, ha ti, egyedül a közjó iránti buzgalomtól lelkesedve, a haza állandó boldogságának előmozdítására, s az utódok hálás emlékezetének kiérdemlésére, tennen törekvéseiteket a mieinkhez kapcsoljátok.

„Ezen üdves törekvéseknek most különösen kedvez a tartós béke biztos reménye; s e felett azok buzgó folytatását még egy más indok is javasolja: halad korunk s a halandók éveit isten kezében vannak; bensőleg kívánjuk pedig megérhetni s éldelhetni azon lelki örömet, hogy mind a ti boldogságtoknak a gondos intézkedésekből származandó gyarapodását, s mind azt is eléggülten szemlélhessük, hogy az ország alkotmánya a törvények bölcsesége által mindinkább és inkább körülbástyázva s megszilárdulva szálljon át felséges utódainkra s a magyarokra, kiket mi szeretett fiaink gyanánt tekintünk.

A trónbeszéd, melyben ekként a király maga is az alkotmány védőinek sorába lép, s óhajtását fejezi ki, hogy azt megerősödvé láthassa hátralévő életében, igen kedvező hatást gyakorolt az ország összes remleire. Félig nyert csata volt ez a kormányra nézve; kivált miután József főkereszeg nádor, kinek népszerűségét a múlt években a nemzet sérelmeinek teljes méltánylása s fájjalása, most pedig az országgyűlésnek részben neki, az ő sükeres működéseinek tulajdonított kihirdetése folyton nevelt vala, — a királyi előadások felolvasása után elmondott beszédében nyomatékosan buzdító a rendeket, hogy megkezdendő tanácskozásaikban egyedül a trón erejének s a közjónak, miket egymástól elválasztani nem lehet, gyarapítását tartsák szemek előtt; viseltessenek bizodalonnnal a király iránt, ki őket a bizalom nyilvánításában megelőzte: a kölcsönös bizodalom egyességet szüleud a trón és nemzet közt, melynek nyomában a haza boldogsága fog felvirulni.

Pár nap múlva hálafelirat küldetett a királyhoz, mely a nyájas trónbeszédre udvarias választ foglalt magában. Kijelenték a rendek: hogy fájdalom fogta el keblüket, midőn ő felsége hanyatló koráról tön említést; hogy pedig ő felsége még a maga életében megszilárdítva óhajtja látni az alkotmányt, s e végett azokat, mik az ország javát s gyarapodását illetik, még ezen országgyűlés folytában elvégeztetni s törvényiné szentesíttetni kívánja, buzgó hálával fogadják. Magok sem óhajtának semmit forróbban, mint hogy ő felségének e kívánata teljes síikért nyerjen. B végett nem másasztandják el annak idején szorgalmasan tárgyalni a kir. előadásokat; mindenek előtt azonban az alkotmányt szükség helyreállítani: miért is előlegesen a sérelmeket hártározták tanácskozásuk tárgyaivá tenni, bizton remélve, hogy ő felsége azokat, a trón beszédben kifejezett atyai indulata szerint, orvosolni fogja.

A királyné koronázási ünnepélye, mely szept. 25-kén nagy fénynyel ment végbe, miként arra az udvar eleve is

számított, igen alkalmas eszközül szolgálja a kölcsönös bizodalom megszilárdítására. Miután az ország rendei hódolatukat az új királynénak a szokásos ajándokkal, mely ezen alkalommal huszonöt ezer darab kürmöczi aranyra határozottatott, bemutatták: Ferencz pár nap múlva (szept. 28-kán) a hálafeliratra válaszolva, egy igen kegyelmes leiratot küldött, le az ország rendéihez. Intvén őket, kezdjék meg mennél előbb a kir. előadások tárgyalását, egyszersmind felszólítást intéze hozzájuk, hogy miután őket atyai indulatáról a trónbeszédben már biztosította s újonnan is biztosítja: őszinte s határtalan fiúi bizodalommal öntsék ki atyai kebelébe mind azt, mi szívükön fekszik, s mi az ország javának s boldogságának előmozdítására szolgálhat.

E kegyelmes kir. nyilatkozatnak az volt ugyan fő ezélja, hogy a rendek, általa megnyeretve reábirassanak, miszerint minden más előtt a kir. előadásokon kezdjék meg munkájokat; a rendek mindazáltal, bár kedvesen fogadták is a trón bizodalmanak e nyilatkozatát, úgy valónak meggyőződve, ff úgy kívánta utasítások is, hogy mielőtt egyéb tárgyalásokba ereszkednének, az alkotmánynak a múlt évek törvénytelen ségei által ejtett sérveit szorgalmazták orvosoltatni; csak az alkotmány helyreállítása által nyerhetvén vissza azon lelki nyugalmat, mely üdves törvények alkotására szükséges. Elébbi határozatuk szerint tehát, október első napjaiban, azonnal meg is kezdték a sérelmek tárgyalását.

E tárgyalások képezték aztán a próbakövet, mely a pártok állását s tömbezését s a vélemények árnyalatát, szintűgy mint a törvényhozó kar tagjainak egyéni minőségét kimutatta.

Midőn ezen országgyűlés megnyitott, s annak folyama alatt még sokáig nem létezett nálunk a két nagy történelmi, conservativ s ellenzéki párt, melyek a XIX-dik században valamennyi alkotmányos ország történelmében előfordulnak; azoknak alapjai mindazáltal ezen országgyűlésen vettek

meg; eredetük első szálai ezen országgyűlés vitatkozásaiból s fejleményeiből fonódtak.

Az ország rendéit, miként elébb a megyék, úgy most az ország gyűlésén is sokáig oly annyira elfoglalták az absolut és német Ausztriától fenyegetett alkotmányosság s nemzetiség megszilárdításának kérdései, liogy tulajdonképen európai politikáról még sem a felső, sem az alsó táblánál nem vala szó. Itt is amott is merő sérelmi, s ha úgy nevezni lehet, házi politika foglalta el a zöld asztalt. A nemzetnek legfőbb, majdnem egyedüli törekvése s ezélja volt: a megsértett, meggyöngített alkotmányt helyreállítani, s mint az akkoron divatos kifejezés hangzók, hasonló sérelmek ellen „körülsánczolni.“ E sérelmi politikánál fogva visszaszerezni kívántak a rendek minden jogot, az alkotmányosságnak minden ősi institutióját. Miként II. József halála után, úgy most is, nem elégedett meg a nemzet avval, hogy csak az újabb törvénysértések szüntettessenek meg; sem nem volt hajlandó engedékenyen túrni, bár talán czélszerűek s hasznosak voltak is, a törvényhozáson kívül, kényuralkodó kibocsátott szabályokat: eltöröltetni, a régi állapotba visszahelyeztetni követelt mindent, mi törvénytelen, ha jobb is a réginél, hogy azt törvényesen szabályozza. Felkutatták a legrégebb sérelmeket, hevesen megvitatták s orvoslat végett fölterjeszteni kívánták az absolut szellemű bécsi kormánynak az ország jogai, függetlensége rovására bármi régen tett foglalásait: az alkotmányos jogokat elidősülhetlenneknek kiáltotta ki a nemzet.

E sérelmi politika oly annyira elfoglalta a kedélyeket, oly uralkodóvá lett az országgyűlés majdnem egész folyamatában, hogy a haladási kérdéseknek alig engedett tért. A rendek nagy többségének még csak vágya, hajlama sem volt a reformokra, bár mily elutasíthatlanul látszának is követelni azokat az elavult állapotok s az előhaladott kor igényei; mi nagy részben a harmincz év óta oly következetesen folytatott ellenforradalmi kormánypolitikának vala

sajnálatos gyümölcse. Ezen, a külföldtől elszigetelő, benn minden szellemi mozgalmat s gondolatsúrlódást gátoló rendszer hatása alatt fölnevekedett nemzedék a reformokat, melyekre szüksége vala, hogy minden oldalú pangásából kiemelkedhessék, hiányait pótolhassa, az országot a miveltebb európai államok sorába emelhesse, jóformán nem is ösmerte. A kiváltságokon felülemelkedett valódi szabadság és alkotmányos kormányzat eszméinek világtörténelmi fejleményei, melyek, például Németországban, a wartburgi ünnepen, a porosz alkotmányharczban s még inkább az irodalomban a francziáknál a democrat irányú baloldal parlamenti harczaiban, a titkos társulatokban s a minduntalan megújuló felkelési kísérletekben, — az angoloknál az emancipatiobill iránt folytatott heves izgatásokban, a reform türelmetlen sürgetéseiben stb. oly hangosan nyilatkoznak vala, nálunk még alig, vagy csak oly igen kevesektől ismertettek, hogy az okszerű alkotmányos reformokról tiszta fogalmakat hiába kerestél volna a törvényhozó kar többségében.

Ezen erkölcsi viszonyok közt európai értelmű szabadelvű, vagy épen radical párt nálunk még nem létezhetett; de nem létezett a tulajdonképeni conservativ párt sem. S eífen elnevezések a jelen országgyűlés folyamában csakugyan még nem is divatoztak. Választóvonalat a pártok közt nem a haladási vagy helyben maradási elv, hanem a rendi alkotmány, nemesi kiváltság s nemzeti függetlenség iránt tanúsított kisebb-nagyobb ragaszkodás, lelkesedés képezett. Ezért csak az „ellenzéki“ és „udvari“ pártelnevezések valának divatban. Az ellenzéki név nem ritkán fölcseréltetett a „szabadelvű, liberális“ nevezettel, de csak sajátlan s nem európai értelemben: az ellenzéki párt védte ugyan az alkotmányos jogokat a kormány ellenében; de e mellett, a többi néposztályokkal szemben, a nemesi kiváltságokhoz is makacsan ragaszkodott; s úgy ezek, mint az ősi alkotmány tekintetében még conservativebb volt az udvari pártnál; mely épen azért neveztetett így el, mivel az udvar kényuralmi

czélzatai iránt engedékenyebb volt. Fejlesztésről, reformokról, haladásról az ellenzéki párt most annyira sem gondolkodott, mint az 1790-ben úgynevezett „patrióták.“

Mi a két táblát külön illeti: a felső tábla, melyet a püspökök, zászlós urak, főispánok és a született főrendüek képeztek, kevesek kivételével, egészen az udvari párthoz tartozott. E kevesek közt a vezéri szerepet, miként a század első tizedében lefolyt országgyűlések alatt, úgy most is gróf Illésházy, Trencsén és Liptó megyék örökös főispánja, nagy nevű nemzetségének utolsó férfi ivadéka, játszá; a kir. fő étkefogó zászlósi méltósága, melyre az országgyűlés első napjaiban emeltetett, nem volt képes megingatni alkotmányos érzelmeit s elvonni őt a nemzeti jogok védelmétől, melyre, bár mindig a mérséklet korlátai közt, de komoly méltósággal emelte fel tekintélyes szavát. A többi, jobbára az ifjabb nemzedékhez tartozó főrendü ellenzékiek közt leginkább kitűnt a tudományos műveltségű báró Mednyánszky Alajos, gr. Zichy Károly, a eziferi stb. E tábla tanácskozási nyelve kivétel nélkül a latin volt; mert, fájdalom, elnémetesedett főnemeseink közt a nemzeti nyelvet kevesen bírták eléggé.

Az alsó táblánál az udvari pártot, az elnök s királyi személynek vezérlete alatt, a kir. tábla tagjai, a káptalanok s kir. városok követei képviselték, kikhez a megyék követei közül igen kevesen csatlakoztak. A nagy többség s ennek valamennyi kitünőbb tagjai, az országgyűlés első felében — mert utóbb elpártolások is történtek* — itt az ellenzéki pártot alkotta. A követek mintegy harmad része oly egyénekből áll, kik a múlt országgyűléseken is szerepeltek; de ezeknek egykori tekintélyes vezére, Vay József, már nem volt életben. Helyét a vezéri szerepben tulajdonkép senki sem töltötte be; nem mintha köztök oly kiváló tekintélyvel s tulajdonokkal, minők egy vezérben megkívántatnak, felruházott egyéniség nem találtatott volna; hanem inkább azért, mivel az ellenzék tulajdonképeni, fegyel-

mezett pártot, mint a későbbi országgyűléseken, meg nem képezett. A szőnyegre hozott kérdések külön félesége szerint tehát majd egyik majd másik kitűnőbb egyéniség lőn vezérszónokká. E jelesebbek közé soroztattak Nagy Pál, id. Balogh János, gr. Dessewffy József, Deák Antal, b. Erényi Zsiga, Borsiczky, Bernáth Zsiga, Ragályi Tamás, Pázmándy Dénes, Somsicli Pongrácz, Takács, Niezky, Vay Ábraliám, Szegedy Ferencz, Vitéz, Máriássy; Bartal György a legkitűnőbb jogtudós hírében áll; a jegyzők közt. Plathy, barsi követ, volt a legszebb tollú. A kormánypárti követek közt. kiket a „notariális liga“ gyűjtő név alá sorozott az országgyűlési közönség, legtöbbször Bezeredy György, a „zápor beszédű“ Császár Sándor, Nyéky Mihály vitte a szót; a tanácskozásokban pedig Torkos Mihály szava volt a legnyomatékosabb. A városi követek közül a soproni Wagner, ki nevét utóbb Vághyra változtatta, tűnt ki leginkább széles ismeretei és szónoki tehetsége által.

Egyébíránt ezen országgyűlésen még nem is igen mutatkozott annak szüksége, hogy az ellenzék forma szerint, határozott programmal alakuljon meg s egy vezér által fegyvermezessék. A nagy többséget még különben is eléggé összetartá az alkotmány és nemzetiség kiállott veszedelmének emlékezete s a szenvedett sérelmeknek folyton sajnó érzete. Programra sem volt másra szükség, mint a mit a nemzet közkívánat gyanánt hangoztatott s minden megyei követ utasításában hozott magával, a szónokok pedig e szavakkal szoktak volt kifejezni: mindenekelőtt a sérelmeket kell megszüntetni, az alkotmányt helyreállítani s erősebben körülsáncolni. E követelés oly erős, oly általános vala, hogy az összes törvényhozó karban nem találtatott, ki annak ellentmondani merészelt volna; s még a legbuzgóbb udvari pártú tag is legfőlebb a tárgyalási sorozatra nézve nyilvánította a többségétől különböző véleményét, a kir. előadások tárgyalásával kívánván megkezdeni a munkálatot. Ily egyező

lévén a rendi tábla tagjainak értelme: nem csoda, ha az egész országgyűlési tanácskozásokon e sérelmi politika húzódott keresztül; s a rendi alkotmány tatarozásán és szilárdításán kívül legfőlegb még a nemzetiség s ennek leglényegeseb hordozója, a nemzeti nyelv kifejtése, erősítése volt a törekvések fő, mondhatni, egyetlen célja.

Csak egy férfit találunk annyi közt ez országgyűlésen, ki keble fejtékében már most is valami szebb és jobb után sóvárog vala a nagy részben csak egy osztály kiváltságait biztosító, a nemzet nagy tömegére ki nem terjedő, s azért felette hiányos, elavult rendi alkotmány megszilárdításánál; ki egy kifejlett nemzetiség, széles alapokra fektetett s nem egyedül a törvény betűi, hanem szabadelvű új institutiók által biztosított s életvalóságra emelt igazi alkotmányos szabadság, egy egészen újjá alakúit, az ipar, kereskedelem, tudomány és műveltség minden ágaiban előrehaladott, az európai civilizatio miuden élveivel kínálkozó, de mind e mellett is sajátképen magyar nemzeti és társadalmi élet tündérképei közt merészelt csapongani vágyaival; egy férfiú, ki hatalmas szelleme, átható értelme, éles Ítélete, saját nemzetét minden áldozatra kész szeretettel átfogó kedélye által, nem sokára vezércsillagává lón a nemzetnek az átalakulás nehéz ösvényén; ki, a nemzet összes történetét tekintve is, oly óriási alakként emelkedik ki újjászületési küzdelmeink közt, hogy őt még későbbi szenvedélyes vetélytársa sem kételkedők „a legnagyobb magyarnak“ nevezni. Kell-e mondanom, hogy gróf Széchenyi Istvánt értem, ki még mint huszár kapitány jelent meg ez országgyűlésen a felső táblánál.

De legyen elég e nagy embernek itt csak nevét említeni; jellemzését alább kísérelendjük meg ábrázolni; törekvéseinek, nagyszerű nyilvános pályájának elbeszélése pedig különben is nagyobb részét foglalja el a következő évtizedek történelmének, ü, nagyszerű céljai tekintetében, még egészen egyedül, párt nélkül állott az országgyűlés kezde-

téli. A hazában is csak kevesen, talán egyedül báró Wesselényi Miklós volt az, kivel ő terveit, céljait némi részben közölte, ki nemes buzgalmában osztozott. Wesselényi, ki nem sokára szinte csatányos szerepet vala játszandó történelmünkben, még 1823-ban ismerkedett meg az ezredével Debreczenben fekvő, gazdag, fényes tulajdonai által kitűnő kapitánnyal; kivel csakhamar szoros barátságot, a hazafiúi szent célra szövetséget kötven, egy ideig együtt s komolyabban üzte tanulmányait s utazta be bővebb tapasztalatok s ismeretek gyűjtése végett a mívelt Európát. Wesselényi azonban, még csak Erdélyben lévén birtokos, nem volt tagja ezen országgyűlésen a törvényhozó testületnek. Széchenyi, ki lépteit eleitől fogva száraz számítás, mélyen átgondolt terv szerint szokta volt intézni, mihelyt magát a törvényalkotó kar tagjai közt egy kissé tájékozta, azonnal meggyőződhetett, hogy reá nézve még nem jött el az alkalmas idő: a sérelmi politika által sokkal inkább elfoglalva látható a kedélyeket, az ősi alkotmány fentartásának s „köülsánczolásának“ munkája által sokkal inkább háttérbe szorítva tapasztalhatott minden más irányt, mintsem hogy új eszméinek bármily csekély sükert is remélhetett volna, a még teljesen készületlen téren. Inkább csak a régi alkotmányosságot megóvni s biztosítani törekvő ellenzéki párthoz csatlakozott tehát maga is, mintsem hogy saját irányát s eszméit, elhamarkodott nyilvánítás által a bizonyos hajótörés veszélyének tegye ki. Egyébiránt még az ellenzéki párt élénk, nem ritkán keserű vitáiban sem vön részt nyilvánosan; s mint alább említendjük, csak egy ízben, akkor is nem a felső, hanem az alsó ház kerületi ülésében mondott néhány szót, mely egy nagyszerű hazafiúi tetté vált. Az országgyűlés termein kívül azonban már ekkor megkezdé reformatori működését, vagy inkább előkészítő annak terét s eszközeit. Mindjárt az országgyűlés kezdetén egy klubbot alkotott, melynek célja volt gondolatcserét, eszmesúrlódást idézni elő, tért nyitni, hol a haza állapota,

közdolgai, a társadalmi úton teendő reformok, javítások a magán társalgás igénytelen modorában megvitattassanak, s mi ez úton eszközölhető, alkotandó egyesületek által életbe is léptetessék. A gondolatcsere, vitatkozás, eszmesurlódás ily féle terére annál nagyobb vala szüksége az országgyűlési közönségnek; mint alább elbeszélők leszünk, annál lidvösebb is lön annak hatása jövődő átalakulásunkra: mivel a kormány még mindig oly szigorúan s aggodalmasan kezeltette a censurát, hogy a sajtóban nemcsak közállapotaink, vagy bármi egyes javítási s haladási kérdés megvitatása tilos volt, hanem még az országgyűlési tanácskozások közlése sem engedtetett meg; s c miatt még hírlap sem létezett Pozsonyban, mely közlönye lenne a tárgyalásoknak s a közvéleménynek. A kormánynyal ebben maga a rendek többsége is egy értelemben volt, szükségtelennek tartván s nem is óhajtván, hogy vitatkozásaik a hazában köztudomásra jussanak, s elégelvén azt, hogy küldőiket, az illető megyék közönségét, időről időre önmagok tudósítsák a szönyegre került kérdések mibenlétéről.

A sérelmek E kérdések elsejét, mint már fentebb is említők, az tárgyalása.;ü]otmiiinY a nem7,eüi jogok sérelmei képezték. A francia háború idejében tartott országgyűléseken, melyeket az udvar egyedül hadi segély megszavaztatása végett hívott egybe, felette nagy gondja volt a kormánynak arra, hogy a rendek mindenek előtt a kir. előadásokat vegyék tárgyalás- alá; minek következtében aztán nem egyszer történt, hogy ezek elvégeztetvén, az országgyűlés, a nemzet kívánatainak teljesítése előtt bezáratott. Most ilyesmitől alig lehetett ugyan tartani, miután a kir. előadások nem voltak ellentétben a nemzeti kívánatokkal. De a rendek, mindamellett is előle- gesen akarták most tárgyalni a nemzeti kívánatokat; mert a sérelmek orvoslása még a koronától indítványozott reformoknál is inkább szívükön feküdt. A király, engesztelni igyekezvén, ezt most nemcsak nem ellenző, sőt némileg maga idézte volt elő szept. 28-kai leirata által, melyben,

mint említők, a rendeket felhívja: egész nyíltsággal öntenék ki mind azt atyai kebelébe, mit a fiúi bizodalom és őszinteség javasol.

A királyné koronázata után ennél fogva haladék nélkül az ország sérelmei vétettek tárgyalásba, s fölöttök aztán majdnem egy egész hónapig folytak a mindig heves, nem ritkán a szenvedély kitöréseiben csaknem fenyegető viták, mielőtt a sérelmek tárgyában az első felirat felküldetett. A német tanácsosok ellen, kik az ország ügyeibe jótalanul avatkozva, a fejedelmet az adó s újonczok tárgyában ama kényuralmi rendeletek kibocsátására ösztönözték, keserű kikelések hallattak. Még haragosabban s kíméletlenebből gáncsoltatának azon magyar tisztviselők, kik ama törvénysértések végrehajtására segédkezet nyújtottak. Zala követei, Deák Antal és Szegedy Ferencz, megnevezeteni s vád alá fogatni indítványozták mind azon „hazaárulókat“, kik a fejedelmet tévútra vezették. Még keményekben sújtotta őket lángszónoklatával Nagy^r Pál, ki, midőn a nemzet s közvélemény bírószeke elébe idézte a törvénysértőket, nem annyira vádolta, mint elítélte azokat. Nagy nyíltsággal s bátorsággal megvitattaték s gáncsoltaték az egész kormánypolitika, mely által a kabinet örökké ellenséges indulatot áruí el az annyi királyi esküvel pecsételt, alkotmányos törvények ellen. Megróvatott a hálátlanság, melylyel a nemzetnek a háború idejében tett annyi súlyos áldozatai a béke helyreállta után a legdrágább nemzeti kincsek megtámadásával viszonzottak. A követek legtöbbjei az által vélték legjobban megfelelni honfitársaik bizodalmanak, melynél fogva képviselőkké választattak, ha mennél keserűbb igazságokat, mennél nagyobb nyíltsággal s bátorsággal mondanak a kormány embereinek. Nem elégedtek meg avval, hogy egyszer mondassák ki a gáncs a középponti kormány s az elkárhoztatás annak eszközei, a volt kir. biztosok ellen; hazafiúi buzgalmban mindenki panaszt emelt, mindenki szavakba akarta önteni a nemzeti fájdalom s aggodalom

érzelmeit. A szó tettnek tartatott; s mindenki tényleg hozzájárulni kívánt a megsértett nemzeti jogok megbosszulásához s jövődjé biztositásához.

Az előleges sérelmek, kivált Nagy Pál vezérlete alatt, összeállítván, az első sérelmi felirat, a főrendekkel a szerkezet iránt váltott több rendű üzenet után, október 22-én végre felkiltetett a királyhoz. Tartalma a nagy fontosságú, terjedelmes feliratnak következő. Az ország rendei, a király szept. 28-kai leirata által is felhívatva, mindenek előtt azokat terjesztik fel, mik az alkotmány megszilárdítását tárgyazzák. Kijelentik ennél fogva, hogy mély fájdalom verte le a nemzetet, midőn daczára annak, hogy a háborúk idejében hűségét nagy áldozatokkal tanúsította, a felavatási hitlével s az 1791-ki törvények ellenére, az alkotmányon és sarkalatos nemzeti jogokon oly sebek ejtettek, hogy általok a törvények támaszától megfosztatván, már nemzeti léteiének veszedelmétől kellett rettegnie. S nevezetesen:

. Az 1791-ki 10-ik törvény ellenére, az ország sok ügyekre nézve a német-szláv örökös tartományok módja szerint pátensek által kezdett kormányoztatni.

Az 1791-ki 12-dik törvény sérelmével, több ízben udvari nyiltlevelek küldettek az országra. Számos ügyben, melyekre nézve az intézkedés joga egyedül a törvényhozást illeti, országgyűlésen kívül, önkényes rendeletek bocsáttattak ki s katonai karhatalommal hajtottak végre. Subsidiuumok, segélyezések, mik a nemzet szabad akaratótól függenek, országgyűlésen kívül parancsolólag vettek ki a megyékre. A kényszerített újoncszedés és a felemelt adó behajtása végett, a feliratok ellenére, kir. biztosok küldettek a megyékre; kik fegyveres erővel jelenvén meg, a megyeházákat ostromállapotba helyezték, a tisztviselőket elzárták, tőlök törvénytelen esküt, sérelmes revcrsalisokat erőszakoltak ki; a tanácskozás szabadságát elfojtották, a levéltárakat megsértették, a jegyzőkönyveket, melyekben a szenvedett törvénytelenések s a megyéknek azok elleni határ-

zatai s tiltakozásai írtak le, megcsönkítették, a tisztviselők előtt, katonai erő közbejöttével, elszakgatták vagy elvitték, a pecséteket lefoglalták; a megyei gyűlések, elnöki rendeletek által, tizenöt hónapig felfüggesztettek; a megyék feliratai s egymás közti levelezései elsikkasztattak, vagy hűtlenségi megróvátás fenyegetése által elnyomattak. Sőt fenyegetések hallattak, hogy az alkotmány egészen eltöröltek. A végrehajtó hatalom a maga törvényes korlátait mind ezekben áthágta, az alkotmány sarkelveit megrendítette.

Az 1791-ki 10-dik törvény ellenére, az országgyűlés kihirdetése tizenhárom évig elmulasztott; s a 14-dik törvény sérelmére, a kir. helytartótanács teljes mollóztával az országra erőszakolt igazgatási rendszer a bizodalját a trón és nemzet közt megrendítette.

A kiküldött kir. biztosságok az 1791-ki 18-dik törvény ellenére, névtelen vádak után is indulván, a személy és becsület biztosságát veszélyeztették, hivatalától számos jó hazafit megfosztottak, jogaik gyakorlatában megakadályoztak.

Nagy sérelmére vált végre az alkotmánynak az, hogy a kormány több ízben oly módon nyilatkozott: hogy az országgyűlés megtartásának idejét nem a törvény, hanem a körülmények határozzák meg; hogy a rendek feliratai, melyek által a törvény megtartását sürgették, figyelembe nem vehetők; hogy az egyszer kibocsátott, bár törvénytelen parancsokat visszavonni nem lehet. Mind ez, ha nem orvoslatik, az alkotmányt tényleg megsemmisíti.

Meg vannak győződve, hogy ezek nem a királytól, hanem a századok óta folytatott kényuralmi rendszerből eredtek; s reményük, hogy ő felsége nemcsak teljesen meg fogja szüntetni e sérelmeket, hanem azoknak ismétlése ellen is biztosítandja az országot. Kívánják tehát, hogy a megsértett törvények újra sanctionáltassanak. Az adónak ezüst pénzben behajtása, az újonczok kényszerült szedése, a megyékre küldött biztosságok, addig is, míg ezeket tüzetesen tárgyalandják, haladék nélkül megszüntetessenek. A

megkárosítottak kártalaníttassanak, az alaptalan vádak következtében kegyvesztettek a királyi kegyelembe visszafogadtassanak.

Különösen és mindenek előtt biztosíttatni kívánják magokat a következők iránt:

Az országgyűlés ezentúl minden bárom évben mulhatatlanul hirdettessék ki; kezdetének idejét a király a megelőző országgyűlésen eleve határozza meg.

A végrehajtó hatalom a maga törvényes korlátái közt maradjon; minden tisztviselő, a király iránti hűségre mondatni szokott eskü mellett, a törvények s alkotmány megartására is tegye le a hitet.

A helytartótanács, törvényes hatóságát visszanyervén, e hit kötelezése alatt, minden törvénysértő rendelet ellen tegyen felterjesztést, a rendelet végrehajtását felfüggesztvén. Ha akár a helytartótanács, akár más egyes hivatalnok törvénytelen parancsokat javasolna kibocsátani, vagy azokat végrehajtaná: az ország rendei által meghatározandó bünvádi kereset szerint, a hétszemélyes főtörvényszék elébe idéztessék s ítéltessek meg.

A megyék egymás közti levelezései semmi módon és semmi ürügy alatt ne gátoltassanak.

Kívánják végül, hogy míg a kir. előadások értelmében az országos bizottmányok rendszeres reformmunkálatai felett tanácskozzanak, az előadottakra ő felsége kegyes választ adjon.

Oly vérmes reményeket nem ápolának ugyan az ország rendei, hogy a király e feliratra, mely tiszteletteljes hangja mellett is a fölség személye iránt, oly leplezetlenül elejébe terjesztette a múlt évek alatt elkövetett törvénytelenéseket, egyenes bűn vallást tegyen; miután azonban az udvar engesztelő törekvése iránt senki sem kételkedett: mindenki azt várta, hogy a király némi mentségek mellett az idézett törvények érvényét elismerve, elégtételt adand a nemzetnek. E közvárákozásnak azonban nem felelt meg

egészen a király válasza. A november 9-én kelt leiratban kedvetlenségét fejezi ki ő felsége a felett, hogy a rendek a kir. előadások tárgyalását mindeddig elhalasztották. E szemrehányások után, a történetek mentetése mellett, tesz ugyan némi töredelmes vallomásokat is a nemzetnek; de egyszersem mind olvakat is állít, miket az alkotmányos elvekkel nem lehet megegyeztetni. Az előleges sérelmeket illetőleg, „fájdalommal látja ugyan, miképen sok felmelegítetik, miket inkább feledni illett volna“; megragadja azonban az alkalmat elmondani, mi adott azokra okot. Tudja ő felsége, mivel tartozik az általa önként s esküvel is megerősített alkotmánynak; de ismeri kötelességét is, mely szerint a közjót fentartania s minden körülmények közt eszközlenie kell. E szerint midőn egy részről az újítani vágyók, vakmerő szándékkal, eleink minden institutióit felforgatni törekedtek, rendkívüli eszközökhöz kellett vala nyúlania; kivált miután az országgyűlés egybehívására sem idő nem volt, sem a körülmények nem kedveztek. Csak ő felsége, a kormány élén állva, láthatá a veszélyeket egész rettentő nagyságukban; csak ő választhatta meg ennél fogva az alkalmas eszközöket, melyek által Magyarországot is megmentse: mi végre sikerűit is neki. Megismeri ő felsége népeinek e veszedelmes időben bebizonyított szeretetét: fájtnak tehát neki, hogy némely megyék azt, mit a király iránti bizodalom s a hon iránti hűség javasolt, megtenni s megadni nem akarták; felirataik s jegyzőkönyveikben pedig olyanokra vete-medtek, mik a királyi méltóságot sértik, és zavar, rendetlenség eláradása nélkül nem tűrhetők. E miatt kellemetlen eszközökhöz is kénytelen volt nyúltni. Ő felsége egyébiránt, ki meghallgatja ugyan a maga tanácsosait, de csak azt határozza, mit lelkiösmerete sugall; s ki olyasmit soha nem enged meg, mi az ország jogait sérti, azokat, kik parancsait teljesítették, mindig védelmezendi. A karok és rendek kérelmére mindazáltal azokat, kik hevőktől elragadtatva, a korlátokat áthágták, királyi kegyelmébe készségesen vissza-

fogadja. Jelenti továbbá, hogy a külügyek jelen békés viszonyaiban az újonczok további szedetését felfüggesztette; az adót azonban, mint már több év óta tette, ezután is változhatlanul ezüstben kénytelen behajtani; sőt az 1802-ki adópótlék iránt is, — mit harmadéve elengedett volt, még e gyűlésen elvárja a rendek felterjesztését.

„Egyébíránt, — ily értelemben folytatja tovább a leirat — megismeri ő felsége, hogy a törvény szerint országgyűlést minden harmadik évben köteles kihirdetni. Ebben eddig csak a rendkívüli körülmények akadályozták; igen azonban, hogy ezentúl annál pontosabb leend az ország rendiének egybehívásában, mivel a közügyek számos hiányainak pótlását az ország java igen sürgetőleg követeli. Szavát adja ennél fogva hogy, ha e gyűlés folytában mind azt elvégezni nem lehetne, mi a kir. előadások szerint tárgyalandó: a jövő három év eltelte előtt is hirdetem! újabb országgyűlést. — A királyi helytartótanács hatáskörét az 1791-ki 14-ik t.-cz. eléggé meghatározta: erre tehát, valamint a hivatalnokok esküjéről szóló ugyanazon évi 18-dik t.-cz. tágitására sem lát szükségét. — A megyék levelezéseit illetőleg, ahhoz tartja magát, mit 1792-ben és 1812-ben kijelentett. A feliratokra pedig méltányos figyelemmel leend, meg lévén győződve, hogy a trón és az ország boldogsága a törvényeken alapszik, s a király vagy az ország jogai sérelmével, a századok folytában kifejlett s megerősödött nemzeti alkotmány is veszélyeztetik. — Ezeket azon hozzáadással tudatja a karokkal s rendekkel, hogy a jelen országgyűlés a maga czélját, az alkotmánynak újabb törvények általi megszilárdítását, csak úgy fogja elérhetni; s ő felségének a nemzet javára czélzó szándékai is csak úgy nyerhetnek valósulást: ha a tárgyalásban minden viszály mellőztetvén, a végzendők egyességben s mennél előbb elvégeztetnek.’

E királyi leirat azonban, nemcsak hogy ki nem elégítette a rendeket; hanem nagy aggodalmat s ennek követ-

keztében nem csekélyebb ingerültséget is támasztott benők: oly elveket láttak abban, melyek a királyi hatalmat, a nemzeti jogok rövidségére, a törvények szellemének sérelmére, a kiszabott korlátokon túlterjesztik. A kerületi ülésekben e miatt oly heves viták keletkeztek, hogy a nádor már attól kezdett tartani, nehogy a nemzetnek a trón iránt visszatérni kezdő bizodalma ismét megingattassék. Ezt tehát még idején meggátlandó, a rendeket egy magán tanácskozmányra hívta meg magához. És midőn itt mindnyájan s egy értelemmel azon óhajtásukat fejezték ki, hogy az ő közbenjárása által egy új királyi leirat volna kieszközlendő, melyben az előbbinek az ország jogaira nézve sérelmes elvei és kifejezései módosíttassanak, a közbenjárást örömmel elvállalta.

Es nem is maradt ezúttal sükertelen a nádori közbenjárás. Az új leirat, mely nov. 28 án érkezett le Pózsonyba, egyik újabbkori történelmünk legfontosabb okmányainak, fényes diadala a veszélyben forgott alkotmányoságnak. Kijelenti ebben a király, hogy fájdalmasan esett ugyan neki, hogy előbbi leiratának némely kifejezéseit a rendek balra magyarázták; de kész most azokat felvilágosítani, mert el van tökéelve, orvosolni minden kisebb s nagyobb sérelmeket. Hogy tanúságát adja, mily nagyra becsüli a rendek bizodalját a nádorban s ennek törvényes közbenjárását: annál kevésbé vonakodik megnyugtatni a rendeket, mennél távolabb volt tőle a szándok, előbbi leiratában azon elmúlt eseményeket, melyek a karok és rendek október 22-ki feliratára okot szolgáltatottak, s melyek „atyai szívének szintűgy kellemetlenek“, a jövőre példaid felhozni; vagy a múlt körülmények egyedül történelmi elbeszélése által magának új jogot szerezni; vagy végre a rendkívüli események ürügye alatt a pénz s terménybeli subsidiumok és az újonczsedés tárgyait az ország-gyűlés egyedül törvényes köréből elvonni; hova azokat az 1791-ki 19-dik törvény szerint tartozóknak önként elismerni. —

Ezután egyenként felvén az elébbi leirat némely pontjait, melyek aggodalmat ébresztettek volt, megnyugtatta a rendeket, hogy a királyi helytartótanácsot törvényes hatóságában fen tartani, annak feliratait méltóképen figyelembe venni, elhatározott akarata; eleve is megegyezését adja, hogy a megyék egymásközi levelezésének szabadsága új törvényvel biztosíttassák; az országgyűlésekre vonatkozólag pedig megengedi, hogy a jövő gyűlés egybebívásának idejét illető kívánatait a folyamatban lévők végén felterjeszthessék. E királyi leirat valahára minden aggodalmat megszüntetett s teljesen megnyugtatta a rendeket az alkotmány épsége, az igazgatás törvényszerűsége iránt a jövőben. A köz öröm zajosan tört ki a rendek kebeléből, s lelkesedésük hálakifejezésekben nyilatkozott a király iránt. Néhányak indítványára azonnal végzéssé is lőn, hogy ő felségéhez hála felirat küldessék, melyhez mindjárt a királyi resolútióban foglalt tárgyról alkotandó törvényjavaslatok is hozzákapcsolatassanak. E felirat s törvényjavaslatok iránt majdnem egyértelmű volt a rendek véleménye, s táblájoknál csak a királyi curia s a papság részéről tetettek némely ellenvetések; a két tábla közt azonban miattok felette heves viták támadtak, melyeken, mivel a két tábla egymásközi viszonyára nézve nagy fontosságot nyertek, hiba. volna átsiklanunk.

Már a felirat szerkezete miatt is több rendű üzenetet váltott egymással a két tábla; mire kivált az szolgált, okúii, hogy a főrendek nagyon is csatányosan ki akarták emelni a királyi „kegyelmet“, melyből ama leirat, folyt; míg a rendek nagy többsége úgy vélekedett, hogy itt nem annyira kegyelemről. mint „igazságszolgáltatásról s elégtételről“ lehet szó.

Még inkább ellenkezett pedig egymással a két tábla véleménye a felküldendő törvényjavaslatok körül. A nehézség különösen két tárgyra vonatkozott: az adó és az országgyűlés kihirdetését illető kérdésekre. Az adó tekintetében a rendek már eleve is meg akarták említeni, hogy azon adórész, melyet a kormány a múlt években az országgyűlési-

lég meghatározott adón felül szedett, s mely mintegy hat millió váltó forintot tőn, a következő három évi adóba beszámítandó lészen. Az országgyűlést illetőleg pedig, oly törvényt kívántak alkotni a rendek, mely szerint a király köteles legyen, a következő országgyűlés hatánapját mindig a folyó országgyűlésen kitűzni. A főrendek mind a két törvényjavaslatot ellenezvén, hosszú, heves viták fejlettek ki a két tábla között. Az egyikről, mely az országgyűlésekre vonatkozott, számos üzenetek váltása után végre elálltak ugyan a rendek; de a törvénytelenül szedett adók beszámításáról, utasításaik is így kívánván, egyáltalában meg akarták alkotni a törvényt, s már ezúttal felkűldeni annak javaslatát; miért a főrendek azon módosítását is visszavetették, hogy e tárgy most csak a feliratban említették meg oly módon, hogy az ország rendei fentartják magoknak a jogot ez iránt törvényt alkotni, midőn az adó tüzetes tárgyalása kerülend a szőnyegre. A főrendek ezután azon elvet állították fel: hogy törvényjavaslatok általában csak oly tárgyakban küldessenek fel a trón elébe, melyekre nézve mind a két tábla megegyezett; kijelentvén egyszersmind, hogy ők az adóbeszámítás törvényjavaslatához nem járulhatnak. A főrendek ezen eljárása azonban heves ingerültséget támasztott a rendek között. Számosán ezek közül akként nyilatkoztak, hogy miután ők az összes nemességnek, sőt, a megyei hatóságot tekintve, az egész népnek képviselői: a törvényalkotásban több súlylyal bírnak, mint a csak a magok nevében jelenlevő s egyedül a nagy birtokot képviselő főrendek. Mivé törpülne a nemzet kezdeményezési joga, ha a rendek csak azt juttathatnák a trón elébe, mit a főrendeknek kibocsátani tetszik! A főrendek veto-jogát tehát, mit magoknak igényelnek, de mi csak a királyt illeti meg, elismerni nem fogják soha és semmiben, annál kevésbbé pedig az adó tárgyában. A hosszú viták után oly végzést alkotott a rendek háza, hogy a hála felirat csak magában, minden törvényjavaslat hozzákapcsolása nélkül, küldessék

fel a királyhoz; de egyszersmind kéressék meg ő felsége, hogy az adóbeszámítás előleges elfogadása iránt resolútiót adjon. Ha a főrendek ebben is ellenkeznek, az alsó-ház, az 1542-ki 36-ik és 1550-ki 64-ik törvény értelmében, a főrendek házának mellőztével terjeszse fel e fontos ügyet a királyhoz. A törvényhozó kar illetén meghasonlását azonban a rendek közül többen igen veszélyesnek látták a jelen körülmények között a nemzet ügyeire; s minthogy diadalt a rendek még a vitatárgyban sem remélhetének, mely a kormány részéről, mint eleve is láthaták, határozott ellenzésre találand: a fenyegető záradékot tehát kihagyatni kívánták az üzenetből. A többség aztán, kivált az elhalt Szögyény Zsigmond helyébe az év végén királyi személynökké kinevezett Majláth György buzgó működései következtében, nem is vonakodott elfogadni az indítványt, nem alap nélkül remélvén, hogy a főrendek, ezen viták után, magok is óvakodni fognak a két tábla közti viszonyt elmérgesíteni. A szakadásnak ekként csakugyan eleje vétezt: azontúl a főrendek sem ellenzették, hogy a felirat 1826-ki január 20-kán végre a rendek nagy többségének akarata szerint küldessék fel a királyhoz.

Az ország rendei ebben a kir. leiratnak ama szavait emelik ki különösen s hálálják meg a királynak, melyekben ő felsége kijelentette, hogy a múlt események az ő atyai szívének is kellemetlenek voltak, s az alkotmányt ezentúl sértetlenül fentartandja. Kérik őt, hogy e biztosítások törvénybe is igtattassanak. Fájdalommal említik azonban, hogy az adó kérdésében kérelmük még nem teljesített; újra szorgalmazták tehát a király megegyeztet, hogy a törvényhozás meghatározásán felül szedett adók a jövőben beszámíttassanak. A jövő országgyűlés egybehívásának idejét szinte törvénybe kívánják igtattatni. S végre, ígervén, hogy miután az akadályok el vannak hárítva, az országos reformmunkálatokat, a kir. előadások értelmében, haladék nélkül tárgyalásba veszik: kérik egyszersmind a király meg-

egyeztet, hogy az alkotandó törvények ne csak latin, hanem magyar nyelven is szerkesztessenek, s a hasáblag megírandó mindkét szövegre adassék ki a szentesítés. — Rövidség s nagyobb összefüggés végett, jegyezzük meg mindjárt «itt, hogy a királynak e felíratra april 9-kén (1826.) kelt válasza, ha mindenben nem is, a főbb pontokra nézve kielégítette az ország rendéit. Megegyezését adja a király, hogy a kormány alkotmányosságára vonatkozó 1791-ki 10-dik, 12-dik és 19-dik t.-cikkek fölött új törvény alkottassák. Megismeri, hogy az adó meghatározására csak az országgyűlésnek van joga. De a múlt években szedett adó többletének beszámítását a jövő három év adójába, bár mennyire óhajtaná is azt az alattvalók terheit lehetőleg könnyíteni kívánó atyai indulata, a kincstár körülményei nem engedik. Az országgyűlésnek minden három évében egybehívásáról szóló törvényt nem ellenzi megalkottatni; de hogy a következő diétának határnapja is mindenkor a megelőző gyűlésen tüzessek ki, sem szükségesnek, sem hasznosnak nem látja. Megegyezik végre abban is, hogy a megyék egymás közti levelezésének joga törvény által biztosíttassék.

Olynemű volt még akkoron országgyűléseink tárgyalásainak modora, hogy az olvasó aligha találna benne elegendő érdeket, ha öt idő- és tárgyalási rendben akarnék keresztülvizetni e hosszú, egészen az 1827-ki auguszt. 18-káig kinyújtott országgyűlés folyamán. A tanácskozások menetét igen lassúvá s nehézkesé tette azon alkudozási modor, mely, a szőnyegre hozott tárgyakat illetőleg, egy részről a két tábla, más részről a törvényhozó kar s a kormány összehangzásának s megegyezésének kieszközlésére nézve szokásban volt. A királyhoz csak akkor lehetővé valamilyen tárgyat felterjeszteni, midőn abban mind a két tábla megegyezett: ha tehát ezek véleménye egymástól különbözött, a két tábla határozatlan ideig mind addig váltotta egymással üzeneteit a tárgy fölött, míg végre egyik a másik véleményét elfogadva, öszhangzás eszközöltetett. Fontosabb tárgyakban nem ritkán történt, hogy

a két tábla 10—15 üzenetet is váltott egymással, míg az egység köztök valahára létrejött, s a tárgy felterjesztett. Ha pedig azután a felterjesztett tárgyra nézve, — mint majdnem minden fontosabb kérdésnél történt — a kormány-
nak más volt a nézete vagy akarata: a tárgy a kormány ellenvetéseivel s érveivel ismét visszakerült a rendek táblájára. És minthogy a főrendek a kormány véleményét job-
bára elfogadták, a két tábla közt megint hiányzott a nézetegység; melyet ismét csak a fentebb leírt alkudozás s any-
nyiszor mennyiszor megújított üzenetváltás által lehetett kicszközteni. És ez mindannyiszor szintazonképen megújult,
valahányszor a kormány ellenvetést tett az egymással vala-
hára megegyezett két tábla közös felirata ellen. Csak ezután készült el s küldetett fel még a törvényjavaslat, melynek
szerkezetét nem ritkán szinte csak több üzenet s fel- és leiratváltások után sikerült megállapítani. A kormány kény-
uralmi hajlamainál fogva mindig arra törekedett, hogy a törvény szerkezete homályos legyen, melynek kétes értelmű
kifejezéseit a maga érdekében magyarázhassa. Ez volt oka, hogy a rendek gyakran kicsinységekkel bíbelődni, egyes
kifejezések, sőt szavak beigtatása, kihagyása vagy módosítása felett néha heteken s hónapokon keresztül küzdeni
kénytelenítetttek; mert a törvénynek szigorú megfontolás nélkül leírt szava jogfoglalást vonhatott maga után a kor-
mány részéről.

De különben is ezen országgyűlés fő érdeme nem abban fekszik, hogy sok jó törvényt eredményezett, — mert ezek száma igen csekély; hanem abban, hogy a nemzeti jogokat s az alkotmányosság fő elveit bőségesen megvitatta; s azokat úgy a vitatkozások alatt, mint a király eleibe terjesztett feliratokban hatalmasan nyilvánúió alkotmányos érzelem által tán még inkább, mint az e jogokra vonatkozó néhány új törvény által megszilárdította; ezen érület erélyes, nem ritkán viharos nyilatkozataival a kormányt kényuralmi szándokaiban megingatta s meggyőzte, hogy a nemzet al-

alkotmányos jogainak megcsonkítására hasztalan törekszik. De nem kisebb e gyűlés érdeme abban is, hogy mi alatt a régi alkotmányos jogokat biztosította: a különféle kérdések bosszú, heves megvitatása által az eszméket földerítvén, az ismereteket gyarapítván, a közértelmiséget szélesbítvén, egyszersemind a hiányok érzetét is élénkítette, s utat tört a jövőre reformokra.

Mellőzve tehát a lassú folyami! tárgyalások időrendi sorozatát, csak azon főbb kérdések megvitatását fogjuk elbeszélni, melyek körül leginkább nyilatkozik e gyűlés szelleme, s melyek a nyert eredményeket is legjobban kitűntetik. E főbb tárgyak a következők: az előleges sérelmek és kiváltatok; a nemzetiség s nemzeti nyelv ügye; az adóügy s a magánosok pénzviszonyainak szabályozása; és a rendszeres reformmunkálatok. Ezek majdnem mindegyike keresztülvonult az egész, két évig tartott országgyűlésen, a fel- és leiratok szerint hol az egyik hol a másik vétetvén, előbb a választmányi, majd a kerületi s végre az országos ülésekben tárgyalás alá.

Az előleges sérelmek és kiváltatok rovatába soroztattak a nemzetnek mind azon alkotmányos sérelmei és kívánatai, melyek az ország épségét, függetlenségét, védelmét, nemzeti inívelődését, az állam gazdaszatát, iparát, kereskedelmét és pénzügyét érdekelték s az október 22-kén felterjesztett feliratban foglalva nem voltak. Tde tartoztak egyebek közt: Erdély egyesítése az országgal, addig is pedig míg ez megtörténhetnék, Zaránd, Kraszna, Kővár és Közép-Szolnok megyéknek, melyek az országgyűlés nyelvén röviden „részeknek“ nevezettek, haladéktalan visszakapcsolatása; a magyar kir. kamarának tényleges függetlenítése a közös udvari kamarától; a bánya- és sóügy; a sóár meghatározásának joga; a papírpénz; a kormánytól a magánosok pénzügyi viszonyainak szabályozására 1812 ben kibocsátott ideiglen (provisorium); az ipar és kereskedelem akadályai, a vámügy stb.

E tárgyak felett már januárban (1820) megkezdettek a tanácskozások; s a két tábla, mivel nézeteik egymástól sokban különböztek, mindenik tárgy fölött számos üzenetet váltott egymással. Az alsó házi tagok, e vitatkozások folytában, újra meg újra szemlét tartottak a kormány elkövetett törvénysértésein, elpanaszlák a kényuralom hatalmaskodásait; és a fő alkotmányos elveket és törvényeket nem, csak világosan helyreállíttatni, hanem újabb biztosítékokkal is körülzánczolni kívánták. Mindenki „az alkotmány körülbástyázásának“ szükségét forgatá nyelvén. A főrendek ellenben a nádor főherczeg vezetése alatt, — ki e viták közt széles ügyismeretének, az ellenkező vélemények iránti türelmének, sőt, kényes állása daczára, nem ritkán szilárd alkotmányos érzelmeinek is fényes bizonyítványait adta ¹⁾, meglegedni akartak azzal, hogy a kormány a törvénytelen térről tényleg lelépett, s veszélyesnek tarták, annak jelenleg mutatkozó jó akaratát heves kikelések, túlbuzgó ellenzés által kockáztatni.

Ápril közepén az egyesség a két tábla közt valaha ra létrejövén, a felirat útnak eresztetett. Mondják ebben egyebek közt az ország rendei, hogy a bajok főforrását azon kormányrendszer képezi, mely az ország alkotmányának s törvényeinek szellemével egyenes ellentétben áll. E rendszert kívánják tehát megváltoztatni azon módok s elvek szerint, melyeket az október 22 kei, fentebb idézett, feliratban előadtak; kijelentvén, hogy míg azok ő felsége által

¹⁾ Nem is tagadták meg tőle elismerésüket az ország rendei. Márcz. 18-án, a főherczeg nevenapján, őt a főrendek nevében felköszöntvén, gr. Brunszvik József országbíró, egyebek közt így szólta hozzá: „Valóban, a legnehezebb és szövevényesebb tárgyakban, midőn magunkat már-már fennakadni látók, es. kir. főherczegséged, a maga sajátóságos elmeével, az ügyek alapos ismeretével, s kellemes és világos előadásával, minden csomót akként szokott megoldani, hogy mi azonnal szinte ragadtatunk véleményéhez; s csodálkozás és örömelevelzet közt hallgatjuk édes szónoklatát, melylyel bánni bonyoldalmat oly könnyűséggel fejt meg.“

őszintén el nem fogadtatnak s nem valósíttatnak: a törvényhozásnak rendelkezése azokban sem nyerhet kellő sikért, miket most a nemzeti sérelmek s kívánatok tárgyában felterjesztenek. Az eredmény a rendek e nézetének helyességét teljesen igazolta. Bár azonban nem érték is czélt e fölterjesztéssel, egészen meddő még sem maradt e tárgyak megvitatása. Ama bátor hangú, heves vitákban, melyek e tárgyaknál utóbb, a kormány tagadó válasza következtében, ismét számos ülést foglaltak el. az igazságot leplezetlenül hallatták a kormánynyal; s a kényuralmi kormányrendszert, ha még most nem döntötték is meg, legalább annyira megingatták, hogy a kormány azontúl kénytelen lőn óvakodóbbá lenni s több tiszteletet tanúsítani az alkotmány s törvények iránt. Más részről e szenvedélyes szóváltások alatt mind világosabban át kezdék látni, hogy az alkotmányosság szilárdítására nem elegendő az ősi épület falainak tatarozása, mi a gyűlés elején egyedüli törekvésük vala; hanem a kor szellemében új, tágasabb alapokat kell annak vetni, hogy bizton megállhasson és a kor igényeinek megfelelhessen.

E sérelmi kérdések, sőt általában az országgyűlésen szőnyegre került tárgyak közt egy sem okozott oly élénk s heves vitákat, mint az adó ügye, melylyel a nem-nemes osztályok társadalmi állapotának kérdése is kapcsolatba hozott.

Miként már fentebb érintők, a követek táblája, a sérelmi politika elvei szerint, úgy vélekedők, hogy a kormánynak az adóügyben elkövetett alkotmány sértése teljesen csak úgy lesz megorvosolva, ha azon néhány millió forint, mely a múlt években a törvényes adón felül hajtattott be, a jövő évek adójába bcszámíttatik s ez törvényben is kifejeztetik. A főrendek közt is többen voltak, kik a rendekkel ebben egyetértettek; s gr. Zichy Károlynak egy beszéde, melyben, XIV. Benedek pápa irataiból idézve, mondá, hogy „a bűn addig meg nem bocsáttatik, míg az orzott vagyon vissza nem adatik (non dimittitur peccatum, nisi restitatur abla-

tum)“, magára az udvarra is nagy hatást tett. A főrendi többség mindazáltal e kérdést nem akarván élére állítani, sokáig ellenzé a rendek véleményét. De végre mégis csak győzött ezek értelme, s a felirat e szerint küldetett fel Bécsbe. A rendek számítása szerint a kormány mintegy két millió négyszázezer p. firttal ¹⁾ szedett többet az utolsó évek alatt az 1812-ben megállapított hadi adónál; ezt tehát bárom részre felosztva, a jövő három év adójából kívánták levonatni; mi ezen évek mindenikére négy millió p.-irtban lőn megállapítva. Egyébiránt a feliratban azt is hosszan fejtegetik a rendek, hogy az ország anyagi állapota pangása múlhatatlanul igényli az ipar s kereskedelem élénkítését. Kérik ennél fogva a királyt, nevezzen ki néhány alkalmas egyént, hogy a rendek, ezekkel értekezvén, a vámügyet még ezen országgyűlésen szabályozhassák.

De e feliratban csak azon elvek iránt egyeztek meg az ország rendei, melyek az adóviszonyokat a kormányra nézve szabályoznák: az adóra vonatkozó némi egyéb kérdések iránt azonban még hosszan s hevesen folytak a viták. Az adóösszeg meghatározásánál a jobbágyok fizetési képessége, anyagi állapota is szőnyegre került.; az adózók összeírásának kérdése pedig alkalmat nyújtott megpendíteni ama kérdést: vájjon adózzanak-e azon okleveles nemesek, kik úrbéri telkeket művelnek?

¹⁾ E számvetés a következő: az ország a lefolyt három év alatt köteles volt volna fizetni összesen 10,010.560 firtot, váltó czédulában: a kormány azonban beszedett 10,171.181 firtot pengő pénzben, azaz: 25,236.818 firtot váltó czédulában. Az ország tehát a törvényes adónál többet fizetett 9,226.257 firttal v. ez. De mivel a kincstár a természetményeket a vármegyéknek pengő pénzben számította 2,178.610 írtra, mit egyébiránt csak váltóczédulában kellett volna számítani: a kilencz milliónyi fizetési többletből levonandó 3,267.916 írt v. ez. E szerint tehát a törvénytelenül szedett adórészlet teszen 5,958.340 firtot v. ez. vagyis 2,383.336 firtot pengő pénzben, mi aztán a jövő három év adójába kívántatott beszámíttatni.

Mi az elsőt illeti: az önzetlenség, felvilágosodás s a köz érdeknek előítéletektől ment felfogása e gyűlésen még koránt sem tett a rendek közt oly nagy haladást, hogy már a nem-nemes osztályok társadalmi állapotának javítására is hajlandók voltak volna kiterjeszteni gondoskodásukat. Nagy Pál, ki már az 1807-ki országgyűlésen is lelkesen szólott az adózó nép érdekében, most újra megragadta az alkalmat, s hatalmas szónoklattal sürgette a rendeket az adózó nép állapotának javítására. Indítványa felette mérsékelt, inkább csak emberies, mint szabadelvű vala. A többi rendekkel együtt még maga is azon véleménynek lévén ápolója, hogy a nemesi kiváltságok az alkotmány lényegéhez tartoznak: indítványa csak addig terjedt, hogy, maga az ősi alkotmány fentartása érdekében, szüntessék meg a rendek mind azon visszaéléseket, melyek az úrbéri viszonyokban a jobbágyokat oly súlyosan terhelik; s adják meg a népnek mind azt, mit az alkotmány korlátai közt megadni lehet. De még sem az osztó igazság sem a valóban szabad alkotmányosság elveinek nem nyílt meg a rendek kebele. Még azt sem látták át, hogy magát e kiváltságos ősi alkotmányt is csak úgy tarthatják fenn épségben, ha annak korcs kinövéseit, a visszaéléseket megszüntetik. Azon szép, a maga nemében egyetlen jelenetnek, miszerint a nemesség maga küzdött a jobbágyok mellett a kormány ellenében, s pedig nemcsak egyedül a visszaélesek megszüntetése s az úrbéri terhek könnyítéséért, hanem általában is a nép teljes felszabadítása s a közös teherviselés elveiért, — e szép jelenetnek csak néhány évvel később, az 1832-ki éven túli időben leendőnk tanúi. Most a nemesség, mely épen csak az ősi kiváltságos alkotmány sérelmeinek orvoslatáért küzdött annyi hévvel, jó ideig még hallani sem akart a társadalmi állapotok hibás, hiányos voltáról, s azon sérelmekről, melyek az alkotmány sánczain kívül álló nép millióit terhelik. A nemes lelkű szónoknak, bár csak a kiáltóbb visszaéléseket óhajtá megszüntetve látni, épés kikeléseket, méltatlan gyanúsításo-

kat kellett maga ellen hallania. Sokan a kiváltságok e vakbuzgó védői közül, nemes tüzü beszédét végre félbenszakasztván, s őt az alkotmány felforgatójának gáncsolván, csoportosan hagyták el a teremtet. De épen e fellobbanó harag, mely a különben legkedveltebb, legnépszerűbb szónok ellen kitört, kétségtelen bizonyítványa annak, hogy leggyöngébb s betegebb oldalukon érzék magukat találva e túlbuzgó kiváltságosak; s bizonyítványa annak is, hogy azon idő óta, midőn Nagy Pál először lépett fel ezen tárgyban, bár csekély, de némi haladást még- is tett. a rendek igazságérzete s felvilágosodása. 1807-ben hasonló indítványát még nagy közönnyel, szánakodó gúnymosolylyal, „non stultiset — ne eszelősködjék“ felkiáltással mellőzték a kiváltságok bálványozói; most azonban a szónok szavai már nem hangzottak el nyomtalanul: baragjok mutató, hogy érzik a gáncs súlyát. A diadalnak, melyet a szabad nép és szabad föld elve 1848-ban végre teljesen kivívott, ez volt első stádiuma.

Szerencsésebb lőn Nagy Pál az adóügy körül tett másik indítványával, melyben hatalmas szelleme különben szinte arisztokratikus rendszerének korlátain őt magát is túl, oly cél felé ragadta, melyet még önmaga sem sejtett. Az adó alá vetett úrbéri telkek összeírásának rendezéséről lévén szó, kérdés támadt: kötelesek-e adót fizetni azon nemesek, kik ilyféle úrbéri telkek haszonvételét éldelik? Az ily elszegényedett, s nagyobb uradalmak jobbágytelkeire telepedett nemesek száma jelentékeny volt némely vármegyében; s azoknak adómentessége, mi. az egész nemességre egyaránt kiterjedő kiváltság elvénél fogva, eddigelé szokásban vala, tetemesen csorbítá az adó alapját, az úrbéri telkeket, s terhelé az adózó jobbágyokat. Nagy Pál ezen úrbéri földeken lakó nemesek adómentességét is azon visszaélések közé sorozta tehát, melyektől meg kell tisztítani az ősi alkotmányt, hogy fenmaradása biztosítsák; és szónoklatának egész hatalmát reáfordítá, hogy a

kérdés akként döntessék el, miszerint a nemesektől használt úrbéri telkek is az adózók közé rovasanak. A vitakozás rendkívül hevesse lett.

Nagy Pál indítványa még a szabadelvű követeket is két pártra szakasztá. Nehogy a jobbágytelken lakó nemesek kiváltsága következtében a hadi adó alapja mindinkább megfogyjon, a nem-nemes jobbágyok terhe pedig elviselhetlenné nőjön: a rendek közöl számosan annál igazságosabbnak láták a jobbágytelken lakó nemesek megadóztatását, minthogy az éjszaki megyék néhányában, daczára a kiváltságvédő régiebb törvényeknek, számos illetén armalista nemes' a többi jobbágyokkal együtt régóta fizette telkétől az adót. A tiszai követek ellenben, kiknek megyéiben ily törvény a nemesség nagy részét adózásra kötelezte volna, annak meghozatalát hevesen ellenezték, kijelentvén, hogy készebbek oly törvényt alkotni, mely az összes nemességet adó alá veti, mintsem a nemesség keblében meghasonlást idézni elő. A többség mindazáltal abban állapodott meg,

¹⁾ A tiszai követek ellenzését e szabadelvű törvény ellen sem mutatja világosabban, mint azon, különben tréfásnak látszó, de mély jelentőségű halotti hirdetés, mely c napokban a követek asztalán köröztetett. E halotti hirdetésben ez álla: „A I-ae 9-nus szomorodott szívvel jelenti kedves leányának, az 1741: 8-nak gyászos kimúlását.“ — De még komolyabban jelzik ezt ama latin versek, melyeket ezen alkalomra gr. Dessewffy József zempléni követ készített. Mialatt ugyanis b. Perényi Zsigmond a törvényjavaslat elfogadása ellen szónokol vala, s egyebek közt a haza veszedelmét jóslá eredendőnek ily törvényből, a városban tűz támadt, s a vészharang kongása a követek teremébe is elhatván, a nevezett követet e versek készítésére készte:

Dnm Cassandreo facuwlus carmine vates
 Praedicit eladom Patria cara tnam:
 Protinus infausto furit online flamma per Urbem;
 Haec tamen Inimano victa labore fuit.
 Olt, útimon saeris admoti legibus ignes
 Extingni, Cives, hac radome epicant!

hogy az országgyűlés végén egy bizottmány írja össze mind azon jobbágytelkeket, melyek haszonvétele nemesi kézen van; s mivel e nemesek ama telkeket oly hizszenben szál-lották meg, hogy azoktól adózni nem fognak, mindenkinek három év engedtetik, magokat elhatározniok: akarnak-e továbbra is adófizetés feltétele alatt megmaradni a jobbágytelkek haszonvételeben; mert ezen évek eltelte után minden jobbágyföld hasznavevője köteles adót fizetni. E megállapo-dás azonban most csak végzéskepen mondatott ki, a törvény megalkotása a következő országgyűlésre halasztatván.

Nógrádmegye utóbb még e végzés ellen is óvást tétetett követei által az országgyűlésen; de egy királyi leirat által rendre utasított. Ezen, látszólag csekély fon-tosságú végzésnek, néhány év múlva, miként alább látandjuk, nagy lett eredménye: a nagyszámú úrbéri nemesség e ki-váltásától megfosztva lévén, az adóügyre nézve azontúl a többi adózókkal egyesült, s kivívni segíté a közös teher-siselés elvének diadalát.

Épen az napon, midőn e nevezetes végzést, feliratba foglalva, a királyhoz küldték, érkezett le ennek válasza, az adó tárgyában június 10-én kelt feliratra. E válasz nagy elégületlenséget ébresztett az ország rendei közt; mert az udvar sem a megajánlott négy millió fitnyi adóval nem elégedett meg, sem a múlt évek alatt törvénytelenül szedett adóösszegek beszámítását nem akarta megengedni; ama bizottmányról pedig, melyet a rendek a vámügy szabályo-zása végett kiküldetni kértek, említést sem tett. A viták tehát e kérdések felett pár nap múlva hasonló hévvel s érvekkel folytak a rendek tábláján, mint az első tárgyalás-kor. De nem maradhatott észrevétel nélkül, hogy az ellen-

*Sed quae nunc humiles urit scintilla tabernas,
Corripiet celsas imperiosa domos;
Iuvisumque prius non est positura furorem
Quam grave saeculorum depopularit opus!*

zek némely kitűnő szónokai most vagy nem vettek részt a vitatásban, vagy épen abban kezdenek működni, hogy a rendek s a kormány egyesítésére hidat készítsenek. A többség azonban még állhatatosan megmaradt elébbi értelménél, s egy újabb feliratban is sürgtét annak elfogadását a királynál. Az udvar ekkoron már meg volt győződve, miképen csak kitartásra van szüksége, hogy a rendek engedékenyekké váljanak; mert egyenesen az ő titkos működéseinek eredménye volt ama véleménymódosítás, melyet az említett szónokok az utolsó tárgyalás alatt nyilvánítottak. Újabb válasza is megegyezett tehát az előbbivel: szorgalmazá az adóösszeg felemelését; lehetetlennek állítá a múlt években szedett adók többletének beszámítását. Hogy az udvar legalább egy részben, helyesen számított, azonnal kitént mihelyt e leirat tanácskozásba vétetett. A rendek, látván, hogy a kormányt nem fogják a magok értelmére hajlíthatni, ezentúl csak oda törekedtek, hogy az elvet mentsék meg. E végett azt határozták, hogy kéressék fel ez ügyben a nádor, ki egyébiránt is huzamosabb idő óta Bécsben vala: járna személyesen közben a királynál; s ha neki ezt arra bírnia sikerüiél, hogy a beszámítás igazságát egy alkotandó törvényben elismerje, s ennek következtében a még fenlévő adóhátralékokat eltörülje: ők is elállónak a tényleges beszámítás követelésétől; a jövő évek adóösszevét mindazáltal most sem akarták feleld) emelni, nagy lévén az adózó nép pénztelensége.

A nádor, ki maga is e közvetítésen dolgozott, örömmel teljesítő a közbenjárói tisztet, s már deczember 5-kén meghozó a király választát, mely szerint ő felsége nem ellenző, hogy a beszámítás egy törvényczikkben illő módon megemlíttessék, s az adóhátralékok is elengedtesse; az állam szükségeitől indítatva mindazáltal tovább is kénytelen szorgalmazni az adóösszeg felemelését. Előadása folytában reményét fejező ki a nádor-főherczeg, hogy, ha a király e kívánata teljesíti étik, az ország is fog tőle várhatni némi

kedvezéseket a már felterjesztett sérelmek s kívánatok tárgyaiban. Kéri tehát a rendeket, ajánlanák meg legalább az 1790-ki adómennyiséget. „Nem csak azon szoros kötelességnél fogva, — mondá egyebek közt, — melylyel, mint az ország első tisztviselője, tartozom, s nem is csak a király s nemzet közti közbenjárói tisztemnél fogva; hanem még inkább azon őszinte szeretetből, melyet a kedves haza iránt jó és bal szerencsében egyaránt tanúsítottam, s a jövődő feletti aggodalomból, javaslom az ország rendéinek: hogy az adómegajánlás e fontos Ügyében, mely már oly hosszan tárgyalatik, annál inkább ügyekezzenek megfelelni ő felsége kívánatának; minthogy az adózó nép iránti hajlama s atyai gondoskodása szerint el van határozva, hogy megragadjon minden alkalmat, mely a nemzeti ipar emelésére, a nép teherviselési képességének gyarapítására módot nyújthat.“ A nádor, miként a trón, úgy az ország rendci előtt is célta ért közbenjárásával: a rendek, az urak által is szorgalmaztatva lévén, az 1790-ki adóösszeget (4,39.9.000 ft.) végre megajánlották, reményüket fejezvé ki, hogy az előleges sérelmek tárgyában ő felsége is kegyelmes választ adand az országnak; s különösen az anyagi érdekek gyarapítása végett, a vámügyet, az ország rendéinek felterjesztése szerint, méltányosabban fogja rendeztetni. A király meglelégedéssel fogadta az ajánlatot, s újabban is Ígéretet tón, hogy gondja lesz a nemzeti ipar gyarapítására. ,

Valamint az alkotmányos jogok tekintetében legfontosabbak voltak azon tárgyalások, melyek következtében az adó és újonczszedés körül a múlt években szenvedett törvénysérelmek orvosoltattak-; s a nemzet joga, mely szerint adót- s újonczot csak az alkotmányos törvényhozás vethet ki az országra, teljesen helyreállítatott: úgy a nemzetiségre s nemzeti míveltségre nézve a hazai nyelv kérdése foglalja el az első helyet.

Az oly nagy hévvel és szenvedéllyel folyt nyelvújítási harcz, s az új iskola által oly hatalmas lökést nyert

fiatal nemzeti irodalom, a múlt évek politikai forrongása mellett is, szakadatlanul ébren tartó a nemzet figyelmét, érdekelttségét a nemzeti nyelv iránt. Nem csoda tehát, hogy a megyék nagy része e tekintetben oly utasítással látta el követeit, hogy a nemzeti nyelvet a latin helyébe az igazgatásban hivatalossá »igyekezzenek emelni. A nemzeti nyelv ügye ennek következtében a sérelmek és kívánatok pontjai közt előkelő helyet foglalt el. Nem volt senki — a horvát- és tótországi követeket sem véve ki, az országgyűlésen, ki azt nem pártolta volna; a legértelmesebbek s élükön Nagy Pál, ennek még az 1807-ki országgyűlésen mondott nevezetes beszéde szerint, a nemzetiség ügyét még a szabadságának is méltán elejébe helyezték; minden alkalmat megragadtak, melyben a nemzetiség-érzelmének szilárdítására hathatnának, s az elődök által oly bűnösen elhanyagolt nemzeti nyelv ügyét az országnak szívére köthették. A sérelmek és kívánatok iránt intézett feliratnak e szerint egyik fő tárgyát tette a nemzeti nyelv országos divata. Megegyezése kéretett a királynak, hogy a nemzeti nyelv már ezen országgyűlés törvényezikkeit által helyeztessék be a maga jogába, s e törvények a latin mellett magyar szövegben is adassanak ki; a közigazgatásban s a közoktatásban pedig, első kezdeményül, azoknak legalább némely ágaira nézve legyen kötelező a magyar nyelv. E kívánatok egészen megegyeztek azokkal, melyek már az 1811-diki országgyűlésből terjesztettek vala fel. De az oly igen jogos kívánat, hogy megtagadása alig látszhatnék lehetségesnek, mint akkor, úgy most sem teljesített. A nemzet képviselői ezt annál roszabb néven, vehették, minthogy a kormány, mely a francia háborúk alatt, a nemzetet bővebb segélyezésre buzdítandó, némely felszólításait önként magyarul adta ki, a kérelem megtagadását semmi alapos érveléssel nem indokolható. Fájdalmasan látó ebből a nemzet, hogy az udvar még nem hagyott fel egészen harczával a nemzetiség ellen; meggyőződhetett egyszersmind arról is, hogy csak

kitartó hazafiúi buzgalom s törekvés képes valamint kifejtteni, úgy természeti jogaiba is visszahelyezni a nemzeti nyelvet.

A tanácskozásokban, melyek e nemzeti kincs felett folynak vala, ismét felmerült egy magyar tudós társaság eszméje, melyet Révay Miklós, nemzeti nyelvünk tudományos rendszerének e halhatatlan megalapítója az 1790-ki országgyűlés rendénél oly hazafias hévvel, de sültei nélkül szorgalmazott. A fő akadály akkoron a költséghiányban létezett; mert az ország rendei, sem a kormány által az utolsó fillérig igénybe vett közjövödelmekből nem voltak képesek, c célra a szükséges pénzforrást kimutatni; sem annyira nem valának még áthatva egy ilyféle intézet égető szükségéről, hogy annak alapjait saját erszényeikből, magán áldozatok útján, kiállítani hajlandókká lettek volna. Az üdvös eszme több ízben megpendítettett ugyan a század első tizedében lefolyt országgyűléseken is; minthogy azonban annak valóításáról tervet már azon országos bizottmány is készített, melyet az 1790-diki országgyűlés a tudományi tárgyak kidolgozására rendelt vala; e bizottmánvi munkálat tárgyalását pedig a kormány a többi reformokkal együtt mind későbbre halogatta: a magyar akadémia mind eddig nem léphetett életbe. Pedig már nem hiányzának egyes buzgó hazafiak, kik annak megalapítására áldozni nem kevésbbé voltak volna hajlandók, mint a tervben lévő hadi akadémiaira. Egyebek közt Marczibányi István, hír szerint, ötven ezer forinttal volt járulandó a pénzalap kiállításához. 1810-ben e jeles hazafi is elhúnyt; s mivel az akadémia felállításához már nem volt reménye, végrendeletében egy jutalmazandó intézetet alapított, mely, mint fentebb említettük, a nyelv növelésére évenként pályakérdéseket tűzne ki, s azonkívül az év folytatában megjelent legjobb magyar elmeműveknek osztana díjakat.

Ezen intézet, az ösztön, melyet az nyelvünk, irodalmunk növelőiben ébresztett, s általában ifjú irodalmunknak reményteljes haladása még inkább hatványozák a közki-

vánatot egy oly nemzeti intézet felállítása iránt, mely elégséges pénzalappal ellátva, s a kitűnőbb irodalmi erőket keblébe fogadva, testületileg növelése alá vegye a nemzeti nyelvet s irodalmat. Ily viszonyok közt az országgyűlésnek is lehetetlen volt mellőzni a közkívánat e tárgyát, midőn a nemzeti nyelv országos divatának kérdése került a szőnyegre. November 3-án tüzetesen e tárgy körüli forgott a kerületi ülésben együtt lévő rendek tanácskozása. A tudós társaság felállításának módjairól folyt a vitatkozás. Némelyek csak a Marczibányi-féle intézet módjára, de nagyobb mérvben teendő jutalmazások, a jelesebb munkák kiadásának könnyítése s a könyvkereskedés emelése által vélek elősegítendőnek az irodalmat. A nagy többség mindazáltal csak egy akadémiaszerű testület felállítása által hitte elérhetni a kívánt czélt. Es hangzónak szebbnél szebb beszédek: okoskodásban, óhajtásokban nem volt hiány; de a kérdés csomója, a szükséges pénztöke kiállításának módja megoldatlan maradt. A tanácskozás fonala a következő napon megint felvétellett, s folyt a vita, egy ideig ismét hasonló eredménytelenséggel. Feláll végre Nagy Pál, kinek lángszavai már több ízben máskor is lelkesedést szültek a nemzeti nyelv s nemzetiség ügyében. Szónoklatában élénk színekkel ábrázoló nemzetiségünk ügyét, s megragadólag mondó el, miképen a honi nyelvet s vele együtt a nemzetiséget eddigelé leginkább a, pislogó mécsaik mellett jobbára éhezve, sanyarogva munkálkodó, reményt, szerencsét s egész életöket feláldozó szegény hazafiak szívvérökkel mentették meg az enyészet-től; ám, úgymond, fejtse, képezze ki azt ezután az ország dúsgazdag nagyjainak hazafias áldozata; mert ide is, mint az egykori hadvezér szava szerint a háborúhoz, három fő-dolog kell: pénz, pénz és ismét csak pénz!

A csendben, mely a szónok e szavait, követé, egy férfiú álla fel, ki eddig Nagy Pál háta mögött ülve, a tanácskozásokat, melyekben mint a háznak nem tagja, s csak pusztá hallgató, ténylegesen nem vett részt, feszült figye-

lemmel és egyre növekedő érdeklődéssel kíséri vala. Szomszédai, Nagy Pál beszéde alatt, a lelkesedés tüztét láthaták lobogni szemeiben. E férfiú Széchenyi István gróf, felső házi tag volt, ki bár a törvényhozó karnak sérelmi vitatkozásaiba eddigelé még nem ártotta magát, s a divatos politikával általában nem sokat törődött, a közfigyelmet még is már több tekintetben magára vonta. „Egy katonatiszt. — írja jól talált jellemrajzában b. Kemény Zsigmond — egy katonatiszt, ki egyenruháját megtartva, akar a közdolgozókba vegyülni; egy, a magyar nyelvet még hibásan beszélő férfiú, ki életének nevezetes részét külföldön tölté; egy gazdag és fényes család sarjadéka, ki a latinál szónokló és németül társalgó főrendek tanácskozmányában az anyai nyelv édes hangjait szándékozik, több barátjaival egyesülten meghonosítani; Széchenyi Ferencznek, a hazáért annyit áldozott országnagynak, európai magasabb körökben élő fia, ki különösen azért siet a honatyák közé, hogy a magyar palotákban alig ismert, hidegen fogadott, vagy legfőlebb szánalomból eltúrt nemzetiség bajnokává avassa magát fel; — mind ezen tekintetek bizonyos fénykörbe emelték Széchenyit; érdekességet ruháztak reá, mielőtt érdemei valának; a közfigyelmet személye iránt felköltötték, mielőtt szólott volna, és népszerűségére a kedvező légkört korán elkészítették.“ A közfigyelem e perezben, midőn a honi nyelvről s nemzetiségről folyt a vitatkozás, és őt annak közepette felállani látták, annál inkább reáfordúlt, mert már némileg megszokta a közönség tőle e tekintetben jót, szépet, kitűnőt várni. Mindjárt az országgyűlés elején Ilire ke-reng vala, miképen leginkább azért jött a gyűlésre, hogy hazájának a nemzetiség ügyében valamely hasznos szolgálatot tegyen; és valóban is, mióta a társalgási klubbot megalkotta, leginkább a nemzetiség biztosítása s kifejtése képező beszélgetései tárgyát; ez volt mindig az alapeszme, melyből kündulni s melyre visszatérni szokott barátságos eszmecseréiben.

A köz csendben, mely Nagy Pál végszavait a különben lármás, zszibongó teremben felváltotta, a törvényhozó kar hallgatása azon óhajást látszék kifejezni: vajha elég lelkesek volnának hazánknak a nemzetiséget eddig végkép elhanyagolt nagyjai, áldozni kincseikből e szent ügyért! És minden szem a felállott Széchenyire fordula, minden fül feszült figyelemmel lesé a szólni kezdő szavait: „Nekem, monda ő, itt szavam nincs. Nem vagyok tagja a követek házának. De birtokos vagyok; és ha feláll oly intézet, mely a magyar nyelvet kifejtsé, mely avval segítse elő honosainknak magyar neveltetését, jószágomnak egy évi jövedelmét feláldozom reá.“ Csak ennyiből állott Széchenyi szűzszónoklata; de egyszerű rövid beszéde villanyerővel hatotta meg a közönséget s határtalan lelkesedésre, szűnni nem akaró taps- és éljen-viharra ragadta a gyülekezet tagjait.

Ks midőn a csend némileg helyreállott, csak azért lát szék szünetelni a közönség, hogy a lelkesedés újabb kitöréseire nyerjen tárgyat; mert a szép példa nyomban nemes követőkre talált. Gróf Andrassy György, göinöri követ tiz. gr. Károlyi György, Szatmár képviselője negyven, Vay Ábrahám, Zemplén követe nyolcz ezer forintot még azon gyűlésben ajánlottak fel e célra a hazának. Hozzjárultak utóbb mások is, minek következtében még ezen országgyűlés folytában 250 ezer ezüst forint gyűlt össze az intézet alapjául¹⁾. Pártfogását a nádor, József főherczeg vállalta

¹⁾ Az első alapítók nevei s adományai im a következők: József főherczeg nádor tíz, gr. Széchenyi István hatvan, Vay Ábrahám nyolcz, gr. Károlyi György negyven, Andrassy György, Batthyányi János, Eszterházy Mihály, ifj. Eszterházy Károly, Széchenyi Pál és Festetics László grófok tíz-tíz, Justh Gábor és Inkey Imre egy-egy, Batthyányi Fülöp herczeg ütvén, Cziráky Antal gr. három, Keglevich János gr. hat, Kopácsy József veszprémi püspök, Zay Károly b. külön két, Mandell Károly b. és Pápay Sámuel egy-egy ezer forintot, a Teleki testvér grófok öt ezer forintot s egy 30,000 kötetnyi könyvtárt, végre Sándor István tíz ezer forintot, egy könyvtárt, érem- s más gyűjteményeket ajándékozott az intézetnek.

magára. Az ország rendei pedig törvényt alkottak, miszerint az alapítók által felállítandó akadémia terve és szabályai megerősítésül a királynak s a jövő országgyűlésnek is elejébe terjesztessenek. — A magyar nyelv országos divátára nézve egyébiránt e gyűlésen semmi engedményt nem lehetett, kinyerni a kormánytól.

A királyi előadások, miként fentebb elbeszéljük, a királyné koronáztatásán kívül, a magánosait régiebb pénzviszonyaiban a papírpénz kétszeri leszállítása folytában támadott zavarok elintézését, s az 1790-ki országos bizottmányok rendszeres reformmunkálatainak tárgyalását foglalták magokban. Tényleges eredményt e gyűlés sem az egyik sem a másik feladatban nem mutathatott elő.

Mi az elsőt illeti: bár mennyire éreztetett is a magánosok régiebb pénzviszonyaiban szüksége olyatén szabályoknak, melyekre az ilyféle ügyeket ellátó törvényszékek ítéleteiket alapíthassák; mindazáltal a kormányval most sem tudott megegyezni a törvényhozás. A kormány most is, miként már 1811-ben, a múlt évek finánczmunkálatainak alapján kívánta iutéztetni a szabályozást; mire a rendek, nehogy ezen, önkényes, rendeleteken alapuló finánczmunkálatokat helyeselni, s bár közvetve, törvénnyel is támogatni látszassanak, hajolni egyáltalában nem akartak. A kormány több fel- és leiratok után végre meggyőződén, hogy egységig nem fog fejlődni a dolog, azon kijelentéssel vetett véget a tárgyalásnak: hogy a következő országgyűlésig jgyekezni fog a régi papírpénzt egészen kivenni a forgalomból, minek következtében e tárgy felett aztán könnyebb leend határozni.

Az 1790-ki országos bizottmányok rendszeres reformmunkálatai, miként azt más helyit¹⁾ elbeszéljük, a közgazgatás összes, elavult rendszere kijavításának vagy újjá-

¹⁾ Lásd: „Magyarország történelme“ című munkámat VI. 84. kv.

alakításának terveit foglalták magokban. De ezen országgyűlés, mint már az eddig elmondottakból is elégségesen kitűnik, a reformoknak egyáltalában nem vala kedvező. A kiváltságokhoz még túlbuzgóan ragaszkodó rendek lelkét a sérelmi politika tartá egészen elfoglalva. E tekintetben még a legmérsékeltbek s elfogulatlanabbak sem bírtak oly képzettséggel, hogy az államtudományok európai színvonalára felemelkedni tudtak volna. A mily reformokat lehetett volna várni azon rendektől, kik egyedül a törvény holt betűiben, nem pedig életre való institutiókban, korszerű javításokban keresték az alkotmány biztosítékait; kiknek többsége zúgó haraggal hagyá el a tanácskozási teremtet, midőn Nagy Pál indítványozd, hogy az úrbéri visszaélések, a nemesi kiváltságok épségben tartása mellett, orvosoltassanak! E szellemre vonatkozik a követek egyik legjelesbiké, a tudományosan mívelt Dessewtfy József gróf, szabolcsi követ, midőn (1826-ki szept. 30-kán) barátjának, Kazinczy Ferencznek írja: „A mostani országgyűlés a körülállások összegzésénél fogva, legkisebb jót sem hozhat, de hozhat sok rosszat; vagy azt kell kívánni, hogy tartson még egy ideig minden resultatum nélkül, vagy hogy resultatum nélkül oszlassa el ő felsége ... Legjobb volna, mond tovább, a mostani időben aludni egy pár esztendeig, és azután felébredni.“ A tanács azonban helyesebb leend vala, ha úgy hangzik, hogy legjobb volna egy pár esztendeig tanulni s készülni, és azután látni a reformokhoz. Ennek szükségét azonban érzé maga a rendek többsége is. Minek tárgyalását a nemzet a század első tizedében oly hévvel, de hasztalan szorgalmazd a kormánynál: e reformmunkálatokat most csak a kormány ismételt sürgetése után tűzték ki napi rendre. És alighogy azokat tárgyalni kezdték, átlátták magok is, hogy a képviselő testület nagy többségénél az államtudományokban több készütség, nagyobb szakavatottság szükséges ahhoz, hogy ily terjedelmes reformmunkálatokat, melyek a közizagztatás minden ágait átfogják, helyesen meg-

ítélni s azokat a mindenek fölött féltett ősi alkotmány v eszélye nélkül életbe léptetni képesek volnának. De észrevették azt is, hogy 179:1 óta, mikoron e munkálatok készülőnek, a világ mindenben nagy fordulaton esett keresztül, sok körülmény egészen megváltozott, új hiányok s új szükségek merültek fel a nemzeti élet színvonalára, melyekről e, korukat tekintve, különben elég helyes munkálatokban nincsen gondoskodva. Nem tehettek volna ezeknél fogva most helyesebbet, mint a mit tettek, oly törvény-cikket alkotván, hogy miután a rendszeres munkálatok tárgyalása, nagy fontosságánál s korderejénél fogva, hosszabb tanácskozást igényel: egy számosabb tagokból álló bizottmány választassák, mely albizottmányokra oszolva, az említett munkálatokat megvizsgálja, tárgyalja, s véleményét mind magok e munkálatok, mind az alkotandó törvény-cikkelyek iránt okokkal támogatva nyújtsa be a következő országgyűlésnek. A nádor fő vezetése mellett munkálandó bizottmányba huszonöt egyházi s világi főrendű, a rendek táblájától nyolez főtörvényszéki, két horvátországi, öt káptalani, huszonnyolez vármegyei s kilencz városi követ választott meg a nagy fontosságú munkára, kikhez aztán még három helytartósági tanácsos és a tanulmányi bizottmány is hozzáadatott. Mindezek a nádor által kilencz albizottmányba osztattak be, melyek mindegyikének egy-egy külön munkálat jutott feladatú.

És ezek valának a főbb tárgyak, melyekkel az ország rendei tizenkilencz hó folytában foglalkodának, midőn egy, 1827 -ki márcz. 19-én kelt leirat az országgyűlés bevezését május 19-ére kitűzte. E határnapig azonban sem a kormány sem az ország rendei nem értek czélt mindenben, mit jó végre vezetni óhajtanak vala. Amaz különösen a magánosok régiebb pénzviszonyainak szabályozására nézve kívánta még, a maga finánczcéljai érdekében, megalkotni a törvényt; emezek az előleges sérelmek és kívánatok tárgyaiban akartak még némi engedményeket kieszközleni

a kormánytól; mert az april 11 -én ezek iránt kelt kir. leirat egyáltalában nem elégítette ki a rendeket, sem az erdélyi részek visszakapcsolása, sem a nemzeti nyelv országos divata s a nemzeti művelődés, sem a sóügy, papírpénz s más kamarális ügyek teljes függetlensége tárgyaiban nem adván oly kedvező választ, minőt a rendek az alkotandó törvények anyagául igényiének. Az országgyűlés bevégzése ezeknél fogva aug. 18-áig halasztatott. De az említett tárgyakban a messzebbre kitolt határnápig sem jöhetett létre az egyesség a kormány és nemzet között, s annak kieszközlése a jövőendő országgyűlések feladatául maradt örökseben. •

De mind a mellett is az eredmény, melyet az ország Az országrendei e majd két évig tartott, gyakran heves szenvedélyességgel folytatott gyűlésen kivívtak, felette nagy fontosságú volt államéletünkben. Az alkotmány s önálló nemzetiség, melyet a kormány kényuralmi rendszere a múlt másfél évtized alatt felolvasztással, elnyeléssel fenyegetett, új, világos, határozott törvények által biztosított. E törvényekből csak hármat idézünk, hogy ezen országgyűlés horderejét teljes világba helyezzük. *

Ezek egyikének (sor szerint a 3-diknak következő a szövege: „Bár a múlt kellemetlen események eredményei immár eltöröltettek, hogy a karoknak és rendeknek alaptörvényeik érvényben fentartása iránt azokból származott aggodalmaik megszűnjének, ő Felsége, teljesen meggyőződve a felől, hogy a király és ország boldogsága a törvények pontos megtartásán s épségén alapszik, s ha vagy a király vagy az országrendek jogaiból valami elvonatik, a törvények s az ország törvényes rendszerének százados gyakorlat által erősített építménye aláásatik, — kegyesen kinyilatkoztatni méltóztatott: hogy legfőbb gondjai közé sorozza, az országnak koronázási esküjével megerősített alkotmányát minden időben oltalmazni és megtartani; és azért az 1790 és 1791-ki 10., 12. és 19-dik ezikkelyeket mind maga állan-

Az 1790/1-ki törvénykönyv idézett cikkei, mint tudjuk, arról szólaltak: hogy „Magyarország, kapcsolt részeivel szabad ország, s kormányzatának alakzatára nézve (oda értve minden kormányzásékeit) független, azaz. semmi más országtól avagy néptől nem függő, hanem tulajdon megállással és alkotmányával bíró, s annál fogva törvényesen megkoronázott királya által saját törvényei és szokásai szerint, nem pedig más tartományok módjára kormányzandó“; hogy a törvényhozás hatalma Magyarországon csak törvényes országgyűlésen, de azonkívül egyáltalában nem gyakorolható, minélfogva az országot pátensek, udvari rendeletek által kormányozni nem szabad.

A másik nagy fontosságú törvény 14-dik t.-cz.) rendeli: hogy az adózás, újonczozás cs bármilyen más subsidiumok felett az 1715-ki S-dik és az 1790/1 -ki 19-dik törvénycikkelyek értelmében csak az országgyűlés határozhat; s ezen határozatot a kormány diétán kívül az adónak sem nemére, sem összegére nézve nem változtathatja meg.

A harmadik törvényben (5-dik t.-cz.) a király biztositja a rendeket, hogy azon régiebb törvényeket, melyek az országgyűlésnek minden három évben egybehívása és miként tartása felől intézkednek, különösen az 1790/1-ki 13 dik törv.-cikkelyt, múlhatatlanül fogantatba veendi.

Azonban, bármily fontos magában e három törvény, ezen országgyűlés eredményét nem láthatnák arányban a reáfordított hosszú idővel, ha az eredményt egyedül a megalkotott és szentesített törvényekben keresnék. Az idézett három törvény sem tartalmaz semmi új vívmányt, hanem csak a régiebb alkotmányos törvényeket frissíti fel, erősíti meg; a többiek (tán az egy Száván-túli s magyar tengerparti vidék visszakapcsolásának becikkelyezését kivéve,) épen csekélyebb fontosságú tárgyakat illetnek; reformot, haladást pedig tényleg semmiben sem eszközölnek, s legfőlebb a régi jogok megóvására vonatkoznak. E gyűlés

eredményeit tehát tulajdonkép nem is a megalkotott törvényekben, hanem egyébutt kell keresnünk.

Keresnünk kell mindenek előtt abban: hogy mialatt az alkotmányos nemzeti jogok, az állami függetlenség s kormányzati önállóság helyreállítottak, ama nagy nyíltsággal s erélylyel, sőt nem ritkán szenvedélyességgel folyt a közügyek minden ágaira kiterjedt vitatkozások által a bécsi kormánynak foganatba vett állampolitikája, legalább Magyarországra nézve alapjaiban megingattatok. Az alkotmányos jogait egész terjedelmükben visszakövetelő nemzet, képviselőinek lángszavai által erélyesen tiltakozott azon, habár atyailag szelíd jellemű, kényrnadont ellen, melyet, mint a monarchia többi részeiben uralkodót, Magyarországra is kiterjeszteni ügyekeztek. Erélyesen tiltakozott azon törekvések ellen, melyeknek célja volt Magyarország állami függetlenségét, törvényes önkormányzatát, nemzetiségét lassankint meggyöngíteni s a monarchia egységében elmenteni. Tiltakozott a kényuralom azon kormányeszközei ellen, melyek által az országot, a külföldi szellem érintkezéseitől elzárva, benn a szabadabb szellemi mozgalmat, a gondolat, szó és egyesülés szabadságát censurái s titkos rendőri intézkedésekkel elfojtva, korlátolva, lenyűgözve, természetyszerű kifejlésében, korszerű haladásában meggátolni törekedtek. Szóval, erélyesen tiltakozott a kényuralom minden céljai és eszközei, összes szelleme ellen; s mindenre nézve a törvények szelleméből folyó alkotmányos igazgatást követelt. E tiltakozásai által pedig oda vitte ügyét, hogy a méltányos, alattvalóitól szeretettni vágyó fejedelem nem csak elismerte s bevallotta az elkövetett törvénysértéseket; hanem a nemzetnek élénk s elfojthatatlan alkotmányos érzelmeiről újabban is meggyőződén, azontúl alkotmányoszerűbben intézte az ország kormányát; s ha az újjászületés ösvényén nem engedte is oly gyorsan haladni a nemzetet, mint ez azt nem sokára kívánó lett; s e végett egész terjedelmében gyakorolta nagy szélességű királyi hatalmát: de német tanácsosai kényuralmi

törekvéseinek is határt vetett, hajlandóbb azontúl meghallgatni magyar tanácsosait.

Világos bizonyosságot nyújtottak erről már az országgyűlés folytatában azon leiratok, melyek által az udvar a nemzet kívánatának megfelelt; s még inkább az, hogy az Reviczky udvari kancellária élére Reviczky Adámban oly férfit választotta, ki teljes mértékben bírja vala a nemzet bizalmát. Nagy előnyére vált Reviozkynek már az is, hogy származásánál fogva nem a főnemességhez — mely akkoron, kevés kivétellel, hazafias, nemzeties érzelmeiből kivetkezettnek vádoltaték; hanem a közép nemességhez, tehát azon osztályhoz tartozott, mely a legális nemzet magkövét, az alkotmány hűséges őrét, s jelenleg is az alkotmányos ellenzék s az ébredő nemzeti közvélemény alkotóját képező. Atyja előbb a pesti egyetemnél a politikai tudományok tanára, utóbb a királyi tábla közbírája volt. Tanulmányait a bécsi Theresianumban végezvén, polgári hivatalba, majd, midőn a háború 1811-ben kitört, a katonai pályára lépett, s mint hadnagy a Sztáray-féle gyalog ezrednél a regensburgi, asperni és wagrami csatákban is részt vett. A háború végével a polgári pályára visszatérvén, gyorsan magas hivatalokba emelkedett; 1811-ben a királyi táblához közbíróul neveztetett; midőn Napóleon buktaival a lombard-velencei királyság visszaszereztetett, a velencei kormányzóknál tanácsossá, majd Rajner főherceg s lombardiai alkirály mellett kamarai előadó tanácsossá, 1822-ben a galieziai kormányzóknál — két évvel később a bécsi közönséges udvari kamara alelnökévé lett, hol aztán grófi czínnel is felruházott. E minőségében a fejedelemmel, ki az igazgatás részleteibe is szeret vala avatkozni, gyakrabban személyes érintkezésbejövén, ennek bizalmát nagy mértékben megnyerte; és midőn a múlt években kibocsátott kormányrendeletek miatt végkép népszerűtlenné lett Almásy Ignác gróf nyugalmába helyeztetett: az alkancellárságot Ferencz Reviczkyre ruházta, s Koháry Ferencz herezeg s főkancellárnak

1827-ben történt halála után, a magyar ligyek vezetését egészen reá bízta, majd főkancellárrá is nevezte. Tiszti buzgalomával, sikeres tevékenységével kitűnő tehetségeket s igazgatási ügyességet, ragaszkodásával az uralkodóhoz élénk hazafiúi érzelmeket egyesített magában; miknél fogva ő nemcsak jó hírben áll a honfitársai közt, hanem lehetőleg hasznossá is igyekezett válni hazájának, nemzetének. Mondják, hogy neki sikerült volna leginkább meggyőzni a fejedelmet, miképen kormánya mindaddig szükségkép gyöngé marad az országban, míg annak alkotmányát törvénytelen módon akarja módosítani; mert az ellenzék akkor törvényes téren állami, s azt erőszakos eszközökkel elnémítani soha sem sikerülhet; miképen, továbbá, az alkotmányon érvényesen változtatni csak akkor lehet, ha az, pontos megtartása mellett is elégtelennek, a korszellemmel s körülményekkel megférhetlenné bizonyodik, s ily esetben a nemzet sem fogja ellenzeni a szükséges módosításokat; hogy végre, a magyar királynak, a nemzeti fogalmak szerint, az első magyar embernek kell lennie, s akkor a nemzet háttartalan ragaszkodása és áldozatkészsége által látandja magát támogatva. Annyi bizonyos, hogy Ferencz ezentúl leginkább az ő tanácsaira hallgatott a magyar ügyekben; őt bízta meg egészen ezek intézésével.

De nemcsak a kormány s nemzet közti viszonyokban, hanem magában ennek kebelében is jelentékenyek s üdvösek voltak ezen országgyűlés eredményei; bár azok jobbra csak később és lassanként kezdtek feltűnedezni. A közügyeknek legtöbb ágaira kiterjedt, hosszú, heves vitakozások tájékozással szolgáltak azon irányra nézve, melyben a nemzetnek ezentúl haladnia kellett, és több tekintetben alapjai lőnek ama reformtörekvéseknek, melyek összes államéletünk legdicőbb korszakának, a jövő évtizedeknek történelmét képezik. E korszak alatt, melyet bízvást az eszmeharcz s újjászületésünk korszakának nevezhetünk, aligha merült fél egy-egy termékenyebb eszme s reform,

melynek első gyökérszárait, nem találnék fel ezen országgyűlés irományai s jegyzőkönyveiben, vagy az ekkor elmondott beszédekben s lefolyt tárgyalásokban. A két évig tartott élénk eszmecsere s gondolat sűrűlódás, melyet a nemzet, a tanácskozások bővebb közzétételének, egy országgyűlési közlönynek hiánya mellett is, mennyire a követek hivatalos tudósításai s magán levelezéseiből lehetett, figyelemmel kísér vala, a haladásra nézve nem maradhatott üdves eredmények nélkül. Az eszmekor a közügyekkel foglalkodó osztályokban szélesedett, az alkotmányos fogalmak tisztultak, a szűk politikai világnézet, mely közéletünket jellemzi vala, tágulni kezdett; az értelmiség gyarapodott, s a szellemi mozgalom, mely elébb majdnem egyedül a nyelvre terjedt s csak az éledő irodalomban nyilvánult, az országgyűlés folyama alatt mindinkább a politika s államiam eszmék felé vette irányát. Eleinte c tekintetben majdnem kizárólag az ősi alkotmány megóvásának, sérelmei orvoslásának gondjai foglalták el ugyan a kedélyeket; a gyűlés második felében mindazáltal. midőn a legégetőbb sérelmek megszüntetése iránt a rendek már megnyugtatta létezenek, kivált midőn Nagy Pál a visszaélések táborát ostromló: az elmék, ha kedvetlenül is, ha még nyilván be nem vallva is, mind világosabban kezdék látni a magán- és közjogi reformok elutasíthatlan szükségét; mi már magában véve is nagy nyereségnek tekinthető a hosszú, gondatlan tespedés után. A szükség belátásától a tettig csak egy a lépcső: a létrehozás módjának megismerése; s az elmékben mindinkább nyilatkozik a vágy az okulásra.

És ezen iránynak maga a kormányrendszer változtatása is ápolására szolgálja. Hogy a nemzet kiengesztelődjék, s fejedelme iránt, mint ez igényié, bizodalommal, szeretettel viseltessék: meggyőződést kellett benne ébreszteni, hogy kényuralmi rendszerével teljesen felhagyott. E tekintetben pedig már nem volt elég, megismerni s bevallani az elkövetett törvénysértést; szentesíteni az alkotmány biztosítá-

sara czélzó törvényeket: szükségkép szabadabb elvűnek kelle magát mutatnia azon eszközökre nézve is, melyekkel elébb a kény uralmat terjesztette. Tágítania kellett a bel-földi sajtó bilincsein, szelídíteni a külföldtől való elzárást; meg kellett engednie, hogy a külföldi sajtónak legalább egynémely termékei bejuthassanak; kivált miután a tapasztalás bebizonyította, hogy a külföld szellemi mozgalmát egészen elzárni ágy is lehetetlen, s a tiltott gyümölcs a csempészet útján még mohóbban kerestetik s minden sinái fal daczára is behozatik. E két, ámbár még szűkén folyó forrás, kapcsolatban a gyűlési tanácskozások által eszközlött gondolatcserével, ha nem juttatta is még hazánkfiait teljes ismeretére azon világtörténelmi fejleményeknek, melyeket a szabadság és a társadalom a nvugoti Európában nyert vala: a korlátolt világnézetet mindazáltal, nem kevésbbé a társadalmi mint a politikai téren, tetemesen tágította, s egyik leggyümölcsözőbb tényezőjévé lett a bekövetkezett korszaknak, melyet az eszmék harcza s a kivívott reformok oly érdekessé, oly dicsővé tettek állami s népi életünkben.

MÁSODIK FEJEZET.

A reformmozgalmak kezdete.

Az 1825/7-ki országgyűlés, bár nem elégített is ki minden kívánatot; de megszüntetvén a főbb sérelmeket, alkotmánya s nemzetisége tekintetében teljesen megnyugtatta a nemzetet. A megyék gyűlésteremei, melyeket az országgyűlési követek által a tanácskozások folyamáról időnként leküldött tudósítások, s a követeknek némely felmerült kérdésekben adott pótló utasítások nem régiben még élénk viták színhelyeivé tettek vala, az új törvények kihirdetése után elcsöndesedtek. A köz- és magánjogi kérdések feletti vitatkozásokat ismét a közigazgatás mindennapi tárgyai válták fel; s az érdektelenné lett gyűlésekre legfőlebb a húsár szabályozása vont. be számosabb közönséget. A nemzet, alkotmányos csatái után pihenni s a kényuralmon nyert diadalát ünnepelni látszék közéletében.

De a nyert diadal nem szenderíté álomba a nemzetet. A szellemi mozgalom, a közügyek iránti érdekeltség, melyet a lefolyt évek ébresztettek vala, bár kevesebb zajjal, mint elébb, állandóan fenmaradt mind a nyelv s irodalom, mind a politika tekintetében.

A nemzeti nyelv és irodalom ügye a magyar akadémia megalkotása által nagy lendületet nyert, mondhatni új korszakába lépett. Az intézet, melynek tervét, szabályait csak

az országgyűlés bevégezte után dolgozta ki egy bizottmány, mely az alapítók egy részéből s néhány c végre meghívott nevesebb Íróinkból volt szerkesztve, működéseit még nem kezdte ugyan meg; de már megalkotása által is diadalát ülte az új iskola. Kik íróink közül az intézet alakítására befolytak, s kik annak első tagjaivá nevezettek, mindnyájan ezen iskola hívei valának. És ha nem hajoltak is meg előtök az ó népies iskola elfogult, makacs védelmezői; mindinkább elhallgatni kénytelenítették győzedelmes érveik s a közönségnek hozzájuk hajló közvéleménye előtt. Régibb s újabb folyóirataink, az „Aurora“, „Hébe“ és „Aspasia“ zsebkönyvek, mik egyedül a szépliteratura körében mozogtak, s a folyton gonddal szerkesztett „Tudományos Gyűjtemény“ és „Felső Magyarországi Minerva“ mellett 1820-ban Kölcsey Ferencz, és Szemere Pál által megindított „Élet és Literatúra“, mely a következő évben „Muzarion“ főcímmel jelent meg, — valamennyien az új iskola nyelvén szóltak; s kivált ezen utolsó, lényegileg széptani s kritikai folyóirat, nagy sikerrel működék nyelvünk s irodalmunk fejlesztésében, a philosophiai s széptani gondolkodás fölkeltésében. íróink buzgó munkássága s ernyedetlen kitartása nem csak irodalmunkat újította meg, hanem lassanként olvasó közönséget is teremtett. A nyelv s irodalom fejlődése ezentúl szakadatlaní s mind nagyobb mérvben haladt; az írók s az olvasó közönség száma menten szaporodott; az irodalom bel- és külterjében egyaránt növekedett.

Az élénkség, mely az irodalom körében ekként folyton növekedésben vala, a politikai közéletre sem maradt hatástalan, mely egyébiránt némi más körülményekben is mind bővebb táplálatot nyert vala. Bár a sajtónak még szét nem tört bilincsei miatt az irodalom politikai ága, — egy mindjárt bővebben tárgyalandó munka megjelenő seig, egészen parlagon hevert; különösen a napi sajtót, melynek terén még mindig egyedül áll vala Kulcsár lapja, a megelőző censura a régi szigorú szabályok szerint tartá

lenyűgözve: az összes irodalom iránya, szelleme mindazáltal, mely változatlanul most is közéletünk egyik legfőbb eleme, a nemzetiség felé nekézkedett, már mind észlelhetők!) midőn hirdető, az új kort, melynek küszöbén áll a nemzetünk. Erre mutatott az is, hogy a külföld jelesebb elmeművei nálunk is mind több olvasókra találtak; mert ha fenállott is még ezek behozatalára a tilalom: a csempészet talált módokat azoknak bejuttatására.

Azon politikai tartalmú könyv megjelenéséig azonban, melyről mindjárt szólni fogunk, semmi sem merült fel irodalmunkban, mi a közéletre oly nagy hatást gyakorolt volna, mint az úgynevezett Conversations-Lexikon i pör, mely csak is e tekintetben igényelhet megemlítést e helyen. Egy pesti könyvkiadó a német Conversations-Lexikon nyomán egy „Tudományok és mesterségek közönséges Tára“ ezíniű munkát indított meg, melynek hanyag vagy értelmetlen szerkesztése azonban nemsokára egy pár Írónk megrovó felszólalását vonta magára. Az érdekeltek válasza után mind több író belé vegyült a vitába; felszóltal egyebek közt Bajza is, mint mindig, most is alaposan; s midőn e miatt Döbrenteitől megtámadtatok, ezt egy éles pamphletben, melynek polémiái ereje s ékesszólása a közönségben nagy ügyeimet s érdekeltséget ébresztett, teljesen legyőzte. Levert barátjáért azonban grót Dessewffy József lépett a küzdterre, a veterán író és közéleti kitűnőség tekintélyét a mérlegbe vetvén kissé fitymáló hangú iratában. De ő is emberére talált Bajzában, kinek „Észrevételei a Conversations-Lexikoni porhoz, gr. Dessewffy József ellen,“ méltán a polémiái ékesszólás mintaművei közé tartoznak. A vita már eddig is élénken foglalkodtatá a közönséget: de Bajza ezen irata, mind ügyes dialectikájú, éles humorú élénk előadásánál, mind s kivált tartalmánál fogva azt szinte egy politikai esemény fontosságára emelte. Bajza ez iratban nem csak azon szigorú igényeket fejtegeti, — mint már az előbbiben is — melyeket minden mívelőjétől teljes joggal

követel az irodalom; de egyszersmind diadalmasan harcra kél minden áltekingtély s különösen a születesi tekingtély ellen is a polémiái erő oly hatalmával, a minő sokáig páratlan volt irodalmunkban. Azon rendkívüli sikert azonban, melyet ezen iratok szerzője aratott, még sem lehet egyedül azoknak belbecséből, meggyőző erejéből megfejtteni. Annak teljes megértésére tudnunk kell még, hogy a lefolyt 1825/7-ki országgyűlésen a főrendek többségének igen udvari színezetű magatartása a hazafias szabadelvű pártban a főúri osztály ellen nagy elégületlenséget ébresztett, mely bár a tanácskozási termekben nem maradt egészen elzárva a kedélyekben; de az irodalomban eddigelé még nem talált kifejezést. Bajza e polémiája élénk tolmácsa volt azon érzületnek, melyet a középosztályú értelmiség a tisztú és születesi áltekingtély ellen ápolt keblében. E polémiái iratok más időkben legfőlebb az irodalmi körökben számolhattak volna sikerre: most azonban, a kor hajlamaival találkozáva, a közéletre is jelentékeny módon kihatottak, előfutárok, példák gyanánt szolgálván ama harcra, mely az áltekingtélyek, születesi előjogok ellen nemsokára a politika terén is kifejlett.

Az azonban, az ekként minden oldalról terjedni kezdő világ még szűkeid) körre hatott, mintsem hogy az akkori közvéleményben már is nyomára akadhatnánk egy új irányú, szabadelvű, magyar politikának. Tulajdonképeni magyar politika, — e szót azon értelemben véve, melyben az később használtattott, s a reformi kérdések pártolására vagy ellenzésére, s azok irányára vonatkozott, ekkoron még nem létezett a magyar közönségben; ha csak a sérelmek orvoslatára, az alkotmány és nemzetiség biztosítására irányzott törekvéseket, mint azokat a lefolyt országgyűlés történelme élénkbe tünteti, annak nevezni nem akarjuk. Egy ideig még az országgyűlés után is ugyanazon sérelmi politika körében mozgott a közönség. A szellemi mozgalom, mely a haladás, a reformok felé kezd vala hajolni, még nem talált határozott formákra, nem bírt kijelölt irányúval. A

kor igényei inkább sejtelem, mint megtisztult, eszmék gyanánt tünedeztek fél a kedélyekben; a fogalmak, még zavartak. homályosak, idomtalanok, inkább a vágyak, mint az akarat régióiban csapongának. A közvélemény határozottságra másban még alig vergődött, mint abban, hogy az ellenzéknek, az alkotmány és nemzetiség fentartása végett, szakadatlanul örködni s ügyelni kell mindenre, mi felülről jó. Alig volt ugyan már, ki, ha tán még be nem vallá is nyíltan, ne érezte volna szükségét a javításoknak közéletünkben; az anyagi érdekek kifejtése pedig már mind égetőbb szükség gyanánt tolakodók az előtérbe: de a reformok módjai, útai, eszközei iránt még nem tudta magát tájékozni a közvélemény.

Az eligazodásra e tekintetben felette kevés volt a képesség a nemzetben; mert hihetetlen, mi nagy tudatlanság borongott még azok nagy részében is, kik nem rég mint törvényhozók működének az országgyűlésen. Az elfogultságot, előítéleteket, szellemi korlátoltságot oly gondosan ápoló rendszernek szomorú következményei minden lépten, minden tárgyban megdöbrentő valóságban mutatkoznak. A nemzet általában véve, készületlen volt arra, hogy az előhaladt kor igényeinek saját kezdeményezéséből kellőleg megfelelhessen. Törvényhozóink s a megyei gyűlések szóvivői államtudományának összege alig ment túl a régi törvények s Verböczy negyed százados llármaskönyvének ismereténél. Az állami s társadalmi viszonyoknak a míveltebb Európában divatos felfogásával, az újabb hasonlító törvénytan, a jogbölcselet, az államgazdászati stb. kellő ismeretével vajmi kevesen dicsekedhetének a tekintetes rendek s a méltóságos főrendek soraiban, kik hivatva valónak a nemzet jövőjének alapjait megvetni, s kimutatni a követendő irányt, hogy dísztelen tespedéséből szebb kifejtésre juthasson. E tekintetben minden tétova nélkül mondhatni, hogy a nemzet, kormánya gondoskodásából és saját apathijából, a múlt országgyűlés idejében alantabb áll vala, mint 1790-ben:

mi annál szomorítóbb volt, mennél nagyobb haladást tettek azóta Európa polgárosodott nemzetei.

E kép tán nagyon is sötétnek látszhatnék, ha annak élethűségét azon országos választmány munkálatai nem bizonyítanák, mely az 1792-ki rendszeres reformmunkálatok megvizsgálása s a megváltozott kor kívánalmaihoz idomítása végett küldetett ki a lefolyt országgyűlésből. E választmány, több al bizottmányokra osztva, 1828 és a következő év folytatában működék Pesten, a főherceg nádor közvetlen vezérlete alatt; ki c végett, minthogy a zajló Duna az álló híddal még el nem látott ikervárosok közt a közlekedést gyakran meggátoló, két télen át lakik vala Pesten, a Károlyi grófok palotájában. E bizottmányok egytttléte Pesten olyforma hatást gyakorolt az országra, mint maga az országgyűlés. Eszmesurlódásra, gondolatcserére tágas tér nyílt, miután a bizottmányok tagjain kivöl az ország minden részeiből sokan fordultak meg a fővárosban.

Azon szellemi viszonyoknál fogva, hogy a korigényektől parancsolt reformok a közönségnek inkább vágyai s érzelmeiben mint értelmében létezönek, mindenki e bizottmányok munkálataitól váró a nemzet életkérdéseinek megfejtését, Az eredmény azonban nem felelt meg a közzvárosoknak. E bizottmányokban nem hiányzóak ugyan néhány szép tehetségű, képzett férfiú, kiktől nem alap nélkül lehetett várni, hogy a szükséggé vált átalakulás irányát helyesen tűzendik ki. De a testületi munkálkodás béklyói ezeket is meggátolták szabadabb röptükben. Már a bizottmánynak a különböző tárgyak szerinti felosztása sem volt helyes. Egy némelyik bizottmányi tag, más tárgyhoz kinevezve, mint a mely feladatává lőn, nagy hasznára válhatott volna a reformügynek; míg attól, ki helyét elfoglalta, jelesebb munkát, mely az európai államtudomány, jogbölcselet vagy államgazdaság- színvonaláig emelkednék, várni nem igen lehetett, így, például, a genialis Nagy Pál, miután neve, a rendszeres reformmunkálatokkal foglalkudok sorából, nem tudom miért

kitörültetett, a nádori kapuk összeírására pazarolta idejét; míg több más, kinek tehetségét s készülségét az övéhez hasonlítani sem lehetett, a reformkérdésekben kontárkodék. így lón, hogy ezen újabb munkálatok egynémelyike a élességnek még azon pontjáig sem emelkedett, melyen a hasonló tárgyú 1792-ki munkálat áll. Általában véve, ha a választmány némely egyes tagjainak külön készült jelesebb munkáját, mely azonban, többséget nem nyervén, csak mint külön vélemény (separatuni votum) áll a munkálatok közt, kiveszszük, e munkákról nem lehet sok magasztalét mondanunk. Mindenütt meglátszik rajtok, hogy nem szakemberek, nem eléggé készült egyének művei. Európai fogalmat igen keveset találunk bennük. A nézőpont, melyről viszonyaink s azok átalakításai tekintetnek, jobbára igen alacsony; a látkört leginkább a sérelmi politikára emlékeztető sajátságos magyar eszmék foglalják el. A tervek többnyire csak szegényes foltozások, csak a legégetőbb szükségek némi hiányos pótlásáig terjednek; általános fő elvekkel, melyek aztán viszonyainkra alkalmaztatnának, sem politikai sem alkotmányos tekintetben nem találkozunk; radikal reformokról pedig szó sincs bennük. E munkálatok legnagyobb érdeme abban fekszik, hogy a létező állapotok tarthatatlanságát, a reformok elutasíthatlan szükségét kézzel foghatólag bizonyítják; s legüdvösb eredményük abból áll, hogy utóbb, midőn a megyéktől tárgyalás alá vétettek, nagy lendületet adtak a reformügynek, ha nem is annyira oktatva, felvilágosítva a nemzetet, mint inkább alkalmat nyújtva, hogy a köz állapotok teljesen, kimerítőleg elemeztessenek. az átalakulás kérdései minden oldalról meghányassanak.

Ezen állapotok, ily viszonyok közt kezdte meg nagy szerű reformátori pályáját gróf Széchenyi István, ki azontúl számos éveken keresztül vezér gyanánt áll vala elül átalakításunk történelmében; és miként azt kivált ő tölti be ernyedetlen munkásságával: úgy a dicsőség s egyzersmind a felelőség is az övé azon irányért, melyen a

nemzetet újjászületésében megindította. Ő nem csak formát, kifejezést adott a kedélyekben rejlő sejtelmeknek; nemcsak nyelvévé lett a közérületnek s véleménynek; hanem ő azt maga alá is hajtotta, s uralkodva a homályos eszmék tömkelegében magától eligazodni nem tudó szellemi mozgalom felett, annak ő szabta meg az új irányt mély felfogású, hatalmas szellemével.

Nem könnyű feladat, híven, tévedés nélkül méltányolni azon szerepet, melyet e nagy férfiú húsz éven át játszott vala történelmünkben.¹⁾ A rendszertelenség, szakadozottság, mely munkásságát első tekintetre jellemzeni látszik, s mely mégis nem onnan származik, hogy messze ágazó terveiben az egység, összefüggés hiányzott; hanem onnan, hogy a kínálkozó alkalomnak megragadása végett a logikai rendet a létesítésben gyakran feláldozta; — e külszínes rendszertelenség nem kevésbé nehezíti szereplése helyes megítélését, mint azon pártvélemények, melyek róla a közönségben pályája különböző szakáiban forogtak. Nehezíti az eligazodást maga e rendkívüli férfiú kedély- és szellemvilágának rejtélyessége, mi őt nem ritkán önmagával ellentétben tüntető fél az ő észjárását, cselekményei indokait nem mindig ismerő, vagy kellőleg nem méltányló közönség szemében. Pedig Széchenyi István reformmátori pályájának hibátlan felfogásától függ nagy részben e korszak történelmének hűsége; mert azt jobbarad töltötte be munkásságával, az általa kijelölt irányban haladt a nemzet átalakulásában.

Széchenyi István, legifjabb fia azon nagy érdemű gróf S z é c h c n y i Ferencinek, ki a század első tizedében a nemzeti múzeumot alapította, s kiről fia a fentebb idézett bizonyosságot ír, hogy mint magyar, a nemzeti sülye-

¹⁾ Nekem azonban ezt már nagyon megkönnyítette ti. Kemény Zsigmond, Széchenyinek a Csengery Antal által kiadott „Magyar Szónokok és Státusfértiak” című munkában közzé tett, általában helyes, találó jellemrajza által.

dóst már gyógyíthatlannak tartva, reménytelenül szállott sírjába, — csaknem vakbuzgó nevelést nyert a különben jeles, de a vallás dolgában rajongó atya házában. De korán a zajos élet közepébe vettetett a tehetséges, minden benyomásra fogékony ifjú. Ő már 18 éves korában az 1800-ki insurrectio soraiban állt; onnan pedig a rendes hadseregbe lépven, a Napóleon buktaig vívott világharekban nem csak részt vett, hanem azok egyikében, a lipcsei ütközetben, ki is tüntette magát; s midőn a béke helyreállott, több hadi érdemjel diszité mellét az ifjú kapitánynak. A katonai pálya, a mívelt világban tett számos utazásai, a nagy-világi élvek, s a francia irodalom művei, melyeket a béke helyreállta után munkátlanná lett katonáskodása alatt szorgalommal olvasgatott, egészen ellenkező irányú iskola volt ugyan avval, melyet neki első neveltetése s az apai ház példái adtak vala: ezen első fogalmak nyomai mindazáltal még akkor is fenmaradtak a nevezetes férfiuban, midőn hazánk első államférfiává emelkedett; sőt, mint beszélnek, életének végső, szerencsétlen szakában is azok képezték rögeszméi egyikét. A testgyakorlatok legtöbb nemeiben majdnem felülmúlhatatlan tükélyn férfiú, 1819-től kezdve, vas szorgalommal s ernyedetlen kitartással vetette magát a komolyabb tanulmányokra. Elet irányának e változásáról következőleg tudósít bennünket b. Kemény Zsigmond: „A szövetséges hatalmaknak kétszeri Párisba vonulása és a bécsi congressus valának a legragyogóbb időszakok Széchenyi ifjúkori excentricus életében. A jelenetek nagyszerűsége, a katonai hír mámora, a világ legmagasabb köreiben töltött órái, az irigylett bonnes fortunes-ek. mint szinte gyorsan szaporodó adósságai folytonos izgalomban tarták őt, és kimeríthetetlen cselekvényességének s változatosság és hatás után sóvárgó lelkének a szerelem, hír, fény és kaland tündérországaiban szereztek elfoglaltatást adtak kielégítést. De mind ezen örömeknek a világbéke helyreálltával többnyire végők szakadt . . . Széchenyi ma-

gálni kezdett szállani. Üresnek találá szívét és agyát. Untatónak hitte egy falura kitett kapitány köznapi szerepét, komornak a jelent, s a múltat minden fénypontjaival sem eléggé nemesnek, sem hozzá eléggé méltónak. Ezen érzés, ezen öntudat lassanként egy erős, de jótékony crisist idézett nála elő.¹⁾ Életének nagyobb részét azután utazó-

¹⁾ E válság kezdetét Széchenyi maga egy, az európai coalitin győzedelmes hadainak Parisba 1814-ben vagy 1815-ben bevonulta idején történt életjelenetétől számítja, melyet szokása szerint sok humorral beszélt el néha baráti körökben. Egy francia ezredes, kivel ez időben megismerkedett, őt igen megszeretvén, családi körébe is bevezette s nevének és a vendégkoszorúnak e szavakkal mutatta be: „egy magyar gróf, ki a hihetlenségig tudatlan, bár igen szelleműs s kit én nagyon szeretek.“ E bemutatás, mint ő beszélé, igen rősz estélyt csinált neki s arra indítá. hogy az első alkalmat megragadja a távozásra. Haza érvén, töprenkedni kezdte magában, hogy hát csakugyan oly „nagy számár“ e ő, mint a minőnek őt különben jóakaró barátja jellemzé? Rövid gondolkozás után, úgymond, nagy meglepetésemre, úgy találtam, igaza van barátomnak; vajmi keveset tudok mind abból, mit egy valóban mivelt embernek illik tudnia. E felfedezésnél kétségbeestem volna magamon, ha barátom azon tanúságot is nem teszi vala mellettem, hogy tudatlanságom daczára is van eszem. Ez megnyugtattott; de ekkor iuegsküdtem, hogy ezentúl tanúim fogok.

Es ő azontúl nem csak tanúit, de csakhamar nagy gondolatokat s terveket is kezdő agyában érlelgetui. Hogy a tettdús pálya, melyre lépendő vala, 1817-ben már megvillant lelkében, tanúskodik azon egyetlen költeménye, melyet eddig ismerünk, s melyet érdemes Toldy Ferenc örünk a grófi családnak sopronyi levéltárában őrzött albumából kiírva közöltt. Íme a vers, melyben Széchenyi István, szővirág nélküli, egy-szerű, nemesen szép kifejezést ad fiúi bálájának anyja iránt,

Ha mind azt, mit szívem érez, toliammal leírhatnám.

Mind azt, mit estik Néked köszön, méltán elől adhatnám.

Boldog volnék,

S nem búsolnék.

De hogy írja lett számát ezer aggódásidnak?

Hogy köszönje tauácsidnak. hogyan fáradásidnknk

Számos nemét

És érdemét?

Íme tűz és fegyver között imádsággal tartottál.

Betegágyimban gyorsan Te magad ápolýgattál,

sokban tölté. melyekben eleinte élvezet és szórakozást, utóbb inkább okulást és ismereteket keresett; kivált Angliában, az ipar és kereskedelem, a szabadság és gyakorlati ész e klasszikus földén; hol legalább tizenöt-ször fordult meg, s néha huzamosabban is időzék. Készületeit a reformátort pályára önmaga a következő rajzban adja elő, mely, mint-hogy nemcsak saját jellemét, hanem a kor állapotait, hangulatát is híven festi, kétszeresen méltó figyelemre.

„Mióta annyi polgári erényekkel fénylő atyám, mint „magyar“, reménytelen szállott sírjába, azóta meg nem szfinőleg hasonlítgatom más nemzetek életjeleit a magyar-nak életfonalával össze; miké]» kiismerném: van-e még feltámadása körül remény, vagy nincs többé. Kietem leg-mélyebb feladása ez vala. S mindenben tapasztalam, hogy e keleti rajznak, de épen virága — mert salakja e nem-zetnek, mint a legjelesbnek is van, — már-már kétség-beesik s búban s mély melancholiában eped mindig valami után, mi előtte ismeretlen. Míg más nemzetek a jelenben látszanak élni, s jellemzetők a megelégedés és jó kedv, mintha már elérték volna a nagy természetbeni állásukat, osztályrészüknek már birtokában volnának: a magyar, ki-nek egész létét oly sötét titok fedi, vagy nem remél többé semmit s a múltban hiszi örökre eltemetve hír nevét; vagy a nagy idők folyamától vár lelki sebeire írt, s néha, de csak átfutó csillámként, a messze jövődöben sejti nemzeti fényét s látja megnyílni egét. — Figyelmezz, a németnek társasági szellemére, figyelmezz zenéjének jellemére, a

Te oktattál,

Tanácsoltál,

Te plántáltad szívemben a jót, melyben vagyok s leszek.

S ami csekélyt. Isten, Uram, s Hazámért utóbb teszlek

A Te munkád. —

S azért Reád

Szálljon háladásom mellett az Istennek áldása.

Attól lelked, gondjaidnak jutalmát hogy láthassa.

1. Május 1817.

gróf Széchenyi István.

zenének, melyből oly valódilig tükrözik ki a külön nemzetek legbelsőbb érzelme: s fogod-e tagadhatni, hogy a német a jelenben él, a jelennek szedi virágait, soha sem epedvén a jövőnek koczkajátéka körül. Halljad zenéjét, s akaratod ellen vigalomra gerjedsz; az utolsó húr elhangzása után azonban vége a varázsnak, lelkedben nem marad semmi nyom. Laktam sokat németek közt, természetüket magamra alkalmazni iparkodván, s köztök a napnak, az egyébként kellemesen töltött napnak bezártával elvágyva érzem a jövőt, míg a jövő 24 óra végével minden jövődöbéli vágy nélkül szinte megint ott állék, hol tegnap. — Mit érzek viszont magyarok közt, magyarok közt kiknek lelkét nem bélyegző még meg az elkorcsulás szégyene, mit érzek messze a világ zajától magamba vonulva? Bánatot és reményt! Zendítsd meg a nemzeti dal gyász húrjait s a múltkor mélyeibe sülyedve, édes kínok közt Berzsenyivel elsírom bús elégiámat, s ki nem vesz semmi azon hiedelemből, hogy a magyar nemzet „volt.“ Felhasad ismét előttem az ég, és édeni kéjjel reppen lelkemen keresztül ily szózat: epedéseid nem holtakat illetnek, bús hangjaid nem halotti zene; a jövődö lehet korod. Oh menyneyi öröm!“

Másutt, szándékaira, ezéjlaira s a haza jövőjére nézve még világosabban ekként nyilatkozik: „Mióta élek, kimondhatatlan vágy létezik lelkemben Magyarország kifejtésére. Azon remény, mikép nemcsak költői képzelgés, de száraz felfogás szerint lehetőségét sőt hihetőségét is látám nemzeti újjászületésünknek, hosszú évek előtt derűit fel bennem . . . Minden jelenetek jövődö fényt mutatnak nemzetünknek, minék jövődölésére semmivel több jóslói tulajdon nem kell, mint előre megmondani, hogy a kiseded makkból, ha nem romlott, idővel termő tölgyfa lesz, csak senki el ne gázolja . . . S így lőn, hogy 1825-ben kimondhatatlan s több napi belső küzdések után, és csak akkor, mikor látám, hogy senki azon, tán egy kissé magosb, nézőpontról nem fogja

fel nemzetünk állását, mint én; vagy ha igen, nem mer, s újra öntés helyett mindig csak nyomorult foltozás van napi renden: — bizonyos órában megesküdtem magamnak, hogy miután világosan mutatkoznak lelkem előtt nemcsak a fel-támadásnak, de nemzetünk egykori nagy kifejehetőségének is legbiztosb jelei, mindent el fogok követni, ha bár magam maradok is, ha bár vesznem kell is, mit e kettős ozélyak elérésére cselekedni lelkem sugall. Es akkor léptem . . . a nyilvános élet tövises mezejére, azon komoly elhatározottsággal, hogy én fognám, ha senki más, nemzetünk egykori fényének megvetni alapját, vagy legalább ezen czélnak szentelni véglehelésemig földi pályámat. A nemzeti testben egy parányi, alacsony helyen álló kapitány, nem csekélyebbet tűztem ki magamnak; — jóllehet senki sem tekinté mélyebben a szándéklott kivitelnek lehetetlenséggel határos tömkelegébe, mint én.“

Elmájében ily nagy czélt forgatva, ily hazafias elhatározottsággal jelent meg az egyszerű kapitány az ISáo-ki országgyűlésre. Majd azonban megférhetlennek látván ka tonai állását a politikai pályával, melyet magának kitűzött: a hadi rendből tizenkét évi szolgálata után kilépett, s azon-túl ama nagy eszmének létesítésére szentelte életét. A czélt, a feladatot, melyet átalakulásában a nemzet által megfej-tendőnek vélt, e szavakkal adja elő: „A magyar népnek nincs csekélyebb hivatása, mint képviselni Európában, egye-düli heterogen sarjadék, ázsiai bölcsőjében rejtező, eddigelő sehol ki nem fejlett, sehol érettségre nem virult sajátságait: sa-játságait egy törzsökfajnak, mely jóllehet mindent maga előtt ledöntő dagályként már több ízben gyászba borító földgolyónk legkiképzettebb részeit, s fel-felbőszüléseiben, mint isten os-tora, mindenütt vérrel járt, — bizonyosan annyi különöst, s erejénél fogva bizonyosan annyi jót cs nemest rejt magában, mint az emberi nemnek akármely lelkes és erős családja. Az emberiségnek egy nemzetet megtartani, sajátságait, mint erekljét megőrizni és szeplőtelen minőségében kifejteni, ne-

mesíteni erőit, erényeit s így egészen új, eddig nem ismert alakokban kiképezve végczéljához, az emberiség feldiesítéséhez vezetni: — ez a feladat.“

De bár e szerint a faj biztosítás és kifejtés lebegett fő rzél gyanánt Széchenyi szemei előtt, — melynek, ha különben nem lehetne, tétova nélkül kész vala feláldozni a szabadság s alkotmány érdekeit: ő mindazáltal a szabadságnak s alkotmányosságnak is buzgó előharczosává ügyekezett lenni, és ezt múlhatatlanná is tette a szerep, melyet magának, s a cél, melyet a nemzetnek kitűzött. A múlt idők történetéből világosan láthatá, hogy a magyar nemzet, a maga természeténél, szellemi irányánál fogva sokkal bensőbben ragaszkodik az alkotmányos szabadsághoz, mintsem hogy arról valaha lemondani hajlandó s a nélkül is képes volna nemesebb kifejtésre. Az európai viszonyok s különösen a nemzetet közelebről illető körülmények vizsgálatából pedig lehetetlen volt azon eredményre nem jutnia: hogy, ha anyagi és szellemi tekintetben egyaránt gyorsan előre nem halad, és szomszédai által mindenben túlszárnyaltatik, rövid idő alatt megsemmisülés leend a sorsa. Ennél fogva tehát a faj biztosítása és kifejtése mellett, az alkotmányos szabadság is, mint a békés kifejlődés szükséges feltétele, szintűgy mint a szellemi s anyagi gyors haladás, s az erre vezető gyökeres javítások, reformok lebegnek vala főczélul szemei előtt.

De e magas, e nagyszerű ezél tekintetében ő még párt nélkül, sőt egészen egyedül álla az országgyűlésen, melynek tagjai csupán a sérelmek orvoslatában, az ősi alkotmány helyreállításában és biztosításában keresték a nemzet üdvét. Reformokról, átalakulásról, sokáig egy szót sem halla hangzani maga körül. Mihelyt tehát a törvényhozó kar eszméi, törekvései, lélekiránya tekintetében magát egy kissé tájékozta vala: azonnal elhatározta magát, hogy a maga eszméinek, terveinek nyilvánítását alkalmasb időkre halasztja; s addig csak a társadalmi téren, barátságos eszmecsere

útján terjeszse nézeteit, szerezzon azoknak pártolókat. S e végre alkotá ama klubbot, a kaszinót, melynek példájára aztán több hasonló társalgási kör alapított az országban. És kivéve azon egy alkalmat, melyben, mint fentebb elbeszéltük, tervével egyezőleg, a magyar faj biztosítására és kifejtésére, a magyar akadémia megalapítását nagyszerű hazafias áldozata által lehetővé tette, nem is lépett fel többé az országgyűlésen.

A törvényhozás tagjai, mint említők, teljes megalégedéssel oszlottak szét Pozsonyból; az alkotmány és nemzetiség, úgy hívék, meg van mentve. Ugyanezen megnyugtató érzelmek közt ültek össze Pesten 1828-ban a bizottmányok is, melyeknek feladatául tétetett, a következő országgyűlés tanácskozásai tárgyául szolgáló reformmunkálatokat elkészíteni. Széchenyi azonban, ki, mint teljesen felkészült státusférfitű, az európai kútviszonyokat és reformkérdéseket, nem különben mint a polgárosodás problémáit minden vonatkozásaikban az államra és társadalomra, egyaránt jól ismévé, sem oly rózsaszínben nem látá a magyar állapotokat, mint a lefolyt országgyűlés hazatért tagjai; sem oly hiányos s csak a legégetőbb szükségek pótlásául szolgáló, foltozó javításokkal nem elégedett meg, milyenekről a Pesten illő bizottmányok tanácskoznak. „Álomkórságban dermedez nemzetünk, — így vélekedők ő; de még van idő a felébredésre, sok azonban többé nincs.“ „Hajótörésnek induló szerencsétlen családhoz“, „roskadozó házhoz“ hasonlító az országot, melynek megmentésére nem lehetne eléggé sietni; „lassú nyavalyában sínylődőnek“ ábrázoló a nemzetet, mely csak most kezd „visszatérni a sir széléről“; de menthetetlenül elvesz, ha gyorsan kellő ápolás alá nem véteik. Megjöttnek látta tehát az időt nyilván fellépni a nemzet teljes átalakulását czélzó eszmével, s közzé tette első „Hitel“ című röpiratát, melyben a lángész szikrázó tüzével s a haza és nemzet iránti szeretet lelkesedésével, mint kiszámított tervet igaztó s merész kezdeményező szól nemzetéhez:

bonczolja annak közállapotait, s az európai legkifejlettebb államok és társadalmak gyakori szemléletében s tanulmányozásában érlelt, átható értelemmel, kiképzett államférfiúi mély felfogással elemezi viszonyait, állami s társadalmi hiányait és hibáit; kimutatja a célt, melyre törekedni s a módokat és eszközöket, melyek által azt megközelíteni kellend, hogy jobblétre vergődhessék.

A nagyobb tömegeket tekintve, a nemzeti állapotok felől külön három vélemény volt kiváltképen uralkodó ezen korban.

Egy tömbét képezének azon hű, de gyöngé, erélytelen kedélyek s kislelkű ábrándozók, kik a jelen nemzeti sülyedés miatt búsongva, a nemzet dicsőbb múltjának történelmében kerestek vigasztalást; a nemzetet elagottonak tartva, annak újjászületését, a mostoha körülmények közt. melyek által lenyűgözve tresped, többé nem remélve, lassít sínylődésben vélek elveszendőnek.

Egy másik tömbhez sorozhatók azon, jobbára fiatalabb nemzedék egyénei, kik az újjászületett irodalomból, a megifjúlt s folyton tökélyesbülő nemzeti nyelvből merítve reményt a nemzet egyetemes újjászületésére; s meghatva és lelkesítve az európai polgárosodás nagyszerű, gyors fejleményeitől, hazájok szebb jövődjében is hittek, és a felé sóvárogva, hévvel sürgették a korszerű reformot s haladást; de annak iránya, módjai s eszközei iránt eligazodni még nem tudván, türelmetlenül várják vala az országos bizott:mányok rendszeres munkálatait s az azokban javasloít újítási tervek életbe léptetését.

A harmadik, számra nézve legnagyobb csoportban találjuk azokat, kik az állapotokkal, miután a lefolyt országgyűlés a nemzeti s alkotmányos jogokat nagyjából helyreállította s új törvényekkel biztosította, tűrhetőleg megelégedve, még csak azt óhajtá. hogy a fenmaradt sérelmek is orvosoltassanak. Ha az ország anyagi állapotának pangásáról szóltak, egyedül a kormányt okozták, hogy papírpén-

zével, ellenséges vámrendszerével a közvagyonosság kifejtését gátolja, az ország anyagi érdekeit a kényuralommal igazgatható s ezért kegyeltebb német-szláv örökös tartományok anyagi jobbléte végett feláldozza. Az ipart, kereskedelmet magától is felvirágoztatóknak hitték, mihelyt a kormány annak kivált a vámrendszerben létező akadályait elmozdítja; erre vonatkozóak tehát minden javítási vágyuk: s e nélkül hasztalannak, meddőnek mondának minden igyekezetét a nemzet részéről; bukást jósiának minden vállalatnak, minőt eddigelé minden kísérlet szenvedett, míg a kormány ezen igazságtalan vámrendszert nem módosítja, s a nemzeti fejlődésnek abból származott akadályait el nem mozdítja. Széchenyi a maga Hitelében mind a három vélemény képviselőihez intézé hatékony szózatát. Az elsőknak, kik a költővel „nemzeti nagy létünk nagy temetője, Mohács“, felett búsonganak, s abból feltámadást többé nem remélve, a múltkor romjai közt merengének s annak dicsőségéből mentének vigaszt a jelenkor díztelen pangásának elviselhetésére, — eleven színekkel ábrázolá, hogy az egész múltban nem talál valódi nemzeti nagyságot s dicsőséget, s azt csak a jövőben lehet és kell is előteremteni. A nemzet, úgymond, bár „súlyedése nagy, bár álmokországban dermedilez“, de még fiatal. Miként az 1710-ki és a legújabb események is bizonyítják, e keleti faj nagy ruganyosságot rejt magában, minél fogva még messze van tőle a halál és koporsó. Életre üdítve, reményre ébresztve, erőfeszítésre ösztönözve harsogtatá tehát füleikbe: „Nincs igazuk, kik azt mondják: a magyar volt; én azt hiszem, a magyar lesz!“ Azoknak, kik egy szebb jövőt remélve s óhajtván, a gyökeres reformok szükségéről meggyőződve voltak, de nem tudták, mely irányban kell indulni, mely eszközökhöz nyúlni, hogy a haza sorvadozó állapotából felüdülhessen, s fejlődésének akadályait legyőzhesse, — felmutatta a ezélt, melyre törekedni kell: egy kiművelt, átnemesült s ép ezáltal biztosított nemzetiséget, anyagi virágzatot, jólétet s gazdagságot,

alkotmányos kifejeltséget lebegtetvén szemeik előtt. Kimutatta a kiindulási pontot s az ösvényt, melyen haladni kell hogy ama célra juthassunk; kifejté a „logikai egymásutánt“, — miként ő a reformok összefüggő sorozatát nevezni szerété, e tételt állítván fel: „Szabad, biztos birtok; ezt megelőző jó törvény; ezt megelőző elmesúrlódás; ezt megelőző egybepontosítás; ezt megelőző kedvessé tétele a hazának s a haza középpontjának, Budapestnek.“

Azoknak végre, kik a kiváltságos ősi alkotmányon kívül nem láttak üdvöt a nemzet számára, s a haladás egyedüli módját a sérelmi politikában vélik vala rejteni, határozottan kimondá: hogy csak „hazánknak minden ingadozás nélküli átvarázslata egy elkopott, féligmeddig feudális, féligmeddig alkotmányos szövevényből emberhez illő, minden álfénytől kitisztult képviseleti rendszerre“ emelheti jólétre, virágzatra a nemzetet. Csípős gúnnyal, éles dialektikával ostorozza s teszi nevetségessé balvéleményeiket, a megszokott régihez való kényelmes ragaszkodásukat, elfogultságukat s előítéleteiket a nemzeti jólét gyarodásának eszközei, forrásai tekintetében. Ezek ellenében vezérelve, harczielszavakúl ilyféle tételeket hirdet: „ne keressük hátramaradásunk minden okát egyedül a kormányban; ne maradjunk mozdulatlaní régi tespedésünkben, mivel a kormány a jólét minden akadályait el nem hártotta, hanem örökös panasz, meddő reerimatio, henye postulatumok helyett lássunk magunk is a dologhoz, s ha mindenben nem áll is nyitva előttünk a tér, ügyekezttink magunkat legalább értelmileg s erkölcsileg fejteni, anyagi jólétünket emelni ott és úgy, hol és miként lehet. Ha azon magánjogi viszonyokat, melyeket megváltoztatni magunktól függ, s a kormánynak ellenzeni nincs érdekében, gyökeresen megjavítjuk: a haza és nemzet ama külakadályok daczára is rövid időn virágzatnak induland.“ És e tekintetben kímélet nélkül megtámadta az „ősi magyar szabadságnak“ e párttól lényegeseknek hirdetett, szenvedéllyel bálványozott némely elveit

s institúcióit. Megtámadta különösen u magyar hűbéries birtokrendszert, melynél fogva a földbirtokot az ősiségi törvények miatt eladni, kellő beruházmánynyal értékesebbé, jövedelmezőbbé tenni nem lehet. Innen származtató leginkább a szegénységet és tehetetlenséget, melyben birtokosaink nagyobb része teng. s bár földjük elég van: hitelük, melylyel javaikat beruházva gyümölcsözőbbé emelhetnék, még sincsen. Az ősiséget, mely a birtokos kezét kötve tartja, a tulajdon fogalmával homlokegyenest ellenkezőnek s a legnagyobb szolgaságnak éles, találó dialektikával, humoros példázatokkal bizonyítja be. Megtámadja a nemesi kiváltságok alapjait képező törvények többféle korcs kinövéseit s kizárólagosságát; különösen az adóssági törvényeket, a perrendszert, mely csak a rász fizetőknek vagy csalóknak kedvez. Megmutatja, hogy ezen törvények mellett akár vagyoni, akár személyi hitelről álmodni sem lehet; a kinek pedig hitele nincs, bár mennyi fekvő birtokot örökölt is őseitől, bár mennyire pengetheti is nemesi szabadságát, az szabad és tehetős nem lehet. Megtámadja az úrbéri rendszert, a robotot, mely a nemzeti kiállító erőnek nagy részét haszon nélkül fecsérli el. Megtámadja a közlekedési eszközök rendszerét, miszerint az országos utak is a külön megyék kezelése alatt állnak s ingyen jobbágmunkával készíttetnek. Megmutatja, hogy e miatt nincsenek s nem lehetnek jó utaink; s ezek hiánya miatt nem lehet forgalmunk, s így szükségkép pangani kell a kiállító erőnek, stb.

Különösnek látszhatnék, hogy akkor, midőn mindenki a nemzet és kormánya közt létező viszonyokat, a közjogot kívánja vala oly módon elintéztetni, hogy az alkotmányos szabadság örökre biztosíttassék: ő e könyvében alig említi a közjogot; s a hol nem kerülheti el a nemzet s kormány közti viszonyok említését, erről mindig felette óvatosan, nagy kímélettel szól. Nagy tévedés volna azonban ebből azt következtetni, hogy ő közjogunkkal teljesen megelégedett. E kíméletes eljárás nem az ő értelmében, hanem a

körülmények kényszerűségében leli megfejtését. Hiszen egy helyt világosan kimondja, hogy őt csak „a minden álfénytől megtisztult képviseleti rendszer“ elégítheti ki. Nehogy azon bán reformatori pályáján a kormány részéről mindjárt kezdetben akadályokra, tilalmakra találjon, melyek őt hallgatásra s tétlenségre kárhoztathatnák: az őt mindenben jellemző eszélyessége visszatartóztatá őt ama kényes térre lépéstől, melyen csak a törvényhozás mozoghatott némi szabadsággal. Sőt mielőtt könyvével a politikai s társadalmi izgatás terére lépett, egy emlékiratot nyújtott be Metternich lierczegnek, melyben a kormányt eleve is megnyugtatni törekedett a maga szándokairól, kezdendő izgatásainak irányáról¹⁾. Egyébiránt is mélyen meg vala győződve, hogy a nemzet újjászilletesi processusában elébbvaló és múlhatatlanabb a közjogi módosításoknál a nemzet olyatén magánjogi és társadalmi átalakulása, minőt ő indítványozott; mert ez, ha szerencsésen sikerül, elébb utóbb okvetlen maga után vonandó lészen a közjogi reformokat. Minden erejét oda fordítá tehát, hogy ama sérelmi politikát, mely mindig csak a kormánytól követel vala engedményeket; azokban pedig, mikben teljes szabadsággal intézkedhetek, mozdulni mindig vonakodik, — valahára lerontsa, s a nemzetet a magánjogi viszonyok átalakításának szükségéről teljesen meggyőzván, amaz áldástalau sérelmi politikát egy józan reformi politikával cseréltesse fel.

És ezen fellépése mellett a politikai irodalomban, a cselekvényes élet mezején sem maradt munkátlan Széchenyi. Említők, hogy Pozsonyban, mindjárt az országgyűlés kezdetén, egy klubbot alakíta, hol társalgás közben alkalma lenne eszméit közleni, gondolatcserét indítani. Vezérelvei szerint azt tűzvén ki egyik legközelebbi czélul, hogy Buda-

¹⁾ „Széchenyi — mondá Wesselényi — már midőn a Hitelt írta, hajlandó vala a kormánynak, ha csak szép szavakat is adni.“
Kölcssey Ferencz az 1832-ki országgyűlési naplójában. Összes munkái (2-ik kiadás) VII. 150.

pest kedves, kívánatos lakhelyyé varázsoltassék: miszerint eddig jobbára Bécsben lakó főnemeseink is ott székeljenek; a szellemi s anyagi erők mennél inkább ott összpontosuljanak s az így támadandó élénkebb társalgás, gondolatcsere s elmesúrlódás egyesülési szellemet ébreszsen, vállalatokat keletkeztessen: e klubbot az országgyűlés végével „nemzeti kaszinóvá“ alakítván, Pestre tétette át. Hasonlókép a „Pálya futási Társaság“ is, melyet 1826-ban az országgyűlés alatt Pozsonyban rögtönzött löverseny sikerülte után, a következő évben, Wesselényi Miklós, Károlyi György, Eszterházy Mihály s több mások hozzájárultával Pesten állandóan megalkottott, e célú tűzte ki alapszabályaiban. És ezen első stikeres kezdemények után az egyesülés terén, mind több hasonló eredményeket teremtett elő Széchenyi fáradhatlan munkássága. E két első egyesület, melyeket eleinte sokan csak nagyúri kedvtöltés végett hittek általa alkotottanak, az egyesülési szellem ébredése, a közlekedés és gondolatcsere élénkülése következtében mintegy bölcsőjévé lőn többféle egyesületek és vállalatoknak. A nemzeti kaszinó mellett, mely a vidéki városokban is gyors utánzásra talált, csakhamar egy más egyesület is keletkezett, mely boraink ismertetését s az azokkal való kereskedés gyarapítását tűzte ki céljává. A Pályafutási Társaság már 1828-ban „Lótenyésztő Társasággá“ szélesedett; s miután a következő évben az „Állatkiállító Egyesület“ is kebelébe fogadta, 1830-ban már „Állattenyésztő Társasággá“ tágult; mely aztán az ő eszközzésére akként alkotá alapszabályai egyikét, hogy az egyesület „Pesten, az ország középpontjában, lovak, juhok, szarvasmarha s egyéb házi állatok tenyésztéséről s annak elősegítő eszközeiről tanácskozzék; . . . honnan, mintegy szívből szívárogon a haza minden ereibe e tárgyat érintő jobb ismeret, nagyobb szorgalom, bizonyosabb haszon.“ E társulat utóbb, természetes fejlődésében, a mezei gazdaság egyéb ágaira is kiterjesztő munkásságát s egy országos „Gazdasági Egyesületté“ nőtte ki magát.

Ezen egyesületi szellem terjesztése, közhasznú vállalatoknak társadalmi úton s erők általi keletkeztetése, mindenha egyike volt Széchenyi legbuzgóbb törekvéseinek. Ezért karolta tél ő oly melegen, pártolta s fejtette ki oly ernyedetlen tevékenységgel az 1830-ban nem ugyan általa keletkezett, de oly nagyságra s terjedelemre, minővel nemsokára diesekedheték, leginkább általa emelkedett „Duna-gőzhajózási Társaságot“. Es hogy egyéb általa indítványozott, létrehozott vagy gyarapított, t egyleteket s vállalatokat mellőzünk: ez volt célja a budapesti nagyszerű lánczhidban is, melynek eszméje már ekkor fogamzott meg termékeny agyában: melynek létesítéséhez azonban, mint alább látandjuk, még egy nagyfontosságú elvkérdést is kapcsolt vala.

A „Hítel“ röpirat ezen egyesületek s vállalatok közben rendkívüli hatást tett a nemzetre. Oly szellemi mozgalmat, oly élénk eszmeharezot, mint ez, soha könyv még nem támasztott a magyar világban. Hatását alig lehet jobban máshoz hasonlítani, mint Junius leveleihez az angol történelemben. E hatás azonban nagyon különböző volt a nemzet külön osztályaiban s politikai csoportjaiban. A sérelmi politika, az „ősi magyar szabadság“ hívei, kik minden véleményyszinezetek közt a legális nemzetben s a vármegyék közönségében legszámosabbak voltak, alig bírtak felocsúdni első megdöbbenésök s ámnlásukból, s hangosa nanathemát kiáltozának a könyvre, mely az ó fogalmak, a hagyományos státusbölcsesség összegének oly hallatlan merészséggel üzent háborút; mely a százados szokásokat s törvényeken alapuló ősi institutiókat nem kevésbbé kíméletlenül támadta meg, mint az előítéleteket és visszaéléseket, az eljárásbani hanyagságot és ügyetlenséget, az egyedárúságot és kizárólagosságot. A táblabírák nagy része parasztlázításról, birtokrablásról vádolta őt, s meg nem fogható, miként lehet képes egy magyar főúr annyira megtagadni s megbélyegezni a maga nemzetét: hogy annak minden hibáit s hiányait, minden gyöngéit s bűneit oly pusztá meztelenségben, oly gúnyos

nyelven tárja fel a világ előtt, szégyenpír borítá el a táblabíró arczát, midőn arra gondolt, hogy e könyv idegen nyelvekre lefordítva, majd a külföld előtt is pellengérré állítja a nemzetet. Ez okokból, bár egyébiránt gáncsainak igaz voltát nem tagadhatták, s legfelebb azt vethették ellene, hogy a valónál itt-ott kiáltóbb színekben ábrázol; bár, más részről szándokainak tisztaságát, hazája jóllétét előmozdítani törekvő indulatát sem vonhatták kétségbe: boszúságokban mégis nemcsak gyalázták, hanem néhányan meg is égették a könyvet, mely, véleményük szerint, a nemzet becsületét, jó hírnevét megrontja. A megyei gyűléseken pedig egy alkalmat sem mulasztónak el, melyben a „Hitelt“ leránt-hatták, s Írója ellen kikelhettek, llyféle megtámadásokat Széchenyi nemcsak a régi állapotokat fentartani minden áron törekvő ósdinktól, hanem sok oly táblabírótól is tapasztalt, kik, egyébiránt a sérelmi politika hívei, az oppositio soraiban álltak, s mint ilyenek a szabadelvűek nevét is bitorlók.

Nem kisebb és egyszersmind sokkal hasznosabb volt Széchenyi „Hitelének“ hatása a két más véleményfelekezetre. E látszólag keveset jelentő szavak: „nincs igazuk, kik azt mondják, a magyar volt; én azt hiszem: a magyar lesz“, villanyerővel hatottak e csoportokra; mintegy új életre s tettvágyra ébreszték azon ábrándozókat, kik a múlt kor mohai közt keresik vala a véleményük szerint már elagott nemzet ifjúkori nagyságát, dicsőségét. Azok pedig, kik meghatva az európai polgárosodás nagyszerű fejleményeitől, egy szebb jövő felé sóvárganak s oda nemzetüket is eljutni reménylék, mintegy jóslatnak vették ezen saját keblükben is visszhangra talált szavakat, melyek valósága felől kételkedni bűn volna a haza iránt. Míg az ősi kiváltságok önző s vakbuzgó bálványozni megégetésre méltónak kiáltozák a nemzeti gyengeségeket oly kíméletlenül lelepsző könyvet: a fiatalabb nemzedék az új kor evangéliumának hirdette azt, mely a nemzeti élet felvirágzásának

termékeny magvait hintette el; és Széchenyi nevét a legnagyobb lelkesedéssel magasztalva, feltétlenül zászlaja alá esküdött.

Széchenyi reformeszméinek elébb terjesztésében, utóbb diadalra juttatásában nem csekély tényezők valónak egy részről azon kaszinók, melyek a pesti példájára és Széchenyi ösztönzéseire az országban mind nagyobb számmal keletkezének, s a gondolatcserének, elmesurlódásnak a vidéken középpontjaivá, s minthogy a sajtó szabadabban még nem mozoghatott, fő eszközeivé lettek; más részről pedig azon nagy sttker, mely, épen az egyesületi szellem felébredténk következtében, Széchenyi minden vállalatait követé. Neve kevés idő alatt a süker kezességévé, biztosításává lett az anyagi javítások körül. A bizodalom iránta oly rendíthetlenné lón a közönség nagy részében, hogy többé kétsége sem támadt annak sikerültében s valósul tálain, mit ő kezdeményezett vagy pártolt. Látván pedig, mi szép eredmény követi mindenben anyagi vállalatait, hogyan lehetett volna kételkedni azon magánjogi reformok czélszerűségéről, melyeket. ő a teendők sorában a nemzeti emelkedésre első lépcsőzetül indítványozott.“ És e mellett ezen indítványai szükségét, azoknak mind közvetlen hasznait, mind befolyásukat a nemzeti újjászületés egyéb részleteire, oly világos, oly gyakorlatias modorban bizonyító be könyvében, hogy még az érett, mély gondolkodású fők is kénytelenek voltak elismerni indokolásainak helyességét; a remélni oly örömet hajló ifjabb nemzedék pedig lelkesedve üdvözlé, magasztaló benne egy szebb újkor apostolát.

Azonban, mennél inkább nőtt Széchenyi népszerűsége, mennél nagyobb terjedelmet nyernek vala reformeszméi s tanai: annál mélyebb aggodalom szállá meg a sérelmi politika s az ősi, kiváltságos alkotmány ama híveit, kiket az újabb kor „táblabíráknak“ nevezett el. Ezen ósdink, kik egyébiránt a nemzeti s alkotmányos kérdéseknél a kormány ellen mindig a leghevesebb ellenzéket képezték, szinte megijedve

tapasztalák, mily gyorsan foglalja el a tért reformeszméivel Széchenyi. Mikép hajdan a zsidó nép conservatívjeinek, a pharizaeusoknak felekezete Jézus tanai terjedésének szemléleténél: aggodalmokban úgy kiáltanak fel most nálunk is az ó kor emberei: „Mit miveljtnk e férfiúval, az egész nép utána ered!“ E párt, melynek érdeme kétségen kívül nagy volt eddigelé az alkotmány megőrzésében, a magyar magánjogot, különösen a nemesi kiváltságokat az alkotmány oly szükséges, oly lényeges létrészének tekinti vala, hogy azokhoz nyúlni, azokon valamit változtatni lehetetlennek tekinté emennek veszedelme, végromlása nélkül. A nemesség nagyobb része a rendi kiváltságokat s előjogokat eszmezavarában oly szorosán összeforva Ilivé magával az alkotmányuynyal, hogy ezt amazok nélkül képzelni sem volt képes. És ennél fogva, miként több ízben máskor, midőn osztrák íróktól látá megtámadtatni a nemesi rend sarkalatos előjogait: úgy most is, nem kevésbbé hazafiságból s alkotmányos érzetből, mint elfogultság s önzésből jaidúlt fel a „Hitel“ olvastában; s most annál keserűbb érzellemmel, minthogy magyar, sőt a haza oltárára már nagyszerű áldozatokat hozott magyar főnemes volt az, kitől a magánjogokat s nemesi kiváltságokat tapasztalá ostromoltatok Ha az ember azon korban akár a főaristokratia palotáiban, akár a falusi nemesség társalgási köreiben megjelent, alig hallhatott egyebet, mint a „Hitel“ s annak reformeszméi felett folyt vitatásokat. A vitatkozásnak rendesen hamar felgyúladt hevében az öregebb urak, a hatalom emberei, a megyei tekintélyek, és kik eddigelé közügyeinket vezették, majdnem kivétel nélkül a legszenvedélyesebb módon keltek ki.e „veszedelmes könyv“ ellen; míg az ifjabb nemzedék, a mennyire a különben már igen csökkenő, kegyelet a kor iránt engedé, amazok ellenében hasonló hévvel pártoló a reformátort és eszméit.

A vitatkozás nemsokára, a nyilvánosság terére is ki lépett a magán körökből. Ha a napi sajtó annyira, mint

volt, nincsen korlátolva a censura által, kétségkívül e tárgy töltötte volna be a „Hazai Tudósítások“ hasábjait. Ez nem történhetvén, önálló könyvek s röpiratokba ment át a vitakozás. Gróf Dessewffy József, a hazai tudományosság legkitűnőbb férfiújának s a lefolyt országgyűlésen a nemzeti alkotmányos ellenzék vezéreinek egyike, „Taglatat“ című alatt ítésetet. Írt a „Hitel“ felett, s annak alaptanait s irányát magyar alkotmányos szempontból, az ellenzéki párt érveivel s okoskodásaival ostromiá. Ezen nagyobb munka nyomán nemsokára egy egész kis röpirati irodalom támadt a „Hitel“ ellen az ó rendszer hívei részéről.

Az új eszmék barátai még bátortalanabbak, s részben a „világ.“ még ingadozóbbak voltak a reform ügyében, mintsem hogy a majdnem közvéleménynek látszó pártnézetek ellen azonnal ki mertek volna lépni elismert vezérük védelmére. De szükség erre nem is volt ezúttal. A síkra állott maga Széchenyi „Világ“ című terjedelmes könyvével, mely a „Hitelnél“ nemcsak irányára nézve sokkal szebb és szabatos!); hanem indoklásaiban is kimerítőbb, meggyőzőbb, a lángész elmesziráival csillogóbb; szóval, még hatályosabb s kétségkívül, valamennyi közt legjobb műve a nagy hírű reformátornak. A hatásról, a lelkesedésről, melyet e könyv a reformpártiak sorában ébresztett, némi fogalmat adhatnak egy akkori bírálójának eme szavai: „A Világ, úgymond, előhírnöke a tűzoszlopnak, mely minket magyarokat egykor e terméketlen és sötét pusztából az Ígéret földére vezetőiül; a Világ első derengése a ragyogó keleti csillagnak, mely a hatalom embereinek és a népnek utat mutat a megváltó felé; a Világ egy fény torony, mely vigasztaló sugarait messze kiküldi és irányt jelöl, midőn a viharos éjben megtörhetlen talaját a hullámok süker nélkül ostromolják.“

Tartalmára nézve a Világ, bár a kérdések tárgyalásában nem rendszeres, két fő részre oszlik: az egyikben a Hitel eszméit új érvekkel, diadalmasan fejtegeti; a

másikban új térre lép át, új eszmék körében kezd izgatni, melyek reformterveinek további alapjait képezik. Az első részben modora általában szenvedélyes. Nem elégszik meg avval, hogy elleneit megczáfolja, s a maga eszméinek diadalát kivívja; sem avval, hogy a mozdulni nem akaró, megcsontosodott stabilismus elveit s tanait balomra döntse, s az önalkotta új rendszer még ingadozó barátaiban erős meggyőződést támaszson: ő egyszersmind levetni, egyszer mindenkorra megsemmisíteni akarja elleneit; fölkeresi gyöngeiket, s miután őket okoskodásaikból kiforgatta, érveiket szétporlasztotta, kíméletlenül nevetség és gyűlölet tárgyaivá teszi, éles gúnnyának epés nyilaival meg is öli azokat.

És míg ekként a régi fogalmak s intézmények ellen a Hitelben megindított élénk, de békés forradalmat a Világ első részében diadalmasan kivívja: ennek második részében a lerontott épület helyén rakni kezdi az újnak alapjait. Híven az alapeszméhez, melyre a nemzeti újjászületés egész tervét fektetendőnek hirdeté, a nemzetiség főtényezőjének, a magyar nyelvnek diplomatikai jogkörét kívánja mindenekelőtt szélesbítettetni a nyilvános élet minden ágaiban. Innen tovább haladva, azon örökös meddő panaszok és sükertelen vágyak ellenében, melyeknél fogva a magyar eddigelé minden haladást lehetetlennek állíta, míg annak akadályai a kormány által el nem háríttatnak; minden mozdulást a létező állapotok mocsaraiból a kormány engedélyezéseitől függeszte fel, — Széchenyi az egyesületi szellem terjesztése s érvényesítése mellett izgat. Már azon vállalatokat is, melyeket oly szép sikerrel indított meg a gyakorlati életben, főleg az erők egyesülésére alapította; és semmi kétség, hogy leginkább ez kölcsönző azoknak ama varázserőt, melynél fogva szemlátomást gyarapodnunk: most tehát elméletileg is elemzi Világában a csodaszerű erőt, melynek eredményei már is oly meglepőleg mutatkoznak. Példázatokkal átszőtt okoskodásaiban oly emeltyűnek ábrázolja ezt, mely bennünket, daczára az „Ausztriával

létező vegyes házasságunknak“, daczára a kormányrendszertől eredő akadályoknak is, képes pangásunkból kisegíteni. Kapcsolatban ezen egyesületi szellemmel, s annak bővebb kifejtése végett, a központosítási eszme apostolául lép fel: nem azon központosítást értve, mely a muniipális helyhatóságot elnyelje, önkormányzatunkat megsemmisítse; hanem a szellemi mozgalmak s anyagi vállalatok központosítását. Kézzelel foghatólag bebizonyítja, miképen haladásunk egyik fő akadályá eddigelé azon eldaraboltásban s decentralisatióban feküdt, mely, még a középponti kormánynyal is igen laza kapcsolatban létező megyei igazgatásunknál fogva, minden társadalmi, anyagi s erkölcsi érdekekre egyaránt kiterjedt. A minden tekintetben szétdarabolt, szétágazó erők, semmi egyesítő középponttal nem bírván, egyenként fecsértettek el, képtelenek valamely szebb, jelentékenyebb eredményt előhozni. A megyék egymással még társadalmi tekintetben is oly kevés, gyöngye kötelékek által függtek össze, hogy egyiknek lakosa magát a másikban szinte idegennek érzi vala. Ha aztán felmerült is néha egyik s másik megyében valamely közhasznú eszme, melynek valósítása a megyéénél több erőt igényelt: az vagy ismét feledésbe siílyedt, vagy csak eltörpülve létesült a közérdekeltség hiánya miatt. E baj orvoslatául tehát központosítást sürgetett Budapesten, hol, mint a vérforrás a szíven, egyesüljön minden értelmi mozgalom, az anyagi érdekek minden fonalszála; honnan terjedjen ki viszont minden haladás eszköze az ország valamennyi részeibe.

Hatása e könyvnek is nagy, roppant lón a közönségre.

Nem kápráztató el ugyan a szemeket annyira az eszmék újságával, mint a Hitel; de mélyebben hatott, erősebb meggyőződést eszközölt a kedélyekben. Ki a Hitel olvasása után még kételkedők s tétovázni: a Világ által teljesen meghódítva érezé magát a reform ügyének. Az ó rendszer emberei, ha nem vallák is nyíltan be, hogy érveinek, indokolásainak ereje által legyőzettek; miután oly fényes sikerú

anyagi vállalataitól a helybenhagyást józanul meg nem tagadhatták: terveire, tanaira a gyakorlatiatlanság bélyegét nem süthetvén, jobbára elnémultak. Ha talán nem szüntek is meg őt magánjogi reformtervei miatt suttonban parasztlázítónak nevezni; de óvakodtak nyíltan megtámadni őt, ki elleneit, a Világban oly nagy szellemi felsőséggel győzte le, szikrázó élceivel, éles gúnyjával pedig nevetség tárgyaivá tette.

E modor kétségkívül számos ellenséget szerez vala Széchenyinek, mi azonban sem népszerűségének növekedését, sem vállalatainak gyarapodását, sem reformeszméinek terjedését meg nem gátolhatta; s csak azt eredményezé, hogy a pártok egymástól élesebben elkülönödjének. A conservativ elnevezés nálunk eddigelé nem igen divatozott; nem is volt volna helyes értelme, minőben az másutt véte-tik. Az udvar, a kormány eddigelé tulajdonképen nem conservativ. hanem, bár reactionarius, de egyszersmind forradalmi elveket képviselt, örökös ezélja lévén megcsorbítani, lerontani a történelmi jogot s azon alapuló alkotmányos elveket s intézményeket; kényuralmat, absolutismust állítani az alkotmányosság helyébe. Viszont az ellenzéki elnevezés valamint igen széles, határozatlan értelmű volt: úgy többféle véleményszínézetnek szolgált zászlajául; a szabadelvűség dicsfényt pedig számos esetben helytelenül bitorló. Ki a kormánynak kényuralmi irányát, hatalomterjeszkedési kísérleteit gáncsoló, azoknak ellentálla, s az ország alkotmányát, s evvel együtt a nemesi rend előjogait védé, — mind ellenzékiné, szabadelvűnek nevezte magát; akár kívánt egyébiránt korszerűleg előrehaladni, reformokat életbe léptetni, akár megcsontosodva tespedett az „ősi alkotmány“ ó rendszerében.

Széchenyi reformizgatásai ez iránt is megtisztíták a fogalmakat. A pártelnevezésekben mindazáltal csak utóbb, az 1832-ki országgyűlésen állapodék meg határozottan a közvélemény. A kormány elébbi kényuralmi törekvése a lefolyt

1825-ki országgyűlés óta jobbra csak a neki szabadabb kezet engedő régi rendszer fentartására kezdvén szorítkozni: a conservatív párt körülötte csoportozék, számára nézve azok közül is sokakkal szaporodva, kik elébb az oppositio soraiban védelmezték az alkotmányt; ezentúl azonban a kiváltságok megtámadni, a reformok sürgetői ellen, az ősi alkotmány sánczai mögött foglaltak állomást. A szabadelvű ellenzék nevezetét pedig csak azon felekezet kezdé viselni, mely, az alkotmány lényeges alapelveinek fentartásával, a korszerű reformokat is összekapcsolta, s úgy a magánjogok - s régi institutiókban, mint a kormány s nemzet közti viszonyokban mindent átalakítani igyekezett, mi a nemzet jóllétbein haladását, újjászületését gátolja; s e tekintetben szabatosabban reform p á r t u a k neveztetett. Mi e pártviszonyokra nézve különösen Széchenyi személyét illeti: őt — miként az alább elbeszélendőkben eléggé látandjuk, sajátlag nem is lehet ellenzékinek nevezni; mert ő, nehogy reformterveiben a kormány részéről akadályokra bukkanjon, gondosan került minden új húzást. a hatalom embereivel; sőt, tervei kedvéért, azoknak néha bizonyos mértékig még hízelegni nem restellett; és mint a reformok vezére, csak annyiban csatlakozott az ellenzéki párthoz, a mennyiben e, mind szabadelvűbbé fejlődött párt segedelmével valósíthatá eszméit.

Azon számos üatal erők közt, melyek e reformeszmék keresztül vitelére Széchenyihez csatlakozónak, minden tekintetben legkitűnőbb volt báró Wesselényi Miklós, ki több éven át Széchenyi barátja s elvrokona, majd, külön irányban indulva, vetélytársa lön. E férfiú is sokkal jelentékenyebb tényezője lett újjászilletési küzdelmeinknek, s mélyebb nyomokat hagyott maga után ezen kori történelmünkben, mintsem elmulaszthatnék, mindjárt itt, reformmozgalmaink kezdetén, kissé bővebben megismerkedni nagyserű egyéniségével.

Wesselényi Miklós, fia a hasonló nevű atyának, ki a múlt század utolsó tizedében különcségei, iszonyú vakmerősége,

szenvedélyei által nem kevésbé vonta magára a figyelmet Erdély köz és társadalmi életében, mint ragyogó tulajdonai, rendkívüli testi s lelki ereje, azon korban ott még ritka szabadelvűsége, áldozatra kész honszeretete s fényes szónoki tehetsége által¹⁾. Fia, az ifjabb Miklós, testi s lelki tekintetben atyjának lift képmása, ennek házában s gondjai alatt spártai nevelést nyert; melynek szigora közé azonban sokféle kényeztetés s elnézés is vegyült. „A komoly, a gondolkodó, s rendkívül erős alkatú gyermek, még nem vala hat éves, midőn atyjával az udvaron sétált, — így írja le nevelésének egy jelenetét b. Kemény Zsigmond. Epén egy szilaj mént (miknek idomításában az atyának nagy kedve telt,) hoztak ki a lovászok és a házi úr felé vezették. A horkoló és hánykodó mént, a mint közeibe, a gyermek növekedő gyönyörrel nézte. Ezt az apa észrevé-
vén, mosolyogva mondá: nem ülnél-e föl rája? Miklós hallgatott. Az öreg feléje fordítá éles szemeit és ismét kérdő: no's nem tilsz föl? Nem, válaszolt a gyermek. — Miért? — Mert félek.—A Wesseléúyieknek nem szabad félni, mennydörgő az apa s feldobta gyermekét a szilaj ménre, megcsapván ezt ostorával. A zaklatott állat elrohant. Az anya, (Cserey Heléna, „a szeretet, türelem és szenvedés neje“) ki történetesen a tornáczon volt, Rikoltva szaladt szobájába s á kerevet vánkosai közé mélyeszté fejét, bog}' zokogását elfojthassa s lélekerőt gyűjthessen a halálhír meghallására; mert egyetlen élő gyermekének vesztét bizonyosnak hitte. Telt az idő, mindig egyenlő kínok közt. Az anya helyzetéből mozdúlni sem mert, szívét a félelem úgy összeszorította. Egyszerre pajzán szava hangzik a gyermeknek, ki a szobába berobogva, nevetés közt beszél el az új életet

¹⁾ Lásd e nevezetes két férfiú, apa és fiú, regényszerűen érdekes, remek jellem- s életrajzát b. Kemény Zsigmondiéi, a Cscngery Antal által kiadott „Magyar szónokok és státusférjak“ nagybecsű könyvében, mely annyi adalékot nyújt ezen kori történelmünkhöz.

nyert anyának, hogy a mén igen roszul viselte magát; de ő mégis a hátán maradt, és addig lovagolt, míg csak az kifáradt.“

Ily apa, s ily nevelés korán kifejtette a gyermek testi ügyességét s edzetté tette azt. A testtel párhuzamosan fejlett a lélek is. Ennek egy ízben, már tíz éves korában, meglepő tanúságát adta. Közép-Szolnok megye egy közgyűlésén, melyen szokás szerint a fiú is jelen volt atyja kíséretében, az öreg Wesselényi oly indulatos kitörésekre fakadt az általa gyűlölt főispán, gr. Teleki Zsigmond s az annak oltalmára kelt rendek ellen, liogy többen széksértési perbe fogatni, mások a gyűlésből eltávolíttatni kívánták őt, s némelyek azonnal e kíváнат tényleges végrehajtásához készülének. Az atya miatt aggódó fiú elébb kéréssel akará lecsillapítani annak elleneit, s midőn látá, hogy a szó mit sem használ, kardot ránta, s kijelenté, hogy keresztül dőfi azt, ki atyjához közeledni merészkedik. És a fiú ezen elszánt bátorsága nem téveszté hatását: mindenki bámulattal tekinté a csodagyermekre; a kedélyek vihara pedig lecsöndesedett. Az 1809-ki insurrectio alkalmával Miklós még csak 12 éves, már egy felkelő csapat élén álla, s mint annak századosa tartá felette szemlét Nagy-Károlyban, Miksa főherczeg jelenlétében. Kilencz évvel később leginkább az ő izgatása hiúsította meg a kormány azon összeirási s úrbéri rendeleteinek skerét, melyeket országgyűlés ‘mellőztével, törvénytelen úton szándékozott életbe léptetni. A bekövetkezett korban, midőn, mint Kemény Zsigmond Írja, az erdélyi mívelt és vagyonos osztály átalla a megtörpült közélet csekélységeivel foglalkodni, s a fényrns estélyeken, a vidám társas körökben s a nők toilette-asztalai mellett feledé dicőségvágyát, kinevette a pedantokát, kik kötelességről,— az ábrándozókat, kik hazáról. — és a máj kórosokat, kik közerkölcsről és polgári erényről beszéltek, Wesselényi is érezte a kor mákonyserű hatását, s leginkább testgyakorlatokban, nagy vadászatokban s a nővilág kedélye-

ben okozott forradalmakban keresett magának kárpótló időtöltést.

Ily előzmények után, épen midőn az 1823-diki magyarországi események őt is komolyabb irányba terelték, találkozik Wesselényi egy gazdag, főrangú katonatisztel, ki nagyobb szerencsével vadászott mint ő, hasonló szép paripákon lovagolt, és a testgyakorlat sok nemeiben versenyzők vele, vagy megközelítve, vagy felülhaladva őt. E katonatiszt Széchenyi István volt, kivel azonnal szoros barátságba lépett. A számító Széchenyi, kinek agyában, ha még határozatlanul is, már forni kezdőnek a haza újjászületését célzó tervek, s ki barátjának már ekkor pártvezért szerepet tűzött ki, látván, hogy ő ragyogó tehetségei mellett is kevés világismerettel bír, reávette őt, hogy együtt utazzák be Francia- és Angolországot. Utazásuk közben versenyzőnek egymással, nem kevésbé a fárasztó vagy öntagadást igénylő gyakorlatokban, mint az ismeretek szerzésében; mert mind a ketten elhatározta volt magokat, hogy hazájokba visszatérvén, életüket, erejüket a haza fölébresztésére s kifejtésére fordítandják.

Midőn Széchenyi az 1825-ki országgyűlésen a magyar akadémia megalapításával, s utóbb a társadalmi téren többféle egyesületek alkotásával, s végre a sajtóban izgató reformeszméivel fellépett: Wesselényi, ki akkor még csak erdélyi birtokos létére az országgyűlésre nem volt hivatalos, egyedül a magán körökben ismertetett; de buzgó hazafiságának, szabadelvűségének és fényes tehetségeinek híre hamar bejárta a hazát. A nemzet újjászületését célzó reformtervekben ekkor még teljesen egyértelmű levőn Széchenyivel, hű s tevékeny társa lőn ennek mind azon szellemi izgatásokban, s egyesületek alkotásában, melyekkel ez reformjainak alapjait a társadalmi téren megvetette. A Hittel s még inkább a Világ megjelenése óta azonban némi hidegség, majd meghasonlás állta be a különben egy célra törekvő, de a reform keresztülvitelének módjaiban egymástól

mindinkább eltérő barátok közt. Széchenyi minden reformtörekvései daczára, sőt épen ezek könnyebb s biztosabb sikerülte végett, tulajdonképen nem volt s nem is akart lenni szorosán úgynevezett pártember. Hogy befolyását a külön színezetű felekezetekre, sőt magára a kormányra is fentartsa, s reformterveinek elfogadására ezt is, amazokat is hajlandókká tegye: annál inkább óvakodék szorosabban csatlakozni-az ellenzékhez, minthogy ez reformirányát egészen elsajátítván, őt különben is pártolandó vala. Ő a pártok felett akart némileg állást foglalni, hogy a céljainak létesítése végett alkotott egyesületekbe minden színezetűt begyűjthesse, s a kormánytól is inkább pártolást mint ellenzést tapasztaljon. Ez volt oka, miérthogy Széchenyi ez időben nem igen vett részt azon ellenzéki vitatkozásokban, melyek néha Pest megye gyűlésein oly élénken folynak vala. Ebből fejthető meg az is, hogy könyveiben az ellenzék divatos nézeteit s gáncsait, a kormány ellen gondosan kikerülte. Sőt, miként Wesselényi maga tanúskodik, „már midőn a Hitelt irta, hajlandó vala a kormánynak, hacsak szép szavakat is adni; a Világban pedig már nyilván mondá, miképen az udvartól jót kell várni; 1830-ban épen azt kezdé beszélni, hogy az opositiót elhagyván, a nemzetnek magát az udvar karjai közé vetni legtanácsosabb“¹. De ezen felfogásban már egyáltalában nem osztozott vele a kevésbé hajlékony Wesselényi, ki hévvel pártolta ugyan a Széchenyi által indítványozott társadalmi s magánjogi reformokat; de az ország alkotmányos jogai iránt is féltékeny, azokat nemcsak megőrzeni, de lehetőleg szélesbíteni is vágyott a kormány ellenében; mely hagyományos kényrendszérének politikáját követve, az alkotmányosság elveit még koránt sem volt hajlandó az igazgatás minden ágaiban öszintén foganatba venni. Wesselényi ennél fogva erős, határo-

zott ellenzéket sürgetett a közjog terén a kormány ellen. A két barát közt „levelezés is folyt e felett s a dolog anynyira jött, hogy az a szoros egyesület, mely őket egybeköté, megtágult;“ s midőn Széchenyi „1830-ban Pesten vele összejöveteleket tartani s vele egyetértve, a sokaságra munkálni akart,“ Wesselényi határozottan megtagadta közremunkálását¹⁾. A két nagy férfiú útjai ezentúl egymástól mindinkább szétágazának. Bár utóbb is mind a ketten ugyanazon célra, egy minden oldalúlag kifejtett, kiművelt, jóllétben egy virágzó ipar s kereskedelem által gazdag, politikailag egy kiképzett alkotmányosság s önkormányzat által biztosított nemzetiségre törekednek vala; de annak elérésére nézve a módokban s eszközökben mindinkább eltértek egymástól.

¹⁾ Kölcsény Fer. az 1832-ki országgyűlési naplójában. Minden munkái VII. 150.

HARMADIK FEJEZET.

Az 1830-ki országgyűlés.

Míg Magyarországon, a korszellemnek mind növekedő befolyása alatt, egy lelkes, buzgó, hazafi kezdeményezése, ozélszerű izgatása következtében ily békés erkölcsi forradalom kezdődéit, mely aztán folyton terjedve s haladva a nemzetet s országot húsz év alatt egészen átalakította:

Európa politikai egén mind fenyegetőbbekké lőnek egy erőszakos forradalom előjelei. X. Károly esztelen s ügyetlen reactiója a charta ellen mind élénkebb forrongásba hajtá a francziákat, mígnem általok csakugyan elűzetett. A bécsi kabinet az 1830-ki nyár elején már alig kételkedhetek a forradalom közel kitörése felett s erélyes készüléteket tőn, hogy magát a jövendő eseményekre erős állásba helyezze. Hazánkban az országgyűlés egybehívásának törvényes ideje különben is elérkezvén, azt néhány nappal a júliusi forradalom tényleges kitörése előtt szeptember 8-kára Pozsonyba hirdette ki.

Ezen országgyűlés tárgyát már az 1827-ki 8-dik t.-cz. kitűzte volt, midőn rendelé, hogy a reformmunkálatok kidolgozása végett kiküldött országos bizottmányok a magok munkálatait a jövő gyűlésnek bemutassák. Az udvar azonban Európa jelen lázas állapotában ezen, előreláthatólag huzamos tanácskozásokat igénylő tárgyat felvételni most

nem akarván, mindjárt a meghívó levelekben kijelenté: hogy, miután e munkálatok a követeknek adandó utasítások végett különben is előleg a megyék által tárgyalandók s még kinyomtatásra várnak: azokat a jövő országgyűlésre halasztja, melyet egyedül e végett a következő 1831 -ki október 2-ra hirdetem ki.

Jelenleg két más célja volt az udvarnak ezen országgyűlésen. „Harmineznyolcz éve múlt, — úgymond ezek egyikére nézve meghívó leveleiben Ferencz király, — mióta az istentől gondjainkra bízott népeinket, kormányozzuk . . . Életünk napjai meg vannak számlálva, . . . s atyai szívünk azon vigasztalásért sóvárog, hogy kedves elsőszülött fiunkat fenséges Ferdinánd koronaherceget utódunkul megkoronázva láthassuk . . . Ferdinánd főherczeg megkoronáztatásának kérdése felett már több Ízben élénk tanácskozások folytak az udvarnál, melyekről azonban hiteles tudósítások még nem jöttek napvilágra. Annyit tudunk, hogy az udvarnál e kérdésben különböztek a vélemények. Némelyek őt, beteges állapota miatt, a trónörökösben mellőzni, s helyette öcscsét, Ferencz Károly főherczegét akarták a trónra emelni. „Gondolnád-e — írja még 1820-ki aug. 25-kén gróf Dessewffy József Kazinczy Ferenczhez, — hogy a legitimitás kitrombitálása mellett az ausztriai minisztérium a nápolyi királynak másod szülötte fiát, a ki császáruk veje, akarta emelni a nápolyi trónusra, az elsőszülöttnak pedig Siciiliát szánta? Mind ezt pedig miért? — hihetőképén azért, hogy nálunk is példa mellett Ferdinándot elsőszülöttségétől megfoszthassa. Ennek azután Luccát adták volna, mivel a luccai herczegnek buenos-ayresi királylyá kellett volna válni.“¹⁾ „Tudod-e, írja ugyanaz barátjához a következő évben, hogy ámbár azt kelle egynéhány esztendőök előtt vitatni Gustermannak, hogy Magyarországbán az elsőszülöttség jussa után niegyen a korona, most mégis legkü-

¹⁾ Kazinczy Kor. és gr. Dessewffy Józ. levelezései. III. 117.

zelebbé arról gondolkoztak Becsben, hogy a koronaörökös öcscse kövesse fejedelmünket a trónon?“¹⁾ A főherceg e mellőztetése utóbb annál valószínűbbnek látszék, minthogy az 1825-ki országgyűlést megelőző kabinet-i tanácskozásokban is ellene nyilatkozott az illetők többsége; sőt ez időben császári atyjával is meg hasonlításban volt, s más nagy be folyású egyéniségek is ellenszenvvel viselteiének iránta. Kimondhatatlanul üldözik a mostani miniszterek a koronaörökös t, — mond ugyanazon gróf Dessewffy 1826-ki ápril 3-án kelt levelében; — az ország rendei pedig elég gyávák ezt szenvedni. Láthatod ezt. az utolsó örömfelírásból is ő felsége fellábolása után. De ez a fellábolás nem lehet tartós és így minden esetre készen kell lenni. Én gróf Illésházyval tartok, a ki még jobban tudja mint én, hogy a koronaörökös energiám ember lesz, és hogy több esze van, mint hírlelik és amint akarja magáról véeltetni. Kényes az ő helyzete és mindent, megmagyaráz. Apjával már most jobban van, mi-ólta emelni kezdtük némelyek a diétán, bár ellenünk lett légyen, de csak színesen, a gyáva, a nem merő és azért magát helytelenül okosabbnak tartó többség; de még nincs oly jól apjával, mint kellene. Azonban szepteg a mostani minisztérium, nem tudván, mit tevő legyen ezekben a környüállásokban, kivált mivel a koronaörökös energiája és a sanetio pragmatiea nem igen engedik az orosz példa ²⁾ utánzását . . . Hihető sok dátumokból, hogy a mi minisztériumunk míve volt az egész orosz birodalmi abdicatio.“ ³⁾ De mellözve itt azon különféle beszédek, melyek a koronaörökös egyéniségéről s viszonyairól folynak vala a közön-ségben: elég azt megjegyeznünk, miképen általában azt hitték, hogy leginkább b. Stiffnek, Ferencz császár udvari

¹⁾ Kazinczy Kér. és gr. Dessewffy Józs. levelez. III. 87.

²⁾ Miklós czár példáját érti, ki 1. Sándor halála után. Constantái bátyjának mellőztével foglalta el az orosz trónt.

³⁾ Kazinczy Fer. és gr. Dessewffy levelez. III. 345.

orvosának műve volt légyen, hogy Ferencz végre lemondott a trónörököségi rend megváltoztatásának szándokáról, azt pedig, hogy a koronázat Ferdinándon ezen országgyűlés alkalmával hajtassék végre, leginkább gróf Reviczky Adám magyar udvari főkancellárnak tulajdonították, ki folyton nagy mértékben bírta Ferencz bizodalját.

A koronázaton kivéd még újonczokat kívánt az udvar megszavaztatni a magyar ezredek hégaginak pótlására, mit Európa háborgós körülményei sürgetőleg látszanak igényelni. E felett a királyi előadásokban még csak az tűzetett ki a tanácskozások tárgyául, hogy mivel a jövő országgyűlésen a reformmunkálatok megvitatása előreláthatólag sok időt veend igénybe; nehogy az igazságszolgáltatás, mint különben országgyűlések idején történni szokott, oly hosszan szüneteljen: gondoskodnának eleve az ország rendéi, hogy a törvényszékek mind a megyéknél, mind a kerületi tál) láknál folyamatban maradjanak. A maga részéről viszont ígéri a király, hogy a múlt országgyűlésről felterjesztett, de el nem intézett sérelmek s kívánatokra nem késendik leküldeni kegyelmes válaszáat; s kívánja, „hogy ezen gyűlés a törvényes három hónap alatt befejeztessék.

Az országgyűlés kitűnőbb egyéniségei körülbelül ugyan azok valának, kik már az 1825-ki országgyűlésen is vitték vala a szót. A főrendek házában a főherczeg nádor elnök lete alatt az országbíró, gróf Cziráky Antal, által vezetett kormánypárti többség mellett, a szabadelvű ellenzék némi gyarapodásban tűnt fel: Batthyáni Fülep herczegen és gróf Illésházy Istvánon kivéd tagjai közé számítá mind azon ifjabb főrendüeket, kik Széchenyi István zászlója alatt a reformok eszközzését óhajták. E felekezet vezérszónoka mindazáltal nem Széchenyi, ki, mint mondók, tervezett reformjainak könnyebb sikeríthetése végett, óvakodék a kormány s annak pártja ellen élesebb ellenzékét kifejtteni, hanem báró Wesselényi Miklós lön; ki, hogy magának az országgyűlésre meghívó levelet eszközölhessen, erdélyi

jószágai mellé, Szatmár vármegyében, gróf Károlyi Györgytől szerzett meg egy részbirtokot. Széchenyi a vezéri szerepet, bár az különben, szellemi s államférfiúi felsőbbségénél fogva, őt illeti vala, a mondott okból örömet átengedte Wesselényinek; kit egyébiránt arra más kitűnő tulajdonai mellett tündöklő s nagy hatású szónoklata különösen képesített. Tulajdonképeni pártvezérnek azonban Wesselényit sem lehet még nevezni ez időről, miután sajátképeni ellenzéki párt ezen országgyűlésen még nem létezett a főrendeknél, és Wesselényi maga is rendesen az alsó házi tagokkal tartá magán tanácskozmányait. Az ő, az igazat leplezetlenül kimondó, nyílt s bátor előadása s fényes magyar ékesszólása eddigelé példátlan jelenet volt az udvar iránt hízelgő vagy legalább igen is kíméletes, deakül beszélő főrendek házában. Mellette felekezete még az élezés, szélsőes beszédű gróf Andrássy Károlyt, Eszterházy Józsefet és Mihályt, Prényi Zsigmondot és Nádasdy Leopoldot számláld kitűnőid) tagjai közé.

Az alsó táblánál, hol most is Majláth György, királyi személynek tartá az elnökletet, a múlthoz képest egy némi változás vala szemlélhető. Az 1825-ki gyűlés jelesebb tagjai közül néhányan jelenleg már kormányhivatalokat foglaltak el. Ilyen volt Bartal György, Somsich Pongrácz, Plathy Mihály, Szerencsy István; kik közül mindazáltal a három utolsó, mint a királyi tábla tagjai, jelenleg is részt vettek az országos ülések tanácskozásaiban; míg az első az udvari kancelláriánál viselvén tanácsosi hivatalt, rendes szerkesztője lón a kormánytól az országgyűléshez leküldött iratoknak. A múlt országgyűlés többi vezérszónokai, mindannyian az ellenzékhez tartozók, név szerint: Nagy Pál, Ragályi Tamás, Pázmándy Dénes, Deák Antal, Balogh János, Somsich Miklós, Bernáth Zsigmond, Borsiczky Itván stb. most is jelen voltak megyéik részéről, valamint a főrendünk közül is Károlyi és Andrássy György grófok s báró Prényi

Gábor. Ezekon kívül néhány új ifjabb követ is magára vont a közfigyelmet, kik közöl báró Vay Miklóst, Bezeredy Istvánt jelentékeny szerep várta a későbbi országgyűléseken. Nagy Pállal a szónoklat erejében leginkább vetélkedék Ragályi Tamás, ki ekkor fénye s népszerűsége tetőpontján, az idők szelleme miatt most óvatosabb Nagy Pálra is árnyat vetve, az ellenzék legcrélycsobb s legfényesebb szónoka gyanánt ünnepeletetett. Ő Nagy Pálnál kevésbé mérsékelt, vele több ízben ellenkező véleményben volt; sőt, mi tán nem mindig tiszta forrásból eredt, őt a közönség előtt népszerűségétől megfosztani észrevehetőleg igyekezett.

Azonban hevesebb ellenzést a kormány ellen nem fejtettek ki ezen országgyűlésen az alsó ház rendéi, mi nem annyira a kormánynak 1825 óta alkotmányosabb eljárásában, mint inkább némi körülményekben találja megfajtását. Ezen országgyűlés nagyszerű eseményeknek volt tanúja. Megnyitását a párisi, befejeztét a lengyel forradalom előzte meg. Emennek az idő rövidege miatt kevés vagy semmi befolyása sem volt ugyan a rendekre. De annál nagyobb lón hatása gyűlésünk szellemére s lefolyására a párisinak, mely a Bourbonok idősb ágát megbuktatván és száműzvé, (Lajos Fülel) orleansi herczegben azok ifjabb ágát ültette a trónra, s a dynastiával együtt az alkotmány s kormány elveit is megváltoztatta. A demokratia diadala Párisban mély aggodalommal tölté el nálunk is mind azokat, kik, bár magokat szabadelvűeknek tárták, s tán cgynémi reformokra is hajlandók valának; de e mellett ősi aristokratikus alkotmányunkat is, a nemesség minden kiváltságaival, előjogaival együtt épségben óhajtók fentartani. Nem fog-e a demokratiai szellem, mely mindenfelé oly sebesen terjed, hozzánk is elhatni? És ha csakugyan befészkelné magát, mi lesz a nemességgel? Meg fog-e állhatni a kiváltságos ősi alkotmány? Oly kérdések, melyek önként támadtak a párisi hírek hallatára, s el nem fojtható aggodalmakat

ébresztenek nemességünkben, mely a demokratiától, bár most kevésbé iszonyú alakban ütötte fel fejét, mint a múlt század végén, még mindig remegett. A szabadelvűség bizonyos nemét nem lehet ugyan eltagadni nemességünktől; mert az mindig karöltve jár a szabadságszeretettel, mi nagy mértékben meg volt benne. De a szabadság fogalma nálunk még felette kevesekben tisztult meg annyira, hogy abban valami egyebet is lássanak, mint a végrehajtó ka talont mennél nagyobb megkorlátozását. És ez alig is lehetett másként oly államban, hol az alkotmányos szabadság cddigelé csak a végrehajtó hatalomban tapasztalt ellen-séget, melynek foglalásaitól alig volt képes magát megőrizni. Ezen alkotmányos szabadságot eddig csak a nemesség élvezte, s csak ő maga védte is a kormány ellen. Ezért volt oly féltékeny a maga kiváltságaira: e kiváltságok szerint mérlegeié a maga erejét a kényuralomra törekvő kormány elleni liarczában. Csoda-e, lm aztán fogalomzavarában e kiváltságokat magával az alkotmányos szabadsággal azonosította? Csoda-c, ha azt hitte, hogy minden enged-mény, melyet c kiváltságok rovására tenne, magát az alkot-mányt gyöngítenié? Most azonban egy líj ellenséget látott maga előtt, felmerülni a demokratiában, mely negyven év alatt már kétszer diadalmaskodott Franciaországban, két-szer forgatta fel a létező alkotmányt. Lehetetlen volt ugyan nem látnia, hogy a demokratia szinte és még szélesebb alapú szabadságra törekszik. De részint mivel a minden arisztokrátiának sajátos szűkkeblűségéből nem akart lemondani kiváltságos jogairól; részint mivel, még nem látván példát maga előtt, hogy a demokratiai elem valamely monarchiában állandóig fentartotta volna a szabadságot, magát az alkotmány szilárdabb védőjének hívé, mint az értelmi korlátozottsága miatt könnyebben kijátszható népet: már féltékenységből is ezen, a bécsi kormány által annyiszor ostromlott alkotmány miatt egyáltalában nem óhajtá hazánkra is kiterjedve látni a demokrátiát. „Alkotmányunkat

— így szóla egy alkalommal, e gyűlés folytában, egyebek közt Nagy Pál, — alkotmányunkat nyolcz száz év óta nem fenyegette akkora veszély, mint jelenleg. A tatárok és törökök elpusztították az országot; de abból önként vagy kényszerítve kitakarodtak pusztításaik után. Jelenleg azonban erkölcsi hatalom fenyeget bennünket, melynek iránya egyenes ellentétben van avval, mit nekünk a legszentebb gyanánt kell megőriznünk. Minden el van telve a demokratiai elvekkel; napról napra tovább terjednek azok, mint a tűzár, s aristokratiai rendszerünket is végromlással fenyegetik.“ És ezt Nagy Pál monda most, ki már 1807-ben oly nemes buzgalommal szólalt fel a nép állapotának javítása mellett; ki, bár akkor a „non stultiset“-féle gúnyszavakkal kényszerítettet elhallgatásra, az önző aristokraták nagy bosszúságára, 1825-ben ismét szónoklatának egész hatalmával támogató a nem-nemes osztályok ügyét. Igaz ugyan, hogy voltak már e gyűlés rendei közt is néhányat), kik annyi veszedelmet koránt sem láttak a demokratában, s kik azon aristokratiai aggodalmakra. Ragályi Tamással és Borsiczky val azt válaszolták: hogy. ha a népek iránya, közvéleménye ellentétben van alkotmányunkkal, hasztalan törekszünk azt fentartani; s mi más nemzetek előtt oly kecsegtető színben tűnik fel, hogy arra minden erejükből törekednek, az nekünk sem lehet oly igen ártalmas. Igaz, hogy találtattak már többen nálunk is, kik Széchenyivel úgy vélekedőnek, hogy épen azért volt. alkotmányunk annyiszor oly nagy veszedelemben, mivel sánczain belől kevesen, csak egy néposztály tagjai, védik azt; és csak akkor lesz minden megtámadással daczolható erejű szabadságunk, midőn abban a nép minden osztályai részesülvén, mindnyájunknak érdekében lesz azt védelmezni: a rendek nagy többsége mindazáltal ezen egész országgyűlés alatt nem tudott menekülni a demokratia félelmétől. Mi volt tehát természetesb, mint hogy ellene, mint. közös ellenség ellen, szorosabban szövetkezzék a kormányhoz, melylyel 1825-ben már külön-

ben is kibékült, s mely azóta, mint többféle jelenségekből látni vélé, mindigre lemondott az alkotmányosság ellen folytatott harczárai? És ez volt egyik oka, miértliogy a rendek, bár egyébiránt e rövid országgyűlés alatt is elég alkalmuk volt volna kikötni a kormánynyal, szokásuknál sokkal engedékenyebbek voltak kívánatai iránt.

Volt azonban meg más oka is ezen engedékenységek. Közönségesen tudatott, hogy Ferencz király nagy bizodalommal viseltetik Reviczky főkancellár iránt; s hogy ennélfogva mellőzvé az alkotmányellenes német tanácsosok sugallatait, egyedül az ő tanácsával él a magyar ügyekben. Tudatott, hogy mióta ő áll a kancellária élén, még az osztrák titkos rendőség befolyása is megszűnt az országra; s ha mi titkosabb tudósítások kívántainak, például az előmozdítandó, vagy más egyéniségek iránt, azokat most a kancellár szerzi meg a magasabb hivatalokban lévő tisztviselők közbejöttével. E tudósítások most rendszeren kedvezőbbek voltak az illetőkre nézve, mint az előtt, mi a kancellárnak tudatott be érdemül. De különben is számos bizonyítványait adá Reviczky a maga hazafias érzelmeinek az igazgatás ügyeiben; sőt az, hogy az 1825-ki országgyűlés után egy Bartal, Somsich, Flathy, Szerencsy s mások az ellenzék legkitűnőbb egyéniségei közül magas kormányhivatalokra nevezettek ki, uem hagyott kételkedni, hogy a kancellár egészen alkotmányos és a mennyire lehet, szabadelvű szellemben akarja intézni az igazgatást. Erre mutatott az is. mi a protestánsok meglegedését eredményező s jóakarátát vívta ki számára, hogy a protestáns ifjúságnak ismét engedelem adatott a külföldi egyetemeket látogatnia. A rendek tehát ezek s hasonlók által bizodalomra ébresztvé az alkotmányos és szabadelvű érzelmei s nézetei iránt, szinte nem akarják vala neki megnehezíteni a kormányzatot; hanem őt inkább lehetőleg pártolva, a királylyal is éreztetni kívánták, hogy midőn alkotmányosan kormányoztatnak, ők is hajlandók teljesíteni az udvar óhajtásait.

Mások még ennél is jóval tovább mentek. „A magyar közdolgok némely vezetői s ezek közt Nagy Pál is. — mondja ennek jellemrajzolója — az uralkodó hangulatában s környezete egyéniségében kedvező alkalmat véltek találni, hogy a kancellár által a magyar érdekeknek az összes monarchia tanácsában és politikájában addig nem birt befolyást és nyomatékot szerezhessenek. E tekintetben azonban szükségesnek látták, hogy a kancellár. gróf Heviczky. a nemzet és különösen az országgyűlés által felkarolva, segítve s hatásában erősítve érezze magát; s egyszersmind az uralkodó is azonnal láthassa jó következéseit a magyar párt iránt tanúsított hajlamának. Innen van sok részben az európai események által meghatott országgyűlés rendkívül óvatos magatartása.¹⁾

A rendek ezen kíméletes magatartása mindjárt az országgyűlés elején észrevehető volt azon tanácskozásokban, melyek a koronázat előtt az országgyűlési hírlap s utóbb a kir. hitlevél fölött folytak. A nyilvánosság szükségének érzete már oly élénken felébredt, hogy szinte lehetetlen volt mellőzni egy országgyűlési közlöny kiadásának szóba hozatalát. Igen természetes volt azonban, hogy e hírlapot senki sem akarta a censura bilincsei által megszorítva látni, melynek törvénytelenységéről egyező volt a rendek véleménye. De bár ennek következtében a sajtószabadságról érdekes vitatkozás fejlett ki; bár mindenki azon értelemben volt, hogy miután eziránt semmiféle tiltó törvény nem létezik, a nemzet jogát kétségbe sem lehet hozni: s ennél fogva az országgyűlés ilyféle censurálatlan hírlap kiadását minden előleges bejelentés és engedély nélkül megrendelheti: a kormány iránti tekintetből mégis azt végezték, hogy a kiadásra vállalkozó a szokott módon szerezzen magának szabadalmat a kormánytól; s a rendek csak azon esetben fognak közbelépni s támogatandják a kiadót, ha a kor-

*) Csengery Antal: Magyar Szónokok és Státusférfiak. 13. 1.

mány az engedélyt megtagadná. Ezen eljárás kétségkívül igen fonák és hibás volt a rendek részéről. A felett, hogy következetlenségbe estek, s a különben törvénytelennek vallott censurát közvetve elismerték, még czélt sem érhetének. Hasztalan volt minden szép beszéd a nyilvánosság és gondolatszabadság elvének fentartása mellett: a kormány, az e feletti kellemetlen viták újonnan szőnyegre kerültét meggátolandó, válaszát a hírlap kiadására vállalkozott nyomdász folyamodására az országgyűlés végéig halasztó; mikor aztán hírlapra szükség nem lévén többé, a tárgyat a rendek sem kívánták ismét elővenni.

Nem kevesebb óvatosságot és engedékenységet tanú- A sítának a rendek azon hosszabban folyt vitatkozások alatt, ^{ft} melyekre a királyi hitlevél nyíltott anyagot. Ez lévén az 1823-ki törvénysértő kormányeljárás után az első királyi koronázás, a rendek egy része hasonló események ismétlésének meggátlása végett a következő pontokat kívánta betéttetni a hitlevélbe: 1. Hogy a miniszterek felelősek legyenek; mi iránt, a régiebb törvények szerint, különben is kétségtelen a nemzet joga. 2. Hogy valamint az egyenes, úgy a közvetett adót is, különösen a sóárt, a törvények értelmében, csak országgyűlésen lehet meghatározni.;5. Hogy a papírpénz mennél előbb a törvényszabta jó vegyítékű honi ércpénzzel pótolassék. 4. Galiczia, mint mely a magyar korona jogcímén vétetett birtoklásba, az országba bekebeleztessek. Végre 5. hogy az új király az országban lakjék; de atyjának életében, a kormány ügyeibe, a rendek megegyezte nélkül, ne avatkozzék. — A többség azonban nem sokára elállott mind attól, hogy e pontok a hitlevélbe felvétessenek; mind attól, mit némelyek kívántak, hogy azokból koronázás előtti törvényezikkelyek alkottassanak; és csak a főrendekkel, kik egy izenetőkben a nemzet jogát, mely szerint a koronázási hitlevelet a körülmények igényei szerint megváltoztathatja, tagadni látszanak, folytatott még egy ideig heves vitát, melyben a főrendek végre is engedni

kénytelenítették. A kormány iránt e kérdésre nézve is oly kíméletesek voltak a rendek, hogy ama feliratban, melyben kijelentették, hogy az 1792-ki hitlevelet változatlanul elfogadják, csak ezen egyetlen szóval: még ez esetben, adták értésére, hogy a hitlevél megváltoztathatásának jogát a jövőre épségben kívánják fentartani. Ferenc/, ez iránt most nem akarván vitatkozásba ereszkedni, válaszában e pontot egyszerűen mellőzte, egyébiránt pedig megegyeztet jelenté ki, hogy törvény alkottassék, mely szerint az ifjú király, bár koronázottan lépend a trón birtokába, köteles legyen országlása első hat hónapja alatt országgyűlést hirdetni; addig is, míg országlatra jutand, huzamosabban az országban fog lakni; de a kormányban atyja életében részt nem veend.

A koronázás ezután szept. 28-kán, a szokott módon, fényes ünnepélyek közt hajtatott végre. Az ifjú király a rendeknek ötven ezer aranyból álló koronázati ajándékát részben a rász termés következtében Ínséget szenvedő felvidéki megyék lakosságának segélyezésére, részben a magyar akadémia pénzalapjának növelésére adományozva, akará emelni becsét koronázata emlékezetének.

Galiczia bekeblezésének kérdése, — melyet a kormány aképen tétetett le, hogy a rendeknek a nádor által tudtára adatá, miképen ő felsége, az ország ebbeli jogainak megvizsgálása végett már kinevezett egy, magyarokból s a galicziai kormány néhány tagjából álló vegyes bizottmányt, — a magyar nyelv hivatalos használatának kérdését hozta szőnyegre. A rendek ugyanis a bekeblezés iránti kívánatukat egy magyar szerkezetű üzenetben tudatván a főrendekkel, ezek a nemzeti nyelv használatát illető intézkedéseket a jövő országgyűlésre akarták halasztani. Csak két szó emelkedett főuraink gyűlésében a nemzeti nyelv pártolására.. Eszterházy Mihályé és Wesselényi Miklóssé; de kivált ez utóbbik beszéde, mely szűz szónoklata volt az országgyűlésen, rendkívüli hatást okozott a hallgató közön-

ségen, s egyszerre oly népszerűsége emelte a szónok nevét, minővel eddig csak Széchenyi dicsekedhetett. „Az anyai nyelv használata, mondá, egyebek közt Wesselényi, kétségbe vonhatatlan joga minden nemzetnek. Ha a nemzet, c természeti jogának gyakorlatában korlátoztatik, panaszokra fakad; ha fentartatik a korlátozás, keserű érzelme- ket ébreszt a nemzet kebelében; ha a korlátozás elnyomássá fajúí, ellenhatást támaszt, szintűgy veszélyest a kormányra nézve, mint ártalmast következményeiben 8 várhat- nánk-e egy atyai indulata fejedelemtől, kit a patriarchális erények példánya gyanánt ismerünk; a mi mélyen tisztelt nádorunktól, ki már egy egész emberkort fordít hazánk jóllétére; várhatnánk-e e tiszteletre méltó felső táblától egyebet, mint az ily hasznos előrelépésben való megegye- zést? . . .“ De e tábla tagjai kik, — mondani is szégyen a hazai nyelvet jobbra vagy épen nem, vagy csak törve beszélek, nem indulának meg a nemes tűzű beszédre.

A főrendek e bűnös szenvtelensége erős kikeléseket vont maga után a rendek részéről. „Mindig a kormányt hibáztatjuk, mond egyebek közt Nagy Pál; a hiba pedig magunkban fekszik. Nézzék a királyi családot: öt hat tagja beszéli a magyar nyelvet, míg annyi a főúri család, mely- nek egy tagja sem érti azt. Uradalmaikat is németül kezel- tetik, s az által számos ezer ifjút kényszerítének a német nyelv tanulására, hogy magoknak hazájokban kenyeret szerezhessenek. Mindenek előtt szükség, hogy a közvéle- mény gyalázzal bélyegezze az anyai nyelv nem tudását, límlékezzem-e a magyar színházra: miképen Ugyekezttink néhányan a nyelv e közlönýt felsegíteni Elmenénk a nádorhoz is kikérni pártfogását. — „Én minden lehető megteszek, válaszold ő; tegnap is jelen valók az előadáson: de önök közöl, uraim, senkit sem láttam ott.“ 8 mennyi, a panasz íróink részéről! A legjobb magyar mű sem számít- hat kétszáznál több vevőre. Senki sem olvas magyarul; a magyar könyveket por fedi a nyilvános könyvtárakban.

A rendek tehát ily beszédek által a nemzeti nyelv melegebb pártolására ösztönöztetvén, újabban is sürgették a főrendeket, hogy az üzenetek ezentúl magyarul folyjanak; minek következtében ezek azt tovább nem ellenzik ugyan; kívánták mindazáltal, hogy az üzenet mellett a felirat javaslata ezentúl is deákul küldessék át hozzájuk.

Az eddigi tapasztalatok meggyőzték a rendeket, hogy a főrendek hazafiatlanságától csak folytonos hajtással s uémi erőszakolással lehet valamelyes engedményeket kisajtolni a honi nyelv számára. Mihelyt tehát a kölcsönös üzenetek magyar szerkezetére nézve czélt értek, sürgetni kezdék: hogy a királyhoz intézendő feliratok s a törvények is nemzeti nyelven készíttessenek; s miután a nemzet a maga nyelvének hivatalos használatát már negyven év óta követeli, az igazgatás minden ágai e nyelven intéztessenek; továbbá, hogy a készülöben lévő Ludoviceum hadi akadémiában tannyelvül a magyar vétessék be; a magyar ezredknél a vezénylet nyelve magyar legyen; miután különben is bizonyítja a tapasztalás, hogy leginkább a német nyelv divata s a német tiszték alkalmazása szegi kedvét ifjúságunknak a hadi pályától. De e kívánatokat még most nem sikerűit keresztül vinni; s mindössze is csak a következő pontokat lehetett beiktatni a gyűlés végén megalkotott új törvénybe: 1. Hogy a kir. helytartótanács azon hatóságokkal, melyek hozzá magyarul Írnak, szinte ezen nyelven levelezzen. 2. A főtörvényszékek a hozzájuk magyarul fölebbezett pörökben ugyanezen nyelven tanácskozzanak és szerkeszszék döntvényeiket. A kerületi táldáknál, a vármegyei, városi és egyházi törvényszékeknél, hol a magyar nyelv eddigelé nem volt divatban, ezen országgyűlés végétől kezdve, minden pereket lehessen nemzeti nyelven intézni; azon törvényszékek, melyeknél e nyelv szokásba még nem jött, tetszésük szerint vagy ezen vagy deákul folytathatván tanácskozásaikat? A magyar nyelv tudása nélkül köz hivatalba ezentúl senki sem alkalmazható.

4. Ügyvédi oklevelet. 1844-ki jan. 1-től kezdve csak magyarul tudó egyének nyerhetnek. 5. A magyar és határszéli ezredek s az országban létező hadi kormánysszékek a hatóságoktól hozzájuk intézett magyar okiratokat elfogadni kötelesek.

A fő érdek, melyet a kormány ezen országgyűlésen szerencsésen keresztül vinni óhajtott, a királyi előadások 3-ik pontjában foglaltatik, melyben előadván, miképen a magyar ezredek oly annyira meggyéröltek, hogy kiegészítetésüket maga a nemzet hadi dicsőségének fentartása mulhatatlanul igényli, újonczokat kér a nemzettől. A rendek a fentebb elmondott hangulatnál fogva hajlandók voltak ugyan e tekintetben teljesíteni a kormány minden méltányos kívánatát; e jó alkalmat mindazáltal nem akarták elmulasztani. hogy ez úttal a nemzet régi kívánataiból is eszközjenek ki egynémít az engedményeiben mindig oly szűk kezű kormánytól. A múlt országgyűlés végén felterjesztett nemzeti sérelmek s kívánatok még mindig elintézetlenül léteztek: a rendek tehát kijelenték, hogy miután ezekre már negyven év óta hasztalan várják a kormány választát, most mindenek előtt ezeket kívánják felterjeszteni ő felségéhez. Sikertelen maradt a nádornak a király nevében adott azon Ígérete is, hogy ő felsége a sérelmek mindnyájára kiadandja választát, ha a rendek a sérelmek előtt, vagy azokkal egyszerre tárgyalják az újonczokra vonatkozó királyi előadást s terjesztik fel végzésüket. A kormány ily nagy fontosságot helyezvén abban, hogy az újonczok kérdése elébb vétessék fel, nagyon is világosan elárulta, hogy annak megszavazása után könnyen túlteendi magát a nemzet kívánatain. A rendek tehát szilárdak maradtak végzésüknél; sőt többen most még azon erős hangú sérelmi feliratot is fel akarták terjeszteni, mely 1827-ben a főrendi tábla ellenzése miatt nem juthatott a király elejébe; mit. azonban, mivel utóbb a főrendek a sérelmek előlegen tárgyalását tovább ellenzeni megszűntek, a rendek többsége

sem pártolt. A sérelmek s kivonatok főbb pontjai, mik ennek következtében fölterjesztettek, ím a következők: Dalmatia némely részei és szigetei, úgy szinte Erdély némely részei, különösen Kraszna, Közép-Szol nők, Zaránd és Kővár megyék és végre Galiczia és Lodomeria kapcsoltasának vissza az országhoz; Erdély szorosabban egyesítessék az anyaországgal; a só ára, mint közvetett adó, a rendek megegyeztével még e gyűlésen szabassék meg; szüntettesék meg ama visszaélés, mely szerint a törvényszékek a magánosak régi pénzviszonyaiban a papírpénzek értékszállítására óta még mindig a törvénytelen udvari parancsok nyomán kényszerítettnek Ítéletet mondani: a magyar kir. kamara ténylegesen ffiggetlenítessék a császári kamarától; a pénzügyek az országban a magyar kamara kezelése alá rendeltessenek stb. stb.

Azon kényszerűségbe mindazáltal most nem akarók a rendek helyezni a kormányt, hogy a sérelmekre adandó válaszából függeszszék fel az újonczok megszavazását; s mihelyt azok felterjesztettek, azonnal fölveték az újonczok kérdését. Azon óvatos magatartást s engedékenységet a kormány iránt, melyet fentebb a diéta fő jelleme gyanánt emelénk ki, ezen legfontosabb tárgyban tanúsítók a rendek legvilágosabban. Nem hiányoztak ugyan a rendek tábláján néhány ellenző nyilatkozatok; elmondattott egyebek közt, böggj' rendes hadpótlásra a nemzet, törvényeinek értelmében nem köteles, s az ezredekben támadt hiány a szokott toborzás által pótlendő; hogy a kormány maga az oka, ha toborzás útján nem kap elég újonczot; mert ez csak onnan ered, hogy a magyar ezredekben is német vezénylet div a tozik; a tiszték, ellenére a törvénynek, nagy részben németek, kik a németül nem tudó legénységgel méltatlanéi bannak; hogy a német nyelv nem tudása miatt honosaink tizedességre sem igen emelkedhetnek; példa is hozatott fel, miszerint nem rég egy huszár ezredben több magyar megfosztatott tisztségétől, egyedül mivel újonnan kinevezett

német ezredesük ellen panaszkodtak stb. De a rendek többsége mind ezek mellett is készségét nyilvánítá, teljesíteni az udvar kívánatát, mihelyt a szükség a kormány által indokolva kimutattatik. A szükség ezen indokolt fedezését, mindazáltal múlhatatlannak nyilváníták, szoros kapcsolatban lévén az a nemzet ama sarkalatos jogával, mely szerint a béke és háború kérdésének meghatározásában befolyással bír.

A főrendek azonban még ezen loyalis nyilatkozattal sem valának megelégedve, és Cziráky országbíró indítványa szerint, minden előleges tudakolást és szükségkimutatást fölöslegesnek állítva, subsidium gyanánt egyszerűen megszavazandónak véleik az újonczokat, kiknek számát a kormány egy kir. leiratban ötven ezerben szabta meg. Csak egy szó emelkedett a rendek üzenetének pártolására. Wesselényi Miklós ékesen hangzó szava. „A rendek által felhozott indokok, úgymond, felette fontosak. 1741 óta a hadpótlás rendes módja a toborzásból állott, mert a nemzet e terhet eleitől fogva elhárítá magától. A rendek úgy hiszik, hogy a hiány mindig eléggé fedezhető az e végre rendelt jelentékeny öszveg segélyével; sa tapasztalás bizonyítja, hogy a toborzás, czélszerűleg intézve, a czélnak teljesen megfelel. — De hiszen tulajdonkép nem is hadpótlásról, hanem inkább rendkívüli subsidiumról van itt szó; és e tekintetben nyíltan meg kell vallanom, hogy mi dőn a rendek ily fontos, a nép előtt pedig gyűlöletes ajánlatnál, hol nem gabonáról vagy pénzről, sem a követek saját életéről, hanem az adózók szabadságáról s vérérol, mi itt pusztá árú gyanánt tekintetik, van szó, — ha, mondom, a képviselők e kérdésnél teljesen okulni kívánnak a szükségről, mielőtt magokat nagylelkűeknek mutassák: csekély véleményem szerint, csak kötelességüket teljesítik, törvényeink szellemét, lelkiösmeretök szavát követik. Midőn csak a mi javainkat, a mi életünket veszi igénybe a haza, ám akkor alku nélkül mondhatjuk, fel, lóra, fegyverre! az

alkotmány s a király védelmében. — A népek mozgalmait nem kifelé irányulvák, nem támadók; tőlök tehát nincs mit tartanunk. Ha létezik valamely veszély, az bizonyára saját keblünkben, a közvéleményben, a nép elégtelenségében volna keresendő. De nekünk, egy jámbor s békeszerető fejedelem s bölcs törvények uralma alatt, ily mozgalmaktól sincs okunk tartani.“

A hallgató közönség megtapsolta a bátor szónokot; de a nádor, ki Wesselényi iránt ellenszenvvel viseltetik, több csípős észrevételt tőn beszédére. Mondá egyebek közt, hogy „e beszéd, mely inkább tévútra vezetni, mint meggyőződést eszközölni képes, csak azt bizonyítja, hogy a jövevények, mivel közügyeinkről csak felületes ismeretekkel bírnak, téves elfogultságban élnek.“ A hazafias érzelmű, bátor gróf Andrassy Károly, e megrovást nem véle észrevétel nélkül hagyhatni, s akként nyilatkozik: hogy nem lehet azt jövevénynek nevezni, ha nem vett is eddig részt a magyar országgyűlésen, kinek elei már régóta szolgálták volt a hazát, midőn a fejedelmi ház a magyar trónra jutott. — A főrendek azonban nemcsak minden további feltétel nélkül megszavaztatni kívánták az újonczokat; hanem még kétségbe is látszának vonni a rendek jogát, mely szerint ezek a kormánytól hasonló esetekben a szükség indokolását követelhetik.

A főrendek e nyilatkozata nem csekély ingerültséget ébresztett a rendek házában. Megmutatták, hogy a rendek e jogukat nemcsak 1741-ben, midőn Mária Terézia személyesen — s 1796-ban, midőn a kormány Spielman államtanácsos által fejté meg a nemzet előtt a körülményeket, melyek által hadi segély kérésére indítattott, hanem számtalan más esetekben is gyakorolták. K jogot tehát kétségbe vonni nem lehet, bár hozhatni is fel példákat, névszerint 1807/8 ból, melyek szerint a nemzet önként lemondott e jog gyakorlatáról. De most annál inkább kell követelniük e jog fentartását, mivel, mint tapasztalják, a néhány eset-

ben önként tanúsított engedékenységből veszélyes következtetések vonhatnak le a nemzeti jog csorbulására. Alig történt ugyanis egy párszor, hogy a rendelt, magoktól is meggyőződve lévén a segélyt igénylő körülmények súlyos voltáról. a szükség kimutatását nem igényelték; az udvar érdekeinek védelmében túlbuzgó főrendi tábla máris magát a nemzeti jogot vonja kétségbe.

A főrendek ezen, túlzóan udvari szellemének az lön következménye, hogy míg elébb csak 27 szavazat 25 ellenében kívánta kimutatatni az újonczállítás szükségét: a többség most is szóra emelkedett ez ellen; s végzéssé lön, hogy e tárgyban a nemzeti jog védelmére egy erőteljes üzenet küldessék át a főrendekhez. Ezt azonban a kormány, mely ez esetben több alkotmányosságot tanúsít, mint a főrendek, maga tette fölöslegessé. Ferencz király, a nádor önkéntes közbenjárására, megértvén a rendek kívánatát. gróf Gyulay Ignác horvát bánt, ki egyszersmind a főhadi tanács elnöke is volt, azonnal kiküldé. hogy az újonczállítás szükségét a rendek egy bizottmánya előtt részletesen indokolja.

Gyulay a felvilágosító adatokat a király nevében előadván, ötven ezer újonczot kívánt az országtól oly módon, hogy a magyar ezredek pótlására 30 ezer azonnal, a többi pedig azon esetben állíttassák ki, ba az állam védelme ezt a jövő országgyűlés megnyíltáig szükségessé tenné.

A rendek többsége ennek következtében minden további ellenvetés nélkül hajlandó volt megszavazni nem ugyan a 30, hanem, a nemzeti jog kitüntetése végett, 28 ezer újonczot. A későbbre feltételesen kívánt 20 ezer megajánlására azonban mindjárt nem alakulhatott meg a többség: sokan veszélyesnek tarták, hogy a kormánynak, mely eddig mindig csak a maga érdekei tekintetéből hirdetett országgyűlést, ily előlegezés által alkalom nyújtassék hosszabb időre mellőzni az országgyűlést. A megyék fele enél fogva szükség esetére nemesi felkelést akart ajánlani

a 20 ezer újoncz helyett. Sőt Ragályival, Borsiczkyval és Baloghgal némelyek már ezen gyűlésből megrendeltem kívánták volna a nemesség felkelését, hogy az fegyverben kellőleg gyakoroltatván, a szabadság s alkotmány védelmére mintegy hasonmásává fejlődjék a francia nemzetörségnek. Hogy ezen, a nemességre nézve különben oly költséges fölkelés eszméje a legkitűnőbb szónokoknál is kívált a demokratia félelme miatt talált annyi rokonszenvre, nyilván kitűnt Nagy Pál beszédéből, melyet a november 6-án tartott országos ülésben mondott. „Megengedem, úgymond egyebek közt, hogy a királyt trónjának fentartása teszi eleve gondossá: de vájjon nekünk nincs-e még több okunk gondoskodásra, nekünk, mondom, elszigetelt alkotmányunkkal, melynek a mai Európában sem társa, sem védője nincs többé? Ismétlem, mit minap a nádor jelenlétében tartott tanácskozmányban mondók: ha az arisztokratia a szükséges segílyt a kormánytól megtagadja, kényszeríti azt, hogy nyakára hágjon s a demokratiahoz forduljon. Ezt bizonyítja minden újabb forradalom: a trón fenmarad, de a kiváltságos rendek elmerülnek . . . Én annyira meg vagyok győződve arról, hogy a kormánynak mind az 50 ezer újonczra leendő szüksége, miképen ma is az egész szám megajánlására szavaznék, ha a későbbre kívánt 20 ezernél sokkal czélszerűbbnek és nemesebbnek nem látnám a nemesi fölkelést.“ Utóbb mindazáltal, a főrendi tábla sürgetése következtében, a szükség esetére követelt 20 ezer újonoz kiállítását is elfogadták ugyan a rendek, de a következő feltételek mellett: 1. Hogy a király azokat ne a népszabadság ellen, külföldi forradalmakba való avatkozásra, hanem egyedül azon esetben szedethesse, ha a birodalom 1831 -ki októberig — a jövő országgyűlés határnapjáig, m egtám adtaín ék. 2. Hogy e 20 ezer újoncz a háború vége után azonnal haza bocsátassák; a többiek szolgálatideje tíz évre szabtván meg.

Hogy, az 1791 -ki 9 -ik t. -cz. értelmében, a magyar ezredeknek csak magyar születésű tisztek adassanak, kiknek

fokozatos előléptetése a többi császári sereg tiszteitől külön történjék.

Az újoncz-ajánlatot nagy meglepéssel ugyan, de az említett feltételek nélkül fogadta el az udvar; minek következtében ezek felett még hosszan folytak a vitatkozások. Különösen nagy hévvel szorgalmazák a rendek azt, hogy a magyar ezredbe csak magyarországiak neveztesenek ki tisztekké; miben ezéljok nemcsak az volt, hogy a magyar katonaság a német, cseh s más külföldi tisztek gyakran méltatlan bánásmódjától, mi fiatalságunkat a hadi pályától mindinkább elidegeníti, megmentessék; hanem s leginkább az, hogy az alkotmányos ország hadserege a kényuralom alatt lévő többi örökös tartományok ezredéitől elkülöníttessék s nemzeti szellemben szervezhessék.

A cs. kir. hadsereg szervezete, kivált azon czélra lévén irányozva, hogy benne az absolut fejedelmi hatalom semmi nemzeties érzelmek s tekintetek által nem gyöngített támaszát lelhesse, nem tagadhatni, felette sérelmes volt hazánkra nézve. Hogy a nemzetiség és alkotmányosság tekintetében ebből önként következő egyéb szempontokat mellőzzünk, — e sérelmes szervezetnek csak egy oldalát emeljük ki, mely a vitatkozásokban is mind a két táblánál talált szószólókra. Nem ritka volt az eset, hogy -egy-egy magyar ezredben tiz-tizenöt külföldiek is foglaltak el magas tiszti rangokat, kik magok is elég őszinték voltak bevallani, hogy helyüket mások sérelmével foglalják el, s kik közül néhányan éjien ez időben még a napi lapok által kiadott költeményeikben is avval dicsekvének, „hogy az ő hazájok serege minden idegen előtt el van zárva.“ A sérelem honosainkra nézve annál fájdalmasabb volt, hogy ugyanazon ezredben számos jól nevelt, feddhetetlen magaviseletű, s a hadi dolgokban is kellőleg felkészült ifjú, nyolcz-tíz évig is, mint hadfi (cadet), altiszti rangban tespedett, nem ritkán kiteve oly jövevények méltatlankodásainak, kik érdemükre, képzettségükre nézve velők a hasonlítást sem állhatták ki.

Mert, ha találtattak is ezen idegenek közt jeles egyéniségek; nem tagadhatni mindazáltal, hogy az ezredeknek jobbra idegen tulajdonosai sok oly külföldit is emeltek ezredekben tiszti rangra, kik e pályára csak kenyérkereset vagy kiképzetés végett léptek, s például, mint huszár tisztek, uíég csak lovagolni is az ezredben tanultak. Ily jelene-tek, minthogy gyakoriak villának, számtalan panaszra fakaszták honi ifjúságunkat, s csökkenték benne a kedvet hadi pályára lépnie. Hasonló volt hatása ama tapasztalásnak is, melyet Széchenyi István egy épen e tárgy felett mondott beszédében, önmagára vonatkozva, kiemelt, midőn előadá, hogy a magyar, bár mennyire tűnjék is ki hadi tulajdonai, készsége s magaviseleté által a hadseregben, magosabb tiszti rangra csak igen ritkán s nagy nehezen emelkedhetik.

Ilyenek lévén ezredekben a viszonyok, nem ok nélkül szorgalmazták a rendek, hogy a magyar ezredekben csak magyarok neveztessenek tisztekké. De süker nem jutalmazd törekvésüket. Hasztalan mondák el kívánatuk támogatására, hogy valamint honosaink nem óhajtanak a magyar ezredekben kivid másokban szolgálni: úgy méltán követelhetik, hogy a mi ezredekben se foglalják el a magyarok helyét idegenek; kik közöl számosán még nem is született császári alattvalók, hanem oly hazának fiai, mely nek seregébe semmiféle idegen nem fogadtatik be. Hasztalan adták elő, hogy a kívánatuk szerint egyneművá válandó magyar hadseregben a nemzeti hősszellem még inkább ki fogna fejleni, s így az erősebb támaszává lenne a trónnak és hazának mint most, idegenekkel kevert állapotában, jobbra idegenektől vezényelve s e miatt elkedvetlenülve. Mind ezen s más hasonló, bizonyára fontos okok sükeretlenül hangzának el szemközt a kormánynyal, mely kényuralma támaszául a hadseregben öntudatosan alapító meg e szervezetet, s a főrendek házával, mely kivált most.

a demokratia rémeitől féltében, vakon pártoló a kormány szándokait.

Mennél hajlandóbbak voltak a rendek teljesíteni az ⁴ újonczállítás tárgyában az udvar kívánatait. annál kellemetlenebb érzelmeket ébresztő bennük az, hogy a kormány, miután az újonczok megszavazva voltak, a nemzeti sérelmek és kívánatok ügyében intézett felíratra nagyobb részben kitérőleg válaszolván, az országgyűlés befejezésére már is határnapot tűzött ki. „Az 1791-ki 13-dik törvény szerint. — mond erre vonatkozólag, a nov. 27-kei ülésben, Nagy Pál — minden országgyűlésen, valamint a kir. előadásokat úgy a nemzet sérelmeit is be kell végezni. És midőn mi az elsőnek megfelelünk, teljes jogunk van a másodikra is hasonlót követelni a kormánytól. íme, előttünk vannak a sérelmek. melyeket már a múlt országgyűlésen kellett volna orvosolni, és jelenleg ismét a jövő gyűlésre halasztóinak. Ezek egynémelyikének már századok óta ez a sorsa. Elegendőnek tartja a kormány, néhány jelentéktlenebb pontra valamelyes választ adni, s a többieket mellőzve, mihelyt az előadások tárgyalása befejeztetett, az országgyűlést azonnal felosztatja. Mi történnék, ha a kormány ezen eljárását mi is követve, az előadásokból csak egypár jelentéktlenebb pontot végeznénk el, a többire nézve pedig azon választ adnánk, hogy felettük küldőinkkel majd tanácskozunk s a közelebbi, vagy éppen egy harmadik országgyűlésen adandunk rajok választ? Megelégednék e evvel a végrehajtó hatalom? A kötelezettség pedig teljesen viszonylagos. És azért én magát e kir. resolútiót tartom a legnagyobb sérelemnek. Ha valamelyik kormányzék ellen emelünk panaszt, alig várhatunk egyéb választ mint, „hogy az illető kormányzék meg fog előbb hallgattatni, s a tárgy maga a jövő országgyűlésre halasztatik.“ Ez, uraim, törvénytelen eljárás. Nem a hatóságot, mely a maga törvénytelen eljárás vágy-önkényének mentésére könnyen találhat szép szavakat, kell meghallgatni; hanem az országgyűlésen szükség megvizs-

gálni s megítélni afféle panaszokat. És ha még oly dolgokra kerül a sor, melyek a kormány előtt nem kedvesek, akkor rendesen e választ kell hallanunk: „Ő felsége remélte volna“ — vagy „kívánná“ s aztán egy kikerülő válaszzal elégttetünk ki. Általában feledni látszik a kormány, hogy az ország rendei nem kegyelemért esedeznek, hanem azt követelik, amihez joguk van.“

De bár ezek iránt a rendek minden további vitakozásai s feliratai sikertelenek maradtak; s bár a kormány, azon elvből indulva ki, hogy megfelel a törvény rendelkezésének, ha akár milyen resolútiót ad is a sérelmek s kiváltatokra, csakhogy azokat válasz nélkül ne hagyja. — csodálkozását jelenté ki egy leiratában, hogy noha már nyertek választ, mégis újonnan írnak fel; — mire aztán a rendek azt felelték, hogy e csodálkozás bennök levertséget (eonsternatiót) szült. Mindazáltal némi becses vívmányt, mégis eredményezett ezen országgyűlés. Nagy fontosságot helyeztek akkor az ország rendei különösen abba, hogy a koronázási hitlevél megváltoztathatásának elvét a kormányval elfogadtatták: mert ez által magát az alkotmányosságot láták megszilárdítva, miután a kormányzati elvek tekintetében a nemzet s uralkodó háza közti viszony minden koronázatkor megújítható s módosítható szerződés tárgyává tétetett. Továbbá nem csekély közjogi nyereségek tartaték, hogy a kormány elismerte, miképen a liadóplásnál a fen forgó szükségét kimutatni s indokolni köteles, s ez törvénybe is ígattatván, a nemzet befolyási joga a béke s háború kérdésének eldöntésére tényleg elismertetett; hogy a nemzeti nyelv a maga természetes jogának visszanyerésében egy lépéssel ismét előbbre haladt; hogy végre, midőn a két tábla közti üzenetek magyar nyelve megállapítottak, a törvényjavaslatok, miket eddig a kormány orgánumai készítették, a rendi tábla szerkesztésétől tétettek függökké; mi nemcsak nagyobb terjedelmet, s nyomatékokot adott a rendek kezdeményezési jogának, hanem a törvények vi-

lágos, szabatos, határozott értelmére nézve is nagy hasznúvá lett.

Megemlíthető még, hogy ezúttal merült fél határozottabban ama szükség érzete, s tétetett is az iránt indítvány, hogy az országgyűlések székhelye állandóan a nemzeti életnek s értelmiségnek mindinkább középpontjává való fővárosba, Budapestre tétessék át; valamint az is, hogy Sornsich Miklós, somogyi követ, a december 16-kai ülésben első tette az indítványt, miszerint az országgyűlési költségeket, melyek eddig, a megyei pénztárból folyván, a tulajdonképen nem is képviselt jobbágyosztály által viseltettek, ezentúl kizárólag a nemesség hordozza. Ezen indítvány mely, egyébiránt most időhiány miatt bővebben nem tárgyalhatván, csak a következő országgyűlésen nyert eredményt, alkalmat szolgáltatott Nagy Pálnak szigorúan megíróni három dolgot, mi valóban jellemzőig bizonyítá, mennyire jigyekezett hajdan a nemesség minden adózási teher alól kivonni szűz vállait, s még annak költségeit is — miként a törvények nyelve az adózó népet nevezte, — a „misera contribucns plebsre“ hárítani, mi közvetlen neki, a nemességnek, vált előnyére, adott fényt vagy hasznot. E három dolog, miket Nagy Pál „aljas piszkosságnak“ nevezni nem kételkedett, a következő: hogy a királyi testőrséget, melybe egyedül nemes ifjak vétettek fel, — az országgyűlési követeket, kik egyedül a nemesség által küldettek s kiváltképen annak érdekeit képviselték, s végre a megyei törvényszékek közbiráinak napdíjait, akkor is, midőn a nemesek pőrői tárgyaltnak, a paraszt, a nem-nemes osztály fizeti. Ezen indítványból s a felette több követ által Nagy Pállal egybehangzóig tett nyilatkozatból világosan kitűnt, mennyire megváltozott már a nemesség jobb részének nézete ilyféle tárgyakban, s mily közönséggé vált a meggyőződés, hogy a nemességnek, ha élni akar, le kell mondania ama kiváltságokról, melyek a jelenkor jog- és igazságfogalmaival többé meg nem férhetnek.

Nagy Pál beszéde alatt szégyen pír borítá el számos követ arezait; s hogy legalább az országgyűlési költségek kiáltali viseléséről új törvény az indítvány értelmében mindjárt nem alkottatott, oka csak abban keresendő, hogy négy nap múlva már vége szakadt az országgyűlésnek; a következők pedig utasítással ez iránt ellátva nem lévén, önmagoktól nem merték adóval terhelni küldőiket. Azt mindazáltal végzésül mondták ki, hogy a következő országgyűlésre oly utasítással jelenjenek meg a követek, mely szerint a kérdést mindjárt a gyűlés elején meg lehessen oldani.

Csonka maradna vázolatunk ezen országgyűlésről, ha elmulasztanánk még e tárgyat megemlíteni, mely, egy részében, utóbb annyira foglalkodtatá az európai politikai világot, s nálunk is oly heves és hosszú vitáknak szolgált anyagául. A vallás kérdését értem, mely e gyűlés végső napjaiban pendített meg először e század folytatában törvényhozásunkon.

Az írlandi katolikusok emancipációja Nagybritanniában pár év előtt nálunk is élénk örömmel üdvözöltetett minden felvilágosodottaktól, s alkalmat szolgáltatott több megyének, hogy utasításai adja követeinek az országgyűlésre: szorgalmaznák egy oly törvény megalkotását, melynél fogva a protestánsoknak Morvát- és Tótországban birtoklási jog adatnék; továbbá töröltetnének el a vegyes házasságoknál szokásban lévő kötelezvények a gyermekek katolikus vallásbani neveltetése iránt, mely kötelezvényeket, az 1791-ki vallási törvények szellemének ellenére, a helytartóságnak egy 1792-ben kelt rendelete hozott dívatba, megengedvén a katolikus papságnak, hogy olyféle reversalist. vegyenek a vegyes házasságot kötő felektől; s végre módosíttatnék az 1791-ki törvény ama rendelete, mely szerint a katli. vallásból más vallásra térni akarók eleve hat héti oktatás alá vettetnek, mi idő folytával többféle visszaélésekre szolgáltatott alkalmat.

Az indítvány Nógrád megye követei által ily értelemben megtétetvén, a rendek nagy többségétől helyesléssel fogadtatott, s a törvény sürgetése a nemzeti sérelmek s kívánatok közé vétetett fel.

A kathol. főpapság, miként előre látható vala, ilyféle törvény alkotását hevesen ellenző. Meglepőbb volt Horvátország- rendéinek azon szűkkeblűsége, miszerint, sejtven a kérdés előfordulását, utasításul adták volt követeiknek: hogy a tartomány municipális jogaira támaszkodva, minden olyféle törvény megalkotásának ellentmondjanak, mely keltlökben a protestánsoknak birtokjogot biztosítana. A főrendek háza ennél fogva — bár ott is többen találtattak, kik a törvényt a rendek értelmében óhajtották megalkotni, s kik közt Wesselényi, a főpapság reactióját ostorozó, nagy hatású beszédeiben a lelkiösmeret szabadságának első bajnokává avatta fel magát, — a következő országgyűlésre kívánta halasztatni a tárgyat; oly reményt fejezven ki, hogy Horvátország rendei, a törvényhozáson nyilatkozó közvéleményről követeik által értesülvén, a jövőre kedvező utasítással látandják el képviselőiket. A nagy érdekléssel felfogott kérdés ennek következtében, bár az alsó tábla többsége a főrendi tábla ezen válaszával különben nem volt megelégedve, mégis kivált azon okból, mivel az országgyűlés befejezése már a küszöbön létezvén, ez iránt egyességet eszközölni nem volt többé idő, a jövő országgyűlésre halasztatott. Es ez volt első phasisa azon tárgynak, mely aztán több országgyűlés alatt oly szenvedélyes vitatkozásoknak szolgált anyagául.

Ez volt utolsó, tulajdonképeni tárgya az országgyűlési tanácskozásoknak; mert a mi a rendeket még ezentúl foglalkodtatá, az csak a törvények szövegének megállapítására vonatkozott. E, nem ritkán nehéz munkát, mely országgyűlési nyelven concertationnak nevezteték, az országgyűlésnek egy bizottmánya a kancellária egy kiküldöttségével összeülve szokta volt végezni. Most a con-

certatióban a koronázati hitlevelet s az újonczokat illető törvényczikkelyek szövege iránt nagy nehézségek fejlettek ki; s a vitatkozások, melyek ezek következtében támadtak, a kormány szellemét még ezen, némileg megváltozott körülmények közt is, sokkal inkább jellemzik, mintsem hogy azokat némi részletességgel nem kellene előadni. A kancellária, kabineti utasítással lévén ellátva, mind a két czikkelyre nézve vonakodott elfogadni azon kifejezéseket, melyekben épen a dolog lényege, a nemzet joga, az említett fontos közjogi elvek foglaltattak. Az elsőt illetőleg: miután a kormány a gyűlés folytában elismerte, hogy a koronázási hitlevelet, ha a szükség úgy kívánja, módosítani lehet, a rendek ezt a következő szavakkal akarták kifejezni a törvényben: „a kegyelmes hitlevél azon alakban adatván ki, melyben ezúttal a karok és rendek magok is megegyeztek.“ Az újonczokról szóló törvényben a rendek, ha sonlókép biztosítani akarván a nemzeti jogot, mely szerint annak meghatározása, vajjon szükséges-e vagy nem az újonczszedés, — más szóval: kell-e vagy nem háborút viselni? a törvényhozást illeti: világosan ki akarták fejezni a törvényben, hogy a király, midőn a hadpótlás szükségét kimutattatá, ezt a rendek törvényes és jogos kívánata szerint cselekedte. A kancellária mindazáltal, négy napi vita után egyenesen kijelenté, hogy a rendek szerkezetének elfogadására nincs feljogosítva. Minthogy a rendek szerkezete a királyi resolútiók értelmével egyezőleg készült, oly színben tűnt fel a dolog, hogy a kormány most visszavonni szándékozik, miben elébb megegyezett; s nagy ingerültség támadt a rendek között. Az összes törvényhozás vegyes gyűléseibe vitetvén át a vita, a rendek, Széchenyi, Wesselényi, Andrassy Károly s néhány más szabadelvű fő rendűek által is támogattatva, oly hévvel küzdönek a nemzeti jogok mellett hogy, bár a főrendek többsége most is a kormány részére hajlott, ez végre mégis kénytelen lőn elfogadni a nemzeti jogoknak kedvező kifejezéseket. S így aztán az új

törvények december 30-án szentesítettén s kihirdettetvén, az ország-gyűlés bevégeztetett.

A követek küldöikhez hazaérkezvén, a megyei hatóságok eddig szokatlanul élénk figyelmet fordítanak a követjelentési közgyűlésekre. Bár a követek, minden fontosabb tárgyra nézve, határozott utasítással szoktak volt felküldetni az országgyűlésre; mégis soha egy hatóságnak sem jutott vala eszébe, számot kérni a visszatért képviselőktől: vajjon utasításuk szellemében járultak-e a törvények megalkotásához? A követek tettek ugyan némi rövid, száraz jelentést az országgyűlés eredményeiről; de az jobbára esekély érdekű volt és semmi vitatkozást nem vont maga után. A benyújtott irományok, részint mivel a bennük foglalt tárgyak már különben is változhatlanul be voltak fejezve: részint mivel a közönség általában kevés érdekeltséget tanúsított az ügyek menetele iránt, — egyszerűen tudomásul vétettek. Most azonban a legtöbb megyében más szint öltének magokra e követjelentések. A megyék meggyőződ-
vén, hogy a követek utasításának csak úgy van jelentése, ha az valóban irányúi vétetik a diétán: valamint nagyobb figyelemmel kísérik vala a pozsonyi tanácskozások folyamát, úgy most részletesebben számot kértek képviselőik sáfarkodásáról, Ks voltak megyék, melyek követeiket szigorúan megrótták ama lágymelegségök miatt, melylyel a nemzeti nyelv használatáról alkotott törvény körül jártak el; ha bár ez azért történt is, mivel ez ügyet a rendszeres munkálatok tárgyalása idejére vélték halasztandóak. Még szigorúbban rovattak meg némely megyében a volt követek azért, hogy a mindjárt kiállítandó 28 ezer újonczon kívül, még a bekövetkehető szükség esetére is megajánlat ták a másik 20 ezeret. Miként az országgyűlésen több követ, úgy most a megyék is veszélyesnek láták az ilyféle előlegezéseket oly kormány irányában, mely, önérdékét inkább szíven hordván, mint az ország haladását, könnyen kísértetbe jöhető, az országgyűlés egybehívását a törvénye-

időn túl is elhalasztani. Különösen méltó a megemlítésre, mi e tárgyra nézve Zemplén megyében történt, melynek egyik követe, Vay Miklós báró, a 20 ezer újoncz előlegezését a kormány kívánata szerint azonnal megszavazta, míg követársa, Szirmay Antal, ezen ajánlatnak ellentmondott. A megye rendei Vay eljárását határozottan rosszalák s e gáncsol, jegyzőkönyvbe is igtatván, kijelentették, hogy főrendűt nem választanak többé követükül. Nem lesz érdek télén Zemplén e közgyűléséről megemlíteni azt is, hogy ezen alkalommal lépett fel ott először a tiz évvel utóbb mozgalmaink vezérévé lett Koszuth Lajos, azt fejtegetvén közfigyelmet ébresztett ragyogó szónoklatában: mily káros következményeket szülhet közjogi szempontból ilyféle újoncz-előlegezés.

Egyébiránt a megajánlott újonczokat számos megye, a régi, embertelen s káros fogdosás helyett, a törvénybe ugyan még nem igtatott, de országgyűlési végzés által ajánlott, sorshúzás útján kezdé kiállítani. ¹⁾

¹⁾ Ld. erről Kölcsey Ferenc« jeles beszédét Szathmár megyében. Összes munkái VI. 55.

HARMADIK KÖNYV

AZ ELSŐ REFORMI LÉPÉSEK.

ELSŐ FEJEZET.

A reformok előzményei.

Nagyon tévedne, ki a közszellemet s az erkölcsi mozgalom irányát, mely ez időben hazánkban uralkodó vala, vagy legalább azzá válni kezdett, egyedül az 1830-ki országgyűlés tárgyalásaiból akarná mérlegelni s megítélni. Azon jelentékeny változást, mely a honpolgárok műveltebb, értelmesebb osztálya nagy részének szellemében pár év óta végbement, ha tán sejteti is velünk egynémiben, de híven nem tükrözheti vissza ezen országgyűlés történelme. Egészen más téren mozgott ez, mintsem hogy a lefolyt tárgyalásokból teljesen feltűnhetnék a szellemi mozgalom, a közvélemény új iránya. E gyűlésnek sajátos, speciális tárgyai voltak, melyeken túl menni senki sem akart, mivel a reformok eszközlésére szánt országgyűlés az 1831-ki október 2-kára már eleve ki volt tűzve. Ez volt oka, miérthogy a lefolyt országgyűlésen csak némely közjogi kérdések, s ezek is még mindig a régi, sérelmi politika szellemében vétettek tanácskozásba. Most szintúgy mint az 1826—27-ki országgyűlésen, csak az alkotmány s nemzeti-ség biztosítása, némely kétségbe vont vagy meggyöngített közjogi elvek tisztába hozatala és szilárdítása, egynémely nemzeti jogok sérelmeinek orvoslata hozatott szőnyegre; mire nézve e gyűlést inkább az előbbi folytatásának, mint

a következő előkészítésének leltet tekinteni. E közjogi és sérelmi vitatásokkal mintegy befejeztetett az ó rendszer politikája, hogy a jövő országgyűlésen egy újnak adjon helyet. A nemzet még nem hagyta el ugyan egészen a sérelmi politika terét; de már csak ritkábban s mintegy mellékesen lépett arra vissza, inkább csak azért, hogy emennek útját egyengesse.

Ezen átalakulási csendes forrongásnak indult kor szellemét s irányát a lefolyt országgyűlésnél szabatosabban s hívebben tükrözik vissza egyrészt a megyei közgyűlések, melyek ezen egész év alatt a legfontosabb reformi kérdések tárgyalásával élénken foglalkodnak vala; más részről a gyorsan szaporodó egyletek s azokban tartott vitatkozások, melyekben a közélet minden ágazatai szemlére vétetének; továbbá, a közügy iránt mindenféle növekedő érdekltség; a gyarapodó irodalom, mely a tényleg működni kezdett akadémiában bü ápolásra talált, s a sajtó bilincseinek némi tágulása következtében kissé szabadabban mozoghatván, néhány jelentékenyebb művet hozott napvilágra; s végre a lengyel felkelés ügyében a nemzet részéről történt egynémely fellépések. Körülbelöl ezekben észlelhetők e kor főmozzanatai az 1832-ki epochalis országgyűlés megnyíltáig.

A júliusi francia forradalom, mely a Bourbon dynastia idősb ágát elűzvé, annak ifjabb ágát, az Orleans családot ültette Franciaország trónjára, két más országban ösztönözte a népeket fegyveres felkelésre; Belgiumban és Lengyelországban. Belgium, mely a bécsi congressus által Hollandiához kapcsoltatott, kormányának szűkkeblősége miatt feltámadván, Angol és Franciaországtól, a be-nem-avatkozás elvének felállítása által, pártoltatva, rövid harcz után szerencsésen kivívta a maga függetlenségét. Lengyelországban, mely az I. Sándor czár által megalapított alkotmánynak többféle megcsorbítása miatt 1830 vége felé emelt fegyvert I. Miklós czár ellen, a következő év nagyobb

részében nagy elkeseredéssel folyt a függetlenségi harcz. Azon barátságos viszonyok emléke, melyek a magyar nemzetet a lengyellel hajdan mind nemzetközi, mind szomszédi, kereskedelmi s más társadalmi tekintetekben szorosabban összefűzték; nem különben mint az orosz kényuralmi hatalom közös gyűlölete, a két nemzet történelmének, törekvéseinek liasonsága, — a lengyel felkelés iránt eleitől fogva élénk rokonszenvet ébresztőnek az országban. Az első ütközetekben a lengyelek által tanúsított hősiesség a Kárpátokon innen is lelkesedéssel üdvözöltetek. A grohovi és osztrolenkai ütközetek, melyekben az orosz hadak, daezára nagy számbeli felsőségüknek, sem birnalc vala teljesen diadalmaskodni a hősiesség csodáit mívelő lengyeleken; a Dembe Wielki és Iganie mellett vívott harczok, melyekben a megvert orosz seregek csak a lengyel vezérek által elkövetett hibák következtében menekülhettek meg a megsemmisüléstől, — a legőszintébb óhajtásokat kelték fel a magyarokban a szomszéd nemzet szabadságügyének végdiadala iránt. A vérmes reményűek nálunk is végvonaglásban láták már az idegen kényuralom hatalmát, s a közel jövőben biztosítva hívék a derék nemzet szabadságát az északi zsarnokóriás ellen; de az előrelátóbbak, a higgadtabbak nem fojthaták el magokban az aggodalmat a lengyelek jövője iránt, ha a túlnyomó erő ellenében külsegélylyel nem gyáméi íttatnak.

A magyar nemesség, ha érzelmeit követheti, minden áldozatra kész volt volna szomszédai segélyezésében; és titkon tett is e végett sokat, tett mindent, mit a körülmények közt tenni lehetett. Számos egyesek lopódtak át a határszéleken, azzal, mi legdrágább kincsök, életükkel, vérükkel áldozandók a szabadság szent ügyének, segélyezendők annak hősies bajnokait. A magyar ezredek tisztái közül sokan kiléptek a szolgálatból, hogy karjaikat a derék szomszédoknak ajánlják fel; többen, kik a szolgálatot engedelemmel nem hagyhatták el, megszöktek zászlóik alól,

a lengyelekhez csatlakozandók. Ezeknek példáját néhányan még a bécsi teréziai s hadi akadémiákban nevelt ifjak közül is követték. Mások pénzzel, fegyverrel, természetményekkel járulának a felkelők segélyezéséhez. Társulatok alakultak, a háború folytatására szükséges vagy hasznos szerek gyűjtésével s elszállításával foglalkodók. És ez nem vala könnyű feladat. A bécsi kabinet, az európaiag fen álló be-nem-avatkozás elve szerint, mindjárt a felkelés kezdetén közönyösnek nyilvánítá magát a hadakozó felek között; s hogy határai meg ne sértsenek, a mozgalom pedig Galicziába is át ne terjedjen: a határszélek hosszában őrsereget állított fel; melynek figyelmét csak nagy bajjal s ügyességgel lehetett elkerülni, hogy a szállítmányok rendeltetésük helyére juthassanak. Azok közül, kik az efféle segély gyűjtésével s átszállításával foglalkodának, legtöbb buzgalmat fejtett ki gróf Haller Ferencz, s minden szépet s jót hön pártoló lelkes neje.

Azonban érzé mindenki, hogy az ily magán forrásokból eredő segély csak a jó akaratot, rokonszenvet tanúsít hatja; de jelentékenyebb lökést nem adhat az oly óriási hatalom ellen küzdő lengyelek szabadságügyének; s hogy az diadalt nyerhessen, országosan kellene segélyeztetnie. Számos megyéink tehát nagy buzgalommal tárgyalók ez ügyet közgyűléseiken. Megvetve a szükkeblünk aggodalmas ellenzését, egyedül a szabadság s nemzeti lét, az emberiség s nemzetek közti solidaritás érzelmeitől áthatott leikeik sugallatát hallgatva, számos megye rendei nyíltszívű, szabadelvű feliratokkal járultak a trónhoz, segélynyújtásért könyörögve az iszonyú nyomás alatt szenvedő szomszéd nép számára, mely annyi részvétre méltó elszántsággal védi magát idegen zsarnoka ellen. E feliratok a szabadságért epedő, humánus irányú újabb kori Európa legszebb, legérdekesebb aktái közt méltán foglalhatnak helyet. A nemes Bars, mely ez ügynek is élén állá, a többi vármegyéket a lengyelek pártolására felszólítván, a királyhoz Aranyos-

Maróthon Sz.-Benedek várában május 3-án tartott közgyűléséből intézte szép feliratát. Mondják e feliratban, hogy lehetetlen nem szánakozniok ama szerencsétlen, vitéz nemzetten, mely egykor fegyverét a Habsburg-Lothriugeni ház őséne, a halhatatlan Károly herezegnek fegyvereivel egyesítve, a remegő császári fővárost és a trónt a félhold hatalma ellen megmentette, hazánknak egy boldogabb jövendő, reményeit visszaadta. Mintegy jós szellemmel mondják tovább, hogy Im Magyarország most a derék szomszéd népnek a népeket fegyverhatalma által elnyomó éjszakai zsarnok ellen nem viszen segélyt, könnyen megtörténhetik, hogy unokáink ugyanazon ellenség által megtámadtatva, keserűen megsiradják, hogy nem létezik többé Szobieszky.

Harsénál még érdekesebb Pozsony megye felirata, melyben Írják egyebek közt, hogy ama véres harcz, mely legközelebbi szomszédságunkban, Lengyel- és Oroszország közt oly rendkívüli erőfeszítéssel vívatik, aggodalmukat nagy mértékben felköltötte.... Akár északi környezetünknek gyors menettel megváltozott helyzetét tekintik; akár a görögöknek nem rég, kivált orosz befolyás következtében visszanyert nemzeti léteit észlelik; akár végre országunk kebelében az északi kultusz iránt mutatkozó ragaszkodást szemlélik: kénytelenek.... meggyőződni, hogy, ha valaha, bizonyára most, midőn a lengyel nemzet vég erőköddéssel küzd a maga szabadságáért, de az illető hatalmak közbelépte nélkül az egyenlőtlen harczot sokáig nem folytathatja. — elérkezett, az időpont, melyben a jövő biztossága Ő Felsége és e nemzet figyelmét teljes mértékben igényli.

„Nem akarják az indokokkal untatni Ő Felségét, jól tudván, hogy kiváltképen az ő műve volt, hogy a bécsi congressus a lengyelek nemzeti léteit némileg helyreállította s biztossította. Ha ezt akkor az egyensúly fentartása kívánta: úgy e szükség még inkább létezik a jövőre, mióta az északi institutiokhoz s valláshoz oly igen ragaszkodó

görögök önállóságukat visszanyerték, s Oroszország egészen Erdélyig előretolta a maga határait. Múlthatatlan ál szükségesnek tartják ennél fogva, erélyes közbelépéssel védeni a lengyelek nemzeti léteit, mely egészen önmagára hagyatva, a bukástól magát meg nem óvhatja ... Keményüket fejezik ki végül, hogy Ő Felsége e tárgyat, a kormánya alatt lévő népek boldogságát óhajtó szívének sugallata szerint, oly fontosnak találndja. hogy arról e hű nemzettel tanácskozván, gyors és erélyes elhatározást lásson szükségesnek; addig is pedig, nehogy az alkalom a kellő intézkedésekre elosonjon, a lengyel nemzetnek, mely iránti kötelezettségüket hálásan elismerik, szabad és biztos léteit hatalmas közbenjárása által, a maga bölcsesége szerint fentartandja.

A bécsi kabinet politikája ez alkalommal teljes egybehangzásban létezett a magyar nemzet, rokonszenvével s óhajtásaival a lengyelek irányában. Bár az illető okmányok közzé még nem tétettek, úgy tudjuk mégis, hogy a bécsi udvar, daczára a még fennálló szent szövetségnek. — vagy mivel egy osztrák főherceget óhajt vala ültetni az új lengyel trónba, vagy csak mivel aggodalommal szemlélő az orosz hatalom és befolyásnak magára nézve is több tekintetben veszélyessé válható növekedését, — nagy rokonszenvet tanúsított a függetlenségéért harezoló Lengyelország iránt. Metternich Kelemen herczeg, nemcsak szemet hunyva túré, hogy a lengyelek, mennyire az európaikig felállított be-nem-avatkozási elv engedi vala, Ausztriából fegyverrel s egyéb szükségletekkel titkon elláttassanak; hanem nyilatkozatokat is tett a franczia és angol kormányoknál Lengyelország javára. Indítványa nem kevesebbet czélozott, mint Szobieszky hajdani független Lengyelországának helyreállítását; mit, ha diplomatikai úton nem sikerülne, a szoros szövetségbe lépendő Ausztriának, Francia- és Angolországának fegyverhatalommal kellene eszközölni. Lajos-Fülep, bár gondjait még új országának megnyugtatója s rendezése vette igénybe, hajolni látszék az indítványra s bővebb

értekezletbe ereszkedék a bécsi és londoni kabinettel; de lord Palmerston, ki Angolországban a külügyek élén áll, határozottan ellenzé a beavatkozást; mi ennél fogva nem is valószínűsíthető.

A dolgok ilyen helyzetében a bécsi kabinet is kénytelen lévén kerülni az orosz kormányval minden összejutkozést: nekünk sem maradt más módunk segíyezni a lengyel ügyet, mely egyébiránt Diebics tábornagy halála s Faszkevicznek az orosz hadak élére állta után mindinkább sietett veszedelme felé, — mint magán úton gyűjteni s nagy ügygyel bajjal csempészni át pénzt s olyféle szereket, mik a lengyeleknek hasznosak lehetnek. De ezen, különben is nem annyira mennyiségük, mint a barátságos indulatnak s rokonszenvnek, melyből eredtek, őszintesége által becses gyűjtelékeknek is meg kellett szűnniük a nyár vége felé. Midőn a cholera-járvány terjedése nálunk is rémulést s aggasztó mozgalmakat idézett elő az egész országban. Midőn pedig népünk, e rettentő csapástól megszabadulván, némileg megnyugodott, a csaták zaja már rég elnémult a jobb sorsra méltó Lengyelországban: s a szabadságért emelt fegyverek villogását a győzedelmes zsarnok bosszúostorának suhogása váltotta fel. A szabadság s nemzeti függetlenség szerencsétlen bajnokai, kik az orosz fogságtól menekülhetének, hazájok veszedelme után, jobbára ugyan Franciaországban, de némi részben nálunk is, kérésének menhelyet,. Kik a magyar földre léptek, a legszívesb. mondhatni, lelkesedéssel határos vendégszeretetre találtak. Minden család szerencsésnek tartá magát, mely egy-egy ilyen menekültöt keblébe fogadhatott. Vidéki nemességünk szinte verseng vala azoknak ellátásában. És bár a kormány, az orosz udvar előterjesztései következtében, nem örömet látá a vendégeket, mégis többen közölök állandó, új hazát nyertek a vendégszerető országban, testvérek gyanánt védetve, ha felülről netalán háborgattattak, a megyei hatóságok által.

A nyár vége felé, épen midőn a lengyelek liadi szerencsésének hanyatlása foglalkodtatá a közfigyelmet, mint említők, egy eddigelé ismeretlen, iszonyú nyavalya, mely néhány óra alatt a legerősebb alkatú embereknek is kínos halált okozott, az úgynevezett ázsiai cholera, kezdé pusztítani hazánkat. Közhiedelem szerint ragályosnak tartván, senki sem kételkedők, hogy az orosz kormány által Lengyelország ellen küldött tatár-csordák által vitetett be e szerencsétlen országba, s onnan Lali ez ián keresztül terjedt át hazánkba. És valóban az e tartománynyal határos Zemplén, Sáros és Szepes megyékben mutatkoztak annak első jelei. Pár hónap múlva alig volt az országnak vidéke, mely egészen ment maradt volna e pusztító csapástól, mely aztán majdnem fél milliónyi népet vitt el áldozatul.

Midőn e nyavalya a következő évben Európa egyéb országait is meglátogatta, a nálunk szerzett tapasztalatok után, némileg már ismertetett annak természete, ismertettek óv- és gyógyszerei: és mégis, mily rémülést okozott az mindenütt, hol megjeleníti Hazánk lévén első áldozata, nem csoda, hogy az ismeretlen kórság, mely a felett még rendkívüli dühösséggel is pusztít vala, mindenfelé remegést, iszonyatot, zavart, sőt helyenként népczndlilést okozott az országban. Magok a policialis és orvosi rendszabályok is, melyeket a helytartóság egészségügyi osztálya, a nyavalya ragályosságának elvéből indulva, kibocsátott, nevelték a köz rettegést, a zavart, a nép nyugtalankodását. E rendszabályok szerint a községet, melyben a kórság kiütött, őrvonalal kell vala elzárni s annak közlekedését a szomszéd vidékkel teljesen meggátolni. De mivel az ilyféle őrvonalak hetekig tartattak fenn, az élelemszállítás multhatatlansága miatt, kivált népesebb városoknál, az elzárást teljes szigorral nem lehetett végrehajtani. Nehogy tehát a ragály átterjedjen, korlátokkal ellátott helyek tűzettek ki, hol aztán a személyeknek s áruknak a kiszabott szerekkel gondos megfüstölése után, ment végbe a közlekedés. A postákon

a levelek átlyukgatva és hasonlókép gondosan megfüstölve küldettek tova, rendeltetésük helyére. Még a papságnak is oly utasítás adatott, hogy végükön meghasított pálczák segítségével szolgáltassák ki az úr vacsoráját a haldoklóknak. És miután a kórságot az ország egészségügyi kormánya s vele együtt az e körül még tapasztalatlan orvosok serege is ragályosnak hirdette: ki kételkedett volna még annak valóságáról, kivált miután nem egy eset fordul vala elő, hogy némely családnak, melybe az magát befészkelte, valamennyi tagja áldozatul esett? És, miként a mirigyhálál idején történni szokott, barát barátot, rokon rokont kezd vala kerülni: nehogy kézszeritása, érintkezése által a borzasztó, szintoly kínos mint gyors halál falánkját közölje a szeretett egyénnel, vagy vegye át tőle. Minden ház, s a mennyire lehetett, annak minden tagja elzárá, elkülönzé magát egyebektől, halálos félelmében. Es csak a harangok folytonos kongása s a néptelen utczákon koporsókkal, vagy ezek híjában, zsákokba rejtett holt tetemekkel elrobogó szekerek zaja hirdette az elzárkozottaknak, hogy nem egyedül vannak még életben.

Ily lelki állapotban könnyen foganzik a képzelemben gyanú, és a gyanú szintoly könnyen válik hiedelemmé az elfogult, kedélyekben. A helytartótanács a középponti orvosok tanácsa szerint némi gyógyszert is (Bismuthot) javasloít a hatóságoknak a nyavalya ellen. Több megye hatósága ennélfogva e szert, használata leírásával, szét is osztatá a községekben. Történt, azonban, hogy azok közöl, kik avval éltek, többen elhaltak; mások ellenben, kik azt be nem vették, a nyavalyából felépültek. E jelenet elég volt arra, hogy némely vidék, különösen Zemplén és Sáros megyék, értelmileg különben is elhanyagolt, tót ajkú népében oly gyanú s hiedelem terjedjen el, hogy az urak méreggel akarják kipusztítani a parasztoikat. A hiszékeny nép e gyanúnak szívében helyt adván, midőn látá, hogy a nyavalya egy némely községben, kivált oly betegek közt, kik égető

szomjukat víz itallal akarták enyhíteni, még dühösebben pusztít, majd azt is rebesgetni kezdé: hogy az urak, gyorsabban czélt óhajtván érni, a kutakat is megmérgezték. Ilyféle hírek leginkább azon helységekben kaptak szárnyra s találtak hitelre, melyeknek lakosai földesuraikkal viszályban léteztek, tőlök méltatlanabb bánásmódot tapasztaltak. És történetesen épen azon megyékben pusztított legelőbb s tán legnagyobb mértékben is a cholera, melyekben régóta legtöbb s legalaposabb volt a jobbágyok - panasza földesuraik ellen. Most tehát, a mérgezési hírek hallatára, a régóta táplált gyűlölet a nép felzajlott kedélyében kétszeres dühösséggel tört ki: az elcsábít]t s dühétől elvakult nép e földesurakra és a mérgezést intézni hitt orvosokra s kiküldött megyei tisztviselőkre rohant; többekét közölök iszonyú kegyetlenséggel s keresett kínzásokkal végeztet ki; ezt lassú tűzön sütvén, amazt félig földbe ásva s megcsönkítva az éh- és szomj-halál kínjaira kárhoztatván, egy harmadikat tagonként, ízenként vagdalván össze. Báró Eötvös Ignác, Abaúj főispánja, kit a helytartótanács e lázadások hírére, azonnal fegyveres erő által is támogatott, kormánybiztosul küldé ki e megyékbe, kérlelhetetlen szigor s több bűnös kivégeztetése által hamar elfojtá ugyan a zendülést; de a gyanút s gyűlöletet uraik ellen nem volt képes kürtani a jobbágyok sziveiből. Ez utóbb a törvényhozásnak lőn feladatává; melyet aztán csak az úrbéri viszonyok igazságosabb, korszerűbb rendezése által lehetett megoldani.

A nádor és Egyelőre, még ezen félelmes járvány-okozta zavarok közötti meg S⁸⁰ alatt, egy sajnálatos viszály foglalkodtatá a kedély e-hasoniás. két, mely az ország két főhivatalnoká, a nádor és a kancczellár közt fejlődött ki. József főherczeg nádor s Reviczky kancczellár közt. mióta csak ez magas hivatalát elfoglalta, némi feszültség létezett. Úgy látszik, a nádor mást óhajta látni a kancczellária élén, mi nem maradhatott titok Reviczky előtt; s a fejedelem kegyét nagy mértékben bíró

férfiú nem hódolt mindig eléggé azon tekinteteknek, melyekkel a nádor, nemcsak mint főherceg, hanem mint az ország legfőbb, magas helyét harmincz év óta érdemdúsan tartó alkotmányos hivatalnoka iránt tartozott; minek következtében a nádornak, kit Ferencz császár különben sem kedvel vala, befolyása még inkább csökkent a kabinetben. A nádorban e miatt természetesen mind nagyobb neheztelés támadt a kancellárra; a feszültség pedig a két főhivatalnokról a két kormányzókra is átszármazott, melyeknek öl-, állnak vala élén.

E feszültséget 1860 óta nem kevésbé öregbítő azon körülmény, hogy a nádor az országos bizottmányi munkálatoknak, kétségkívül csak azért, hogy azok a megyei hatóságok által minden tekintetben megvitattassanak, a lehető legnagyobb nyilvánosságot akarta megadni. E végett azokat kinyomtattatván, a megyéknek s városoknak feles számban küldötte meg, s a magánosoknak is könnyen megszerezhetővé tette. A nyilvánosság e pártolása csak dicséretére válhaték a nádornak; kivált ha meggondoljuk, hogy az 1792-ki reformmunkálatok több országgyűlés sürgetései után sem nyomtattattak ki s közöltettek a nemzettel. De másként vélekedtek arról a kancellár és hívei, oda magyarázván a nádor ezen eljárását, mintha általa az ő megbuktatásukat czélozná. Azt hitték ugyanis, hogy a nádor e nagy nyilvánosság által csak azért akarja hatványozni a politikai közszellemet, hogy a kancellárt a jövő, eleve is alkotónak hirdetett országgyűlésen megbuktassa a kabinetben, mely kényuralmi szelleméből még egyáltalában nem vetkőzött ki; a júliusi forradalom óta pedig, mely a demokrátiát a trancia kormányra ültette, ettőli félelmében még idegebbnek látszék az újításoktól, mint az előtt.

Ápolt-e a nádor magában ilyféle gondolatokat, az ügyre nézve egészen közönyös. Annyi bizonyos, hogy a meghasonlás a két állainfértüü közt az év folytában valóságos viszály kodássá mérgesült el az általok vezérlett két

fő kormányzók közt, a cholera tárgyában kibocsátott intézkedések alkalmával. Mi azonban e kormányzók egymás-közi viszonyaiban oly sok kellemetlenséget szült, a közügynek egyáltalában nem vált kárára; sőt mivel a viszály még azután is több évig fenmaradt, a szabadelvű haladási párt azt a maga, különben alig remélhető, megerősítésére zsákmányolta ki. Ügyesen felhasználván a két kormányzók több ízben ellenkező rendeleteit, majd az egyik majd a másik segédelmével itt is amott is sükert szerze a maga törekvéseinek; s inig ez által önmagában mind nagyobb bizodalmit —, működéseiben szilárdabb alapot, tekintélyt s mind számosabb követőket, menten növekedő kid- s belterjet nyert vala.

A törvényhatóságok, hozzájutván valahára a negyven év óta szorgalmazott reformtervekhez, a magok részéről semmit sem mulasztanak el, hogy azok kellő megvitatása által a javaslokat átalakulás nagy munkáját szintűgy a kor igényei, mint a haza szükségei s az Ausztriával létező összeköttetésből eredt kivételes helyzet kívánalmai szerint készítsék elő. Mindjárt az év elején bizottmányok nevezettek ki, melyek e munkálatokat megvizsgálják s azokról a hatóságoknak véleményt nyújtsanak be. E bizottmányok nyílt ajtóknál tartották gyűléseiket, hogy mindenki ne csak megismerhesse e reformterveket, hanem, ha magában arra képességet érez, véleményét is szabadon nyilváníthassa a reformok módjairól. A bizottmányok, az eképen nyilvánult vélemények többsége szerint, minden tárgyra nézve kimerítő utasításokat készítettek a választandó követek számára; mik aztán a megyék közgyűlésein újabb megvitatás után állapítottak meg határozókig s több helyt ki is nyomattattak. A nyilvánosság e nagy mértéke által lehetett csak némileg pótolni a sajtószabadság hiányát, miszerint e reformtervek mind a mellett is, hogy a censura a vitatkozást azok felett napi lapjaink s folyóiratainkban meg nem engedte, a közvéleménynek hű kifejezései legyenek. E

mellett ugyanezen okból elfogadni s kellő figyelembe venni határozták a megyék mind azon iratokat is, melyek a kérdésben forgó reformtervek felett kozzajok benyújtatódnak.

Az ország politikai s egyéb köz viszonyainak ily nagy nyilvánosságú tárgyalása nem is mulasztó el megteremni a jó gyümölcsöt, melyet másutt, a szabad sajtó mellett, a hírlapok szoktak érlelgetni: mindinkább ébredezett a közszellem; terjedt, erősödött a javítások, az újjáalakulás vágya; gyarapodott a haladás ösztöne. Mindenki mintegy felhívatva lévén közügyeink felett ítéletet mondani, javaslatot készíteni, sokan találtattak, kik az alkalmat felhasználták s ez hazafiságból, a közjóllét iránti érdekeltségéből, amaz hiúságból arra törekedék, hogy a bizottmányi vagy megyei közgyűléseken saját véleményét emelje utasító végzéssé a törvényhozásra.

Valamint az országos bizottmány reformmunkálatait különböző érzellemmel fogadták a külön megyék; — itt a többség azokat felette szabadelvűeknek, amott kevésbé radikálisoknak, a kor követelményeinek mértékét meg nem ütőknek tartván: úgy e megyei vélemények s utasítások is igen különböző szellemben készülönek. A szabadelvű, sőt egyben-másban radikál irányú utasítás számra nézve jóval meghaladta ugyan az ó rendszer szellemében készülteket; mivel azonban kételkedni sem lehetett, hogy a főrendek többsége is emezekhez csatlakozandik: a parlamenti harcz kimenetele egyelőre oly kétesnek látszék, hogy még azon kérdésre sem lehetett biztosan válaszolni: vájjon az országos munkálatoknak a két szélső vélemény közt körülbelül középen álló elvei szerint fog-e megindulni a reform, vagy a Széchenyi által kitűzött radikál irányban? Csak arról nem kételkedett senki, hogy a közelgő országgyűlésnek szervezőnek kell lenni, s hogy az, a feladat nagysága s a vélemények szétágazása miatt, igen hosszú leend.

A megyék követutásításai, daczára azon általános izgatottságnak, melyet a lengyel felkelés iránti részvét —, s

ama rémületnek és zavaroknak, melyeket a cholera okozott, a nyár végéig jobbára elkészültek; mert az országgyűlés határnapját a törvény október 2-ra tűzte ki. A kormány mindazáltal e körülmények közt, kivált mivel a járvány még nem szűnt meg mindenütt az országban, egy. szeptember 10-án kelt kir. leiratban tanácsosnak tartá a törvényhozás egybehívását a következő évre halasztani. E halasztás által azonban csak nyert a reform ügye; halad. Ám nemcsak mivel a haladás kérdései azontúl is, hol egy hol más részletre nézve, még bővebb vitatás alá kerültek a megyei gyűléseken; hanem még inkább, mivel mennél huza-mosabbán foglalkozott a nemzet, úgy köz- mint társadalmi életében, a haladás kérdéseivel: annál inkább terjedt a szellemi mozgalom, öregbedett az újjáalakulás mellözhetlen szükségének érzete, érlelődött a reformeszmé, s növekedett mind számára, mind erkölcsi erejére, tekintélyére nézve a szabadelvű párt. Megbecsülhetetlen eszközzé váltak e tekintetben a társalgási egyletek, kaszinók, melyek a Széchenyi által Pesten alapított nemzeti kaszinó példájára, s az ő folytonos ösztönzései következtében, már számtalan kisebb városokban is alakultak. A társalgás ezekben jobbára politikai kérdések körül forgott; melyek nem ritkán oly élénken vitattattak, hogy méltán kétség támadhat: nem adtak-e ezen társalgási körök, a bennök uralkodó fesztelenségnél fogva, mely a megye termében szólni átallo, gyakorlatlanabb szónokot is felbátorította s mintegy elragadta, a reformeszmék terjedésének még jelentékenyebb lökést, mint a megyék gyűlésein folyt tárgyalások? A kaszinók körülbelül azzá lettek a gondolatcserére, eszmecsurlódásra nézve, mi a vasút a közlekedés tekintetében. A szabad szó s vitatkozás már nem szorítkozott egyedül az évnegyedi gyűlésekre; folyt az minden nap, minden órában, ama társalgási körökben. Ha e vitatkozások, mivel minden fesz s előkészület nélkül folyhatának, nem viselték is mindig magukon az értelem bélyegét; de annál könnyebben vezet-

hetek kölcsönös felvilágosításokra. Ehhez járult, hogy e _ kaszinók mindegyike, alapszabályai szerint, több bel-skülföldi hírlapot járatott s a jelesebb munkákból egy-egy kis kézi könyvtárt gyűjtött. A nem régen még majdnem közönséges idegenség a nyomtatott szótól elenyészett; az olvasási, önművelődési vágy terjedt; az európai eszmék s műveltség ismerete lassanként e körökbe is elhatott s foglalásokat tett. E külföldi lapok s könyvekből látni kezdé vidéki nemességünk, mely kiváltságaiban s a fizikai szükségletek pótszereinek bőségében elfogulva, annyira szerette volt emlegetni, hogy extra Hungáriám non est vita, — a nyugoti nemzetek mily roppant haladást tettek a köz és társadalmi élet. minden ágazataiban; mily nagy mindenütt a szellemi s anyagi mozgalom; miként rontatnak elő mindenfelé a hűbéri rendszer mohos maradványai, hogy helyökbe észszerű, eleven, a kor szellemének megfelelő intézmények emeltessenek; mily óriási haladást tett a tudomány, művészet, ipar és kereskedelem mindenütt! Érezni kezdék, hogy csak Magyarország maradt hátra; csak itt csillámlik még keresztül a köz és társas élet ágazatain a középkori ódonszerűség sűrke fénye; itt pang, tesped minden, egyaránt a szellemi s anyagi élet nyilatkozataiban stb. S mind ezt látva, érezve, lehetetlen volt meg nem győződniük: hogy lényegesen hibásnak kell lenni azon iránynak, mely szerint eddigelé csak a nemesi kiváltságokat védték, s csak ezek épségben maradjanak, mitsem gondoltak az állam s polgárisodás haladásával; a nemesi árnyékszabadság s kiváltságok birtokában, a közélet terén még a valóságos intézkedési hatalmat is kivétetni engedték kezeikből; és daczára alkotmányosságuknak, semmi nyomosabb befolyást nem bírtak azon hatalomnak ellene vetni, mely az ország jóllétét, szabadságát s függetlenségét illetőleg, önkénye szerint intézkedék: s ennek következtében, mind a mellett is, hogy anyagi létök tagadhatatlanul erőteljes alapokon nyugszik, oly szegények mindenben, mi az

országgra s annak polgáira áldást áraszthat, tetterőt, jóllétet, míveltséget fejthet! Ezeknek megismerése pedig már magában liordá a haladás csiráit.

Ezen, naponként növekedő önismeretnek s érdekelt ségnek, e menten élénkülő szellemi mozgalomnak közéjtette pedig azon egyéniség, kinek ezen üdvös változás nagy részben köszönhető vala, gróf Széchenyi István sem maradt munkátlan. üt, szintúgy politikai iratai, mint dús sikerrel dicsekedhető vállalatai s kezdeményei következtében, már általánosan a maga fejének ismerte el, vezére gyanánt követte a haladási párt. Ő ugyan nem vett részt a megyék termeiben folyt tárgyalások s vitatkozásokban. Megyerendszerünk, mióta, 1823-tól kezdve, oly nagy erélyt fejtett ki a passiv ellenállásban, a kormány elleni kikelések és ellenzés állandó táborhelyévé lett, hol jobbára az ellenzék részére dőlt el a diadal. Széchenyi tehát, kinek lépteit, első fellépése óta, gyanús szemmel kíséré a kormány, nehogy ennek részéről egyéb törekvéseiben akadályokra találjon, nem akart szerepelni a megye tereineiben; s legfőlebb akkor szólalt fel Pestmegye közgyűlésein, midőn az ott fen forgó tárgy vállalataihoz tartozott, vagy terveit közelebből illette. De mennél inkább visszavonult a megyei élettől, melyet terveinek sikerülte miatt nem vehetett igénybe: annál nagyobb tevékenységet fejtett ki egyrésről az egye stileti s vállalkozási téren, másrésről az irodalomban.

Amarra nézve, a mellett hogy a már életbe lépett s egypár hajóval működni is kezdett duna-gőzhajózási társulat ügyeinek virágzatra fejlesztését sajátos, ernyedetlen buzgalomával elősegíti vala, a mezei gazdaszat emelését is folyton szeme előtt tartá. Mindenek felett neki köszönhető, hogy a már 1327-ben biztosított lóverseny-társulat a következő évben Pesten nemzeti lóiskolát épített, állatmutatást intézett, az állatorvosok képzését, a lótenyésztést és idomítást elősegítette; 1830-ban „Állattenyésztő társaság“ czímét vevén fel, munkálati körét az egész országra kiterjesztette, s két

évvél később Pesten, egy „Köztelek“ megszerzése által, az oly üdvösen működő „Gazdasági egyesületnek“ vetette meg alapjait. Mind ezen vállalatok s egyesületeknek Széchenyi volt a lelke, miként a kezdeményezés is mindenben tőle származott. Híven azon elvéhez, hogy Budapestnek kell lenni minden szellemi s anyagi mozgalom közép-pontjának, 1832 elején egy új egyletet alkotott, mely céljául tűzte, az iker fővárosokat, nem kevésbé azok díszé s kényelme, mint a közlekedés, kereskedelem élénkítése végett, egy állandó híddal kapcsolni össze. E tervhez azonban ő, miként alább jobb alkalmunk lesz elbeszélni, még egy nagy horderejű politikai elvet, a nemesség hidrámtól való mentességének eltörlését, s a közjóérti adózásra való szoktatását is hozzákapcsolta.

De bár Széchenyi az ily féle, saját terveire vonatkozó kérdéseken kívül nem vett is nagyobb részt a megyék reformvitatkozásaiban, szelleme nem hiányzott azokból. A radikalismus, mely a haladási párt zászlóján kitűzve lobogott, egyenesen tőle, az ő irataiból vette irányát. A szabad-elvű haladók az ő nézeteivel s indokaival küzdöttek a kiváltságosak, az ó-rendszer hívei ellen. A Hitel és a Világ eredményezte leginkább azt., hogy a haladási párt, az országos munkálatokban tervezett reformokat kielégítőknék már nem találván, azokon túlmenni kívánt. E munkálatokkal természetesen Széchenyi sem lehetett megelégedve. Az ő reformcsméihez képest azok csak foltozások, s nem egy részükben fonák foltozások voltak; holott a viszonyok gyökeres változást követeltek. Ez bírta őt arra, hogy az országgyűlés reformirányának előkészítésére egy újabb munkával lépjen fel. A Hitelben s Világban csak állapotaink fentarthatlanságát, csak a reform elutasíthatlan szükségét, s a főcélakat, melyekre újjászületésünkben eljutnunk kell, akarta kimutatni; s ha kijelölte is a reformok logikai sorozatát, azokat sem egész terjedelemben, sem rendszeresen nem fejtette ki; mert fő célja egyelőre az volt, hogy vá-

gyakat, hajlamot ébreszsen a reformra. Most tehát, midőn a reform létesítését a törvényhozás megkísértendő lészen, szükségesnek látá, a rendszeres munkálatok ellenében szinte rendszeres munkával lépni fel, melyben a kündulási pontot s „a logikai egymásutánt,“ átalakulásunk menetében szabatosan kitűzze a nélkül mindazáltal, hogy az országos reformtervek ellen polémiába ereszkednék. E munka, melynek épen e tekintetből Stádium címet adott, már 1831-ben elkészült. A censura előleg nem vetett akadályt kinyomtatásának; de a kormány, mely a már különben is oly élénkségre jutott reformtörekvéseket s azoknak radikál, demokrat irányát el nem fojtható aggodalommal kíséré, a munkát a nyomtatás alatt betiltotta. E rendszabályban hihetőleg Reviczkynek volt fő része, ki attól tartá, hogy, ha a radikál irány az országgyűlésen diadalra vergődik: vagy honfitársainál vesztí el a bizodalját, azon iránynak ellene szegülni kénytelenítettvén; vagy a kabinetben koczkáztatja befolyását s magas helyzetét, a rendek iránya felé hajolván. De bár kitől származott is a tilalom, a Stádium, néhány ív kinyomtatása után a sajtótól elmozdítatott, és csak 1833-ban, ekkor is külföldön, jelent meg.

Azonban, bár kellő időben nem nyerhetett is a könyv nyilvánosságot, még sem maradt az egészen ismeretlen az országgyűlés megnyitása előtt. A kinyomott néhány ívből, ha csak kéz alatt is, több példány forog vala a közönségben; s a munka tartalmának ismerete némileg a társalgási körök közege által is szétszivárgott. 8 ezért, bár e könyv csak az országgyűlés későbbi folyamának időszakában gyakorolhatta is közönségünkre a maga rendkívüli hatását, már itt meg kell avval némileg ismerkednünk.

A Stádium célja: kimutatni az első lépéseket, melyeket a nemzetnek újjászületése ösvényén mindenek előtt tennie kell; s e reformok halaszthatlan szükségéről s úgy az államra mint egyesekre áradandó hasznairól erős meggyőződést eszközteni a közönségben. Iránya, általában ra-

dikál ugyanannyira, hogy azt a magyar radikalismus kézi könyvének nevezhetni. Alapja, mint már a Hitelnek és Világnak, a hasznossági elv. Erős dialektikával bizonyítja he, hogy a reformok által anyagilag épen azon kiváltságos osztály nyer legtöbbet, melynek előjogairól kell lemondania. Modora, általában izgató; röviden kimondván az elvtörvényt, annak halaszthatlan szükségességét az értelem és képzelem minden indokaival, csalhatatlan számok után az érzelmet megragadó virágos képekkel, diadalmasan bizonyítja be. Es e modornak annál nagyobb lett hatása, mivel a kérdés megoldásának részleteibe nem ereszkedvén, a foganatosítás nehézségein könnyen átsiklik. Meg kell azonban említenünk, hogy e modor, mely a tárgynak csak fényoldalát adta elő, az újjáalakulási vágyat sokakban nagyon is felhatványozván, utóbb zavarólag hatott átalakulásunk csöndes, okszerű menetére; a nagy tömeget igen is sebes rohanásra ragadta s végeden tervkovácsolásra csábította.

A munka tulajdonképen befejezetlen; csak tizenkét pontot tűz ki első teendőül, s ezek közül is csak a következőket fejtegeti bővebben: hozassák be a hitel emelése végett a váltótörvény; töröltessék el az ősiség és liskalítás: mondassuk ki törvényül a nem-nemesek szabad birtokszerezhetési joga, s a haza minden polgárainak törvény előtti egyenlősége; a nem-nemesek választhassanak magoknak megyei pártvédet, ki a tagosítási és arányosítási pörökben érdekeiket a földesúr ellen képviselje; a házi pénztár s az országgyűlési költségek terhének hordásához mindenki birtokaránylag járúljon; a fő közlekedési vonalak az országgyűlés által jelöltessenek ki, a létesítésükre és fentartásukra szinte mindenki egyenlőleg adózzék; a monopóliumok, más szavakkal a regálék (húsvágási, bormérési stb. jog), a czéhek és árszabályozások töröltessenek el.

Miként a reformpontokból láthatjuk, Széchenyi gondosan óvakodék oly közjogi vagy igazgatási újításokat javasolni, melyek a kormánynyal összeütközésekre vezet-

hetnének, s a reformot mindjárt eleinte megakaszthatnák. Ő mindenek előtt az anyagi jóllétet, a kiállítási erőt óhajtó emelni s e végre is csak azon javításokat indítványozó, melyeket ellenzeni a kormánynak nem állhatott érdekében. Erre czéloz minden indítványa. Valamennyi közt, úgy lát-szik, maga is az ösiséget, a birtoklási jogot, a törvény előtti egyenlőséget, és a nemesség adózását illető javaslatai ellen sejté felmerülni a legsúlyosabb nehézségeket; ezeknek kivívására fordító tehát fényes dialektikájának legnagyobb erejét. Győző indokolással mutogatja a kiváltságosoknak, hogy minden egyes előjog feláldozása egy-egy anyagi előnyt ad neki; minél fogva e reformokból sokkal nagyobb haszon áradand a kiváltságok birtokosaira, mint azokra, kiknek eddig semmi joguk, s kik csak az ó-rendszer buk-tával nyernék azt.

A közös adózás elfogadásának elvére nézve azonban, egyedül ilyféle izgatástól önmaga sem várt és meggon-dolván, mily túlságos becsben tartja az adózási mentesség kiváltságát a nemesség hasonlíthatlan nagy többsége, — nem is várhatott sikert; és minthogy ez mégis múlhatatlan feltétele volt az ország anyagi felvirulásának: más eszkö-zöket is szükségesnek látott tehát mozgásba tenni, hogy e ezél elérthessék. A nemesség értelmesebb részében nagy-velemény változás történt ugyan ez iránt pár év óta; s mondhatni, hogy mind azok, kik a radikál reformcszmeket elfogadták, a közczélokra való adózás múlhatatlan szüksé-géről is meggyőződtek s attól nem is vonakodtak, mihelyt a közpénztár kezelése s mirefordítása a nemzet kezében annyira biztosítatik, hogy arról az országgyűlésen számot kérhessen, De mivel az alsó nemességtől ennyi belátást s önzetlenséget remélni egyelőre nem lehetett.; s az adózás kérdésének eldöntése mégis nagy részben ennek szavaza-tától függött: más módot kelle találni az e körüli előítélet legyőzésére, melynél fogva az adózás elve más, közön-ségesen pártolt érdekhez köttessék, s egyszer elhatározat-

van, a nemesség változható akaratától függetlenül; a nemesség ekként fokenként szoktattassék az adózáshoz.

Egy ily mód fölfedezése s életbeléptetése foglalkodtatá leginkább ezen év folytában a fáradhatatlan Széchenyit. E módot ő mindenestre olyképen kívánta előállítani, hogy az anyagi érdekeknek az ő tervei s kiindulási pontjai szerint, válják emeltyűjévé. Említők már, hogy az ő eszméi ezen érdekek körül oda irányoztak, hogy a főváros a kifejtés lehető legmagasabb fokára emeltessék; ott pontosít-, tassanak össze a közlekedés minden főbb eszközei, az ipar s kereskedelem haladásának minden feltételei; egyesületek útján tétessék minden mozgásba, hogy Budapest gazdagsága, csínja, kellemei mennél előbb annyira növekedjenek, miszerint az minden tekintetben kényelmes, bájos lakhelylyé változzék, s ama számos gazdag családok, melyek eddig Becsben vagy külföldön lakván, évenként milliókat vontak el az ország forgalmából, ottlakásra édesgettesenek: szóval ő Budapestet valamint, az értelmiség úgy az anyagi érdekek központjává óhajta átvarázsolni, honnan felvilágosodás, vállalkozó szellem, s ezek nyomán gyarapodás, jóllét terjedjen szét az ország minden vidékeire.

Ezen tervvel akarta ő szoros kapcsolatba hozni a módokat is, melyek által a nemesség adózás-elleni idegensége s elfogultsága lassanként legyőzessék. E végre alig foganhatott volna szerencsésebb eszme termékeny agyában, mint egy állóhidnak részvényes társaság általi építtetése Buda és Best között. Ez mind a két czélnak teljesen megfelelt. Egy ily állóhíd a Duna hatalmas folyamán, mely eddig a jégtelen hónapokban csak hajóhíd által volt megigázva, s melyen a jégzajlás a közlekedést a két város, sőt a két országrész közt hetekig, néha hónapokig megnehezíté s nem ritkán teljesen félbeszakasztá, — mind dísz, mind kényelem s kereskedelmi érdekek tekintetében nagy előnyöket ígért; és míg a fővárosnak, hogy az ország anyagi központjává emelkedhessék, első szükségei közé tartozott,

egyszersmind alkalmas eszközül is szolgálhatott a nemesség nem-adózásának elvét lerontani, őt magát a hídon, kényelmes átszállásakor, fizetésre kényszeríteni s általában az adózás elvének elfogadására hajlandóvá tenni.

Az egyesület e hídterv létesítésére megalkotva, s annak pártolására az iker fővárosok emelkedései különben is minden módon elősegítő nádor is megnyerve lévén, Széchenyi azonnal megkezdte az előmunkálatokat, melyeknek egyelőre csak az volt célja, hogy a mű technikai kivihetősége kimutattassék; mi felett, tekintve a széles, erős folyamnak némely évben rendkívüli zajlását. és jégtorlaszait, sokan kőtelkedének. Ez iránt Széchenyi maga sem eléglé ilyféle nagyszerű művet még nem készített honi mérnökeink s építészeink tekintélyét, s az év folytatában gr. Andrassy Györggyel Angolországba utazott, annak első rangú vízmérnökeivel értekezendő. Utazását sikerrel végezvén, a tervvel kapcsolatba hozott politikai elv keresztülvitele végett Pestmegye közgyűlésein is megkezdő az izgatást, s reábirta a rendeket, hogy azt ne csak magok szorgalmazhassák követek által az országgyűlésen, hanem a többi megyéknél is eszközöljék ki annak pártoltatását. Egyszersmind pedig az ügy kellő megismertetése s érlelése végett, a tervről egy röpiratot bocsátott közre, nem mulasztván el abban figyelmeztetni a közönséget, hogy a költséges, több millióba kerülendő mű, csak részvényes társaság által nyerhetvén létesítést, közönséges vámfizetést vonatul maga után.

Széchenyi ezen eszméjét is, mint általában minden reformterveit, vonatkoztak légyen azok egyedül anyagi javításokra, vagy, ezeknek valósíthatása végett, egyszersmind magánjogi reformokra, tetszéssel fogadta ugyan a szabadelvű reformpárt; de mind e mellett is teljes egység már ekkor sem létezett minden tekintetben e párt és Széchenyi között. Ő, mint a nemzetnek felébresztője s a meddő sérelmi politika teréről a haladás, újjászületés ösvényére vezérlője, mint a radikál reformok indítványozója, közhasznú

egyesületek alkotója és, a haza felvirágzását ezéző vállalataiban, a süker embere, oly népszerűségnek s köztiszteltnek örvendhetett ugyan, minövel az újabb korban még soha egy fiát sem tisztelte meg a haza; de ő mind e mellett sem volt teljes kifejezése a nemzeti szellem minden törekvéseinek. A biztosított nemzeti függetlenséget, a teljes valóssággá vált alkotmányos kormányzatot ő is vágyainak s céljainak legfőbbjei közé számította ugyan; de mivel oly vérmes reményeket ő a gyakorlatiasság és kivihetőség embere, nem ápolt magában, hogy azokat a közel jövőben valóssítani lehessen: egyelőre csak a minden valósszerűs szerint sükeríthető javításokat tűzte ki törekvései tárgyaiul. Ebben találjuk kulcsát, hogy Széchenyi a jelen körülmények közt semmi, vagy legalább a haladást egyebekben meggátolható, s csak súlyos küzdelmek által létesíthető közjogi reformokat nem indítványozott; ez oka annak is, hogy ő a megyei élettől visszavonult, s nemcsak az ellenzék vezéri szerepét nem igényié kezébe venni; hanem, hogy legalább az általa megpendített reformok létesülhessenek, még a kormányhoz is hajlandó volt simólni, feltéve, hogy ez maga álljon a reformok élére. Ez időben nem egyszer hullák ajkairól barátai, hogy a nemzet jelenleg nem tehetne jobbat, mint ha egészen felhagyna az ellenzékkel s a kormány karjai közé vetné magát, hogy átalakulásának keresztülvitelére annak készséges közremunkálását is megnyerje.

Az ellenzék azonban, melyet az 1820-ki fájdalmas események s az 1825-ki szenvedélyes viták növesztének nagygyá, koránt sem volt hajlandó ilyféle engedékenységre. Volt ugyan ennek egy töredéke, mely részint a demokratia haladásban lévő elveitől féltében, részint azon körülménynél fogva, hogy még mindig bizodalommal viseltetett Reviczky kanczellár iránt, kímélni akarta a kormányt; de a többség, mely a kormánypártban még mindig az osztrák politikát látá képviseltetve, egyáltalában nem volt ily engedékeny;

s úgy vala meggyőződve, hogy mind addig folytatnia kell ellenzékét a kormány ellen, míg az absolutisinus a német örökös tartományokban is meg nem szűnik s a kabinet az egész monarchiában nem változtatja alkotmányossá a maga politikáját. És ezen iránynak, az 1830-ki országgyűlésen fellépése óta, több éveken keresztül Wesselényi volt tulajdonképeni vezére; kinek pályája ennél fogva mindinkább is eltért a Széchenyiétől. Politikája elveiről Wesselényi is irt ez időben egy könyvet, mely, bár a könyvvizsgálat részéről előleg akadályra nem talált is, szintúgy mint Széchenyi Stádiuma, nyomtatás közben sújtatván tilalom által, csak 1833-ban, „Babfélétekről“ ezim alatt, jelent meg külföldön. Ebben ő a Széchenyi által kezdeményezett magánjogi reformokat kivétel nélkül pártolja ugyan; de kündulási pontjai nem oly tiszták s radikálisok. A nemesi kiváltóságokat. — bár keletkezésük iránt számos téveszmét hirdet¹⁾), ő is ostromolja ugyan, mint minden haladás akadályait; de e mellett a közjogok tárgyalásába is be-bemélyed; s nem csak fentartatni, hanem lehetőleg szélesbítettetni is kívánja a korona ellenében az alkotmányos jogokat, s mind az ellen, miben a kormány ezen alkotmány szellemétől elfér, erélyes ellenzéket, s hol másképp nem lehet, a vis inertiae-t, a passiv ellentállást köti honfitársai szívére.

Mivel a közel jövőben semmi kilátás sem volt arra, hogy a kabinet a monarchia kormányának politikáját alkotmányossá változtassa: az ellenzéki párt itthon, a nemzet kebelében akart mennél erősebb védbástyákat emelni azon kényrnlmi politika befolyása ellen, mely szerint a többi

¹⁾ Lehetetlen, például, nem mosolyogni, midőn olvassuk: A hányákat, sót, korona jószágait... a nemesség határozta, e végre önnönéből adta; azért ágy lehet venni, mintha annak jövedelmét esztendőnként adná ... Igazán felvéve, az adót is a nemesség fizeti, habár más keze közöl foly is a kincstárba; mert az adó a parasztság által azon földek esztendei hasznából adatik, melyeket ő a nemességtől bír; már ha ebből adót nem fizetne, annyival többet adhatna s adna földesurának.“

örökítő tartományok kormányoztalak; s melynek behatását hazánk, minden alkotmányossága mellett is, sajnosan érzé a pénz-, had-, kereskedelem-, közoktatás- és sajtó ügyek igazgatásában. Ily védbástyát a megyei hatóságokban vélt bírni s törekedett mennél inkább kifejtetni az ellenzék. Ama körülmény, hogy az alkotmányt fenyegetett vihar hullámai 1823-ban megerendszerünk ős szikláin törtek meg, ezen institutiót a közvéleményben nemzeti létünk s alkotmányosságunk legerősebb védsánczává, biztosítékává avatta fel. És ezt, azon institutiók híjában, melyek a nyugot-európai államokban az újabszerű alkotmányosság alapjai, minők a parlamentáris kormány, miniszteri felelőség, esküdszékek, nemzetország stb. alig is lehet kétségbe hozni. Azon v i s i n e r t i a e. azon passiv ellentállás, melynek működtetésére semmiféle más intézet nem képesebb, mint a mi municipális önkormányzattal bíró megyei hatóságaink, az 1823-ki tapasztalások szerint, teljesen megakaszthatta a törvényes térről lelépett középponti kormányt. Az, ettől csak a törvény határai közt függő, a megyei közönségtől választott hivatalnokok, csak physikai erőszak által kényszerítve, teljesítették a törvénytelen parancsot. Sőt, ha a fegyveres erő közeledtére a tiszti kar hivataláról lemondott, miként Bars megye példája tanúsítja, még az erőszak sem vezethetett ezélra; s a kormánynak nem maradt egyéb választása, mint vagy visszatérni a törvényes útra, vagy az alkotmány ellen nyílt harezra kelni, melynek kimenetele mindig kétes.

Mi azonban csak más alkotmányos institutiók híjában vált, sajátságos körülményeink közt, független nemzetiségünk s alkotmányunk mentő deszkájává, a megerendszer, azóta kedvencz institutiójává lett a nemzetnek; min egyébiránt nem lehet csodálkoznunk. A parlamentáris kormány, a felelős minisztérium, minővel Angol- és Franciaország, Holland, Svéczia, Norvégia stb. birt, miként az 1830-ki koronázási hitlevél felett folyt élénk vitatkozások tanúsítják, ekkoron már nálunk is hön óhajtott intézmények voltak

ugyan; de azoknak életbe léptetése, ha mégis valaha lehetségesnek látszott, csak oly igen messze jövőben borongott, oly valószínűtlennek tűnt fel: hogy az arra törekvést jelenleg még a legvérmesebb reményűek is időelőttinek, hasztalan erőpazarlásnak tekintették. Egész hévvel ragaszkodott tehát a szabadelvű ellenzék a megyerendszerhez, mely passiv ellentállása által oly alkalmas gátat vetett a kormány törvénytelen szándokainak. Nem volt csoda e körülmények közt, ha a nemzet közjogi tekintetben is csakhamar túlbecsülni kezdte ezen institútiót; kivált miután néhány kitűnő férfiú, kik közéletünkben vezérszerepet játszóak, s kik közt Wesselényit! és Ragályi Tamást kell főleg kiemelnünk. a megyei rendszerben rejelő vis inertiae-re egy egész tant építettek; mely szerint azt egy különös országlati bölcsesség gyanánt hirdették, melyet a külföld nekünk méltán irigyelhet, s csak azért nem léptetett még magánál életbe, mivel nem ismerte. E nézet az ellenzék több tekintélyeitől pártoltatván, oly divatossá lett, hogy a megye már nem csak az alkotmányos ellenzék főtáborhelyéül szolgált; hanem mindinkább összes átalakulásunk kündulási pontjául is kezdett tekintetni. A megyerendszer erősítése, a helyhatósági jogok tágítása Ion az ellenzék egyik legfőbb törekvése; pártolásra ellenben semmi, különben bár mily szükséges, reform sem tarthatott számot, mely, a körülmények szerint, a megye hatósági jogait megszorítható.

E tant, a megyei rendszer fontosságáról, nem ugyan elméletben, de tényleg, azon gyakori élénk tanácskozások is segítettek kifejteni, melyek 1831 s a következő évben, a rendszeres reformmunkálatok átvizsgálása alkalmával, a követek utasításainak elkészítése végett, a legfőbb nemzeti s alkotmányos kérdések felett folytak a megyéknél. Ezóta az országgyűlés sem volt egyéb, mint összpontosító vissz-

1) Ld. például egyebek közt ennek „balítéletekről“ című munkájának 159. s köv. 1.

hangja a megyéknek, melyek minden kérdésben csaknem a legapróbb részletekig határozott utasításban szabták képviselőik elébe a követendő ösvényt; az attól eltérő követet pedig visszahívták. Az irány e szerint minden, csak valamennyire is fontos kérdésben, a megyétől ment át az országgyűlésre, s nem ettől amarra, úgy hogy, ha az országgyűlést a nemzeti élet középpontjái tekintjük is, annak súlypontját mindinkább a megyékben találjuk. Ezek pedig nem elégték a Széchenyi által indítványozott magánjogi reformokat, s a rendszeres munkálatokban foglalt javításokat; hanem ezeken túl a sérelmek orvoslátát, az országkormányzati teljes függetlenségének s más közjogi reformoknak valósítását is kívánták; s e tekintetben a rendszeres munkálatok közül is legelőbb a kereskedelmi munkálatot kívánták tárgyalatni az országgyűlésen, hogy mindenek előtt az anyagi érdekeket elfojtó, sérelmes vámrendszer reformáltassék. Nem csekély lökést adott a megye e fontosságának azon említett hosszas viszály is, mely a két fő kormányzék, a helytartótanács és a kanezellária között, elnökeik, a nádor és kanezellár, meghasonlása következtében kifejtett: míg e kormányzések nem ritkán ellenkező rendeleteikkel egymás tekintélyét aláásták: a megyék, majd az egyikre majd a másokra támaszkodva, mindinkább emancipálni törekedtek magokat a középponti kormánytól. Mindez kétségkívül csak később, s különösen az országgyűlésnek 1836-ban berekesztése után, nyilvánult ugyan szembetűnőbb módon közéletünkben; de az irány már ezen, a gyűlést megelőző, években fejlett ki, s az utóbb feltűnt jelenetek indokait csak ezekből lehet megfejtetni; sőt maga az 1832/3-ki országgyűlés történelme is csak ezekből nyerheti teljes megvilágítását.

Mielőtt ennek elbeszélésébe fognánk, három eseményt kell megemlítenünk, melyek az 1832-dik év történelmének kiegészítésül szolgálnak. Ezen évi márczius 1-jén telt be Ferencz császár s király súlyos viszontagságokkal teljes

uralkodásának negyvenedik éve; mi most, midőn a nem rég megszűnt cholera járvány annyi ezreket ragadott ki az életből, annál szívélyesebb érzelmeket ébresztett alattvalóiban az agg fejedelem iránt, mivel a pusztító járvány idején is állandókéig székvárosában maradt. Fest megye a nádor elnöklete alatt tartott egyik közgyűlésében elhatározó, hogy e tekintetből üdvözlő küldöttséggel tisztelegjen a királynál; mi a többi megyékben is visszhangra találván, bár a távolabb megyék ettől felmentettek, mégis 54 megye küldöttségeinek, maga a nádor által vezetett, mintegy 300 tagja jelent meg, márezius ívkén, a trón előtt. A családias ünnepély némileg politikai színt nyert a király beszéde által, melyvel Pyrker László egri patriarchaérsek üdvözlő szónaklatára válaszolt. „Vigasztalásunkra s örömeinkre szolgál, — mondá egyebek közt, hogy . . . magyarjainkat is a bizalom, szeretet és hála érzelmei lelkesítik; mi nekünk annyival örvendetes!), minthogy ezen érzelmek egyszerűsmind legbiztosabb jelei, hogy ti . . . e nyugtalan időkben is, sikeresen fogtok a jövő szervező országgyűlésen mind azok elintézésében munkálkodni, mi titeket és hazátokat a csalékony elméletek káros- befolyása s a belőlük származó zivatarok ellen megóvhat, nemzeti jellemeteket sértetlenül, törvényes jogaitokat és szabadságokat épségben feltarthatja, vagy a mik a még létező hibák megjavítására, a hiányok pótlására s a nagyobb tökély megalapítására szolgálhatnak. A magyarnak vele született tekintete s tisztelete régi alkotmánya iránt óvjon meg titeket azon veszélyektől, melyekkel az újítás kórsága s a külföld utánzása, — mi által magatokhoz s dicséretes elődeitekhez lennétek hason- talanokká, mindenkor össze van kapcsolva. Nagyon tanulságos az reátok nézve, mi közel és távol, mellettetek és közöttetek történik. Arra int az titeket, hogy szorosan simái jutok a trónhoz s honatyai célzatunkat, királyi gondjainkat s fáradozásainkat, miket javatok végett örömezt vállalunk el, bizodalmatokkal támogassátok . . .“ Hogy ezen

intés által különösen a demokratiai tanoktól s elméletektől, melyeknek a rendszeres munkálatok megvitatása alatt a megyei gyűléseken mind több szószólói merültek fel, s melyek miatt tiltatott be Széchenyi és Wesselényi röpiratainak nyomtatása is, — akarta Ferencz óvni az ország rendéit: az országgyűlés folyama utóbb minden kétségen kívül helyezte.

A másik esemény abból állott, hogy a magyar akadémia, miután alapszabályai még 1830-ban megerősítettek, de tervezett első nagygyűlését a pusztító járvány miatt elhalasztani kénytelenített, azt végre ezen évi márcziusban tartotta meg. A zsenge intézet, melyben a nemzet oly régi óhajának valósulását üdvözölte, mindenekelőtt a nemzeti nyelv kifejtésére s növelésére fordító gondjait; s e végett, a már Kazinczy Ferencz által oly szép sikerrel kezdett gyakorlati ösvényen haladva, mind a régi, görög s latin, mind az újabb európai irodalom honi nyelvünkön még hiányzó klasszikus műveiből tűzött ki számos jelesebbet fordításra; s egyszersmind az eredetileg kinevezett tagjainak számát is választás útján újabb erőkkel szaporító. Az akadémia még ez évi szeptemberben megtartó második nagygyűlését is, melynek ünnepélyes közülését a főherezeg nádor is megtisztelte jelenlétével. Valóságos nemzeti ünnepély volt ez, melyben az intézet, a nagy számú hallgatóság gyülekezetében, először osztó ki jutalmait; Kölcsey Ferencz pedig az elhunyt halhatatlan érdemű Kazinczy Ferencz fellett nagy lelkesedéssel fogadott jeles emlékbeszédet tartott. A közönség által a honi tudomány és nyelvmívelés ezen ünnepélye iránt tanúsított érdekeltség biztos kezességet nyújtott az intézet által buzgó ápolás alá vett hazai tudományosság s irodalom haladására.

A harmadik esemény egy köz felindulást okozott me-renylet vala V. Ferdinánd ifjabb király élete ellen, melyet egy líeindl nevű nyugalmazott kapitány, Badenben, aug. 9-én, séta közben, magán bosszúból követett el, melynek azonban, szerencsére, semmi komolyabb következménye nem lett.

MÁSODIK FEJEZET.

Az 1832/6-ki országgyűlés I. Ferencz haláláig.

Az országgyűlés Pozsonyba, december 16-kára hirdettetett ki; s mihelyt a meghívó levelek a megyékhez érkeztek, azonnal élénk követválasztó gyűlések foglalkodtaták azok rendéit. A követválasztásban most már nem az volt az elhatározó indok, mi hajdan: hogy az szemeltessék ki a tekintélyesebb rendek közül, ki, talán mivel már máskor is járt el ily megbízatásban, a szokásokat Pozsonyban legjobban ismerte, az országgyűlési közönségben legterjedtebb ismeretséggel dicsekedhetett; arra ennél fogva legtöbb kedvet s vágyat nyilvánított; még kevésbé az, hogy valamely gazdagabb egyéniség választassék meg, ki külsőleg legdíszesebben képviselhesse a megye rendéit. Az országgyűléshez, mely egyelőre alkotónak, szervezőnek tartaték, mindenik párt a maga legképesebb egyénét igyekezett megválasztatni képviselőül: a reformpárt, hogy az ország középkori, elhanyagolt viszonyai valahára a korigények szerint átalakíttassanak; az ősi alkotmány kiváltságaihoz konokul ragaszkodó, sajátlagos nemesi párt embere, hogy amazok törekvései megghiúsíttassanak, az ősi alkotmány pedig, a sérelmek orvoslata által, a kormánynyal szemközt, újabb biztosítókkal szilárdíttassék. A kormány sem mulasztó el a megyei főnökök s egyéb ügynökei által befolyást gyakorolni

a választásokra, hogy a maga embereinek szerezzon többséget, vagy legalább azon egyéniségek megválasztását akadályozza meg, kik hevesebb ellenzésök által tüntették ki magokat. Azon csábításoknak, vesztegetéseknek és szavazatvásárlásoknak, melyek utóbb oly botrányos jelene-
ket idéztek elő, ezen időben s pedig a kormánypártiak részéről, merültek fel első nyilvánosabb példái. Gróf Keglevich János, barsi főispán, köztudomás szerint, pénzen vásárlá a köznemesek szavazatait, hogy Balogh János megválasztását meggátolja. Néhány hazafinak, kik e vesztegetésekről idején értesültek, sikerült ugyan a köznemességet felvilágosítani s kijátszani a főispán fondorlatait; de ezen. úgynevezett „korteskedés“ példája ezóta egyik s másik pártnál is mind több követőkre talált, míg végre való-
ságos métegylyé s vészelylyé vált közéletünkben.

Számos megye új esküformát is szabott megválasztott követei elébe, mely szerint azok magokat utasításaik pontos megtartására köteleznék. Ez által e megyék azon csábításoknak akarták elejét venni, melyeket a kormány az 1825-ki országgyűlés óta rendszeresen kezdett üzni, a ki-tűnök!) ellenzéki követeket címekkel, hivatalokkal ügye-
keztvén, s nem minden siker nélkül, a maga pártjára téríteni.

A december 16-kára Pozsonyba gyűlt követek közt; több, már az elébbi országgyűlésekről ismeretes hazafiak neveivel találkozunk. Befolyásuknál fogva, melyet a tanácskozások s határozatok irányára gyakoroltak, a legkitűnőbbek ezek közül: a veterán Nagy Pál, Deák Antal, Pázmándy Dénes, Ragályi Tamás, báró Perényi Gábor, Bezerédy István, Borsiczky István, Balogh János, Bernáth Zsigmond, Somsich Miklós, Prónay János, Dubravie.zky Simon, Niczky József, kik jeles szó-
noki tehetségeik, közügyekbeni jártasságuk, s egypárt ki-
véve, egyszersmind szabadelvű, ellenzéki szellemük s jel-
lemszilárdságuk által, részben már az 1825-ki, részben a
rövid 1830-ki országgyűlésen különböztették meg magokat.

Azon követek közül, kik most jelentek meg először a törvényhozók soraiban, leginkább Kölcsey Ferencz szatmári, Beöthy Ödön bihari és Klauzál Gábor csongrádi követek vonták magokra a közfigyelmet.

A reformpárt, mely a megyei követek számában többséget alkotott, nem szűkölködék tehát jeles egyéniségekben; s mind a régiek, mind az új tagok közt többen találtak, kik értelmi felsőségek, szónoki tehetségek s képzettségek tekintetében bármely európai parlamentnek díszére váltak volna: mindazáltal egv sem birt közölök mind azon tulajdonokkal, hogy pártja által ellentmondás nélkül vezérnek ismertetett volna el.

Nagy Pál, ki az elébbi gyűlések folytában ily szerepet viselt, régi befolyását ezen országgyűlés alsó házi tagjai közt nem tarthatta fenn többé. Ő ugyan még nem hanyatlott, még semmit sem vesztett lángszelleme hajdani erejéből: most is elragadó még hallgatóit, midőn akár a nemzetiségről, akár az alsóbb néposztály állapotáról s ennek javítása szükségéről szólott; de hatalma mind e mellett sem volt már a régi követársai között. Ő ezen utolsó évek alatt nem haladt párhuzamban a radikalismus felé hajló reformmozgalmakkal; minek következtében a szabadelvűség fénykorét s avval együtt a többség bizodalját is mindinkább elvesztette. Ő a javítások legtöbbjeit nemcsak nem ellenzé ugyan; sőt egyike volt azok legbuzgóbb pártolójának, egyike a nemesi kiváltságokból származott visszaélések legszigorúbb ostorozójának: de az ő eszménye csak az ősi aristokratiai, bár fattyúkinövéseitől megtisztított, alkotmány maradt; ennek határain túl ő egy lépést sem volt hajlandó tenni, s a divatosakká válni kezdett demokratikus irányú, radikál reformeszmék benne határozott ellenzőre találtak. F. miatt politikai színváltozást vetettek szemére — úgy mond jellemrajzának írója¹⁾; — holott csak körüle válto-

*) (kengery Antal: Magy. Szónokok és Statusíoriak.

zott a világitás, melyben feltűnt. A szemüveg lett más, melyen keresztül bírálták; ő ugyanaz maradt, ki azelőtt volt. Alkalmos anyagot nyújtott a rövidlátóknak gyanúra azon körülmény, hogy csak kevéssel azelőtt neveztetett ki gróf Pálffy kerenez zárgondnokának. E kinevezésben az apostasia jutalmát tekintették.¹⁾ Nem jutott eszökbe, hogy ha politikai működését Nagy Pál áruba akarta volna bocsátani, nem egy zárgondnoksággal kezdette s végezte volna „hivatali pályáját.“ De bár ezek következtében nem birt is többé vezéri tekintélyvel, szava nem szűnt meg nagy nyomatéké lenni a tanácskozások többenmü tárgyaiban.

Valamennyink közt tán Ragályi Tamás, a lefolyt két országgyűlésen Borsodnak hírneves követe, egyesített magában legtöbb oly tulajdonságokat, melyek egy pártvezérben megkívántainak. De őt egy ideig kellemetlen körülmények tárták vissza székének elfoglalásától. Borsodban a kormánypárt a maga erejét annyira megfeszítő ellene, hogy a választásnál megbukott. Elmaradása országszerte sajnálkozást keltett az ellenzéki pártban; s e párt neki elégte telt s benne magának támaszt szerzendő, őt több más megyében beigtatá a követjelöltek közé. Szabolcsban, melynek első követe lemondott, nagy volt a remény megválasztására: a megyei ellenzék egy értelemmel tűzte ki őt a szép pályára; és mivel kétség támadt, fog-e Ragályi meghívásuknak engedni, magok az országgyűlési rendek ellenzéki tagjai is felszólíták őt: ne utasítsa el magától Szabolcs bizodalját. Még Borsiczky is, ki vele a múlt országgyűlésen párviadalra akart kelni, aláírta a Kölcseytől szerkesztett szép levelet. Ragályi azonban, reménye ellenére, Szabolcsban is megbukott. A kettős kudarczért két megye, Heves és Torna, egyszerre kívánt elégtételt adni az üldözött jellesnek, s mind a két megye követévé küldő őt. Azonban

¹⁾ E balvéleményt ápolta felőle még a különben oly tisztán látó Kölcsey is. Ld. országgy. naplóját. Ossz. munk. 2-dik kiad. VII. 242.

e kettős választás érvénye a kormánypárt által az ország-
 ütilésen kétségbe vonatott. A Torna megyei választás ellen
 semmi kifogásnak nem lévén helye, a pártviszályoktól kü-
 lönben is megszakgatott, Heves megyei választás törvényes-
 sége felett támasztottak kérdést. Az országos rendek több-
 sége azt végezte, hogy ebben csak Heves megye maga
 lehet a bíró, s ha annak egy újabb közgyűlése a válasz-
 tást törvényesnek nyilatkoztatja, Ragályi követsége elisme-
 rendő; két megyének mindazáltal követe egyszerre nem
 lehetvén, ez esetben Heves vagy Torna közt választania
 kellene]. Baj volt azonban, hogy a megyei viszályok miatt
 a kormány Hevesben, míg ügyeit egy kir. biztosság tisz-
 tába nem hozza, gyűlést tartatni nem engedett. így aztán
 Kagályi a kis Torna követül lőn elismerve. Ő azonban
 utóbb, midőn Somsich lett személynökké, hihetőleg ezáltal
 reábiratva, a kormánypárthoz szegődött, s mint ilyen hatá-
 sát egészen elvesztette.

Ha egyedül tudomány s ékesszólás, hazafiság és jol-
 lemtisztaság tehetnének ellenzéki pártvezért, úgy kétségkí-
 vül Kölcsey Ferencben kellett volna egyesülni a párt
 bizodalmanak. Egyike volt ő azon szent buzgalomtól lelke-
 sített, hazafiságtól s honszeretettől lángoló férfiaknak, kik
 a közéletből kizárt, a nemzet elsőszülötteitől bűnösen meg-
 vetett, elhanyagolt nemzeti nyelvet, a század második tize-
 dében, hű ápolásuk alá fogadták s éveken át elismerés
 nélkül, de mindig ernyedetlenül küzdve, szintúgy a közö-
 nyösség s részvétlenség, mint a pedáns ó-ivadék epéskedé-
 sei s üldözései ellen, azt megújították s reformálták; e mel-
 lett egy új irodalmat s olvasó közönséget teremtve, a le-
 sülyedt, álomba merült, veszedelemnek indult nemzetiséget
 élénk, vidor életre ébresztették. Első rangú lyrai költő,
 legkitűnőbb műphilosoph, mély értelmű, széles ismeretű tu-
 dós, míg lantjával bájolt s elragadott, műkritikáival, melye-
 ket mélység s magas eszmejéret jellemzett, az irodalomban
 magát tekintélylyé emelte. De bár a művészetnek felkentje

volt, azt ő még sem tekinté végczélnek, hanem politikai, társadalmi, nemzeti kifejlődésünk emeltyűjének. Szónoknak és státusfértiúnak született egyénisége, a mostoha korszak alatt, mely 1825-öt megelőzte, hazafias jellemének megfelelő tért a közéletben nem látván nyílni maga előtt, lángelke a nyelvet, irodalmat ragadta meg, s az által jigyekezett ébreszteni az elsatnyult, tespedő nemzetiséget, mint egy szebb, dicsőbb nemzeti lét szükséges feltételét. Az Írói pályán is mindig az állam s annak felüdítendő élete lebegett végezél gyanánt lelke előtt, mindenha azon függött tekintete. „Gazdagság és státustudomány, philosophia és költészet, szónokság és csillagászat, chemia és minden más egyéb — úgymond — csak úgy bir belső becsét, ha a való, meleg étellel viszonyba tétetik; ha sem egyes emberi elme játékos foglalatossága gyanánt nem üzetik, sem pusztán emlékező tehetséget ragyogtató bútornak nem tökin-tetik; hanem a társaság kifejtési s haladási nagy körében él, mozog, s vagy egyenes tette változik, vagy jövendő tettek kifejtésére s előhozására számoltatik ki.“ Ezen értelmi iránynyal, mely által ő maga is nagy hatást gyakorolt az életre, nemzetének újjászületésére s nemesítésére, egy ritka gazdagságú lélek, a tudomány legtöbb ágaiban műveit elme és magas röptű szellem, mind evvel pedig egy, magános és nyilvános, emberi és polgári erényekben dús jellem párosult Kölcseyben. Nem ismerve önzést, csak a jóért, szépért, közhasznúért buzgott a tiszta lelkű férfiú. Szilárdságát, melylyel meggyőződéseihöz ragaszkodott, a haza és nemzet, szabadság és emberiség szent érdekeiért küzdött, sem a hatalom csábításai megrendíteni, sem a népszerűség tömjénye megtántorítani nem voltak képesek; ellenben a haza java s felvirágzása, a szabadság érdeke őt mindenha bármily fáradságos munkára s áldozatra készen találták. Jellemének egyaránt szeretetre s tiszteletre ragadó ritka sajátságai közt azonban legkitűnőbb ama szűzies szelidségü s gyöngédségü, ártatlan, gyermekded kedély; és

épen ez, az élet küzdelmeinek tapasztalatlanságával párosulva, volt az, mi őt egy fegyelmezetlen s féket nem tűrő párt vezérévé, alkalmatlanná tette.

Midőn e szerény, magas, gyöngye testalkatú, tiszta alak, melynek fejét a munka már negyven éves korában letarolta, szelíd arcát pedig a hümlő félszemétől megfosztotta, szólni kezdett: mindannyiszor ünnepies csend, feszült ügyelem állá be a különben gyakran zajgó teremben: mindenki egyelőre tudta, hogy a szónoklat egy remekét fogja hallani, melyben művészi szépség és tisztaság, erő és melegség, a gondolatok magasztossága és az érzelem bensősége versenyeznek egymással. De szükségtelen egyelőre jellemzeni szónoklatát, történelmünk folyamában különben is kellend idéznünk egynémely beszédéből némi töredékeket.

A magános, elvonult, csak irodalmi munkásságának szentelt életből 1829-ben őt is a cseclekvényes élet zajába csalta ki azon eszmemozgalom, melyet Széchenyi a maga H i t e l é v e l el idézett. Szatmár megyében ekkor hivatalt vállalván, azontúl lelke lőn e megye köztanácskozásainak Wesselényivel, ki e megyének tekintélye volt, szorosabb barátságot kötött, s vele, és a jogtörténetben nagy jártaságú, jeles politikai képzettségű Nagy Károly főügyészszel együtt, főfő részt vett a rendszeres munkálatok átvizsgálásában. Azon dolgozat, mely abból a követek utasításaid készült, s mely, az egész országban nagy hírre kapván, több megyének a teendő reformok iránti megállapodásában Útmutatóul szolgált vala, az ő művészi tollából eredt. — Mily kedélyhangulattal jelent ő meg az országgyűlésen, élénken ábrázolja önmaga országgyűlési naplójában. K sorokban egész jelleme visszatükrözik a szép lelkű, gyermek kedélyű, szent akaratú, de tapasztalás nélküli férfúnak. „Íme, úgymond, ez a Haza, mely gyermekségem álmaiba, mely ifjú és férfikorom érzelmeibe lángvonásokkal szövé szent képét; ez a Haza, melynek dicsőségéért meghalni oly régi s szép gondolata vala lelkemnek, s melynek

háromszáz évi sebeit, szívem alatt ezerszer érzem megújulni S te mit fogsz érette tenni, mit fogsz tenni most. midőn álmok helyett való pálya nyílik előtted? Lesz-e erőd létrehozni az ideákat, mik húsz év óta borognak kebledben? Lesz-e bátorságod szembeszállni minden akadályával? Fogsz-e túrni rettentést, jéghidegséget, hálátlanságot és félreértést? . . . De fogsz-e ostromot is állani a kísértetek között? . . . Fogsz-e szél és hab ellen küzdeni, ha minden elhagy, ha bűnnek mondatik, a mit angyalod kebled mélyén sugall, ha minden való és jó, minden szép és nagy legyőzve süllyedez? Oh, jól érzem én mit és mennyit kellene tennem. Te pedig ott fenn, vagy itt benn, ki mind eddig tisztán megőrzöd e kebelt, adj segédet mind végiglen!“ Es e segély nem hiányzott, e kebel tiszta maradt, megpróbáltatásaiban is, mind végiglen. — Országgyűlési jegyzővé választatván, a legszebb s legerélyesebb üzenetek s feliratok az ő tollából folytak.

Miután a kormánypárt, oly nagy erőködéssel. de mégis sikretlenül törekedek meggátolni Balogh János követé választatását, azt lehetne gondolni, hogy pártja benne a maga vezérért tisztelte. Az igénylet, a vágy erre talán nem is hiányzott Baloghban; de hiányzott az értelmi felsőség. a magasabb státusférfitú képzetség. Őt különösen az 1823-diki események, melyekben híres atyja mellett némi részt már ű is vett, s legújabbán főispánjának a követi választáskor ellene irányzott törekvése juttatták népszerűsége. De egyéniségében is több volt a felöltő, mintsem hogy a közfigyelem őt ki ne emelte volna a nagy tömeg közöl. Külséjére nézve legszebb férfია volt az országgyűlési közönségnek; mi őt a nők előtt, kik közöl már többen buzgó figyelemmel kísérték a közügyeket. s jártak el a gyűlésekre, nem hagyható észrevétlenül. De a hallgatóság nagyobb részének is, melyet különösen az országgyűlési ifjúság alkotott, kedvence volt ő, nem kevésbé heves, korlátokat nem ismerő, szabad szónoklatai, mint általában gondolko-

dásmódja s a gyűléseken kívüli magaviselete miatt. A nagy urak iránt 6 mindig nagy büszkeséget tanúsított; míg a hasonlók iránt nyájjasság, az ifjúság iránt kedvkereső leereszkedés jellemzők magaviseletét. Társaságban nagy úrnál soha, még a személynöknél sem jelent meg. A demokratia s a republikanisinus iránti hajlama, miben a végletekig ment, nem kevés negélylyel volt keverve. Fiának már hét éves korában a következő katechismust tanítá be: „Ki volt az első ember? — Washington. Melyik a legjobb kormányrendszer? — A köztársaság. Mi vagy te? — Demokrata.“ Epén e negélyezett szabadelvűség, mely beszédeit is jellemző, kapcsolatban virágos, folyékony előadásával, férfias szép hangjával, tette őt a karzatok kedvvezévé. Jellemeben mindazáltal hiányzott a valóság és szilárdság. A későbbi években színváltoztatása s a kormányhivatalok, miket az erőn túl feszített fényűzés okozta eladósodás miatt keregett, megfoszták őt minden népszerűségtől, melylyel még ezen országgyűlésen dicsekedhetett.

Egy későbbi országgyűlésen annak egy tagjáról ezt írta egy német költő:

„Láttalak, lelkes oroszlán, s az isteni
Szikrát látám, szemedből fényt lövellve,
Dörgő szavad halfám, s látám emelve
A szíveket körtíled átinelengeni.“

Es az alacsony, de izmos termetű, rövid nyalat, kerek, piros arezú, apró, de szikrázó szemű Bcóthyrc — mert róla Írattak e versek, illet is az oroszlánfő elnevezés, kivált midőn a kormány ellen, vagy a vallás tárgyában, a kath. főpapság ellen intézi vala éles, gúnnyal és keserű humorral teljes megtámadásait. Egyike a kor legnagyobb rögtönző népszónokainak, mindig készen álla, megragadni a szőnyegen forgó kérdést, annak bármely phasisában. Előadásának rendkívüli tüze, beszédének gördülékenysége s rögtönző ereje, szónoki képeinek, melyeket, nagyszerű körrajzokba szokott foglalni, meglepő változatossága; a meg-

ragadó, lélekemelő gondolat mellett humorának csípőssége, gúnyjainak s éleseinek az ellent megsemmisítő élessége által, ezen országgyűlésen kétségkívül valamennyi társa közt legtöbb tapsot aratott, valamint legtöbbször terjesztett rettegést is a kormány- és papi párt táborában, melynek ő, bár maga is katolikus, legélesebb ostorozója volt.

E szónoki hatalom mellett, jelleme tiszta, szilárd, megvesztegethetlen. De bár a komoly helyzetekben sem mérseklet, sem engedékenység nem hiányzott benne, a társai gásiban is örökké csipkedő, kihívó, gúnyos kedvcsapongásai. causticus modora, ingerlékeny, zsémbes természete oly sajátságok valónak, melyek pártvezérben ritkán vagy soha sem töretnek. Mi azonban leginkább gátoló őt a vezéri szerep elfoglalásában, abban rejlett, hogy kora ifjúságát katonai pályán töltvén, a köztanulmányi rendszerünk fonák-ságából származott képzettséghiányt ideje nem volt kipótolni: az ifjúság mulasztásait pedig ritkán lehet eléggé jóvátenni. A tanulmány s képzettség hiánya okozta, hogy a nagy népszónok nem volt egyszersmind államférfiú. A mily erős volt az ellenzésben, a visszaélések megtámadásában, sőt még a reform kérdések általános megvitatásában is: oly gyöngének láttuk őt, nem a felfogás, hanem az ismeret, tanulmány hiánya miatt, az alakításban; miért a reformkérdéseknél szerepe az általános vitákkal végződött. Politikai neveltetését ő, miután a hadi életről lemondott, a megyei pályán nyerte; nem csoda, hogy a státusférfiú benne a szónokot meg nem közelítette. „A kiváltságos nép tartományi ösgyűlései — mond szintoly szépen, mint helyesen, Beöthy politikai jellemrajzában Csengery Antal — aligha képeztek valaha státusférfiakat. S ily gyűlések viszhangja volt a magyar parlament. Emelkedettebb hely nyit a szemnek szélesebb látkört. S a magyar státusférfiak országos álláspontra is csak azért léptek, hogy ismételjék a megyei szószékek házi bölcsességét. “

A törvényhozó kar fiatalabb tagjai közül, kik a többieknél erősebben magokra vonták a közfigyelmet, még csak Bezerédy Istvánt említjük, ki, mint ember, szónok és törvényhozó, egyike újabkori történelmünk legkitűnőbb alakjainak. Az éles metszetű, de szelíd vonásai által vonzó arez, a magas, széles homlokkal, korán kopasz fejjel, az ó-világi philosophok mellszobraira emlékeztet. Midőn tárgyától elragadtatva szóla, — s ő a csekélyebb fontosságunkról is jobbra így szokott volt beszélni, mi egyik jellemző hibája szónoklatának, — arozát. a belső tűz pírja borítá, szemeiben a meggyőződés lángja égett, s lelkének bevét minden vonásainak feszültsége hirdető.

A kedély szelidségére, tisztaságára, gyermekdedségére nézve nagyon hasonlított Kölcseyhez: de szellemiránya lényegesen különbözött emezétől. Kölcseyben a haza és nemzetiség, Bezerédyben az emberiség, a philantrop humanismus eszméje kölcsönze szint s alakot a polgár és státus-férfiú jellemének, de a nélkül, hogy a bon és nemzetiség bajnoka is lenni megszűnt volna. A lelkesedés egész buzgalomával küzdött ő mindig a nemzetiség mellett is; épen e tárgyban tűnt fel az 1830-ki országgyűlésen kifogyhatatlanul áradozó szónoklatával. A kedvencz tért mindazáltal, melyen szelíd lelke legörömostebb mozgott, lelkesedése kiapadhatlan lángforrássá, szónoklata rohanó árrá lett, az alsóbb néposztályok socialis és politikai állapotának javítása, a népnevelés, a halálos büntetés eltörlése, a kor szellemével, az emberiség eszméjével egyező büntető eljárás megalapítása, s hasonló humánus kérdések nyitották meg neki. Társai őt, az örök igazság rettenthetetlen s azért a síkra szállni mindig kész bajnokát, tréfásan, de jellemzőleg, „örök igazságnak“ nevezték el. Ezen országgyűlés alatt, mely a jobbágyok állapotával oly hosszán és sokat foglal - kodék, ő különösen elemében érzé magát, ki még az 1849-ki katasztrófa után is abban kereste és találta búsult lelkének vigasztalását, hogy a hajótörésben, mely nemzeti függet-

lenséget, szabadságot, alkotmányt s minden ősi institutiót elnyelt vala, legalább egy mentetett meg: a jobbágyosztálynak biztosított örökbirtok, polgári jog és szabadság. Ő volt első, ki jobbágyaival örökváltsági szerződést kötött; sőt még pusztai birtokának egy részét is megnépesítette; gyarmatában selyemtenyésztést alapított s más keresetforrásokat is tetemes áldozatokkal ligyekezett nyitni a megtelepített lakóknak. Községében a népnevelés emelése végett sem költséget, sem személyes fáradságot nem kiméit; ő volt egyike az elsőknak, kik kisdedóvó intézetet állítottak birtokukban. Ks a hazában sem volt jótékony, közhasznú egyesület, mely őt legbuzgóbb tagjai közé nem számította volna; és ő ezekben nem csak pénzzel áldozott, de hol kell vala. cselekedett is.

Azonban, jobbára épen e nemes jellemsajátságókból eredtek benne ama gyengeségek s árnyoldalak, melyek őt képzettségének sokoldalúsága, olvasottságának terjedelme, ismeretekbeni gazdagsága daczára is, teljesen alkalmatlanná tették a vezéri szerepre. Philantropismusa nem engedé őt eléggé határozottnak, higgadtnak, körültekintőnek lennie. Humanismusi hevében nemcsak azon hibába esett, hogy gyakran a kevésbbé fontos tárgyat is szintoly feszített buzgalommal pártolta, mintha azon függne a haza üdve, boldogsága; minek következtében a mindig tüzes rohanni szónoklatának sokkal kisebb lett hatása, mintha azt csak a lelkesedésre valóban méltó tárgyaknál használta volna; e felett enthusiasmsusa a kivihetőség határain is nem ritkán fül csapongóit. Az elvet jobbára élére állítá, mit sem gondolva avval, ha csak egymaga áll e szélsőségen. Olvadozó nemes elragadtatásaiban a létesítés módjaira, eszközeire nézve elég figyelmet s gyakorlati tapintatot ritkán tudott kifejteni. Az őszinte, tiszta lelkű, szent törekvésű philantrop megvonta benne a higgadt, körültekintő államférfiút.

Mind ezen jelesek közt, — nem annyira csillámló elmetehetségeiért, vagy elragadó ékesszólásáért, mikkel nem

bírt, mint inkább jellemének hosszú politikai pályáján, nehéz körülmények közt is megőrzött szeplőtlenségeért, bő tapasztaltságáért, ezen országgyűlés első felében kétségkívül P á z m á n d y Dénes komáromi követnek volt társai közt legnagyobb tekintélye. Ép Ítéelő tehetsége, a közügyekben jártassága, és higgadsága az előkészítő értekezletekben neki szereztek legnagyobb befolyást. Szónoklatát, bár nem tartozott azok közé, melyek a hallgatókat az eszmék magasztossága és csillogó fénye, vagy az érzelem mélysége és tüze által szokták elragadni, tömörség, simaság, meggyőző erő, különösen pedig azon higgadt nyugalom jellemző, melybe soha sem vegyült szenvedély, mely még a esipős igazságokat is csak a meggyőzés szilárdítására látszék vele elmondani. Egyébíránt, másod rendű capacitás, ha némely kérdésben ő adta is az irányt, elismert s állandó vezéri tekintélyre nem bírt emelkedni.

A többi másod rendű tehetségek közül, kik magokat egy vagy más kérdésben tüntették ki, s kikről alkalmilag helyesebben fogunk megemlékezhetni, itt még csak egypárt említünk. „Egyike a leglelkesebbeknek s legegzenesebbeknek — mond naplójában Kölcsey, — minden bizonynyal a baranyai követ, Siskovics. Józan fej és bátor szív, nemcsak szép, de váratlan tünemény a megyéből, mely máskor a . . . Kajdácsyt küldő képviselőül.“ „Egyike — mond másutt, a legnyilvánosabb liberálisoknak; s e miatt őt Wesselényi és Kölcsey megkülönböztetve szerették; Széchenyi is ügyeimet fordíta reája. űt a barsi Balogh egyiknek vallá azon három közül, kiket az aristokratia előítéleteitől legtisztábbnak hitt: s hogy emlék okáért azt is említsem, őt az abaúji Komáromy, Baloghgal és Kölcseyvel, mint a szent aristokratismus dühös ellenét, egy bekapcsoló.“¹⁾ De később midőn sógora, Somsich, személynökségre emelkedett, Siskovicsban is nagy változást vettek észre társai. „A pesti

¹⁾ Kölcsey összes munkái, 2-dik kiad. VII. 111, 247.

Dubraviczky — mond ugyanazon napló vivő — értelmese; jókedvű és ritka egyenességű férfiú; ki a maga nehéz állásában, mint a nádor megyéjének alispánja és követe, s mint az oppositio egyik nevezetes tagja, már két országgyűlésen köz bizodalomra érdemesült.¹⁾— „A zalai Deák Antal csendes komolyságé, próbát állott karakterű férfiú; éjien az, ki a múlt országgyűlésen az udvartól önként ajánlott tanácsosi címet el nem fogadá. Ez különben a Verbóczy által kijegyzett natio embere (specificus magyar nemes) s a nagy néptömegre kedvező pillanatot nem vetett... Arezában van valami Himfyhez hasonló, van valami a mi költőt sejdített.”²⁾

Egy közönségesen elismert értelmi felsőbbségük s bevallott vezérnek hiánya az alsó tábla szabadelvű, ellenzéki pártjában azon különös jelenetnek lön okává, hogy Wesselényi Miklós, egyébiránt a főrendiház tagja, s az ottani, még csak kevesekből álló, ellenzék vezére, lön az országgyűlés első szakában az alsó házi ellenzéknek is tulajdonképeni zászlótartójává. A barátságos értekezésekből, melyekben a követi kar tekintélyesebb egyenei vettek részt, ő vezette e párt politikáját mind addig, míg a következő évben Deák Eercnez, a lemondott Antal bátyjának helyébe, követül választatván, meg nem jelent a országgyűlésen, s maga Wesselényi Erdélybe nem távozott. A nyilvános ülésekben addig nem is létezett szorosabb egység az ellenzék soraiban; s a tárgyak különfélesége szerint az említett jelesbeknek hol egyike hol másika viselé a vezéri szerepet.

A kormánypártnak, mely azonban kevesebbségben kormánymaradt, eleitől fogva nagyobb egységet adott a felülről működő hatalom akarata, melynek a királyi személynök s egyszersmind alsó táblai elnök volt fő orgánuma. E nagy fontosságú tisztséget jelenleg Mérey Sándor foglalta el.

¹⁾ Kőlcsey összes munkái, 2-dik kiad. VII. 102.

²⁾ U. O.

A kormányhivatalban is mindig szilárd, hazafias érzelmeket ápoló, az alkotmánynak történelmi alapokon eszközrendő kifejlését őszintén óhajtó, s a kormányzat erélyét, csak az alkotmány korlátai közt alkalmazni kívánó, magas műveltségű M a j l á t h G y ö r g y, ki nemcsak a 1830-ki, hanem a sokszor viharos, a vádak és panaszokban szintoly heves, mint követelésekben bátor 1825/7-ki országgyűlés nagyobb részének folyamában is vezérli vala, mint kir. személynök, a tanácskozásokat, a kabinet némely tagjai által mérsékeltbnek tartaték, mintsem a kormány igényei szerint hitték volna őt eljárandónak ezen szervező országgyűlésen. Sedlnitzkv, a nagy befolyású rendőri miniszter, olvképen nyilatkozók egy ízben egy társalgási körben, hogy Majlá.th a maga szerény, mérsékelt modora által elrontá a Karokat és Kendeket¹⁾. Ő tehát 1831-ben nov. 7-én államtanácsossá mozdíttatván elő, a személynöki tisztség deczember 1(i)-kán Mcrey Sándorra Hibáztatott. A választás, mint az eredmény bizonyítá, nem vala szerencsés. Mérey a követi kar által a titkos rendőrség magyarországi fejének tartatván, bizodal-mát, értelmi felsőbbség híjában pedig tekintélyt nem tudott magának kivívni, s hamar czélpontjául szolgált az ellenzék megtámadásainak.

A kormánypártnak jobbára az esztergami A n d r á s s y, s a világos fejű, de, mint őt Kölcssey jellemzi, „zápor beszédű“ Császár, temesi követ, továbbá a veszprémi. K o l i o n c z y, a szerémi P o s z a v e c z, a turóczi J u s t h F e r e n e z s a fehérmegyei S z í n h a I m r e voltak fő szónokai; a vezér-szerepet játszó Andrássynak, a mosonyi Torkos Mihály volt tanácsadója. E párt most, bár számra nézve huzamos ideig gyöngébb, de a felülről kitűzött irányban egységesebb, s a főrendek által is támogatva, a szertevonó s az ambíciók sokaságában fegyelmet még nem tűrő ellenzéki többség felett egynémely kérdésben diadalt aratott. Az országgyűlés foly-

¹⁾ Kölcssey naplója 108. I.

lában e párton egy később megjelent, megnyerő külsejű fiatal követ vonta magára a köz figyelmet. Bár a kormánypárti szónokok különben ritkán dicsekedhettek az ellenzéki többség s a hallgató közönség nagy részét alkotó országgyűlési ifjúság figyelmével s jóakaratóval, Zsedényi Eduárd azonban, — mert ő volt e fiatal követ, küldetve Szepes részéről, nagy ügyességű szónoklata által, mindjárt fellépte óta kivívta magának nagy társai, mint a közönség hecsülését. Beszédei, melyek nem mellékes érdekből, hanem meggyőződésből látszanak eredni, gazdag, mély elmét, a felfogásban szintúgy mint a helyes, találó válasz meglelésében nagy sebességet, genialis szellemet, a közügyekben, fiatal-sága daczára is, meglepő jártasságot és szép államférfiúi képzettséget tüntettek elő; mikhez még művelt modort s lovagias jellemet kapcsolván, nem sokára oly tekintélyt vívott ki magának a törvényhozó karban, minovel még aligha dicsekedhetett kormánypárti követ. E kitűnő tulajdonságok őt már ezen országgyűlésen az alsó tábla conservatív töredékének vezérévé emelték.

A rendek táblájának fő elemeiről szólván, — melyekhez még, mint tudjuk, a káptalanok képviselői, s a városoknak, alább alkalmasabban kifejtendő okokból, egészen hatástalanokká lett követei tartoztak, — nem mellőzhetjük itt, mielőtt a tárgyalások elbeszélésébe fognánk, megemlíteni az annak mintegy kiegészítő részévé lett országgyűlési ifjúságot, mely, bár különben csak hallgatói szerep volt kitűzve számára, e gyűlés óta folytonosan, s helytelenül ugyan, de tagadhatlanul jelentékeny befolyást gyakorlott a tanácskozások menetére. A követek s kir. táblai bírák mindenike, sőt a püspökök és főnemesek közül is számosán, régi szokás szerint, több vagy kevesebb ifjat vittek fel Pozsonyba a magok kíséretében. A jelen országgyűlésen ezeknek száma rendkívül megszaporodva, mintegy ezer ötszázra ment. Ezen, jobbara törvénytani folyamat végzett, s részben a királyi táblánál felesküdt (ügyneve-

zett juratus) ifjak rendeltetése eredetileg abból állott, hogy a diétális tárgyalásokra vonatkozó irományokat főnökük számára lemásolják; mert bár ezen iratok ekként hivatalosan lemásolva, ezek kezén forogtak, s mind a kerületi, mind az országos ülésekben teljes nyilvánossággal tárgyalattak, a sajtó felett túlságos féltékenységgel őrködő kormány azokat kinyomatni még sem engedte. Régiebb időkben e munkát a követ mellé megyeileg rendelt, egy, legfőlebb két Írnok végezte; most azonban az igen megsaporodott irományok több kezet igényeltek. De ezen ki-
 viül még más ok is indítá a megyéket, hogy ily, rendes napdíjjal ellátott ifjakat oly nagy számmal küldjenek fel az országgyűlésre. A kormány, miként az 1830-ki országgyűlés vázlatában említők, a rendek minden sürgetései daczára sem akarván a tárgyalásoknak országos nyilvánosságot engedni, egy országgyűlési hírlap kiadását, vagy a tárgyaló sok kivonatának a már létező hírlapokba igtatását folyton ellenzé. A nyilvánosságnak ez annál tetemes!) korlátozottságát vonta maga után, minthogy az eluémentesedett, már Mária Terézia alatt mintegy Bécs külvárosává lett Pozsony polgárai közül kevesen értvén a magyar nyelvet, országgyűlési hallgató közönséget nem alkothattak; s valóban nem is létezett az ezen ifjak nélkül, ha csak kíváncsiságból vagy a közdolgok iránti érdekeltiségből, időről időre számosabb hazafiak nem vetődtek fel az ország belsejéből e határszéli városba. Egy részben tehát egy állandó hallgató közönség alkotásának a nyilvánosság tekintetéből elismert szüksége miatt; más részben pedig, hogy egy országgyűlési hírlap hiányában az ország ügyeiről magának különben kellő ismeretet nem szerezhető ifjú nemzedék a közügyekben okulhasson, s a jövőben reaváró törvényhozó pályára eleve s folytonosan készülhessen: egy-egy megye 15—20 ifjat is küldött fel követei kíséretében. Az ifjak eddig szokatlan nagy számban felküldésére ezek fölött még az is indított egynémely szabadelvű megyét, hogy általok, kik a

nemzeti újjászületés vágyát kebleikben kivétel nélkül koruk hevével ápolták, a közvéleménynek, a reformmozgalmak irányában némi lendítést adjon.

És e szerepet valóban jól fogta fel s nagy buzgalommal játszá ezen országgyűlésen a fiatalság. A gyűlésekre pontosan eljárván, a kérdéseket minden phasisaikban figyelemmel kísérő állandó hallgatóságot alkota; mely kevés idő múlva nem csekély befolyást gyakorlott a törvényhozó testületre, s annak mintegy kiegészítő részévé avatta magát, majd taps- és éljenviharral, majd Iezügással nyilvánítván véleményét a követek különféle szellemű beszédeire. A kerületi ülések tanácskozmányszerű fesztelensége, hol a hetenként változó elnökök a fegyelemmel nem sokat gondoltak, s azt fentartani tekintélyük is hiányzott, e hallgató ifjúságot lassanként egész hatalommá nevelte az országgyűlési teremben; kivált miután magok a szabadelvű követek is nemcsak elnézték, sőt többen közölök szemlátomást pártolók e bíráló közönséget, mely az ő irányukat oly erélyesen támogatja, tetszést nyilvánít az ellenzéki, gáncsot a conscrvativ párti beszédekre. E visszaélés, mely szerint az ifjúság néma, hallgató szerepe tényleges befolyású bíraskodássá változott, a kerületi ülésekből átment az országosokba is, hol a személynök elnökölt. Es hiába ügyek - vék ez annak, némely kormánypárti tagokkal, elejét venni: maga gyűlölt egyéniség lévén, támaszra nem talált az ellenzéki többségben, melynek egy része a tapsvihar által hiúságát kielégítve, hazafiúi fáradozásaiért magát jutalmazva érezvén, a zajos hallgatóság megrovását nem pártolta; más része, mely a követi kar legjelesb, legérdemesb tagjait foglaló magában, kisebb bajnak tekinté e visszaélést, mint a nyilvánosság teljes hiányát, s túrni akaró azt mindaddig, míg a kormány az országgyűlést, közkívánat szerint, a fővárosba, Budapestre, nem teszi át, s egy, a censurától ment országgyűlési hírlap kiadását meg nem engedi.

A nyilvánosság e hiányát igyekezett is mindjárt az első ülésekben megszüntetni a rendek táblája, mind az országgyűlésnek Budapestre áttételét, mind a hírlap kiadását sürgetni határozván a kormánynál. Mi a hírlapot illeti: annak eszközlése a követek nagy részének utasításul lévén adva, hogy a kormány részéről képezhető minden ürügynak eleje vétessék, kijelenté a ház: hogy e lapokban az országgyűlésről semmi egyéb ne közöltessék, mint a követi korból választandó censorok által átvizsgált napló, a kiadó tetszése szerint, egész terjedelemben, vagy kivonatban, de minden commentár nélkül. De mivel még e mérséklet mellett is tartani lehetett, nehogy a kormány, mint 1.330-ban. válaszában elhalasztásával játszsza ki a rendek oly méltányos kívánatát: végzéssé lőn, hogy addig is, míg egy nyomtatott hírlap akadályai elháríthatatlanok, gondoskodni kell a nyilvánosság igényeinek kielégítéséről. Azonban a tárgy feletti vitatkozásban a hány fej, annyi volt a vélemény, „t'harakteri vonásnak látszik e mostani országgyűlés emberein, mond naplójában Kölcsey, hogy seüki után nem hallgatnak, és semmit, a mi más által javasoltatok, nem pártfogolnak. Némelyek azt akarták, hogy Bertha Sándor — ki a múlt országgyűlés történetét kivonatban elkészítő, de munkáját a helytartótanács letartóztatá, folyamodást nyújtson a rendekhez, s kérése elfogadtatván, kezdjen a dologhoz, s vigye kéziratát nyomtatás alá: mi ha meg nem engedtetik, a rendek vegyék az ügyet pártfogásuk alá. Mások, éleve is látván, hogy ily módon nem lesz újsága az országgyűlésnek. Wesselényi indítványa szerint, egy köirási intézet megvételét s a nyomtatás azonnali megkezdését javaslók. Ha a kormánynak ez sem tetszenék, ám adjon ki ellene parancsot. A tárgy ekként országgyűlés elébe fog kerülni; s ez tusázzon felette a kormánynyal, de a nyomtatást időközben is folytattassa. A többségnek azonban, mely összeütközéstől félt, ez sem tetszők, s abban állapodott meg. hogy a kerületi ülések naplója kézirati másolatokban kid-

dessék a megyékbe, s e naplót Kölcsey szerkeszszze. Majd, midőn ez azt el nem vállalta, egy tanácskozmány az ajánlkozó Kossuth Lajos ügyvédre, valamely távollevő főrendit követére s Orosz József íróra bízta a két gyorsíró segélyével végzendő szerkesztést, melyért aláírás útján gyűjtendő díjat húznának. De most meg a költség kérdése vált akadályyá, melyet végre Kossuth avval háritott el, hogy a rendek engedőiméből addig is, míg egy nyomtatott hírlap létre jöhet, előfizetés útján írott „Országgyűlési tudósításokat“ indított meg.

Ez volt első országos fellépte ezen, szegény nemes családból származott, s pályát magának ön szellemereje által nyitott férfiúnak, ki utóbb átalakulásunk történelmében mind több és több tért foglalván el, a nemzeti mozgalom élére emelkedett. A rendkívüli férfiú egyéniségét, ki nemzetünk sorsára oly végzeteljes befolyást gyakorolt, szellemi s erkölcsi tulajdonságait, elveit s jellemét, történelmünk azon szakában, melyben az leginkább tőle vette irányát, jobb alkalmunk lesz ábrázolni. Most csak azt jegyezzük meg, hogy az „Országgyűlési tudósítások“, melyeket miután használni kezdett köirdáját a kormány lefoglaltatta, egy sereg ifjú tollába mondva szerkesztett, ügyesebb kezekbe nem kerülhettek volna. A nálunk eddigelé még szokatlan élénkségű irányban, szikrázó szellemmel s elragadó ékesszólással kiállított lap, a radikál reformiránynak, azt terjesztve, szilárdítva, nagy lendületet adott. A lap, melyből hetenként két szám jelent meg, egyedül a törvényhozás előtt fenforgott tárgyakra terjedt ki ugyan; de a szerkesztő genialis szelleme a legszárzabb tárgy iránt is tudott érdekeltséget ébreszteni. Ő, bár a jegyekkel kezelt gyorsírást nem értette, futólag tett jegyzetei segélyével mégis minden szónok beszédének tartalmát bámulatos hűséggel, később még az egyes szónokok sajátóságos formáit is megtartva, csakhogy többnyire jobb összefüggésben, csillogóbb irányban adta vissza; s oly erős és kedvező világításban

fejtegeté a szabadelvű szónokok érveit, okoskodásait, hogy tömött, hangzatos, numerosos nyelvezete alatt minden beszédkivonatnak sokkal nagyobb hatása lett, mint a tényleg elmondott beszédnek. Előfizetőinek száma, mivel a költséges kiállítású lapnak nagy volt az ára, alig ment ugyan száznál többre; de ezen előfizetők sorában állott minden megye, a legtöbb királyi város és kaszinói egyesület; minél fogva a kevés példány ezek kezén forgott.

És a tapasztalás bizonyítá, hogy e gondoskodás a nyilvánosság szokott eszközének, a szabad sajtónak, pótlásában nem volt fölösleges: a nélkül még most sem jutott volna az ország a törvényhozási tárgyalások bővebb tudomására. Egy részről a főrendek háza, melynek nagy többsége majdnem minden kérdésben a kormánytól vette irányát, számos üzenetváltások után sem egyezett meg egy eensurától ment hírlap nyomtatásában, s a tárgyat az illető rendszeres munkálatra kívánta halasztani. Más részről még magok a rendek sem voltak eléggé megérve arra, hogy a sajtó szabadságát eltűrni képesek lettek volna. Nagy Pál már a december 26-án e tárgy felett folyt vitatkozásokban kimondá véleményét, hogy oly szabad újság, minőt némely rendek kívánnak, egészen szabad s nem aristokratiai országba való; s hozzá tehetne volna, hogy nem oly országba való, hol a törvényhozók magok sem tudják tűrni a nyilvánosságot. Történt, hogy a két magyar pesti hírlap, Helmezy ez évben megindult. Jelenkora és Kulcsár Hazai tudósításai, a múlt napi tárgyalásokról a hírlap és napló felett, bővebb kivonatot hoztak; és mindamellett, hogy ezt a sajtószabadság vitatását sejtő kormány, hihetőleg csak taktiká-1831-ből engedte meg; mindamellett, hogy január 10-én a sajtószabadságról szépnél szebb beszédek hangzottak volt; mindamellett, hogy midőn Mérey személynök, ki azokra válaszolva, egyebek közt azt találá mondani, hogy a könyvizsgálat, censura, a fejedelem jogai közé tartozik, egyik követ a másik után felugrálva, tagadta e jogot, bitorlásnak

nevezte a gyakorlatot; s oly kíméletlenül megrángatták az elnököt, hogy a követek e napot a kormány ellenében nyert csatának nézték: mégis a legérzékenyebb kifogások és gáncsok tétettek a pesti lapok ellen. A beregi követek pedig épen a nádorhoz mentek panaszt tenni az újságok ellen, melyek, mint állíták, hibás kivonatot köziének beszédeikből.

A nádor kapott az alkalmon, s azonnal meghagyatá a pesti lapoknak, hogy ezentúl egyebet ne közölhessenek az országgyűlésről, mint a mi a pozsonyi latin és német lapokban s a bécsi újságokban lesz közölve. „Esküszöm néktek mond naplójában, erre vonatkozva, Kölcsey, — nem mindig, van annak igaza, ki elnyomatásról panaszkodik. Temérdek esetben maga a panaszló okozza a bajt; s jól esik neki, ha mást vádolhat. . . Mondogatjuk a sajtószabadságot; de hogy sem nem értjük, sem nem érezzük, bizonyosság a felhevülés, melylyel a pesti újságokat vevők .. . Nem uraim, még mi a sajtószabadságra meg nem értünk.“

Miután az országgyűlés december 20-án a szokott ünnepélyességgel Ferencz király által személyesen megnyitott, s a királyi előadások átnyújtattak: az első nevezetes tanácskozásokat a már említett szabad hírlap és napló kiadására vonatkozó vitákon kivid, a kir. előadásokra jidézteni szokott válaszfelirat idézte elő. Erre nézve két körülmény forgott fenn, melyekből oly nagy nehézségek fejlődtek ki, hogy csaknem viharossá vált a gyűlés kezdete, s csak hetekig tartott heves viták után tudott a két tábla megegyezni a felirat elküldésében.

A kormány s vele együtt a főrendek már több országgyűléseken jigyekeztek azon elvet keresztülvinni, hogy a törvényhozó test első tanácskozási tárgyakul a királyi előadásokat köteles fölvenni, s így a trónbeszédre adandó válaszfeliratnak is csak azokra kell szorítkoznia. A rendek ellenben, nehogy ezen elv megalapítása által kezdeményezési jogukon csorba ejtessék, egyéb tárgyakat is, — jobbara a fontosabb, úgynevezett előleges sérelmeket — úgye-

keztek felterjeszteni első feliratukban. Tették ezt kivált azért, nehogy a kir. előadások tárgyalása után, az országgyűlés, mint több ízben történt, gyorsan bevégeztetvén, a sérelmek orvosolatlanul maradjanak. Most is úgy akarák tehát a rendek, hogy a válaszfeliratban oly tárgyak is terjesztessenek a király elébe, melyek az ő kezdeményezésükből eredtek. E tárgyak jelenleg a következők voltak: az 1825-ki országgyűlésen megállapított s még nem orvosolt előleges sérelmek, melyeknek összeszedésére azonnal bizottság is neveztetett; és a magyar nyelvnek a főrendek táblájánál s az udvari kancellárián is divatba hozatala; — s végzéssé lőn, hogy ezek az előadásokkal egyszerre véteszenek tárgyalás alá. Ezeken kívül némelyek még a magyar katonaságnak az osztráktól elválasztását, az országgyűlésnek a törvényesen meghatározott időn túl történt elhalasztását, s az adónak 1831-ki október 2-ka óta törvénytelen beszédését; a lengyel nemzet felsegállítását; s a jelen országgyűlésnek Pestre áttételét is beigatni kívánták volna a feliratba. A többség mindazáltal e tárgyakat külön határozta felterjeszteni.

A második körülmény a kir. előadásokban kitűzött munkálati sorozatra vonatkozott. A kormány azt kívánta, hogy a törvényhozó kar a rendszeres munkálatok közül az úrbért fogja minden egyebek előtt tárgyalásba. Ezt ugyan n ('kolera alkalmával történt népzavargás eléggé indokoló; a rendek mindazáltal, küldőiktől is úgy lévén utasítva, a kereskedelmi munkálatot határozták legelőbb felvenni. Az ipar és kereskedelem természetszerű kifejlését, — kapcsolatban némely más hiányokkal és mostoha körülményekkel, annyira megakasztotta a még Mária Terézia s Ü. József korából származó s azóta lényegileg változatlaní fenálló gyarmati vámrendszer, hogy, miként történni szokott mindenütt, hol az előrehaladó szomszédok mellett az ipar s forgalom stationarius állapotban teng: úgy nálunk is mind több jelek oda mutattak, hogy az ország a közelszegénye-

dés örvénye felé sodortatik. E pangás megszüntetését kétségkívül csak többféle javítások eszközölheték, melyek csak egy részben vágtak a kereskedelmi politikába; más részben a polgári törvénykezés, a nevelési rendszer, a közmunkák s egyéb társadalmi viszonyok körébe tartozván. De minthogy ezen anyagi érdekek lendületére mindenki a vámrendszer javításától várt legtöbbet, mit egyedül a kormány jóakarata eszközölhetett; az pedig már többszöri tapasztalásból tudatott, hogy engedményeket e hagyományos rendszerben vajmi nehéz leendő nyerni: nem lehet csodálni, hogy az ország oly fontosságot látott a kereskedelmi munkálat elsőbbségében.

De ehhez még némi más indokok is járulának, részint a kiváltságosak önzéséből, részint a haladni vágyók párttaktikájából származók.

Bár a reformeszmék már szép terjedést nyertek vala: találtattak mégis a nemességben sokan, kik azoktól, mivel vagy kiváltságaikat fenyegették, vagy tőlök áldozatokat látszának igényelni, egyáltalában idegenkedének. Közönséges lévén pedig a meggyőződés, hogy az úrbéri szabályzatot ilvféle, habár talán csak pillanatnyi s inkább színes mint valóságos, áldozatok nélkül életbeléptetni nem lehet: a nemesség egy nagy osztálya, mielőtt ezen áldozatokra magát elszánná, nehogy utóbb kárpoztás nélkül maradjon, a kormánytól várt engedményeket, általa kívánta elmozdítani a közvagyonosodás akadályait.

De még a reform szabadelvű pártolói közöl is többen, kik egyébiránt más körülmények közt magok is az úrbérnek óhajtottak volna adni elsőséget, taktikából most mégis a kereskedelmi tárgyat kívánták mindenekelőtt felvételni. Ismervén ugyanis a nemesség nagy részének kiváltságaihoz még konokul ragaszkodó önzését: nehogy a reformokra való hajlam terjedése megakadjon, nem örömet kezdtek volna az újításokat oly tárggyal, melyről a nemesség, ha hibásan is, azt hívé, hogy áldozatába kerülend. E fogást

pedig unnál szükségesebbnek láták, minthogy akként Villának meggyőződve, hogy a kormány is, részben legalább, hasonló taktikából, épen a reformvágy megtompítása végett sürgeti az úrbér elsőségét. Eleve is fel lehetett tenni, hogy a rendek többsége a reformot deinokratiai irányban kívánja megindítani; mitől a kormány, mint a tapasztalás bizonyítá, felette óvakodék. Úgy hitték tehát e szabadelvű reformbarátok, hogy a kormány az úrbér előrctojása által nem mást czéloz, mint hogy a főrendeket, kikről bizonyos vala, hogy a tervezett úrbéri javításokat nagy részben ellenzeni fogják, általában az egész radikál reformterv meggátlására szorosabban magához kösse. Azt hitték, összeütközést akar előidézni a radikál reformpárt és a kiváltságait feláldozni nem akaró aristokratia közt, hogy ez a reformpárttal vívandó küzdelmeiben benne, a kormányban, keresse támaszát s érdekénél fogva szövetségesévé szegődjék. A tárgyalási sor kérdése c szerint nagyobb horderejű vala, mint tán első tekintetre látszik: a radikál reform sikerföltét vagy megbuktát foglalá magában. Es ezen indokok bírták azon végzésre a rendeket, hogy a kereskedelmi tárgy minden más előtt vétessék tanácskozásba, s egyszersmind a kormány megkéressék, küldene ki az osztrák tartományok részéről egy bizottmányt, inelylyel a vámkérdés felett értekezessenek.

Azonban, míg e szerint a többség részint önzésből, részint taktikából a kereskedelemnek adott elsőséget: mások az úrbér elsősége mellett harczoló okokat láták fontosabaknak. A cholera idejében fellázadt nép dühe senkit sem hagyott kétségben hogy, bár eddigelé leginkább a kormány halasztó mind későbbre az 1791-ki úrbéri munkálat felvételét: a nép mégis közvetlen urai, a nemesek ellen visel-
tetik, legalább némely vidéken, gyűlölettel; a kormányt ellenben pártfogójának tekinti. Mondák ugyan némelyek, hogy az 1831-ki népzendülést csak az orosz kormány titkos izgatásai idézték elő, mely a Lengyelország iránt rokon-

szenvet tanúsító bécsi kormányt itthon igyekezett elfoglalni. De bár ezt igazolni látszott az, hogy a zavargás egyedül szláv népiségű községekben s a lengyel határok szomszédságában tört ki: nem lehetett mégis tagadni, hogy a zendülés magva azon elfojtott gyűlöletben rejtett, mely-
 ivoi a parasztok uraik ellen viseltettek, kik közül e vidéken többen zsarnokiabb módon is bántak jobbágyaikkal. Tény lévén pedig a jobbágyosztály idegensége az urak iránt, rnellőzhetlennek látszék, amazt mennél előbb kiengesztelni s kiábrándítani azon veszélyessé válható tévhitből, hogy az urak iránta ellenséges indulattal viseltetnek. E fölött, majdnem bizonyosnak látszék. hogy a kormány, mely az úrbéri tárgynak, különben bármily indokoknál fogva, elsőséget adván, szinleg szabadelvűbb téren áll vala, mint a vámrendszer reformját sürgetők, ép ezen okból nem fog engedni.

Már is emelkedtek olyféle gáncsok ama határozat alkotói ellen, mintha azt igyekeznének kivinni, hogy minden zavarba hozatván, az országgyűlés végzet nélkül oszolja el. Január hó kén maga a nádor is figyelmeztető erre Prónayt. „Az urak közöl, mond, egy nagy rész minden dolgot akadályoztatni akar. Olvassa ön az 1764-diki országgyűlés irományait: nem azt cselekszik-e most is, a mit akkor tettek az úrbér tárgyában? Vigyázzatok uraim! Minthogy a 64-ki diéta tenni nem akart, a kormány tett önkényesen. Most sem akartok? Nem fog-e a kormány egész Európa színe előtt megigazulni, ha ismét önkényre hajlik?“ — írja naplójában Kölcsey.

Ez végre döntött mind az önző kiváltságosak, mind a taktikából cselekvő szabadelvűek részén; Wesselényi, Nagy Pál, Pázmándy s más pártvezérek erőfeszítése következtében, az előbbi határozat, egy országos ülésben, pár szótöbbséggel, oly módosítást nyert: hogy a kir. előadás szerint az úrbéri munkálat vétessék legelőbb tanácskozásba; úgy mindazáltal, hogy azt mindjárt a kereskedelmi s biztossági tárgy kövesse, s mind a három munkálatból készülendő

törvényjavaslatok egybekapcsolva (junctim), egyszerre terjesztessenek a király elejébe. A főrendek mindazáltal egyáltalában nem akartak megegyezni, hogy a válaszfelirat ily értelemben küldessék ő felségéhez, s egyszerűen elfogadtatni kívánták valamennyi munkálatokra nézve a kir. előadásban kitűzött sorozatot. Széchenyi István, ki felette károsnak látá azt a reformügy tekintetében, ha a kormány ily mellékes kérdésben kifejtett heves ellenzés által elkedvetlenítettik: a kir. előadásokra nézve maga is az udvar pártjához állott, és a független regalisták nagyobb részét is magához esatlá. A tanácskozmányon szinte jelen volt Wesselényi azonban felette zokon vette az eseményt, s keserű szemrehányásokat tön társainak, „hogy a karokat elhagyják, hogy keskeny kört vonnak magok körül, hogy oligarchiái elveket követnek. S ti, szóla, viadala szálltok a karokkal? Levettétek a keztyűt; jó! én veszem fel. De oligarchák, emlémben tartsátok e délutáni órát, s emlémben tartsátok engemet, ha majd kényszerítve lépéseitektől, a számosabb nemesség az adózó népet kapcsolja magához, s javaitok nagy kiterjedésén avval együtt osztozik!“ E szónoki merény komoly eszméletet szült, mint Kölcsey tudósít, a főrendekben. Több üzenetváltások után végre csakugyan elfogadták a rendek véleményét, hogy az urbér után a kereskedelmi és biztossági tárgyak vétessenek fel; ezek viszont; felhagytak annak sürgetésével, hogy a három tárgy egybekötte terjesztessék a trón elébe. Így aztán valahára a válaszfeliratot is útnak lehetett Bécs felé eresztieni.

E közben azon végzésöket, is átküldték volt a rendek a felső táblához, mely szerint kívánták, hogy üzeneteiket hozzájok a főrendek is magyarul intézzék; a trónhoz pedig felirat küldessék, annak megegyezését szorgalmazó, hogy ezentúl a feliratok és törvények is magyarul szerkeszteszenek. Az első pont ellen semmi kifogást nem tettek a főrendek: a másodikat azonban, — bár Wesselényi „erős hanggal, erős szavakat dörgött ki“, elszámlálván a bűnlaj-

stromot, mely a nyelvügyre nézve a mágnások lelkét terheli; bár Széchenyi is egy egész óráig küzde ellenük, csípős élceinek egész záporát öntvén ki reájok; bár szólottak többen is erélyesen a nemzet elidegeníthetlen joga mellett; mind hasztalan: — a másodikat a főrendek többsége visszavetette, avval indokolván nemzetellenes végzését, hogy e tárgy az országgyűlés szervezetét illető rendszeres munkálathoz tartozik. Mondják, e napokban, a határozat kelte előtt, gróf Cziráky országbíró, sírva panaszkodott volna a maga asztalához hívott vendégeinek, hogy a magyar nyelv-visszaállításával a maga természetes jogaiba, vége a magyar alkotmánynak. „Ég és csillagok! — kiált fel erre Kölcsey, — attól félsz-e jámbor gróf, hogy a szent nyelv elveszven, a Zen dav esz tát más is megértheti, s oda lesz a t i b r a m i n-bölcsességtek!“

A főrendek üzenete keserűséggel tölté el az alsó ház tagjainak kebleit, mely heves beszédekben tört ki. Az üzenet gyöngé, mondhatni, álervei a legdiadalmasabb okok súlyával zúzattak össze; magok a főrendek többektől kíméletlenül rovattak meg a legszentebb nemzeti jog érvényének gátolása miatt. „Ha a római tanács és nép a maga hatalmának főpontján még most is állana; — mondá szép beszédében egyebek közt Kölcsey, — ha mi ezen római népnek egy meghódított tartományocskája volnánk; s úgy mint alattvalók folyamodnánk hozzájuk, hogy szabadulhassunk meg nyelvüktől, és ők adták volna nekünk ezen választ: azt t. i. meg tudnám fogni; de mikor magyar nemzetnek kívánságára, magyar főrendek adnak ilyen választ, azt megfogni nem tudom. Miért nem akarnak a mi kérdésünkre hajolni? Azt mondják, nyolcz század óta van összekötve a nemzettel a római nyelv . . . Rendes dolog! Én ezen oldalról más érdeket nem ismerek, mint azt, mely abból foly, hogy mi magyarok és független, önállású nemzet vagyunk, legalább akarunk lenni. Ezen érdekből természetesen következik, hogy mi a magunk tulajdon nyelvével élni ki-

vánjunk . . . Azt mondják a főrendek, lassan kell haladni; erőszakolni nem kell ezen lépést. De hát nem elég lassúság-e 43 év óta küzdenünk a nyelvért, és még most sem lennünk ott, hol lennünk kellene s hol lenni akarnánk V. .. A főrendek a lassúság ideáját talán századokhoz kötik?... A főrendek azt mondják: annyi sok száz évek óta lévén a latin nyelv virágzásban, anyai nyelvünknek elsőbbségét és hathatóságát nem veszedelmeztette. Ugyan t. 111!, mit vélejek egy ilyen, a nyilvános tapasztalással, az egész nemzet köztudományával ellenkező állításról? Nevezhetjük-e nyelvünket diplomatikai nyelvnek? . . . s minden egyéb tekintetben nem vesztett e nyelvünk? Mert ime, bár belső tulajdonainál fogva Európa leghíresebb nyelvei mellett sem vonulna szégyennel vissza, mégis hátra kellett maradnia. S e miatt hol áll a mi egész tudományi tehetségünk, a mi egész literatúraitk? Nem hozom fel a németet, francziát vagy angolt; de maga a dán és svéd parányi literatura is nem sokkal előbb van-e a mienknél? És miért? Azért, mert járomba vetették nyelvünket; mert eltapodták. mert csúfot csináltak azon szerencsétlenekből, kik hazafiságtól vezéreltetvén, ezen nyelv kiművelésére adták magokat. En tudom, én igen is jól tudom t. ER.; húsz év óta futom az írói pályát, és szenvedtem nem csak megvettetést, hátratételt, szegénységet, sőt üldöztetést is, mivel a nyelvet becsülni, mivel néhány társaimmal annak kiművelését célba venni bátor valék. És még sincsen itt az idő, hogy nyelvünket felszabadítsuk? Mégis a rendszeres munkák sorára utasítottunk? . . .

„De kívánják a főrendek, hogy a fejedelem s a társországok jogait tekintetbe vegyük. A fejedelmet illetőleg: mikor vétettünk a nyelvügyre nézve a fejedelmi jogok ellen? Nem mindig felírás utján járultunk-e a trónhoz? . . . íme most is készek vagyunk alkudni a jogért, mit különben a természet ad, miben minket hátráltatni annyi, mint természeti jogainkon gázolni . . . Soha senki el nem fogja velem hitetni, hogy azon okok, melyeket a főrendek elő-

hoznak, meggyőződésből, szívből származtak volna. Nem kívánnak egyebet, mint a latin nyelvből oly szent nyelvet csinálni, mely őket a sokaságtól elkülönözze. Vagy talán a demokrátiától félnek, ha az anyai nyelv felemeltetik? Török és orosz szomszédainknál soha sem divatozott a latin nyelv: hol van ezért nagyobb despotismusnak ostroma, mint önálok?

„Nem csodálnám t. RR., ha nemesség és adózó nép közt forogna a kérdés; ha a főtablánál az egész nemesség ülne, itt pedig az adózó nép képviselői fognának helyet... Most nemesség és nemesség közt, még pedig egy részről 500, más részről 700,000 nemesség közt van kérdés . . . E két felé ülő nemesség egyetlenegy országgyűlési test. Egyetlenegy testnél csak egy többség gondolható: a 700,000 kétszer jelentette ki magát; s kérdem: mi joga van az 500-nak oly kemény ellenmondást csinálni? Én polgári alkotmányunkban csak egy vétót ismerek, s ez a koronához van kötve.

„S kik ezek a főrendek? Nem azok-e, kik az ország-
nak legtöbb javaival élnek? Nem azok-e, kik a helyeken
ülnek, hol Zrínyi, a bajnok és koszorús író, hol Pázmány
Péter és laszti ragyogtanak? Kik a sorokon gyülekeznek,
miket egykor Koháry és Amadé, Orczy és Ráday, s nem
régén Széchenyi és Festetics György ékesítettek? Nem
méltán kívánliatok-c, hogy ne szegezzék magokat az ellen,
a miért az őket megelőzőt nagyok élni és halni dicsőség-
nek tartották? S mit tegyünk? Újra írjunk? Okokat okokra
halmozzunk? De mit használnak minden mi okaink azok-
nak, kik füleiket és szíveiket előttünk már kétszer bezár-
ták? Kik a természet és hazafiság szózatát már kétszer
visszavetették. Ha a szent korona iránti tisztelet nem tar-
tóztatna, azt javaslanám, hagyjunk fel a küzdéssel, és ter-
jeszszük egyenesen a felség elébe folyamodásunkat. Mert
rendes dolog az, ha valaki elválasztó fallá teszi magát tró-
nus és nemzet közt, hogy ez a maga fejedelméhez, szíve
kívánsága szerint, ne járulhasson. Ha pedig még egyszer

csakugyan írunk, jelentsük ki azon tántoríthatatlan elhatározásunkat, hogy előbbi üzenetünköt semmi esetre el nem állunk; hogy, ha helybenhagyást ezúttal nem találunk, mi a fejedelemhez vivő utat magunk is meg fogjuk keresni. Az elkésérített hazaüség érzelmei nagy jogokat adnak, csak erős kebelben lángoljanak . . . Én, ki egyike vagyok a leggyengébbeknek, nyilván s egyenesen kimondom: előbb fog e kebel megrepedni, mintsem a nemzeti nyelvre nézve tett kívánságtól egy pillantásig is elálljak.“

A rendek táblája tehát még egy üzenetet írt át a főrendekhez. A jegyző, ki azt szerkesztő, szinte Kölcsey volt. „Lelkem fájdalmában írtam meg azt, — mondja önmaga, keményen és keserűn. A sötétség és rettegés fiainak szemei kápráztak; szíveik dobogásba jöttek, s igyekeztek az irományt minden erejéből kivetkeztetni.“ Az üzenet azonban, némi kevés kihagyással megmaradt. Mind a beszéd, mind az üzenet rendkívüli hatást tett a főrendeknél. „Amabban az 500 és 700.000 nemesről mondott szavak szemet szúrtak. Cziráky az országos ülésben, úgy Eötvös alkan-czellár Bécsben fájdalommal hozta fel.“ Az üzenet ama kifejezése: „gátot emelni király és nemzet közt“, szinte nem esett jól a főtáblának; a nádor maga nyilván kimondó, hogy az nekik fáj, s hogy ők gát lenni nem akartak. „Akarom, hogy fájjon nekik! jegyző meg erre Kölcsey. Miért szegezték magokat a legszentebb ellen, a mit a haza bírhat V“ A fájdalomnak azonban üdves hatása lett: a főrendek nem ellenzék tovább, hogy a király, a feliratok s törvények magyar szerkesztésének helybenhagyása végett megkéressék.

Mialatt a tárgyalások sorozata felett az említett módon folynak vala a viták; majd, azok végeztével, az 1827-ki országos bizottmány úrbéri munkálata ténylegesen vizsgálat alá vétetett: a hosszan tartó munka folyama alatt, a nemzeti nyelv kérdésén kívül, időnként s mintegy mellékesen, még más fontos kérdések is fogtak a törvényhozás zöld asztalán s küldettek fel helybenhagyás végett a királyhoz.

E tárgyak közül három, a vallást, a lengyeleket s az erdélyi részeket illető, különösebben igényli figyelmünket.

A külön vallások egymás iránti viszonyainak kérdése, mely néhány év óta más európai államok törvényhozásait is élénken foglalkodtatá, már a múlt országgyűlésen megpendített; de mivel akkor az országgyűlés vége már küszöbön áll, annak bővebb tárgyalása ezen gyűlésre liaszlatott; miért is arra nézve több követ hozott magával utasítást. A helvét és ágostai hitvallások hívei régóta panaszirodának, hogy a bécsi és linczi békekötések s az 1791 - ki 26-dik törv.-czikkely által biztosított szabad vallásgyakorlati jogaik a kath. papság által többféleképp sértetnek s csorbíttatnak. Az említett törvény egyebek közt rendeli, hogy a vegyes házasságoknál, ha a férj róm.-kath. vallásé, minden gyermekei azon felekezet tanaiban neveltessenek; ha pedig az apa protestáns, leánygyermekei anyjok vallását kövessék; továbbá, hogy a róm.-kath. vallásból másba térni szándékozók, nehogy az áttérés tudatlanságból eredjen, elébb hat heti oktatás alá vettessenek, de annak letelte után az áttérésben semmi módon ne gátoltassanak. A panasz az első pontra nézve abból áll, hogy a kath. papság, támaszkodva a helytartótanácsnak egy, még 1792-ben kelt. törvénytelen rendeletére, a vegyes házasságok kötése alkalmával, a protestáns vallásé férjtől kötelezvényt, — úgynevezett reversalist — követel, hogy úgyermekeiket is a kath. vallásban fogja neveltetni. A panasz másik pontja szerint, az áttérni kívánók, hat héti oktatás helyett, különféle fogásokkal évekig is gátoltattak szándékuk végrehajtásában. Ha ugyanis a magát e végett jelentő egyén szándékától a negyedik vagy ötödik hétben el nem állott, a kath. pap öt magától elüzé, s mivel e szerint a hat héti oktatás be nem fejeztetett, azt, mielőtt áttérhetne, más papnál újra kezdeni köteleztették; s ezen eljárás mind addig ismételtetett, míg az illető egyén, az évekig tartó huzavonát megunván, szándékával fel nem hagyott.

A protestánsok, e sérelmek orvoslata végett, már több ízben tettek vala lépéseket. Mindjárt az említett helytartósági rendelet kibocsátása után a két evangéliumi felekezet mind a nyolez egyházkerületből küldöttséget, eresztett a királyhoz, ki akkoron, császári koronáztatás végett Frankfurtban időzik vala. S utóbb is mind a királynál, mind a nádornál s főkormányshéknél több ízben szorgalmazták sérelmeik megszüntetését; de mind hasztalan. A nádor némely egyes esetekben megszüntette ugyan a panaszt; mely azonban, mivel az ok változatlanul fennmaradt, minduntalan ismét megújult.

Országgyűlés elébe e sérelmek panaszával eddigelé nem léptek a protestánsok. Emlékezvén, mily roppant nehézségekre találtak 1791-ben a papság részéről; s miképen akkor az alkotott törvényczikket, a papság ellenmondása daczára, egyedül II. Leopold vallásbeli szabadelvűségének köszönhatték: mivel az udvarnál azóta ellenkező szellem vált divatossá, attól tartának hogy, ha a tárgyat törvényhozás elébe viszik, a papság befolyása által még az 1791.-ki törvény is oly módosítást nyerhet, mely a sérelmet örökítendi, vagy legalább hosszú időre elzárja őket az orvoslat htjától.

Most egy katolikus követ, Beöthy Ödön, avatta fel magát a lelkiösmeret szabadságának bajnokává. A protestánsok most is oly nagyon félték ugyan a balkövetkezményektől, melyek a sérelmek tárgyalásából felekezetüket érhetik, hogy eleinte komoly előterjesztésekkel ostromiák Beöthyt: hagyna fel indítványával mindaddig, míg a korszellemben erősebb szövetségest nem nyernek. Beöthy azonban már eléggé előhaladtnak itélé a korszellemet, hogy annak segélyével diadalt remélhessen. Ily véleményben volt maga a főpapság is, és aggodalmában fényes ajánlatokat tön Beöthynek, hogy őt szándokától visszatartsa. De ő mind ezek ellenére, csak meggyőződését s megvéje utasítását követve, január 9-kén végre megtette az indítványt. Beszéde, mond

Kölcsey, férfiasán szép vala, azaz: szép, erős és merész. Említé a bécsi és linczi szerződéseket; rövid pillantást vett Mária Terézia korára; a II. József által kihirdetett türelmet (mivel az a tartozott teljes szabadság csekély pótléka vala) sértésnek vevé; majd átment a kérdéses törvényezikkelyre s annak sok rendbeli megrontásáról panaszkodott. S végül kérte a kerületi rendeket, küldenének ki egy bizottmányt e sérelmek vizsgálatára és szerkesztésére. Harogó éljen követé a beszédet: két követet kivéve, a rendek egyhangú helyesléssel üdvözlék a szónokot s rendelték ki a bizottmányt, mely a lelkiösmeret szabadságát minden felekezeti szűkkeblőség ellen teljesen biztosító törvényjavaslatokat készítsen.

E törvényjavaslat tizenkét pontba foglalta a lelkiösmeret szabadságát, melyeknek futosabbjai következők: minden törvényesen bevett vallás gyakorlata teljesen szabad; az áttérést egy vallásról másra, bármiként akadályozni tilos; a hat héti oktatás, s a vegyes házasságoknál a gyermekek kath. vallásbani neveltetését illető divatos kötelezés vény a múltra nézve is érvénytelen s eltöröltetik; az 1791-ki 2-dik törvény azon pontja, mely a protestánsoktól a lakás és birtoklás jogát Horvátországban megtagadja, érvénytelenítettetik; a protestáns ifjúság a külföld bármely egyetemét minden megszorítás nélkül látogathatja; kath. szülék gyérmekeiket protestáns iskolákba járathatják, protestáns neve lők által taníttathatják; minden magyar sorezredhez protestáns tábori pap is alkalmaztassák; a protestáns czéhbeliek a katolikusok ünnepeinek megtartására nem kötelesek stb.

A kerületi ülés, febr. 4-kén, majdnem egyhangú jóváhagyással fogadta a javaslatot; csak a káptalani követek szóltak ellene; „miből vívás lön, — úgymond Kölcsey s nem vívás a római katolikusok és protestánsok közt. hanem vívás a kath. papság s a római egyházhoz tartozó világiak közt. Mily változás! Mikor a linczi békét s bécsi szerződést még vérrel kellett kiküzdeni, ki merte volna

jövendőlni, hogy 1833-ban a magyarországi gyűlésen a Luther és Calvin fiai hallgatva nézik, míg a Pázmán hitének sorsosi érettek egymással vetekedve szólanak?“ Ugyanez történt febr. 20-kán az országos ülésben. Mert bár a törvényjavaslat mellett hasonlíthatlan nagy volt a többség, s ezzel csak az elnök kir. személynök, s Horvátország, Szepes, Esztergám és Pozsega vármegyék, a káptalanok s néhány kir. városok követei álltak szemben: mégis a legjelesebb szónokok közül többen vettek részt a vitatkozásban; részint hogy a káptalani követek előadásai ezáfolatlanul ne maradjanak; részint hogy a ház falain kívül is visszhangozzanak a lelkiösmeret szabadságának szükségét indokoló érvek, s mindenki meggyőződhesék, hogy a törvény célja: nem a kathol. egyház jogainak korlátolása; hanem csak a visszaélések megszüntetése, s ennek következtében, lerontása azon falnak, mely a hazafiak közt három század óta fennáll; végleges megszüntetése azon viszályoknak, melyeket az egy hazának fiai közt időről időre annyiszor megújított a különböző vallások egymás iránti viszonyainak részrehajló, igazságtalan szabályozása. „Mint a kerületben, úgy itt is minden protestáns hallgatva ült; az egyháziak saját sorsosaikkal vívának. És mondhatni, szép nyilatkozások történtek, mik Európa legvirágzóbb népének is díszül fogtak volna szolgálni. Vetekedve keltek fel a követek egymás után; vetekedve mondták el a legtisztább, legjózanabb, a felekezetek közeledését leginkább segítő gondolatokat“ úgy-mond Kölcsey.

A vitatások, a vallásváltoztatást illető pontra nézve, a következő napra (febr. 21.1 is áthúzódónak. „Mind addig, míg az egi kanonok, Lonovics, vagy a fehérvári. Májér, szólották, nem volt semmi baj — mond naplójában Kölcsey. Amaz rhetori simasággal' és fordulatokkal tudá észrevételeit közleni; emez pedig mindig valami liberalismushoz hasonlót éreztetett. De midőn Beöthy, utasítása szerint, az oktatással visszaélés példáit említé; midőn elmondó, miképen

bizonyos, hetven évet élt férfiú ifjúságától kezdve haláláig leckézés alatt tartatott, holt teste, mint meg nem tért emberé, temetséget nem találhatott: akkor a váradi nagy prépost Tágén felkele s az előadott történet igaz voltát „kereken tagadó“. A sértő szavak a követi kart, mely egy ünnepelelt társuk meggyaláztatását túrni nem akaró, nagy ingerültségbe hajtották. Szólni akart mindenek előtt maga Beöthy is: vévén utasítását, mely a meghazudtolt esetet magában foglaló, felállá, elégtételt kérni szándékozván. De Mérey kir. személy nők látván, hogy a goromba mondás lángot gerjesztett, megijedt s ijedtében a királyi táblától jött szavakat: bontson ülést, meghalló, s minden további gondolkodás nélkül széket bonta s ment. De Beöthvt mindnyájan akarók hallani; százanként emelkedett a kiáltás: Bihar! Bihar! Mérey megfordul; s Beöthy szólaui kezd; de csendre intetik s más napra utasítatik.

A gyűlés után azonban nagy forrásban, futkosásban volt a követi kar. A váradi prépost és Beöthy közt történt dolog — mint Kölcsey tudósít, már csak ritkasága miatt is figyelmet gerjesztő; s még inkább annak előrelátása miatt, hogy a prépost ellen legelső alkalommal az 1727-lei 7-dik t.-ez. értelmében elégtétel fog kéretni. Pör tehát I De az ember emlékezete óta nem történt; mert mind az 1808-ban a nógrádi követen Aczél, akkori personalis, által elkövetett sérelem, mind az 1764-ben az akkori nádor és Baranyay Gábor közt esett baj, engesztelés után orvosoltott meg.

A főherezeg nádor most is így óhajtotta volna a riadásnak végett tenni; s hivató Beöthvt s hivató Péchvt is, és Ígervén. hogy Tágént megkövetésre fogja utasítani, minden más következeseket el akart mellőztetni.

De a követi kar már nemcsak Tágén szavait tartó sérelmeseknek; sérelmet látott a kir. személynek magaviselésében is, hogy az ülést felbontván, a tttsténi elégtételt elhalasztotta. Felkészülének tehát két oldalról kérni elégtételt s kérni erős szavakkal, s ha lehet, az eseményt

kizsákmányolniok Mérey személynek megbuktatására. A követek nagyobb része úgy vélekedők, hogy bár a főherczeg nádor állásánál fogva mellőztetni akar is minden zavart, titkon nem fogja rosszalni tettüket; mert tudatott, hogy Mérey iránt ő sem viseltetik szíves hajlammal, kit más részről önmagok, mint az országban működő titkos rend - őrség fejét, gyűlölőnek. Különösen ellenséges indulattal viseltetett Mérey iránt a nádor pártja. A személynöki hivatal eddigelé nem szokott volt betöltetni a nélkül, hogy az iránt a nádor is meg nem kérdezett volna; sőt ez lévén vele, mint a királyi tábla, s országgyűlésen, az alsóház elnökével, legsűrűbb érintkezésben, jobbára az ő jelöltje nyerte el a nagy fontosságú főtisztviséget. Mérey kinevezetésénél azonban a nádor befolyása teljesen mellőztetett. Reviczky kancellár, mióta Ferencz királynál keresztülvitte, hogy a bécsi rendőri miniszter az ország ügyeibe ne avatkozzék, s az igazgatásnak ezen. a fejedelem által oly fontosnak tekintett ága is az ő kezeiben pontosúljon össze, a személynöki hivatalra oly egyéniséget szemelt ki, kit az országban lévő titkos ügynökeinek élére helyezhessen. Midőn tehát az országgyűlés közeledtével a feljebb léptetett Majláth György helye megürült, Reviczky arra Méreyt, a nádor megkérdezése nélkül nevezette ki Ferencz által. E körülmény mind azoknál, kik a főherczeg iránt kegyelettel viseltetének, annál gyűlöltebbé tette Méreyt, minthogy őt említett összeköttetésén kívül a titkos rendőrséggel, még a megvesztegethetésnek, főbírói állásában kétszeresen súlyos, gyanújával is terhelte a közvélemény. Most tehát a következőknek e titkokba avatott része nemcsak az országra nézve hasznos dolgot vélt tenni, ha Méreyt megbuktatnia sikerülne; hanem ez által a nádornak is elégtételt remél vala szerezni Reviczky kancellár ellenében.

Mert tudni való még az is, hogy Reviczky kancellár sem birt már azon népszerűséggel, melyet még az 1830-ki országgyűlésen is tanúsított iránta az alsó tábla. Azon

remények, melyeket a magyar országos férfiak még akkor ápolának, hogy ezen, a király kegyeit oly nagy mértékben bíró főhivatalnok által a magyar érdekek a bécsi kabinetben, ha nem is fognak épen túlsúlyra emeltetni, de legalább igazságos elégtételt nyerendének, sokan már egészen meg hiúsúlva látták. Arról kezdek őt vádolni, miképen a helyett, hogy ezen érdekek tekintetében kedvező irányt alapított volna meg a kabinetben, maga ragadtatott el a hagyományos kabineti politika árjától; maga szívta be magába az osztrák burokrácia szellemét, azonosította azéval egyben másban a maga eljárását; hogy, bár a főbb alkotmányos jogok megtámadását s gyengítését nem róhatni is fel bűnül neki. azon kormányzási modor következtében mindazáltal. mely szerint praesidialis leveleivel az alkotmányos megyei önkormányzatba avatkozott, s azt nem egyszer erőszakolni jgyekezett, a titkos rendőrséget, épen mivel azt maga vette kezeibe, a megyékben még inkább kifejtette, a kényuralomnak vált eszközévé. És minthogy e mellett a gyökeres reformok iránt is kevés hajlamot tanúsíta, népszerűségéi épen azon osztályban, hol az legerősebb volt, a közép nemességnél csaknem egészen elvesztette; az országgyűlésen legalább, hol eljárásának árnyoldalai élesebben tűntek fel, igen kevesen akadtak még pártolói a rendek között. Annál többen ragaszkodónak vizont a nádorhoz, ki, miként ezen országgyűlés történelme is eléggé tanúsítja, mind határozottabb hajlamot árult el, ha nem is épen a radikál, de bizonyosan a mérsékelt reformi párt törekvései iránt.

És ezen körülmények közt folyt le a Tágen-féle esemény, mely az ügybe vegyült személyes érdekek és szenvedélyek hatása alatt oly nagy zajt okozott. Az említett viharos eseményt követő ülés kezdetén Beöthy, utasítását tartván kezében, melyet azonban a követi kar azon okból, hogy magát csak küldői előtt köteles igazolni, felolvastatni nem engedett, elébbi állítását s annak a váradi prépost általi meghazudtoltatását röviden említvén, magának igaz

ságot, megsértett követi méltóságának elégtételt kiváut szolgáltatni. A beszédet egy átalános felkiáltás követé, mely Tágén ellen actiot, törvényes bepereltetést követelt. Alighogy aztán e felett egy pár követ szólott, Mérey személynök, hihetőleg, hogy a maga ellen felingerült rendeket megeugesztelje, be sein várván a többiek nyilatkozatait, kik magokat szólásra beírátták volt. az actiot végzésként kimondá, s a kir. ügyigazgatót a vádnak azonnali feltételére szólító fel. Tágén ekkor szót kére; de ahhoz az ingerültség-okozta zajban nem juthatott; s a vádirat ellene nyomban felolvastatván, a bünyfenyítés elrendeltetett. Mivel az ügy megítélése a királyi tábla körébe tartozott, azt lehetett volna várni, hogy az ügy az országgyűlés előtt egészen be van fejezve, s ez a napi rendre térend vissza; de másként történt. Majthényi László, barsi követ, azon hasonlatból, hogy a táblabíró a megyei közgyűléseken, ha ellene kereset indíttatik, ülnöki jogának gyakorlatát a per lefolytaig azonnal elveszti, azt követelte, hogy a személynek Tágént rögtön utasítsa ki a gyűlésből. A személynök egy ideig vonakodik; mire Majthényi felkiált: „Vagy ő, vagy mi!“ s a követi kar nagy zajnak közepette a teremtet odahagyni készül. A gyöngé elnök zavarba jó, s ijedtében a kívánatnak engedve, a káptalan követét kiutasította.

A tény nem csak botrányos, a törvényhozó kar méltóságával meg nem férhető; de egyszersmind törvénytelen is volt, hasonló ahhoz, melyet a francia parlament követett el Manuelen. Midőn egy követ a sérelmes szó miatt a törvény paizsa alatt keresett védelmet, annak kedvéért, mivel épen népszerű volt, egy másik, népszerűtlen követ nemcsak önvédelmi jogától, hanem *salvus conductus*-a ellenére, még követi állásától is megfosztatott, melytől őt elmozdítani csak küldőinek állhatott jogában. A példa, hogy egyebet mellőzzünk, veszélyessé válhatott volna az alkotmányra, újmutatást adván a kormánynak: mit kelljen cselekednie az előtte kellemetlen ellenzéki követek irányában. Nem is

hiányzanak, mihelyt az indulat lángja lelohadt, ily fele észrevételek. Császár Sándor, temesi követ, hatályos beszédben fejtegető a tényből eredhető káros következményeket; s kívánta, hogy a kiutasított káptalani követ hívassék vissza széke elfoglalására. Hibáját ily világosan szégyenlé ugyan bevallani a követi kar; hosszú vita után mindazáltal végzéssé lőn, hogy a káptalani követ, jogának érzetében, székét tetszése szerint visszafoglalhatja. Ő azonban, mint elgondolható, haza ment, s mivel a kérdés utóbb a király elébe terjesztetett, Ítélet nélkül maradt.

A jogsértés ekként nem nyert ugyan teljes elégtételt: de a nádori párt céljához jutott. Mérey személynök, azonnal Mécsbe rendeltetvén, nem sokáig tarthatá meg ' ezután elnöki székét, melyben magát oly gyöngén s ügyetlenül viselte, s még azután is „naponként bizonyos állatokat lőtt. a miket baknak neveznek“, mondja Kölcsey. Néhány nap múlva az ifjúság szigorú korlátozása által akará takargatni elnöki gyengeségét. Nem lehet tagadni, a hallgató ifjúság a múlt napokban zajosan viselte magát, s nem kevésé nevelte a követek által kezdett zajgást. De a többség ezen elégtételt sem akará megadni Méreynek, s a nyilvánosság fentartásának szükségét adván okul, nem pártolta őt a megszorító szabályokban, minek következtében mind maga Mérey, mind hívei, mielőtt az ellenzék hevesebb szónokaira került a sor, nagy sebesen összevonák a vitorlát, s a dolog maradt mint volt. Mérey ezután még csak néhány illésben foglalá el az elnöki székét. Márcziusban megmenekült az erejét felülmúló hivataltól, s a nyugdíjazott Végh helyébe tartományi főbiztosságra emeltetett. A rendeknél azontúl Somsich Pongrácz, alnádor, egy ideig helyettesként viselé az elnökséget.

A vallásügyi törvényjavaslatra nézve, még csak azon pont ostromlatok febr. 27-kén a horvátországi s káptalani követek által, mely a protestánsoknak Horvátországban lakást és birtoklást engedett. A személynök, hogy a mele-

gedni készülő vitát ketté vágja, az üzenetnek a főrendekhez átküldését javasló; de miután a pécsi káptalan követe az egyházi rend nevében annak egész tartalma ellen óvást tett, újra neki hevülének a szónokok: míg végre az újabb fellobbanástól félt elnök ismételt erőködései után, a törvényjavaslat elfogadása végzéssé lett s az üzenet a főrendekhez átküldetett.

Ha a közönség feszült figyelemmel kíséré a lelkiösmeret szabadsága felett folyt vitákat a rendeknél: nyugtalansággal s aggodalommal tekintett azoknak elébe a felső háznál, melynek hozzájárulását az oly szabadelvű törvényjavaslatához remélni is alig lehetett. A főrendeknél eddigelé mindig a püspökök, zászlós urak és a főispánok véleménye szokta volt eldönteni a tárgyakat. Részt vehettek s vettek is ugyan a tanácskozásban a többi független főrendek is; de a felett, hogy ezek többséget amazok ellen még nem igen alkottak, véleményük, midőn amazokétól eltért, ha néha talán többségben voltak volna is, nem igen vétetett tekintetbe. A végzés e táblánál eddigelé nem a szavazatok száma, hanem súlya szerint alakúit; s nagy idő óta nem volt arra példa, hogy a szavazatok valamely kérdésben megszámláltattak volna. Szólt egy pár püspök, zászlós úr és főispán, s az általuk kifejezett, jobbára egyező véleményt a nádor, vagy elfogadva, vagy néha némileg módosítva, határozatképen mondotta ki. Attól lehetett tehát tartani, hogy ha most is e modor követetik, úgy a törvényjavaslat, rövid megvitatás után, egyszerűen vissza fog utasíttatni.

A nádor azonban most maga is hajlandó lévén a törvényjavaslat elfogadására, eleve magán tanácskozmányokban ügyekezett elkészíteni annak útját s reábirni a főrendeket, hogy annak legalább néhány pontját fogadják el; s e végett a nyilvános illésben is nem általában, hanem mindjárt pontonként kívánta tárgyalatni az üzenetet. A püspökök, számos világi uraktól támogatva, ezt ugyan hévvel ellenzik; de mivel az indítványt több főhivatalnok s még számosabb

független főrendű pártolá: a nádor, a közönség nagy örö-
inére, most ezek szavait is számba vette, s a többség kívá-
nata szerint a tárgyalást mondá ki végzésül.

A nádor ezen jóakarata felszámíthatatlan nyereség
\ olt az összes reformügyre nézve. Mit használt volna a
legsabadabb elvű alsóház is, ha a felső házban néhány
püspök s főhivatalnok vétót gyakorolhat s minden refor-
mot mindjárt első stádiumában megakaszt? Mit használt
volna magában a főrendek házában is egy szabadelvű
ellenzék, bírt legyen bármily nagy többséggel, ha annak
szavazatai nem számíttatnak, s a határozat mindig csak a
kormánytól függő egyházi s világi főhivatalnokok vélemé-
nyének visszhangja? Ezen első példa után azonban biztos
kilátás volt arra, hogy a reformot óhajtó, hazát s nemzetet
hévvel szerető, érette áldozatra is kész független főrendűek,
kiknek száma nőtön növekedők, szinte nagy befolyást gy-
akorolhatnak a ház határozataira.

Nagy csodálkozást ébresztett az országgyűlési közön-
ségben s jó jelnek vétetett, hogy Wirkner, a kancelláriá-
nak állandóan Pozsonyban lévő s tulajdonkép titkos rend-
őrséget gyakorló titkoka, ki a kancellár megbízásai s
hozzá küldött tudósításai által nem csekély befolyással volt
a törvényhozó kar egy osztályára, s magára az ügyek
menetére is, — hogy, mondám, e titkár maga is a karok
és rendek törvényjavaslata mellett izgat, az egyház fejedel
meit házról házra látogatja, s az üzenet átérésztésére
készteni. Ezt ő csak a kancellár megbiztából tehetvén,
bizonyosnak látszék, hogy Pécsben óhajtják a tárgy fel-
küldését, s annak legalább némely pontjaira kedvezőleg
hajlandók válaszolni.

A független, szabadelvű főrendűek magok is erősen
mozgatták a kérdést; magán tanácskozmányuknak mindaz-
által csak az lett eredménye, hogy közölök tizennyolczan
csatlakoztak a rendek jzeneiéhez. A már eleve is kétes
diadalra ennél fogva alig lehetett kilátás, midőn a tárgy

márcz. 11-kén a főrendi táblánál szőnyegre került. Wesselényi, Széchenyi, Eszterházy Mihály, az ifjú Waldstein. többektől gyámolítva, lelkesen küzdönek ugyan a kor-szellemtől igényelt lelkiösmereti szabadságért. De a főrendek többsége az üzenetet felolvastatni sem engedvén, az egész vallási tárgyat a sérelmekkel foglalkodandó bizottmányhoz kívánta utasíttatni.

E végzés azonban a kérdést még koránt sem buktatta meg egészen. A rendek, kezdeményezési jogukra támaszkodva, az üzenetet pár nap múlva egyszerűen visszaküldők, s tárgyalását kívánták. A független főrendűek most mindenfelől visszahívák barátait, kik Pozsonyból szétoszlottak, hogy számbeli többséggel győzzenek. „És ezek nemcsak nagy számban jelentek meg; de, mi ezelőtt szokatlan vala, sűrűn kezűének beszélni is, s magyarul beszélni még azok is, kik (mint Pálffy herczeg s Batthyáni Imre gróf) a nyelvet még nem bírták eléggé.“ Most azonban más fogáshoz nyúltak a táblának újítást ellenző tagjai: bizottmányt javasiának kiküldeni, mely az üzenet pontjai felett indokolt véleményt terjesztene a tábla elébe. Es bár a Vayak, az ifjú, lelkes Dessewtfy Aurél, Batthyáni cs Eszterházy Mihály a halogatásra számított küldöttség ellen szóltak, az mégis kirendeltetett. A munkálat azonban, melyet ez márcz. 27-én benyújtott, egyik félnek sem igen tetszék: az ellenzék szükkeblűnek, a főpapság nagyon engedékenynek találta, s így egyszerre mind a két felekezet ostromolta azt. Mind e mellett is az történt meg, a túi hasonló körülmények közt jobbara történni szokott: a két fél közt a harmadik, azaz, a küldöttség lón nyertes; munkálata válasz gyanánt küldetett át a rendekhez.

Egészen augusztus közepéig váltotta aztán e vallásügyi munkálat felett üzeneteit egymással a két tábla, a nélkül hogy a fő pontokban, különösen abban, mely a szabad vallásváltoztatásra vonatkozott, megegyezni tudtak volna. A tárgy minden üzenetváltáskor mind a két táblánál

újabb heves vitákat, idézett fel; melyeket azonban nyomról nyomra kísérni, nem a mi feladatunk. A főrendek táblájánál jobbra a püspökök, s ezek közt kivált báró Szepessy Ignác pécsei püspök, — különben szent életű, jótékony, tudományokat pártoló, ki egyebek közt Pécssett saját költségén akadémiát alapított, de elfogult, vakbuzgó, korlátolt világnézetű férfiú, és J o r d á n s z k y Elek, címzetes püspök, voltak a szóvivők, kik ferde felfogással ott, hol a vallások politikai viszonyai forogtak fenn, többnyire a tkeológiából, zsinatok decretumaiból meríték indokaikat. Több élvezetet nyújtottak azon ellenzéki főrcndüek szónoklatai, kik a lelkiösmeret szabadságának kérdését politikai és polgári jogok szempontjából fejtegetve, a rendek üzenetei s a törvényjavaslat mellett szólónak. Mindenek közt pedig Wesselényi tűnt ki, a maga, mindig nagy hatású, társait nem kevésbé, mint a hallgató közönséget gyakran a tetszés zajos kitörésére ragadó szónoklatával.

De ezen kevés kitűnő szónoklatokat kivéve, sokkal nagyobb, élénkebb érdeket ébresztenek vala mind végiglen az alsó tábla tanácskozásai, melyek a kérdést jobbra magosabb szempontokból fejtegették; s melyek annyira különbözének a főrendi házéitól, hogy Kölcsey nem kételkedők e szavakra fakadni egy beszédében: „Valóban, ha a főrendek egyezéseket továbbra is megtagadják, nem fogja hinni a maradék, hogy e két tábla tagjai ugyanazon idő, ugyanazon világosságterjesztő század emberei valónak. „ Beóthyn kívül, ki e kérdésben végiglen a szabadelvű párt vezéri szerepét viselte, a katolikus követek közöl még a Bars megyei két követ, Balogh János és Majthényi László, Bezerédy István, Borsiczky István, Niczky, Siskovics és Császár Sándor tűntek ki leginkább, mint a lelkiösmeret szabadságának lelkesedett pártolói. E kérdésben vonta magára először a figyelmet egy új követ is, Deák Ferenez, kiről mindjárt bővebben szólandunk. Midőn a főrendeknek vet ő alakját öltő makacs ellenzése oly erősen nyilatkozott,

s a felekezeti ügy némileg az egész követi kar ügyévé vált: a protestáns tagok is mind sűrűbben belé vegyültek a vitatkozásokba, s Kölcsey, Pázmány, Prónay s többen mások hallatták nyomatékos szavukat. De mind ezeken kívül még két férfit kell említenünk az egymással szemben álló két táborból, kik, bár egymástól igen különböző, de mind a ketten kitűnő egyéniségek, még utóbb is jelentékeny szerepeket játszanak közéletünkben. Ezek egyike a protestáns P a l ó c z y L á s z l ó, Borsod megye —, másika L o n o v i c s J ó z s e f kanonok, az egri káptalan követe.

Az elsőnek alig lehetne találóbb képét adni, mint miképen őt Gsengery Antal ábrázolja a magyar szónokok és státusférfiak jellemrajzaiban, megjegyezve, hogy e rajz tíz évvel később, az 1843-ki országgyűlésen tünteti őt élőkbe. „Egy vastag, kövér alak következik, úgymond. Haja és nyírott bajusza már megőszült; öltözete messze elmaradt a divattól. Széles mellén egy gombra akasztva függ sétabotja. Egész külsején, mint szinte előadási modorán bizonyos cynismus ömlik el. A tisztos ódon külsővel némi ellentétben látszanak lenni a szabadelvűség legújabb tanai. S e tanok a vallási felekezetestesség, a calvinismus szöglestességeivel vegyülnek nála. Különösen felöltő vonás e közönyös korban. Cromwell kerekfejű puritánjai jutnak eszünkbe. Valóban puritán név alatt ismeri az országgyűlési közönség Palóczyt. Az öreg úr beszédmódja különös vegyülete az iskolamesteri pedantériának kedélyes elmésséggel. Szaválása felekezete némely papjainak előadásához hasonlít, kikről mondani szokták, hogy hasból beszélnek. Neme a rögtönző egyházi szónoklatnak, melyet hosszas gyakorlat után szereznek meg a vallás elaggott szolgálói. Palóczynak hosszas országgyűlési gyakorlat tévé azt sajátjává; s nagy emlékező tehetsége segíti. Eleven adattár ő. Minden kérdésnek tudja országgyűlési előzményeit. S történeti idézései, az események mélyebb bölcselété nélkül, sokszor igen talpraesettek, találók s többnyire elmések,

olykor nagyszerű visszaemlékezéseket is költenek föl. Majd minden napra van egy főbb adata Magyarország eseményeiből, vagy a világtörténetből. Elmondja, mi történt e vagy ama napon, mikor e vagy ama nevezetes tárgy felett tanácskoznak. E tulajdonok, a természetes könnyűség s a népies költészet némi zamatával, különösen alkalmassá teszi őt alkalmi s lakomái beszédekre. Az volt ő az ellenzék lakomáin, a mi a költő már Attila udvarában, s mi most egy jóra való iskolamester a falusi torban, vagy egy beszédes vőfél nászünnepe . . . Mindazáltal senki sem fogja tagadhatni, hogy az öreg úr sajtóságos modora különös kellemmel bírt a változatosság érdekénél fogva.“

Egy lakomabeszéde, nem ugyan ezen évben, de ezen országgyűlésen, minthogy egy kis eseménynek lőn oka, mely az udvart jellemzi, különösen megérdemli az említést. A király születési napja közeledett. Az udvar, tán még mindig azon hitben, hogy ünnepek által most is, mint hajdan, képes a nemzet képviselőinek jóakarátát megnyerni, őket lelkesedésre ébreszteni, ragaszkodásukat hatványozni, tudatá a személynökkel, hogy ő felsége a nemzet üdvözlését, nem, mint történni szokott, felirat, hanem nagyobb küldöttség által óhajtja kifejeztetni. Hatvan s néhány tagból álló küldöttség ment tehát fel Bécsbe, mely az üdvözlés után a császári lakban fényes lakomával fogadtatott. A lakoma vége felé az egri érsek, Pyrker László, a királyra poharat köszönte, melyet a gazda szerepét viselő gróf Fürstenberg ura nevében a magyar nemzetre viszonzott. A felmeiegült társaság azonban, e diplomatai köszöntésekkel nem elégedvén meg, részint kedvsapongásból, részint nemzetiségi érzelmeinek ösztönéből, honi^ szokás szerint, honi nyelven kívánt a császári lakban hallani pohárköszöntést, s „halljuk Palóczyt!“ kiáltások hangzának a teremben. Palóczy engedett a közkívánatnak, és szokott elmés, kellemes modorában végzé köszöntését; melyet szűnni nem akaró éljen-ek váltottak fel. Az udvari etiquette ezen

megsértése szörnyű botránynak tekintett. Fürstenberg nem győzött eléggé sietni, hogy azt bejelentse. S mintha a köszöntésben valamely veszedelmes irány volt volna, Palóczy a lakoma után Reviczky kancellárhoz rendeltetett s beszédét azonnal németre fordítani kényszerítettet. „Hisz ebben semmi rász sincs,“ — mondá aztán a király, a beszédet átolvasván, — „köszönje meg nevemben jó kívánatait.“ Azon kellemetlen jelenetek után, melyek Tágén széksértő szavai által előidézettek, a főherczeg nádornak sikerült kieszközölni, hogy a káptalani követek fejenként ne vegyenek azontúl részt a vallási kérdések vitatásaiban: hanem bizzák meg az egi káptalan követét a vezérszónoklattal, ki már eddig is nagyon kitűnt, többi társai közül. A választás jobbra nem eshetett volna: az egész magyar clerusnak kétségbevonbatlanul ő volt legjelesebb egyénisége. K o n o v i c s a lángésznek minden sajátságaival gazdagon fel volt ruházva: sebes, mély felfogás, érett, helyes ítélet, játszi elmésség, nagy emlékező tehetség ékesítették szellemét. Ebhez járult széles olvasottsága, otthonossága az egyházi s világi tudományok legtöbb ágaiban, európai műveltsége, publicistái készütsége, mivel ő társai közt egyedül dicsekedhetett. És mind ezek mellett a fényes szónoki tehetség, hatalmas rögtönző erő, mely mindig kész volt a beszédre és soha zavarba nem esett, őt egy ragyogó parlamenti szónokká avatták. Szónoklata bő s áradozó, a tárgyat mindig kimerítő. A logikai rend rögtönzéseiben is oly erős, mintha mindig készített beszédeket mondott volna. Esméi tiszták, világosak, kifejezései szabatosak; az irányban annyi az erő és szépség, hangzatosság és választékoság, hogy e tekintetben vele csak az egy Kölcsey vetélkedhetett. S többnyire az értelemhez szólott, ritkábban a kedélyhez; fényes, hatásra számított nagy szavak, nem igen fordultak elő beszédeiben; annál többször képek, hasonlatok, analógiák a történelemben. Előadása könnyen folyó, gördülékeny, minden pedantság és színészi

árnyéklát nélkül, nyugalmas minden affectatio és szenvedély nélkül.

De alig tudnánk teljesen megérteni a szerepet, melyet e komoly, mély értelmű, szellemdús egyéniség a vallás kérdésében játszott, ba egyszersmind jelleme némely sajátságait nem vennénk tekintetbe. Szónoklataiban ő annyi tapintatot, oly éles Ítéletet s mély értelmet, oly helyes világnézetet, az általános haladás iránt annyi rokonszenvet s általában annyi szabadelvűséget és loyaltást árúit el: hogy alig lenne különben felfogható, miként történhetett, hogy ily felvilágosodott egyéniség a lelkiösmereti szabadság természeti jogainak megszorítása mellett, felekezeti türelmetlenség érdekében annyi erővel s kitartással lépett fel. Ő benne mind ama fényes szellemi tulajdonok mellett hiányzott az, mi őt valóban nagy emberré is tehetné volna: az erkölcsi bátorság, a kedély hatalma, mi főleg képezi a való nagyság alapját. Félénksége jellemét oly gyöngévé, ingadozóvá tette, mintha felével sem bírt volna éles Ítéletének, mély és loyális felfogásának. Ügyes környezete őt mindenre hajthatta, mi a megszokott, tört ösvényről le nem vezetett. Ambitió nélkül ily szellemi tulajdonokkal felruházott egyéniséget képzelni is alig lehet. És volt ambióiája Lonovicsnak is, mely abban találá kielégítését, hogy kitüntetéssel, dicsőséggel álljon helyt ott egy maga, hol társai lezúgattak; hogy országos hír s névre jusson ott, hol társainak népszerűsége minden fellépőkkel alább sülyedt: hogy tolmácsa, vezére legyen egy nagy és hatalmas felekezet hagyományos véleményeinek s érdekeinek. De ambióiája e mellett még réal czélokra is volt irányozva. Egyházi férfiúnak, ki szellemi felsőségét annyira érezi, mint neki már a vezéri szerepnél fogva is lehetetlen vala nem éreznie, ki veheti rász néven, ki fogja hibául felróni, hogy egyházi kormányra, fejedelemségre vágyódott? De ezen ambióió, körülményeink közt, hol a ki nevezés egy, a vallás dolgában a régi hagyományokhoz ragaszkodó udvartól függött, nem lehetett olynemű, minő-

ről az írás mondja, hogy a ki „püspökséget kíván, jó dolgot kíván.“ Ezen ambíció bizonyos elvekhez való ragaszkodást, teljes önazonosítást igényelt bizonyos szellemiránynyal, melyet a felekezetestesség szabott elő, s mely kizárt minden önálló meggyőződést. Ezen ambíció némi árnyat vetett az őt, tündöklő tehetségeiért, nagy tiszteletben tartó szabad-elvű párt előtt, Lonovicsnak különben szeretetre méltó, feddhetetlen jellemére is. Kétségtelennek látszék, hogy az ő meggyőződései a szabadság földjében gyökereznek; de mivel jelleme félnék volt, s vágyai egyházi fejedelemségen függtek: olyanná lett, minőnek a püspököt az udvar és a hierarchia kívánta. Lelke mélyébe rojté el különben szabad röptű szellemét, s azonosította magát az udvar és hierarchia irányával. Ez irányban mindazáltal, mi szabadabb meggyőződéseinek kétségtelen jele, ő soha sem ment szélsőségig. Ultramontán elvek s tanok soha sem hangzanak ékes beszédű ajkairól. A vakbuzgalom s elfogult felekezetestiség határain mindig innen maradván, ment addig, meddig mennie kellett, hogy tekintélyét s befolyását az udvarnál s hierarchiánál megtarthassa; s a meddig mennie lehetett, hogy hírnevét a közönség előtt se kockáztassa.

E nevezetes férfiú hónapokig csaknem egymaga állott ellen annyi kitűnő szónokoknak a rendek tábláján. Es ha az ügy, melyért vívott, az irány, melyet követett, nem engedhetett is diadalt aratnia parlamenti harczaiban: lehetetlen volt mégis őt nem csodálni, midőn több előtte szólóknak egyszerre válaszolva, valamennyinek indokait egymásután szemlére véve feszegette. Bonczoló éles logikájának erejében, vagy elmésségének kifogyhatatlan tárházában mindig talált valamely új, tetszetes érveket, melyek válaszát talpraesetté tévék. Ha fegyverei, melyekkel vívott, nem vezették is ügyét diadalra, nem döntötték is meg az ellent: az ügyesség, melylyel azokat kezeié, őt magát mindig eléggé fedte. Diadalt az ügynek, annak természete miatt, nem nyert; de magának tetszést, dicsőséget szerzett.. A meg-

támadás, volt légyen bármily szenvedélyes, őt soha sem zavarta meg, nyugalmából soha sem ragadta hasonló szenvedélyre; ilyenkor legfőlebb finom, de éles elmesség volt válaszában. Más ügyben, más körülmények közt. ha tán nem is leghatásosabb s legnépszerűbb, de kétségkívül egyik legmiveltebb s tudományosabb, Deák Ferenczcel, kihez, szónoklatának jellemét tekintve, sokat hasonlított, egyaránt ünnepeelt szónoka leendett a magyar parlamentnek. Az udvari pártnak s a hierarchiának tett szolgálatai, még az országgyűlés folytában, a Csanádi püspökséggel jutalmaztattak.

A vallási törvényjavaslatnak volt egy pontja, mely miatt Magyarország ez alkalommal először jött összeütkezésbe Horvátországgal. Ez azon pont vala, mely eltörli az 1791-ki 2(i-ik törvény ama cikkelyét, mely szerint a protestánsok ama tartományból kizárattak. E cikkelyt, mely ama törvénynek különben szabad szellemével is oly kiáltó ellentétet képez, annál inkább eltölteni kívánták most a rendek, mivel Horvátországban a katolikusok mellett számos ó-hitű is minden polgári joggal fel volt ruházva, és zsidók is sokan laktak. A horvát követek azonban tartományuk municipális jogaira támaszkodva, nagy hévvel ellenzék a szabadelvű törvényt, kívánván, bízná a törvényhozás ama tilalom megszüntetését magokra a honátokra s az idő szellemére. De a rendek többsége annál kevésbbé akart hajolni a horvát követek e kívánatára, mivel nem volt titok, hogy az ellenzés oka főleg a horvát papságtól ered. mely a magára nézve veszélyesnek hitt protestáns felekezetiül ment kíván vala maradni. A papság befolyása e tartományban nem csak azért erős, mivel a földcsurak és más értelmesbek mind a katholika vallás hívei; hanem még tán inkább azért, mivel a valamennyi magyarországi püspöknél gazdagabb zágrábi püspök és káptalanja anyagi tekintetben is függésben tartja magától a nagy részben szegény, eladósodott nemességet. A papság s annak zsoldjában izgatók, a közvéleményt e vallási kérdésben a magok

részére nyerni törekedve, a vallásiba a nemzetiség kérdését is azonnal belékeverték, azt akarván elhíttetni, mintha a vallási kérdésben csak azt czélozná a törvényhozás, hogy az ott megtelepülendő magyar protestánsok által a horvát nyelvre s nemzetiségre nyomás gyakoroltassák. Ítéshelyben e forrásból származott aztán azon élénk nemzetiségi harcz, melyről alább bővebben szólandunk, s melynek gyümölcsei 1848-ban mind a két félre oly keserűekké váltanak.

A főrendi tábla a törvényjavaslat e pontját is makacsul ellenzé. És a mit tőle hat hónapi élénk viták s Üzenetváltások által a vallási törvényre nézve általában kinyerni lehetett, összesen a következőkből áll vala: a vegyes házasságokból származott fiúgyermeknek kath. vallásbani neveltetése iránt eddig divatozott kötelezvények a jövőre megszűnnek, a már kiadottak ezentúl is megtartván érvényüket; a temetőket, hol elkülönítve nincsenek, mind a két felekezet közösen használhatja; az ezredeken protestáns tábori papok is alkalmazhatók. — A szabad vallásváltoztatás kérdésében, mi a lelkiösmcreti szabadság leglényegesebb részét teszi, hat hónapi keserű viták után sem tudott meg egyezni a két tábla. És hasztalan kiálta fel egyszer egyebek közt, lelkesedésében Kölcsey: „Oly ügy forog vitatás alatt, mely, bár most elnyomatik, elébb utóbb maga magát fogja kivívni. Így leszen t. RR.! mert ha elébb nem, a mi sírjainkon s az előttünk elhunyt küzdők sírjainkon .támad fel a kérlelhetetlen Nemezisz! és kíméletlen igazsággal fogja számon kérni három száz esztendőök könyeit; fogja számon kérni milliomok feldúlt nyugalma, a sírig üldözött ősznek véghörgését, s a gyermekeitől megfosztott anyának jajait; és számon fog kérni minden csepp vért, mely a bécsi és linczi békességekért magyar keblekből kiömlött. Mert negyedfél millió lélek kérelme nem pusztá kérelem . . . Azonban az óra még nem folyt, le: még nyugalomban fekszik előttünk a jelen és jövő; a választás még szabad!“

Mennél, tovább húzódott ki a kérdés, a főrendeknél annál gyöngébb lett a javaslat pártja; mert a független urak közül, kik azt pártolák, mind többen széteszlának. És, mi a szabadság barátit leginkább keseríthető: a rendek házában is naponként fogyott a többség s nőtt az ellentábor; meghíúsultak a remények, melyek szerint a vallásügyet sokan úgy tekintek, mint az országgyűlés elején elszakadott értelmek és érdekek egy esi tőjét. Az ország egyházi s világi nagyjai mind több követet, sőt megyei hatóságot is hódítottak a magok részére, melyek aztán követeknek az előbbitől eltérő utasítást küldöttek. Június elején már tizenegy szavazat nyilatkozott az eredeti üzenet ellen, melyet kezdetben csak három, később kilencz szavazat ellenezett. Június közepe óta a nádor több ízben magához renddé Niezkyt s néhány másokat a kath. követek közül, s általok tudtára adá a többieknek is. miképen a vallásügyi javaslatból, úgy a mint van, soha törvény nem lehet; azért ha nyerni akarnak, engedniük kell. Különösen az egy vallásról másra menetel pontját illetőleg, mely az egész törvénynek sarkpontja, avval biztatá őket; hogy a hat héti oktatás eltörlésében nem fogna ellenkezni az udvar; attól mindazáltal Bécsben sem fognak elállani, hogy minden vallásváltoztatás esete a felségnek feljelentessék, s az átmeneteit azután ő engedje meg. De a rendek nem voltak hajlandók. eképen az uralkodó önkényétől függeszteni fel a szabad vallásváltoztatást. Azonban a két tábla elnökei sem restellék fáradságukat, izgatni a tárgy mellett; mi végre nem szűntek a követeket egymás után magokhoz rendelgetni. S június 30-kán nagy aggodalommal érteslilének egy tanácskozmányuk alkalmával a szabadelvűek, hogy már huszonhárom megye tett fogadást a personálisnak, miszerint pártolni fogják, hogy minden vallásváltoztatás, engedelem megnyerése végett, a királyhoz terjesztessék fel. „Kínos érzemény! kiálta fel erre naplójában Kölcsey, mert fél évig vívni valamiért, s oly reménynyel és czállal vívni, mint

itt; bírni; nemzet többségét, bízni korban s az igazság erejében, s utoljára is vesztést látni maga előtt!“

Ennyire jutván a dolog, a szabadelvűek elhatározik, a vallási kérdést, úgy mint az eredeti törvényjavaslatban áll, egészen letenni s kedvezőbb időre halasztani. De a nádor és a kir. személynök, e szándékról értesülvén, azt minden módon törekvőnek megakadályozni; mert az udvar törvényt akart, félvén: ha az országgyűlés vallási rikkely nélkül oszlik el, a népbolygatók azt a megyékben lázítási érvül lógják kizsákmányolni. A personális tehát július 4-kén egyenesen indítványba is tette, hogy a vallásról vallásra átmeneténél a hat héti oktatás ugyan töröltessék el: de annak pótlékaul, a felségnek minden eset engedetem kérés végett jelentessék fel. És az országgyűlési napló minden hézagosszerkezete mellett is bizonyosságot teszen, hogy a nádor és personális izgatása nem maradt eredménytelen. A kormánynak e kérdés mellett, már ezen első harcban is huszonegy szavazata volt; s aggodalommal kérdezők magokat az ellenzékiek: mi fog egy másodikban vagy harmadikban történhetni? Eljöttek láták tehát az ügy letételének idejét, s csak annak módja felett különböztek még a vélemények. Július 10-kén végre ebben is megegyeztek, egy magán tanácskozásban következő végzést hozván: „nincs más mód, mint a vallásügyet a maga sértetlen állapotában nem letenni, hanem szerencsés!» körülményekig felfüggeszteni; s ezl a főrendeknek rövid, de erős üzenetben tudokra adván, egyszersmind kijelenteni: hogy a békekötések s a rbi-dik cikkely ellenére kelt minden kormányi rendeleteket az 1790-dik t.-cz. értelme szerint, törvényteleneknek s foganatlanoknak tartanak.“ Bár mennyire erőködött. is aztán az új királyi személynök, e végzés, pár nap múlva, bar mineznyolez megye szavazatával országossá emeltetett. A letételt maga a tárgy indítványozója, Beöthy Ödön, hajtó végre, az irás következő szavaival végezvén beszédét: „néni halt meg a leányzó, csak alszik.“ A főrendek e felfüggesz-

téssel nem voltak ugyan megelégedve, de az ügy folytatását még sem kívánták, s egyedül azt üzenték át a rendeknek, hogy ama pontok, melyekre nézve a két tábla egymással megegyezett, a király elébe minden esetre fölterjesztessenek. A rendek azonban, bár most a personálist a vallási vitákban előbb részt nem vett Nagy Pál is segítő a felfüggesztés elleni küzdésben, — a nyolczadik s utolsó üzenetben kijelentvén, hogy a pontok, melyekre nézve egvesség alakúit, felterjesztésre nem méltók, a főrendeknek újabban is határozottan tudtokra adók, hogy előbbi üzenetük tartalmához szorosán ragaszkodva, a vallási kérdést ez idő szerint letették.

Es ez volt jelenleg az utolsó lépés ezen, annyi szenvedélyvel vitatott kérdésben. A kormány a kevesbbé lényeges pontokra nézve örömet hozzájárult volna a rendek véleményéhez, hogy oly törvényt láthasson megalkotva, mely az áttérést egy vallásról más vallásra, — mi mégis a lelkiösmereti szabadság sarkpontját képezé, a maga kényétől tehesse függővé. De a rendek óvakodának, ily féle önkényt törvény által is szentesíteni; s inkább akarták túrni még egy ideig a katli. papság eljárását, hogy utóbb teljes szabadságot vívhassanak ki a lelkiösmeretnek. S nem is lett az új personális erőködéseinek az udvar szándoka mellett más eredménye, mint hogy nagy részét elvesztette előbbi népszerűségének. Somsich Pongrácz alnádort, tulajdonkép Somsich az ellenzék emelte volt a kir. személynök méltóságára; most tehát többen szinte bánni kezdék a neki tett szolgálatot. Egyébiránt, hogy miért s mi módon tette ezt az ellenzék, érdekesen tudósít bennünket a maga naplójában Kölcsey. „Néhány országgyűlés folytatában, úgymond, fenállott már a névtelen árulkodók elleni sérelem. Ezek a névtelen árulkodók nem egyéb az ausztriai szent nyelven, úgynevezett „gebímé Polizei“-nál, mit az országgyűlési irományok már 1825-ben igen szerencsésen választott szóval „hydrának“ neveznek vala. Ezen oly sokszor elátkozott

hydrának fejei évenként gyarapodának; s isten megengedte érnünk, hogy minden főhivatalaink, s a nem főknek is nem megvetendő része ily dicséretes gyarapodványokból állanak, s a hivatalokon kívül is úton útfélen a kenyérevő nép sokasága hasonlóktól hemzseg. Ne véljétek pedig, mintha e sokaságban rend és lélek nem volna. Mert e számtalanul elágazó hydra, amint látatlanéi terjed, épen úgy látatlanul bizonyos középpontra törekedik vissza, honnan minden mozgásai igazgattatnak. Nem szükség c középpontról bővebben szólanom; de annyit mégis elmondok, hogy ez egyetemi középponton kívül volt még egy más alárendelt is; s ez nem más vala, a personálissá kinevezett Méretnél.

„Nem rász választás! Mert az emberek házi és polgári titkaikat tudni, vagy azokhoz kulcsosai bírni, altáldai előlülőnek hasznos tudomány; oly hasznos tudomány, melynek gyakorlatba vétele sok más fontosabb és ritkébb tulajdonságokat elmellőzhetőkké tehetne. Már most voltak az országgyűlés tagjai közül, kik úgy gondolkoztak: ha ezen hydraszellemben való igazgatás szerencsével járja útját, igen természetes, ha a kormány a talentumokat nem, s csak fekete lelkűeket kívánó, és így könnyű választással járó módba beleszeret, s mi attól menekedhetni nem fogunk. Semmi sem szükségesebb hát, mint a kezdetet megbuktatni, azaz Méreynek az előlülést a lehetőségig nehezzé tenni . . . Mérey a világ minden előlülőinek leggyávábbjai közé tartozott; . . . s mindjárt eleinte három különböző érdekű férfiak egyesülének a gyávát megbuktatni. Elsők világnak. kik Méreyben a hydrauralkodást gyűlölték, s Majláthra visszaemlékezvén, az altáblának hazafilelkű előlülőt óhajtottak. Következtek, kik Mérey elmozdításával Somsichnak akartak helyet csinálni; és azok kik Somsich felemelésével az alnádori hivatalt Somboryra szerették volna ruházni. Somsich hazafiságáról s világos és mély hatású értelméről 1825-ben, mint Somogy akkori követe dicsértették. Így ismerte őt Wesselényi, s ennek ajánlásai után Kölcsey:

ezek tehát, midőn merev ellen harcot forralának, örömet csatlakoztak Siskoviccsal, Dubraviczkyval és Somsich más barátaival, úgy szinte Beóthyvel, Péckyvel és Baloghgal, kik meg Somboryt pártolták.“

Elbeszéltek már, e különböző károm érdekű férfiak miként buktatták meg barátaik segedelmével Méreyt január 10-kén a szabad sajtó, — február 25-én a Tágén, s pár nappal később az ifjúság, azaz sajátképen az országgyűlési nyilvánosság ügyében. Mérey e vereségek után Bécske ment s elnöki székét azontúl Somsick alnádor foglalta el. Itt vala tékát az alkalom érette működni. De a dolog nem tartozott a könnyűk közé, bár különben a szabadelvű párt is felkarolta őt azon Ígéretei után, hogy ha személynekké lenni segítik, az ő értelmükben fogja keresztül vinni a vallási kérdést. Somsick a nádor embere volt; általa lett alnádorrá s Pest megyei főispáni helytartóvá: a nádorral meghasonlásbán álló Reviczky kancellár kegyére tékát számot nem tarthatott. Reviczky, úgy látszik, Bartal Györgyöt, az ügyes tollú, a közügyekben nagy jártasságú, s alapos tudományit udvari tanácsost, kívánta volna a díszes polezra emelni; de ez a sok nyugtalansággal járó hivatalt elfogadni nem akará. Míg aztán a kormány más egyéniség után néze körül, az ellenzék említett férfiúi Somsich iránt többféle kedvezéseket tanúsítanak, őt az idő közben szőnyegre került kérdések felett folyt vitákban úgy tüntették fel az udvar előtt, mint a karok szeretetét bíró s így sok mindent keresztüli inni képes férfiút, kinek elnökte ennél fogva nem csekély fontossággal bír. A fogás sikerült; Somsich királyi személynökké neveztetett és mint ilyen június 15-kén ünnepélyesen köszöntött be az alsó táblánál. Benne az alsó ház nem nyert ugyan fényes szónoklaté elnököt; sőt ott népszerűsége is hamar elveszett: de, mi az országra nézve sokkal fontosabb volt. a kir. tábla, hol az ösiség miatt majdnem minden család pörlekedék más családokkal vagy a

kincslettel, nyert benne értelmes, becsületes jellemű bírót s részrehajlatlan elnököt.

A vallásügy feletti viták azonban csak megingatták Somsich personális népszerűségét; azt ő tulajdonképen az úrbéri munkálatról folyt tanácskozásokban veszttette el, melyek idő közben már jóformán előrehaladtak, s a vallási kérdés letétele után nemsokára be is végeztettek a rendek tábláján. De mielőtt e fő fontosságú tárgy miként alakulásának elbeszélésébe fognánk, néhány más kérdést kell megemlítenünk, melyek ugyan ezen idő alatt kerültek szónyegre s részben végképen he is fejeztettek.

Említők, hogy a magyar vármegyék 1831 -ben nagy rokonszenvvel viseltettek a lengyel felkelés iránt, s többen közölök feliratokat is intéztek a kormányhoz, ezt szorgalmazván, lenne segedelmére a függetlenségétől oly igazságtalanul megfosztott nemzetnek. Mi volt légyen oka, hogy a lengyelek iránt különben kétségtelen jóakaratot tanúsító bécsi kabinet a megyék ösztönzéseit figyelembe nem vehette, szinte érintök. A megyék közöl egy sem bizonyita a szabadságáért hősiezen küzdő szerencsétlen nemzet iránt nagyobb lelkesedést a szomszéd Trencsén megyénél, tí így történt, hogy a felkelés elnyomása után Párisim menekült lengyelek, midön a magyar országgyűlés egybehívásáról értesültek, két levelet küldőnek Borsiczky István Trencsén megyei alispánhoz, melyek egyike ő hozzá magához, másika, két példányban, magyar és latin nyelven szerkesztve, a magyar nemzethez szólott. Emezt a tüzes és merész lelkű Borsiczky mindjárt az országgyűlés elején tárgyalás alá kíváná bocsátatni; de barátai féltek, hogy ez által a közfigyelem a már folyamatba indult tárgyaktól elvonatik, s kérék őt: várna addig, míg a lengyel ügy, megyei utasításoknál fogva nem hozatik szóba. Ő engedett, ajánlván barátainak, hogy addig a két levél létezését titokban tartásák. Mit azonban mások által titkoltatni kívánt, ő maga hozott nyilvánosságra, úton útfélen hirdetvén a levelek

vételét, míg az végre a nádor füléhez is eljutott. A nádor, ki második neje, a már elhunyt Alexandra Pawlovna nagyhercegné miatt még most is viszonyban áll vala a szentpétervári udvarral, s attól még folyton húzá a kétszáz ezernyi évdíjat, természetesen nem örömet vete volna, hogy a lengyelek végett, kiken segíteni már úgy sem lehet, az ő elnöklete alatt lefolyó országgyűlésből eredjen az orosz udvar előtt kedvetlen felirat. Január 20-kán tehát Borsiczky magához hívatván, a leveleket tőle elkérő, kijelentvén, hogy azok tárgyalását, mi az orosz udvar nehezítését vonná maga után, mindenkép kerülni kell. Borsiczky átadá a két levelet; de figyelmeztető a főherceget, hogy a tárgy iránt sok megye adott követeknek utasítást, s így a felírást kikerülni nem lehet; kijelenté egyszersmind, hogy akkor kénytelen lesz a levelet visszakérni s a rendeknek bemutatni. A nádor ezt megígérte ugyan, de utóbb, midőn Borsiczky értők jött, csak a hozzá szólót, adta neki vissza; az országgyűléshez intézettet a maga, mint elnök, kezei közt marasztván.

De bár e levelet, ily módon elrejtette is, nem lehetett biztos a nádor, vájjon nem hozza-e más valaki szőnyegre a nyugtalanító ügyet, kivált miután hírleni kezdett, hogy nem rég Balogh is vett némely lengyelektől hasonló levelet, s indítványt készül tenni. Voltak ugyan az ellenzék tüze-
sebb tagjai közt is, miként Kölseý tudósít, kik saját sok bajaink tekintetéből ez idegen bajjal küzdést későbbre halasztani javaslák; de az ügy felvétele, elébb vagy utóbb, minden esetre mellözhetlen volt. A nádor és párthívei arról gondoskodónak tehát, hogy a tárgyat mennél kisebb zajjal csúsztassák át.; mi végett azt a sérelmek és kívárnátok összeszedésére kiküldött bizottmány jegyzője által e munkálatba igtattatták. A küldöttség alsó házi tagjai azonban ennek ellentmondanak, s a tárgyat hozzá illő szerkezetben külön kívánták felterjesztetni.

És Balogh az év vége felé meg is tette az indítványt, feliratot kérvén intéztetni a királyhoz: (igyekeznek a szerencsétlen nemzetnek diplomatikai úton igazságot szolgálatni, s a bécsi congressus zárokmányában számára biztosított alkotmányt helyreállítani. Az indítvány a többségtől nagy rokonszenvvel fogadtatott. Többen lelkesedve emeltek szót, ha bár csak azért is, hogy a magyar nemzet rokonszenvét tolmácsolják a szerencsétlen „testvér nemzet“ iránt. „Ha a királyok halála miatt a fejedelmek gyászt öltenek, — mondá egyebek közt Palóczy László, mintán azon kapcsolatok, melyek országunkat egykor a lengyelekkel összekötötték, egy rövid történelmi vázlatban főlemlítette, — nem illik-e a nemzeteknek is gyászolniok egy egész szabad nemzet erkölcsi halálát? Viseljük tehát a gyászt, nem fővegeinken, hanem szíveinkben. Es hogy a kormány tudja, miképen az itt mondottak nem hiú szavak: ünne pélyesen kijelentem, hogy egyedül Borsodban harminc/ ezer ember kész mindent áldozni a lengyelekért.“ Szóltott Kölese} is két ízben, szokása szerint azon művészi szabatos-sággal s költői fellengző szellemben, mely beszédeit jellemzi. „Ime, úgymond, magunkra vonók Európa pillantatait; úgy tűnünk fel, mint a veszélyben forgott ország rokon részvevői: s tettünk mit megyei helyzetünkben s körülményeinkhez képest tennünk lehetett. Hazánk határain kívül ugyan nem mehetünk; nem siethetünk, mint egy más szerencsés!) ügyben más hazák gyermekei, kik fegyverben menőnek el a régi Hellás omladékai közt s, Missolungi sánczai alatt idegen nép szabadságáért meghalni. Nekünk nem vala egyebünk parányi adományoknál, miket készen gyűjtünk együvé, s könyörgő szavainknál, mikkal királyunk székéhez felsikoltottunk. Hasztalan! a mi sikoltásunk siker nélkül hangzott el; s hatalmas kezek verők le, s egész világ látára verék le a nemzetet, mely velünk együtt a kérész tényiség védfalának századokig méltán neveztetek; mely nélkül Béésnek tornyai most romban feküdnének s palotáit

épen úgy híjában keresné a vándor, mint Buda várában Mátyás tereméit Itt, határainkon, s ily közel hatalom által követtetek el az iszonyító tett, mely bennünket, mint embereket, mint nemzetet, mint alkotmányos szabadság-birtokosait akaratumk ellen riadásba hoz. Ember ember mellett és után szokott meghalni; de a nemzetnek ezre dekig- tartó életet óhajtunk és remélünk is: s ez óhajtás és remény szívünk mélyében rázatik fel, ha látjuk: miképen e szomszéd nemzetnek lehetett, nem meghalni, de meggyilkoltatni, de vad erőszak által összezúztatni Illő azért mondó második beszédében — a királyi felség előtt kijelenteni óhajtásunkat, hogy a részvétünket oly mértékben bíró lengyelekért magas tekintélyét vesse közbe. Tartozunk ezzel a szerencsétlen nemzetnek De tartozunk saját magunknak is. Mert lehetetlen eltitkolnunk a veszélyt, mely bennünket fenyeget, midőn határainkon polgári szabad alkotmány önkényesen tapostatott el, s midőn az északi hatalom körülöttünk mindinkább terjedez Európa hatalmasb népei hallgattak, szóljunk mi! Talán ha látni fogják, miképen egy erőtlen s nem legkedvezőbb állású nép tette azt, a mit nékiek illett volna, oly szikra pattan kebleikbe, mely jól tevő lángra gerjed fel A kétségbeesésig kínzott emberiség, a meggyilkolt alkotmányos szabadság, az eltaposott emberi jogok nevében szólítom fel a t. Kendeket: nyissák fel kebleiket a szánozásnak, s a szerencsétlenekért e kicsiny, e fáradságtalan lépést megtenni ne késsenek.“ Tisza, bihari követ, a lengyelek mellett szólván, egyszersmind keményen megrovó az osztrák kormányt is. mely szinte a népek elnyomására törekszik, s egyebek közt a szabad Magyarország hadseregét is használja, az olasz nemzet lenyűgözésére.

Mind a nádori, mind a tulajdonkép kormányi párt emberei nagy nehezteléssel hallák az efféle beszédeket; s többen szigorúan gáncsolák szabadelvű társaikat, hogy ily céltalanul támadják meg a kormányt s egy, nemcsak ide-

gén, de egyszersmind létesíthetlen ügyben heveskednek. Egyebek közt Andrassy József, Esztergám megyei követ, n kormánypártiak egyik vezérszónoka, az indítvány ellen szólván, természetesnek talál, hogy nemzetek elvesznek. E keserű gúny fájdalmasan illeté meg a rendek nagy többségének kebelét; s egy fiatal szónok állta fel, ki. mást felváltva, csak az országgyűlés folytában érkezett meg, s nem régóta ballatá a tanácskozásokban nyomatékos szavát. A rögtönzött remek beszéd hatalmasan torlá vissza a méltatlan gúnyt, s boszúla meg a keblek gyöngéd érzelmeinek sérelmét. „Nemzetek vesznek, nemzetek lesznek, e szavakat mondá Esztergám követe, így szól a beszéd; úgy hiszem azonban, nem különös újság gyanánt hozta fel e szavakat; mert a világtörténeti évkönyvek bőven megtanítottak bennünket, hogy míg egyik nemzet emelkedett, a másik elenyészett. De a világtörténet nem tanít, hogy a végveszély örvényében elmerüléssel küzdő nemzetet, némán és hidegen nézve, lehetőségig ne segítsük. Mert hiszen egyes emberek is lesznek és vesznek: kötelesség mégis veszélyben forgó, vagy ínségre jutott embertársainkat tehetőségünk szerint a veszélyből kimenteni. Nem fejtegetem én Lengyelország múlt századi történeteit: sok szomorú csapást kellene felhordanom, melyek e nemzetet érték. Nem feszegetem feldarabolásának nyilvános és titkos okait, s nem számlálgom az ebből eredhető következményeket; megtanítandja majd Európát az idő, hasznos és tanácsos volt-e annak megtörténnie. De fájdalommal és aggódással keserű érzet foghatja el keblünket, midőn látjuk, hogy a lengyel nemzet, mely a XVI-dik században észak leghatalmasabb státusának tartatott, erőszakkal végképen ki van mar törülve a nemzetek sorából. Iszonyú valóság lett abból, mit Kázmér-János királyuk 1616-ki jul. 6-kán tartott beszédében könyvek közt jövendölt; mert le van tiporva e nemzet egykori nagysága, összezúzva hevernek a hajdani szabadság feldúlt emlékei, s a Visztulának lengyel vérrrel

áztatott partjain nem szabad lengyelek tűzhelye füstölög többéi S neveli fájdmunkat annak érzése, hogy szánakozásnál s kérelemnél nincs hatalmunkban egyéb, mit az elnyomottakért tehetnénk; mert századokig sújtott bennünket is kérlelhetlen balsors vaskeze, úgy hogy most már nem tehetjük azt szerencsétlen szomszédainkért, mit 1278-ban a hatalmas Ottokár ellen Habsburgi Rudolfért véghez vitt a magyar.

„De hiszen a szolgálásig elgázolt nyomorultnak édes enyhülést nyújt keserve özönében az is, midőn részvevő szánakozás forró kényeit látja hullani; midőn hallja érette kérő szilvát annak, ki többet érte nem tehet; habár a kérő szó az elnyomásnak jégkebeléről sikeretlenul perdulne is le. Nyújtsuk tehát nekik e csekély enyhülést is, ha már több nem áll hatalmunkban; de nyújtsuk azt tüstént s halasztás nélkül. Vagy talán részvétünk könyecseppjeit s a kérelem elkészítésére szükséges pár órai munkát sem kívánnánk áldozni azokért, kiknek ősei vért s életet áldoztak értünk? ... Sándor, az oroszok czárja, fényes diadalai után polgári alkotmányt adott a lengyeleknek; s ez neki szebb dicsőséget, több forró köszönetét szerzett, mint véres győzedelmei. Dicső munkáját azonban önmaga kezdé rongálni, s az annyi jót ígérő fényes adomány most már végkép feldúlott. A szövetséges fejedelmek, midőn Napóleon óriási hatalmával végső diadalra szállottak, azt nyilatkoztatták ki, hogy ők Európa szabadságáért küzdenek, s midőn az ellenség roppant ereje kedvező szerencsével meg volt törve, magokat Európa szabadítóinak nevezték. Minden ausztriai katona, ki a lipcsei véres ütközetben jelen volt, mellén viseli a szövetségesek dicső ígéretének hitlevelét, ama kis érczkeresztet, melynek felírása: Európa libertati asserta. Szép reményeket szült e három szó a népek keblében, s e kis emlékjelek érezhetői némán, de hathatósan emlékeztettek a fejedelmi szó szentségére. Midőn tehát a néma jelek is ily nyilván

szólanak, nekünk, kik szabad alkotmányunk édes gyümölcseit nyugottan használjuk, szabad lesz talán a dicső ígélet valósnlását sürgető kérésünk, hogy letiport szomszédunk elnyomott polgári szabadsága visszaállíttassák, s ez által ő is boldog lehessen; mert szabadság nélkül tiszta és állandó boldogság nem létezhetik.“

E fiatal szónok Deák Ferenez vala, testvéröcscse Antalnak, ki Zala megyei követségéről az év tavaszán mondott le. Midőn elvtársai a hazafias lelkű követnek távozta miatt, ki néhány évvel elébb magától a kir. tanácsosi czimet is elutasította, sajnálkozásukat nyilvánítók, azt válaszoló: „Küldök én nektek egy fiatal embert, kinek kis ujjában több ész s tudomány van, mint egész bennem, öregebb bátyjában.“ A fiatal ember megjelent, s a nélkül, hogy szerénységében e kitüntetésre vágyott volna, a képviselő kar hallgatag megegyeztével nemsokára vezére lett az alsó házi szabadelvű reformpártnak. „Mint a nap — mondja róla Tóth Lőrincz — senkivel sem kaczerkodik, hanem föllép egyszerre egész fény tengerével, teljes méltóságában az égre, s a kisebb csillagok elhalaványulnak, a földön jótékony sugár s meleg terjeng.“ E szerepet ő azon-túl 1848-ig még akkor is viselte, midőn személyesen nem volt jelen az országgyűlésen. Ott jelen vagy távol, ő volt az ország bölcse, kihez a szabadelvű párt minden bajosabb ügyeiben tanácsért folyamodott; a közvélemény szerint ő az ország első, legmélyebb elméjű államférfin, kinek szava mindig döntött. Kern azon élénk, nyugtalan, szünet nélkül újat és újat teremteni törekvő lángész ő, mely Széchenyit tervről tervre hajtó: Deákban mind a szellemi, mind az erkölcsi tulajdonok fő jellegét a higgadt nyugalom, mérséklet képezi; s ha volt benne hiány, az nem a szellem tüzes, ábrándos túlcsapongásából, nem szenvedélyből, nem túlbajtott, sokat kezdő tevékenységből, hanem inkább mind ezek ellentételéből, a kifelé törekvés, a küzlés ösztönének majdnem teljes hiányából eredt. E hatalmas szellemben, mely

az értelem mélységére, az ítélet élességére s alaposságára, a tudomány bőségére nézve, még politikai ellenfeleinek köz elismerése szerint is páratlan a hazában, nincs semmi hiúság, semmi nagyravágás, semmi ambitio; s ezért a tettvágy s tevékenység is sokkal kevesebb benne, mint ily gazdag s erős szellemeknek legtöbb esetben sajátja. A kifelé törekvés, alkotás ösztönének hiánya néha csaknem a lomhasággal és bátortalansággal látszik benne határosnak. Ha ő egy alkotmánytalan, kényuralmi kormányú államnak született volna polgárává, hol őt a polgártársainak bizalmából, eredő kötelességérzet nyilvános pályára nem kényszerítheti, s magányából választása által ki nem ragadhatja: ő kevesektől ismerve, csak legközelebbi környezetétől csodáltaivá, minden kitűnés, minden hírnév nélkül szálland vala sírjába.

De ezen kitörekvő, teremteni vágyó tevékenység hiánya csak is egyetlen árnyoldala e különben; annyi tündöklő tehetségekkel, annyi tiszteletre ragadó tulajdonságokkal felruházott, felséges egyéniségnek. Az ambitio s tettvágy hiánya s ama nyugalom és mérséklet koránt sem tette őt elvonult, magába zárkózott, hideg, önző, s éldelhetetlen egyénné. Sőt, valamint maga s értelmi tehetsége, dús ismeretkincse, bölcsesége által valóságos tekintélylé lett a hazában: úgy aranytisza becsületessége, önzetlen honszerelme, szerénysége és szeretetreméltó kedélyessége minden pártnak tiszteletét kivívta neki. Maga a kormány is nagyrebecsülte őt, bár ernyedetlen, lényeges dolgokban soha nem tágító ellenzése miatt sokszor nem kevésbé gyűlt meg vele baja. Ő nem kevésbé csodált vala a magán társalgásban, mint a törvényhozás vagy a megyei közgyűlések teremében. Elmés, kedélyes társalgása nem kevésbé keresett volt a finom nevelésű hölgyektől, mint a férfiak körétől, hol mulatságos tréfái, találó hasonlatai, talpraesett anekdotái, igazi magyar szellemben, ízletesen folytak ajkairól. Magán jelleme oly szeplőtelen, szeretetreméltó, mint

ragyogó, példányos nyilván caractere: kik őt közelebről ismerők, vagy épen barátságával dicsekedhetének, nem egy könnyen tudták meghatározni, mi benne nagyobb, az ember-e, vagy a honpolgár.

Ha őt, mint soha kétségbe nem vont, számtalanszor bevallott pártvezért akarjuk ismerni, nem a nyilvános ülésben, hanem az ellenzéki, előkészítő tanácskozmányokban kell őt felkeresnünk. Holnap fontos ülés lesz. — Így ábrázolja őt, szintoly szépen, mint találóan a konferencián Tóth Lőrincz; leirat érkezett Mécsből, melynek fogalmazása Pythia kétértelműségeire emlékeztet. Nagy a zaj, a rendetlenség. tömérdek a beszéd a tanácskozmányi teremben. Ki nem ismeri a magyar s minden ellenzék fegyelmetlenségét? Azt mondja, hogy független akar lenni, csak lelkiismeretére hallgatni, akkor midőn nem egyéb, mint kevély, hiú dicsvágyó; a hány fej, annyi vélemény, a hány katona, annyi vezérség-igénylő. Egy férfiú lép be a szobába; megjelenése neptuni hatással van a hullámokra. Kényelmesen ül a pamlagra, — mert a kényelmet szereti, szájában szivar, a mi kedves szokásának látszik lenni; s midőn már sokan, igen sokan kibeszélték magukat, és elmondák ki mit tanúit Kelemenből, Kövyből, Kotteckből és Benthamból, szólni kezd egyszerűen, világosan, olykor tréfásan; kezei alatt gyönyörű rendben pereg le a bonyolult gombolyag: világos szavaira oszlik a kétértelműség köde, a sophismák csalárd szürkülete: feltűnnek a biztos, határozott álláspontok, a jól meggondolt csatarend; megmondja, mi téren kell kezdeni a támadást s folytatni a vitatkozást, minő pontokat kell tartani s feladni, mi rendben kell állítani a csapatokat s ütegeket. És a zaj elnémul, a rendetlen tömeg csöndesen hallgat, s nyugodtan széled vacsorához, miután „mindent legjobban eligazítottunk.“

Ez Deák képe a konferenciákon. Dicsvágytól, hiúságtól ment. ő csaknem mindig másnak, nem ritkán gyöngébb, gyakorlatlanabb követeknek is átengedte az első szót.

az indítványt, melyet az ő mély értelme látott el érvekkel,... okoskodásokkal. Előtte csak az ügy állott; a maga személyét ő mindig felelte. Mindenható befolyását ő soha pártja egy tagjával sem éreztető, csupa kímélet volt még a gyöngék iránt is. Ha szükség nem volt reá, nem is szólt nyilvános ülésben; s ha szólt, azt csak azért tette, mivel vagy az ügy fontossága igényelte szavának nyomatékát, vagy a tanácskozás folyamában támadt bonyodalom szükségképpen logikája bonczoló élet s értelme világát, vagy az eléggé megvitatott kérdést kelle szabatos, határozott szavakba s formákba foglalni. Es ő ekkor mindig eldöntőleg szólt. Szónoklata nem olynemű volt, mely átvillanyozza, elragadja, szenvedélyre gyújtja a hallgatókat, az inkább meggyőzőleg, melegítőleg hatott a kedélyekre; ment minden dagálytól s üres nagy szavaktól; egyszerű, szabatos nyelvű, derűt, velős; kimerítő áradozás és unalomgerjesztés nélkül, felmelegítő elragadás nélkül, érveinek okoskodásainak súlyával meggyőződést szülő. Senki világosabban gondolkodni, gondolatait senki világosabban kifejezni nem képes, mint ő. Ezméinek láncolata soha meg nem zavarodik, soha el nem akad Beszédeit nem kevesbbé fogod tartalmasoknak, erővel és szépséggel teljeseznek találni, ha bonczolva olvasod, mint midőn tiszta, folyékony, nyugodt s méltóságos előadásában hallottad azokat. Mit Gvizot Washingtonról mond, ennek életében, szóról szóra oly tökéletesen reáillik Deák Ferenczre, mintha őt akarta volna ábrázolni a híres francia író: „Nem volt-benne, úgymond, semmi önzés, semmi értelmi vetélkedés. Midőn ő diadalt aratott, elleneire nézve az sem vesztett fogadás, sem általános kárhóztatás nem volt.¹⁾ nem szelleme felsőbbségének, hanem magoknak a dolgoknak s azok szükségességének nevében győzedelmeskedett ... Ő soha nem cselekedett egyedül érdekből, sem diadala tekintetéből. Nem tett semmit, miben nem hitte, hogy igaza s joga van, úgyannya, hogy tetteiben semmi megalázó nem volt elleneire nézve;

de volt azoknak mindig oly erkölcsi jelleme, mely tiszteletet parancsolt. Egyébiránt önzéstelenségéről mindenki legbensőbbben meg volt győződve: nagy világ volt ő, melyben az emberek önként s egészen megnyugszanak; hatalmas erő volt ő, mely a lelket magához vonja s egyszersmind az érdekeket is biztosítja, hogy sem feláldoztatni, sem eszközül kizsákmányoltatni nem fognak személyes és nagyra-vágyó czélokra.“ Ilyen volt, ilyen maiglan Deák Ferencz. De, ő lévén a sarkpont, mely körül forgott ezóta nagy részben országgyűléseink, kivált a későbbiek, történelme, még számos alkalmunk lesz találkozni e nagy férfúval, s részletesebben is megismerkedni egyénisége szép tulajdonságaival. Most térjünk vissza az országgyűlési tárgyalásokra.

A lengyel ügyről még csak kevés a mondani való. Említők, mily érdekek forogtak fenn a nádor előtt, hogy e kérdést mellőztesse. Miután tehát Baloghnál hasztalan merítette ki minden rábeszélő tehetségét, hogy őt az indítványtevéstől elmozdítsa: minden befolyását ráfordítá a rendek közt, hogy annak keresztülvitelét meggátolja. Ügyekezete nem is maradt sükeretlen. Találtattak még a szabadelvűek közt is számosán, kik ezen idegen, s mi több, a magyar országgyűlés felirata által kedvezőbb kifejtésre úgy sem vezethető ügy miatt nem akarták elkedvetleníteni az érdemtelen nádort, ki majdnem negyven éves nyilvános pályáján már annyit tett, s kitől ezen átalakulási korszakban még annyi váratak a haza javára. Az indítvány ennél fogva az országos ülésben kevesebbésben maradt.

Nagyobb sflker követte a szabadelvű ellenzék törekvését egy más nagy fontosságú tárgyban, mely hasonlókép, mint a vallási sérelem, mindjárt az országgyűlés elején hozatott szönyegre, s elébb be is fejeztetett, mintsem az országgyűlési tanácskozások tulajdonképen kitűzött első tárgya az úrbéri munkalat, elkészült. E tárgy némely, jelenleg Erdély határaiba foglalt, de jogilag Magyarországhoz tartozó részeknek, név szerint Zaránd, Kraszna, s Közép-

Szolnok megyéknek és Kővár vidékének, az anyaország-hoz visszakapcsoltatása vala.

E részek visszacsatolását hajdan az ország határai épiségének tekintetéből sürgették a rendek: s miként az 1791-ki 8-dik t.-cikkely tanúsítja, a kormány nem is hozta kétségbe az ország ez iránti jogait; a tényleges visszakapcsolást mindazáltal az erdélyiek kihallgatásától függesztette fel. Es bár e tárgy bevezését későbbi törvények sem mulasztók el szorgalmazni: annak végrehajtása, a kormány végeden halogatása következtében, mind eddig sem vált ténynyé.

Különösnek látszhatnék, hogy most, midőn oly nagy fontosságú reformok, az ország rendszeres újjáalakításának kérdései voltak ezen országgyűlésnek céljául kitűzve, a rendek mégis e százados sérelmet oly súlyosnak tekintették, hogy azt, a többi előleges sérelmek tömegéből kiszakasztva, külön s mindjárt a gyűlés elején, határozták tárgyalni; holott talán csekély érdekűnek látszik a különbség, akár közvetlen Magyarország, akár a magyar korona birodalmához tartozó Erdély közigazgatása alatt álljon a kérdéses négy vármegye. És nem is nyert volna e kérdés most nagyobb fontosságot, ha azt Wesselényi, ki e korban népszerűsége s mint az ellenzéki párt tulajdonképeni vezére, a rendeknél befolyása tetőpontján áll vala, egy más, magában is nagy nyomatéké kérdés alapjává nem teszi s Erdélyre vonatkozó egész politikája rendszerét arra nem építi.

Wesselényinek Erdély volt tulajdonképeni hazája; s e hazát ő emelni, általa pedig a magyar nemzetet erősíteni törekedett, De Erdélynek még sokkal szomorúbb volt mind politikai, mind anyagi állapota; a haladás feltételei ott még sokkal inkább hiányoztak, a reformok létesítése sokkal több s nagyobb akadályokba ütközött, mint Magyarorszában. Erdély alkotmánya, mely jobbára az I. Leopolddal 1691-ben kötött szerződésen alapúit, sokban különbözött Magyarországtól. Lényege ezen alkotmánynak a kö-

vetkező pontokból állott: a három nemzet, t. i. a magyar, a székely és a szász, — továbbá a négy vallás, úgymint a róm. katolika, a két protestáns és az unitária, jogegyenlőséggel bírnak; a hivatalokban az említett hét felekezettel osztoznak; országgyűlés, mely a törvényhozás jogát kizárólag gyakorolja, évenként tartatik. A kormányzék tagjai, kiket az országgyűlés választ s a fejedelem erősít meg, elvileg felelősek; kormányzót ezeknek élére a fejedelem nevez; az udv. kancellárt viszont az országgyűlés választja; a megyei hivatalokra a megye részéről csak kijelölés történik, a kinevezés a kormányt illeti. A középponti bécsi kormány azonban Erdélyben sokkal több hatalom foglalást tett, mint Magyarország közigazgatásában; minek következtében az alkotmányos jogok többé kevesbé csak árnyakká silányultak. A szabadabb institutiókat, egyiket a másik után lassanként mind megfosztá eredeti érvényüktől, vagy legalább megkorlátolá, megcsorbítá hatáskörükben: a kormányzék felelőssége végkép eltűnt; a megyei tisztújítások divatból kivétettek, s a kormány által a megye megkérdése s kijelölése nélkül kinevezett, a középponttól bürokratiai függésbe jutott tisztviselők kezelték az igazgatást. Az előkelőbb, függetlenebb családok tagjai a hivatalokból kiszorítatván, a közügyekre alig gyakorolhattak többé valamely csekély befolyást. Az országgyűlés maga is, mely nagy részben ily, kormányilag kinevezett hivatalnokokból állott, elvesztő minden alkotmányos erejét; s valahányszor 1791 óta összehívatott, a bécsi kormány nyomasztó hatása alatt alkotott minden új törvény csak az ősi jog- és szabadságalapot fogyasztotta, és szorította szűkebb korlátok közé. 1811-től fogva pedig éppen nem hirdettetett többé országgyűlés; minek az lett következménye, hogy a kormányzékben évről évre kevesbedett a rendek által választott tisztviselők száma, míg az végre egyetlen egyre olvadt. És ekként az egész igazgatás a Bécsből kinevezett hivatalnokok kezére jutott, kik azt a szinte onnan vett ren-

deledek és szabályok szerint folytatták, mit sem gondolva a törvény intézkedéseivel. A burokratia lett egyetlen államhatalommá.

A magyarországi ébredés Erdély rendében is fölkelte ugyan az ellenzék; minek következtében ott is mind élénkebb mozgalom támadt az alkotmányos jogok helyreállítására: de a bécsi kormány is résen áll, s még rendkívüli eszközök alkalmazását is megkísérlé a mozgalmak elfojtására. Wlasics horvátországi bán teljes katonai s polgári hatalommal küldetett királyi biztosul Kolosvárra; az alkotmány pedig felfüggesztetett. A rendek az alkotmányos élet folyamának megindítása végett nagy erélylyel szorgalmazák az országgyűlés kihirdetését, mely, miután azt a bán szinte javasla, végre meg is ígértetett.

De Wesselényi, ki az ellenzék minden törekvéseiben nagy buzgalommal s jobbára vezetőleg, vön részt, gyökeres javítást, minőt ő óhajt vala. már nem rcmélt az országgyűléstől; és pedig nemcsak azért, mivel annak többségét mindig királyi hivatalosak alkották; sem csak azért, mivel az alkotandó törvények szellemére a bécsi kormány befolyása már irányadóvá lett. Ő magában az alkotmány alapjaiban, melyek bárom nemzet és négy vallás jogegyenlőségén s bárom néposztály jogos igényein nyugodtak, anynyi szétágazó, egymást kölcsönösen gyöngítő érdeket látott működésben, hogy azokat egyáltaljában lehetetlennek tartó egymással olvképen kiegyenlíteni, miszerint ezen alkotmán'nyal még reformálni, kifejleszteni is lehessen az oly nagy stilyedésben lévő. minden tekintetben hátramaradt közállapotokat. Oly rosznak s képtelennek látó a közjogot, hogy a mellett kilátása sem volt másféle törvényeket alkothatni, mint melyek a kényuralom malmára hajtják a vizet. Es oly rosznak látó a közigazgatás egész gépezetét, hogy a mellett bizonyosnak hitte, miszerint magok a hivatalnokok rombolják össze elébb utóbb azt is, mi a szabadságból még létezik.

Ő tehát a megígért országgyűlésben sem bízott többé; mert nem tehetett föl benne annyi életerőt s alkotó tehetőséget, hogy sülyedt állapotából kiségitse, díszesebb létre emelhesse, politikai s anyagi tekintetben újjá alakítsa kis hazáját. E reménytelen helyzetben egyetlen utat látott, melyen az a bürokratiai kényuralom hínaréból kivergődhetnék: az egyesülést Magyarországgal.

„Unió Magyarországgal Ez lön tehát Wesselényi jelszava Erdélyre nézve. És e jelszavához annál hívebb és következetesebb lett egész politikai eljárásában, mivel az egyesülés által nem csak Erdélyt megmentetni, hanem a birodalmi politikában Magyarország súlyát is tetemesen nevelhetni, s ekként a reformligyet is könnyebben diadalra vezethetni hitte. Miként működött e czél valóítására Erdélyben, vállat vetve Kemény Dénessel és Szász Károlyival, kikkel az ellenzék vezérletében osztozott, kissé alantabb leszünk elmondandók; itt egyedül arra szorítkozván, mit e czél végett a magyar országgyűlésen tett.

E politikában Erdélyre nézve teljesen egyetértett Wesselényivel barátja, Kölcsey Ferenez, ki, Erdélyben erdélyi anyától születvén, nem kevesbbé kegyeletből szülőföldre iránt, s ama kívánatból, hogy az szomorú sülyedt állapotából kiragadtassék. mint Magyarország súly- s erőszaporodásának vágyából, lelkesedéssel ragadta meg a nemzeti egységnek ezen, a két testvér haza egyesülése, által valósítandó eszméjét. „Szerelmem, — úgymond egy helyt naplójában — szerelmem Erdély s a nemzeti nyelv iránt, egyike legerősebb, legrégebb szenvedelmeimnek: mindegyik ugyanazon cgv ideában, úgyazon egy érzelemben ered: a haza iránti szere tétben.“ A két barát, ezen eszme felett az országgyűlés előtt gyakran tanakodva, azt tovább fűzve, reá egész politikai rendszert alapított. Lehetetlen volt azonban mindjárt első tekintetre nem látniok a roppant nehézségeket. melyek az eszme létesítését akadályozzák. Nemcsak

a bécsi kormány részéről bizonyosnak vala tekinthető annak erős, elhatározott ellenzése; benn Erdélyben is számos volt az akadály. Kétségtelennek lehetett tartani, hogy a szász nemzet, melynek kebelében a burokratiai rendszer legmélyebb gyökeret eresztett, s melynek mégis, mint a magyarral és székelylyel alkotmányosan egyenjogúnak, meg-egyezése is szükséges vala, mindent el fog követni az unió ellen, mely őt az eddiginél hasonlíthatlanul hatalmasabb magyarországi alkotmányos elembe volna olvasztandó. De még a magyarok és székelyek részéről is számos apró tartományi érdek, számos ambíció harczától lehetett félni. A barátok mind ezen nehézségeket átgondolván, könnyen meggyőződhetének hogy, ha általában valósítható eszméjük a két ország egyesítése iránt, azért mind a két ország gyűlésein hosszá, heves harczot kellend küzdeniük. Meggyőzhette őket erről maga a Készek kérdésének sorsa is, mely kérdés, bár egy század óta több ízben tárgyalatott s törvény által is elhatároztatott: a kormány akarathánya miatt mégis megoldást mindeddig nem nyerhetett. Ugyanis, midőn Erdély I. Leopold alatt a magyar királyok közvetlen kormánya alá vissza került, a Készeknek, melyek Szapolyai János és I. Ferdinánd királyok óta minden, Erdélyt illető szerződésekben magyarországi földterületnek ismertettek, s a fejedelmeknek egészen más hatósággal adattak át, mint a milyennel Erdélyt magát bírták, — e részeknek, mondom, e szerződések értelmében, akkor egyszerűen vissza kellett volna kapcsolatniok az anyaországhoz. E helyett azonban 111. Károly király 1732-ben azokat, az ők és a magyarországi rendek kihallgatása nélkül, önkényleg s törvénytelenül Erdélyhez csatolta. De ennek már az 1741-ki országgyűlés rendei ellentmondottak, s a megalkotott törv. cikkben Mária Terézia világosan elismeri, hogy valamint Erdélyt magyar királyi jogcímen bírja: úgy a Részek közvetlen is Magyarországhoz tartoznak, s azokat ehhez legközelebb vissza is fogja kapcsolatni. E törvénybe mind-

azáltal a magyar rendek méltányossága egy záradékot engedett betétni, messziről sem sejtván, hogy az egy századig ürügyül fog szolgálni a törvény végrehajtásának elmulasztására. E záradék ama szavakban foglaltatik, hogy a visszakeblezés az erdélyiek meghallgatása után fog végrehajthatni. Erdély rendei 1751-ben megkérdeztetvén, a nélkül hogy bebizonyítani tudták volna, egyedül Károly király rendeletére támaszkodva, a Részeket Erdélyhez tartozóknak állíták; s ebben maradt az ügy 1790-ig, mert a magyarországi rendeknek az 1764-diki országgyűlésen ismételt felszólalása eredmény nélkül maradt. A II. József halála után megnyílt magyar országgyűlés rendéihez magok a Készek intéztek folyamodást visszakebleztetésökért, kijelentvén: hogy valamint 1732-ben, a Károly rendeleté keltekor, ki nem hallgattak: úgy 1752-ben az erdélyi rendektől adott, jogaikkal ellenkező felelet nem az ő befolyásukkal készült; s képviselőik által az ugyanakkor lefolyt kolosvári gyűlésen is kinyilatkoztatták, hogy visszakapcsolatásukat Magyarországhoz tovább is akarják sürgetni. Magyarország rendei tehát ennél fogva az 1701-diki II-ik t.-czikkben ismét megrendelték a visszakeblezést; az erdélyi rendek mindazáltal, a Részek s az anyaország jogaival ellenkezőleg, most is azt határozták, hogy Károly 1732-ki rendeletének fenn kell állani. így vette át a kérdést az 1825-ki országgyűlés, mely azt az előleges sérelmek közt. szprgalmazá valahára be végeztetni. De valamint ekkor, úgy a következő 1830-ki országgyűlésen is eredménytelen maradt az erre vonatkozó felterjesztés; és a kérdés, mint mondók, a jelen 1832-ki országgyűlésre maradt örökségül.

Ezen előzmények után, melyek arra mutattak, hogy a kormány, mely Erdélyben inkább igazgathat önkénye szerint, mint Magyarorszában, kétségtelen jog s világos törvények ellenére halogatja a Részek visszakeblezését, egyáltalában nem kecsegtethető avval magát Wesselényi és Kölcsey, hogy eszméjüket az unió tárgyában könnyű szerrel

megvalósíthatóság. Mert ha már a Készek visszacsatlása körüli is annyi nehézség merül fel a kormány részéről, — mert kétségtelen volt már, hogy csak ennek akavathiányán múlt eddig az ügy, s az erdélyiek ellenzése a múlt században csak ürügyül használtatott fel a kormány által a maga akarathiányának palástolására: mennyivel nagyobb ellenzést, több akadályt várnának egész Erdély uniójára nézve Magyarországgal mind a kormány, mind magok az erdélyiek részéről! De épen a Készek kérdésében láttak az említett barátok oly erőt rejteni, mely jelentékeny lökést adhat az unió eszméjének, azt tehát most egész hévvel ragadták meg. Működésük következtében a rendek többsége megegyezett, hogy az unió és a Készek kérdése, az előleges sérelmek sorából kiszakasztva, külön terjesztessék tél a kormányhoz. Kölcsey remekül irt feliratjavaslata, melyet a Wesselényi által nagy gonddal összegyűjtött diplomatikai adatokból készített s már január 8-kán olvasott fel a kerületi ülésben, a rendekre nagy hatást csinált; a gyűlés nem csak elfogadta azt, hanem érte köszönetét is szavazott a szerzőnek. Diadalmasan megmutatta ebben Kölcsey, hogy a Készek visszakeblezését Erdély kihallgatásától felfüggeszteni nem lehet, hanem a már alkotott törvények szerint haladék nélkül végre kell hajtani; Magyarország és Erdély hajdani egységének helyreállítása végett pedig a két haza közt kölcsönös alkudozást kívánt nyitítani, mi végett Erdélyben is azonnal összehívandó volna az országgyűlés.

Az ügy ekként folyamatba tétetvén, Wesselényi felszólító leveleket irt az erdélyiekhez, hogy a felett megyenként tanácskoznának s a magyar országgyűlést sürgető levelekkel keresnék meg. E levelek nagy mozgásba hozták Erdélyt, kivált miután a Készek megyei gyűléseiben a Magyarországhoz visszamenőidről kezdettek beszélni. Az erdélyiek magok is jól láták, hogy jobb egészen csatlakozni az anyaországhoz, mint egy jelentékeny részt elvesztve,

tovább is külön maradni; láták azt is, mennyire nincs az Erdélyt tápodé önkény ellen az unión kivid más oltalom; s hogy ezen uniót eddig; is csak azok ellenzék, kik hivatalaiknál fogva a különvált állapotban sokkal jobban érzik magokat, mintsem hogy kis hazájuk sebei nekik fájdalmat okozhattak volna. És valóban, gróf Teleky Domokos már a tavasz kezdetén megjelent Pozsonyban, mint a négy Rész-megyének küldötte, leveleket hozván ezektől a magyar országgyűléshez. Wesselényi erre, barátaival azt határozá, hogy a levelek a nádornak, mint az országgyűlés törvényes elnökének nyujtassanak át; mi végett nála Teleky vei együtt magán kihallgatást eszközle ki. A nádornak azonban nem tetszék a dolog, s kijelenté, hogy az erdélyi leveleket országgyűlési tanácskozás alá eresztetni nem fogja; miután azonban az erdélyi megyék követétől azon választ vette, hogy ő e szerint kénytelen lesz leveleit a kerületi rendek elnökének adni által: véleményét megváltoztatva, javaslá, adatnának neki a levelek, s ő azokat királyi testvérel láttatni fogja, s reményt nyújta, hogy az ügy ily módon inkább elő fog mozdíttatni. És miután még szavát adta, hogy a leveleket nem mint a király testvére, liánéin mint országgyűlési elnök veszi át, azok neki át is adattak.

A főrendek e közben megkísérlék ugyan a hozzájuk átküldött tárgyat elejteni; de Wesselényi szónoklata, s a Kölcsey tollából eredt üzenet ellentállhatatlan hatást, gyakorolt. És a felirat azon reménnyel ereszett fel Pécsbe, hogy Reviczky kancellár, csökkenő népszerűségét némileg felfrissítendő, ki fogja eszközteni, hogy legalább a Részek visszükbelezését megrendelő törvény ne csak újabb sanctiot nyerjen, hanem valahára végre is hajtassák. Es e remény most nem is hiúsult meg: a királyi sanctio utóbb valóban megérkezett, a végrehajtás, miként látni fogjuk, megrendeltetett.

De ideje, hogy valahára reátérjünk az országgyűléstulajdonképeni első tárgyára, az úrbéri munkálatra,

melyen a rendek az említett kérdések megvitatása közben az év elejétől kezdve nagy szorgalommal dolgoztak. Midőn az országgyűlés elején, a kormány indítványa, a királyi előadások szerint, határozattá lett, hogy a rendszeres munkálatok közül az úrbéri vétessék mindenek előtt tanácskozásba: ezt azon eltökéléssel tette a szabadelvű többség, hogy a fcnálló hűbéri viszonyok romjain jogos polgári léteit adjon a jobbágyosztálynak. „Nagyon Örvendek, — monda Kölcsey — hogy a kezdemény a kormányé; mert versenyezhetünk a végzeményben. Hadd ismerje meg egyszer a nép valóban barátait, elleneit. A kormány urbárium által urbáriumot akar; nekünk urbárium által nemzetet kell akarnunk; azaz: feladatunk, úgy intézni az urbárium tárgyait, hogy a nép egyszer tulajdoni és polgári jogokat nyerjen, s ez által a polgári alkotmány hétszáz ezer puhaság és szegénység által elaljasodott lélek helyett tíz millióm felemelkedhetőt nyerjen.“

A jobbágy nép sorsa mind ez ideig azon állapotban létezett, melybe azt Mária Terézia, 1768-ban alkotott, magában véve is igen hiányos, s e felett még az úri osztály által is többféleképen kijátszott, megcsorbított úrbéri szabályzata helyezte. A jobbágytelek, melynek terjedelme az ország külön vidékei szerint 16—40 (1200 négyszögöles) hold szántóföld és 6—22 hold rét közt változott, nem volt tulajdona a parasztnak; annak ő csak haszonvételét élvezte; s még a közadót is, földeinek nagysága szerint ugyan, de nem azokért, hanem személyéért üzette: a föld a nemes úré volt, s mint ilyen nem feküdt adóteher alatt. E földet a jobbágy szorgalmasan köteleztetett művelni, különben a foldesúr, az illető megyei hivatalnok közbejöttével, azt tőle elvehette s másnak adhatta. Midőn a jobbágy földéről elköltözni szándékozó, engedelmet arra csak minden tartozásainak lerovása után nyerhetett; ingó vagyonát magával vihette; házat s egyéb ingatlanait becsáron eladhatta; a föld azonban az úrra szállott vissza, de oly kötelezettséggel,

hogy azt ingyen más jobbágnak adja át haszonvételre. E föld haszonvételén kívül még a következő javadalmi voltak a jobbágnak: a legelő közös használata a földesúrral; hol a határban erdő létezett, a szükséges tűzi és épületfa ingyen megszerzése; a jobbágy-község ezeken kívül, ha voltak határában szőlőkertek vagy hegyek, hat hónapi bormérés jogával bírt. Terhei ellenben ezekből állának: pénzül, úgynevezett füst-pénz fejében fizetett, urának 24 krajczárt; terményekben egy egész jobbágy: évenként két tyúkot, két kappanyt, 12 tojást, egy itcze vaját, harminczan együtt egy borjút; szántóföldei termésének kilenceded -, és mivel a papi tizedet is jobbára az urak tarták haszonbérben vagy örökösen, — ötöd részét; szőlejétől, többnyire külön szerződés szerint, különböző adót; minden kilencedik báránnyát, méhkasát, vagy váltságul minden bárányért négy —, méhkasért hat krajczárt. Személyes munkatétel fejében, egy egész telkes jobbágy szolgált évenként szekérrel 32, a nélkül 104 napot. Egy telketlen házas zsellér 18 robot nappal tartozott. E robot egy negyedének a téli hónapokra kellett esni. Ezeken kívül négy egész telkes együtt egy hosszú fuvarra köteleztetett, mely két napi útból állott; végre a kártevő állatok kiirtása végett minden jobbágy három napi vadászati szolgálatot köteleztetett tenni ura vadászatain.

Bírása a jobbágnak saját földesura volt, ki az úgynevezett úri székeken nemcsak a jobbágyok közti polgári pörökben, hanem az úrbéri vétségekben is ítélte, s engedetlenség és más kihágások miatt testi büntetést is szabhatott jobbágyaira. Az úri szék elnöke maga az úr volt, vagy helyettese, ki mellé két törvénytudó ülnök hivatott meg; jelen kellett azonban lenni a járásbeli szolgabírónak is esküttjeivel, s csak ezek aláírása által nyert az Ítélet érvényességét. Főlebbviteli bíróságát a megyei törvényszék, s azontúl a helytartótanács képezte. Patrimonialis hatóságánál fogva nagy befolyása volt a földesúrnak a község

ügyeinek igazgatására is: megegyeztével választott a bíró és jegyző; benézett a község számadásaiba, az árvák pénzének kezelésébe stb. Az elhaló jobbágy vagyona s földjeinek haszonvétele gyermekeire szállott; azok híjában az úr volt az örökös; lehetett azonban vagyona két harmadáról rendelkeznie. Polgári s politikai jogokat nem bírt a jobbágy.

Ez volt főbb vonásaiban a köznép törvényes jogállapota az országban. Bár a magyart általában kegyetlen és zsarnok úrnak nem mondhatni; tagadhatatlan mégis, hogy itt magok a földesurak. amott gazdatiszteik nem ritkán éltek vissza hatalmokkal, s törvénytelenül súlyosbíták a jobbágyok sorsát; kik aztán a szinte földesbírákból álló megyei törvényszéknél sem nyertek mindig pártolást, elégtételt. És épen azért volt oly közönséges a parasztokban ama hiedelem is, hogy az úr ellensége, a király pedig pártfogója: mivel a helytartótanács a főlebbvitt úrbéri perben gyakran pártját fogta az igazságtalanul elnyomott parasztnak. A földnép ezen idegenségét és magába fojtott gyűlöletét az urak iránt, sorsának minden tekintetbeni javítása által megszüntetni, volt tehát fő feladata az új úrbéri eodexnek.

A rendi tábla szabadelvű többsége által elfogadott úrbérszabályzati törvényjavaslat bár nem helyezé is a köznepet azon állapotba, melyet egy újabb szabású alkotmánytól akár a demokratia akár a nemzetgazdaság tanai méltán megkívánnak: első reformlépésül mégis, tagadhatatlan, dicsőségére válik az aristokratiánknak. A munka, mely az országos bizottmány rendszeres munkálatának nyomán készült, nem vala könnyű, kivált a mi országgyűléseink szerkezete s tárgyalási módja mellett. „A mi bajunk sok, — úgymond naplójában Kölcsey. Az ország részei oly temérdek tekintetben különböznek egymástól! Más helyzet, más természetű föld, más kiterjedésbeli viszony, más népesség, más életmód s több effélék; s mind ezekből következő más

tekintetek, más gondolkozás, más értelem, más követutasítás. S mind ezekből, képzelitek-e, hogy egy értelmi egész, egy törvényhozási központ. formáltassék? Ugyanazért beszélünk sokat, vívunk sokat, találgatunk sokat, míg utoljára is vagy történetesen fejük ki, azaz, inkább bukkan ki valami; vagy az országos küldöttség szerkezete áll meg.“ De az még a kedvező esetekhez tartozott, ha az egyszer létrejött megállapodás állandólag fenn is tartatott; mert, miként naplósunk más helyt panaszkodik: „kerületi üléseinkben az úrbéri kérdések nagy s többnyire hosszú viadalokra szoktak alkalmat adni. Napok telnek, sokszor épen betek, míg az ellenkező vélemények közül valamelyik, szavazati többség erejével, győzedelmeskedik. Ilyenkor azt hinné az ember, már rendben vagyunk; de a jegyző otthon a meleg napok eredményét megírja, és sor kerülén, felolvassa s a kerület urai hallgatják; s egyik sem emlékeztén arra vissza a mi végeztetett, mindenik pedig’ arra, a mit maga kívánt és vitatott: ismét fenékkal fordul fel minden. Egy rész összezavarodik, más a zavarban halászni akar; s alig lehet azt, a mi már egyszer nagy bajjal előállítottat, újólag megtalálni.“

Nagy bajt okozott a tanácskozások sikerére nézve az is, hogy az országos bizottmány munkálata nem volt helyes rendszerbe öntve; egyebek közt hiányoztak a munkálat elején az alapelvek, melyek szerint a jobbágnép személy- és vagyombeli szabadsága s jogai megbatározattak volna. Némelyek e hiányt mindjárt a tárgyalás kezdetén észrevén, pótoltatni kívánták, s mindenek előtt ezen alapelvek meghatározását sürgették. Indítványuk azonban, a munkálat folyamának nagy hátrányára, megbukott: az elvek felállításával a munkálat végére utasítottak. Ez volt kiváltképen oka annak, miről Kölcsey már június 8-kán panaszkodik, mondván: „Az úrbéri rendbeszedés egyike azon tárgyaknak, melyekben annyit beszéltünk, annyit akartunk, annyit vitattunk és alkudoztunk, hogy végezetre lábolthatlan

zavarok közé jutottunk.“ Azonban június közepén valahára mégis bevégeztetett az országos bizottmány munkálatainak megrostálása, s készen állott az új úrbéri szabályzat, a mint azt a rendek házának többsége első ízben megállapító, mint mondók, nem dicstelenül nemességünkre nézve. Engedmények tettek abban a népnek mind politikai, mind anyagi tekintetben. És ezen engedményeknél méltányosb elismerést igényelnek nemességünk szabadelvű pártjának részére a történelemtől, minthogy azokat teljes béke ölében, senkitől nem kényszerítve, a nép nyomása nélkül, egyedül az igazság érzetétől s a haza felvirágzásának vágyától ösztönöztetve, épen azon időben tette, midőn a ffiggetlenségeért harezoló lengyel nemesség, a forradalom lelkesedésében és szorultságában sem lendített semmit a köznéper, mely pedig még elnyomottabb állapotban teng vala, mint a magyar. Midőn a lengyel országgyűlésen pár évvel elébb, néhányat], áthatva annak érzetétől, hogy csak demokratiai alapra fektetve győzhet a forradalom, a parasztok sorsának javítását indítványozák: az önző többség azzal mellőzte az emberiséges és eszélyes indítványt, hogy miután a parasztok a haza és földesuraik iránt úgy is meleg ragaszkodással viseltetnek, politikailag szükségtelen a reform a jobbágnép állapotában.

A magyar nemesség jobban megérté a kor követelő igényeit s elég önzetlen volt azoknak engedni. A törvényjavaslat azonban, bár koránt sem elégítette ki a demokrat elvűeket, már a rendek táblájánál is csak hosszú s heves küzdelmek után ment keresztül; mert még mindig elég nagy volt azon kiváltság-bálványozók száma, kiknek csak azért kedves a nemesi szabadság, mert privilégium; következőleg őket a sokaság felett megkülönbözteti¹⁾. Ezeknek ellenzése legmakacsabb volt azon czikkelyek körül, melyek a jobbágnak jogot adnak költözése esetében házával együtt

¹⁾ Ld. Kölcsey naplóját, összes munkái VII. 189.

a földek haszonvételét is eladhatni, a robotot s kilenczedet pénzüi megválthatni; továbbá a legelő elkülönzésre s a jobbágyok személyes szabadságára vonatkozó pontok. Ezek közül a kilenczed-váltság, mit már Széchenyi is ajánlott Hitelében, bár mennyire harczoltak is mellette a szabad-elvűek, néhány szavazattal mégis megbukott. A veszítő fél ennek következtében oly eszközről gondolkodók, mely a kilenczed természetben vételét annyira megnehezítené, hogy az azt ellenzők utóbb magok is hajlandókká tétessenek a váltság megengedésére. E végett történt, hogy a kilenczed-szedésnek nagyon szűk határidő tűzetett ki. Szerencsésébbek voltak a radikál reformok barátai a robotváltság tekintetében. Eleve is sejtván, hogy e pont szinte számos ellenzőre találand, a kérdést mindjárt a kezdetben nagyon széles térre állították, azt indítványozván: hogy a jobbágy a földein fekvő úrbéri terheket örökösen megválthassa és szabad birtokká tehesse; továbbá, hogy pénzén nemesi javakat is vehessen teljes sajátsági joggal. Attól tartának ugyan, hogy az elfogulatlanság s a helyes nemzetgazdaság tanai még nem tettek a nemesség körében annyi foglalatásokat, hogy ezen indítványukkal már is keresztül hatoljanak; de helyesen vélekedőnek, hogy az eszmét már most szükség megpendíteni, lm annak diadalát a közel jövőben látni óhajtják, s hogy, ha az most megbuknék is, legalább a robotváltságot sikerülhet kieszközölniük. A taktika eredménydúsabb lett, mintsem remélik vala: a nemesi birtokszerezhetés ugyan megbukott; de végzéssé lett, hogy a jobbágy földesura megegyeztével, minden terheit örökösen megválthassa.

Hasonló taktikával járanak el a radikál reformok barátai a jobbágyok személyes szabadságát illető czikkely tekintetében is. Kedvök volt volna ugyan eleinte a Hármaskönyv I. részének 9-ik címét, mely a nemesek személyes sérthetlenségét biztosítja, a parasztoakra is egyszerűen kiterjeszteni: mert azon eszme, hogy az alkotmány hatáira

az adózó milliomokat is be kellene vonni, már nagy terjedést nyert a törvényhozó karban; de ezt magok is többnek látván, mint a mennyit a többség felvilágosultsága és szabadelvűsége már is megbírhatna: nehogy felette sokat akarva, mindentől elessenek, megelégedtek avval, hogy két czikkely alkottassák, melyek egyikében kimondva legyen, hogy a jobbágyot ezután bírói Ítélet nélkül sem személyében sem vagyoniában nem lehet büntetni; másikában pedig kijelentessék, hogy a parasztok ezentúl saját nevükben is folytathatnak port nemes személyek ellen. De június közepén még ezen pontokért is erejük minden megfeszítésével kell vala küzdeniük. „Iszonyú tusa keletkezek, mond naplójában Kölcsey, ha a kérdéses tárgy elfogadható-e? Balogh, liezeredy, Somsich Miklós, gr. Andrassy György, Deák. Asztalos és Dokus pártolók az indítványt; Aczél, Rokonczy, Hertelendy, Busán és a hevesi követ sötét szavakat emelnek ellene. Azonban az idő haladt; minden körülmény azt mutatá: e tárgy napokat fog magának kívánni.“ És a következő napokon még hevesebben folyt a tusa. „Verbóczy nemzetségének férfiúi azon záradékra, hogy a parasztot kihallgatás és megítélés nélkül elfogni nem szabad, elszörnyűködének; s az elfogatási kihagyatni kívánák.“ Szerencsére Kölcsey ült az elnöki széken, s bár a kiváltságok apostolai több ízben felsikoltának, hogy nekik az egész javaslat nem kell: ő nem tágíta, s elvbarátai által támogatván, szavazatra bocsátá a kérdést. Marczibányi, La Motte Vitéz és társaik, az alkotmány veszedelmét emlegetve, s olyféléket vitatva, hogy ha ez törvénynyé lesz, a földesúr jobbágyainak hasznát többé nem veheti, — még ezt is meg akarák akadályozni. De a szavazás minden akadékoskodásaik mellett is végbement, s az indítvány győzedelmeskedt: a parasztok személyét és vagyoniát az önkényű hatalmasok megtámadásától megvédő törvényjavaslat határozattá lett.

Az úrbéri munkálat a kerületi ülésekben ekként bevégeztetvén, a radikál reform barátjai egy ideig avval kecsegtették magokat, hogy az országos ülésekben a úrbéren még egynemely javítást fognak kivívhatni; legrosszabb esetben pedig legalább semmit sem fognak elveszteni a küzdött kevés jóból. S e remény nem is volt egészen alaptalan. Az úrbéri munkálat folytában a szabadelvűség szembetűnőleg nevedezett a kerületi ülésekben. Többen, kik nem legkedvezőbb utasításokkal jöttek vala az országgyűlésre, mégis igen mérsékeltén, enyhítőleg kezdének szólani. Nőtt a remény mióta Somsich Pongrácz neveztetett ki szeminélynökké s a tábla elnökévé. Neki, mint a kit világos fejnek s hazafiúi keblűnek hitt, miként említők, kivált a szabadelvű párt vívta ki e méltóságot: várható tellát, hogy általa támogattatni is fog a reformok keresztülvitelében.

De, hiú képzelet! kiált fel naplója végén Kölcsey. „Somsich vagy megtagadta magát, vagy soha sem volt az, a minek lenni hitték; az ő ajkai közöl — mióta personálissá lett — liberalitást éreztető vagy éreztetni akaró hangok jöni nem szoktak. Ez jel vala; s azok is, kik a kormány szelecskéi után vitorlácskáikat örömost eresztik, teljes erővel kezdének harcolni minden ellen, a mi az úrbéren az adózóra nézve engedmény lehetne.“

Ehhez járult, hogy a személynökváltozás az országgyűlés elején egymással szemben álló pártokat megzavarta: többen, kik kevésbbé meggyőződésből, mint gyűlöletből Mérey, — vagy barátságból Somsich személye iránt csatlakoztak a szabadelvű párthoz, most hűtlenek lettek annak zászlaihoz; sőt néhányan még azok közöl is, kik elvből tartozónak a radikál párthoz, — mint például Siskovies, az új személynök sógora, egyike azoknak, kik legtisztábbnak tekintettek az arisztokratia előítéleteitől; mint az ungi Bernát s több mások az új személynök kedvéért megnyedtek az ellenzésben, a radikál javítások vitálásában Vágynak, mond Kölcsey, kik minden indítvány kezdetekor

az oppositíóhoz csatolják magokat; s csak azt lesik: mint fog a kormány dolgozni V hogy annak céljaihoz képest az oppositíót épen a legjobb órában s a legjobb árért hagyassák cl.“ Ezeknek az új personális véleményszinezetének változása elégséges indokúl szolgált a magok irányát is megváltoztatniok. Nagy veszteség volt a szabadelvű pártra nézve az is, hogy Wesselényit, ki összefűző lelke volt az ellenzéknek, kinek tekintélye abban némi fegyelmet tudott tartani, Erdély zavarodó ügyei már május havában e tartományba hívták. A még fiatal s nem rég érkezett Deák Ferenez sokkal szerényebb volt, mintsem hogy idősb társai közt már is oly tekintélyre emelhetne volna magát, hogy szava a fegyelmet különben nem tűrő, sokféle apró ambi-tiótól vezérelt ellenzéki testületben mindjárt irányadóvá válhatott volna. Nagy baj volt végre, bogv Wesselényi távozta óta a vezére vesztett felekezet magán tanácskoz-mányokat sem tartott. „Magános összejövetelről szó sincs, mond Kölcsey; semmi egyetértés, semmi pontravonulás. semmi hasonlítása s egyeztetése a különbözőségeknek A mi kinézéseink el vágynak homályosítva, a mi remé-nyeink feldúlva, s keblünkben minden gond, minden aggo-dalom az ország jövőndője miatt felriasztva.“

A kétségbeesés e kifakadására épen az úrbéri tör-vényjavaslat ügye indítá Szatmár demokrat lelki követét, ki. ha lehetett volna, már most örömmel megad a paraszt-nak minden politikai jogot, hogy a 700 ezernyi legális nemzetet tíz millióra emelje. Mert a kerületekben meg-állapított törvényjavaslat az országos ülésekben többféle megszorítást szenvedett. A kormány a parasztształy anyagi s polgári emelésében a demokratia gyarapodásának fenye-gető jelenségét vélte látni, s orgánumai által a javaslatnak ellene működött a rendek táblájánál. Ez volt oka, hogy Somsich is oly nagy véleményváltoztatást tüntetett fél ma-gában, mióta személyünk ké lévén, a kormány célzatait kell vala előmozdítania. A kormánypárt, s kik az ellen-

zék­ből ahhoz csatlakoztak, Siskovics, Bernát s mások azon elvet állíták fel, hogy a tulajdon jogokat szenteknek kell tartani; s azért ha erkölcsi engedmények adatnak is a köz­népnek, óvakodni kell oly anyagi engedményektől, melyek a földesúri birtokot csonkítanak. Ebből folyának ki aztán mind azon módosítások, melyek a törvényjavaslat eredeti szerkezetében a jobbágyság hátrányára tétettek; s melyek szerint egynémi olyas is elvétel­ett tőle (például a pálinka­főzés joga), mit a teréziai úrbér adott vala. És e törekvésben a személynök eljárása néha még a méltányosságot is megsértette. „Küzdünk, mond Kölcsey, okainkat vesztegetve szórjuk az alatt, míg az általunk megkoronázott előlülő a maga fenségéből gúnyolva néz reánk; s ha bennünket s félreértett mondásainkat megvetőleg ostromolta, akkor a maga vitorlásaihoz győzelemmel fordul, az országos szerkezetet ajkairól híven ellesi s gyakran önkényesen többségnek mondja azt, mit a mi jegyzeteink annak lenni nem mutatnak.“

És az ekként módosított törvényjavaslatnak, mielőtt a király elejébe terjesztethetett, még a főrendeknél is több ízben súlyos ostromot kell vala kiállnia. Míg a kormány­párt elébb, a rendek házában, az urak birtokjogát csorbítható anyagi engedmény ellen harczolt; a főrendek most viszont a jobbágyságnak némi polgári, személyes jogokat biztosító erkölcsi engedmények ellen fordítók megtámadásaikat. Azonban a szabadelvű reformpárt sem maradt tétlen. Azon független főrendűek, kik Pozsonyt előbb odahagyták volt, jobbára visszatértek a nevezetes tusára s lelkesen vívtak a rendi javaslat mellett. Ezek egyike egyebek közt a Sybilünus könyvekhez hasonlítja az úri jogokat, melyekből menthetetlenül annál több fog elveszni, mennél tovább vonakodnak az urak teljesíteni a nép igazságos igényeit.

A conservatív párti főrendek magok is érzék, miképen oly téren állnak, melyen a reformpárttól nem lehet kiero­szakolniok a győzedelmet a nélkül, hogy az ország köz­

véleményét magok ellen ne zúdítsák. A reformpárt s vele az igazság tehát végre mégis győzött: az úrbéri törvényjavaslat több üzenetváltás után az alsó házzal, királyi megerősítés végett Mécsbe küldetett. A törvényjavaslat, bár e végtárgyalások alatt egynémiben megnyirbáltatott, még mindig jelentékeny engedményeket foglalt magában mind anyagi mind erkölcsi tekintetben. Amazokat illetőleg, hogy néhányat közölök névszerint megemlítsünk: az úgynevezett kis tized, mely szerint a jobbágy évenként borjút, bárányt, baromfit stb. köteles volt adni urának, egészen s minden kárpótlás nélkül eltöröltetett; a robotmunka részben megkevesbítettet, részben akként szabályoztatok, hogy azt a jobbágy könnyebben, saját dolgainak hátramaradása nélkül végezhesse stb. Még fontosabbak voltak ezeknél az erkölcsi engedmények, a jobbágy személyét s vagyonát biztosító polgári jogok, melyek közül, mint legfőbbek, a következők különösen méltók a kiemelésre:

1. Az örökváltság, mely szerint a jobbágyok a földesúrral megtörtént kölcsönös egyezés következtében meghatározott összegben magokat egyenként vagy együtvéve minden úri adózások és szolgálatok alól örökre megváltatják, telkeiket azontúl szabad tulajdon gyanánt birandók.

2. Az úriszékek megszorítása, miszerint azok ezentúl csak a jobbágyok egymás közti polgári pöréiben Ítéleshesenek; az úrbéri perek ellenben, melyekben a földesúr, mint pörös fél áll szemközt a jobbágygyal, már első folyamodásban is, a törvény áltai különösen meghatározott szabályok szerint, a megyei törvényszékekre utaltattak.

3. A jobbágy személyének s tulajdonának biztosítása, mi a következő szöveggel igttatott a javaslatba: „Miután a jobbágyok úrbéri viszonyai a fentebbiek által meghatározottak.; hogy sorsuk egyéb polgári viszonyaikban is biztosíttassék, rendeltetik: 1) hogy a jobbágyokat csak miután törvényes bírások által megvizsgáltattak és a törvények értelmében elítéltettek, szabad személyükben vagy birtokukban

megtámadni; annál kevésbé szabad őket előleges vizsgálat és ítélet nélkül elfogatni vagy testi büntetéssel terhelni; 2) a személyes pörlekedési jog a jobbágyok minden ügyeire kiterjesztetik, s megengedtetik követeléseiket s panaszukat bárki ellen saját nevükben bíró elejébe vinniük.“

A harmadik cikkely első pontjának célja: felmenteni a népet az önkényes testi büntetés, kivált a rövid úton elrendelt botoztatás alól, melyet számos megyei s gazdasági tisztviselő, vagy maga a földesúr is oly hősiesen, hajdúja pedig betanúlt mütétéiként gyakorlott; s a parasztot is ugyanazon törvény ótalma alá helyezni, mely a nemes személyét védte. A második pontot illetőleg megjegyzendő, hogy azon eddigelé divatozott szokás, mely szerint a paraszt nemes ellen igazságot nem a maga, hanem csak földesura nevében kereshetett, egyedül formaiság volt ugyan, mintán a földesúr a maga nevét átengedni törvény által köteleztetett: a hűbéri rendszer e maradványát azonban, mely a felett, hogy a természet-joggal ellenkezik, többször visszaélésekre is kaput nyithatott, századunknak az emberi jogegyenlőségről elterjedt fogalmai egyáltalában tarthatatlanná tették.

Hogy a kormány a törvényjavaslat azon részeit, melyekben az anyagi engedmények foglaltattak, minden nehézség nélkül elfogadja, semmi kétsége sem lehetett a reformpártoknak; bár elébb annak némely pontjait ostromolták is a conservatív pártiak. A kormány, mint minden aristokratikus szerkezetű államban az újabb időkben, úgy nálunk is, régtől fogva szereté játszani az alsó néposztályok pártfogójának szerepét a nemesség ellen. Ezen engedmények továbbá a nép vagyonosságát s evvel együtt adózási képességét is gyarapították, az adóalapot pedig biztosították. Egészen másként állott a dolog az erkölcsi, polgári engedmények tekintetében. A kormány azokban a demokracia fenyegető rémalakját véle feltűnni az országban, melytől kényuralmi hajlamainál fogva oly annyira iszonyodott. Már

a felső tábla tárgyalásai alatt nem alaptalan aggodalom szállá meg a szabadelvű reformpártiakat, midőn tapasztalák, hogy a kormány egyenes orgánumai, miként előbb a rendeknél a kir. személynek, a kir. tábla s a kormánypárti követek, úgy most a felső házban a főispánok, a zászlós urak, maga a fölierczeg nádor is határozottan ellenzik a polgári engedmények idézett pontjait. Növekedők aggodalmuk, midőn e tárgyról a többi, még ezen országgyűlés folytában létesíteni szándéklott köz- és magánjogi reformok terveire tekintének. Mi jót leliete várniok ezekben, ha már azon javítások ellen is ellenzékét látának emelkedni, melyek sem az aristokratiai sem a monarchiái elvekbe nem ütköztek, sem egyik sem másik jogát nem csorbíták; a méltányosság, az örök igazság, az égető szükség által pedig egyaránt mellőzhetlenül követeltetnek; s melyeket igényelt néppártolói szerepénél fogva előbb utóbb kénytelen is elfogadni a kormány, ha a nép bizodalját, s a maga atyai jóakarátának fénykörét kockáztatni, sőt elveszteni nem akarja?

Rósz jóslaté jel vala a kormány válaszára nézve, hogy azt a követi utasítások czélba vett változtatásának reményében mind későbbre halasztó. Az úrbéri törvényjavaslat az 1833-ki nov. 19-én tartott vegyes ülésből terjesztetett fel a király elébe, s a válasz arra csak kilencz hónap múlva érkezett le az ország rendéihez.

És az aggodalom sejtelmei, fájdalom, megvalósultak!

A kormány a törvényjavaslatnak polgári engedményeket is tartalmazó, fentebb idézett pontjait visszavetette, azon érvel indokolván eljárását, hogy e reformok nem tartoznak az úrbéri szabályzatba; s mivel sokféle jogviszonyokba váganak, máskor, más rendszeres munkálatban tárgyalandók.

E királyi válasz s abban kivált a javítás elhalasztására felhozott indok olynemű volt, hogy abból mindenki világosan láthatá, miképen a kormány semmiféle igazán szabadelvű, vagy épen radikál reform megerősítésére nem

leszen hajlandó. Annál szilárdabb eltökélés támadt tehát az ellenzék tagjaiban, minden erejüket megfeszíteniük ezen első reform keresztülvételére: mennél kevésbbé remélhetének egyebekben síikért, ha már ebben is erélytelenséget, ingadozást árulnának el. Kitartásukat edzé az, hogy ennél nemesebb téren nem küzdhetének a kormánynyal. Itt nem előjog s kiváltság, nem osztályuk haszna, s nem is a kormányhatalom gyengítése, hanem a nép millióinak emberi s polgári jogai, szóval, oly tárgy forog vala szőnyegen, melynek pártolásából reájuk csak dicsőség, s melynek gátolásából a kormányra csak árny káromolhat: bátran lehetek tehát, követelők s kitartók; sőt makacsok követelésükben.

A vitatkozások tehát mind a két részről ismét nagy hévvel kezdettek meg. És Deáknak, Kölcseynek, Bezerédynek, Beöthynek, Balognak és több másoknak kívánt alkalmom nyújtatott, ékesszólásuk diadalmas erejével kellő világba állítani a nép milliói polgári jogosításának szent ügyét, s meggyőzni mindenkit annak múlhatatlan szükségéről az ország átalános jóllétének emelésére. És azon, a világtörténelemben páratlan jelenetnek lőn az ország tanúja, hogy egy részről a kiváltságos magyar nemesség többsége (mert a követek csak utasításaik értelmében szólhatván, szavuk az egész megyei nemesség többségének volt visz hangja), hogy, mondám, a kiváltságos magyar nemesség többsége a kiváltságok és saját osztályérdekők ellen, az elnyomott alsó néposztály érdekeiért s jogosításáért — más részről az atyáskodó szerepéből kiesett kormány a. kiváltság mellett, a nép felszabadítása, személy- és tulajdonjogának biztosítása ellen kelt ki a liarczterre. A nemesség lett, részben legalább, a maga érdeke ellen, a jobbágy-nép bajnokává, szószólójává; a kormány pedig a maga ellenségének tekintette a parasztok pártolóját. Ennél dicsőbb jelenetet a maga egész történelmében nem képes felmutatni az aristokratia. Szebb diadalt ennél soha nem űlt az igazság s méltányosság érzelme. És hasztalan tette mozgásba

a kormány hatalmának minden eszközeit; hasztalan kísérle meg a vesztegetésnek is többféle nemeit: a szabadelvű ellenzéki többség annál rendíthetlenebb maradt, mivel nem önértékéért küzdött, hanem a saját ősei által elnyomott, elhanyagolt, az állam minden terheit egyedül viselő népek kívánt, a maga, igaz, csak látszatos, érdeke ellen is, igazságot szolgáltatni. E tekintetben, az arisztokráciának különben nem barátai is kénytelenek tisztelettel szólani a magyar nemességről; s igazságtalanok lennének iránta, ha ezen, már magában is nagy kérdés tárgyalásából néhány beszédet, az ellenzék szabadelvű s emberiségességes szellemirányának mind meg annyi fényes emlékeit, nem közölnék. Hosszúságukért elég kárpótlást találand az olvasó mind e beszédek szépségében, — minél fogva azok a magyar ékesszólás ez időbeli remekjeiként tekinthetők; mind azon ismeretekben, melyeket azokból hazánk állapotának számos részleteire és sajátságaira nézve meríthet.

November 10-ke volt, midőn a királyi válasz s különösen annak a jobbagyok örökváltságát meg nem engedő rendeknél, pontja szőnyegre került. Kölcsey, Deák, Beöthy, Klauzál, Bezerédy, Balogh, Balóczy, s az ellenzék más tagjai egymással nemesen vetélkedve, küzdének a jobbagyok felszabadításának első szükséges feltételéért, az örökváltságért.

A sok szép beszéd közül íme a legtanulságosabbak.

„Valahányszor az örökös megváltásra nézve tagadólag felelő királyi válaszról gondolkozom, — mond Kölcsey — mindannyiszor kénytelennek érzem magamat emlékezetemmel a közelebb lefolyt három század történetén végig futni; s azok folytában a pályát, melyet a magyarországi kormány az adózó nép tekintetében állandóan követett, vagy^r követni látszott, vizsgálatba venni.

„Senki sincs, t. KK., ki nem tudná, miképen II. Wladislaw (kit isten haragjában adott a nemzetnek) uralkodván, a jobbagyság közönségesen felzendült s iszonyú dúlongásokat követett el. Elnyomattak ugyan, elvették büntetésöket,

s a csend helyreállott; de nehéz meghatározni, mi vala nagyobb bűn: az-e, mit a jobbágyok undok tettei által elkövetett; vagy az-e, mit a nemesség az ezen tettek szabott büntetéssel véghez vitt? Nem értem itt az ember-telen kínzásokat, miket Zápolyának találékony esze kigondolt; hanem értem azon országgyűlési határozást, mely nem csak az akkor élt jobbágyokat, de azoknak még meg sem született s következőleg a bűnben még részt nem vehetett maradékait is örökös szolgaságra kárhóztatá.“ Előadván ezután, mit tett háromszázadon át a kormány a nép ügyében; miként nyerte meg a néppártfogás színét, a népoltalmazó címét; miként párosult a népnek a kormánybani bizodalma a nemesség iránti idegenséggel; mi lassanként annyira növekedett, hogy, bár a kormány e század harmadik tizedében az adót és újonczsedést illetőleg, egyenesen a népet terhelte törvénytelen rendeletével; a nemesség pedig annak védelmében bátor elszántsággal lépett fel: a jobbágyokkal még sem lehetett elhiteni, hogy őt a kormány nyomja, a nemesség pedig oltalmazza; — beszédét tovább ekként folytatja:

„Köz vala a remény, mely az örökváltságnak a kormány által elfogadását bizonyosnak ilivé. Mert kit, illet inkább, mint a nép pártolóját, azon módot, mi által annak tulajdonszerzésre alkalom nyújtatik, két kézzel fogadni. És mi történt! Íme felterjesztők az úrbéri törvényeket, s az örökváltságról szóló szakaszra tagadó választ nyertünk. 8 mi okból? Mert, úgymond a válasz, e tárgy nem az úrbérré tartozik.

„Járatlan volna dolgainkban, ki nem tudná, hogy 1710 óta, mióta t. i. a rendszeres munkálatok megrendeltettek s elkészültek, valahányszor a kormány előtt nem tetsző tárgy hozatott fel, a legmindennapibb mód annak félrevetésére a rendszeres munkálatokra igazítás vala. Itt van végre az országgyűlés, melyen e munkák vizsgálatba vétetni elkezdettek; s most a félrevetési mód úgy változott meg. hogy

a kedvetlen tárgy a már kéz alatti munkálatból a még kéz alá nem jöltre igazíttatik. Az ily eligazítás kétségkívül nem egyéb szavakba burkolt, de okokkal nem támogatott megtagadásnál, s inár annyira el van használva, hogy általa elámíttatni egytlgyüség lenne. S én valóban nehezteléseim kijelentését el nem fojthatom, hogy miután e jelen tárgy a képviselői tábla részéről a főrendek ellen oly hévvel s oly sok fontos okokkal készítettett ki: a kormány emberei csak annyira sem tartottak bennlinket méltóknak, hogy fejüket valami más ok kitalálásán törték volna. Én tehát ezen okot oknak lenni el nem ismervén, reá felelni sem tartom szükségesnek. Mi azonban az elnök által a monarchia és aristokratia tekintetéből vett ellenvetésüket illeti, általában akarom megvizsgálni: az örökös megválthatási jog a monarchia s aristokratia és a népboldogság elveivel minő viszonyokban áll? Mikor aztán magában ki fog világosodni: mi az igazság? Az-e a mit a királyi válasz magában foglal; vagy az-e a mi a kerületi szerkezetben áll?

„Nézzük e választ egész kiterjedésében; s ha látjuk, miképen az materiális engedményeket elég bőven ad, morálisokat pedig általán fogva megtagad: tisztán ki fog tűnni egész szelleme. S e szellem csak ez: az adófundust lehetőségig tisztába tenni s egyszersmind nevelni. E szellem ellen magában gondolva, nem mondok semmit; de miután a kir. válasz csak ezt és csak ennyit akar, szeretném kérdeni: mit tett ez által tisztán az adózó népért? Én úgy hiszem: tisztán az adózóért semmit, hanem mindent a kincstárért, azaz önmagáért.

„Túl azon tehát, miket Mária Terézia s József császár tettek, semmi sem vala-e többé, a mit a kormánynak az adózó népért tenni kellett volna? Fájdalom, még igen sok van! Érzé ezt a képviselő test; s ezért igyekezett a népnek a társaságban meghatározott állást adni; s előtte a tulajdonszerzést lehetőségessé tévén, egyszersmind a szolgálás alóli felszabadulás útját megnyitni. A kormány ezt nem

akarja; s így a három század óta követni látszott haladási pályát egyszerre bezárván, a nemességnek, ki ellen a népet eddig védni látszott, tíz év lefolyta alatt másodszer készít alkalmat, azt elébbi pártfogója ellen oltalomba venni.

„Szabad költözést nyert a jobbágy, való; de azért már lehet-e ötét szabadnak mondani? Ne engedjük magunkat c szó által: szabad, megcsalatni. Ezen epitheton itt a költözést, nem pedig a jobbágyot illeti. Szabadon költözhet; de költözése által szabad nem leszen. Bátran állítom, a királyi válasz tartalma szerint, a jobbágy épen azon állapotban marad, miben József császár előtt kínlódott. .Eltöröltetett az örökös jobbágyság? Miként? Az adózó elhagyhatja urát. Való; de hová mehet? Más úrhoz l És mi feltétel alatt? A különbség csak ez: eddig szolgált folyvást egy urat; most már szolgálhat egymásután többeket. De szolgálnia folyvást kell, azaz örökösen kell. Ő tehát, a királyi válasz állván, örökös jobbágy lenni mint eddig meg nem szűnt; s bizonyosan nem is szán meg, csak akkor, midőn a tulajdonszerzés örökös megváltásnál fogva neki megadatván, szolgaságból szabadságba saját erejével felemelkedhetik.

„A szabadulásnak ez ideig három nyitva álló utai valónak: úgynevezett manumissiók. polgári birtokszerzés és nemesi jószágra juthatás.

„A manumissiókat a mi illeti: azok hazánkban elejétől fogva szokásban valónak, s általok nemcsak egyesek, de egész községek szabadnlak fel. Elmondanám, hogy a szabad városok ez úton állottak elő; de remélem, lesznek követek, kik a tárgy ezen oldalát bővebben fogják felvilágosítani. Czéломra csak azt jegyzem meg, hogy a királyi válasz e manumissiókat most eltörülni szándékozván, a szabadulásnak csak hátralévő két utai maradhatnak fenn.

„Szerезzen hát a jobbágy polgári birtokot! De hányadikat fogja a szerencse annyira kedvébe venni, hogy faluját, — hol parányi adózó birtokot nem szerezhett, elhagyván, városokba mehessen, sok ezereket érő javakat vásárolni?

S ha úgy, polgári birtokra jutható jobbágy ezrek közül válik egy: bizonyosan százezer közül nem fog egy találkozni, ki nemesi birtokba léphessen. Mert ha polgári birtoknál szegénység tesz akadályt; nemesi birtokra két hatalmas ellenséggel kell majd küzködni: egyik nevezetik incapacitásnak; másik aviticitás nevet hord. Incapacitás megtiltja őt, mint nemtelent, nemesi birtokot vásárolni; aviticitás megtiltja a nemest saját maga javait másnak eladni. E kettős tilalom közt nincs egyéb lehetőség, mint jószágot a kormánytól venni: melynek joga van egy felől a maga javait eladni, másfelől nemtelennek is jószágbirhatásra tehetséget kölcsönözni. Nem világos-e, hogy az incapacitás és aviticitás elvei közt, a manumissio elvének megrontása nem czélozliat egyébre, mint a jószágeladliatási jogot a kormány monopóliumává tenni, hogy így a nemesség saját ősisége mellett sorvadjon; minden vásárló pedig az egyedüli eladó kezeiből lehetőségig felrúgtatott áron venni kényszerítettessék? Egy szóval, t. rendek, látni való, miképen e bánásmód mellett a néptömeg legnagyobb számának úri szolgálattól szabad birtokra szert tenni lehetetlen leend; s azon szerencse kedvencein kívül, kik vagy polgári vagyont, vagy kir. adományt vehetnek, a többi milliómnak szabadságra más mód nincs, mint ha jobbágytelkét elhagyja s az isten szabad ege alá kiáll koldulni. Mert a kir. válasz mellett ott vagyunk, hogy Magyarországon, a szabad városi polgáron kívül, csak két emberosztály lesz szabad: a földesúr, ki a helységet bírja, s a koldus, ki a helység utczáin, hajadon fővel és mezítláb, irgalom és kenyér után kiáltozik!

„Mondja meg nekem valaki: miért, mi elvnek következésében teszi a kormány ezt? Monarchiái elvből talán? Bármennyit gondolkozzam, én a tettet a monarchia elvével egészen ellenkezőnek találom. Monarchiát nép nélkül gondolni nem lehet: s hatalmas monarchiát vagyonos népnélkül hasonlólag nem.

„Akár belső csend fentartása, akár kell ellenség elleni védelem forogjon szóban, akár a státus szükségéi jöjjenek kérdésbe: mindenik esetben csak vagyonos nép segíthet. Következésképp vagyonos néptől a monarchiának félni nem kell. Kettő van a mitől ő retteghet: vagyontalan nép és oligarchia. Amaz csendrontásra hajlandó, mert állapota kínosan nyugtalanító, veszteni valója pedig nincs. Emez hatalmas és büszke; s igazgatni akarván, a monarchia jogait örömeit magára ruházná által.. XVI. Lajos királyi székét Páris vagyontalan népe dönté fel: Napóleon császári hatalmát a saint-germaini paloták birtokosai ásták alá. S ezeken kívül több példákat felhozni szükséges-e?

„Ne menjünk ily messze. Csak azt kérдем: úgy, a mint a királyi válasz áll, el van-e véle érve a cél, mit oly világosan tűzött ki magának? Tisztában lesz tehát már az adófundus? Bizonyosan nem! Hiszen ott áll még a 1-ae 40-mus; ott állanak a kényszerített cserék, a kibecsültetések s több efélék: mind meg annyi bűvő zugok, miknek homályában a földesúri önkény elrejtkezhetik; s belőle az adófundus mind zavarba hozására, mind fogyasztására célja szerint dolgozhatnak. Ha a kormány az adófundust teljes tisztaságba tenni kívánja, nincs más eszköze: csak az örökös megválthatás. Az adózónak megváltott tulajdona csak az, mit illethetetlen adófundusnak mondhatunk; ha ez illethetlenség a kormány előtt kívánatos, miért annak megtörténhetését akadályozni?

„Kérдем tovább: az által mit a királyi válasz elfogad és kíván, adatik-e az adózónak több, mint eddig kezeiben vala? Bízvást mondhatni, nem! S nem vagyunk-e látni kénytelenek, miképen abból, a mi most kezeiben van, azon kilenez millió népszámhoz képest csekély három-négy millió forintnyi adót fizetni nem tudja? Minden törvényhatóság tele restánciákkal: s minden törvényhatóság kénytelen az adómennyiséget nem ritkán executiók által venni meg. Vájjon meg nem történik-e, hogy a kiküldött adóhajtó

eljön az adózónak ágyát elvenni, vagy hideg ősszel ajtaját leszaggatni? S midőn így a nyomorultnak beteg gyermekei a földön fetrengenek; midőn az északi szél kunyhóján keresztül süvöltöz: akkor igen is a kétségbeesés elkeseredésével ragadja el háznépétől az utolsó darab kenyeret, hogy árával tartozását szállíthassa. S ezen állapotban akarja a kormány a népet hagyatni? Nem akar-e neki szabadságot engedni, hogy minekutána országot és egyházat, megyét és urat, falut és előljárót s az ég tudja még mit mindent fizetni tartozik: legalább az úri, terhei közt minden bizonynyal legnagyobb, tartozások alól kimenekedhessék; s ez által a hazában lassanként egv boldogabb s fenmaradó terheit könnyen teljesíthető néposztály támadjon? S ezen van-e legkevesebb is, a mi a monarchia virágzatát elő ne mozdítsa?

„Vagy talán az aristokrátiának elve az, mely a nép tulajdoni jogait ellenzi? Elhinném t. rendek ha a magyar aristokrácia csak néhány igen kevés szánni, s általában gazdag és hatalmas nemzetségekből állana: de a mi aristokrátiánk sok ezer háznépet foglal magában: s c háznépek hasonlatlanul nagyobb része, szegénysége s míveletlensége miatt a néphez igen közel áll, s igen nagy szám jobbagytelkekre szorulván, s az újon alkotott törvény által adózásra köteleztetvén, a néppel épen összevegyült. Ily aristokrátiának elvei a nép tulajdoni jogának, mely az ő tagjainak egyik igen nagy részére is jótékonyan hat, ellenzője nem lehet. Népboldogságnak csak az istentől s emberektől elátkozott oligarchia lehet írügye; s szerencse, hogy polgári alkotványunk oligarchiát nem ismer. Ott igen is, hol oligarchia virágzik, hatalmasan szokott az a néposztály vagyonnossága ellen dolgozni. Mert jó birtokú nép, mint felebb érintöm, hatalmassá teszi a monarchiát; s e kettő közt az oligarchák, törvény alá szorítva, féktelen hatalmokat elvesztik. Olyan országban nincs módjok a trónus körül fellegportként tolongani, hogy a trónus sugaraí a néphez, s

ennek tekintetei viszont a trónushoz el ne juthassanak. Ott nincs erejük veszélyes nepotismust űzni, s az igazgatás minden ágait rokonokkal és creaturákkal megtölteni, hogy kény szerint uralkodjanak. Ott nem formálhatják magokat egyiptomi szent kasztá, melynek tagjai törvényen és igazságon gázolhassanak, s a hozzájuk nem tartozókat letapadják. Ily oligarchia elveivel a nép virágzásának előmozdítása hogy ellenkezik, azt igen is úgy hiszem; de ismét mondom: a magyar polgári alkotványban az oligarchia idegen.

„Gondoljuk meg: nálunk az aristokratia tagjai legnagyobb részben falukon, az adózók közt elszórva laknak. Már t. rendek egy pár száz ezernek milliók közt csendességben élni: ez bizonyosan a milliók jóakaratótól van függésben. S hogy e jóakaratot csak a kölcsönös bizodalom teremtheti: a csongrádi tisztelt követ igen jól jegyzé meg. De bizodalom, állandó, nyílt szívű bizodalom lehet-e oly emberek közt, kik úr és szolga viszonyában állanak egymáshoz? kik közül míg némelyik kiváltságokkal s tulajdon javakkal bir, a nagyobb rész azon javakból magát kizártanak szemléli? Példákkal mutassam-e meg, hogy a szolga, valahányszor alkalom adatik, urával miként bánik? Nem szükség a világ egyetemi történeteiben széjjeltekintennem; nem szükség a régi Kómából a Spartacus rabcsoportait, vagy a németországi paraszthatat, vagy a szent-domingói gyilkos jeleneteket felhoznom. Hazánk történeteiben a példák s borzasztóbbak mint akárhol. Említem a Dózsa vérengző tetteit; tudják a t. rendek a József császár alatti dolgokat Erdélyben; s ki az, ki még most is borzadva nem tekintene vissza a cholera évére, midőn némely megyékből a legrettenetesb tetek híre az egész országot keresztül-rázá? Felszólítom a kormányt: ily esetekben mi a mód, mely által bennünket megoltalmazand? Talán hóhérpallos és kötél V mik a bűnösök ellen fordíttatnak. Nyomorult eszközök! Mert ezek semmivé tehetnek ugyan egyes életet;

de itt nem egyesekről van szó: itt a szó azon halhatatlan, hódíthatatlan szellemről van, mely századok óta most lánggal lobogva, majd hamv alatt emésztődve ég. És ezt nem zabolázza meg félelem, nem győzi le hatalom; ezt csak megszelídíteni lehet. Nem egyébbel pedig, csak oly közös érdekekkel, mely a társaság tagjait egyformán kösse a hazához; s ez érdek csupán két szó: szabadság és tulajdon!”

„Aztán csodálkozom én, hogy a kormány nem látszik érteni, mire már két század tapasztalása megtanítbatá vala: miképen a nép oly fontos a státusban, mire rendkívüli figyelmet kell fordítani. Elmúltak az idők, mikor az arisztokratia állott fegyverben, hol a trón mellett, hol a trón ellen; most kincstár és katona a népből jön ki. S nem tudja-e, hogy az adózó erővel ragadtatik ki szülői, hitvese és gyermekei karjaiból, hogy midőn hosszú évi katonaságban a polgári élet minden viszonyaiból kilépve élt, végre, legtöbb esetben, táplálást nélkül haza eresztetik. s a tépett viszonyokat összekötni többé nem tudja: vagy tilalmas utakra kényszerítetik, vagy házról házra bujdos koldulni, s a gazdag asztaláról lehült morzsalék után kapdos. Ily helyzetben álló népre támaszkodni vájjon bátorságos-e? S midőn ezt mondom, ellenállhatatlanul tolalkodik emlékezetembe a szemrehányás, melylyel a bérhefogadott író, Gustermann, a magyar nemességet illeti: „Mert mi, úgymond, minden terhet a néppel viseltetünk, azzal oltalmaztatjuk a hazát; pedig annak hazája nincs, azt az országhoz s földéhez semmi érdek nem köti, mert tulajdont neki nem engedünk.“ Óhajtanám, bár ez az ember most itt lehetne, s szemeivel nézné, füleivel hallaná, mily kínos fájdalommal küzdünk mi a kormánynyal, mely azon tulajdont a népnek megadni nem hagyja Bizony kénytelen lenne elpirúlni; bizony kénytelen lenne a kormány tanácsosihoz fordulva, szemeikbe mondani, a mit Napóleon egykori minisztere egy

alkalommal mondott volt: „Uraim, amit tesztek, több mint véték, az hiba!“

„Azonban fájdalmas érzéseim közepette is bizonyos léleknyugalmat találok abban, hogy a nemességen fekvő százados szemrehányás terheit a kormány most saját magára fordítja; s e tett által felhatalmazva érzem magamat kikiáltani, — s ezen kiáltás elébb utóbb az egész hazán keresztül fog zengeni, ez a kiáltás elébb utóbb kilencz millió ember kebelét fogja dobbanásba hozni —; mert ime 1834-ben, a magyar nemzet törvényjavító országgyűlésén, a magyar nemesség az adózó népnek tulajdonszerezhetésre valahára utat nyitni szándékozott; s az, a ki ezen jótékony szándéknak ellene vetette magát, a kormány volt! Igen is, a kormány volt! A mi minket illet: mi a nép iránti kötelességhez e részben mind eddig hüvek valánk, s nincs egyéb hátra, hanem hogy annak teljesítésében továbbra is szent állhatatossággal megmaradjunk.“

De azon nemes tüzet, azon magasztos, emberi érzelmeket, melyekkel az ellenzék a jobbágyok állapotának javítása mellett küzdött, semmi sem tükrözheti vissza hívebben, mint Deák Ferencz beszéde, melyet különben is, mint a magyar szónoklat remekeinek egyikét, hiba volna, legalább is egy részében ki nem írunk az országgyűlés jegyzőkönyvéből. „Fájdalmas érzéssel érti, mond a szónok, a kir. válasz tartalmából: hogy ő Felsége az úrbéri V-dik t.-cz. 2-dik szakaszában általunk javallott örökös megváltásokat ezen törvényben kijelentetni nem akarván, legforróbb óhajtásunkat semmivé tette

„ Kettős volt ezen úrbéri munkában a jobbágyok iránt törvényhozói kötelességünk: t. i. engedmények által tüstént segíteni a jobbágyok szükségéin; de a jövőre is figyelmezve, egyszersmind önérzésüket az emberiség méltóságára emelni, és kifejtteni a kebleikben szunnyadó hatalmas erőt: az iparkodásnak, leginkább szabadság és tulajdon által nevededhető varázs-erejét.

E kettős kötelességen alapult az országos rendeknek úrbéri munkája; s ezen kettős kötelesség teljesítését várjuk a törvényhozásnak másik részétől — a kormánytól is.

De, fájdalom! e jelen kir. válasz várakozásainknak épen nem felelt meg. Mert midőn tőlünk egy részről új és ismét új engedményeket kíván; más részről a népet emelő és boldogító azon csekély szabadságot is, melyet mi megadni készek valánk, megtagadja, vagy legalább nem fogadja el; és így minden engedmények, melyeket a Kendek nemzeti kifejlődésünk édes reményében, nemesebb czéloból adtanak, általa nyomorult alamizsnává vannak lealacsonyítva. Ugyanazon kormány, mely az adózó népnek sorsát oly gyakran emlegette, rajta mindazáltal önhasznának feláldozásával csak ritkán segített; ugyanazon kormány, mely e jelen királyi válaszban tőlünk ismét áldozatokat sürget, de hazánk vérző sebeit, többszöri keserű panaszaink mellett sem orvosolja; most is. úgy látszik, csak azt akarja, hogy engedményeink által jobbágyaink a k. kincstárt gyarapító közterheket könnyebben viseljék; de arra nem hajlandó, hogy ezen nép az iparkodásnak és művelődésnek magasabb fokára emelkedve, feltalálja önkeblében tulajdon erejének és szorgalmának gazdagon jövedelmező tőkáját.

Pedig, ha mindenkor csak alamizsnát adunk, ha egyszersmind a népnek szorgalmát czélirányos törvények által nem ébresztgetjük: kötelességünket csak félig, és félig sem teljesítjük.

„Mert tekintsünk bár vissza századokon keresztül alkotott törvényeink sorára: tapasztalni fogjuk, hogy a törvényhozásnak ismételt engedményei sem voltak képesek a népet az ínségtől megóvni. Előre látható tehát, hogy az engedmények véghatárát még el nem értük; előre látható, hogy a szegény népnek sorsa jövőben is áldozatokat fog kívánni, ha csak törvény által módot neki nem nyújtunk, hogy ezen kérdés alatti szakasznak értelmében, a földesuraknak kára nélkül, sőt azoknak önkéntes meg-

egyeztével, alku szerint magának valamivel több szabadságot és biztosabb tulajdont szerezhessen.

„De nemcsak a jobbágyok sorsát rosszabbítaná, nemcsak azok szabadságát korlátolná ezen örökös megváltások eltiltása; hanem még a földesurak tulajdoni jogait is tetelesen sértené. Mert ezen úrbéri munkának IV-dik cikkelyében azt állítani: hogy a földnek tulajdona egyenesen a földesurat illeti; azt mondani, hogy minden jobbágyi adózás a földesúrnak kétségtelen sajátja: itt pedig megtagadni a földesúrtól azon jogot, hogy ezen sajátját önjobbágyainak alku szerint szabadon és szerződésileg átadhassa, valóban annyi volna, mint a valóságos tulajdonnak minden józan értelmét keserűn kigúnyolni, és a tulajdonosnak szabadságát szükség nélkül, sőt a közjónak kárával semmivé tenni. Nem azért gyűltünk pedig itt össze, hogy a hasznos szabadságot korlátoljuk; hanem azért, hogy szabadságot terjesztve, védve és erősítve, polgártársainkat boldogítsuk.“

Megmutatván ezután, hogy nem is új és szokatlan az intézkedés, melyet a rendek követelnek; hogy az örökös megváltások, egyes esetekben, hajdan is divatoztak; miként ezt számos szabad mezővárosaink s örökösen megváltott községeink létezése bizonyítja; — megmutatván továbbá, mennyit nyert ezen örökös megváltások által a földesur, ki ekként a maga sajátját oly áron adta el, milyent azért egyébként nem kapott volna; és, mi még fontosabb, mennyit nyertek a jobbágyok, kik azóta kettőzöttetett iparkodás által tehetősek, szabadok és boldogok; s mennyit nyert végre a közjó, miután azon földek a megváltás óta sokkal számosabb, vagyonosabb, míveltebb és megalégedetebb polgárokat táplálnak, beesőkben pedig még a közterheket nem viselő nemesi földeket is sokszorta meghaladják: ekként folytatja beszédét:

„Nálok — e megváltott községekben — a népesedés, a faluk nagysága, csinosodása és a lakosok vagyonsága folyvást nekeddik; nálok csak a gondos iparkodást, s az

abból származott jóllétnek kedvesen meglepő képét látni mindemből. Egy szóval: a ki ezen községeket közelebbről ismeri, ha csak a nemzet kifejlődése iránt minden érzés ki nem aludt kebeléből, lehetetlen nem óhajtania, hogy bár hazánkban mennél több eféle csinos és boldog helységek támadnának. Pedig kérdezzük meg bár a szomszéd vidéknek szegényebb lakosától: hogy ezen megváltott községek mi által lettek virágzókká? Azt fogják sóhajtva válaszolni: hogy azért, mert szabadok és szabadság által boldogok! Van igen is a népnek szívében egy ösztön, mely ha századokig szunnyadóit is, örökre kialudni soha nem fog; s ezen ösztön a törvényes szabadság vágya és érzete. Nem lehet ezen ösztönt gátló törvényekkel elfojtani; mert végre gátokat rontva, kártékony lehetne féktelen rohanása. De hatalmunkban áll azt, hasznos törvények által a legnemesebb célra, hazánk nagyságának emelésére s a nemzeti szorgalom és erő kifejtésére vezérelni.

„Ilyen hasznos és célirányos törvény az említett V-dik cikkely kérdés alatti 2-ik szakasza. Ezt tehát félretenni, részéről véteknek tartaná a nemzet ellen, mely tőlök várja a haza boldogságának sikeres eszközölését. De mik is lehetnének okaink arra, hogy ezen intézkedést, melyet a földesurak önhaszna tanácsol, a népnek boldogsága sürgetve kíván, törvényeink pedig nem tiltanak, egy oly intézkedést, melyből eddig is csak áldás és boldogság eredeti, most egyszerre félre vessük?“ Megczáfolván aztán a királyi személy nők által az incapacitásból felhozott érveket, s megmutatván, hogy a törvényjavaslat még evvel sem ellenkezik, így folytatja:

„Vagy talán itt is az ősiség törvényeinek erőtetett magyarázatából kívánunk a nemzet boldogságának új akadályokat összerakni? Szegény nemzeti a sors átka, úgy látszik, csakugyan úgy akarta, hogy a magyar soha virágzó, sóba igazán boldog ne lehessen. Mert íme, századokig küzdött a nemzet külső és belső ellenségeinek minden

szabadságot eltipró hatalmával; vért és életet pazarolva, századokig küzdött a szabadságért: és midőn harczi elmúltak, most midőn a béke ölében az egyes polgárok boldogságából kellene kifejlődni a nemzet nagyságának, most ime, a nemzet osztályai között minden kölcsönös bizodal-
 márt elzáró fal gyanánt, mi magunk állítunk fel egy irtóz-
 tató rémképet, reáfűzzük a leroskadt feudalismusnak hajdan
 csillogó rongyait; elszigeteljük általa hazánkat Európa
 míveltségétől; félrevetjük miatta még azt is, a mit önta-
 pasztalásunk boldogítónak bizonyít: és mi, kik büszkén
 szabadoknak hirdetjük magunkat, nyomorult rabjai vagyunk
 ezen rémképnek, mely a nemzeti nagyság kifejlődését első
 bimbójában elfojtja, — s ez a rémkép a roszúl értett, a
 roszúl magyarázott aviticitás. Igazságtalanok volnánk elő-
 deink iránt, ha még azt is állítanánk, hogy ők az ősiség
 törvényei által a népet magoktól és a szabadságtól vég-
 képen elszigetelni akarták; hibáznánk, ha talán azt hinnénk,
 hogy a jobbágyoknak magokat földesuraik megegyeztével
 megváltani hajdan szabad nem volt. Szerették őseink is
 szabadokká tenni azokat, kik a nép közöl magokat tehet-
 séggel és míveltséggel kiemelték; sok földesúr hajdan is
 felmentette jobbágyait, sok község örökre megváltotta ma-
 gát a jobbágyi adózások alól; s így származtak a szabad
 községek“ Miután végre a kormánypártiak egyéb,
 jobbára igen gyarló és kicsinyes ellenvetéseit, minő például,
 hogy az örökváltság némely családok pazarlás! hajlamát
 legyezzetné s azokat tönkre juttatná; hogy az örökváltság
 kérdése nem tartozik az úrbéri munkálatba, stb. megezá-
 folta; ekként fejezé be szép beszédét:

„Vétkes mulasztás nem alkotni törvényi, mely a sza-
 bad és boldog polgárok számát szaporítsa; de olyan tör-
 vényt alkotni, mely azok eddig számát is kevesítse, —
 oly törvényt alkotni, mely azokat is, kik a sors kedvezése
 által a törvénynek engedelme vagy legalább elnézése mellett
 magokat jobb sorsra emelték, a jobbágyi adózásoknak egy-

kori járma alá ismét visszataszítja, nem elmulasztás, hanem oly cselekedet, melyet a hazának java épen nem követelhet. Pedig ha javaslatunk félrevetetik, ha múltat és jövődőt biztosító világos törvény által ki nem jelentjük az örökös megváltások szabadságát: nemcsak jövőre vetettünk gátot a haza virágzásának; hanem az eddig boldog és virágzó szabad községek sorsát is kockáztatjuk. Ha javaslatunk törvénynyé válhatik, fél század múlva más fényben, más erőben áll fenn a magyar; ha ellenben a kir. válasznak óhajtásunkat megtagadó tartalmához járulunk, az eddig megváltott községek sok ezer lakosinak mostani szabadsága is fel van dűlve; s ezek átka, ezek keserű könnyei kísérik e jelen törvényhozásunk emlékezetét. A szegény adózó népnek reánk függesztett epedő tekintete tőlünk enyhülést és szabadságot kért vala: mi azonban csak alimizsnát vetettünk neki; de a szabadságot azoktól is készülnök elvonni, kik azzal eddig birtanak; pedig csak ott igazán boldog és virágzó a haza, hol a földet szabad kezek művelik; ott erős a nemzet, hol a tulajdont és függetlenséget szabad kezek védik.“

E fényes szónoklatok, melyeket a kormány- s conservatív-pártiak elv tekintetében meg nem támadhattak, s legfelebb azon igen gyarló érveléssel ostromolhatának, hogy az örökváltás kérdése a királyi válasz értelmében halasztassék el, e napon még teljes diadalt vívtak ki. Hasonló szilárdsággal harczolt az ellenzéki többség a következő üléseken a jobbágyosztálynak teendő két másik engedmény mellett is, miszerint t. i. az úriszék hatósága az úrbéri perekben eltöröltetni, s a jobbágyoknak a személy- és vagyonbiztosítás megadatni kívántatott. A törvényjavaslat e szerint teljes épségében küldetett ismét át, hozzájárulásuk kieszközlése végett, a főrendekhez. De ezek többségénél, mely a törvényjavaslatot elébb, bár hosszú küzdés után, elfogadta volt, a királyi tagadó válasz már legyőzte

az igazság és lelkiösmeret kiáltó szózatát; s a javaslat a kir. válasz értelmében visszavetett.

Időközben pedig a kormány sem maradt vala tétlen. Látván, hogy a rendi többséget a válaszában kifejtett gyöngé érvvel le nem győzheti; s a kancelláriától c végre megbízott, folyton Pozsonyban működő Wirkner titkár sem boldogúl fondorlataival, melyekkel az ellenzéki követek néhányait körülhálózni törekedék: más, hatékonyabb módhoz folyamodott, szétrebbenteni az ellenzéki többséget. Látni való volt, hogy e többség el van tökélve, inkább törvény nélkül oszlani szét, mint sem az úrbéri javaslat leglényegesb pontjait feláldozni. Nehogy tehát a felelősség súlya akár a gyűlés feloszlata, akár a javaslat ismételt visszavetése által a kormányra háruljon, s a közvélemény ellene zúdúlván, a nép tőle elforduljon: magában a rendek házában akarta megbuktatni a kérdést, rájuk tolni a közvélemény kárhoztatását, melyet a kérdés megbukta maga után vonand. Ezt csak az által lehetett végrehajtani, ha a nemesség némely megyékben a követutasítás módosítására reábiratik. E végett tehát az ellenzék soraiban álló megyék főispánjai s adminisztrátorai Pozsonyból hirtelen eltűntek s megyéikben közgyűléseket hirdetvén, az úrbéri javaslat kérdéses pontjait tanácskozás alá vétették. Ez azonban csak forma miatt történt; mert céljokat már a gyűlések előtt jigykeztek csábításaik s vesztegetéseik által elérni a köznemesség kebelében. Ügynökeik, az úgynevezett kortesvezérek, általok betanítva, nagy zajt ütöttek a megyékben, egyenes vádat emelvén a szabadelvű követek ellen: miképen veszedelmes demokratiai elveket hirdetnek, a reformokat a nemesi kiváltságok megrontására, republikái irányban jigykeznek keresztülvinni az országgyűlésen; minél fogva veszendőben van az országnak nyolcz százados aristokratiai alkotmánya. És a köznemesség tudatlan vagy elfogúlt tömegét nem volt nehéz feladat ilyféle izgatásokkal tévútra vezetni; minek az lőn következménye, hogy az

utasítások egynémely megyében valóban akként módosítottak, miszerint a követek a királyi válasz értelmében legyenek kötelesek szavazni.

Ily módon csak néhány megye pártolt el ugyan a szabadelvű reform zászlója alól; de e néhánynak színváltozása is elégséges volt arra, hogy a szabadelvű reformpárt, legalább a fenforgó kérdésekben, kevesebbséggé olvadjon az országgyűlésen. A követek tehát, kiknek utasításai ekként módosítottak, minden módon ügyekeznek vala reábirni megyéiket, vennék vissza utóbbi végzéseiket. Ezek egyike, Kölcsey, ki, miként általában a radikál reformnak, úgy a nép polgári jogosításának is legbuzgóbb, legerélyesebb pártolói közé tartozott, követi állásának megtartását is e feltételhez kötötte; sőt megyéjének sürgetésére, az év vége felé annak egy közgyűlésére személyesen is megjelent. Elment oda Wesselényi is, hogy barátját s benne az ügyet támogassa. A gyűlés rendkívül élénk, sőt zajos volt. Wesselényi hevesen kikelt a kormány eljárása ellen; mi miatt utóbb, mint látandjuk, hűtlenségi kereset alá is fogatott. Mind hasztalan: Szatmár megye, valamint a többi elpártolt megyék is, megtartották újabb utasításaikat; s Kölcsey társával együtt még csak búcsúzni ment vissza Pozsonyba. A bánat s bosszúság itt a lánglelkű férfiú elvesztése miatt közönséges volt, úgy a követi kar szabadelvű felekezetében, mint az országgyűlési közönségben. Kossuth gyász szegélyzettel küldé szét írott országgyűlési tudósításai lapjait. Az ifjúság, mely mindjárt lemondása hírének megérkeztekor fátyolt kötött, egész politikai tünetéssel fogadta s bocsátá vissza megyéjébe, búcsúbeszédének elmondása után, az ünnepelt szónokot s rendíthetlen lelkű hazafit. „Ide jöttünkkor, mondá e beszédében, többek közt két erős kívánat uralkodott lelkeinkben: emelkedést adni az adózó népnek, s a földbirtokot állandóbb és biztosabb alapra helyezni. Azt hívök, hogy e kettőt megtenni itt az utolsó idő, itt a legszebb alkalom: midőn törvényhozás

útján, a fejedelem és nemzet közti békés tanácskozásban eszközölni lehet azt, a miért máshol vérpatakok folytak s inség borított el egész országokat. E hit által vezérelve indultunk el országgyűlési pályánkon; és boldogságot leltünk abban, hogy saját meggyőződésünket küldőink óhaj-tásaikkal párosíthattuk . . . Megyénk jónak látta, a királyi válasz mellé állani; mi tehát helyünkről leszállot-tunk Jelszavaink valának: h a z a és h a l a d á s. Kik a haladás helyett maradást akarnak, gondolják meg: mi-képen . . . korszerinti haladás é p e n m a r a d á s t h o z m a g á -v a l ; vesztég maradás következése pedig senyvedés. Isten őrizze meg e nemzetet minden gonosztól; isten virraszsa fel e nemzetre a teljes felvirágzat szép napját! . . ."

Az örökválság s a törvényjavaslatban a jobbágyosz-tály számára tett egyéb jogi engedmények felett ekkoron már megkondúlt a halálharang; mert már a tárgyalás be-fejezése előtt bizonyos volt, hogy a fontos reformkérdés meg fog bukni. A szabadelvű követek azonban még az utolsó vitatás alkalmával is csak makacs védelem után adták fel az annyi lelkesedéssel pártolt ügyet, A kedélyek ingerültségét, mely aztán, több más okok is hozzájárulván, az egész országgyűlésen keresztül húzódott, semmi sem ábrázolhatja élénkebben, mint magok a törvényjavaslat felett tartott utolsó beszédek. Közöséges volt a meggyő-ződés, hogy a jobbágyosztály javára adatni szándéklott erkölcsi engedményeket leginkább a demokratia rémeitől rettegő főrendek conservativ pártjának befolyása buktatta meg: ezek ellen önték ki tehát ingerültségük egész hevét az ellenzéki képviselők. Es ebben még maga Nagy Pál is velők tartott, ki egyébiránt, az aristokratiai alkotmány hive, már sokban annyira elmaradt az ellenzék többségét képező radikál reformpárttól, hogy több kérdésben szinte conser-vativ pártinak tekintették.

„Hogy a különböző néposztályok közt vonandó éles elkülönbözési vonal elveiből, — úgy monda egyebek közt —

egyáltalában nem lehet demokrátiát következtetni: mindenki belátandja, kinek csak féligmeddig helyes fogalma van a demokráciáról; miért is azoknak, kik elveim ismételt nyilvánítása után is mindig demokráciáról vádolnak, nem javasolhatok mást sürgetőbben, mint hogy mennél előbb orvosról gondoskodjanak. — Hogy pedig azok közül is, kik a kérdéses három pontot velem együtt pártolták, senki nem is álmodott demokráciáról: azt amaz oligarchák is tudják, kik ilyféle híreket terjesztenek, s a kormánynak legtisztább szándékainkat is ijesztő rémekként adják elő. Mert habár az oligarchia a bölcseségnek kizárólagos birtokában hiszi is lenni önmagát: azért még nekünk is van egy kevés értelmünk, minél fogva átláthatjuk, hogy Magyarország a világ minden tartományai közt legkevésbé alkalmas respublikára; miután annak külön rangú s nyelvű lakosai egymást a respublikának bizonyosan mindjárt első éveiben fölemésztenékA nemesség szereti alkotmányát s nemesi szabadságát; de annak józanul gondolkodó része szereti a földművelő népet is, mint embereket, szereti a népet, mely őt táplálja, védi, mely az ország terheit hordozza. Egy szóval, az egész nemzet szereti királyát, régi fejedelmi házáat, szabadságát és a népet; és, néhány dicséretes kivételekkel, csak azon oligarchiát nem igen szereti, mely aristokratiai alkotmányunk elnyomása által, a népet és nemességet egyaránt megvetve, magát kevélyen az egész nemzet föbbe emelni szándékozik. Azon oligarchiát nem igen szereti a nemzet, mely a népet, bár annak nagyobb része neki szolgál, nem védelmezi; mely az 1825-ki országgyűlésen is ellene volt az adóhátralék elengedésének s a törvénytelenül szedett adó jövőrei beszámolásának. Azon oligarchiát, mely szinte azon országgyűlésen eme szavakat: „hogy a nyilvános pénztárak megkárosítói s az adózó nép elnyomói minden rang és méltóság különbsége nélkül keményen bűnhesztessenek“, — a törvényből kihagyta. Azon oligarchiát, mely az adómennyi-

séget egyre fölemelni törekedik. Azon oligarchiát, mely, hogy a maga fényűzését, s pazarlását folytathassa, a papírpénz értékleszállítása által polgártársai vagyonának nagy részét már elnyelte; s mi ezeknek még megmaradt, azt is elnyelni törekedik. Azon oligarchiát, mely a nemességnek sem barátja, s melynek főczélja magát arrondirozni, mi magyaréi, körülbelül a nemesség kürtását jelenti; s mely e célra oly buzgón törekszik, hogy egyedül a szomszéd Mosony vármegyében, hol a múlt század elején 300 nemes családnál még több lakott, jelenleg három alig létezik. Ezen oligarchia, azon meggyőződésben lévén, hogy a haza boldogsága egyedül az ő jóllétükben fekszik, nem is képes boldognak képzelni azon országot, melyben a családok milliói, törvényes szabadság védelme alatt, állapotjuk szerint megelégedve élnek s polgári jóllétnek örvendenek. Ezen oligarchia csak abban helyezi a haza boldogságát, hogy, midőn kastélyának ablakaiból kinéz: e törvényjavaslat egyik pontja visszavetésének következtében, mindent mi látkörébe esik, a maga tulajdonának nevezhessen; másik pontja visszavetésének következtében, pálczája előtt mindenki remegjen, mindenki kezét, nyalja; és midőn vagy 30 angol paripával s 300 vadászebbel, a rókavadászaton, a szegény adózó vetéseit legázolja, seholy se találkozzék egy földművelő tulajdonos, a ki elég vakmerő lenne, az ifjú úr lovának kantárát megragadni s Bürgerrel mondani: „Du wärest Obrigkeit von Gott? Die Gottheit spendet Segen; Nein, nicht von Gott bist du, Tyrann!“

„Ezen oligarchiának most nem akar fejébe menni az örökváltság. Ő volt az, ki dühében a demokratia nevét feltalálta, mi csak szánakozásra méltó; mert bár az örökváltságnak a különféle igazgatási formákkal egyáltalában semmi köze, hanem az egyedül azon igazság követelése, mely a kormányformák minden nemeinél a polgári társaságnak legelső feladata: mégis ha irányához illő epithetont akarnánk keresni, azt egyáltalában nem demokratiainak,

hanem tisztán monarchiainak kellene neveznünk. Innen van, hogy az urbáriumnak kivált monarchiái behozatalánál az örök szerződések különösen pártoltattak; hogy azokat a kormány azóta is sok esetben önkényleg s erőszakosan fentartotta: hogy az örökváltság a szomszéd Ausztriában, mely tisztán monarchiailag kormányoztatik, már 1772 óta minden demokratiai következesek nélkül gyakorlatban van....; sőt a monarchiailag kormányzott Ausztriában, oly paraszt községek is találhatók, melyek nemcsak úri tartozásait örökre megváltották, hanem az úrtól még aloldiumát s minden más jogait is megvették, úgy hogy a község most önmaga magának földesura

„De előre is látom, hogy mind ennek nem lesz hatása azon oligarchiára, mely a kormányt a maga hajtogatásával környezi s az egyes vármegyét elcsábítja. Győzni fog tehát ismét az oligarchia a nemzet tömege ellen, melynek érdekeit a magáéinak szünetlen feláldoztatni kívánja, azt állítván, hogy ő a trónnak valódi támasza. Szükség azért ezen állítást kissé bővebben megvilágosítani Hosszan mutogatván ezután, miképen a főnemesség a francia háború korában is, semmi hasznára nem, sőt mind a katonaszedés mind a fináncziák tekintetében, nagy hátrányára volt a kormánynak, — ekként végzi beszédét: „Hogy a kormány ily támaszainak kedvéért a nemzet egész tömegének legszentebb érdekeit feláldozza, hihetetlen; s azért teljes bizodalommal remélem, hogy mihelyt e tárgy a törvényalkotásnak még egyszer elejébe fog terjesztetni, felséges királyunk nem fogja hű népét legszebb reményeitől megfosztani.“

De hasztalan volt ott minden okoskodás, hol a többség mesterségesen volt előkészítve. A három nagy fontosságú reformkérdés a deczember folytában tartott, rendkívül heves ülésekben megbukott; s az örökváltság 26 megyének szavazatával 22 ellen —, az úriszékek korlátozása 25 szavazattal 23 ellen —, a parasztok személyének és vagyonának

biztosítása 27 szavazattal 21 ellen a királyi válasz értelmében módosított. A december 30-kán tartott országos Ülésben, midőn a jobbágyok személyét s vagyonát biztosító VIII-dik t.-cz. javaslata utoljára forgott szőnyegen, Deák, Nagy Pál. Klauzál, Palóczy, Beóthi, Balogh, s több más szabadelvű követek még egy ostromot kísérlének meg a kormánypárt ellen, s lelkesedésben és ékesszólásban önmagokat is meghaladni látszanak, hogy a nagy fontosságú t.-czikket megmentsek. Az érveket, melyekkel a harcz a két részről folytatott, leghívebben tünteti elő Deák beszéde, melyben az erős logikájú szónok a kormánypártiak főbb indokait sorra megczáfolá.

„Midőn — úgymond — ezen úrbéri VII-dik t.-czikket elsőbben olvastam, nem véltem volna, hogy annak tiszta s egyszerű igazsága mellett védelemre kelünk valaha szükséges lehessen. Hiszen az 1-ő szakasz csak azt rendeli, hogy^r törvényes kihallgatás és bírói elmarasztalás nélkül a jobbágyot személyében vagy értékében háborgatni nem szabad. S ez oly világos alapigazság, mely a polgári társaság helyes fogalmától elválaszthatlan; mert nélküle a társaság közczielját. elérni nem lehet. A 2-dik szakasz pedig hatalmat ad a sértett félnek, hogy sérelmének orvoslását a rendes bíróság előtt törvényes úton követelhesse; s ez az előbbinek oly egyenes és természetes következése, hogy nélküle a törvény oltalma csak pusztá és sikereden képezet. Valóban, ha számos esetek el nem szoktattak volna az efféléken bámulástól, azon bámulnék leginkább, hogy valaha szükségessé válhatott törvény által kimondani ezen alapigazságokat, melyeknek törvény nélkül is minden ember kebelében létezni kellene. Azonban nálunk még igen sok lehető és igen sok szükséges.

„A kir. személynök és némely követek azt hozták fel ezen t.-czikk 1-ső szakasza ellen, hogy az már magában hiányos, elégtelen és könnyen zavart okozható. Mert tétetik ugyan említés arról is, hogy a törvény által megszabott

esetekben, bírói elmarasztalás előtt is szabad a letartóztatás. De mivel ezen meghatározott esetek kifejtve és elszámálva nincsenek, könnyen balmagyarázat s félreértés következhetik; s mind addig, míg ezen esetek az illető rendszeres munkában egyenként tanácskozás és határozás alá nem kerülnek, a VIII-dik t.-cz. rendelkezése nemcsak sikereden, hanem káros is. — Ha mi csak most állanánk össze legelőször polgári társaságba, ha csak most alkotnánk legelső törvényeinket, melyek belső elrendelésünket és a közbátorságot tárgyazzák: akkor igen is fontos lehetne ezen ellenvetés; akkor magam is azt kívánnám, hogy a hol a polgárok biztosítása kimondatik, ott tüstént elszámoltassanak mind azon esetek is, melyekben a köztársaság épen a közbátorság fentartása miatt, rendkívüli eszközökhöz nyúlhat és nyúlni kénytelen. De mi már századok óta polgári társaságban állunk; vannak belső elrendezkedési törvényeink, melyek a közbátorságot biztosítják; mert mi a társaság köz kincsét, a személy és vagyonbeli bátorságot is privilégium mellett, kizárólag csak magunk bírjuk. Az áldott *Prima e Nonus* gondoskodott arról, hogy nemes ember önkény és erőszak ellen bátorságban legyen; és küldőink nem igen vennék kedvesen, ha ezt a *l-mae 9-t* elterülnénk. A magyar törvényhozás időnként meghatározta mind azon eseteket, melyekben a nemes embernek rögtöni letartóztatása szükséges vala; s így hazánk lakosinak egy osztálya már bir azon jussal, melyet a VIII-dik t.-czikkben szegény adózóinknak is óhajtanánk megadni. Ezt kell tehát minden kivételeivel és megszorításaival a nemzet egyéb osztályaira is kiterjeszteni: s a közbátorság szenvedni nem fog; sőt inkább minden polgárra nézve biztosítva lesz. Mert ha ezen szabadság a státus céljával megegyez; ha elengedők a nemesekre nézve azon kivételek, melyeket törvényeink c részben tettek: elengedők lesznek azok a jobbágyokra nézve is; ha pedig ott sen elengedők: akkor ott is változtatás és megszorítás szükséges. Ha azonban engem

arról, számos példák és köztapasztalás ellenére is, meggyőzhet valaki, hogy a privilégium több méltóságot és erkölcsösséget ad minden nemesnek és maradékának, mint a mivel nem-nemes polgártársaink élhetnek és bírhatnak; ha meg lesz mutatva, hogy a privilégium biztosítja közbátorságunkat: akkor fejet hajtva kész leszek elismerni, hogy az ilyen privilegiált, jó erkölcsű, méltó osztály különös kedvezésre méltó, s a közbátorsági törvények oltalmát is mások felett csak ő érdemli meg.

„Gömörnek érdemes követe például Frankhon és Angolország törvényeit hozta fel s állítá: hogy ott is, kit a constabler fején pálczájával megillet, vagy a rendőr letartóztat, ellentállni nem mer, habár első pair is. De épen ezen előadásban felelt meg önmagának érdemes követ ur; mert ott a törvények szentsége oly tiszteletben áll, hogy a leghatalmasabb pair szintűgy mint a legszegényebb polgár enged és kénytelen engedni az őt letartóztató constablernek. Nálunk azonban a törvény súlya csak a szegény adózót nyomja. Állapítsuk meg azt, hogy a közbátorságot biztosító törvények oltalma nálunk is minden polgárra egyformán terjedjen ki: s akkor a törvény nevében eljáró constabler nálunk is oly tekintettel fog bírni, a milyennel most, különösen a magyarországi pairekre nézve nem bír. — Vas vármegyének érdemes követe azt állítá, hogy a jobbágy nálunk is minden sértés ellen biztosítva van: mert a földesúr violentialis per útján megbossúlja jobbágya sérelmét. Nem ereszkedem abba, hogy az természet elleni dolog, midőn polgári társaságban a sértett fél önmaga elégtételt nem is kereshet; hanem a törvények oltalmának felhívását is urának kegyelmétől kell várnia. Csak azt jegyzem meg gyakorlati tekintetből: hogy az eféle violentialis perek az összeveszett szomszédok és közbirtokosok között gyakran voltak ugyan a bossúnak eszközei; de csakugyan kevés példa van arra, hogy barátságban élő földesurak egymást a jobbágy sérelmiért porbe idéztették volna. Ily

esetekben közönségesen pipa s kártya közben végzik el a földesurak az egész dolgot, gyakran a jobbágy rovására; s a panaszolkodónak földesura nem egyszer mondotta azt: én egy hitvány parasztért szomszédommal, komámmal vagy atyám fiaival összeveszni s perlekedni nem fogok. Ez azon dicsért földesúri pártfogás! — Azt is említék némelyek, hogy ezen VII-dik czikkely már azért is hiányos, mert nem az egész nyolcz millió nem-nemest, hanem azoknak csak egy részét, a jobbágyokat, foglalja magában. Különös valóban ezen ellenvetést ép azoktól hallanom, kik azon esetben, ha e törvény, az ország minden lakosairól szólana, elsők keltek volna ki ellene, és bizonyosan azt mondták volna: hogy e törvény nem az úrbérbe tartozik, mert nem egyedül a jobbágyokról, hanem az ország minden lakosiról szól. En e törvény jótéteményét minden polgárra kívánom kiterjesztetni; de minthogy az úrbérben csak a jobbágyokról rendelkezünk: mindenek előtt azokat kell e törvény védelme alá állítanunk. — Árvának érdemes követe azt mondá hogy, ha nyolcz századig ellehetek adózóink e törvény nélkül: el lehetnek még egy pár évekig. De ez valóban különös egy okoskodás, melyből furcsa következtetéseket vonhatnánk. Hiszen évezredekig el lehetett a világ a keresztény vallás nélkül: tehát el lehetett volna tovább is. Őseink századokig nem valónak keresztények: még sem kárhoztatják őket, hogy azokká lettek. Nyolcz századig el lehettek a jobbágyok urbárium nélkül: mégis igen hasznos volt azt a múlt század második felében hazánkba is behozni. A haszonvételnek szabad eladása századokig nem vala megengedve; s azt mégis megállapító a jelen törvényhozás.

„Én ismételve mondom: hajó a törvényjavaslat, haladék nélkül el kell azt fogadni; mert minden ilyes halogatás a nemzeti közboldogságnak valóságos meglopása. Nem oszthatom, — folytatja a szónok keserű gúnyorral — nem oszthatom Somogy vármegye követének véleményét azon egy pontban: hogy e tárggyal sem a birtoklási

képesség sem az ősiség összeköttetésbe nem hozhatatik. Mert íme a t. rendek nem valának hajlandók a jobbágyoknak megadni a birtokbeli capacitást; de megkívánják nálok hagyni a botbeli capacitást. Az aviticitás, minden nemzeti szorgalmat és kifejlődést elfojtva, súlyosan nyom bennünket; de még sem akarják azt, úgy látszik, elterülni a t. rendek; sőt még a jobbágyoknál is meghagyják a nyolez százados botbeli aviticitást, hogy t. i. „prolit a majoriba» suis acceperant,“ ezután is úgy bírják; mert igen szép, igen jóltevő és hasznos elv a régít fentartani, csak azért mert régi . . .“

Hasonló keserű gúnyor vagy levertség színezi több más jeles szónokaink beszédeit is. „Igaza van Uümör követének, mond Klauzál, hogy nincs nagyobb szerencsétlenség, mint ha a nép közt nyugtalanság magvai szóratnak el. De lelke mélyében meg van győződve, hogy ezen t.-czikk meghozása ilyes magvakat nemcsak el nem szórna; sőt még nem hozása fogja elszórni és növésre gerjeszteni azokat, melyek az isteni s emberi igazság szerint meg. nem tagadható jogok megtagadásával már elszóratnak. Mindenekben, még a személyes bátorság társadalmi jóvoltában is. privilegiális vonalok választják el magyartól a magyart. Ezek szülik a békétlenséget; ezek okozzák, hogy az erőteljes Magyarhon folyvást colonialis állapotban sorvad, s nem is fog egyhamar azon polczra emelkedhetni, melyet alkotmányos nemzet létére elfoglalhatna. Fájdalom azonban vannak és igen sokan vannak, kik minden hasznos intézeteknek azt vetik ellene, hogy népünk még nem ért meg reá. Adja isten, hogy a kormány ily értelmű tanácsosainak javaslatit soha meg ne keserülje. A szónok azonban e balvélemény megczáfolására elegendőnek látja hivatkozni a jamaikai rabszolgáknak adott ama szabadságára, hogy törvényes bírótól függenek s azon jogokra, melyekkel a muszka czár a besszarabiai jobbágyokat 1834-ben felruházta; — s egyenvonalt húz ezek s hazánk

népének állapotja közt, egyenvonalt, mely a magyar nép állapotát borzasztó alakban tünteti elő.

Még élesebb volt, élesebb a szokottnál is Nagy Pál, kinek annál inkább fájhatott a javasolt törvény megbukta, minthogy már 1807-ben is, törvényhozóink közt első, sürgette volt a nép állapotának javítását. „Hallottam, úgymond, hogy némelyek azon ok miatt akadnak fel a személyes biztosságnak ezen VII-dik czikkben kimondott elvében, mivel abban némi mocskot vélnek feküdni s olyas vádat, mintha nálunk ekkorig a jobbágyok személye törvény által biztosítva épen nem lett volna. Én megvallom, hogy vannak nekünk ilyes törvényeink; de ezek hasonlítanak azon törvényekhez, melyekről így szól Horatius: „Malis v e t i t a l é g i b u s a l e a.“ Törvény által van a koczka tiltva; s úton útfélen koczkáznak. Törvénynyel tilalmazzák a békés polgárok személyét sértő kicsapongásokat; de el lehet rólok mondani: „malis vetita legibus in omnes grassandi licentia.“⁴ Mit csinálnak sok helyütt a földesurak s góromba tisztjeik a jobbágyokkal? Szükségtelen említenem. Tudjuk azt is hogy a szolgabíró. esküdt, commissarius sokszor bizony csak úgy „ex abrupto“ jól megvágatja a szegény embert; és fájdalom, gyakran büntetlenül, a katonatisztek is lefelé a káplárig. Ezek, kiknek Ausztriában cassatio büntetése alatt tilalmas a paraszthoz csak egy újjal is nyúlni, — nálunk, ha bálba mennek, s a forspont nem jön hirtelen, jó sort vernek a falusi becsületes bíróra. Látjuk tehát, minő bátorságban van a jobbágy személye eddigi törvényeink mellett. Száz meg száz borzasztó eseteket említhetnénk ennek bizonyágáéi Ezen visszaéléseket, ezen égbekiáltó licentiát. meg kell valahára zabolázni. < > nem is hiszi, hogy ezt ő felsége ellenzené, ki Ausztriában, Ind önkényes hatalommal hoz törvényt, még azt sem engedi, hogy valaki tulajdon cselédeit büntetlenül sértesse De más véleményben van a kormányról. Ha itt ő felsége miniszterei jelen lennének, a minthogy alkot-

mányos országban jelen lenniük kellene: megkérdezné őket: nem lappang-e az elhalasztás alatt elvetés? S fogják-e e t.-cikket a juridicumnál pártolni? Ha igen, úgy az elhalasztás miatt nem igen aggódnék. De több jel ellenkezőre mutat. Ha a kormány csak elhalasztani s nem elvetni kívánná azt, nem mozdított volna meg minden követ ellene; nem küldötte volna szét a főispánokat, s nem fordított volna megbuktatására annyi erőt. Azt kell tehát hinnie, hogy a kormány e t.-cikket nem csak itt, de egyáltalában sehol sem akarja. Már pedig nem akarni valamit, annyi mint ellenkezőt akarni; vagy is, cl nem fogadni e törvénycikket, annyit tesz, mint azt akarni, hogy avval, mi e javaslatban foglaltatik, ellenkező történjék. Fordítsuk meg tehát e t.-cikket, s látni fogjuk, mi a kormány szándéka, s mit engedünk meg, midőn e cikket elejtjük. A szóban forgó Vili. t.-cikk megfordítva így állana: „A jobbágyokat nemcsak törvényes bíráik, hanem bárki más is, és nemcsak rendes kihallgatás és megítélés után, hanem kihallgatás és Ítélet nélkül is mind személyeikben mind vagyonukban megsértheti, elfoghatja és testi büntetés alá is vetheti.“ Nem volna-e ily törvény rettentő igazságtalanság még akkor is, ha egy deportált rablóból álló coloniának hoznánk törvényeket?“

De mind hasztalan; a szabadelvű párt állhatatos tagjai hiúban szóltak az észhez és szívhez, hiúban ezáfoolták meg a gyöngé ellenérveket és önték ki a maró gúnyor választóvizét ott, hol a kormány mesterségesen, fondorlat és csábítás által készített többséggel állott elő. A szám hatalma győzött. Balogh János azonban a már kétségtelen kimenetelű végszavazat előtt még egyszer felszólalt; nem többé a már lehetetlen diadalért küzdendő, hanem a közügyek s a törvényhozás helyzetét ábrázolandó. Szónoklata mintegy halotti beszéd gyanánt tűnik elő azon fényes remények sírja felett, melyekkel magát a szabadelvű reform-

párt az országgyűlés kezdetén a hon újjászületése tekintetében kecsegtette.

„Elveszett immár, úgymond, az általunk javasolt V-dik úrbéri t.-czikk 2-dik szakasza (az örökváltság), mely, ha megáll, egy új dicső korszakot vala teremtenő a hazában; elvesztével pedig örökös szolga most már a magyar jobbágy, s a XIX-dik században is csak ott áll, hova őt elődeink buzogányai taszíták. Elveszett a VII-dik ezikkely is (az úriszékek korlátozása) s annak elvesztével hazánkban a legszámosabb felekezetitek bírósága a részrehajló igazságnak képrajza marad. El fog veszni, a mint látni lehet, nemsokára a VIII-dik t.-czikk is. mely a jobbágy személyét biztosítaná; s elvesztével a kegyetlen földesúr kínzó pálczája gúnyolva neveti ki az azt széttörni akarókat. Ily nagy, ily rémítő veszteség után, midőn keblemből szivemnek három kedvence irgalom nélkül ki ragadtatott, engedjék a t. rendek, hogy az egész úrbér felett elmondjam hatyúénékemet.

„Midőn a jelen országgyűlés kezdetén a tanácskozás soráról vala szó, a többséggel én is arra szavaztam, hogy az úrbéri munkálaté legyen az elsőség; mert, dátván hazánkban több millió polgártársaimnak sajnálatra méltó sanyarú állapotát; hallván az országgyűlést nem sokkal megelőzőtt öldöklő nyavalya alatt az adózó népnek némely megyékben elkeseredését; tartván az ebből származható kétségbeesés borzasztó következéseitől: a milliók jövő boldogságának alapját mentői elébb megvetni, s így a földesúr és jobbágy között még ugyan csak rejtett, de talán nemsokára kitörhető ellenségeskedésnek okait gyökerestől kürtani kívántam. És ennek valósultát annyival inkább remélhetéuk, mert hiszen a kormány maga is a kir. előadásokban sok széji szavakba burkolt ígéretet kecsegtetésevel ugyan ezt látszék kívánni. A nemzettől annál többet várhatánk, minthogy hazánkban egy jeles fia lángésszel és hazafiúi lelkesedéssel teljes iratai által a felvilágosodás fák-

lyáját jóval ez országgyűlés előtt meggyújtotta. Minden gondolkodó embernek, minden társaságnak kedvencz tárgya lőn a jobbágyoknak adandó engedélyek; sőt ágy látszék, hogy a megyék és megyebeliek a szabadelvűség és nagylelkűségben egymást nemcsak elérni, hanem meghaladni is vetélkednek. Magam, lelkes küldőim által a legszebb utasításokkal ellátva, jövék e jelen országgyűlésre.

„És a t. rendek meg is feleltek nemzetünk várakozásának; mert habár sokat kellett is küzdenünk a főrendekkel: végre csakugyan, az ő megegyezésük hozzájárultával is, oly úrbéri czikkelyek küldettek fel ő Felsege jóváhagyása alá, melyek a jelen század szelíd lelkének, a magyar nemzet nagylelkűségének s a törvényhozó test érett megfontolásának szüleményei valának. S miután mind ez megtörtént, a nemzet boldogsága egyedül a király válaszának kegyességétől függött, melyre neki a rendek jó alkalmat nyújtottak.

„Nagy volt a remény, feszült a várakozás. Es ime, mi történik? E folyó évi aug. 28-kán minden hazafi dobogó szívvel sietett az ország házába, hol a királyi válasz rettentő villám és mennydörgés közt felolvastatott, — mintha foglalatlán magok az egek is boszankodnának! Es oh, fájdalom, a nemzet s főkép az adózó nép legszebb reményei egyszerre megghiúsultak; s a kikelő szép új világ derültét ismét sötét felhők boríták

„Így vész el hazánkban minden nemzeti ügy, s így fog elveszni mind addig, míg az országgyűlés úgy marad alkotva, a hogy most áll; míg t. i. a kormánynak és a főrendeknek korlátlan vétója lesz, míg a vármegyék önállóbbak, a kir. városok függetlenebbek nem lesznek, míg az egyházi rend a világi törvényhozásban részt vészén, míg minden hivatalok kiosztása a kormány kezében marad, és ezek által a nemzet meggátol tátik, serdülő erejét lehetőleg kifejteni. Mikorra lehet pedig remélni, hogy e kifejlés létesüljön oly országban, hol két évig tartott tanácskozások

után sem lehetett eltörteni a jobbágy szolgaságát s a földesúr önbíráskodását, biztosítani a parasztok személyét? Bizonyára örülhetnek a kényuralomból származott válasznak, kik minden nemzeti haladást veszélyesnek tartván, az egy helyen veszteglésnek barátjai; örülhetnek, kiknek az önhaszon lévén bálványok, készek ennek a nemzet legszentebb jogait is feláldozni; kik a milliók milliárd könyvesebeit csak közönséges víznek tekintik.

„Miként Kurépában mindenütt, úgy hazánkban is fel támadt az elvek harcza: szívemből kívánom, hogy az szuronyok-és torlaszok nélkül vívassék ki. De gondolják meg a politikai régiségek szeretői, hogy minden nemzetben a nagy többség áll velők szemközt, melynek türelmével visszaélni, messzebb vezetne, mint a meddig a reformpártiak, századunk szelíd intéseinek engedelmeskedve, jutni akarnak. Es így talán tanácsosabb volna nekik, míg idő van, egy eszélyes eapitulatióról gondolkodniok, mintsem az ostromnak, melyet sokáig ki nem tarthatnak, ellentállva, mindent koczkáztatniok.

..Haliám több ízben a jelen országgyűlés alatt említetni, hogy ha keblünkben nem fejlett volna ki oly nagyon a demokratiai elv: a kormány és a főrendi tábla is hajlandóbb lett volna az általunk ajánlott morális engedélyek elfogadására; de miután mi a demokratiai elveket igen világosan kimondtuk: ők ezen engedményeket nyolez százados alkotmányunk megrázkódtatása nélkül el nem fogadhatták. Tehát oly gyöngé lábón áll már a magyar arisztokratia, hogy azt három úrbéri törvény megrendítheti? Vagy a jobbágy örökös szolgasága, a földesúr bíráskodása s a páleza önkénye azok az alapok, melyeken a magyar alkotmány nyugszik? Ha ez állana, úgy a magyar alkotmányt nem arisztokrátiának, hanem arisztokratikus despotis musnak, oligarchiái zsarnokságnak, vagy oly valami szörnyetegnek kellene tartani, melynek fogalmát kifejezni nem létezik szó az alkotmányosság szótárában. Bizonyára, ezen

észrevétel pusztá merő ürügy s oly vékony hálózat, melyen keresztüllátni nem nagy ügyességbe kerül. Egyébiránt is nem igen lehet már a nemzeteket s a nagy közönséget oly könnyen rászédni. Valódi oka annak, miért vonakodik a kormány, a felső tábla s az egyházi rend a morális engedményeket elfogadni, nem más mint, hogy a kormány a nemzeti erő növekedése által a maga széles hatalmának megszorításától fél; a főrendek attól rettegnek, hogy az általok bálványozott aristokratiai elveket századunk elvei veszélyeztetik, s ezek az ő oligarchiái kevélységüket s nagyravágvasukat korlátozandják; az egyházi rend meg azon kőszál beszakadásától remeg, melyre Péter az egyházat építette. És így ezen hármás szövetség kicsinyben ugyanazon célra törekedik, melyet magának az európai szövetség nagyban tűzött ki.

„Nekem pedig, mint az ellenzék tagjának, — melynek koporsóm zártáig tartó hívséget Ígérek, célom az, hogy e jelen veszteség által el nem rettentetvén, a szenvedő emberiségért addig fáradozzam, míg az említett elvek liarczában legalább azon remény hajnala nem virrad, hogy a mi táborunkban is fog valahára lobogni a győzelem zászlaja, melynek látására a most szenvedő milliomok szemei a rájok nézve régtől fogva száraz magyar földet örömkönyekkel fogják áztatni.“

A szabadelvű reform bajnokai azonban még az. által sem engedék magokat a térről egészen leszoríttatni, hogy a királyi leirat a többség által elfogadtatván, a VII-dik t.-czikk tényleg megbukott: más módot kerestek, hogy, mi az elejtett cikkely léuyegét képezé, a jobbágyok személyét az önkény ellen némileg biztosítsák. Az ülés végén felszólal ismét Deák Ferencz, mondván, hogy a királyi leirat tartalma sokkal fontosabb, mintsem hogy a VIII-dik cikkely elvetése csak így pusztán és szárazon kimondathatnék. Az is fontos dolog, mi fog e cikket illetőleg a feliratba tétetni, s mit fognak a rendek talán különben is szükségesnek

ítélni, ő felsége bár a XVI-dik cikkelyt nem fogadta el; válaszában mindazáltal oly elvet mondott ki, mely a jobbagyok önkény elleni biztosítására nézve a rendek feliratának lényegével megegyez. A királyi válasznak ugyanis ekként szól az illető pontja: „Ő felsége kívánja, hogy alattvalóinak mindegyike, tehát a parasztok nagy számú osztálya is, mind összesen, mind egyenként, nemcsak földesuraik iránti viszonyaikban, de minden más részről is minden önkény ellen védve, személyükben s vagyonukban kellő biztosságban éljen.“ A magyar törvényekben, úgymond. nincs még ennél szebb és dicsőségesebb elv; ne mulasztják el tehát a rendek azt szóról szóra beigtatni a VII-dik t.-cikk 5-dik szakaszába, mely különben is az úrbéri viszonyok körüli kicsapongások megzabolozását célozza. Az indítvány ellen emelkedtek ugyan a kormánypárt részéről olyféle ellenvetések, mintha az ellenkeznék ama végzéssel, mely által a VIII-dik cikkely el lön vetve; a többség azonban azt mégis elfogadta, s feliratba tenni határozta.; hogy ezen általános elvet a jobbagyok önkény elleni biztosításáról a törvényhozó hatalom egyesült megállapodásának tekinti; azt tehát állhatatosan fentartván, valamint itt az úrbéri viszonyokra tényleg alkalmazta, úgy minden egyéb viszonyokban is részletesen fogja az illető helyeken alkalmazni. Ezen elvet elfogadták utóbb a főrendek is; de más pontokra nézve mind újabb és újabb nehézségeket támasztottak a rendi tábla szabadelvű javaslatai ellen. „Az úrbér- végtárgyalásban áll — írja egy levelében, január 21-kén Kölcsey — de veszteségünk benne kimondhatatlan. Ki fogja, s mi fogja azt kipótolni? Nekem reményem nincs!“ A népszabadság magasztos lelkű bajnoka, mióta meggyéjének megváltoztatott utasítása meggyőződéseivel ellentétbe jött, e végtárgyalásokban részt nem vett többé; s az országgyűlésen is csak azért maradt még egy ideig, mivel remény kecsegteté, hogy a közelebbi megyei közgyűlés visszavonja előbbi sajnálatos végzéseit. De helyt állottak

a szabadelvű reform többi, még le nem nyugzött előhar-
 czosai, ernyedetlenül védelmezők a főrendek ellen a job-
 bágynak számára tervezett engedményeket. Ugyanaz napon,
 melyen az elcsüggedés Kölcseyvel az idézett szavakat irata,
 Nagy Pál, türelmét vesztve, megint éles szavakban adott
 kifejezést a szabadelvű párt neheztelésének a főrendek hu-
 zavonása s kicsinyes akadékoskodása miatt. „Sok ország-
 gyűlésen voltam már jelen, — kiálta fel egyebek közt —
 de a dolgok ily tárgyalását lehetők sem álmodtam. Hetek
 alatt teszünk annyit, mennyit egy nap kellene végeznünk.
 Unalom nélkül ezt látni s hallgatni alig lehet. S ezen szo-
 morú helyzetnek egyedüli oka a főrendek táblája. Mit czif-
 rázzák a dolgot a főrendek! Miért nem mondják ki egye-
 nesen, a mit üzenetökből különben is kézzel foghatni: hogy
 az úri széket, s ott a földesúri despoticus hatalmat minde-
 nekre nézve a régi lábön kívánják fentartani. És még a
 királyi resolútióra mernek hivatkozni! Pedig ha ez lett
 volna Ő felsége akarata: azon tanácsos kenyeret nem érde-
 melne, a ki ezen akaratot a jobbágnak oly világosan ked-
 vező szavakkal fejezte volna ki, mint a resolútióban áll.
 Ez méltatlan, ez hallatlan eljárás, melyet a főrendek kö-
 vetnek. Arra akarják-e a nemzetet kényszeríteni, hogy ezen
 sikerre miattok nem mehető diétának elosztatásáért minden
 megye repraesentáljon? Hogy munkálkodásinkat király és
 nemzet egyiránt megúnja? Azt akarják-e, hogy mindenben
 a nekik kedvező régi zavar maradjon fenn, s hogy még az
 igazságszolgáltatás hiányait se orvosolhassuk e diétán? Én
 ezt valóban elhiszem. Jól esik nekik a lassú perlekedés;
 mert birtokában vannak az elszegényedett nemesség jo-
 gainak. A mi rász van institúcióinkban, bírói, igazgatási
 rendszerünkben: mindemből hasznot vonnak; s azért minden
 javításnak ellene szegzik magokat. Ha a szegény népnek
 anyagi engedélyt akarunk adni: a földesúri tulajdon sért-
 hetetlenségét emlegetik, s még abból is regálét akarnak
 csinálni, a mi soha sem volt az, mint a bolti jog. Ha

morális concessiókat javasolunk: felkiáltanak, hogy ez revolutiora vezet; s a dolog vége csak az: maradjon a régi rász! Ó felsége segíteni akar a nép bajain: megmondotta ezt kir. előadásában, megmondotta a diéta elején személyesen vele szólott követeknek; mi segíteni, mi javítani akarunk: s mind ez hasztalan szándék, hasztalan ügyekezett. Es hol találjuk ezeknek okát? A főrendekben, táblájok hibás szerkezetében stb.“

Az élénk, ingerült vitáknak azonban végre mégis esak ^ lett egynémi jó eredménye. Urbéri törvénynév az utóbb nyék. bekövetkezett királyi sanctio által nem egyedül azon anyagi engedmények váltak, melyek, mint fentebb elszámoló, a jobbágyok némi terheinek megszüntetésére s a többieknek szabályozására szorítóknak; hanem ezeken felül, a rendek által eredetileg javasloít, de megbukott morális engedmények pótlásául is, nyert a jobbágy némi előnyeket. Az örökváltság helyett két pontban adatott neki némi kárpót-lás: egyik az, hogy ha költözni akar, nemcsak házát s a javításokat, hanem a haszonvétel jogát is eladhassa; a má-sik pedig, hogy földesurával akár ideiglenes, akár örök szerződést köthessen, adózásainak és szolgálatainak éven-ként fizetendő összeggel megváltására; a nélkül mindazáltal, hogy jobbágyi viszonyaiból egészen kibontakozhassék. Végre gazdasági javítás végett megengedettett, hogy az eddig urával közösen használt legelő, a földesúr vagy a jobbágyok többségének kívánatéra elkülönítessék; akár úgy, hogy a községre eső rész a jobbágyok által azontúl is közösen használtassák; akár hogy minden jobbágy, külön kimetszve, telkével egy tagban, kapja meg a maga legelőilletményét.

Ezen illetmény, a vidék különfélesége szerint, négy és hu-sonkét hold közt változhatik. Az úriszék is újonnan sza-bályoztatok oly módon, hogy urbéri perben ezentúl a földesúr vagy annak tisztje, a bírásokodó székeknek sem el-nöke, sem ülnöke ne lehessen; hanem egy megyei táblabíró elnöklete alatt két törvénytudó egyén bírásokdjék, kik e

működésük előtt a bírói eskü letételére kötelesek. S végre a jobbágy személyének javaslóit teljes biztosítása helyett oly czikkely vétetett fel a törvénybe, mely ama biztosított elvet kimondván, a botoztatási jogot a földesuraktól elvette, s polieciális kihágás, vagy úrbéri vétség esetében azt egy naptól háromig tartható börtönzéssel helyettesítette; súlyosabb esetek az úriszékre utaltatván.

Bár ekként a maga czéljait a föld és a nép biztosított személyes szabadságára nézve nem érte is el teljesen a reformpárt; tagadni mindazáltal nem lehet, hogy az új úrbéri törvény, a tett módosításokkal is jelentékeny javulást eszközölt a jobbágyok állapotában. Ha nem nyert is a paraszt szabad személy- s birtokjogot; de nyert jogot a haszonvétel eladására, földjeinek tagosítására, legelőjének elkülönzésére; adózásai és szolgálattételei tetemesen kevesbítették és szabályoztattak; s mi a legfőbb, a földesúri önkény ellen mind személye mind vagyona, legalább is némi részben, biztosított.

A reformpártiakat azonban mind ez nem elégítette ki; miért is az úrbéri munkálat befejezése után oda fordítottok törekvéseiket, hogy kárpótláséi a ki nem vívhatott polgári jogokért, az úrbérieden kívül egyéb anyagi terheit is lehetőleg könnyítsék. E végett három, részben igen fontos, már az úrbéri munkák alatt is megpendített tárgyat hoztak ismét szőnyegre, úgymint: a papi tizedet, a jobbágytelken lakó nemesek adózását, és az országgyűlési költségeknek kizárólag a politikai jogokkal felruházott s a törvényhozásban is képviselt osztályok által való kiállítását.

Az egyházi tizedet, minthogy az jelenleg már, eredeti rendeltetése szerint, sem a népnevelésre, sem az ország védelme végett hajdan szokásban volt főpapi bandériumokra többé nem fordítottatott, hanem, nagyobb részben, csak a különben is gazdagon ellátott főpapság jövedelmeit növelte, — nemcsak a protestáns követek általában, hanem a katólikusok közül is számosan óhajtók vala eltöröltetni. Igaz

ugyan, hogy miután a főpapság a községek tizedének nagy részét, még a múlt században, örök szerződés mellett, jobbára igen csekély áron, a földesuraknak adta haszonbérbe; számos nagy család pedig a tizedjogot egyenesen királyi adomány által bírta jószágain: a tized általában véve, inkább a földesuraknak, mint a papságnak vált hasznára. De a jobbágyra nézve az teljesen közönyös volt, hogy ki tulajdonkép a tized: neki meg kellett azt adnia, bár kinek erszényét gazdagítja is az ő adója. Több megye ennél fogva a tized egyszerű el törül tetését kívánta követői által szorgalmazhatni. Az ily értelemben teendő indítványnak azonban semmi kilátása sem lehetett a slikerre; nemcsak mivel több vidéken az alpapság is osztozott a tizedben, melyet, különben sem gazdag ellátatása mellett, e jövedelemtől kárpótlás nélkül megfosztani nem látszék méltányosnak; hanem, mivel előre látható vala, hogy azon megyék követői, melyekben a tized, haszonbérlet czímén, jobbára a földesurak által szedetett, az indítványt nem fogják pártolni. Kölcssey azonban még az 1834-ki aug. 19-én mégis indítványba, tette annak teljes megszüntetését. De már a kerületi ülésben is csak 16 megye s a kerületek pártolák az indítványt. Többséget, úgymond maga egy levelében, az eltörlésre nem remélhetni; de azt igen, hogy a dézma-váltás, s a haszonbérletben a dézmaadó nép elsőbbsége meg fog állíttatni. Keménye azonban ebben sem teljesedett; s aug. 22-kén csak a kényszerítő megváltás, melynek kulcsát az országgyűlés utóbb dolgozná ki, ment 34 megye s a kerületek szavazatával végzésbe. Első lépésül tehát elégnek láták a reformpártiak, legalább azon részben szüntetni meg a tizedet, melyben azt a méltányossággal semmi tekintetben nem láták megférhetnek. E végett négy külön indítvány hozatott szőnyegre. Pest megye követe a pusztákat, Somogy követe a jövőben megnépesülendő helyeket kívánta kivéttetni a dézma alól. E két indítványnál, melyek

kevés ellenzőre találtak, sokkal hevesebb vitákat okozott a Soprony város és Nógrád megye követei által tett indítvány, melyeknek elseje a királyi városokat, másodiké a protestánsokat kívánta felmentetni a dézmafizetés alól.

Mind a két indítványt erős érvek támogatták. Mi a királyi városokat illeti: ezek a felett, hogy a néppel együtt adóztak, még a nemességre háramlani szokott terheket, a subsidiumokat, felkelési költségeket s több efféléket is együtt viselték a nemességgel. A nemesség, mely hajdan a nép többi osztályaival együtt fizette a dézmaadót, magát az alól már több század óta felmentette: a következetesség kívánta tehát, hogy e teher alól a városok is kivéssenek, melyek törvényeink szerint kétségtelen nemeseknek ismertettek, s mint ilyenek a nemesi terhekben is osztoztak. A szabad-elvű követek nagy része pártolá az indítványt; mivel kivált a városokba helyezték a nemzet boldogabb jövődjének reményét; ezekben láták a magot, melyből a nemzeti ipar és műveltség egykor kifejtendő leszen; ezekben az alapot, melyen egy népszerű s biztos garantiák oltalmában nyugvó polgári alkotmány épületét felemelni tehetem!; ezekben a lépcsőt, mely^r által nemességünk a néptömeggel kapcsolatba jöhet: és azért már most igyekvények közelíteni magokhoz a városokat, kiemelni őket e közelítést akadályozó terhek alól. Az indítvány mindazáltal, csak 18 megye által pártol tatván, megbukott.

Átalánosabb pártolásra talált a protestánsok felmentése az egyházi tized alól. Az ok ugyanis, mely miatt még nem látszék lehetőnek a dézma általános eltörlése, abban feküdt, hogy az a papság tartására van rendelve; mire jelenleg más alapot nem lehetne kimutatni. Ezen okból pedig teljes következetességgel folyt ama tétel is: hogy tehát azon felekezet, mely a maga egyházi embereit sajátjából tartja, más különböző egyház embereinek tartásától kíméltessek meg. És valóban is ezen ok szolgált

indokául azon törvényeinknek¹⁾, melyek az ó-hitű „schismatikusokat“ a dézma alól felszabadították, valamint az 1791-ki 26-ik czikkelynek is, mely a protestánsokat a katolikus papoknak fizetendő stólától és lecticától mentekké tette. Nem lehetett tehát, e szempontból bármely színes okot is felhozni, mely a dézma nagyobb terhének a protestánsok vállain tovább is meghagyását igazolhatná. A rendek táblája tehát 27 szavazattal 19 ellen elfogadta az indítványt. Előre is látható volt azonban, hogy a főrendi tábla, melynél körülbelül hannincz főpap és több oly családok tagja ült, melyek a tizedjogot királyi adományképen bírták, a törvényjavaslatban nem fog megegyezni; mi valóban úgy is történt. A rendek figyelmét is számos fontosabb ügy vonta aztán magára; minél fogva mint több más megpendített refonnkérdés, úgy ez is az országgyűlés iratai közé maradt temetve.

Szerencsésebb volt a reformpárt az említett két más tárgyra nézve. A jobbágytelken lakó, úgynevezett armalista nemesek adózása már az 1825-ki országgyűlésen is heves és hosszú vitáknak szolgált tárgyául. Az ősi alkotmány szerint minden nemesnek, volt légyen birtokos vagy hirtoktalan, lakott légyen palotában vagy kunyhóban, egyenlő volt minden kiváltsága: — „una eademque nobilitas“, mond a Hármaskönyv. A múlt század elején (1715) az állandó katonaság, s annak tartására a jobbágyok hadi adója megállapítottván, arról is gondoskodott a nemesség, nehogy ezen adó a kormány által idő jártával reá is kiterjesztessék. E végett mondatott ki az 1741-ki 8-dik törvényczikkben azon elv, hogy az adóteher nem a földön, hanem a jobbágy személyén fekszik. Ebbéli kiváltságát pedig oly féltékenyen őrző a nemesség, hogy e törvényben még azt is kimondotta, hogy ezen elv megváltoztatása soha még

*) Uladisl. Decret. II. art. 45. Decret. IV. art. 29. Továbbá 1569: 28. 1574: 4. stb.

tárgyát se tehesse az országgyűlési tanácskozásoknak. Még határozottabbak voltak ez iránt némely későbbi törvények, világosan kifejezvé, hogy úrbéri telken lakó nemes § telekre nézve is szintűgy ment az adótól, mint személyére nézve. De másként gondolkodónak már, mint fentebb láttuk, az 1825-ki országgyűlés rendei, végzést alkotván, hogy a jobbágytelken lakó nemesek megadóztatása bárom év múlva törvénybe igtattassék. Most tehát indítvány tétetett a fentebbi végzésnek törvénynyé emeltetésére. Miként 1825-ben, úgy most is több megye követe ellenzé a nemesség kiváltságaiba vágó reformot. Mert ezen időben még a míveltebbek közöl is sokan, a jobbágytelken lakó nemesek pedig, mondhatni, kivétel nélkül, azon bal véleménytől valónak elfogulva, mintha az adózás a szolgaság járuléka, s ennél fogva szégyenítő volna. A többség azonban hú maradt az említett végzéshez; s miután azt sem a főnemesség, sem a kormány nem ellenzé: a jobbágytelken lakó nemesség adózása törvénynyé lett.

Ha meggondoljuk, hogy a kormány egy részről a jobbágyok örökváltságát és személyüknek biztosítását oly hevesen ellenzetté; más részről pedig legkevésbbé sem akadályozta oly törvény alkotását, mely a nemesség jelentékeny töredékét adó alá veti: ezen eljárását egyáltalában nem tudjuk megfejtteni, s kénytelenek vagyunk azt elv nélküli kapkodásnak bélyegezni. Mondatott, hogy a kormány a demokratia terjedésétől féltében akadályozta meg az örökváltságot. Tagadhatatlan ugyan, hogy azon szabad polgárok által, kik az örök megváltás következtében jobbágyi köteleimeiktől menekülendők valónak, tetemesen gyarapodott volna az ország ereje; mert kétségtelen, hogy e szabadokká válandott kis birtokosok, ha nem is mindjárt a megváltás után, de bizonyosan nemsokára bevétettek volna az „alkotmány sánczai“ közé. A demokráfiának azonban ez bizonyára semmi lökést nem adott volna az országban. Sokkal inkább kellett ezt eredményeznie az úrbéri telkeken lakó

nemesség adózásának. Mert, hogy e törvény egyéb, kétségkívül üdves, következményeit mellőzzük, az úrbéri földit nemesség adózásának elébb vagy utóbb, de múlhatatlanul s rövid idő múlva maga után kellett vonnia az egész nemesség adózását, s következőleg a kiváltságok teljes megszűntét s a nemzet minden osztályainak egygyé oladását. A nagyszámú úrbéri nemességnek, miután a jobbágyokkal érdeken egyesült s a visszatörlesztés vágya által is ösztönözött. a megyei követutasító gyűléseken, hol szavazata csak annyit nyomott, mint bármely nagybirtokosé, ezentúl természetesen arra kényszerült törekednie, hogy az adózás a többi nemességre is kiterjesztessék. Az adózás alóli kiváltság részleges eltörlésében megsemmisített az egy s ugyanazon nemesség elve; s csak a közös adózásban lehetett azt megint helyreállítani. Ki fogja pedig kétségbe vonhatni, hogy oly térül, melyen az ő nemesség keblében a néppeli közös adózás elvét megalapítani lehet, csak a demokracia szolgálhat? És bizonyára, ezen körülmény az 1848-ki események nélkül is diadalt szerzett volna a közös teherviselés elvének; mikor aztán a nemesség keblében helyreállított egyenlőség egyszerűen az ország összes népét is múlhatatlanul egybeolvasztotta volna. Észlelni látszik a következmények e lúnczolatát nemsokára maga a bécsi kormány is; és mit megalkotni ellenzés nélkül engedett, utóbb törvénysértőleg gátolá az úrbéri nemesek megadóztatását rendelő törvény végrehajtását; vagy legalább is menthetlen módon pártoló azon tiszai megyéket, melyek e törvényt, több későbbi országgyűlések sürgetései daczára, sem tették nagy számú úrbéri nemességük ellen gyakorlatba. A törvény megalkotása után egyedül a végrehajtó hatalomtól függvén annak foganatosítása: kétséget nem szenved, hogy a végrehajtás elmulasztását főleg a kormánynak kell beszámítani. Egyébiránt c viszonyokra alább magok az események vissza fognak még vezetni bennünket; legyen itt elég annyit megjegyeznünk, hogy a kormány, az adózó nép nem csekély

terhelésére, főleg azért tűré ezen új törvény végrehajtásának elmulasztását a tiszai megyékben, hogy ezeknek nagy számú úrbéri nemességét maga iránt lekötelezze s a reform párt törekvései ellen fordítsa.

Az úrbéri törvények politikai részében megbukott reformpárti követek kárpótlásul még egy anyagi terhet akartak levenni a nép vállairól. Számos anomál viszonyaink közt volt különösen egy részlet, melyre a nemesség nem gondolhatott pirulás nélkül. Az országgyűlésen az adózó néposztály saját követei által nem volt képviselve; s országgyűléseink mind ez ideig vajmi keveset is tettek a nép sorsának javítására: a nemes követ urak díjait, a nyomtatási s egyéb költségeket mégis kizárólag az adózó nép köteleztetek megfizetni. Nagy Pál ezt, már az elmúlt országgyűlésen „alacsony piszkosságnak“ nevezve, annyira pellengérré állította, hogy végzéssé lett, miszerint a jövő országgyűlésre e tárgyról minden követ hozzon magával utasítást. Most tehát valahára e szégyenfoltot is letörlé magáról a nemesség. A tárgy még a múlt évi ápril 23-kán hozatván szőnyegre, bár némelyek azt a politikai munkálatra kívánták halasztani; a többség mindamellett is azonnal meghozta a végzést: hogy az országgyűlési költségeket, már ezen gyűléstől kezdve, a nemesség s a nemesi előjogokkal felruházott papság viselje. Némelyek azt óhajták ugyan, hogy annak egy kis részét az adózó nép fizesse, helyesen úgy vélekedvén, hogy a nemzet osztályainak kívánt egyesülését nem annyira az mozdítja elő, ha a nemes is hord terhet, hanem, ha a nemes az adózóval közös terhet visel; külön teher, mondák, mégis csak választó fal, s külön teher a követek napdíjának fizetésében annyival választóbb, mert az a képviseleti jognak egyedül a nemességre szorításán alapú: a többség mindazáltal kizárólag a nemességre vetette e terhet. A törvényjavaslat, mely ez iránt, a főrendek hozzájárultával, a trón elejébe felterjesztetett, minden észrevétel nélkül megnyerte a királyi sanctiót.

Azon, annyi nemes buzgalommal, a szónoklat annyi szép remekével s oly hosszan folytatott harcz, melyet a reformpárt az úrbéri törvény tárgyalásakor a jobbágyosztály politikai jogaiért vívott, bár ezeket nem vihette is még keresztül; s bár ezek buktából azon meggyőződést lehetett is méríteni, hogy a többi reformterveknek radikál szellemben keresztülvitelére sem jött el még az alkalmas idő: c heves harcz mégis két jelentékeny, a reformügyre kedvező következményt eredményezett.

Mindenek előtt ama számos, szépnél szebb szónoklatok és rendi üzenetek részint az országgyűlési napló, részint Kossuth írott lapja és több más csatornák útján a megyékbe eljutván, s nagy lelkesedéssel olvastatván: a reformpárt mind számra, mind erkölcsi erőre, bátorságra, önbizodalomra nézve menten gyarapodott az országban. Bár a követi karban, a kormány és főrendek említett törekvései következtében módosított utasítások e pártot, némely kérdésre nézve, kevesebbséggé olvasztották: annak egykori diadaláról még sem lehetett többé kételkedni. A fiatalabb nemzedék, melyet ama szabadelvű, radikál irányú szónoklatok magas lelkesedéssel töltének el, mondhatni, majdnem kivétel nélkül, a reformpárt zászlai alá esküdött; minél fogva remélni lehetett, hogy a kormány és főrendek által most a reform létesültének elébe vetett akadályok a közel jövőben le fognak győzteni.

Az úrbéri törvény politikai része felett folyt viták következménye gyanánt tekinthető továbbá még az is. hogy a főrendi tábla, mely ezen oly népszerű, az ország fejlődése és haladása tekintetében mulhatatlanul szükségesnek ismert reformoknak ellenszegült, tekintélyét, népszerűségét, mind az országgyűlésen, mind általában is a hazában mindinkább elvesztette. A rendek táblájánál, miként Nagy Pálnak, most pedig a mérsékeltebbek egyikének, idézett beszédéből is láthatók, nem ritkán a legerősebb kitörések hangzottak a főrendek ellen, minőket ezek tán

a rákosi és hatvani országgyűlések óta sem hallottak. Ily féle kemény gáncok s megrovások már az 1790-ki és újabban az 1825-ki országgyűléseken is mondattak ugyan egyes urak s magas állású hivatalnokok ellen, kik a kényuralomnak segédkezet nyújtottak volt; de most nem egyesek, hanem az egész osztály, s a főrendi tábla, mint institutio, ellen volt intézve a megtámadás. Legerősebben nyilatkozott ily értelemben egy főrendi üzenet alkalmával Tarnóczy, barsi követ, nyíltan kijelentvén, miképen a főrendi táblát nem tekinti a törvényalkotás nélkülözhetlen elemének; mert sem a főrendek magok nem választottjai a nemzetnek, sem táblájok nem alapul törvényeken. A hajdankor semmit sem tudott a főrendi tábláról; s alig másfél százada, hogy az, minden törvényes intézkedés nélkül, egyedül azon esetleges körülményből támadt egy sopronyi országgyűlésen, mivel a terem szűk volt valamennyi karok és rendek befogadására. Utóbb is nem törvény, hanem csak királyi kegyelem által nyerte megállapodását, úgy vélekedék tehát Tarnóczy, hogy azt, az alkotmány minden csorbulása nélkül, egy tollvonással megsemmisíthetni.

A főrendek néhányai e megtámadtatások ellen kéz alatt a kormánynál kerestek védelmet: hogy, ha az nem parancsolhatja is rá a nemzetre, mit ez a hazafiság és polgári erények jutalma gyanánt önként szokott osztogatni, a közbecsültetést; legalább az olyféle kitérősektől mentessenek meg, melyeknek minden alkalommal a hallgató közönség tapsai közt történő megújulása tekiutélyöket hamar végkép aláásná. És a kormány nem is mulasztá el védelmére kelni a felső háznak, melyet conservatív irányánál fogva a maga szövetségésének tekinthetett. Történelmünk eddigelé nem mutathatott fel példát arra, hogy a kormány egyes követ beszédének megtorlása végett királyi leiratot intézett volna az országgyűléshez; mert csak a háznak, különben is a kormány által kinevezett elnökét illethette a jog. azon követet, ki netalán az Hiedelemről megfeledezett,

vagy a ház szabályait megsértette, rendre utasítani, vagy fontosabb esetben kereset alá fogatni: most azonban Tarnóczy beszédére egy külön királyi leiratban fejeztetett ki a szigorú gáncs és rosszalás.

Az ellenzéki párt azonban ezt jogtalan avatkozásnak s a szólásszabadság törvénytelen korlátozásának tekintő a kormány részéről; és egy erélyes feliratban szándékozott tiltakozni a sérelmes eljárás ellen. Mindenki eleve is megvolt ugyan győződve, hogy a főrendek ily feliratot nem fognak a trón elejébe bocsátani; de az indítvány mind a mellett is megtétetett, hogy legalább a vitatkozások alatt elmondandó beszédek által közvetve tudassák elégtelenségeket a kormány ezen eljárásával. És valóban is, miután a főrendekkel egy pár üzenetet siker nélkül váltottak, s a jövőre a kormánynak minden hasonló avatkozása ellen óvásukat nyilvánították: a meddő vitatkozásoknak véget vetettek.

Helyén van itt, ha bár csak futólag is, még egy tárgyat megemlítenünk, mely, jóllehet nem látszik is első kérdésre összeköttetésben lenni az úrbéri törvény tárgyalásával; az oksági viszonymnál fogva mindazáltal evvel, bár csak közvetve, mégis kapcsolatban létezik: értjük az úgy nevezett korteskedést. A kormány és a főrendek két évi tapasztalás után eléggé meggyőződhetek, hogy a reformügy előhaladásának a követek egyéni szilárdsága még erősebb támasza s biztosítéka gyanánt szolgál, mint a megyék utasítása. Különösen az úrbéri munkálat tárgyalása közben meglepéssel tapasztalák, hogy bár a reformpárt általában véve mind kül- mind belterjében, számra úgy mint erkölcsi erőre nézve, elvitázhatlanul gyarapodik: a megyéket mégis ügyes fondorlat, csel- és czélszerűleg kezelt vesztegetés által nem lehetetlen reávenni, hogy eredeti szabadelvű utasításait a kormány és főrendi tábla nézetei szerint módosítsák; s ekként a rendi tábla szabadelvű többségét, legalább némely kérdésben, kevesebbséggé olvaszzák. E tapasztalat

elég ösztönül szolgált nekik arra, hogy az úrbéri ügyben megkezdett cseleskedést egyéb kérdéseknél is buzgalommal folytassák.

A főispánok egy-egy része ezentúl gyakrabban eltűnt Pozsonyból s jelent meg az illető megyékben, s hol egy hol más fenforgó tárgyra nézve vétette újabb vizsgálat alá az eredeti utasítást. Hamar meggyőződtek azonban, hogy a megyei nemesség míveltebb, értelmesebb része már jobbra a reformi párt zászlai alatt áll s azt hiában ügyekeznek az értelein fegyvereivel más irányba terelni. De íme, maga a reformi párt egy új s hatalmas fegyvert adott kezükbe ama törvény által, mely az úrbéri telken lakó nemeseket a .jobbágyokkal egyenlő adózás alá veti. E kis nemesség, mely e törvényt a maga osztálya meggyaláztatásának tekintő, elfogultságában gyűlölni kezdő az újítokat; s hajlékony eszközzé lőn a conservatív párt ügynökei kezében. Es ezóta nem nagy feladat volt, a köznemességből megvásárlóit vagy elcsábított nyers erőt gyűjteni be a közgyűlésekre, s a tudatlan tömeg számtöbbségével dönteni el az egyes kérdéseket. Eddigélé, a század második tizedének végétől kezdve, a kormány s annak pártja legfelebb tisztújító székek s követválasztások alkalmával vette gyakorlatba az ilyféle korteskedést; most azonban, szövetségben a conservatív párttal, a tisztán politikai kérdéseket is ilyféle megvesztegetett vagy elcsábított nyers tömegek által kezdé eldöntetni. A reformpárt csakhamar tapasztalni kény.-szerítettett, hogy míg maga csak észszel s okokkal, legfelebb rábeszéléssel küzd, a nemzeti haladás legfontosabb kérdései a kortesek nyers tömege által egyenként ledorongoltatnak: a példát tehát, fájdalom, maga is követé, és szinte használni kezdé a dicstelen eszközt, mely azonban a körülmények szerint egyedül biztosíthatott diadalt. A köznemesség két ellenkező táborra oszlott; s mivel az elvharcz mind hevesebb, mind ingerültebb lett: a csel és erőszak is nőttön nőtt az ellenkező táborokban; melyek ezóta némi

támadó s védő szerekekkel, botokkal, csákányokkal kezdenek megjelenni a megye gyűlésein. Egyik párt vezérei a másiktól mennél több szavazó egyént törekedvén elcsábítani, a lélekvásárlásban, vesztegetésben, itatásban egymást túlhaladni ügyeztek; minek következtében nem ritkán történt, hogy a bortól bevált ellenkező pártok összecsaptak s vérengző verekedéssel bélyegezték meg önmagokat, mocskolták be alkotmányos jogaik gyakorlatát. Ekként mind több aljas szenvedélyek vegyülvén a politikai véleménykülönbségbe, valóságos párdűh fejlett ki a felekezetek közt. A pártok külön jelszók s más leüljelek: fehér, fekete vagy vörös tollak, külön zászlók alatt gyűltek táborhelyeikre; s a vezérek által szítogatott ingerültség utóbb néha oly elkeseredéssé fokoztatott, hogy már nem csak szavazat, hanem fegyver által is törekedtek pártjuknak biztosítani a diadalt, s a csatatéren nem egyszer vér folyt és halottak estek áldozat[.]

E vérengző jelenetek azonban, mint annak helyén elmondandók leszünk, csak a későbbi évek folytában merültek fel a mind dühösebbé vált pártbarezokban. Most a kezdetben, mivel a szabadelvű párt ily fegyverekhez még nem nyúlt, könnyebb volt a kormány s conservatív pártnak győzelemhez jutnia; minek következtében 1834 vége óta azon különös jelenet tűnt elő, hogy, bár a nemesség értelmes, mívelt részében menten gyarapodott a reformpárt: a követi utasítások szabadelvű pontjai mégis több megyében nagy részint a kormány s conservatív párt kívánsága szerint módosítottak; és, mivel Kölcsey példáját nem sokan követték: bár a követi kar többsége, meggyőződését tekintve, még mindig szabadelvű maradt; a szabadelvű reformpárt szavazatainak száma mégis mindinkább fogyott, míg az végre, némely kérdésben, tizenhétre olvadt; a többiek, meggyőződéseik ellenére, pótlék utasításaik szerint kénytelenítettvén szavazni.

Az eleinte annyi vérmes reményeket ápoló reformpárti követek közül e körülmények közt mind többen oly annyira elkedvetlenedtek, hogy magán tanácskozmányaikban már ama kérdést is több ízben szőnyegre hozták: hogy, miután e kellemetlen s erőtelen helyzetben úgy is semmi jót, semmi valóban czélszerű reformot nem képesek kérésztúlvinni, nem volna-e tanácsosabb mindnyájoknak lelépniük? Es talán meg is tették volna e kétségbeesett lépést, ha azt Deák Ferenez, ki mindinkább elismert pártvezéri tekintélyé magasodott, nem ellenzi vala, csüggedő társainak hatályosan kifejtván a kitartás szükségét, bár mily csekély számra olvadna is le az ellenzék. Eltökéllék tehát magokat túrniük és küzdeniük. És a következés megmutatta, hogy helyesen cselekedtek, felhagyván a szándokkal, melynek valósítása csak az ellenpárt állását könnyítette, diadalát nevelte volna. Az ellenzéki követek, még megfogyva is, nagy hasznára voltak a haladás ügyének. Ha nem bírták is minden szőnyegre került tárgyban kivívni a kor igényeinek megfelelő törvényeket: vívtak ki egynémely elvet, mely aztán csak ezen küzdelmek következtében juthatott érvényre, diadalra. Különben is meggyőződtek már a rendek, hogy az újjáalakítást sem rendszeresen nem lehet, sem egyszerre nem tanácsos keresztúlvinni; meggyőződtek, hogy már maga a rendszer béklyóiból való szabadulás is jelentékeny haladás; kivált nálunk, hol a kormány, a rendszeres tárgyalásra halasztásnak ürügye alatt annyi évek óta ellenzett minden korszerű reformot. És végre, a tanácskozások további folyamában meggyőződtek a már-már csüggedő ellenzékiek önmagok is hogy, ha nem képesek is egyet s mást saját értelmük szerint keresztúlvinni: erélyes küzdelmük által legalább mérséklék a kormány és a conservatív párt irányának győzedelmét, s a reformok szabadelvű megvitatása által érlelik azoknak csak elhalasztott végdiadalát. Hiszen a jó elvnek, az igazságnak, hogy ellenállhatatlanná váljék s közönséges érvényre jusson, nincs egyébre szük-

sége, mint hogy kellő világosságba állíttassék, az ál- és csalérvektől, melyekkel azt az önérdék vagy előítélet s balvélemény körülfonta, megmentessék. És ha csak erre szorítkozott volna is az ellenzéki követek hatása: jelenlétek már is felszámíthatatlan hasznú volt a reformügyre s haladásra.

De még ezentúl is nagy volt az eredmény, mely a reformpártiak ernyedetlen küzdelmét jutalmazta; habár annak nyomára tán nem akadnánk is a király által utóbb szentesített törvénykönyvben. A szabadelvű ellenzék ugyanis a rendek táblájánál korán sem maradt kevesebbsebben minden szönyegre került kérdésben; mert jóllehet egynémely buzgó ellenzéki követ kénytelen volt is pótutasításánál fogva némely tárgyban meggyőződése ellen szavazni: más tárgyakban, melyekre nézve vagy megmaradt eredeti utasítása, vagy nem volt megkötve utasítás által, azután is a reformpárttal szavazott. Es bár, vagy a főrendiek hozzájárultának, vagy a kormány megegyeztének híjával, talán ezekben sem lehetett mindig az ő értelmük szerint megalkotni a törvényt: ilyenkor mégis már maga a rendi táblának határozata is nagy nyereség volt a reformügyre nézve. A tapasztalás bizonyító, hogy a rendi táblánál kimondott elv és javítás, utóbb rendszeren oly erkölcsi erőre emelkedett, hogy attól a főrendi tábla s maga a kormány sem tagadhatta meg sokáig hozzájárulását. Az pedig, hogy egynémely tárgy, melyen a rendek számos hónapokon keresztül nagy buzgalommal dolgoztak, törvénynyé e gyűlésen még nem lett. — miután a szentesítést úgy is csak nagy megszorítással s módosítással nyerhették volna meg, inkább hasznára, mint ártalmára vált a radikál reform s átalakulás ügyének: a halasztás alatt tisztultak a nézetek, fejlett az értelem, erősbűit a meggyőződés, míg végre ellenállhatatlan erkölcsi erőre emelkedett a reformkérdés.

E körülmények közt fejlett ki ezen országgyűlésünk ama különös sajátsága is, hogy egynémely követ elmondott

beszédével ellenkező értelemben szavazott, s az átalakulás kérdéseiben, még akkor is, midőn azok kevesebbbségben maradtak, sokkal több szónok lépett fel a haladás, mint az ó-rendszer érdekében. A kerületi ülések ugyanis — melyekről Kölchsey már az országgyűlés elején feljegyezte, hogy azok képezik a tulajdonképeni országgyűlést — ekkor vették fel szokásul azt, hogy a vitatások alatt elmondott beszédek nem tekintettek mindjárt szavazatnak; hanem minden kérdés, a megvitatás után, még egy külön, egyszerű szavazás által döntetett el. Ennek oka abban feküdt, hogy azon követek, kiknek utasítása egyéni véleményükkal a fenforgó kérdésben nem volt egybehangzó, mind a reform-ügy érdeke miatt, mind saját igazolásuk végett a közvélemény előtt, szükségesnek tekintették szabadelvű meggyőződésüket, ellenkező szavazásuk előtt, nyíltan kifejteni. A vitatások alatt ennél fogva többnyire vidor reményeket ápolhatnak a haladás barátai; mert az elvek mellett, melyekhez rokonszenvvel vonzattak, az okoknak s érveknek egész légiói léptek a fővényre. Elkövetkezett azonban a szavazás; s a titokba nem avatott hallgatóság nem egyszer bámulva látható, hogy a diadalmas okok táborának kezei böi az utasítások kötelező erejére hivatkozó, rövid szavazás kiragadta a diadalt.

Hasonló sorsban, miszerint a reform a szépnél szebb s döntő erejű beszédek után már a rendi táblánál ejakadt, vagy utóbb a főrendi táblánál talált legyőzhetetlen ellenzésre, több nagy fontosságú reformkérdés osztozott ezen országgyűlés folytatában. Ilyen volt mindjárt a második fő-tárgy, a polgári törvénykönyvet s a törvényszékek rendezését illető munkálat is, mely a királyi előadásokban kitűzött sorozat szerint, azonnal az úrbéri törvényjavaslat első megállapítása után, még a múlt év végén, vétetett a kerületekben tárgyalás alá.

E főfontosságú tárggyal majdnem egy egész évig foglalkodának a követek. De a reformpárt vezérei minden

ti gyékezetének daczára csak azon pontig sem lehetett megérleni annak minden részeit, hogy a rendek táblájánál több séget nyerjenek; némely részei pedig, miután a rendek által elfogadtattak, a főrendeknél nem találtak pártolásra. Emezek közé tartozott, például, az ítélőszékek rendezése; mit, miután a főrendek által visszavetett, a rendek közül magok annak pártolói is jobbnak Ítélték letenni s kedve zőbb időre halasztani. Maga a polgári törvénykönyv legfontosabb részeiben már a rendek táblájánál is annyira elakadt, hogy országos Illésekben át sem vitett; miért, minthogy kerületi ülésekről ekkor még sem napló sem jegyzőkönyv nem vezetett: ezen oly fontos tárgynak nyoma sincs az országgyűlés jegyzőkönyveiben. „Mi a polgári törvényekkel vesződünk, — írta júl. 6-kán Kőlcsey — s a szó legteljesb értelmében a setéség örvényében vergődünk.“ Bár azonban eredmény nélkül folyt a vitatkozás: e kérdések közül mégis kettőt nem mellőzhetünk részlete-sebben megemlíteni; mert a felett, hogy azok tárgyalásában különösebben nyilvánult a kor szelleme: azok egyikét az országgyűlés után bekövetkezett némi esemény, másikat pedig ama körülmény kiválólag fontossá teszi, hogy az Széchenyi István átalakítási terveiben a reformok egyik főalapját képezi: amaz, a felségsértési bűn; emez, az ő s i sé g kérdése, minden mellék ágazataival.

A körülmények közt, melyekben az ország létezett, a felségsértési bűn kérdését lényegére nézve nem szándékoztak a rendek tárgyalásba fogni; mert ama befolyásnál fogva, melyet a kormány s a conservatív párt a korteskedés segítségével a pótlék-utasításokra jelenleg gyakorolni kezdett, szabadelvű törvényt alig lehetett volna reményleni. A felségsértés meghatározása, külön nemei s esetei tehát a régiebb törvények értelmében hagyattak meg, s csak a bíróságot s a büntetés egyik járulékát, a jószágvesztést, akarták megváltoztatni. Az 1795-ki események, az úgynevezett magyar jakobinusok ügyében, meggyőzték a rendeket, hogy a

királyi tábla, melynek illetékességét az ily féle perekben magok a törvények határozták meg, mivel bírái királyi ki nevezéstől függenek s nem is elmozdíthatlanok, a királyi ügyigazgató vádjai ellen korán sem nyújt elégséges biztosságot. Attól lehetett tartani, hogy most, az átalakulás korszakában, könnyen támadhatnak esetek, melyekben egy részről a kormány, miként az említett évben történt, törvénytelen nyomást gyakorolhat az Ítéletek hozatalára; más részről félénk, vagy önző s rászó lelki bírúk esküjük ellenére engedhetnek a felsőbb befolyásnak, — s mint akkor, úgy most is, pusztá vélemények miatt folyhat ártatlan polgárvér. A rendek tehát ezen esetekre egy teljesen független bíróságot kívánván alkotni, az eskütszékek bizonyos nemét akarták életbe léptetni, melynek tagjai egy országgyűléstől a másikkig, maga a törvényhozó kar által mind a két tábla egyéneiből választassanak. Ezen eskütbírák száma huszonötre határozott, úgy mindazáltal, hogy közölök tizenkettőt visszavetni a vádlottnak szabadságában álljon. A vagyonvesztést, mi felségsértési eseteknél a régiebb törvények szerint vala gyakorlatban, de mint mely, az elitét ártatlan gyermekeit sújtó, a kor szellemével megférhetetlen, egyszerűen eltöröltetni kívánta a rendek *egy* része. „Semmi sem alacsonyítja le annyira — mondá egyebek közt, erre vonatkozólag Nagy Pál, — a királyi méltóságot mint, hogy miután a kivégzettnek testén lévő köntösét s mindent mi nála találtak a bakó, ingatlan vagyonát pedig a király sajátítja el magának: a fejedelem és a bakó osztályos atyafiakká válnak.“ De többséget sem az egyik, sem a másik pont nem nyert a törvényhozó karban; s a felségsértési bűn egész kérdése, a polgári törvénykönyv több részeivel együtt kedvezőbb időkre halasztott.

Azon izgatás, melyet Széchenyi eddigelé kiadott munkáiban az ősiség intézete ellen folytatott, hamar megtermett a maga gyümölcseit. A reformpártiak teljesen meggyőződtek, hogy míg a nemesi birtokot akként eladni nem

lehet, hogy azt az eladó örökösei, miként eddig lehetett, a vételár lefizetése után a vevőtől többé vissza ne vehessék; szóval, míg az ősiség el nem töröltetik: a hitel s beruházományi tőkék hiánya mind addig lehetetlenné teszi az anyagi jóllét magasabb fokra fejlődését. A szabad föld eszméje, mely az úrbéri s nemesi birtok felszabadítását egyaránt magában foglalá, ezóta egyike lön a radikál irányú reformpárt legfőbb törekvési czcljainak. Az úrbéri birtok örökváltság általi felszabadítása, mint fentebb látók, oly nagy népszerűségre jutott, hogy azt a kormány s a conservatív párt, kezét fogva is, csak a kortes-tömegek nyers anyagi ereje által volt képes megbuktatni.

Más viszonyok forogtak fenn a nemesi birtok felszabadítása tekintetében. Az ősiség a századok folytában oly annyira átszövődött minden magánjogi viszonyokon, hogy nem nagy belátás kellett azon meggyőződésre juthatni, miképen azt csak egy új polgári törvénykönyv megállapításával egyetemben, s úgy is a legnagyobb óvatossággal lehet, káros következmények nélkül, eltörölni. Mert alig volt család az országban, mely ezen cím alatt pert nem folytatott, vagy mely ellen per nem volt volna folyamatban. A nagyobb birtokú családok jószágai jobbára ilyféle per alatt álltak. Ehhez járult, hogy az egyszerű ősiségen kívül annak egyéb mellékágai, az úgynevezett bitbizományok, majorátusok és seniorátusok is léteztek az országban; sőt a királyi kincslet örökösödése is kapcsolatban volt az ősiséggel: s mind ez felette megnehezítette a különben már sokaktól kárhoztatott ősiség eltörlését.

A rendek, ha tán egyéb tanulmányaikból nem is, Széchenyi irataiból eléggé meggyőződhetnek, hogy a nemesiség mód felett növekedő eladósodásának gátot vetni, a nemesi birtoknak teljes becsét visszaadni, a hitelt megállapítani, a mezei gazdaságot tökélyesbíteni, s ekként az országot anyagilag virágzatra emelni mind addig nem lehet, míg az ősiség régi alakjában fennáll: minden nehézségek daczára is

megkezdték tehát a tanácskozást e szövevényes kérdés felett. Meg kell azonban vallani, hogy annak szerencsés megoldására alig volt még öt hat képviselőben a kellő politikai és nemzetgazdasági ismeret. „A szó legszorosabb értelmében a setétség örvényében vergődünk, — írta Kölcsey. Az ősiséggel összekötött százados előítéletek leliellik keresztül munkálkodásunkat; s nem csak nem távoznak a régi elvektől, hanem tetézzük is azokat Szavunk kiáltó szó a pusztában . . .“

De mindemellett is a kérdés általános megvitatása, melyben az ősiség és lütbizományok megszüntetésének szüksége indokoltaték, igen nagy érdeklődéssel bírt. Kitűnő volt egyebek közt Kölcseynek a majorátusok felett tartott beszéde, mely egyike a magyar szónoklat legszebb példányainak. Miután a törvényhozás jogát az örökösödés szabályozására bebizonyította, s az elsőszülöttségi jószágok minden tekintetben káros voltát megmutatta, így szóla egyebek közt: „Lehet-e elszenvednünk, hogy lehessen polgár, ki roppant javakat bírjon, adósságokat halmozhasson, s azoknak kifizetésére javait még se tartozzék átengedni V Mert hogy ez eddig lehetett, innen van országunk csaknem legmélyebb süllyedésének forrása. Az elsőszülöttek adósságokba süllyeszték magokat; kitl- s belföldi capitalistákat ezrenként tettek szerencsétlenné; alkalmat adtak a sequestrumokra, melyek aztán más birtokosokra is alkalmaztattak; nevünket s hitelünket egész Európa előtt inegbcestelenítették. . . . Nincs is ok mit ezen intézetek mellett felhozhathatnánk, mint a nemzetiségi nevek fentartása. Ha az országboldogsága legkisebb részben is nevekhez volna kötve: akkor igen is ezen ok érne valamit. De ki mondja meg, ha az elsőszülöttségi intézet behozatala előtt eltűnt nemzetiségi nevek miatt szenvedett-e az ország boldogsága? Vessünk egy pillantást a múlt időbe. Sok nagy nevet látunk ott tündöklenni, melyek már nincsenek. Ki nem emlékezik a Dara névre? E név emberei most az országnak az ég

tudja melyik szegletében ekét tartogatnak s magot vetnek a földbe. Hol a hézag, mely ama tündöklők lcalkonyodtával eredeti? Azok valaha tettek jót, tehettek s tettek is rosztat eleget; s leszállások után csak úgy érezte magát a nemzet mint azelőtt: ezek a mostani magvetők pedig eltűntek ugyan a névkönyvekből, de népesítik a hazát, mivelik a földet, viselik a közterheket, s úgy lehet, homályban több jót s minden esetre kevesebb rosztat tesznek, mint a régi nagy Garák vagy más hasonlók. Vagy talán azóta oly nevek ragyogtak fel, melyek ha kitömhetnének, a nemzet végveszélyre fogna jutni? Jaj lenne a hazának, melynek fentartása csak bizonyos nevekhez volna kötve! Ez vagy amaz nevű nemzetséget örökre fentartani akarni, clúmaerai, haszontalan veszedelmes előítélet. Jó hazafi, hasznos, közjóra dolgozó polgár parányi nevek közt is találkozik; s a közjó csak jó polgárokat kíván, de mennél többet, kik között a birtok eloszoljon. Ki kezében legyen a birtok? az mindegy; de nem mindegy: hány kezében legyen? Mert birtok tartja fenn a polgárt, és sok olyan polgár, kinek birtoka van, tartja fenn a hazát..... Tehát mivel a társaság céljai, a közszorgalom, virágzat és védelmi rendszer úgy kívánják; mivel a hitelezők természeti jogai, s a nemzeti közhitei szabadítást várnak; mivel a haza egészéről, magáról a nemzetről, nem pedig egyes nevekről illik gondolkodnunk; mivel törvényeinknek már egyszer a régi szennyből kitisztulniok kell: mind a jelenben fennálló intézeteket eltöröltetni kívánom, mind azt óhajtom, hogy jövendőre is megtalalmaztassanak.“

Ezen s hasonló szónoklatok diadalmas ereje a hitbizományokat elvben megdöntötte. Azoknak eltörlése ájul. In-kei kerületi ülésben 27 szavazattal 22 ellen végzésül mondatott ki. Nem kisebb erővel s buzgalommal vívtak a reformpárt néhány vezérei általában mindennemű ösiség eltörlése mellett. De bár számos szónok lépett a fővényre, erre nézve már csak hat megye, úgymint: Somogy, Zala, Szatmár,

Tolna, Temes és Csanád utasítása kívánta a törvényt megalkottatni. „Parányi kovász ily roppant tömeghez — mond Kölcsey. Naponként az aviticitás szörnyével vesződünk; de kiabálásaink hasztalanok. A monstrumnak, teljes elhatározottsággal, Deák Ferenczen, Bezerédyn, tiomsichon s rajtam kívül talán senki sem szólott ellene. Ez a nép, atyáinak bűneiért szenved; mert az uralkodó sötétség születés által terjedez, mint az eredendő bűn.“ Az eltörlési módból származott a főnehézség. Minthogy azon családok száma, melyek felperesként álltak az ősiségi perekben, nagyobb volt: az „úti possidetis“ elv védelmezői, kik minden követeléseknek egyszerre véget akartak vetni, nem képezhettek többséget; és hosszú vita után végre is osztályozások felállításával oldatott meg a gordiusi csomó. A hitbizományokra nézve abban állapodék meg a többség, hogy annak kiváltáságos természete a jelenben birtokban lévők halálával szűnjék meg; fizetetlen maradandó adósságokért azonban ezek javai is bírói foglalás alá vétethetnek. És így lőn országosan kimondva egy nagy és eredményeiben sikerdús elv, mely a földbirtok valódi értékét, a családok jóllétét, a hitelvezők biztosságát, s mindenek felett a nemzeti közhiteit tetemesen emelendő vala. Bár azonban e törvény meghozatalának szükségét mindenki érzé, ki az önzés vagy osztályszellem csekélyes érdekein felülemelkedni s a haza jövőjét magasabb politikai s nemzetgazdasági szempontból felfogni képes volt: az említett végzésnél többet mindazáltal még nem sikerült keresztülvinni; s tizennégy év érlelése s rendkívüli körülmények találkozása lőn arra szükséges, hogy ama magas érdekek az önzésen s előítéleteken teljes diadalt nyerjenek, s a kimondott elv törvény erejére emelkedhessék.

Midőn a rendek a polgári törvénykönyv munkáját letenni s kedvezőbb időre halasztani kényszerítették: érezték egyszersmind, hogy bár az ősiség megszüntetéséig gyökeresen javítani nem lehet is a nemzeti hitelen; de azon

károsodásokat, melyeket, pörlekedési rendszerünk lassúsága s a fizetni nem akarást legyező számtalan kibúvó lyukak miatt, a hitelezők szenvednek, közbotrány s a közhitelnek még alábbra sülyedése nélkül tovább orvosolatlanul hagyni mégis lehetetlen. Addig is tehát, míg az ősiség százados fáját a fejsze megdönteni, s annak következtében a törvényhozás egy korszerű váltótörvényt is életbe léptethet, egy ideiglenről kívántak gondoskodni az ország rendei. Az erre vonatkozó törvény, mely aztán királyi szentesítést is nyert, szóbeli, rövid lejáratú pervitel által pótolá a váltótörvény hiányát, rendelvén: hogy a kétszáz forintot túl nem haladó világos követelések a megyei bírák által ezentúl minden kivétel nélkül rövid úton, szóbeli eljárással Ítéltessenek meg. Hogy pedig e törvény jótékonsága tágabb körre is terjedjen, egyszersmind megengedettett: hogy bármily nagy összegről szóló követelések is ily módon leszenek megítélhetők, ha az adós magát kötelezvényében ily szóbeli, rövid eljárásnak önként alája vetette.

Mialatt az ország rendei Pozsonyban ekként küzdenek a reformok mellett, Erdély ügyei is mindinkább bonyolódának s mind nagyobb mértékben magokra vonták a közfigyelmet. Említők fentebb, miképen ott a közügyek a század első tizedeiben még szomorúbb pangásba jutottak, mint Magyarországon. Az országgyűlés egybehívása 1811 óta elmulasztatván, a kormányzék hivatalnokai, kiket az országosan egybegyűlt rendeknek kell vala alkotmányszerűleg megválasztani, valamennyien királyi kinevezés útján jutottak tisztségeikbe; e törvénytelen főbb hivatalnokok egyetértésével pedig a hatalom mind több foglalásokat tön a közigazgatásban; mind érzékenyebben sérté, esorbítá az alkotmányos jogokat. A megyékben a törvényes tisztújítások divatból kivétetvén, a hivatalokat szinte kormányzékileg helyettesített tisztviselők foglalták el. A burokratia, a tiszturalom, ekként a kormányzéknel és a megyékben általánossá válván, nemcsak tűrte, hanem pártolta is a

hatalmat törvénysértő önkényében, mely az alkotmányt lassanként egészen kiforgatta jogaiból. S mi legszomorúbb vala, a hosszú tiszturalom alatt a nyomasztó állapot érzete is sokáig kihaltnak látszék a hiúságokba merült, a közélettől elfordult, szenvtelené vált nemzedékben. Említők azt is, hogy Magyarország ébredése, kivált az 1825-diki országgyűlés óta, Erdély rendében is üdvös fordulatot hozott elő. Wesselényi izgató, hazafias hatása következtében, — miben a státusférfiúi eszélyessége által jeles, mérsékelt Bethlen János és a szigorú erkölcsű, a jogtalanságot, jött légyen az bár honnan, szenvedélyesen gyűlölő, doctrinaire Kemény Dénes főrendűek, s egy igénytelen, de lánglelkű s nagy szónoki tehetségű tanár, Szász Károly, lönek legkitűnőbb társaivá, — itt is mind nagyobb mérvben felébredt a közszellem, az érdekeltség a közügyek iránt. A megyei közgyűlések mind népesebbekké kezdőnek válni. Több lelkes hazafi, az említett vezérek működései s példái által lelkesítve, nem elégedék meg avval, hogy saját megyéje közgyűléseit szorgalommal látogatta; eljárta a szomszéd megyék gyűléseire is, és a korkérdéseket fejtegetve, a közállapotok törvénytelen s nyomasztó voltát mutogatva, az alkotmányos ellenzékét mind kül-, mind belterjére ügyekézék gyarapítani. „Vándor patrióták“ elnevezéssel tisztelte meg őket a közvélemény. Az 1830-ki párisi forradalom s a lengyel felkelés, Erdélyben is nagy lökés adott az ellenzéknek; bátorságát, erélyét. hatványozta, kitartását megedzette. Az ellenzék ezóta mind hangosabban követie a törvények teljesítését, az alkotmányos hatóságok helyreállítását s az országgyűlés egybehívását. Hol a törvény alkalmazása a kormány s burokratia részéről legyőzhetetlen akadályra talált: a passiv ellentállás, a törvénytelen hivatalnokok eljárásának megakasztása tétetett szabályozó elvül. Wesselényi 1831-ben, midőn a kormány önkényesen rendelte meg az újonczszedést, birtokaiban tényleg ellenzegült az erőszakos újonczfogdosásnak. Néhány megye

azonnal követte a példát; a törvényhatóságok többsége pedig kijelentette, hogy országgyűlés megajánlása nélkül s az eddig gyakorlatban lévő erőszakos módon újonczokat nem fognak adni.

Mint minden egyébben, úgy a közélet mezején is, a kezdet legnehezebb; s az erélyesen megtett első lépés a többire is felbátorít: a lejtőn lökést szenvedett sziklát a nehézkedés törvénye csak a völgyben állítja meg. Alsó-Fehér megye példájára, mely Szász Károly, enyedi tanár, és Kemény Dénes által vezetve, a legtöbb kérdésben vezéri szerepet játszó, a megyék többsége törvényes tisztújítást tartott; s felsőbb megerősítés végett csak a törvény által kijelölt hivatalokra terjesztette fel a választottakat: azon tisztviselőket pedig, kiknek felterjesztését a törvény nem rendelte, hivatalaikba tényleg beigtatá. Midőn a kormány, a divatba hozott törvénytelen gyakorlattól elállani nem akarván, e választásokat megsemmisítette: némely megye, hol az ellenzék már túlsúlyra növekedett, mindannyiszor ismétlé, bár eredménytelen, de törvényes eljárását; más megyék, hol a mérséklet győzött, legalább óvással tiltakoztak jogaik csorbítása ellen, s inkább megszüntek tisztújítást tartani, mintsem a törvénytelen gyakorlathoz simuljanak. Fő sérelmök lévén az, hogy a kormányzék tagjai nem országgyűlési választás, hanem felsőbb kinevezés által ültek hivatalaikban: a megyék többsége a kormányzékot törvénytelennek nyilatkoztatta; annak tagjait hivatalaik letételére szállította; néhány megye pedig, egy lépéssel tovább haladva, kijelenté: hogy, ha országgyűlés bizonyos idő alatt egybe nem hívatik, a törvénytelen kormányzéknek azontúl nem fog engedelmességni. A magyar országgyűlés Erdélyben is újra fölkelte a sóvárgást törvényhozó testületök egybehívása iránt; s annak kieszközlésére számos megye az anyaország megyéit is felszólítja; a nádort pedig feliratok s ünnepélyes küldöttség által kérte meg; és míg

az országgyűlés egybe nem kiválik, a törvénytelen kormány-szék rendeleteit bontatlanul félretétetni határozta.

Erdélyben ekként teljes anarchia állta be. A kormány tehát, melynek működése majdnem egészen megszűnt, ezen állapotot tovább nem tűrhetvén, azt végre megszüntetni határozta. De a helyett, hogy a jogos kérelmeknek engedve, az országgyűlés egybehívása által vetett volna véget a békétlenségnek, újabb sérelmet követett el a nemzeti jogokon. A törvénytelenül elfoglalt tért feladni egyáltalában nem akarván, az alkotmányt felfüggesztette, s Wlasich altábornagyot s horvátországi bánt teljes hatalmú királyi biztosként küldé a tartományba. De a megyék, alkotmányos jogaikra támaszkodva, ezután sem szüntek meg erélyesen szorgalmazni az országgyűlés egybehívását. Kitartásukat nem kevésbé edzé azon körülmény, hogy a magyar országgyűlés, mióta gróf Teleki Domokos, mint négy erdélyi megyének küldötte, miként fentebb említők, Pozsonyban megjelent, Erdélylyel magát némileg solidaritásba helyezvén, annak törvényes kívánatát szinte támogató. Majd Wesselényi is elhagyá Pozsonyt s az általa oly sokszor védelmezett hazának lehetséges oltalmára sietett. Az ő s a tapintatos gróf Bethlen János közremunkálásának tulajdonítható leginkább, hogy a hely színén maga a királyi biztos is hamar meggyőződött, hogy a békétlenség okait csak a jogos kérelem megadása által lehet megszüntetni, s egy tudósításában szinte javaslá az országgyűlés egybehívását. A kormány végre engedett, s az 1834-ki máj. 26-ra kihirdette az oly sóvárgással várt országgyűlést, Észtei Ferdinand főherczeget nevezvén ki arra királyi biztosul.

A márcz. 18-kán kelt kir. levél, mely ezt Erdély rendéinek tudtára vivé, egyszersmind a királyi előadásokat is magában foglalá. Ezek szerint a fő kormányhivatalok törvényszerű betöltése, s az 1791-ki országos bizottmányok reformmunkálatainak megvitatása s a változott körülményekhez alkalmazása —, mindenek előtt pedig az úrbéri sza-

bályzat tervének tárgyalása tüzetvén ki a törvényhozás működéseinek tárgyaiul, mindenki a legfeszültebb várakozással néz vala az országgyűlés elejébe.

Az erdélyi országgyűlés lényegesen különbözött a magyarországitól. Az ott csak egy házból álla, melynek tagjait az 1791 ki 11-dik t.-cz. szerint a kir. kormányzék, a kir. tábla, a főispánok, a székely és szász hatóságok főnökei, a megyék s a székely és szász székek és a királyi s némely más városok követei, s végre a királyi hivatalosak, az úgynevezett regalisták képezték, kiket a főrendü s más jó birtoké, e végre képességgel bíró nemesek közül külön királyi levelek szoktak volt meghívni a törvényhozásban való részvételre. Ezen elemekben befoglaltatott mind a három törvényes nemzet: a magyar, székely és szász. A székely tagok számra nézve alig tették a magyarok felét; a szászok alig egy negyedét: minek oka abban feküdt, hogy a nagy birtokok jobbára a magyarok kezében léteztek; a királyi hivatalosak pedig, kiknek a nagy birtokosok közül kell vala megválasztatniok, számra nézve mindig sokkal többen voltak az országgyűlés többi tagjainál. Nagy hiánynak tekinthető az is, hogy az oláh nép, mely a tartományban többséget képezett, — mivel külön nemzetnek a törvények által elismerve nem volt, tulajdonképeni képvisellel sem birt az országgyűlésen; egyébiránt több oláh származású találtatott mind a regalisták, mind a megyei követek közt. A három törvényes nemzet a tárgyalások előkészítésére külön nemzeti gyűléseket szokott tartani; melyekhez nem ritkán még a negyedik, a királyi hivatalosak tanácskozmánya járult. Határozatokat azonban csak a közös, országos gyűlés hozhatott, melynek elnöke ugyanaz volt, ki a kormányzéknel viselte az elnöki hivatalt.

Azon szomorú tapasztalat, hogy az országgyűlések 1791 óta nem másra látszának szolgálni, mint hogy a kormány által az igazgatás mezején elkövetett törvénytelenéseket szentesítsék, s a nemzeti, jogok tőkéjéből egy-egy

újabb részt semmisítsenek meg, — most előrelátókká, erélyesekké tette az ország rendelt. Senki sem hitte, hogy a kormány tisztán és jó szándokkal tért légyen vissza a törvényes ösvényre; sőt mindenki egyelőre is meg volt győződve, hogy az országgyűlés egybehívása mellett is el van tökéelve, megtartani a kezébe kerített hatalmat. Erről, ha más jelek hiányoztak volna is, már az sem engedett kételkedni, hogy a királyi hivatalosak sorába számos kormány-széki tisztviselő, s több más oly egyéniségek vétettek föl, kikben a törvények által kijelölt kellékek hiányoztak, de a kormánypárthoz szitáknak ismertetőnek; mások ellenben, kik meghívásukat jogosan igényelhetők, de mivel az ellenzék soraiban állanak, mellőztettek; — mi miatt utóbb erélyesen fel is szólalt az országgyűlés. E körülmény tisztán láttató a megyékkel s az ellenzék egyéb tagjaival, miképen a kormány minden áron többséget ügyekszik magának szerezni, s aligha más czélból, mint hogy megkísértse most is szentesíttetni az elkövetett törvénysértéseket. Többséget ugyan, miként látni fogjuk, még így sem volt képes nyerni a kormány; mivel azonban attól lehetett tartani, hogy akaratát a talentum, birtok és többség pártolása nélkül is, sőt annak daczára, ha másként nem megy, erőszakkal is inegkísérleüdi keresztülvinni: az ellenzék is megkettőzteté a maga éberségét.

Gondját mindenek előtt az utasítások készítésére s a követek választására fordította. „Az ellenzék — mond Wesselényi Miklósról mondott emlékbeszédében gróf Teleki Domokos, ezen országgyűlésnek maga is egyik kitűnő vezetője, — az ellenzék Erdélyben tömörebb, rendezettebb volt, s a magyarországitól annyiban különbözök, hogy míg ez kezdetét az egyes megyéktől vette s tágabb alapon nyugodt; az alatt Erdélyben egy középpontból indult ki, s mind végig összpontosultabb, fegyelmezettebb maradt. Ezt az ország kicsinysége, a megyék kevés száma, és korlátoltabb jogviszonya is nemcsak könnyítette, de egyszersmind

kívánatossá tette. Így történt azután, hogy mindenütt, hol az ellenzék ernyedetlen buzgalmával tért foglalhatá, a középpontból kiindult utasítások szolgáltak zsinórmértékül.“ Es ez volt az eset most is, midőn a megyék utasításait készítették. Az ellenzék középponti vezérei szükségesnek tarták, hogy az országgyűlésen mindenek előtt a tanácskozások rendeztessenek és a szükséges kellékekkel láttassanak el. „E részben, miként szinte gróf Teleki Domokos tanúskodik, a régi országgyűlések gyakorlata a leghiánysabb volt. A nyilvánosságot későn, olykor az országgyűlések után megjelent jegyzőkönyvek eszközlék. Az országos üléseket megelőző tanácskozmányok a bárom nemzet külön gyűléseiből állottak, melyekhez nem ritkán a negyedik, a királyi hivatalosak tanácskozmánya járult; midőn aztán e négy tanácskozmány nem annyira a vélemények egyesítésére, mint a felekezeti szellem ébresztésére szolgált. Továbbá a megválasztott követ kötelezettsége küldői iránt, a közelebb múlt országgyűléseken is fölötte tág volt; mi legtöbb esetben nem a követek függetlenségére, de arra szolgált okú, hogy egy más, károsabb befolyásnak legyenek alatta. Ezekre nézve a megyék általában utasításul adták, hogy napló szerkesztessék, s úgy ennek, mint más országgyűlési irományoknak pontos kinyomatásáról gondoskodva legyen.

A nemzeti gyűlések helyett az országgyűlés egyetemes tagjai alkossanak előleges tanácskozmányokat; a követek időről időre tegyenek pontos tudósítást a dolgok folyásáról, s minden előre nem látott fontosabb esetben küldőiktől várjanak utasítást; mi végül a szőnyegre kerülendő tárgyak körüli eljárást illeti: a megyék által az utolsó időkben követett elvek szolgáljanak zsinórmértékül az országgyűlésre nézve is, melyek röviden így hangzottak: mindenben a létező törvények szerint működni, azokat semmi áron sem tenni ki újabb törvényhozás bizonytalanságának; s inkább semmit se tenni, mint törvénytelen eljárás által káros gyakorlatra nyitni utat.“

Mi a választásokat illeti: a magyar és székely törvényhatóságok, sőt, daczára a kormánytói függésnek, több város is, kevés kivétellel, az ellenzék soraiból választók meg képviselőiket. Magok az ellenzék vezeterei is jobbra a törvényhatóságok követéivé választatták meg magokat. Ezek sorában találjuk Udvarhelyszékből b. Wesselényi Miklóst, Alsó-Fehérből b. Kemény Dénesi, Vízaknáról Szász Károlyt, Küküllő megyéből gr. Teleki Domokost, Helső-, Szolnokból Weér Farkast, és több másokat, kik a múlt évek küzdelmeiben magokat leginkább megkülönböztették, az alkotmány védelmében legtöbb érdemeket szerzetek. A királyi hivatalosak közül leginkább gr. Bethlen János, az utóbb oly nagy híre kapott regényíró b. Józsika Miklós, Horváth István stb. tűntek ki az ellenzék soraiban. A vezéri zászlót közelismerés szerint Wesselényi lobogtatta; bár az említettek egynémelyikében még túlnyomóbb pártvezéri tulajdonok egyesültek. Maga barátja, Teleki Domokos megváltja, hogy Szász Károly műveltsége sokoldalúságában s lángeszében —; Kemény Dénes a hazai ügyek alaposabb ismeretében, mind a ketten szónoki tehetségben fölülműlták őt; Bethlen János pedig tágasb látkörével, több higadtságával s eszélyességével, szelídebb, tapintatosb bánásmódjával, melyek szerint ő soha semmit nem erőszakolt, túl nem hajtott, minden eljárásában ildomos, eszközeiben sima, finom, megnyerő lenni ügyekezett, — a pártvezér több tulajdonait egyesíté. „De, úgymond, Wesselényi nevéhez két hon ébredésének eleven emléke volt kötve. Ő Erdély fejlődésében kezdettől fogva nemcsak az országgyűlés beálltáig, de az alatt is legtevékenyebb részt vett, s nála a hő kedélyesség, a lovagias nyíltság sok egyebet feledtete,“ mi túlzási hajlamából, hirtelen fellobbanó vérmeirsékletéből eredt. Wesselényi Erdélyben erkölcsi hatalma tetőpontján állá ezen országgyűlés alatt; bár, midőn az utóbb eredménytelenül oszlott szét, sokan még párthívei közül is, az ő faltörő politikáját, ellenzésének túlhajtását vádolták a

miatt, s Bethlen Jánosé mellett kétségbe vonták államférfiúi, vagy legalább pártvezéri képességét.

Mindjárt az országgyűlés kezdetén nagy nehézségek merültek fel; mert mi másutt egyedül házszabályi és verificationalis vitákat szült volna, itt, a helyzet sajtóságaos voltánál fogva, mind az a lényeg fontosságára emelkedett.

Ilyen volt mindjárt az elnöki, jegyzői, naplói kérdés. A rendek ugyanis, tekintve azt, hogy a kormányzéknek alig volt egy törvényes tagja, ki választás és nem helyettesítés útján jutott volna hivatalába, mindjárt eleinte elvül mondták ki: „hogy mind az, mi törvénytelenül létez, szemben a törvényhozó testtel nem létezőnek tekintessék s törvényes hatóság nélkül legyen; s ilyenekre nézve nem bűnös elnézésnek, nem kérelemnek, hogy többször elő ne forduljanak, nem a sérelmek régiségi gyűjteményébe való utasításnak, hanem azon, a logikával és a törvényesség képzetével egykorú s igen egyszerű igazságnak van helye, hogy a mi törvényesen nincs, az nincs; és semmiből semmi következik.“ Es ennél fogva a kormányzéknek nem létezőnek tekintve, meg sem várták, hogy az küldjön számokra clnököt, hanem a törvényes elnök megválasztásáig nemzeti közgyűlésük ön akartak elnököt választani. De ez nem volt a kir. biztos s a kormányzék Ínyére. A tanácskozási terein tehát elzáratott, s az udvaron összegyűlteknek a tartományi korlátnok azt jzené, hogy az országos terem oly gyűlés számára, mely diplomatikusnak nem tekinthető, felsőbb intézkedések következtében, nem fog megnyitvatni. A felingerült rendek tehát a reformátusok templomában tartották meg gyűlésüket s gróf Nemes Adámot kiáltották ki ideiglenes elnökké. Nemes nem késett ugyan elfoglalni az elnöki széket; de azt azon kijelentéssel tette, hogy miután ő felsége a kir. biztos útján a kormányzéknek meghagyta, hogy a törvényes elnök megválasztásáig a maga kebeléből nevezzen ideiglenes elnököt; ezzel pedig őt tisztelte meg a kormányzék: ő tehát most annál nagyobb

örömmel felel meg e hivatásának, mivel a rendek bizodal-
mát is magában tapasztalja összpontosulni. A rendek azon-
ban egyáltalában nem akarták a törvénytelen s azért nem
létezőnek tekintett kormányzék elnökküldési jogát elis-
merni; s az ellen tiltakozván, mind addig meg sem nyu-
godtak, míg Nemes végre ki nem jelentette, hogy a rendek
értelme szerint, egyedül megválasztásánál fogva til ideig-
len az elnöki székbe.

Még nagyobb nehézségek támadtak, midőn az ország-
gyűlés a kir. biztos által a kir. előadások átnyújtásával
ünnepélyesen megnyitván, ezek első pontja szerint a
kormányzék s más fő hivatalnokok választásához kellett
volna fogni. A rendek, ennek ellenére, a közjogi vissza-
követeléseken akarták megkezdeni tanácskozásait; s a
negyedik ülésben végzést alkottak: hogy minden egyebek
előtt az alapjaiban megrendített alkotmányos létnek kell
helyreállítatni, mi végett a sérelmek ő felségének már fel
is terjesztettek, s ezeknek orvoslatáig a királyi előadások
se tárgyalassanak; egyedül az országos elnökségre s az
ítélőmesteri hivatalokra, melyekhez a gyűlési jegyzőség is
kapcsolva van, tétessék választás. És midőn aztán a kije-
löltek nevei felterjesztettek, e végzősöket ő felségének is
tudtára adták. „Tudjuk ugyan, mond egyebek közt a fel-
irat, hogy a diétái tárgyalásokat az 1791-ki 11-dik t.-cikk
a kir. előadásokkal rendeli megkezdeni; s óhajtók magunk
is oly helyzetben látni ügyeinket, hogy ama fontos tárgya-
kat, melyek létesítését a közjó már oly rég óta igényli,
azonnal megkezdhessük. De kebleinket szomorú sorsunk
tartja elfoglalva; és midőn alkotmányunkat sarkaiból ki-
fogatva. az ország alaptörvényeit megingatva, s a kormány-
zék törvényes tagjainak teljes hiányában magát ország-
gyűlésünket lényeges állagától megfosztva látjuk: mielőtt a
királyi előadások tárgyalásához foghatnánk, minden gond-
jainkat hazánk alaptörvényeinek s alkotmányának helyreállí-
tására, alkotmányos létünk szilárdítására kénytelenítettünk

fordítani.“ A királyi válasz azonban, mely a választott hivatalnokok megerősítését meghozta, újabb keserűséggel túlté el a rendek kebleit: nemcsak mivel említést sem tett a felterjesztett sérelmek orvoslatáról; hanem azért is, mivel az országos elnökségre fölterjesztettek közül egyáltalában nem a közbizodalom által legtöbb szavazattal kijelölt egyéniséget, hanem Nopcsa Eleket, ki csak kevés szavazattal, hézag pótlóul tüzetett a harmadik helyre, nevezte ki elnökké.

A rendek tehát egy újabb feliratban jelenték ki fájdalmukat, hogy bár huszonhárom év óta először volt alkalmuk panaszukat felterjeszteni; kérelmeik mégis válasz nélkül hagytak. Nem mulaszták el megjegyezni azt sem, hogy a legkevesebb szavazattal kijelölt Nopcsa Elek országos elnökké neveztetésében választási joguk csorbítását fájlatják. Minthogy azonban a dolgon változtatni többé nem lehetett, az által akarták magukat új elnökük alkotmányos eljárása felől biztosítani, hogy a beigtatáskor neki, valamint a megválasztott ítélőmestereknek is új esküformát szabtak elejökbe. Az eset nem vala szokatlan: a múlt időkből több példát nyújtott a történelem arra, hogy a rendek új esküformával kötelezték le választottaikat; így történt egyebek közt Ű. József sérelmes kormánya után is az 1791-ki országgyűlésen. A királyi biztos mindazáltal eltiltá a választottakat az új eskü forma mellett foglalni el hivatalaikat.

Mindezekből fájdalmasan tapasztalván a rendek, hogy sérelmeik tömege nemcsak nem kevesbül, sőt az országgyűlés alatt szemök láttára újakkal is szaporodik; más részről pedig látván azt is, hogy a királyi biztos e gyűlés alatt minden dolgaik folytatását ellenséges behatással nehezíti, s lehetetlenné teszi, hogy a haza várakozásának kötelességek szerint megfeleljenek: szeptember elején, a királyi biztos értesítése és megegyeztének kikérése nélkül egy küldöttséget neveztek ki a királyhoz, mely neki sérelmeiket egy újabb feliratban terjeszsze elő és fiúi bizodalommal

személyesen is fölfedezze: mily ingataggá vált hazáj okban a személy- és vagyonbátorság, midőn az, a perfolyamok törvényellenes rendeleteken alapuló mostani rende szerint, a kormányshéknél és az udvari kancelláriánál (mely magát törvénytelenül felebbezési törvénszékké tette), egy két ember önkényétől függ; midőn az, erkölcsi és anyagi erők kifejtésének minden módja önkényesen el van nyomva. Ivitúnőbb példái ennek: a külföldre utazás tilalma; a katonaság alá erőltetett székelység gyermekei iskoláztatásának korlátolása; a hivatalok betöltésében a vallásbeli egyenlőség meg nem tartása, sőt a türelmetlenségnek, kivált a görög hitűek közt, a hatalomviselők által rémítő gyakorlása; a tisztválasztási jognak a törvényhatóságok kebelében majdnem teljes elnyomtatása; a katonaság alá erőltetett székelység túrheterlen megigázása; a katonaság féláron élélézése; a sónak, kimerítheterlen bősége mellett elvételheterlen drágasága és számos más anyagi sérelmek. Adják elő a követek, miképen mind ezen sérelmek törvénytelen rendeletekből s rősz lelkű tanácsadóktól származnak, kik a fejedelmi jogok terjesztésének ürügye alatt csak önhatalmukat növesztik, saját hasznukat lesik. Fiúi bizodalominal terjeszshék ő felsége elébe, miképen a keseredettségek és bizodalmatlanság, a kormány mostani iránya miatt, oly átalánossá vált minden felekezetbeliek közt, hogy gyökeres orvoslat nélkül minden országgyűlési, olyannyira korlátolt munkálkodás, minden javítás egyes részletekben sükeretlen.

De a rendek e bizodalmas lépése sem termé meg az óhajtott gyümölcshet. A mellőztetését zokon vett királyi biztos a fejedelem előtt is útjokat állá. A király okt. 8-kán, Brtttnben, de nem mint az országgyűlésnek, mely törvényesen még nem constituálnak mondatott, küldöttségét, hanem csak mint hű alattvalókat fogadá a követeket; mit nekik kijelentvén, s a feliratot átvévén, minden bővebb kihallgatás nélkül, azon nyilatkozattal bocsátá el őket shíne elől, hogy a feliratra nem mulasztandja el leküldení választát.

Kevéssel a követeknek minden vigasz nélküli visszatértök után érkezett le a rendekhez egy kir. leirat, mely az új főhivatalnokok meghittetésére készített új esküformát visszavetvén, azokat a régi forma szerint rendeli meghittetni. A leirat november elején rendkívül heves vitákat okozott a rendeknél; mert abban lázasztással, az indulatok felgerjesztésével, újításvágygal s munkátlansággal vádoltatván, e vádat nem vélték hallgatással eltűrhetni. Nehogy azonban az ország tovább is nélkülözze törvényes főhivatalnokait, az elnököt és az ítélőmestereket az 17Űl-ki országgyűlés által készített esküforma szerint végre meghittették. Majd a királyi hivatalosakra fordult a vitakozás; mert a felett, hogy azok lajstromának hitelessége felől némi kétség támadt, oly' egyéniségek is találtattak köztök, kiket az ellenzék nem vélt felruházva lenni a törvény által kijelölt kellékekkel. Míg azonban a vita e tárgy körüli folyt, egy újabb királyi leirat érkezett a rendekhez, melyben újabban is sürgettelek a többi választások megtételére s az előadások többi pontjainak tárgyalására. De e leirat is egyáltalában nem oly hangan vala szerkesztve, mely képes lett volna csillapítani, engesztelni az ingerült s elbúsult kedélyeket. Ok alkotmányos sérelmeik orvoslatáért sóvárgának; a leirat pedig egyebek közt azon súlyos váddal terheli őket: „hogy a törvényes szabadság bitanglott neve alatt annak megfertőztetésére s minden jó rend felforgatására mellékes utakon törekednek.“

„Ha, a kormány állítása szerint, léteznek oly veszedelmes emberek — mondá e vádra a január 17-kén tartott beszédében Wesselényi —: sem illő, sem helyes ily asszonyos rágalmazással támadni meg azokat. Kötelessége, oly kötelessége a kormánynak, mely alól semmi sem oldozhatja fel, az ilyeket a törvény lángfegyverével üldözni, sújtani. A rágalmazás gyöngeség jele; ártatlanság és kötelesség érzete által edzett mellről visszapattan ennek nyila. Én, mint, az országgyűlési majoritás tagja, merem a magam

s polgári hitsorsosim nevében felszólítani a kormányt: álljon elő törvényes bizonyítványokkal; s ha csak egy van közülünk, kit azon fekete vádának legkisebbike is igazán érhet, készek vagyunk érte mindnyájan lakolni. De e vád nem néhányakat, hanem az egész majoritást, s magát az országgyűlést éri; mert indítvány, melyet a többség elfogad, többé nem egyé vagy némelyeké, hanem az országgyűlésé, így tehát országgyűlésünkön van azon vád, hogy „törvényes szabadság színe alatt minden jó rendet fel akar forгатni.“ T. RR.! jó rend felforgatása szándékával vagy is pártosság s revolutio szándékával országgyűlést vádolni szintoly képtelenség, mint sértő s nem szabad. Csak országgyűlés az és fejedelem, honnan revolutio nem ered. Revolutio pusztító lángja a legcsekélyebbnek látszó szikrából is származhatik. Egyes személy vagy kevesek vétkes törekedései borítottak már egész országokat lángba; elcsábított vagy elkeseredett nép dúló haragja a pusztítás átkát birodalmakra terjesztheti; zabolátlan katonaság hány polgári alkotmányt nem forगतott már fel, s mennyi trónust nem fertőztetett uralkodók kiontott vérével? Nép zsirján hizott aristokratia s dölyfös oligarchák öldöklő belső háborúknak lettek már számtalanszor okai; s fejedelmek rősz tanácsosinak hibái s vétkei által hozatott nemzetek közé bizonynyal annyi zavar, s roskadt egybe annyi királyi szék, mint a más említett módokon mind össze. Egyedül országgyűlés az s a fejedelem, midőn ezzel együtt létez, honnan rendbontás nem eredhet; mert mind az rend, a mit törvény állít fel; mind az pedig, mit fejedelem s ország együtt tesz, törvény. Az országgyűlést, a törvények kútfejét revolutio célzatával vádolni annyit tesz, mint a napról, a világosság kútfejéről azt állítani, hogy a sötétség szörnyei belőle folynak ki. De hol is azon földi hatalom, mely emberi viszonyokban nem létező azon magosságra emelkedhetnék, hogy egy szabad nemzet országgyűlésére ily vádat, ily ítéletet mondhatna ki, s a mely fel lenne

hatalmazva azt fenyegetni? Fenyegeti ezen királyi leírásban a kormány az országgyűlést legfelsőbb hatalmával. Szent, és tisztelem én a fejedelem törvényes hatalmát, s hódolva ismerem el annak a törvények értelme, szerinti hatását minden egyes személyekre, s az ország minden külön létező testületéire; de nyilván kimondom: az országgyűlésre nem. Nem felette áll a fejedelem az országgyűlésnek, hanem mellette; nem fejedelem adott nemzetnek és országgyűlésnek létet; hanem ezek ő neki. Országgyűlésnek, mely alkotta s alkotja a törvényeket, mely kötött fejedelmekkel azoknak létet adó kötések, mely felséges uralkodó házunkat előbb dicső fejedelmi székébe emelte, s utóbb örökösödéséről rendelkezett, csak a törvény parancsol, s az is csak addig, míg azt neki a fejedelemmel együtt megváltoztatni tetszik; de a kormány parancsa alatt bizonyára nem áll. És ezen nagy igazság legyen felelet s mérték méltatására mind azoknak, mik a ma felolvasott irományokban országgyűlésünk általunk folytatásmódját, tanácskozásunk idejét, azokba parancsolólag belé elegyedve, érdeklik.“

Hasonló erélyvel s bátorsággal, egyező értelemben szóltak még Szász Károly, Teleki Domokos, Kemény Dénes, Jósika Miklós és gr. Lázár József a királyi leirat vádait czáfolva. Mire aztán a rendek, — bár a királyi biztos már ismételve is határnapot tűzött ki, melynek elteltéig az előadások tárgyalásához fognának, különben avval fenyegetőzván, hogy vonakodásukat ő felségének feljelentendi, „miszerint ő a közjó eszközlésének más módjairól gondoskodhassék“ — oly végzést alkottak, mely szerint „hódoló tisztelettel kérik és fiúi bizodalommal várják, hogy ő felsége is az országgyűlésben a megfosztott törvénytevő hatalom részesét s az által önmagát tisztelvén, annak reá nem ülhető vádaktóli kegyes megkímélésével önméltóságát fentartani s öregbíteni méltóztatik.“ Kérik egyszersmind az e végzés nyomán készült feliratban, taszítsa el magától

önhasznukat leső rász tanácsadóit, és boldogítsa atyai bizodalmaival hű népe képviselőit.

Egyébiránt érzék a rendek már magok is, hogy körülbelül azon határig jutottak az ellenzésben, a sérelmek orvoslatának s a közjog helyreállításának követelésében, melyen túl nem mehetnek a közügy kára nélkül. Sőt mivel máris attól lehetett tartani, hogy a kormány az országgyűlést feloszlatja: nehogy ezen esetben az ország továbbra is a törvénytelen kormányszék igazgatása alatt maradjon, elhatározták végre a választások megtételét; s még csak azon kérdés maradt eldöntendő: kik legyenek a választók? E kérdés azért merült vala fel, mivel, mint már említők, némi rendetlenségek vétettek észre a királyi hivatalosak kinevezésében; egyebek közt felhozott, hogy miután a meghívandókat a kormányszék szokta királyi kinevezésre ajánlani: most a kormányszék, törvénytelen lévén, az ajánlást sem tehetné törvényesen; más ellenvetés volt, hogy a kormány, magának a gyűlésen többséget törekedvén szerezni, a törvénytelen kormányszék tagjait jobbára, s más oly egyéneket is meghívott a törvényhozásbaui részvételre, kikben a törvények által igényelt kellékek fel nem találtak. Indítványba tétetett tehát, hogy a hivatalnokok megválasztása előtt, a királyi hivatalosak lajstroma tisztázat alá vetessék. Némelyek csak azon régi hivatalosakat akarták most választókul elismerni, kiket már az 1811-diki országgyűlés alkalmával a még törvényes kormányszék ajánlott vala fel. Ez volt egyebek közt Szász Károly véleménye is, ki január 23-kán egy klasszikus beszédében, melyet a magyar ékesszólás remekjeinek méltán a legkitűnőbbjei közé sorozhatunk, bőségesen kifejtette, hogy a kormány joga a regalista kinevezésében nem lehet határtalan. „Mert, ha ez így volna, mond egyebek közt, az alkotmány szent neve lehet-e nevetségnél egyéb; s a törvényhozásba van-e nemzetnek befolyása ott, hol, egykamarájú országgyűlésben, eldöntő szózáttal bíró tagokat a kormány tetszése szerinti

számmal nevez ki; míg más felől a nemzettől választott képviselők száma határozott? Ha tehát nem üres hang és képzelmény a constitutio: a regalisták számának is kell határának lenni.“ Ezeket s hasonló érveket azonban csak a jogosság szempontjából mondá el a jeles szónok; mert a többséggel együtt maga is úgy látá, hogy az országgyűlés állagát kitisztázás alá vetni most sem az idő, sem számtalan más akadály nem engedi. A többség végre, Szász Károly véleménye nyomán, oly végzést alkotott, hogy a követek s a királyi hivatalosak mindnyájan befolyhassanak a hivatalnokok megválasztásába, és csak a meghívó levéllel el nem látott főispánok, kir. tanácsosok, a kir. tábla fiai, mint ilyenek, és a káptalan, melynek törvényes képviseleti joga még nincs, zárassanak ki. De ezen végzést az országgyűlést feloszlató királyi rendelet, eredményétől nemsokára megfosztotta.

Említők fentebb, hogy a törvényhatóságok követei határozott utasítást hoztak legyen magokkal egy országgyűlési napló készítése s kiadása iránt. A többség ezt mindjárt az országgyűlés elején végzésül mondván ki, a napló kinyomatását azonnal meg is rendelte. De a kormány ezt, mint eddig divatban nem lévőt, egyszerűen eltiltotta. Wesselényi azonban, arra támaszkodva, hogy a törvények a censura semmiféle nemét nem ismerik, az önkényes tilalom által nem engedé magát elrettentetni: egy könyomdát vásárolván, azt saját lakásán állíttató fel, s maga kezdvén a naplót nyomatni, a január 29-kei ülésben annak első ivét a rendeknek bemutatta, és nyomdáját avval együtt az országgyűlésnek ajándékozta. A rendek köszönettel fogadták az ajánlatot, s a napló kiadásának folytatását a bíráló bizottmány feladatává tették.

A mérsékelt véleménynek azonban az ellenzék sóiíiban sem valónak megelekedve ezen eseménynyel, mely még inkább compromittálható az országgyűlést; mert jól látták, hogy nem sikerülend a sajtószabadságot ekként, a napló

kérdése által keresztülvinni, s e kis tartományban, így melleslegesen, minden sajtótörvény alkotása nélkül megbuktatni a censurát, mely, bár szinte törvénytelenül, de tényleg fennáll Magyarországon is; — és bajt jósiának. A baj nem is késett. Bár a könyomda már az ország birtokává lett, hivatalnokok jelentek meg annak műhelyében és a nyomdát zár alá vetették. A tény híre nagy ingerültséget támasztott a közönségben; Wesselényi maga No pesa Elek országos elnököt ostromló gyűlés tartása végett. De Nopcsa, a főherczeg meghagyása szerint, azt mind továbbra halogató. A főherczeg ugyanis, mihelyt a választások megtételére kitűzött határidő eredmény nélkül letelt, meggyőződven, hogy a többségben lévő ellenzékkel e gyűlésen semmire sem mehet, sőt minden újabb ülés csak a szenvedélyeket fokozza, jelentést tett Bécsbe, az országgyűlés azonnali feloszlását kérvén; s a válasz megérkezte előtt, ezen újabb ingerlő esemény után, nem engedett többé gyűlést tartatni.

Február 6-án végre falragaszok hirdették az országos gyűlés megtartását. A rendek nem különben, mint Kolosvár többi lakosai, nagy feszültséggel nézének a gyűlés elébe, melyet oly szokatlan, valami rendkívülit gyanítottó események előznek vala meg. Ugyanis, a főherczeg palotája előtt korán reggel hintók álltak; a melléje rendelt polgári tisztviselők és katonai szárnysegédek titokteljes sietséggel jártak s keltek fel és alá; a főtéren és a -fő utczákon katonacsapatok vonultak át, s mint bcszélék, a legénység közt történekek osztattak ki. A nép a kormány-széki épület udvarán nagy tömegben tolonga. kíváncsi hal-lani a gyűlés eredményét.

A gyűlés végre megnyitott, s Wesselényi szót kér-ven, a könyomda elzáratását s a nemzetnek ebből származott újabb sérelmét; az országgyűlés megaláztatását, a kormány kényuralmát, a sajtószabadság önkényes elnyomásának káros következményeit szokott ékesszólásával ábrázolá. De beszédében a főherczeg megjelenése által

szakasztatott félbe, ki a kormányszéki hivatalnokok s katonai segédei kíséretében lépett a terembe. És ezután egy királyi leirat olvastatott fel, melyben a rendek szigorúan megdorgáltattak, eljárásuk kemény szavakkal gáncsoltaték, végzéseik megsemmisítettek, s tudokra adatott, hogy az országgyűlés ezennel feloszlatatik, mindenkinek komolyan meghagyatván, hogy azonnal haza térjen s a kibocsátandó rendeleteknek engedelmeskedjék. E rendeletek által utóbb az alkotmány felfüggesztetvén, minden polgári s katonai hatalom a főherceg királyi biztos kezébe adatott. — És így szakadt vége az erdélyi országgyűlésnek, mely, ha közvetlen eredményül nem mutathatott is fel új törvényeket, de még sem maradt üdves eredmény nélkül; mert, mi Erdélyben fő szükség vala, tetemesen gyarapította az alkotmányos szellemet. Az ellenzéknek egvátaljában nem volt oka búsulni, hogy ily véget ért az országgyűlés. Attól eleitől fogva sem lehetett többet várni a kormányzék megválasztásánál; ezt pedig a kormány magatartása mellett alig lehetett volna úgy végrehajtani, hogy vele a nemzet megelégedjék s nyerjen az alkotmányosság. A választás, ha végbemegy, valószínűleg csak a létező tagok megerősítését eredményezte volna. Ily körülmények közt üdvösebb volt annak elmaradnia, hogy aztán a következő országgyűlésen alkotmányosabb szellemben történjék meg.

Wesselényi könyomdájának ügye semmi befolyással nem volt ugyan az országgyűlés elosztatására; mert az ezt megrendelő királyi leirat már azon napon ki volt adva, melyen Wesselényi naplójának első ívét az országgyűlésnek bemutatta s nyomdáját felajánlotta. Előbb pedig nem volt arról tudomása a kormánynak; mert azt ő oly titokban készítette elő, hogy az országgyűlés maga is meglepett a bemutatott napló által. Az eseménynek mindazáltal nagyon örült a kormány: ez új érvet adott kezébe, az országgyűlést a túlzás vádja alá temethetni s Wesselényit sújthatni, ki kétségkívül fő ápolója volt a gyűlés folytában

kifejlett rideg ellenzéki szellemnek; beszédeiben pedig a kormány eljárását legkíméletlenebbül ostorossá. A kormány már 1831-ben is, midőn a katonafogdosásnak ellenszegült, fellépni akart volt ellene, s miként naplójában Kölcey tudósít, a hadi kormány már akkor is parancsot vett elfogatása iránt; miről ő egy névtelen baráti levélben értesülvén, Erdély megyéinél, úgy Szatmárban és Borsodban is, bizonyos pecsételt irományt tett volt le, mely esetét a hazafiak előtt felfejtse, s a rajta elkövetett igazságtalanságnak emléküi szolgáljon. A zivatar akkor elvonult, feje felől, mivel a katonafogdosás ellen több megye is tiltakozott. Most azonban, úgy látszék, eléri a veszély. S valóban azonnal a rendek szétszótása után szárnyalt is- Ilire, hogy a főherezeg kir. biztos őt többekkel együtt elfogatni szándékozik. Wesselényi mindemellett sem sietett a veszély elől; sőt bevárva, ha fog-e személye ellen valamely erőszak megkísértetni, délután az utcákat végig járta, barátaitól elbúcsúzott, s csak estve távozott Kolosvárról Pozsony felé, hogy ott, mint felső házi tag folytassa működését.

Az azonban esőről csurgó alá került az alkotmányos nemzeti jogok s népigények rettenthetetlen bajnoka. A kormány Magyarországon is rég megkezdette ellene a titkos nyomozást. Kölcey már az 1833-ki febr. 28-káról tudósít, hogy folynak ellene a titkos vizsgálatok. „B. Vécsey, és Szatmár volt alispánja Geöez, több ízben kénytelenek valának felőle jelentést tenni; minthogy Szatmár vármegyéből a múlt évek alatt tett felírások Bécsben ügyeimet, gerjesztőnek s azok egyenesen Wesselényinek tulajdonítottak; s nem ok nélkül Adjuk hozzá, hogy ő vala, ki az erdélyi törvénytelen katonafogást jószágaiban megakadályoztatván, az egész kis hazának merész és következőteljes teljes példát mutatott; s képzelhetni fogjuk, hogy a bécsiek őt talán pártosnak, talán támadást indítónak, vagy valami titkon szőtt összeesküvés fejének gondolták vagy épen hitték. Mi lehetetlen a gonoszságnak? Én

hallottam, hogy Bécsben Wesselényi merényei felől írásbeli bizonyítványok vágnak. Ki tudja? Nincs-e nálunk is szerzetézjével elég ember, ki facsimileket minden különös fáradtság nélkül készíthet? Különben is a titkos policziát s az oda küldetni szokott feladások hiteles voltát ki nem ismeri? Ily hiteles és dicséretes utakon végezetre is miket tudott meg a kormány? Kicsinységet gondoltok talán? Nem! a dolog nagy, a dolog fontos, a dolog következőzssel teljes. Mert, jámbor olvasó, nem kevesebb forog fenn: mint Magyarországot Ausztriától örökre elszakasztani; a nádort, magyar királylyá koronázni; Wesselényit, ki természetesen e dolog fő rugója, nádorrá választani És úgy mondják, van ki ezt hiszi, vannak kik ezt hiszik!“

De a titkos rendőség mind ezen áskálódásai sem mehettek annyira, hogy oly vádat süthetnének ki ellene, melyre közkeresetet lehetne alapítani. Ilyen adatot 1834 végén szolgáltatott neki Wesselényi. Említök, hogy midőn a pozsonyi országgyűlésen az örökváltság, s a jobbágyok polgári jogairól szóló törvényjavaslat forog vala szőnyegen, s a kormánypárt, azt megbuktatandó, a megyei követutatisások megváltoztatásában működék, ez Szatmár megyében is célba vétetett. Említök azt is, hogy Wesselényi akkor Kolosvárról szintén átrándult Nagy-Károlyba s a jobbágyok örökváltsága és személyes jogai mellett küzdve, beszédében hevesen kikelt a kormány s pártja ellen, mely ezen oly üdves, oly égető szükségű reformot, a nemzeti fejlődés és haladás ezen első feltételét, megbuktatni szándékozik. A beszéd nem fogatott fel gyorsíró által, s nem is látott soha elmondatása után napvilágot; de mégis eljutott az, s pedig felette hibásan, a kormány tudomására. „1834-ben deczember 9-dikén, — így tudósít Kölcsey — a Szatmár megyei közgyűlésen többek közt jelen vala Péchy László, biharmegyei táblabíró, ki... deczember 11-kén Álmosdra ment s ott Csanády Ferencz főbíró házánál híreit többek előtt kiöntötte. Maga a főbíró nem vala hon, hanem a megye

főispánjánál gr. Zichynél Diószegen tisztelkedett. Nehogy tehát az új hírek nélkül maradjon, fia, Csanády István, a Péchytől hallottakat, úgy a mint tudá, papirosra tette s levélben atyjához Diószegre küldötte. Diószegen a levél, mint napi újság kézről kézre járt, míg végre gr. Zichy kezei közé is eljutott; ki (a fenforgó erdélyi körülmények közt) eléggé fontosnak hívé azt lemásoltatni s Bécsbe küldeni.“

A kormány, Wesselényi ellen az erdélyi országgyűlés miatt bosszús, kapva kapott az alkalmon, mely lehetségessé teszi a szintoly tevékeny, mint merész pártvezért elnémítani, s a cselekvés teréről leszorítani: nyomban vizsgálatot intézett tehát ellene a szatmári beszéd miatt. Épen végét érte e vizsgálat, midőn Wesselényi a pozsonyi *salvus conductus* védelme alatt keresett menedéket. A vizsgálatból csak annyi tűnt ugyan ki, hogy a pártvezér, a jobbagyok örökválságáról szólván, némi kemény szavakat mondott a kormány ellen, mely, az ilyféle reformokat is gátolva, könnyen odavihetné a dolgot, hogy „a kilencz milliónyi földnép a nemesség ellen fellázadjon. Akkor ugyan majd védelmébe fogadná a kormány a nemességet; de jaj akkor ennek, mert szabad emberekből szolgákká alacsonyodnának.“ Ennyi is elég volt azonban a királyi ügyigazgatónak, hogy arra nóta-pert alapítson. A közkereset tehát nemsokára két részről is megindított Wesselényi ellen: Magyarországbán, ja Szatmár megyei beszédből kikapott s lázításnak magyarázott szavak miatt, a szólásszabadság—; Erdélyben, a könyomdáért, a nyilvánosság körüli visszaélések vádezíme alatt. A magyar kir. tábla máj. 5-rc idézte őt maga elébe; megidézettett aztán M.-Vásárhelyre is, az erdélyi kir. tábla által. A kormány oly szörnyű haragot árúit el ellene, hogy eliteltetése szinte egyelőre is bizonyosnak tartatott; a per azonban hosszan folyt, s annak eredményére alább fogunk visszatérni.

Erdélyben az országgyűlés feloszlatása s az alkotmány felfüggesztése, Magyarországon a jobbagység örökváltságának, a földnép felszabadításának meggátlása jelölik Ferencz király végső kormányidejét. Márczius elején, nem ugyan váratlan, de a kedélyeket nagy feszültségbe helyező hír terjedt szét az országban, hogy I. Ferencz császár s király, ki már hosszabb idő óta betegeskedők, e hónap második napján megszűnt élni.

Midőn ő negyvenhárom év előtt széles birodalma kormányát átvette, a francia forradalom lázas szabadságmámora lángba borította Európát, s élethalál liarczot kezdett a legitim trónok s az ó-világ hűbéri eszméi s intézményei ellen. E liarcz huszonöt évig folyt; számos trónokat felforgatott, s megváltoztatta Európa földabroszát. De nem kevesebb átalakulást idézett az elő a szellemi s erkölcsi világban: egészen megváltoztatta a világnézetet, évezredes vélemények, elvek s intézmények helyébe újakat állított.

Ferencz e harezban eleitől fogva végiglen folyton részt vett; s viszontagságteljes életében nem egyszer érzé aflnak súlyát; trónja többször inog vala lábai alatt; s magából székvárosából is kétszer kénytelenített menekülni a gyözedelmes ellenség elől.

E viszontagságok s veszélyek elhatározó befolyást gyakorlónak az ő kedélyére s kormányának jellemére. Különben természeténél fogva is gyanakodó, kényuralomra hajló kedélye gyűlölettel kezd vala viseltetni azon eszmék s elvek, azon irány ellen, melyek oly szörnyű felforgatásoknak lettek szülő okai, oly iszonyú vérkeresztségen vezeték át az európai emberiséget. A régihez való ragaszkodás, a hagyományos nézetek és intézmények fentartása, a tekintély ápolása s erősítése; ellenben pedig az újítás szellemének elfojtása, a szabadelvű új tanok, eszmék, institutiok üldözése s megrontása fő sajtásága s jellege lőn azóta szellemirányának.

Miként II. József még erőszakosan is törekedett újítani, felvilágosítani s átalakítani, hogy népeit boldogítsa:

úgy Ferencz, daczára annak, hogy ifjúsága néhány éveit József oldala mellett tölté, minden áron akart conserválni, a veszélyek, felfogatások forrásául tekintett felvilágosodásnak útját állni, hogy népeit belbékében, nyugalomban tartsa, ezt hívé a népboldogság egyedüli kútfejeknek.

Míg hadai künn, a forradalom hadai ellen táborozának, ő maga óvatosan megválasztott kormánysegédcivel, a titkos rendőrség, a szellemi mozgalom elfojtása s a vallásosság ápolása által ernyedetlenül küzdött a régi vélemények s világnézetek, a régi elvek és kegyelet fentartása mellett az új irány és szabadságigények ellen.

Hadai, a hozzá szövetkezett hatalmak által segítve, végre legyőzték a forradalom seregeit; a külbékc s avval együtt a hatalom legitim uralma helyreállított, üe ő maga nem lón képes gátot vetni az új szellemi iránynak, s megállítani továbbfejlésében az erkölcsi világot. A csend, melyet a párisi békekötés s a bécsi congressus helyreállított, csak addig tartott, míg az új zsarnokság elleni küzdelemben megfáradt népek kissé megpihentek s új erőt gyűjtöttek: nem többé a végett, hogy ellenségek gyanánt rohanjanak egymásra, hanem hogy a túlterjesztett fejedelmi hatalomtól visszaköveteljék a szabadságot, a befolyást közügyeik intézésére, szóval, azon népjogokat, melyeket az el nem fojthatott új szellemű irány s felvilágosodás elidegeníthetlen természeti jogok gyanánt hirdetett.

Ferencz ezen új korszellemben végiglen ellenségét látá a világbékének szintügy mint az államnak, melynek súlypontját ő a fejedelmi hatalom teljességében, a tekintély uralmában helyezé; végiglen nem szűnt meg tehát küzdeni az új irány ellen, bár azt mindinkább kisiklani érzé a korlátok közöl, melyekbe azt szorítani törekedett. Ebben ő hű maradt magához véglehelletéig.

E lélekírány lévén jellemsajátságainak alapvonása s forrása: abból eredtek legtöbb erényei s hibái kormányvélemben; ennek különböző méltánylata szerint hangzik felette

az ítélet is oly különbözőleg az egymással szemben álló politikai felekezetek kebeléből.

Az új irány s alkotmányos szabadság barátai, — tekintve azt, hogy ő épen az általuk pártolt elveket üldözve, a titkos rendőrséget, a censurát, a szellemi mozgalom korlátolását s a felvilágosodás meggátlását használá az igazgatás fő eszközei gyanánt; habár nem vonják is kétségbe, hogy ezen eszközöket ő ama jel lem sajátságán ál fogva vette gyakorlatba, mely szerint szelíd kedélye a kegyetlen, erőszakos elnyomásnak általában nem barátja, inkább megelőzni, gátolni, mint sújtani kívánta azt, mi lélekirányával ellenkezett; mivel azonban e kormányeszközöknek szükségkép az lön eredménye, hogy a természetszerű fejlődés, haladás megakasztott, az anyagi jóllét, ipar, kereskedelem, és a szellemi s erkölcsi érdekek, a felvilágosodás, szabadság, pangásban maradtak —: egyáltalában nem hajlandók őt kedvezőleg megítélni; s ha az egyiptomi halottbírálat még divatban volna, nem fogták volna megszavazni a fényes eltakarítást.

Ellenben azok, kiknek lelki iránya az övével rokon, kik az új eszmék ellenségei, a kiváltság s tekintély barátai, a conservatio felé hajóinak, mind abban, mit amazok kormányhibának, árnyak tekintenek, merő kormánybölcse séget, erényt, atyai gondviselést látnak, magasztalnak.

Melyik félnek van igaza? Ez ismét alanyi vélemény dolga; s az Ítélet a szerint hangzik, amint ki a pusztá külső rendben s nyugalomban, az államgépezet zajtalan forgásában a megszokott sima úton, a nép szerény, együgyű elégtűtségében; vagy az erők kifejtésében, a magosabb szellemi műveltségben, az ipar s kereskedelem virágzatában, a bár kissé zajos, de életvidor haladásban helyezi az állam főcélját.

Abban mind a két fél megegyez, hogy a kitartó szí vósság s munkásság, az egyszerűség s némi népszerű kedélyesség, mely őt mindenkinek minden ügyeiben könnyen

megközelíthetővé tette, s bizonyos neme az igazságszeretnek, mely a nem politikai irányú egyes ügyekben, kivált a személyes kihallgatások alkalmával, sok bajt jóvá tett, mi a követett kormányrendszerből származott, — jelleme főbb sajátságaihoz tartoznak. Ezekhez sorozandó még az is, hogy bár nem volt is barátja a népszabadságnak, mindig a jó indulatú, mindenben csak a köz jólétet czélzó, gondviselészerű országatya színében kívánt látszatni népei előtt, s oda törekedett, hogy kormánya, bár a szabad mozgást korlátozó önkényre hajlott, bizonyos patriarcbalis jellemben tűnjék elő. A nép szeretetének tanúságait annyira igényié, hogy az némileg erkölcsi szükségéi közé tartozott; maga is viszont mindenkép elhítteti tigyekezett, hogy népeit szereti. Ennek híret kívánta ő még nevének emlékéhez is kapcsolni, midőn végrendeletében népeinek a maga szeretetét örökölte. És, kivált ama fesztelen, népies modor, melylyel a nép iránt leereszkedő lenni tudott, nem is maradt hatás nélkül: a nép, mely közt élt és számos alkalommal mogfordúlt, a bécsi nép, nagy ragaszkodással viseltetett iránta.

Magyarországban a nép, mely őt alig látta, személyes hatását nem tapasztalta, közönnyel fogadá halálának híret. Az utolsó események Erdélyben s a pozsonyi országgyűlésen, kivált az örökváltság s a jobbágyok személyes szabadsága kérdésében, nagyon megcsökkenték az 1825. óta növekedő népszerűségét. Utóda, Ferdinánd már meglóvén koronázva, a trónváltóság a közügyek menetében semmi változást sem idézett elő; az ország rendei megszakasztás nélkül folytatták törvényalkotó munkálkodásaikat, melyekbe azon remény, hogy azokat az atyjáénál nagyobb szabadelvűség hírében álló új uralkodó alatt több süker jutalmazandja, új lendületet, nagyobb élénkséget hozott. Kik azonban a mozgó erők játékába mélyebben betekintettek, a trónváltóástól nem vártak új fordulatot a kormánypolitikában; mert a személyzet, az uralkodón kívül, kit beteges-

kedése a belátás életől s az akarat erélyétől megfosztott, nem változott: Ferencz végakarata szerint, azontúl is a közügyek régi intézői, Lajos főherczeg és Metternich Kelemen herczeg, maradtak a birodalom kormányának élén.

De egyebek közt létezett egy férfiú, ki nem vehette közönyösen a trónváltozást, kinek elég oka volt őszintén gyászolni az elhunyt fejedelmet: e férfiú gróf Reviczky Adám, a magyar udvari kancellár volt. Ő Ferencznek kegyencze, kivált 1826 óta számtalan kegyelmeit élvezte: alacsony, szegény sorsból általa magas hivatalokra, végre kancellári méltóságra s grófi rangra emeltetvén, sokféle ellentörekvések daczára, nemcsak hivatalát, hanem befolyását is végiglen csorbíttatlanul megtartotta Ferencz kedélyére, ki neki, a pazar fényűzőnek, egyebek közt, még több ízben jelentékeny összegeket is adott hitelezőinek kielégítésére. Reviczkynek sok ellensége volt mind a magyar urak, mind a német kormányfértfak között, a Szerencsed, ki jól tudá, mennyire irigylik neki a kancellári főméltóságot, mely eddigelé mindig az ország legelőbbkelő családjai tagjainak szokott lenni osztályrésze; mennyire lenézik, gyalázzák, gúnyolják a magán társas körökben ezért a büszke magyar urak: rendszerint igen éreztette velők magas állása, nagy fontosságú hivatala és a fejedelemnél birt befolyása súlyát. Egyébíránt bár mi alacsony helyzetű honpolgár iránt is nyájas, fesztelen, udvarias, sőt kedélyes magyar szívességit: a mágnások iránt, ritka kivétellel, hideg, feszes, büszke, sőt nem ritkán lenező magatartást tanúsíta. Befolyását a fejedelemnél néha még a nádornak is érezhetőleg értésére adta. (Es míg e miatt a magyar főnemesség, csaknem kivétel nélkül, gyűlölte őt: a fejedelmi kegyek miatt a német udvari párt sem fojthatá el iránta ellenszenvét. Reviczky e mellett egyébként is bosszantá a német urakat. Benne sem a császár-király személyes hajlama, sem a szerencse rendkívüli kedvezései, sem a német udvar szelleme nem volt képes elfojtani, vagy

csak meg is gyöngíteni nemzetisége élénk érzetét. Ezt ő minden alkalommal, minden viszonyok közt nyíltan, mintegy homlokán kifejezve, tanúsítja. Büszke volt reá, hogy magyar; s hol nemzetének méltósága, becsülete s a monarchia államösszegében való súlya forog vala fenn: ott annak a német udvarban, a német fővárosban senki sem lehetett volna valóbb, méltóságteljesebb képviselője, szilárdabb ügyvéde, mint ő vala. Hol ő, mint magyar kancellár, megjelent, volt légyen az udvari, vagy bármely egyéb ünnepély, volt légyen társas kör: fellépése s magatartása mindig tiszteletet parancsoló vala a nemzetiség iránt, melyet képviselt. Már e magaviseleté is nagy mértékben felszította ellene a német udvari párt gyűlöletét, melyet ő sok alkalommal elhomályosított felléptével. Még inkább gyűlöltetett pedig azon kivételes kegyelem miatt, melylyel őt a fejedelem elhalmozá s azon befolyás miatt, melyet magának, Ferencz e személyes hajlamánál fogva, a kormányügyekben is kivívni tudott. Mert ha bár nem birt is a kabinetben túlsúlyt szerezni a magyar érdekeknek, mint azt sok magyar hazafi, az 1825-ki országgyűlést követő években reményű vala: mégis számtalanszor egynémi előnyt vívott ki a magyar ügyeknek; egynémi csapást, egynémi kátratételt háritott el azoktól. Sok volt már az is, hogy az 1811—1825 közti kényuralom után oly rendes mozgásba hozta az alkotmányos életműködést, oly reményteljesen megindította a nemzeti reform s átalakulás ügyét. Mennyi ok az jEgyletre s gyűlöletre a német udvari párt részéről! Sokan még azt is leginkább neki tulajdonították, hogy, miként a német udvari párt egy része kívánta, Ferdinánd, az elsőszülött nem mellőztetett, s nem annak öcscse, Ferencz Károly, tüzetett ki koronaörökössé.

Elgondolhatni: mind ezen megalázott büszkeség, mind ezen megsértett önérdék és hiúság, mind ezen kijátszott vagy háttérbe szorított párttörekvés mily agyarkodással indította meg most hadjáratát az elhunyt fejedelemben

egyetlen támaszától megfosztott, magára hagyott Reviczky ellen! Valóságos botrány volt, azokat kik pár nappal elébb nagy kitüntetésnek és szerencsének tartják vala, előszobáiban udvarolni, s lesni a pillanatot, melyben elejébe bocsátatván, neki hízelegve tömjénezhetnek, most úton útfélen hallani, mint rágalmazzák, gyalázzák őt, mint klirtölik maholnap bekövetkezendő bukását. A beállott körülmények közt egyedül a főherczeg nádor akarata is elég volt volna őt hivatalától elmozdítani. Tudta ezt mindenki, s várták is sokan, sőt nem is mulasztának el e célra hatni. Kitől azonban Reviczky legtöbbet tarthatott, a nádor, most ritka mérsékletet tanúsíta irányában. Elmozdíttatását ő is kívánta ugyan személyes ellenszenvénél fogva; de önzetlenebb volt mintsem hogy azt mindjárt foganatba vétesse, meggondolván, hogy e nagy hatású hivatal körüli változás, kivált ha az új kancellár a nemzet rokonszenvével nem találkoznék, az országgyűlés folyamára is káros befolyással lehetne. Oda hatott tehát, hogy a diéta alatt e változásról szó se tétessék az udvarnál.